

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

A 685,837

K9 210

32 332

1

2

3

4

5

6

7

NÁRODNÍ BIBLIOTÉKA.

VÝBOR PRACÍ
ČELNĚJŠÍCH SPISOVATELŮ ČESKOSLOVANSKÝCH.

REDAKTOR: FRANTIŠEK ZÁKREJS.

DÍL TŘICÁTÝOSMÝ.

VÝBOR DROBNÝCH SPISŮ JAK. MALÉHO.

SVAZEK DRUHÝ.

V PRAZE.

NÁKLADEM KNĚHKUPECTVÍ: I. L. KOBER.

1876.

Malý, Jakub Josef komik

VÝBOR

DROBNÝCH SPISŮ

JAKUBA MALÉHO,

MIMOŘ. ČLENA KRÁL. ČESKÉ SPOLEČNOSTI NAUK.

~~~~~

SVAZEK DRUHÝ.

—•—•—•—•—•—•—

V PRAZE.

NÁKLADEM KNĚHKUPECTVÍ: I. L. KÖBER.

1876.

DB
214
M26
A4
1872
V.2

Veskerá práva vyhrazuje si nakladatelstvo.

Národní knihovna: I. L. Kober v Praze.

204344-172

ČLÁNKY OBSAHU RŮZNÉHO.

Oerstedův

„Duch v přírodě“ a jeho význam.

(Časopis Musea království Českého 1856, sv. 1.)

Náboženství a věda považovány bývají za věci naskrze sobě odporující, které v ničem se sjednotiti nedají. Jest to politování hodný blud, mající v průvodu svém následky nejnebezpečnější, pročež nemůže dosti býti činěno k jeho vyvrácení. Rozličnost mezi náboženstvím a vědou jest ta, že ono zakládá se na víře, tato na zkušenosti; tím však nikoliv nevylučuje se možnost, přijíti cestou zkušenosti k tomu, co víra přestě přijímá. Pravda, že přemnohé duchy vedla vědecká jejich snaha k výsledkům opačným, s druhé pak strany zajisté jest více těch, kteří vědeckým badáním svým k veliké útěše své potvrzené shledali základní zásady náboženství. Ze všech nejslavněji ukázal to Dán Oersted, který bytost božskou pochodem vědeckého badání v přírodě postihl, čehož před ním nikdo s takovou jasností a takorůzka makavě nedovedl. On spolu odkryl příčiny toho, proč mnozí vedeni byli vědou na cesty jiné, a jeho rozbírání věci jest tak srozumitelné, jeho závěrky tak přirozené, že jenom mysl zatvrzelá by mohla odolati takovým důvodům. Oersted

podal první *empirický* důkaz o bytosti ducha mimo nás. Co po všechny věky bylo od myslitelů jenom tušeno, od vřenců srdcí věřeno, stojí nyní před námi v celé své jasnosti co vědecký resultát. Tento empirický důkaz mohl podán býti jenom po hlubokém vniknutí do přírody. Kdo první zákon v přírodě našel, položil arci první základní kámen ku poznání ducha mimo nás, neboť kde vládne zákon, tam musí býti duchovní síla a nemůže býti náhoda: ale odtud až k výsledkům Oerstedovým byla cesta náramně dlouhá, ba jest se obávati, že od veliké části člověčenstva ještě po dlouhý čas nevykonanou zůstane. „Věčná a skvělá to jest pravda,“ praví Oersted jako v tušení vlastního osudu, „že geniální duch ve svatých dobách zápalu daleko zírati může přes obmezený obzor časový; avšak neméně jisto jest, že čím výše pak stojí nad současníky svými, tím nesnadněji mu jest povznést se k sobě.“ A v skutku Oerstedův názor v přírodě, při vši učenécké slávě vynálezce elektromagnetismu, daleko ještě nedošel onoho uznání, jakého zasluhuje. Zajímavo jest poslechnouti o tom slova referenta v německém časopise *Magazin für die Literatur des Auslandes* roč. 1855 č. 78., který se vyjadřuje takto: „Oersted měl neštěstí nebýti Němcem, aspoň žádným učeným německým profesorem, proto snad jest po panskou nevířímán. Kdyby byl studia svá odbýval na některé německé universitě, nebo kdyby byl býval přednášejícím údem Pařížské akademie věd, à la bonne heure; tak ale — Dán! Zvítězí-li, nezvítězí on, ale pravda zvítězí za něj.“ My pevně věříme, že Oersted zvítězí, poněvadž věříme v konečné vítězství pravdy a za to máme, že Oersted vykázal duchu lidskému jedině pravé jeho stanoviště. Necht pak přijde vítězství toto dříve nebo později, o to nám nejde;

dosti jest nám, že přijíti musí: vždyť sám Oersted učí nás považovati věky jako okamžení v obsáhlosti všehomíra.

Předzvídáme, že mnohý z našich čtenářů zeptá se: Kdož pak jest ten Oersted, o němž taková chvaloreč se vede? Že jest podle národnosti Dán a vynálezce elektromagnetismu, povědíno již svrchu, my pak jen tuto krátce podotkneme o jeho životu a působení. Hans Christian Oersted narodil se 14. srpna 1777 v Rüdjtjebingu na ostrově Langelandu, kdežto otec jeho byl lékárníkem. Za věrného soudruha svých prvních studií měl svého mladšího bratra, proslaveného to později právníka, který dosáhl nejvyššího stupně hodnosti ve své vlasti, stav se prvním ministrem v Dánské říši. Brzo však rozešly se cesty obou bratří a každý z nich kráčel za jiným povoláním. Hans oddal se vědám přírodním a r. 1800 stal se farmaceutickým adjunktem na universitě Kodaňské. Následujícího roku konal cestu do Němec, Francouz a Holandu, z kteréžto se vrátiv měl před četným a vzdělaným obecnstvem přednášky o električnosti, galvanismu a magnetismu, o teple a světle i jiných částech fysiky. Tyto přednášky a četná učená pojednání z oboru přírodovědy, jež tiskem vydával, zaopatřily mu r. 1806 profesuru při universitě. V letech 1812—1813 podnikl druhou svou cestu po Němcích a Francouzích, ze kteréž se navrátiv oženil se. Z manželství jeho pošli tři synové a čtyry dcery. Účinnivě působě ve svém oboru učinil rozličné prospěšné vynálezy, v letech pak 1818—1819 proskoumal na rozkaz královský ostrov Bornholm v ohledu mineralogickém. Avšak vrchu své slávy dosáhl r. 1820, kdežto se mu poštěstilo, po mnohočetných zkouškách odkrytí zákon vzájemného na se působení těl elektrických a magnetu, čili tak zvaného elektromagnetismu. Tento

vynález jest bez odporu nejdůležitější našeho věku, a následkem jeho jest síť telegrafických drátů; obtácejících vždy hustěji naši zeměkouli. Tu teprv Oerstedovo jméno stalo se slavným v učeném světě, cizí akademie zasílaly mu diplomy a medalie, on pak sám vystupoval ve vlasti své od důstojnosti k důstojnosti. Nepřestáváje konati za vědeckými účely cesty do ciziny účastnil se též horlivě ve shromážděních skandinávských přírodopytců. Mnohonásobné zásluhy jeho získaly mu četná vyznamenání: Oersted stal se ředitelem nově zřízené polytechnické školy, komandérem řádu Danebrogu, rytířem čestné legie, konferenčním radou a rytířem pruského řádu *pour le mérite dans les sciences et les arts*. Universita Erlangská poslala mu diplom čestného doktora v lékařství. Oersted však nebyl toliko slavný učenec, on byl též výtečný občan a horlivý dánský vlastenec. Jeho působení v Dánsku bylo rozsáhlé a směřovalo hlavně ke zprostonárodnění vědy a rozšíření osvěty mezi lidem. Všichni mladší fysikové dánští byli jeho žáky, a dámy dánské zavázány jsou mu díky za to, že on na to první pomyslíl, populárními přednáškami účastnými je učiníti výsledků vědy. Bylať to jeho nejhorlivější snaha, aby jmenovitě přírodním vědám zjednal přístup do nejrozličnějších oborů společnosti. Jakožto dánský vlastenec přičinil se též chvalně o rozmnožení a zdokonalení mateřského svého jazyka uváděním v něj všesrozumitelných výrazů vědeckých a vylučováním z něho všech zbytečných cizomluví. Roku 1850 slavil Oersted půlstoleté jubileum svého působení na universitě Kodánské, a všeobecná láska i vážnost, jaké požíval u všech tříd, učinily jej nadobytě nejslavnějším. Vlast ctíla v něm svého nejslavnějšího syna. Nebylo mu však popřáno, přežítí dlouho nejskvě-

leží tento důkaz všech úcty svých krajanů: již 9. března 1851 odebral se obstoupen truchlící rodinou do vlasti nadzemské, by spojil se s oním svrchovaným duchem, jehož působení ve přírodě okázal tak jasně. „Zřídka kdy,“ praví o něm životopisec jeho Hauch, „spojoval někdo tak velké jméno s tak dětinným a nevinným srdcem jako Oersted; on podobal se některému z oněch charakterů, jichž rysy zachovány jsou ve spisech starověkých, a v nichž spojuje se vznešená prostota duše s vůlí silnou, s nezištnou láskou k idej, pro kterou žijí, a s duchem nejmohutnějším. Ničeho nebylo při něm, čeho by potřeby bylo tajiti anebo do lepšího světla staviti před světem, i může se vům právem o něm říci, že byl netoliko velikán ve světě a neobyčejně hluboký myslitel, nýbrž také veliký a vzácný člověk.“

Oersted byl netoliko přírodospytec, nýbrž i přírodní mudrc a v obou vlastnostech stejně došel slávy. Jakož co přírodospytec obdařil svět nejdůležitějším odkrytím svého času: tak i co přírodní filosof uvedl svým výtečným dílem „Duch v přírodě“ nový názor světový. On usadil přírodu v právo, které jí upírali v novějších časech více než kdy jindy bylo v obyčej vešlo, dokázav, že v ní nalazáme své vlastní myšlenky (tedy jich neklademe teprv do ní); že dojem, jež činí příroda na mysl naši, pochází od *božského rozumu*, ležícího v ní i v nás.

Jej vedlo zpytování přírody k opačným výsledkům nežli k oblíbenému jisté straně materialismu anebo sebezbožňování novějších filosofů. Proti onomu dokázal bytost ducha vůbec, proti tomuto bytost ducha i mimo nás. Omyl zmíněných hrdopýšných mudrlantů pochází od neznalosti přírody. „Jak velice,“ praví Oersted, „náchylen jest

člověk považovati sebe za střed všehorého bytí! Od bluda toho nikdo nebyl vyléčen bez znalosti přírody. Nic není pochopitelnějšího než toto: Kdežto studium zákonů přírodních zničuje tak mnohou zakotvenou pověru, porázejíc představy a mínění, sdružené s nejsvětějšími přesvědčeními: což divu, že těmito účinky svými překračuje někdy meze pověr a podvrací samu víru v takové pravdy, které od jakživa byly a býti nepřestanou základem vš mravnosti lidské. Jmenovitě vzbudilo zpytování přírody u mnohých lidí myšlenku nebezpečnou, která jednostranně jsouce sledovaná vede přímo k upírání božstva. Vidíme totiž, že všechny účinky v přírodě se dějí dle jistých zákonů, které jsou nutné, neproměnlivé, věčné. To přivedlo mnohé k tomu, že tuto vše pronikající nutnost myslili sobě jako nutnost slepou, která jaksi samé přírodě náleží, všechnen rozum předchází a tedy od něho neodvislá jest.

Toto pojmání předpokládá co základ všeho bytí odvěčnou bezduchou hmotu s jistými nutnými vlastnostmi. Z účinnosti těchto vyplývá prý vše, co jsme zvykli jmenovati duchovností, ano samo prý myšlení naše jest následkem vlastností a pohybů tělesných částí. A však hlubší skoumání zákonů přírodních ukazuje, že všechny dohromady tvoří nekonečnou *jednotu rozumovou*. Nutnost nepomíjí při tom, ale ukazuje se býti nutností rozumovou, a to netoliko jako něco, co rozum náš musí přijmouti za nutnost, nýbrž obzvláště jako něco, co jest nutného dle rozumu, z něhož vyplývají veškeré zákony přírodní.“

Takové jsou náhledy, k nimž vedlo Oersteda zpytování přírody, a že zpytování jeho bylo hlubší nežli zpytování oněch, jež vedlo k výsledkům tak neutěšeným, kdož

by pochybovatí chtěl věti tolika důležitých a slavných jeho objevů a vynálezů? Než kam jinam mohlo vésti učení badání muže, jenž pěstování věd považuje za bohoslužbu a jmenovitě pravou álchu přírodopytce hledá v tom, aby vždy více odhaloval rozum v přírodě. Mohl by tuto někdo namítnouti, že právě to činí učení Oerstedovo podezřelým, jelikož snadno jest, vynaložením důmyslného ostrovtipu vyváděti resultáty napřed zamýšlené a tak oslepit duchy méně bystré. My vyzýváme každého, který se počítá k těm, jižto se zaslepití nedají, aby se pokusil o vyvrácení důvodů Oerstedových. Přistoupil-li Oersted již napřed k badáním svým s myslí zbožnou, věřící, to nikterak není na újmu přesvědčující moci jeho rozumování, a jenom výsledkem svých úvah o podstatě přírody vyslovil: „Vidímeť myšlenky boží ve skutcích jeho, a prostředkem poznávání jich máme sobě tvořiti představu o něm.“

Sledujmež nyní samy tyto úvahy Oerstedovy.

Každé těleso, nechť nalezá se kdekoli ve světové soustavě, vydáno jest působností rozmanitých sil, které snaží se vyváděti v něm všelijaké proměny. Neustále trvá v vzájemném vztahu s celým ostatním světem prostředkem světla, tepla, električnosti, magnetismu. Neustále obnovované působení a přijímání účinků jest nerozlučné od tělesného bytí. Následkem toho jsou neustálé proměny dějící se v tělesích, které ovšem někdy tak zdoluhavě pokračují, že naše obmezenost jich nepostihuje; proto však nicméně nelze o nich pochybovatí. Kdekoliv se zdá, že něco neproměněným zůstává, jest setrvačnost tato jenom zdánlivá, asi tak, jako se krátkému pozorování raňje na hodinách zdá nepohyblivou. Mnohé proměny na tělesech přírodních stávají se patrnými teprva po tisících

let, pomysleme si tedy rafiji, která by potřebovala 10.000 let, aby uběhla ten kousek cesty, ježž nyní urazí za hodinu, a obraz bude přiměřený. Při jistých výminkách vedou tyto proměny ke zkáze tělesa, jehož částice časem od sebe se odloučí, aby vešly v nová spojení. *Není tedy žádného tělesa, jehož bytost mohli bychom považovati za trvanlivou.*

Něco však přece jest stálého a trvanlivého: *silý a zákony přírodní.*

Smysly svými nepostihujeme věci samé, na př. strom, dům, knihu; nýbrž to, co vlastně cítíme, jest dojem, ježž na nás činí věc nějaká. Dojem ale jest účinek, který musil způsoben býti něčím účinkujícím ve věci, a jenom toto účinkující tedy dává se nám poznati. Každý dojem, který v nás způsobí nějaká tělesná věc, jest jenom oznámení se stávající účinnosti. Co tedy přede vším víme o tělech, jest, že jsou to *prostory silou naplněné.*

Síly nalazáme ve všech tělech stejně, hmota tedy není nic mrtvého, nýbrž zjev účinkujících sil. Tyto síly ale účinkují v každém těle jinak, odtud těchto rozličnost. Rozdílný způsob účinkování sil řídí se jistými *zákony*, které jsou *stálé, věčné.* To, co uděluje nějaké věci její osobní zvláštnost, co tvoří její podstatu, jest tedy veškerost těch zákonů přírodních, jimiž povstala a které ji udržují.

Zákony přírodní jsou rozumné. V nesčíslných případech odvodili přírodopytci z rozumových důvodů zákony přírodní, které později skutečně nalazely se potvrzené. Kdyby zákony rozumu našeho nenalezaly se v přírodě, marné bychom se namáhali vložití je do ní; kdyby zákony přírodní neležely v našem rozumu, nemohli bychom jich chápati. Člověk jest člen přírody, pročež musejí v něm panovati tytéž zákony, které platí v přírodě.

Zákony rozumu našeho jeví se v našem myšlení, dle obdoby můžeme tedy ony tvary, v nichž jeví se zákony přírodní, nazvati *myšlenkami přírody*.

Dle toho záleží podstata věcí v oněch myšlenkách přírody, jichž výrazem věci jsou. Má-li býti něco bytostí uzavřenou, jednotlivou, musejí všecky v něm vyjádřené myšlenky přírody spojovati se v jediné myšlence bytné, kterouž nazýváme *ideí* věci.

Příroda uskutečňuje své idey v nescíselných různostech a v dílech, jichž vyvozování děje se v částech nepřehledných. Všecky věci jsou uskutečněné idey, ale v ten způsob, že každá pro sebe idey jenom v podobě velmi obmesené vyjadřuje, kdežto naproti tomu všecky pod jednu ideu náležející zplozeniny přírody uskutečňují celou ideu v pravé její plnosti. Každá však tímto způsobem uskutečněná idey jest zase jenom článkem vyšším obsáhlejší idey. Tak jest každý druh živočichů jenom článkem idey celého živočišstva, živočišstvo zase článkem idey obsáhlejší, pod níž náležejí jak živočišstvo tak rostlinstvo; tato pak idey jest opět článkem idey zeměkoule, která se nám představuje jako malý svět v sobě uzavřený. A však i ta jest jenom článkem soustavy vyšší, soustavy sluneční, s kterou se vyvinula a s kterou trvá v neustálém vzájemném působení. Sluneční soustava ale jest podobným způsobem zase jen článkem soustavy vyšší, kterou nám ukazuje mlčící cesta. I tato pak pro naše obyčejné představy nesmírná soustava jest pouze článkem soustavy ještě vyšší, což pokračuje napořád beze všech mezí. Tím způsobem tvoří neobmezená rozsáhlost nekonečný celek, který obsahuje všecky v bytosti uskutečněné idey. Tato pak neskončenost ideí obsažena jest zároveň v jedné účinkující ideí — *nekonečném živém rozumu* — *Boku*.

Od Boha vychází veškeren ruch, v tomto zjevuje se nám. Tělesa spolu se stýkající kladou jakýsi odpor jedno druhému, dolehajíce na sebe s jakousi silou. Tou silou, kterou na nás působí svět smyslný, a onou silou v nás, kterou my naproti tomu působíme, děje se, že svět smyslný sobě osvědomujeme. Přírodní síla mimo nás a přírodní síla v nás vstupují k sobě v jakýsi poměr. Naše čivní soustava stýká se neustále se světem vnějším, při kterémžto stýkání připadá hlavní úloha pohybu. Dojem, jež činí světlo na naše oko, zvuk na naše ucho, pokračuje zvukovými a sluchovými čivami až do mozku, což jest právě pohybování prostředkem drkotavého se chvění vzduchu. Není to tedy pouhé podobenství, pravíme-li, že Bůh mluví k nám světlem, nýbrž jest to skutečné duch mimo nás se nalézající, který na vlnách étherových a světlových k nám sestupuje. *Pohyb jest zjevení boží.*

Jakož pak vrch jest neskončený živý rozum, můžeme všim právem vesmír jmenovati *řící rozumu*. V řící rozumu panovati musí *všeobecná shoda*, a tuto nám hlubší náhled v přírodu skutečně ukazuje, třeba by nám někdy dle povrchního pozorování naopak býti se zdálo. náš rozum jest jenom slabý odlesk rozumu božského, oživujícího přírodu, a pojat konečnostmi, z nichž nesnadno vybředá, pročež vděčně musí pochycovati paprsky světla, přicházející mu od božského rozumu v přírodě.

Veliká část Oerstedova spisu věnována jest úvahám o této shodě, jichž trest vynasnažíme se podati v krátkosti.

Co se týče shody rozličných způsobů našeho pojímání, vyslovuje se Oersted v následující smysl: Matematické figury, jaké nalézáme v přírodě, vyjadřují jednotu myšlenkovou; čím více tato v nich vystupuje, tím jsou

krásnější a srovnalejší. Naše zalíbení v hudbě spočívá na vnitřním rozumu, který se v ní zrcadlí. Figury od zvuků vytvořené jsou tím pravidelnější, čím souhlasnější jsou zvuky. „Jenom tenkrát, když drkotání zvukové tvoří figury které uspokojují oko, bývá i uchu lahodeno dojemem, jež obdržíme prostředkem vzduchu.“

Že v celém *prostoru světo-²vém* platí stejné zákony, dokazuje Oersted obšírně v ohledu jak na poznatelnost, tak na krasocit a na podstatu mravnosti.

Hvězdářství jest věda, která s neklamnou jistotou vypočítává ruch nebeských těl do takových vzdáleností, do kterých jenom obmezené naše oko dosáhnouti může. Že se to děje s úplnou jistotou, toho důkazem jsou předpovědi hvězdářů, které se na vlas vyplňují. Že naše země není jediná od rozumných tvorů obydlená planeta, dá se dle všeho souditi. Dejme tomu, že by na Jupiterovi nebo na některé jiné z našich planet nacházeli se tvorové nám rozumem podobní, ač snad jinými neb aspoň stupněm dokonalosti od našich rozdílnými smysly opatření. Tito tvorové, dosáhše jistého stupně duševního vyvinutí, budou se tak dobře obíratí pozorováním a zpytováním hvězdnaté oblohy jako my, i nelze sobě pomyslíti, že by mohli přijíti k jiným výsledkům nežli hvězdářové naši. Z toho jest patrné, že jejich pojmání vnějšího světa, ač snad způsobem od našeho rozdílné, nicméně dle týchž zákonů se děje jako u nás, a tak rovněž tvoření rozumných závěrků na základě smyslného pojmání. Volme jiný příklad: světlo. Že v celém nekonečném světa prostoru platí tytéž zákony o světle, o tom snadno můžeme se přesvědčiti. Světlo, které k nám přichází od slunce, od planet a od stálic, jest stejného spůsobu jako světlo na naší zeměkouli vyzozované. V našich dalekohledech a zrc-

dlových teleskopech se láme, odráží a v obrazy sbírá právě tak, jako světlo vycházející z věcí pozemských. Při světle pozemském shledáváme tytéž účinky chemické jako při světle slunečním anebo od jiného nebeského tělesa přicházejícím, stejným způsobem z něho vyvozujeme barvy, stejným způsobem je polarisujeme. Světlo, nechť přichází k nám z kterýchkoliv končin všehomíra, pohybuje se všude s rychlostí stejnou. K tomu ještě připojme, že účinky světla, jaké pozorujeme na planetách lunami opatřených, na př. stíny vrhané od měsíců na hlavní planetu anebo od této na její měsíce, zcela tak se dějí, jak se dítí musejí dle známých nám zákonů přírodních.

Co se týče krasocitu, praví Oersted velmi trefně: „Zde na naší zemi vyjadřuje člověčí postava nejvyšší ideu, která v jakékoliv pozemské podobě může býti vyjádřena, jenom že v každé zvláštní podobě člověčí ve zvláštním směru vyvinutí, při největší pak části lidí s takovou smíšenou případností, že čistý výraz idey tím se zatemňuje. Kde však toto rozumem oduševněné dílo přírody u vysokém stupni se blíží k ideí anebo kde umělec ji pojal a představil, tam stojí před námi nejvyšší obraz krásy, jehož tělesný svět může poskytnouti. Na každém jiném tělese světovém učiní ona bytost, v níž se idea rozumu nedokonaleji uskutečnila, podobný dojem. Netřeba tu ani připomenouti, že podoba, v jaké se idea na jiných světových tělesech vyjádřena nalezá, odvislá býti musí nejenom od síly a plnosti idey, nýbrž i od tělesných výminek, pod jakými tam tvorové povstávají.“ — Na zemi všickni lidé radují se ze světla, což má hluboký základ v samé přirozenosti věcí. Netoliko jest světlo těsně spojeno s teplem, touto hlavní podmínkou všeho života, nýbrž ono jest nám velikým zvěstovatelem vnějšního světa. Netřeba

teprv vědeckého zkoumání, abychom poznali důležitost světla pro nás; bezděčný již pud vede k tomu člověka, že má potěšení ze světla, a kde se mu ho nedostává, uměle hledí je sobě opatřiti. - „Co jsme tuto okazali v ohledu na pozemšťany,“ praví Oersted, „musí také platnost míti o přebývatelích na jiných planetách, neboť světlo působí v celém světě a na všechna těla. Dokázali jsme již, že účinky světla po všemmíru spravovati se musejí stejnými zákony. Musili bychom míti jen skrovný smysl pro přírodu, kdybychom ihned necítili pravdu toho, že kde den a noc, světlo se stínem se střídá, musejí živoucí tvorové míti smysl pro světlo; ba musíme tuto myšlenku rozšířiti a říci: poněvadž ve všemmíru jedno světlové těleso druhému světlo posílá, musejí živoucí tvorové na těchto světlových tělesech míti smysl pro světlo, a bytostem sebe svědomým musí se zjevovati svět prostředkem světla. Nechtai jejich čidla ba celé jejich těla složení sebe rozdílnější jest od našeho, jakmile přijmeme, že jsou stvořeni dle těchž zákonů, které, pokud náhled náš dostačuje, panovati vidíme ve veškeré přírodě: musí jejich zalíbení ve světle jakož i smysl jejich pro viditelnou krásu věcí spravovati se týmiž zákony jako u nás. Abychom představení toto ještě oživili velikolepým pohledem, pomyslemež sobě dojem, jež patření na noční hvězdnaté nebe činiti musí tak dobře na obyvatele jiné planety jako na nás. Tak jistě, jako že jeho světlový smysl při stejných výminkách stejné dojmy přijímá jako náš, musí nebe jemu jako nám objeviti se co klenutí, musí se mu představití co černý podkladek, na němž svítí světla nebeská; povrch jeho planety, se vším co na ní jest malicherného a protivného, ponoří se pod noční oblohou ve tmu, co zatím oko jeho obdrží nešťastné

jasné dojmy od vzdálených těles nebeských; myšlenky jeho musejí se povznášeti do dálky, daleko od denního zaměstnání, i rozšíří se ku pojmání velikého obrazu bytosti, který bude tím bohatější a živější, čím hlubší jsou náhledy v přírodu, ku kterým onen obyvatel planety dospěl.“ S podobnou jasností dokazuje Oersted i stejné působení zvuku na všech tělesech nebeských. Zrak a sluch ale jsou výhradně oni smyslové, kteří slouží krasicitu, tedy i tento musí při rozumných bytostech všech nebeských těles býti stejný.

Dle všeho, co předesláno, nemůže býti Oerstedovi těžko, dokázati také nutnou stejnost mravní podstaty u všech rozumných tvorů na rozličných tělesech nebeských obývajících. Důvody jeho, které obšírně vykládá, dají se krátce zahrnouti v následující závěrek. Idea mravnosti jest u tvorů rozumových výsledkem jisté pokročilosti v duševním vyvinutí. Duševní vyvinování závislé jest od poměrů k světu vnějšmu, tyto poměry zakládají se na zákonech přírodních, které jsou stejné ve všemmíru: tedy musí duševní vyvinování rozumných tvorů jíti všude stejným pochodem a vésti k stejným výsledkům. Člověčenstvo přijalo v postupu duševního svého vyvinování za nejvyšší mravní zásadu, že život lidský má býti spravován dle rozumu, ne však dle rozumu jednotlivce, nýbrž dle věčného rozumu. Nejenom naše vnitřní bytnost má se tomuto rozumu oddati a s ním takoruka splynouti, člověk musí cítiti, že osvojování sobě věčného rozumu jest pravý jeho života pramen, nemá-li celé živobytí jeho státi se rozervanou, protirozumovou, nešťastnou jsoucností. *Vše, co nás vybízí ku pravu a ctnosti, vybízí nás také k živobytí v Bohu, k náboženství.* Co tuto o člověčenstvu řečeno, platí o rozumných tvorech na všech tělesech

nebeských; všechněch nejvyšší mravní povinností jest bohoslužba, ovšem ve smyslu nejobsáhlejším.

O společnosti poznávání na všech tělesech nebeských následuje duchaplná úvaha. Nálezy a objevy v oboru přírodnictví, učiněné v posledních stoletích, rozšířily známosti naše o vzdálených tělesech nebeských tak velice, že na př. před 300 lety nemožným by se bylo zdálo, abychom o planetách, o slunci, o stálících mohli kdy věděti to, co nyní s jistotou víme. Věda pak pokračuje neustále, a kdož jest, jenž by vědomostem, k jakým člověčenstvo budoucné ještě dospěti může, již nyní určovati chtěl krás? Nikdo nebude uprati, že ještě velice vzdáleni jsme od dosažení všeho nám možného náhledu v budovu světa. Považíme-li, kterak neustále se zdokonalují naše prostředky objevovací, kterak jedno odvětví vědy podporuje a sílí druhé, musí se ozývati v nás živý cit, že meze všeho vědění jsou daleko, nesmírně daleko vzdáleny. Tycho Brahe neznal ještě ani dalekohledu, ani astronomických hodin, ani mikrometru. Ještě sto let po něm byly dalekohledy a teleskopy jenom nedokonalými nástroji proti těm, jaké zhotovili Dollond a Herschel, a i tyto zase, jmenovitě dalekohledy, znamenitě překonány jsou od Fraunhoferových. Hodiny a nástroje měřické přivedeny jsou k takové dokonalosti, která se blízkou býti zdá mezi dosažitelností: ale hvězdáři touží vším právem po ještě větším se přiblížení, vědouce, že to málo, čeho ještě zbývá, věsti může ke mnohému, čeho by se jinak dosáhnouti nedalo. Obzvláště sílí se vědomost o tělesech nebeských těmi pokroky, jaké činí ostatní částky přírodovědy; tak u př. geologii, čili uměním o zemi jakožto tělesu, jest nám možným učiněno souditi o vnitřní budově jiných těles světových. Rostoucí naše známost

o zemském magnetismu dává nám čáku, že budeme moci poznati magnetism i jiných končí světových. Naše neustále pokračující náhledy v přirozenost světla a tepla seznámí nás svým časem s neznámými ještě poměry na jiných tělesech světových. Ano snad nám dovoleno pomyslit si v nesmírné dálce možnost, poznati zákony organismu, tak že je možná bude obrátiti na cizí tělesa světová. Necht' si tento skok zdá se býti nesmírným, on jím býti přestane, povážíme-li, jak obrovské pokroky učiněny jsou za posledního půlstoletí v poznání zákonů živočišné přirozenosti. Souvislost, ve kterou přivéstí můžeme svět živočichů, v postupu dávných tisíciletí zabynulý, s nynějším, jednota zákonů, pod které je můžeme zahrnouti, poskytuje nám naději, že toho někdy dosáhneme, abychom mohli udati výminky každého kroku u vyvinování se rostlin a živočichů, ano i výminky forem, jaké zde nepřišly ještě k uskutečnění. Můžeť pak sice ještě zbývati krok zdánlivě nemožný až k seznání organických bytostí na cizích tělesech světových, kde netoliko mohou, nýbrž i musejí býti látky jiné nežli na zemi: avšak i chemie objeví časem svým všeobecné zákony utváření se látek, jichž pomocí budeme moci uzavíratí na to, co na jiných světových tělesech se děje.

Doufejmež tedy, že zde na zemi vždy více a více nabývati budeme známostí takových, kterýmiž opatřen bude duch náš nesmírné lépe moci prohlížeti k tomu, co na vzdálených světových tělesech se děje, a kteréžto v stejné míře rozšíří naši jsoucnost k účastnosti všehomíra. Pomyslíme-li si pak, že totéž díti se bude na jiných tělesech světových v ohledu na nás, vyjde z toho, že jeden článek světový pojímá druhý prostředkem duševních sil, že tedy každý bytný článek světový přijíti má

k osvědčení sobě celku, k vědomosti o vědomosti, víře a osvědčení božském, jaké se nalézají na jiném — slovem přesvědčenost, že vešker byt netoliko průvodem a řízením svým od věčného všemohoucího rozumu tvoří pravou říši rozumovou, nýbrž že jest i vloha k rozumové souvislosti mezi konečnými myslícími bytostmi, vloha, která snad u pozemšťanů dospěla teprv k nižšímu stupni možného vyvinutí svého, kdežto na jiných místech veškerosti dosáhla vyššího stupně svého doufaného zdokonalení. V samé bytnosti věci tedy jest založeno, že v nejbohatším významu myšlenky říci můžeme: *všechn byt jest jediná říše rozumová.*

Netoliko však ve prostoru světovém panují stejné zákony, jim podroben jest i všecken *časový postup* veškerého vývinu. Poněkud již svrchu na to ukázáno, a soudný čtenář, který pochopil Oerstedovy myšlenky dosavad vyložené, přisvědčí k tomu bez dalších důvodů co k nutnému jich výsledku. I v postupném vyvinování panuje ona shoda, kterou jsme spatřili v neobsáhlém prostoru. Jako pak v tomto zdá se obmezenému našemu náhledu všelicos býti odporné, co přece oprávnění svého ve vyšším zákoně nalezá, který nám skryt zůstává, tak i v postupném vývoji zdá se nám lecos býti krokem zpátečním, co v pravém skutku jest chodem pravidelným.¹⁾ Jmenovitě o dějinách člověčenstva praví Oersted: „Též vyvinování se pokolení lidského děje se dle jistých zákonů přírodních. Pokud vidno z dějin světových, jeví

¹⁾ Skutečný postup ku předu při všech zdánlivě zpátečných krocích dá se smyslně představit, když sobě pomyslíme, že se neděje ve směru přímé čáry, nýbrž ve směru spirální linie, která při neustálém se zatáčení nicméně vždy dále postupuje.

se tyto zákony v rozličných dobách vývoje člověčen-
ského. Pokolení lidské vyvinuje se dle týchž zákonů
jako svět tělesný, od nižšího k vyššímu. I vzájemné na-
sebe působení lidí děje se dle zákonů přírodních. Co
v tělesném světě síly přírodní, to jsou náruživosti a t. d.,
slovem vše, čím lidé duševně na sebe působí, ve světě
mravním. Z těchto účinků a protiúčinků povstává to,
co by se lépe mohlo nazývat *přírodopisem nežli hi-
storií pokolení lidského.*²⁾ Jako země samá, probíhá
i člověčenstvo rozličné stupně vývoje. Jako plodící a
rodící síly v pradobě naší planety byly silnější nežli nyní,
tak shledává se i při pokolení lidském v jeho mladosti.
I jednotlivý člověk, nežli dospěje ke spořádané účinni-
vosti, musí projít rozličné stupně vývoje. Teprv co muž
má v sobě pevné jádro a utvořuje si spořádanou kruho-
vitou působnost, co zatím mládí pohybuje se v paraboli
a hyperboli jako komety.

Shrneme-li vše, co tuto z Oerstedových úvah po-
dáno, v stručné jádro, tedy můžeme výsledek z toho
vyplývající vysloviti krátce takto: *Vše stojí jenom pů-
sobností sverchovaného, vše pronikajícího rozumu, ježž
jmenujeme Bohem. Zjevením jeho jest svět, způsobený
tvůrčí mocí. Ve světě panuje všeobecná shoda co vy-
sledek sverchované moudrosti božské. Náš v konečnosti
obmezený rozum nemůže vždy chápati tuto shodu,
a však jest nejvyšší úlohou naší, hledět dle možnosti
postihnouti moudrost boží, jevící se v ní, hledět se
povznést ku pravému poznání Boha v jeho skutcích.*

²⁾ V podobném smyslu vyslovil se spisovatel tohoto
článku v předmluvě k prvnímu dílu své *Ameriky* mnohem
dříve, nežli mu bylo popřáno kochati se ve spisech geniál-
ního Oersteda.

Takovouto snahou stane se žižobytí naše opravdivou bohoslužbou.

Velikou část „*Ducha v přírodě*“ zaujímají pojednání padající do oboru aesthetiky. Ostatně sluší také podotknouti, že Oersted se svým spiritualistickým směrem nestojí samotěn mezi přírodospytci. Větší jistě jich počet neztratil vědeckým svým skoumáním blažší víru v sverchovanou rozumovou bytost, řídící vesmír podle neproměnlivých odvččných zákonů, ano spíše ji potvrzení nalezl hlubším náhledem v přírodu: a však málo který z těchto povznesl se na výši přírodnického mudrotví, a které by své přesvědčení hlásal ostatnímu světu jako Oersted. Jeden z malého toho počtu zasluhuje povšimnutí. Jest to přírodospytec francouzský se jménem německým Dr. Herkules Straus-Dürckheim, který minulého roku 1855 dokončil znamenitý třídílný spis pod názvem „*Théologie de la nature*.“ Tento veterán přírodní vědy, již veškerý život svůj věnoval, přispěv svými mikroskopicko-anatomickými pozorováními nemálo ku pokrokům fysiologie, složil na sklonku života svého povinný hold stvořiteli obdivovaných od něho výtvořů přírodních. Objevil on jmenovitě v živočišném organismu nejpodivnější, mnohým zrakům skrytou zůstávající harmonií. Pod mikroskopem a s pitevním nožem v ruce poznal v buňkách a čivách, které tolika mdlým očím zdají se býti pramenem života, bytnost mocí vyšší, která jenom sofisticky dá se upřáti. Straus-Dürckheim viděl vlastníma očima, a v tom, co sám pozoroval a co vědecky představuje, ukazuje nevyvratně božský, vševládncí zákon.

Když článek tento již dokončen byl, dočtli jsme se nejnovější zprávy, z níž s potěšením poznáváme, která počet přírodospytců, nastupujících v šlépěje Oerstedovy,

napořádá se množí. V Bostonu v Severoamerickém soustátí ohlásil profesor Benjamin Pierce spis o mechanice ve čtyřech dílech. V posledním díle jednati bude o dynamické fysice a slibuje ukázati, proč stvořitel tůi, električnost, magnetism, chemické slučování udělal tak, jak jsou; ukázati, že jsme děti nekonečného otce, poněvadž *naše myšlenky jsou podobny myšlénkám jeho*, ukázati konečně, že kdyby Bůh bytosti nějaké, nemající žádné vědomosti o tomto světě, rozkázal stvořiti svět nový, ona by přirozeností *čísel, prostory a času* přinucena byla stvořiti svět stejný s naším.

Kojíme se nadějí, že věda čím dále tím rozhodněji kráčetí bude naznačeným tuto směrem, čímž valně přispěje také k mravnímu pokroku člověčenstva, její škola materialistů na všeobecnou zkázu mermomocí zastaviti usiluje.

Vlastenectví a kosmopolitismus.

(Srovn. Časopis Musea království Českého 1887, sv. 1.)

Milovati vlast, která nás zrodila, prospívati národu, z něhož jsme pošli, hájiti obec, již náležíme — a to ne pouze k vůli zisku vlastnímu, nýbrž pro dobro společné, často s patrnými obětmi, s vynaložením jmění, ba s nasazením života — již za šedé dávnověkosti pokládáno za nejvyšší cnost. Smrt pro vlast jmína byla nejslavnější, a mužové, kteří s myslí odhodlanou samy sebe obětovali za dobro svých spolunobčanů, docházeli u vděčného potomstva svrchované úcty, a příklad jejich mocně k následování povzbuzoval duchy šlechtetnější. U Řeků Kodros, Leonidas se svými třemi sty spartanskými reky, u Římanů Curtius velebeni byli nad nejslavnější vítězitele, a úcta jim vzdávaná měla do sebe cosi posvátného. Podobných příkladů mohli bychom uvéstí též z jiných národů. Tázeme-li se na příčinu toho úkazu, proč láska k vlasti mocněji nad všecky jiné city hýbala srdcem lidským, vysvětluje se nám to úplně z tehdejších poměrů. Za oněch dob totiž život národů mnohem obmezenější byl v oboru svém než nyní, obcování mezinárodní nepřesahovalo stýčností nevyhnutelné, nutností kázané, každý národ uzavíral se v sobě a považoval národy ostatní za nerovné sobě, spílaje jim jmen pohrdlivých. Vidímeť

totéž i za našich dnů při národech na podobném stupni civilisace stojících, z nichž stačí jmenovati jediné Číňany. V takovém pak stadiu vzdělanosti bývá *vlast* nejvyšším pojmem společnosti, v němž soustředí se všechny interesity a zájmy společné, a proto bývá zásluha o vlast pokládána za nejvyšší.

Tento obmezený názor mohl trvati jenom tak dlouho, pokud vedle rozdílnosti lidí nebyl náležitý zřetel obračován také k tomu, co jim všem jest společného. Ale s pokrokem duševním musil se přirozeně šířiti i rozhled člověka, který znenáhla také v jiných kmenovcích spatřovati se učil rodné bratry a cítiti též v nich důstojnost lidskou. Čím dále tím více se cítil býti členem obecnosti širší, nežli byl národ, i začal poznávati interesity vyšší nežli pouze otčiny své. Dlouhý čas zůstával vyšší tento názor výhradním jménem některých bystřejších myslitelův — filosofův, do lidu obecného přístupu nenacházeje. Všeobecným jej učiniti zůstaveno bylo teprva *náboženstvím křesťanským*. Kdežto dříve každá země své vlastní národní bohy měla (i Jehovah byl jenom bůh židovský), kteří byli spolu protivníci bohů nepřátelských, hlásáno křesťanství Boha jediného, pravého, jehož dětmi jsou všickni lidé, a tedy vespolek bratři, zavázáni k sobě láskou bližního — i směřovalo k tomu, aby byl *jeden ovčinec a jeden pastýř*. Rozšířením se náboženství Kristova utvořila se obec širší nad stát — *obec církve křesťanské*. Rozdílů národů a států tím ovšem nepominuly, ale jejich interesity s veliké částí podřízeny jsou interesům církevním. Tak i zásluha o vlast ustoupiti musila zásluze o církev, a bylo-li dříve slovo *vlastenec* pojmenováním čestným, stalo se jím nyní u vyšší míře slovo *křesťan*; měla-li dříve úcta k osobám za vlast

se obětovavším do sebe cosi vělebného a posvátného, *mučedníci* církve přímo ctěni jsou za svaté. Rozšiřování křesťanství a zvelebování církve pokládáno po mnohé věky za nejdůležitější účel lidského usilování. Ostatně idea církve neuvítězila nad ideí státu bez boje, ano byl čas, kde zápas obou mocně potrásal světem.

Co křesťanství hlásalo theoreticky jakožto ideu, to za našich dnů hledí prakticky uskutečniti vzrůstající *intelligence*. Ona docela opanovala ducha času a naznačila mu směr, jímž pojmosti se snaží v obor stejné civilisace celé člověčenstvo. Osvěta má se státi svazkem poutajícím k sobě veškeré národy. Podivuhodné vědecké výzpyty našeho věku, obohacující neustále zásobu našich vědomostí a uvolňující nás vždy více od pont zděděných předsudků; velkánské pokroky v uměních technických, netušené před tím prostředky komunikační, ježto vyrovnávají rozdíly prostoru, a ulehčený tím obchod mezinárodní, to vše jsou jisté cesty k cíli, na ten čas ovšem ještě vzdálenému. V naší době jest *věda* nejmocnější podmanitelkyně, a ta jest v podstatě své *kosmopolitická*. Prospěch naznačených tuto snah stává se každým dnem patrnější, vždy více a více sblíží se k sobě vzdálení národové, ba rozsáhlé říše, po dlouhé věky uzavřené, otvírají brány světovému obchodu, vyznávající tím zřetelně, že nemohou déle odolati proudu všeobecného pokroku. Pozoru hodno pak jest při tom, kterak křesťanství jest věrným pomocníkem těchto snah, připravující cestu osvětě v jeho zápětí kráčející. Zásluhy křesťanských misionářů o získání pro vzdělanost národů sotva ještě procitlých k sebevědomí jsou vůbec známy, pokroky pak takových nově obrácených národů v pravdě úžasné. Čím více ale takto rozprostraňují se na světě

vzdělanost a osvěta, tím více společného nabývají lidé mezi sebou, tím více mizí jejich národní zvláštnosti. Jest zajisté nyní rozdíl mezi dvěma vzdělanci rozdílné národnosti mnohem menší, nežli býval jindy rozdíl mezi dvěma kmenovci, obývajícími v rozličných krajinách své společné vlasti. Kdož by si na př. ještě před padesáti lety byl představil Turka ve fraku?

Mát však tento pochod své meze, neboť že by někdy národní ráznosti mezi lidmi docela mohly pomínouti a veškeré člověčenstvo slítí se v jedno, těžko jest i nejbujnější fantasií sobě představití, a to již proto, poněvadž by z toho povstala jednotvárnost, jaké nespátujeme nikde v přírodě, která naopak všude vytváří rozmanitost. Nejhlavnější a nejtrvanlivější zvláštnost národní jest jazyk; dokud který lid sobě ten zachová, byt i ve všem ostatním mravu a obyčeji srovnával se s jinými, dotud nepřestává býti zvláštním národem. Na své zvláštnosti, které ho dělí od jiných, člověk přirozeně lpí, i brání ji všemožně; čím větší pak částku její postrádal během času, tím urputněji hájí ostatek, až pak za poslední svou hradbou zápasí bojem zoufalým o bytí neb nebytí. Proto i v našem kosmopolitickém věku idea vlastenectví nestratila ani významu ani důležitosti, nýbrž tak dobře jest oprávněna jako idea občanství všesvětového. Ovšem jest rozdíl ve vlastenectví dle toho, jakou stránku zvláštnosti své kterému národu hájiti jest; i mážet tedy býti vlastenectví politické — kde se jedná o svobodu občanskou aneb o státní samobytnost; náboženské — vztahující se k zachování víry od předků zděděné; anebo konečně pouze národní — hájící po ztrátě všeho ostatního poslední a nejdražší zvláštnost: jazyk; to vše pak zase v nejrozmanitějších odstínech.

Že při vlastenectví mluvíme jenom o bránění a hájení, děje se s úmyslem, neboť idea vlastenectví jest v podstatě své pouze obhajná a jeví se jenom tam, kde jest nebezpečnoství ztráty, anebo kde se jedná o vydobytí zase toho, co straceno na ten čas. Rozdílna jest od vlastenectví národní hrdost, jížto spatřujeme při národech, nalezajících se na vrcholu své moci. Řekové za Alexandra, Římané za Caesara, Němci za Karla Velikého, Francouzové za Ludvíka XIV. a Napoleona I., Španělé za Karla V. a v nejnovější době Angličané a Severoamerikáni byli a jsou vším právem hrdi na světovládné postavení své; o vlastenectví pak nebývá řeči v takových dobách. Měliť ale všickni tito národové také doby, ve kterých jednalo se jim o bytí a nebytí. Tak osvědčili Řekové vlastenectví své proti Xerxesovi, Římané proti Hannibalovi, Angličané proti Filipovi II., Amerikáni v boji o samostatnost svou proti Angličanům, Francouzové proti evropské koalici v čas první revoluce, konečně Španělé a Němci proti Napoleonovi I. Za našich dob si přikládají jméno vlastenců emigranti francouzští, italští, polští a jiní — idea jejich jest politická Utopie; nad míru vše pojmali své vlastenectví Němci — bažení jejich šlo po sjednocenosti; Turci osvědčují vlasteneckého ducha zarytým ale marným odporem proti řádům evropské civilisace — u nich jedná se o náboženství. Řekové a Srbové blouzní ve vlasteneckém zápale svém o navrácení starodávné slávy svých carů; Rusů vlastenecká snaha čelí proti vlivu cizinců, a v době sotva teprv minulé spatřili jsme ve Švýcarských všeobecně vzplanutí ducha vlasteneckého pro obranu celistvosti státu.

U žádného národu však nemá vlastenectví tak stálého domova jako u našeho národu Českého, jenž od

samého prvopočátku svého dějinstva až právě na doby naše vede tuhý boj o zachování svého osobitého mravu a jazyka. My Čechové od jakživa jsme obmezeni na defensivu, ba i v té době, když česká zbraň strašna byla celému světu, dosáhli byli předkové naši slávy své vojenské jen statečnou obranou vlasti. „Nedejme se!“ bylo od počátku heslo naše, a to právě v nejbujarejším výpuku české rekvnosti ozývalo se nejhluchěji.¹⁾

Ze všeho, co jsme pověděli, jasně vysvitá, že jedno jak druhé, *vlastenectví* i *kosmopolitismus*, má plně *oprávnění* v náležitých mezích.

Byltě kosmopolitismus jednoho času u nás ve zlé pověsti jako výmluva lidí lhostejných k národnosti, ba jsou i doposaváde takoví, kteří předstírají, že obmezování činnosti své pouze na vlastní národ a zem jest svědectvím obmezeného ducha, nepojímajícího velikých směrů časových, kteréž objímají veškerenstvo. Takoví však lidé nepováží, že působiti přímo hned na celou veškerost dáno jest jenom málo kterým velduchům; ba že vynálezy, které jsouce nyní jméním celého vzdělaného světa, způsobily v něm úplný převrat důležitých poměrů, prvotně těženy byly jenom ve prospěch vlasti svých původců a teprva později i jiným národům prostředkem vzájemného obcování ve známost vešly a k užtku obecnějšímu obráceny jsou. Vynalezení umění knihtiskařského, objevení Ameriky, vymyšlení parních strojů, vysoké zdokonalení mašin přádacích a tkacích jsou zajisté skutky světohybné, jenž způsobily přetvoření starých poměrů

¹⁾ Nic ostatně nesvědčí zřejměji o skutečné slabosti nějakého národu jako takováto negativní hesla. Novějším toho příkladem jest u Němců Bekkerovo: „Sie sollen ihn nicht haben!“ (Nyní už Němci Bekkerův Rheintied nezpívají.)

světových na zcela nové; než vizme, jak zdoluhavě dobrodini z nich vyplývající stává se obecným jménem člověčenstva. Umění knihtiskarské potřebovalo dosti dlouhého času, nežli se rozšířilo jenom po celé Evropě; o Nový svět rozdělili se po jeho objevení Španělé a Portugalci a po dlouhý čas vylučovali z něho všechny ostatní národy; zvýšený průmysl našeho věku uděluje dosavad Anglicku takofka monopol v obchodu světovém; ve válce pak Krimské Rusové jenom proto ztratili své loďstvo černomořské, že proti anglickým a francouzským parohodům mohli postavití toliko koráby plachtové, jakkoli od prvního použití páry ku plavbě bylo uplynulo více nežli čtyřicet let. Přímé tedy působení na veškerost jest šiméra, a kdo zdráhá se působiti v oboru obmezenějším jakožto jeho nedůstojným, nemaje dostatečných sil ku platnému působení v oboru rozsáhlejším, ten zůstává naprosto nečinným, zakopáváje hřivnu svou, i jest neužitečným údem společnosti lidské. Stížnost na takový kosmopolitismus jest spravedlivá, ale vina zde nepadá na ideu, nýbrž na lidi, kteří ji zastírají svou netečností.

Naopak zase smýšlejí mnozí, že snahy kosmopolitické naprosto škodlivé jsou snahám vlasteneckým, an prý účastnění se v zájmech všeobecných může se dítí jenom na ujmu speciálních interesů národních. Takové domnění jest blud, obyčejný při lidech poctivých, ale obmezených na duchu a krátkozrakých. Nepomýšlejí oni, že to, čím všeobecnost prospívá, také jednotlivým částem v užitek se obrací, an suma prospěchu všeobecného na ně se rozděljuje.²⁾ Kdyby pak skutečně prospěch obecný

²⁾ Mohl by někdo namítati proti tomu, že ne všechném národům na světě ve prospěch se obracuje pokrok všeobecné vzdělanosti, na př. že divokým ostrovanům Jižního oceanu

někdy na čas proti speciálním národním interesům se stavěl, tu by jen spravedlivě bylo podříditi tyto onomu, jako každá částka podřizena jest celku. Byloť by jen důkazem malicherného sobectví chtíti zvelebovati vlastní národ na ujmu všeobecného pokroku; ano což více, byla by to zpozdilost, poněvadž každá škoda, jakou trpí obecnost, právě tak zase rozděluje se na jednotlivé částky jako prospěch obecný.

Mát tedy jedno i druhé *meze*, jak vlastenectví tak i kosmopolitismus, a sice obmezuje se jedno druhým. Ale právě v tomto obapolném se obmezování stýkají se obě tyto idey a takoruka ruce sobě podávají. Nepochybíme asi, vyjádříme-li se, že kosmopolitismus reprezentuje *ruch*, vlastenectví pak *setrvačnost*, čímž oběma ideám naznačena jest úloha jejich v pochodu světodějstva. Aby ruch ku předu příliš se neunáhlil, slouží mu co závaží rozmanité speciální interesy národní, které ne bez odporu podřizují se zájmům všeobecným; aby pak jednotliví národové neuvázli jako v nějakém bahně v obmezeném kruhu ztrnulých návyků, idea vyšší obecnosti, nežli jest vlast, více méně pudí je ku předu. Nejméně vyvinuta jest idea kosmopolitismu u Číňanů, kteří mapu zeměkoule téměř zcela naplňují svou „říší středu“, ostatní země jenom co nepatrné cancory okolo ní navěšující; a Čína jest výhradně zemí stálosti, ale také zemí ztrnu-

malý užitek přináší zdokonalení některého odvětví průmyslu v Evropě; ale taková námitka minula by se cíle svého, neboť co tuto pravíme, chceme rozuměno míti pouze o národech kulturních, t. j. takových, kteří se skutečně účastní v pokroku všeobecném. Vůbec pak to, co zde pravíme, má platnost více theoretickou i dopouští ovšem výminky v případnostech speciálních, dle staré přepovědi, že žádné pravidlo není bez výminky.

losti. Že však ani ona již ubrániti se nemůže všeobecnému pokroku, o tom svědčí děje nejnovější. Tázal-li by se tedy někdo, čím povinno býti: vlastencem či světoobčanem, snadná jest odpověď: ani jedním ani druhým výhradně. Nevzdávaje se národní zvláštnosti své mějž každý na zřeteli, že člověčenstvo jest více než národ, každý pak účinkuj v oboru tom, pro něž síly jeho stačí, jist jsa, že tím nejlépe poslouží též prospěchu obecnému.

Jak již svrchu povědino, musí v obecném postupu vzdělanosti každý národ nějakou částku své osobité zvláštnosti postrádati; civilisace totiž vyrovnává lidské rozdíly, upravuje zákony života i obcování společenského dle zásad rozumných, vůbec platných, jimž ustoupiti musejí obyčejové místní, založené na pouhém zvyku. Jeden národ učí se od druhého, tak že časem svým i zvláštní umění, jakými jednotliví národové vynikají nad jiné, stávají se jméním společným veškerého vzdělanstva. Takový jest přirozený pochod, jakým se obmezují zvláštnosti národní vzdělanosti povšechnou, dle zákona, jejíž vůbec panovati vidíme v přírodě, že zájmy jednotlivé podřizovati se musejí zájmům obecným, ovšem s vyhraněním samé podstaty individualnosti, kterou příroda všude chce míti zachovanou. — Ještě pak jiným způsobem zbavování bývají národové svých osobitých zvláštností, totiž násilím odjinud jim činěným, které ovšem není žádným faktorem pokroku rozumového, ale spíše jemu na překážku a závalu. Náš národ Český, při zvláštním svém postavení geografickém i historickém, postrádal v postupu věků již tolik ze svých zvláštností osobitých, že mu zbylo sotva více nežli jazyk, tato poslední hradba, za níž hájí národní samobytnost svou. Právě proto ale jest boj tím tušší, ano když již umíráčkem odzváněli

české národnosti, povstala ona v nové síle, a v žádném z předešlých věků nebylo u nás „vlastenectví“³⁾ tak slaveno jako v tuto dobu.

Bralot zajisté u národu našeho vlastenectví v rozličných věkách rozličné na sebe proměny, dle toho, kterého živlu národního bylo hájiti. Ba byli časové, kde mocnější idey a zájmy hýbaly naším lidem, berouce ve službu jeho cit národní, a tu pak vlastenectví smícháno jest s ideí, která je sobě byla podmanila. Národ náš všelijak roztrhován býval na strany náboženské a politické, z nichž obyčejně jedna považovala se výhradně za vlasteneckou, ačkoliv dle nynějšího smyslu obmezenějšího nemohli bychom ani stranám oně odporným upírati jména vlastenců, totiž horlitelů pro národnost. Abychom z přemnohých příkladů jenom jediný uvedli, připomínáme Viléma Slavatu, který, jakkoliv odpůrce tehdejšího politického separatismu Čechů, proto nicméně nepřestal býti věrným národovcem a horlivým milovníkem svého mateřského jazyka.

Všeobecně nastalým vysílením národu válkou třicetiletou ochabl v něm i duch vlastenectví, skrýváje se po dlouhý čas jenom co jiskra v popeli tutlaná, až národ poněmáhlu zase vybíraje se ze mdloby své nových nabýval síl. Kterak od těch dob nově zkřísené vlastenectví odporem rostlo, až v bujném rozkvětu novočeské literatury vrcholu svého dosáhlo a v rozsáhlé míře přešlo v národní sebevědomí, to nám všem dobře povědomo jest a nepotřebuje teprv šíře býti líčeno. Tu však opět nastala doba, že jiné idey braly vrch nad citem národním

³⁾ Sama slova *vlastenec*, *vlastenectví* jsou původu novějšího, nesáhající našim dále než k době Veleslavínově.

a rozdvajily tábor vlastenců. Opakovaly se tytéž výjevy jako před věky. Nejedni pod zástěrou vlastenectví kráčeli směrem, který byl jiným proti mysli, a ti následkem toho vzali si v otklivost vlastenectví samo, jež přece, pojato v našem smyslu jakožto faktor pouze kulturní, nebylo vinno ničím. Onino zase, vidoace, že vlastenectví jest nedostatečným prostředkem k dosažení zá-
měrů jejich, také zanevřeli na ně i počali se bratřiti se živly cizími. Veliká část prvé horlivých vlastenců, davše se ukonejšiti jakýmsi domnělým prospěchem, v citu úplného bezpečí klesla ve spánek netečnosti, čemuž tím méně jest se diviti, an skutečně hlášáno s jisté strany, že prý při nynějším postavení naší národnosti vlastenectví nemá žádného účelu více, že se přežilo, zkrátka, že náleží mezi staré haraburdí.⁴⁾ Tak stalo se, že na dobu největšího květu vlastenectví nastoupila v krátce všeobecná rozmrzelost, ochablost a malátnost.

Jak mile však přešla bouře, která byla způsobila tuto proměnu, jak mile utišily se vášně rozhárané a vše zase v předešlou kolej se vrátilo, též někdejší cit bezpečnosti vždy víc a více mýjel: tu opět začal cit národní se ozývati a hlásal se k svému právu. Bylať na svém místě ještě hrtka vlastenců starších, vytrvalých, ostřílených, kteří nedávše se mýlití pomíjejícími úkazy času přechovali šetrně v rukou svých lásku k vlasti a národu na časy přehodnější. Jich neustávajícím působením a příznivějšími okolnostmi počal znova okřívati v národu

⁴⁾ Máť to své místo v způsobu, jakým se před tím projevovalo vlastenectví, ale nikoliv to platiti nemůže o vlastenectví samém, které v tom smyslu, v jakém je my pojmáme, nemůže považovati se, jak oblibeno se vyjadřovati, za „stano-
viště promožené“.

cit vlastenecký, i vidíme na své oči, kterak národní vědomí opět každým dnem více se rozšiřuje. Činnost vlastenecká množí a rozprostraňuje se zase, s tím však rozdílem, že vyrostší z rozpustilé skotačivosti a blouznivého horování předposlední doby bere na se tvář opravdivější, vážnější, počíná sobě mužně a prakticky, a rozhled svůj šíří na všechny strany.

Vlastenectví předešlé doby pojímalo ideu svou s veliké části jednostraně a separatisticky, dbajíc skoro výhradně o pěstování jazyka a obecných interesů praktického života příliš málo sobě všímajíc, čímž jaksi isolovalo postavení své. Dálo se té z bázně před živly cizími, jejichž zhoubnému vlivu na národnost mělo tím bráněno býti, avšak, jako každé přílišné obmezování, obracelo se to na vlastní škodu. Činili bychom sami sobě křivdu, kdybychom nechtěli vydati pravdě svědectví, že již i v té době, o které tuto řeč jest, uznávána byla důležitost pěstování materiálních interesů a jmenovitě nedostatek praktického vzdělání lidu našeho bolestně cítěn byl. I učinění jsou v tomto směru někteří pokusové v literatuře, ale prospěch jejich nebyl valný, dílem pro samu těžkost věci, dílem pro nepřipravenost obecnstva na předměty přísnější. Většina zajisté vlastenců našich lnula k věci národní vedena pouhým citem, jen menší část spolu i rozmyslem a zralým uvážením, a protož nebuď nám divno, že snahy vlastenecké ve mnohých kruzích potkávaly se s útrpným úsměchem, považovány jsouce za neprospěšnou hračku. Vědecké výsledky zvýšeného pozoru na vlast a národ nalezaly zaslouženého ocenění toliko v oboru obmezenějším; co na povrchu se objevovalo, zdálo se býti jenom blýskavá ostentace, a chceme-li mluviti pravdu, často skutečně ničím jiným nebylo, anebo nanejvýše

demonstrací, vyvolanou zarytým odporem našich protivníků.

Tak bývalo ještě před nedávnem, ale jinak jest nyní. Poslední léta byla národu našemu školou, ze které vyšel poučen a zmoudřelý, schopen vstoupiti do života praktického. Zklamané naděje učinily jej střízlivějším, tak že upustil od sanguinického horování, i začíná zkušeným okem ohledávati půdu, na které stojí, a přihlížeti k tomu, čeho v okolnostech daných přede vším potřebí. Pokrok pak, který za posledních let učiněn byl v literatuře i s části ve školství našem, odstranil namnoze příčiny nedostatečného dříve prospěchu přísnějších snah. Pravda, že nyní vlastenectví nedělá žádného hluku, ale tím vydatněji tuží se v sobě a prospívá podstatně. Bystřejší oku pozorovatele nemohou se tajiti mnohé úkazy, které to patrně potvrzují, jichž ale z dobrých příčin vyčítati tuto nechceme. Tolik jisto jest, že národ náš, přišed k sobě od vysokoletého zápalu vlastenského, nastoupil dráhu praktickou a vešel do koleje všeobecného postupu. Vlastenectví, smíme-li se tak vyjádřiti, podalo ruku kosmopolitismu; ono již nehraje až k omrzení na jedinou toliko strunu, nýbrž zkouší se na všech dle potřeby. Na to pak musilo dojíti, měl-li národ náš míti ještě nějakou budoucnost.

Pokrok všeobecný děje se tím způsobem, že přerozmanití jednotliví živlové jednak každý ve svém okrese přirozeným pochodem dále se vyvinují, jednak působíce jeden na druhý vzájemně od sebe všelicos přijímají, ve spolek se tříbí a odpory své vyrovnávají, tak že společný postup děje se směrem prostředním, ku kterémuž každý jednotlivý živel přičinil svou část. Jako v mechanice působením rozličných sil povstává čára střední, vý-

vedníci zvaná, kteráž naznačuje skutečný směr pohybů, tak a nejinak děje se ve světě duchovním. Čím více pak u všeobecném pokroku jednotlivých živlů účinkuje, tím dokonalejší a všestranější musí on býti, poněvadž jest výsledkem složitějším. Také, kde více živlů působí spolu, musí postup díti se čileji a rychleji; poněvadž zmnožené jich tření většího popudu dodává. Naopak čím méně živlů, tím méně jest pokrok dokonalý, tím jednotvárnější, ospalejší; při jediném pak toliko živlu nastati by musila naprosto jednotvárnost, ba úplná stagnace. U všeobecném pokroku člověčenstva jsou takovými jednotlivými živly rozličné národnosti, jenom jich přirozeným se vyvinováním a vzájemným na sebe působením prostředkuje se on. Z toho jde, že *zachování jednotlivých národností leží v samém zájmu pokroku všeobecného*. Tomu však nikoli nechceme rozuměno míti v ten smysl, že by žádný ze živlů jednotlivých, který se vysílil a již nemá čím by platně přispěl obecnosti, nesměl neustálým se třením s ostatními konečně zcela se opotřebovatí a zmizeti — než toliko tak, aby živel, jevící v sobě posud sílu dostatečnou ku platnému spolupůsobení, nebyl udušován násilně, nýbrž aby mu popráno bylo volnosti k jeho vývoji. Kdo sám malátně se podává uchvacujícímu proudu, nechť utone — nebude škoda; kdo ale zpírá se proti vlnám a vzhůru se dobývá, tomu podána buď ruka pomocná. To požaduje spravedlnost, toho vyhledává prospěch obecnosti, a ten bezprávné nazýval by se kosmopolitou, kdo by bránil přirozenému se vyvinování jednotlivých národností, těchto pravých živlů pokroku světového. Myslíti konečně snad na jednotu celého člověčenstva bez rozdílu přirozených jest šiméra, mohoucí se zroditi jen v mozku šílence.

Právě tak ale, jak by chyboval kosmopolita, nemaje žádného sřetetele na individuálnosti národní, bloudil by i vlastenec, kdyby nad speciálním prospěchem národu svého s myslí pouštěl prospěch obecný. Vše jednotlivé sajisté od věčné Prozřetelnosti vykázano má v hospodářství světovém přiměřené místo i zvláštní úkol, podobně jako při stroji složitém každé kolečko i veškerý jiný článek. A jakož při stroji žádné kolečko, ani žádný roubík neb která cívka není účelem sama sobě, nýbrž pomáhá k účinku společnému: tak i žádný jednotlivý národ nesmí považovati sebe sám za účel svrchovaný, než toliko za užitečný článek obsáhlého celku. Povinnost zachování individuálnosti své jen tak daleko sáhá, aby jednotlivník udržován byl v stavu takovém, ve kterém by prospěšně sloužiti mohl obecnosti; cokoliv jest více, to přílišné jest a celku na škodu. Který národ by tedy, buď z marné pýchy nebo krátkozrakého soběctví chtěl sám sebe stavěti nade všecko ostatní a prohlížeti výhradně jen k tomu co mu slibuje užitek, bez ohledu na to, zdali to na druhé straně není snad více škodné, ten jednal by zřejmě proti řádům božským. Ani však vlastní prospěch takovýmto jednáním platně by neopatřoval, neboť musil by se tím způsobem nevyhnutelně ohrožovati proti národům ostatním, odlučovati se od celku a obmezovati se sám na sebe. Tím vyjímal by se z pokroku všeobecného i zůstával pozadu za jinými, v osamělosti své pak, z nedostatku vnějšího popudu, lenivěl by a málátněl, i musil by hynouti konečně vnitřní hnilobou. Bez odporu tedy leží v *interesu každého národu, aby se všemožně účastnil v pokroku všeobecném, ovšem nepominaje při tom na zachování své individuální zvláštnosti a podstaty jakožto potřebného živlu téhož pokroku.*

Ejhle, tak bratři se spolu vlastenectví a kosmopolitismus, a z toho patrně viděti, co naše povinnost jakožto horlivců pro svou národnost. *Pokračovati s časem* buď naše heslo! Jenom tenkráté zajisté, když všemožné budeme hleděti k tomu, abychom, cokoliv postup vědy a umění nového a prospěšného na světlo vynáší, to ihned také svým jméním učinili, všelikerou opravu předešlého způsobu a řádu bez meškání také přijali a u sebe zavedli, sami se při tom snažíce podobným věcem vzniku dávati a tak i činný úkol u všeobecném pokroku na se brátí, jenom tak, pravím, postaví se národ náš důstojně v řadu jiných národů kulturních a vyplní dílo svou co podstatný živel postupu člověčenstva. Pak také nebude mu třeba se báti o zachování své individuálnosti, neboť v té míře, ve které se on bude účastniti v pokroku světovém, bude i ona se tužiti a slíti, a čím důležitějším faktorem toho pokroku bude národ náš, tím větší úcty a vážnosti bude požívati u jiných, tím méně vydán bude jich útokům. Pročež budme zároveň vlastenci i světobčané: hajme národnost svou se stanovíště kosmopolitického, spolu ale k vůli vlastnímu prospěchu mějme na zřeteli obecný prospěch člověčenstva a přičinme se k němu dle sil svých. Ne cít pouhý vedí nás budoucně, ale jasná vědomost povinnosti naší, že *tak* nám činiti dlužno a ne jinak. Nás může usmrtiti jenom vlastní netečnost, pročež chutě do práce!

Nežalujž pak nikdo na to, že směr našeho času jest příliš materialistický⁵⁾; však od jakživa byly to vlastně

⁵⁾ Nemysliž nikdo, že vybízejíce krajany své k větším sobě všímání interesů materiálních, tělesného blahobytu se týkajících, kojíme se snad přepiatou nadějí, že by národ náš mohl se časem postaviti na roveň s národy, kteří nyní stojí

interesy materiální, které hýbají světem a lidmi, a ty idey, jež v rozličných dobách sloužily za healo pokroku časového, byly toliko pláštěm a zástěrou jejich. Nynější čas jenom tím liší se od minulých dob, že se neostýchá přiznávat se zjevně k svému materialismu. A kdož by se tomu směl diviti po tolikerém zklamání krásných nadějí, jaké nám maloval idealismus poslední minulé doby? Nynější materialismus úplně jest oprávněn, neboť přišla naň řada přirozeným během věcí. Avšak ani jeho výhradní panování nebude věčné, i přijde doba, že vedle vypočítavajícího rozumu opět se bude hlásiti k svému právu cit i slušného dojde uznání. Na ten čas již neostýchejme se hověti směru časovému, byť i s jakousi resignací, toho pak s jistotou se nadějme, že i z doby převládajícího materialismu vyjdeme svým časem obohaceni mnohou vzácnou zkušeností.

Ptal-li by se kdo, co nás vedlo k tomuto obšírnému rozjímání, tomu bez rozpaků odpovíme, že tyto věci pověděti měli jsme za povinnost svou. Bývat vůbec, ať se nalazáme v poměrech jakýchkoli, prospěšno, ohlédati se čas po čase zpět na dráhu vykonanou a soudem nestranným i nepředpojatým skoumati jednání své, poznávati se v bludech a poklescích svých a z toho prospěšné naučení bráti pro budoucnost, spolu pak uvažovati po každé bedlivě nynější své postavení, osvědčomovati si pravé stanovisko své a na paměť uváděti vyplývající z toho povinnosti a nutné potřeby. To-li vůbec opatr-

---

v čele pokroku průmyslového. My vůbec odvykli sanguinickým nadějím, a vybízíme ku pokroku ve směru časovém, třeba ne vesměs ideálním, jenom proto, poněvadž stanouti jest tolik, jako kráčet nazpět.

nost káše činiti, nám v těch poměrech, ve kterých žijeme, tím méně jest toho zanedbávati, již pro tu bohužel přirozenou nedbanlivost naši, s kterou se tak rádi necháváme uspati v nečinnou bezpečnost i za dob rozhodujících, kdežto již svrchovaný čas jest, abychom uznali a chopili se toho čeho jest potřebí, an každá zameškaná chvíle přináší škodu nenahraditelnou.

Novější zeměpis a jeho pokroky.

(Časopis Musea království Českého 1856, sv. 2.)

Jeden z neposledních úkazů, které naše století charakterisují, jest zajisté veliká převaha, jakou obdržely vědy přírodní nade všecky ostatní. Převaha tato nepřestává růsti den ke dni, že pak příčinou její není pouze pomějejší obliba, jakou mívá každý čas a která dříve neb později ustupuje novým choutkám, toho nejpatrnějším důkazem jest mocné zasahování přírodnictví do života praktického. Ohromné povznešení průmyslu, úžasné zrychlení komunikace, jaké za našich dnů nastalo, jsou výsledkem nových objevů v oboru přírodních sil, a neustálé jich zdokonalování a zevšeobecnování zavede snad svým časem ve světě vzdělaném zcela nové, netažené poměry. Již i myslím stříšlivějším čím dále tím více jest ubrániti se myšlénce, že rozumu lidskému ani možno není ustanoviti a priori meze tohoto pokroku, kdežto meze od minulých věků za nepřekročitelné vyhlášované dávno již za sebou máme. Takových účinků nemívají pomějejší choutky, a mýlil by se, kdo by myslil, že horlivost u zpytování přírody může kdy ochabnouti, pokud vzdělanost lidská trvá.

Jmenovitě za nejposlednějších let rozšířilo se účasťenství v přírodovědě v nejrozsáhlejších kruzích, což

vykládali mnozí rozmrzením se nad neprospěšností idealistických snah, od jejichž klamů vracuje se duch lidský k tomu, co jediné má ve světě všeobecnou platnost. Mínění takové má v sobě bez odporu jakýsi základ pravdy, nicméně však musíme je pokládati za jednostrané, pokud rozmrzelost onu vyvádí jenom ze zklamanych nadějí jistého druhu. Nikoli částečnou, nýbrž všeobecnou zkušeností dohnán obracuje se vzdělaný svět na jedinou cestu, po které s bezpečností kráčet lze ku předu.

Neodolatelná dychtivost, seznati pravou příčinu úkazů jemu se naskytujících, jest předností lidského ducha a základem zdokonalitelnosti člověčenstva. Takové dychtění pudí k ustavičnému badání, že ale toto jenom zdlonhavě k cíli přivádí, nřínuje se nedočkavost lidská ráda na cesty domněle kratší, zalíbení pak v samostatnosti přivádí ji k tomu, že ze sebe miní vyvésti, co jenom krom sebe může nalézt. Takovýto pochod vede do bludiště jalové spekulace nebo do horší temnice pověry. Smutným jsou toho důkazem minulí věkové, ba ani naše osvícené století není prosto všech snah ve směrech takových, ačkoliv tyto jenom výminku tvoří, odpornou ducha časového. Nemůže však býti jinak, nežli že duch lidský konečně z marného bloudění se zpamatuje: nevýsledečnost nastoupených vedlejších cest musí přivést ku přesvědčení, že jediné pravá jest ta, která byla opuštěna. Doba takového se zpamatování tvoří pak stadium všeobecného pokroku, a v tomto stadium octnul se náš věk, který od svůdného mudrování a domyslného konstruování vrací se ke skutečnosti.

To jest dle našeho mínění pravá příčina, proč za našich dnů přírodověda takovou převahu obdržela. Ono zpamatování se nestalo se arci jediným okamžením a

náhlym převratem, dáloť se spíše volným pochodem jako poněkaldé procitování ze sna, při kterémž tvrdé spaní přechází nejdříve v jakési polobdění, ze kterého se teprv pomalu probíráme k jasnému prohlédnutí. Tak i přírodověda jen znenáhla docházela onoho uznání své důležitosti, které jí nyní první místo v oboru vědění lidského vykasuje.

Čím více vážnosti nabývala přírodověda, tím více roste vliv její na vědy jiné, a to v té míře, jak která více neb méně s ní příbuzna byla; ba i dosti vzdálené od ní vědy vyhledávaly k ní vztahů před tím nebyvalých, sobě ve prospěch. Což divu, že časem téměř zcela opanována jest od ní věda, jejímž předmětem jest část přírody pro nás nejdůležitější — bydlisté naše *země*.

Začátkové nauky o zemi čili zeměpisu splývají se začátky lidské vzdělanosti vůbec. Jest přirozeno, že člověk ohlédá se nejdříve po nejbližším svém sousedstvu, pak vědy dále rozhled svůj šíří, až někteří odvážlivější jednotlivci do vzdálené ciziny se pouštějí, a navrátilivše se domů přinášejí zprávy o cizích zemích a národech, jež krajané jejich se zvědavou dychtivostí poslouchají. Tím způsobem vznikal prvotně zeměpis, nejse dlouho nic jiného nežli sbírání a shrnování vědomostí o tom co se nalezá bezprostředně na povrchu zemském. Z toho svým časem vyvinula se *topografie* čili známost místností, a *ethnografie* čili známost národů je obývajících, k nimž později přistoupila ještě *statistika* co známost vnitřních poměrů státních jejich spolků.

Postupem vzdělanosti, když člověk zraky své od hrouty, již nohama šlapal, povznášeti začal k nedostihlým hvězdám na obloze nebeské, jejich běhy zpytoval, zákony jim stanovil a v soustavu uváděl, nemohl si ne-

všimati vztahů, jaké se nacházejí mezi oněmi tělesy nebeskými a jeho bydlíštěm — zemí. Především bylo to slunce, jehož pravidelný běh po obloze, nezměnné vycházení a zapadání vždy v stejné krajině učily rozeznávat i rozličné krajiny na zemi, jimž dávána jména dle běhu slunečního: východ, západ, poledne a půlnoc. Tím položen byl základ mathematickému rozdělení země, k čemuž i míra vzata od částic, na něž hvězdářové rozdělovali kruh nebeský. Tak tvořil se ponenáhlu *zeměpis astronomický*. Ten v nové stadium vešel, když následkem oplutí země poznána její kulatost a ustanovena skutečná velikost stupňů, na které dosavad jenom ideálně byla rozdělena. Dovršení svého dosáhl astronomický zeměpis přijetím Koperníkovy soustavy, která zem co světové těleso vřadila mezi planety kol slunce obíhající. Teď teprv s neklamnou jistotou ustanoveny jsou pravé poměry země k ostatním tělesům světovým, když jí vykázano pravé stanoviště u všemíru. Mnoho sice ještě od těch dob zdokonaleno v zeměpisu astronomickém, jmenovitě co se týče zevrubnějšího změření stupňů ¹⁾, určitějšího vypočtení kolotání a oběhu země a t. d.; nových podstatných živlů ale k němu nepřistoupilo.

Zeměpis astronomický byl jaksi uzavřen a poskytoval zpytavosti lidské jen obmezenější pole. Za to ale byla známost povrchu zemského ještě velmi neúplná, i hleděno ji všemožně rozšiřovati četnými plaveckými výpravami a cestami po suchu konanými. V běhu tří posledních století prošlakována jest země kříž na kříž od neohrožených mužů, kteří ve službě vědy nedbali žádného nebez-

¹⁾ O nejnovějších pracích toho druhu viz v německém časopise *Lotos* r. 1856 pojednání profesora Kořistky: *Ueber einige neue Forschungen im Gebiete der Geographie*.

počestství, hotovi jsouce ke všem obětím. Mnozí skutečně smrti zaplatili horlivost svou, často s plným vědomím nasazující životy na dosažení úkolu: sobě vytknutého. Zisk z toho pro vědu byl ale neocenitelný: netušené světy odhaleny jsou před zraky lidským, obor znalosti o povrchu zemském rozšířen do všech končin, a rozsáhlé země i četní národové získáni pro vzdělanost.

Zároveň ale počalo proskoumávání země ve směru novém. Nestačilť badavému duchu více známost pouze prostorní tvárnosti povrchu zemského, nýbrž země začala považována býti co uzavřený v sobě individuální celek organický, jehož všechny úkazy jsou výsledkem jistých zákonů odvěčné účinkujících. Vzhled to véleobsáhlý, cíl vysoko vznešený! Připravován byl tento nový směr mocnými pokroky v přírodovědě, z jichž výsledků hleděl zeměpis pro sebe kořistiti. Tak utvořoval se poněkud *zeměpis fyzikální*, jehož úkolem jest proskoumání země v celku jejím, ideální pak účel — odkrytí tajných zákonů telurismu. Jakožto ideální jest cíl tento v úplnosti své ovšem nedosažitelný, avšak již dosavad vedlo badání na této cestě k výsledkům skvělým a znamenitým, jimiž duch lidský všim právem může se honositi.

Dle toho co povědíno, neobmezuje se zeměpis fyzikální jenom na povrch země, nýbrž pojímá v obor svůj i vnitřek její, jakož neméně vzdušný její obal. Co se týče vnitřku země (vlastně toliko její kůry, jak dalece nám do hloubky její vniknouti možno), ten jest předmětem zvláštní vědy nazvané *zeměspytem* čili *geologií*, která zabývá se skoumáním jejího složení a z toho závěrky činí na pochod, jakým se dělo utvořování se zeměkoule od časů nepamětných až na naši dobu. S jině však strany souvisí geologie těsně se zeměpisem, totiž

jak dalece stopuje rozložení na šir rozličných útvarů a vrstev kůry zemské a vystupování jich na den, z čehož povstává rozličnost půdy, která jest podmínkou vývoje organického, a rozmanitost jejího těžení, která zase veliké působení má na mravy a vzdělanost lidského obyvatelstva.

Zuámost obalu vzdušného a jeho úkazů tvoří též obor zvláštní vědy, totiž *meteorologie*, která však jak východištěm tak i zpět působením svým v těsném spojení jest se zeměpisem. Zvláštní důležitost má v tomto ohledu *klimatologie*, ješto podnebí nemenším jest faktorem při vyvinování se organismů nežli jakost půdy.

Hlavním ale předmětem zeměpisu fysikálního zůstává vždy povrch zemský, jen že se tu více nejedná jediné o to, jak se co nalezá, nýbrž proč tak jest a jak jedno k druhému se má. Sem náleží rozšířenost a rozdělení pevných částek a moří se všelikými svými podobami a rozmanitým vystřídáním; rozličná, hned menší hned větší vyvýšenost pevných částek nad hladinou oceánu, kteráž tvoří plastickou podobu zeměkoule; rozvedenost sladkého vodstva po pevninách co pramenů, řek a jezer; úkazy vulkanické a jejich spojitost; rozšířenost plodin a všech říší přírodních po oboru zemském, jakož i pokolení lidského dle rozličných jeho plemen v přiměřených jim bydlištích a t. d.

Začátky zeměpisu fysikálního sáhnají do polovice minulého století. V první jeho době, kterou počítáme až do vystoupení Humboldtova, získali si o tuto vědu největších zásluh důkladným zpytováním Werner, Saussure, Deluc, Buffon, C. Forster, E. A. W. Zimmermann, Blumenbach vedle četných jiných jejích vzdělavatelů; k nynější však její platnosti a důležitosti přivedl ji teprv

nestor vědy našeho věku, slavný Alexander von Humboldt, jímž zeměpis fysikální vstoupil do první řady.

Sotva nalezl by se druhý učenec, který po dlouhý věk živobytí svého vyvínoval tak rozsáhlou činnost jako Alex. v. Humboldt. Proniknut naskrze duchem vědeckým, postaven byl rodem i okolnostmi tak příznivě, že v malé míře ukojiti mohl šlechtnou touhu svou po cestování k rozšíření a obohacení svých vědomostí. Není zde místa k obšírnému vypsání jeho dalekých cest a všeho toho co na nich vykonal a co tím pro vědu získáno: známoť to vůbec každému vzdělanci. Přestaneme tedy jenom na některých hlavnějších udáních, které muže tohoto a jeho snažení obzvláště charakterisují. Na cestách svých, jež mezi r. 1799—1804 co mladý muž konal po střední Americe, kterou proskoumal jako nikdo před ním ani po něm, vnikaje do krajín téměř nepřístupných a vylézaje na nejvyšší hory, určil astronomicky více než 700 míst a změřil 759 výšin. Spisy, ve kterýchž uloženy jsou výsledky těchto amerických skoumání, ukazují ustrnutí hodnou všestra-
nost svého skladatele, jenž rozlehlé země Nového světa prozpytoval ve všech směrech, osobě si úplnou zná-
most netoliko přírodních jejích poměrů, nýbrž i historických osudů. Cesta, kterou roku 1829 podnikl na vyzvání
cara Mikuláše s Ehrenbergrem a Gustavem Rosem do se-
verní Asie, důležitá jest hlavně pro magnetická pozorování, jichž následkem bylo zřízení v Rusku magnetických
a meteorologických stanovišť od Petrohradu až k čínským
hranicím. Za tím příkladem i jinde potom zřízena jsou
podobná stanoviška. Oblíbenou Humboldtovou myšlénkou
při jeho skoumáních bylo zpytování zákonů, dle kterých
život organický rozdělen jest po rozsáhlém povrchu zem-
ském, působení světa rostlinného na útvar půdy, přírod-

ních pak poměrá vůbec na stav národů a na vyvinování se člověčenstva. Takovýmto celkovním pojmáním těsně spojil přírodovědu se zeměpisem a jmenovitě stal se tvůrcem geografie botanické. Tím pak, že u větší míře, nežli před tím se dalo, uměl obracet vědu na život, dodal spisům svým zároveň takové zajímavosti i pro větší obecnost, že při vši hluboké učenosti své stal se spisovatelem populárním. Mnoho přispěla k tomu zvláštní umělost jeho, s jakou výsledky studií svých odíval v roucho vábné, květné, duchem poesie ovanuté. Humboldt spojuje v osobě své dvě vlastnosti, které pořádku nalezají se pohromadě: jest veliký badatel a veliký spisovatel.

Stanoviště, ku kterému povzněl Humboldt vědu, získalo jí přátel a pěstovatelů v kruzích širších; prospěchy jeho spisovatelské lákaly k následování. V jeho šlépěje nastoupila dlouhá řada zpytatelů novějších, probuzených jeho duchem a naplněných horlivostí v šlechetném závodu. Jejich snažením obohacena jest věda v novějším čase veledůležitými nálezy, duch lidský slaví vítězství za vítězstvím na poli nezkrváceném, a všeobecný pokrok člověčenstva vešel v stadium, kde již žádná sebe násilnější reakce ho nezastaví. Avšak má každá věc vedle světlé stránky také druhou temnější. Oblíbená Humboldtova snaha, vysvětlovati úkazy života z poměrů přírodních, jest myšlénka v skutku geniální, avšak potřebí také génia Humboldtova k uvarování se nebezpečného zablouzení na této svůdné cestě. Nebylté ani Humboldt sám nšetřen výčitek, že ho fantasmie někdy příliš daleko zavádí. Co však u něho byla někdy fantasmie, to převrhlo se u mnohých jeho následovatelů v pravou blouznivost. Jest věc každodenní zkušeností potvrzovaná, že žákové výtečníků v následování mistrů svých nesazají mezi a zvláštností jejich charakteri-

stické rádi přehánějí, jakoby je v jejich výtečnosti ještě přestihnouti chtěli. Tím ale uchylující se od pravé míry upadají v krajnost; a to, co u vzorů jest geniálností, stává se u následovníků manýrou. Tak příklad Humboldtův vyvolal do života celou školu učenců, kteří veškeré dějiny člověčenstva vyvoditi usilovali z přírodních poměrů bydlíšť jednotlivých národů. Nedá se upříti, že poloha země, útvar půdy její, sklonitost výšin, rozdělení a směr vodstva jejího i jiné geografické poměry, odkazující obyvatelstvo před jiným na to neb ono hlavní zaměstnání, stávají se důležitým faktorem v utvořování se povahy jeho národní a tím i na osudy jeho valný vliv provozují. Patrným toho příkladem jsou v starožitnosti Egypt a Babylonie, v čase novějším, ať o jiných pomlčíme, Holandsko. Všim právem sluší tedy při uvažování vývoje lidské společnosti zřetel míti na zeměpisné poměry vlasti každého národu; brátí je však za jediný základ dějinstva jeho s vyloučením všeho volného působení ducha lidského, jest jednostranost před kritikou neospravedlnitelná. Této chyby dopouštějí se přemnozí spisovatelé v oboru novějšího zeměpisu vystupující takto z přísných mezí vědeckosti do oboru nejisté spekulace, kdežto fantasii své plnou vůli pouštějí. Takovým počínáním trátí přísná věda důstojnost svou stávající se marnou hříčkou v rukou obratných kejklířů. Stala se pak tato zcestnost již tak obecnou, že ani přední koryfeové vědy neuměli se jí vyhnouti.

Než toto poblouznění jest jenom pomíjející, jako mnoho podobných před tím, nalézajíce jako tato vysvětlení a omluvu v přirozeném horování duchů, jenžto provází každou nově vyskytlou ideu. Časem svým vystřízliví duchové a spamatují se, načež vrátí se činnost jejich v pravou kolej. Tak i tato časová obliba se přetžije,

a poměrům fysicko-zeměpisným vykázano bude náležitě místo v řadě působitelů na historický vývoj člověčenstva.

Zmínivše se o zcestnosti, na jakou mnozí pěstovatelé novějšího zeměpisu z příslušné horlivosti pro vědu svou se dostali (tuším, že nejsme první, kteří poukazujeme na ni), vraťme se nyní ku pravým a skutečným pokrokům, jaké učinil zeměpis v novější době povzbuzením a příkladem Humboldtovým.

Valný jest počet mužů, kteří za našich dnů s prospěchem pracují v oboru této důležité vědy, vzdělávající ji ve všech jejích směrech; avšak podrobné vypočítávání všeho, co jenom od desíti let pro ni učiněno, přesahovalo by meze tohoto článku. Jdouť o závod ve chvalném snažení nejenom jednotlivci, nýbrž celé společnosti, ba i samy vlády. Důležitost fysikálního zeměpisu tak všeobecně jest uznána, že sotva jest země v obvodu civilizovaného světa, kde by s horlivostí nepřikračovalo se k důkladnému prozpytování domácích poměrů geologických, orografických, hydrografických, meteorologických, vulkánických, magnetických a těm podobných. K tomu konci zařídila většina vlád rozsáhlé topografické vyměřování, jehož výsledky při zdokonalených prostředcích vědeckých dosáhly nebývalé správnosti a zevrubnosti. V nejrozsáhlejší míře děje se vyměřování toto ve Francouzích, kdežto započalo již r. 1818. Vykonávají je důstojníci generálního štábu, jimž uloženo bylo vyhotoviti do roku 1860 úplnou a zevrubnou mapu říše, jenžto skládati se má z 259 listů. Na podniknutí toto vynakládá francouzská vláda každého roku 750.000 franků. V nejnovějších časech rozšířili Francouzové činnost svou v tomto směru i na cizinu, od obsazení Říma podnikli podobné vyměřování i v Italii. — Ve Veliké Británii dospěly tyto

práce tak dalece, že na jich základě vyvedeny jsou nejzvrubnější mapy Anglie a Irska, toliko Skotsko v tom ohledu ještě pozadu zůstává. — Rusko vyvinuje činnost právě ohromnou a jmenovitě vynakládá veliké sumy na zhotovování speciálních map říše, jichž důkladnost jest vyhlášena. Největší dosavadní dílo geografické vyvedeno jest v Rasích, totiž změřením oblouku poledníkového 25° šířky od státního rady Struve. Nejnověji posláno několik výprav do rozličných provincií asiatských k místnějšímu jich proskoumání. — Nemenší horlivost jeví vláda Sjedenčených Obcí severoamerických, jejíž snaze povedlo se, že celé rozsáhlé východní pomorí severní Ameriky se všemi zátokami a zálivy tak důkladně a zvrubně jest proskoumáno jako žádné jiné na světě. Dovnitř země vyslány jsou nenustále učené výpravy ku proskoumávání rozsáhlého západu, nejnověji pak vypraven na vládní útraty komodore Ringgold s patnácti loďmi k ohledání severního pomorí Velikého oceánu. — Zvýšená činnost Rakouska v poslední době jest dostatečně známa: poukážeme tuto pouze na rozsáhlé působení říšského geologického ústavu, na výborné mapy generálního štábu a na rozsáhlá měření ve Valších a Multanech vykonávaná v posledním čase od cis. důstojníků. — Ve Švédsku stojí v čele podobných snah sám dědic trůnu, který se zanáší sestavováním hypso-metrických a statistických map. Veliké topografické vy-měřování země pilně pokračuje. — Prusko a Bavorsko mají výtečné speciální mapy, vyvedené od generálního štábu. — V Sasích pracuje se od roku 1837 na velikém topografickém atlasu zemském. — Ve Švýcarsku vyvádí se podobná práce vedením generála Dufoura; výtečné mapy jednotlivých kantonů vydává na útraty jejich vlád Ziegler, při nichž slušný ohled brán na poměry geolo-

gické. Rozumí se, že i v zemích a státech zde jmenovitě neuvedených podobné snahy se jeví a podobné důležité práce podnikají.

Neomezují se však snahy vlád na vyskoumání pouze domácích krajín a jejich fysikálních poměrů, čelnější státové námořní nepřestávají vysílati vědecké výpravy do všech končin světa. Přemnoho v tom ohledu podniknuto a vykonáno, jmenovitě od Amerikánů, Rusů, Francouzů, Nizozemců, Švédů i jiných; nejskvělejších pak výsledků docílono v končinách severního polu a vnitřní Africe.

Úloha půl čtvrtá století, o níž marně pokoušeli se nejvýtečnější plavci všech národů, které obětováno neocenitelných sil a množství drahých životů, jest rozřešena, otázka o severní souvislosti oceánu Atlantského a Velikého rozhodnuta v době nejnovější. Lieutenant M'Clure, velitel lodi Investigator, vyslán r. 1850 zároveň ještě s třemi jinými loďmi na vyhledání Franklina a jeho výpravy skrz úžinu Behringovu, neuposlechnuv rozkazu svého představeného kapitána Collinsa, vrátiti se po krátké plavbě s nepořízenou, o své újmě pokračoval dále ve směru nastoupeném a ještě téhož roku dne 26. října nalezl dávno hledaný „průplav severozápadní“. Vrátil se do Angličan po čtyřleté práci plné plavbě vyznamenán jest národní odměnou od parlamentu. Jakkoliv objevení průplavu tohoto nemá té praktické důležitosti, jaké se mu drahdy přičítalo pro obchod skrácením cesty do Indie, an plavba v těchto šířkách po velkou část roku skoro nemožná, vždy ale velmi nebezpečná jest: to nic neujímá zásluze, jakou si získal M'Clure důležitým pro vědu rozšířením vědomostí o naší zemi. Zajímavou pak zůstává ta okolnost, že právě zahynutí statného Franklina a nešťastné jeho družiny za následek mělo konečné roz-

řešení otázky, jejíž obětí i oni vedle mnohých jiných se byli stali. Nebylať zajisté žádná končina země cílem tolika vědeckých výprav jako krajiny severní točny. Od více než dvaceti let vykázati se může jediné Anglicko nepřetrženou řadou plaveb na vyzpytování této země částí podnikaných, jimiž zeměpis neustále se obohacuje, což jmenovitě u zvýšené míře platí o poslední výpravě Belcherově, na které zevrubně propátrán archipel ostrovů Parryových. Nejnověji spatřil Američan dr. Haue za 82° sev. šířky otevřené moře ledu prosté.

Jiný cíl odvážných cestovatelů v interesu rozšíření zeměpisných známostí byla Afrika. Tento země díl, jakkoli náleží k tak nazývanému Starému světu, zevrubněji znám jest toliko po krajích svých, hlubší vnitřek jeho byl až na naše dni v plném slova smyslu *terra incognita*, odkudž docházely jenom nejisté s částí báchorovitě pověsti. Tma prostírající se nad střední Afrikou počíná nyní ustupovati ponenáhlemu rozbřesku následkem podivu hodné vytrvalosti lidské v sledování účelů vědeckých. Sotva které cestovnické podniknutí rovnalo se nebezpečností svou výpravě do střední Afriky. Podnebí, povaha země a surovost obyvatelstva, jemuž vlastní plémě jest předmětem ohavného obchodu, vše spojovalo se k stížení ba k překážení každého pokusu, vniknouti do vnitřních, posud neznámých krajín. S těžkostmi však roste i chuť a odvaha, a nikam nehrnuli se v nynějším století neohrožení zpytatelé tak valně jako do vnitřní Afriky a to z rozličných východišť. Nic neodstrašovalo horlivce pro vědu, že veliká část předchůdců jejich zaplatila smělost svou smrtí, padši v obět buď surovosti černých divochů, jako Mungo Park, Röntgen, Laing, buď svízelným obtížným cestám v neobyklém klimatu, jako Denham, Clap-

perton, v nejnovější době Richardson a Overweg; naopak šlechtní příkladové tito tím více povzbuzovali k následování. Jmenovitě byly to dvě věci, k nimž dlouho přede všemi jinými obracen byl zřetel cestovatelů po Africe, vypátrání pravého běhu Nigru a nalezení pramenů Nilu, kteréžto dvě hlavní řeky Afriky pokládány byly od mnohých zeměpisců za jediný veletok anebo alespoň za spojené spolu vedlejšími rameny a výtoky. Snahami Lainga, Clappertona a Landra nalezeny jsou i prameny i ústí Nigru, a od r. 1840 navštěvují každoročně obchodní parníky tuto řeku. Ne tak šťastné byly výpravy k objevení pramenů Nilu, kteréžto řeky původ dosaváde jest nevypátrán. Domnění některých, kteří odvádějí Nil z velikého jezera Niassi, ležícího asi mezi 8—10° jižní šířky, jest příliš odvážná hypotese, abychom jí mohli místa popřátí. Za to vedly cesty do střední Afriky podnikané k jiným neméně důležitým výsledkům. Clapperton dorazil na cestě, již konal v letech 1822—1824, vyšed od západního pomorí, k jezeru Čadskému mezi 5—7° sev. šíř. a 31—34° dél. ležícímu, kteréžto v nejnovější době od Bartha a Vogla zevrub jest ohledáno. Caillié (1824—1828), týmž směrem se bera, objevil veliké a bohaté město Timbuktu, hlavu mocné říše, na něž již dávno ukazovaly pověsti rozličné a které za našich dnů navštívili a popsali oba před tím jmenovaní cestovatelé.

Zásluha této nejposlednější výpravy do střední Afriky náleží hlavně vládě anglické, která nejprv r. 1849 Bartha spolu s Richardsonem a Overwegem do těchto končin vyslala, když pak oba jeho soudruhové záhubnému vlivu ponebí v obět padli, mladého učence Vogla za ním vyspřavila. V posledním čase vrátil se Barth do Evropy, kdežto ve vlasti své Němcích přijat byl v nejvyšších

kruzích s velikým významáním. Zabývá se nyní pořádáním svého nad míru zajímavého denníku, jež na pět dílů rozdělený hodlá do veřejnosti podati u vydání anglickém a německém. Výprava tato měla za východiště Tripolis a vnikla na jih až blízko k 24° sev. šíř. Vogel dosavad pokračuje v úloze své a přiležitě zasílá do Evropy zajímavé zprávy o svých cestách, na kterých všechna důležitější místa astronomicky a hypsometricky určuje. Z poslednějších měření vysvitá mezi jiným, že pověstná poušť Sahara, ono nepřehledné moře písku, nikoli není nízká rovina, nýbrž veliká vystouplá planina s pohořími a čteny až na 3000—4000 střeovic vysokými. Jezero Čadské leží dle Vogla u výšce 800 střeovic, a obkličující je poušť nepadá nikde pod 1200 střeovic.

O prozpytování vnitřku jižní polovice Afriky v nejnovější době hlavní zásluhu má Livingstone, který vyšel z Captownu dorazil na sever až k 10° již. šířky a první určitější zprávy podal o jezeru Ngami, ležícím pod 20° již. šířky a mezi 42° — 44° délky. Ještě místněji popsal toto jezero r. 1854 Charles J. Anderson. V týchž krajích dobrodruží od roku 1847 Ladislav M. Magyar, Uher, jak vidno podle jména, který dostav se zmíněného roku na portugalské osedlosti na západním pomoří Afriky, odtud vypravil se dovnitř pevniny a v Bihe s jistou černou princeznou se oženil. S manželkou svou a velikým průvodem otroků vydal se r. 1850 na jih zpytovat neznámé krajiny. Prošel prý země, v nichž dosud neocitla se noha Evropana a které našel hustě obydlené. Změřiv astronomicky nejdůležitější místa vrátil se ku konci roku 1853 do Bihe, odkudž zlomek denníka svého zaslal svému dosavad žijícímu otci. Avšak od osmnácti měsíců nedošlo od něho více žádných zpráv, tak že osud jeho v pochyb-

nost jest zabalen. Co as pravého na tom všem, ukáže snad dosti blízká budoucnost. Nejnověji došla zpráva od misionářů Krapfe, Rebmana a Erhardta, kteří odkryli v střední Africe vnitřní moře nazvané Ukereve, jehož povrch cení na 13.600 čtver. mil, a jehož toliko jihovýchodním výběžkem jest svrchu zmíněné jezero Niassi. Moře toto daleko by tedy velikostí přesahovalo moře Chvalinské a bylo by největším jezerem na světě. Také v těch krajinách odkryli mocné alpské horstvo. Místnějších zpráv musíme však i zde očekávat od budoucnosti.

Co se týče ostatní Afriky, patří přede vším Francouzům ta čest, že od těch dob, co Alžír v moci své drží, pilný zřetel obracují na důkladné prozkoumání severní části tohoto dílu světa, o němž výborné mají mapy. Také severovýchodní Afrika v novějších časech zevrubněji jest prozkoumána, zvláště snahami Russeggera, Rüppela, Schimpera, Beke, pak bratří d'Abbadie a d'Arnauda, kteřížto poslední jmenovaní nejdále v těch stranách vnikli na jih. Nesluší tu mlčením pominouti rakouskou misi do střední Afriky, která opírajíc se o rakouský konsulát v Chartumu, ležícím na tak zvaném Modrém Nilu, pod ctihodným generálním vikářem svým, Krajincem Knoblechterem, nejenom v náboženském a kulturním, nýbrž také ve vědeckém směru záslužně v těch končinách působí.

Na jihovýchodě nabývají svobodné kolonie Boerů od Kapské vlády odpadlých vždy větší důležitosti pro mnohonásobné styčnosti s tamějšími domácími plemeny.

Asie, ačkoli mnohem rozsáhlejší v objemu nežli Afrika, nechová u vnitřku svém takových tajností jako tato, byvši od Evropanů ve všech možných směrech proptátána. Nicméně nalezájí se i v tomto dílu světa krajiny vědeckým zpytováním méně přístupné, a to dílem

přirozenou povahou dílem politickou uzavřeností. K oněm náleží jmenovitě Arabie, kde cestovatel s nepřekonatelnými překážkami zápasiti musí; k těmto hlavně Čína a Japan. Ba jsouť i některé krajiny dosavad nedotknuté od cestovatelů, což platí jmenovitě o vnitřku velikých ostrovů archipelu Indického od Evropanů ještě nekolonizovaných, jako jsou Borneo, Sumatra, Celebes.

Úloha místnějšího zeměpisného propátrání Asie připadá hlavně oněm evropským vládám, jichžto panování vztahuje se na znamenitější částky také tohoto dílu světa. V první řadě stojí tu Rusko a Anglie. Rusové měli dlouhý čas nejlepší příležitost ze všech evropských národů, seznati zevrubněji říši Čínskou, s níž rozsáhlými mezemi se stýkají a v jejímž hlavním městě udržují stále vyslanectví, čehož žádné jiné vládě popřáno není. Výhodného postavení svého užívalo ruské vyslanectví v Pekingu po všecken čas v plné míře k sbírání zpráv a rozšiřování vědomostí o této málo přístupné říši, ku kterémuž konci vždy přidělování mu jsou od vlády učenci a zpytatelé. Není pochybnosti, že vláda ruská o vnitřních poměrech Číny, jak zeměpisných tak politických, lépe jest zpravena než kterákoliv jiná evropská vláda, což také ve svůj prospěch obracetí umí. S druhé pak strany jest pochopitelné, že Rusko při svém postavení není příliš ochotno, tyto vědomosti u veřejnost dávat. Z ruských spisů o Číně největšího rozšíření došel v západní Evropě denník patera Jakína (Hyacintha), bývalého kaplana ruského vyslanectví v Pekingu. — Bližší úlohu mají Rusové v prozpytování asiatských částí vlastní své říše. Veliká rozlehlost asiatského Ruska, řídké jeho lidnění, přirozená povaha země a klimatické poměry co následek severní jeho polohy, to vše tolik překážek staví vědeckému zpytování, že při vši

horlivosti, kterou vláda ruská vyvinuje v tomto směru, a při vši štedrosti, kterou podporuje takové podniky, bude tu ještě na dlouhé věky práce.

Druhý evropský národ, jenž panuje v Asii nad rozsáhlou říší, jsou Angličané. Tento obchodnický národ, který dovedl opanovati moře a ve všech končinách světa osady založil, jest výhradně také národ cestovatelů a tím samým hlavní rozmnožovatel známostí zeměpisných. Východoindická jeho říše a sousední její země otevřely činnosti jeho učených zpytatelů nepřehledné pole. Z novější doby vynikají v tom ohledu rozsáhlá skoumání Dr. J. D. Hookera v Himalaji až ke hranicím tibetským, a zajímavá jeho pozorování týkající se geografické rozšířenosti rostlin, jaká činil společně s drem. Thomsonem; kapitána H. Stracheye cesta do západního Tibetu, na kteréž vedl přemnohá důležitá měření, za něž odměněn jest od geografické společnosti Londýnské Viktoriinou medailí; konečně dra. Andrea Fleminga a C. B. Greenougha geologické zprávy o Hindostanu. Nejdůkladnější mapu Indie zhotovil Forbes. Z Neangličanů, kteří se účastnili v prozpytování těchto končin, sluší jmenovati Franconze Vigue a Němce barona Hüglu, kteří oba dva volili si za předmět svých učených vyšetřování rozkošnou krajinu Kašmírskou. Princ Waldemar Pruský procestoval velikou část Indie a Tibetu, na kteréž cestě zahynul učený průvodce jeho Hofmeister. Slušno tu spomenouti také na krajana našeho dra. Helfera, který v Indii vědeckou horlivost svou též smrtí zaplatil. Nejnověji proskoumávají pohoří Himalajské, velikomyslností krále Pruského podporováni, tři bratři Schlagintweitové, kteří si již před tím chvalné jméno byli získali důkladnými pracemi o Alpách.

Připustěním Angličanů do pěti přístavů uzavřené jim

před tím říše Čínské dána příležitost k lepšímu seznání této, v kterémž ohledu největší zásluhy sobě získali křesťanští misionáři Gützlaff, Huc a Gabet, kteřížto dva poslední jmenovitě Mongolsko důkladně prozpytovali.

O Japanu, přístupnému do nedávna jediným Holanďanům, jest naděje, že nyní po uzavření obchodní smlouvy mezi tou říší a Sjednocenými Obcemi severoamerickými ponenáhlu stržena bude rouška, zahalující nám dosavad málo známou tuto zem a zajímavý její národ.

Holanďané, osedlí na Javě, zhotovili důkladné mapy o veliké části souostroví Indického. Veliký ostrov Borneo proskoumán částečně od Crawforda, též známá turistka Ida Pfeifferová navštívila jej, neohroženě se přátelíc s jeho divokými lidožrouty.

Arabii prošel kapitán Haines, a tajemství svatých měst Mekky a Mediny odkryl západnímu světu nejprve Burckhardt v obět položiv vědě všecko pohodlí civilisace i život svůj.

Od Asie přirozeně přejdeme na Australii, kdežto představuje se nám svět od našeho zcela rozličný, plný podivností. K těm mezi jinými i to náleží, že vnitřek pevniny australské leží níže nežli její pobřeží, pravý opak toho, co vidíme při všech ostatních pevninách a ostrovech. Krajiny, rostlinstvo i živočišstvo mají tu ráz od našich zcela rozdílný a patrně ukazují povahu prvotnosti. Zevrubněji známo jest toliko pobřeží Austrálie, na němž nalezají se osedlosti anglické, které od těch dob, co přestalo zavážení tam zločinců, vzrůstají se a rostou v míře posud nevidané. To jmenovitě platí o zlatonosné Viktorii na jihovýchodu, kterážto krajina v málo letech stala se květonoucí kolonií s hlavním městem Melbournem, počítajícím na 80.000 obyvatelů. Střední Austrálie málo posud

jest známa, an hloub vniknouti brání nezcestnost půdy na větším díle močalovitě. Místy prostírají se nesmírně pustiny, o nichž jest domněn, že jsou výběžky veliké pouště vnitřní. Jinde objevují se mocné řeky, které však ztrácejí se do bahen. Vše to poskytuje obraz předvěkého stavu, v jakém někdy i naše pevnina se nalezala.

Zásluhy o prozkoumání Austrálie dobyli sobě Sir Thomas Mitchel, jenž vyhotovil generální mapu osady New South Waleské; S. Sidaey, J. Roe, Aug. Gregory a nejnověji Blandowski, důkladnými zprávami o jihovýchodní části její; Melville v ohledu statistickém, a konečně hrabě Strzelecki a Macgillivray v ohledu etnografickém.

Mnohoostroví australské čili Polyneské, kde jenom pořádku nalezájí se osedlosti evropské, z nichž anglická osada na Novém Zeelandě jest nejdůležitější, daleko ještě není prozkoumáno v té míře, jak by požadoval interes vědy. Hlavní úlohu podstupují tu četní misionáři, roztroušení po ostrovech těchto, jichž divoké obyvatelstvo seznamují s učením křesťanského náboženství a záhubnou jemu evropskou civilisací. Tato zajisté, kdekoli na pohled ujala se v těchto končinách, spěšným pochodem ztenčuje domácí plemeno, a již dá se s jistotou vypočísti, kdy na Tahiti, Sandwichských ostrovech i jinde vyhyne původní obyvatelstvo.

Mnohem méně přístupnými nežli severní jsou jižní polární krajiny pro větší rozšířenost věčného ledu. Známosti o zemích jejich jsou nad míru nedokonalé a nejisté, a takovými ještě dlouho asi zůstanou, kdežto schází všecken popud a osten ku podnikání výzpytných výprav v tyto strany. Větší část zpráv o těchto končinách pochází od velrybolovců tato moře navštěvujících.

Ameriku proti všemu dosavadnímu mínění pokládá Agassiz za starší pevninu nežli naši. Minulost však její, dosavad jenom z malé části odkrytá, mizí před velikou její budoucností, pro kterouž snad s větším právem zaslouhuje jméno Nového světa. Přirozenost povrchu jejího objevuje se v rozměrech ohromujících, jakým není podobných na ostatní zemi. Její veletoky, horstva, pralesy, stepi, její sopky, orkány, zemětřesení poskytují obraz velikoleposti, s nimiž v podivném odporu jest původní chudost vyššího života organického, totiž zvířectva. Větší druhy živočichů, vyjma jediného zuba amerického a skota eskimalského (oba na severu), přeneseny jsou vesměs na Nový svět od jeho objevitelů. V obor souvislého vývoje člověčenstva pojata jest Amerika též teprv od přistěhovalců evropských. Je-li pravdivé svrchu uvedené domnění Agassizovo, jest Amerika svět, který již jednou se přežil, nyní pak nové zárodky přijímá do úrodného svého lůna. Až nový její vývoj vyrovná se ohromnosti fyzikálních jejích poměrů, pak vymění obě polokoule roli svou.

Tato kolosálnost zmíněných poměrů, jichž opanování požaduje nemenších sil, nemůže býti přízniva rozsáhlejším vědeckým skoumáním jich. Jakýchto k víře nepodobných svízeli a klopot zakoušeli zpytovatelé Nového světa od prvních dobrodružných jeho objevitelů, pachtících se po zlatých pokladech, až k nynějším vyslancům vědy, kteří s měřickými nástroji v ruce vystupují na osněžené hory a odvažují se do neobydlitelných pustin! Od Humboldta nečinil žádný cestovatel tak rozsáhlých fyzikálních pozorování na americké půdě jako on. Nebyl tomu přízniv ani čas pro neustále se střídající politické převraty, jaké otřásaly většinou Nového světa a které vědeckým snahám nikdy nebývají příznivé. Nescházíť ovšem popíši

cest do jižní a střední Ameriky, tyto však na větším díle za jinými nežli vědeckými účely jsouce podnikány neměly valných výsledků v ohledu přísně zeměpisným; hlavní zřetel obracován byl na poměry politické a etnografické. Z novějších cestopisců o jižní pevnině vynikají nad jiné: Tschudi, jenž schodil dolů i horní Peru; de Castelnau, který prošel jižní pevninu americkou po celé šířce její od Rio Janeiro až do Peruánska; a dr. Wedell, který prokoumal pohoří Andské v Bolívii. O Argentině podal vzácné zeměpisné zprávy Sir Woodbine Parish. Nejnověji teprv dějí se důležitější vědecká skoumání na jižním konci Ameriky ze strany Angličanů. Důkladné mapy jižní Ameriky zhotovili Gaye, Arrowsmith a Petermann; práce dvou posledně jmenovaných zvláště jsou důležité pro geografii fysikální.

Také střední Amerika zhusta byla navštěvována od cestovatelů, ale s nevalným prospěchem co se týče rozšíření fysikálních známostí o ní. Teprva v novější době otvírá se tu lepší vyhlídka následkem prací podnikaných ke spojení oceánu Atlantského a Jižního železnicemi a průplavy.

Čilejší ovšem ruch panuje v Americe severní, kde civilisace mocně si cestu klesá přes příč pevniny od břehů atlantických ku pohoří západnímu skrze bohupusté pralesy. Vždy nové a nové krajiny dobývají se pro vzdělanost, a rozšiřováním se obvodu velikého spolku Sjedených Obcí roste též obor vědění zeměpisného. Zlatokopové kalifornští i zdívotilí zálesáci „vzdáleného západu“ jsou v těchto krajinách předchůdce a upravitelé cest vědeckého skoumání. Co vláda severo-americká sama činí pro důkladné vyzpytování fysikálních poměrů rozsáhlých jí podrobených krajin, o tom již dříve zmínili jsme se;

tu jenom ještě doložíme, že pověstný Smithsonský ústav (Smithsonian Institution) vydává skvostné své spisy, do oboru tohoto zasahující, pod záštitou kongresu.

Neméně nežli pevná země stalo se za nejnovějších časů i moře na všech stranách ji oblévající předmětem vědeckého skoumání. Účastňují se v něm všickni národové, jenž provozují po něm plavbu, a pozorování od mnoha století pilně zaznamenávaná ukazují zřejmě, že i vedení pokrytý povrch zeměkoule má přerozmanité poměry fysikální tak dobře jako pevniny. Od doby, co pravda tato poznána, pracuje se v oboru mořežpytu systematicky. Admirálští sborové námořnických států o závod ujmají se předůležitě věci této, v přední řadě zasluhují jmenovány býti admirality britská a francouzská vzhledem na práce své hydrografické. Kdož by neuznal, že důkladná známost oceánu, rozličné jeho hloubky a teploty jeho proudů, panujících větrů, úchylek magnetické stříelky v rozličných jeho krajinách a jiných úkazů na něm se vyskytujících jest rovněž nevyhnutelnou podmínkou bezpečné plavby jako známost splavných řek a pořádných silnic, klimatických, národních a jiných poměrů jest nevyhnutelnou podmínkou cestování na zemi? Aby pozorování na tyto úkazy se vztahující dála se co možná dle stejného způsobu, předložila vláda severoamerická kongresu námořských států roku 1854 k tomuto konci do Bruselu svolanému zvláštní plán, jak by se v ohledu tom jednety docílilo. Konference, při níž zastoupeny byly Francouzsko, Anglicko, Rusko, Švédsko, Dánsko, Holandsko, Belgie, Portugal a Sjednocené Obce, schválila plán ten, dle kteréhož se plavecké denníky na lodích všech národů vésti mají dle stejného systému. Od těch dob přistoupily k tomu ustanovení Prusko, Španěl-

sko, svobodná města Hamburk a Bremen, republika Chili, Rakousko a Brasilie. Tím způsobem pojat jest oceán do oboru vědeckého zpytování a naplněn pozorovateli. Každý lodisprávec, který po vykonané plavbě zašle národní pozorovatelně Sjednocených Obcí zápisku svých pozorování, jež na ní vykonal, dle předepsaného formuláře pořádanou, obdrží za to darem vydané od ní mořské mapy. Ustanoveno při tom, kdyby v čas války loď nějaká vzata byla v plen od nepřátelské, aby plavecký denník její byl nedotknutelný. Humboldt prohlásil se, že výsledky tím způsobem docílené povedou k vytvoření se zvláštní vědy, kterou již napřed nazval fysickou geografii moře.

Literatura oceanografie sáhá prvními začátky svými až do předešlého století, skutečné však důležitosti dosáhla teprva v dobách nejposlednějších. Jakožto čelní práce v oboru tom jmenujeme dílo Scoresbyho o moři Atlantském, dílo admirála W. H. Smytha o moři Středozemním, a konečně slavný spis amerického námořního zástupníka M. F. Mauryho pod názvem od Humboldta navrženým: „Fysická geografie moře“, na kterýž odkazujeme každého, kdo o předmětu tom nabyti žádá místnějšího poučení.

Tolik vysvitá již z dosavadního pozorování, že proudy a pohyby i jiné výjevy mořské nejsou úkazy pouze nahodilé, nýbrž že ve spojení s proudy a pohyby oboru vzdušného tvoří jakousi soustavu pravidelné cirkulace, která jest důležitým faktorem při vyvinování se veškerého života na zeměkouli, čímž otevřen časnému duchu rozhodl nový v obsáhlosti dosud netušené. Veliký pokrok mořežpytu učiněn nejnověji vynalezeným od Severoame-

ričana Brooke nástrojem k vytahování se dna mořského ukazek jeho pády.

K výtečným těmto pokrokům zeměpisu mnoho přispěly geografické spolky, které v postupu posledních třiceti let rozšířily se po celém vzdělaném světě. Nepřipominajíce prvních neprospěšných pokusů o zřízení takových společností, jaké již v minulém století se dály, počneme zprávu svou rokem 1821, ve kterém založena jest geografická společnost Pařížská. K účelu tomu spojilo se 217 mužů, mezi nimiž vedle nejslavnějších reprezentantů vědy nalezaly se osoby z nejvyšších kruhů společnosti, a však taková byla podezřivost tehdejší francouzské vlády v ohledu na spolky všeho druhu, že spolek tento pouze vědecký nedosáhl potvrzení svého až teprve roku 1827. Od těch dob účinkuje tato společnost vydáváním ročních zpráv ve dvou dílech a vedle toho i větších spisů do jejího oboru sahajících. Kromě toho uděluje ročně dvě zlaté medalie: jednu onomu zpytateli, který v posledně minulé roce obohatil zeměpyt nejdůležitějším objevením bez ohledu na jeho národnost; druhou Francouzovi, který vlasti své nejúčelněji prospěl. Pro rok 1855 udělena byla první cena proslulému cestovateli po Africe doktoru Jindřichovi Barthovi.

Příkladem v Paříži dáleho následovala nejdříve Florencie, kde již roku 1824 založena a též od vlády potvrzena byla společnost stejného účelu a názvu. Účinkování jejího netrvalo však na dlouze, neboť již roku 1826 zrušena jest zase od vlády, která jí podkládala nepřátelské politické tendence.

Brzo na to r. 1828 zřídila se podobná společnost v Berlíně, v níž účastnili se přední učenci tamější a větší část nejvyššího úřednictva. Až do roku 1840 ob-

mezovala se činnost spolku toho na městské schůzky; od té doby vydává zvláštní časopis, dříve pod jménem „Monatsberichte“, nyní pak ve směru rozšířenějším pod názvem „Zeitschrift für allgemeine Erdkunde“. Časopis tento stal se důkladným vedením Gamprechtovým jedním z předních organů v oboru zeměpisectví. Berlínská geografická společnost podporovala také peněžité Overwega a Vogla na jejich cestách po Africe. Nyní čítá spolek ten asi přes 250 údů.

Důležitější však nežli Pařížská a Berlínská jest geografická společnost Londýnská, založená roku 1830 od Johna Barrowa, jejíž patronát přijal král Vilém IV. Nebylot zajisté vhodnějšího sídla pro spolek takový nad Londýn, toto středíště světa. Společnost Londýnská brzo vyvinovati začala rozsáhlou činnost. Kromě dvou medailí, které každoročně rozdává za důležité objevy v oboru zeměpisu, založila také žurnál, vycházející ročně o třech dílech, v němž uveřejňovala zprávy ze všech dílů světa. Brzo začala i na svou ruku podnikati výpravy učenců a zpytatelů do rozličných krajin, a nejnověji chystá na Island k proskoumání geologické povahy toho ostrova. Takové však rozsáhlé působení přesahovalo svým časem síly její, a společnost, jejíž základní kapitál rok od roku se umenšoval, přinucena byla uskrovniti nákladu na žurnál svůj, jenž na ten čas vychází toliko jednou do roka, čímž ovšem mnohé důležité zprávy se opozdují. Při tom všem zůstává Londýnská geografická společnost prvním ústavem svého druhu a požívá neztencené vážnosti ve světě vědeckém. Čítá již daleko přes 700 údů a stojí pod ochranou královny. Posledně byl presidentem jejím slavný geolog Sir Roderick Impey Marchison, spolučen akademie Petrohradské pro zásluhy, jaké má o země-

zpytné prozkoumání Ruska. Nyní zastává čestné to místo admirál Beechey, za něhož v nejposlednějším sezení (26. kv. 1856) podělení byli medailami dr. Kane, Američan, za objevy své v moři polárním, a dr. Barth za své cesty po centrální Africe.

Společnost Loudýnská byla vzorem podobných společností, jaké se tvořiti počaly v Americe a Asii. První z nich povstala v Mexiku r. 1833 pod názvem spolku geograficko-statistického, vnitřní však politická rozervanost státu toho nebyla rozkvětu příznivá. Za účel vytkla sobě společnost mexická prozkoumání vlasti, a v tomtéž směru pokračuje v Rio de Janeiro „historický geografický ústav Brasilie“, vydávající zvláštní časopis ve čtvrtletních svazcích. V Asii založena r. 1836 geografická společnost Bombayská, jenž tiskem a veřejně své jednání, týkající se zeměpisných poměrů indických. Podobná společnost pod jménem asiatské nalezá se v Batavii. Založena jsouc již roku 1781 přispěla jmenovitě v nejnovějším čase velice k rozšíření známosti jihoasiatských ostrovů.

Sjednocené Obce mají čtyry podobné společnosti, z nichž tři mají sídlo své v Novém Yorku, jedna v Bostonu. Tato poslední, založená r. 1840, počala vydávati časopis, který ale jak se zdá přestal, an po delší čas ničeho více o něm se neproslýchá. Nejstarší ze spolků Novýorských slouží zároveň pod jménem námořního lycea k vzdělávání mladých lidí věnujících se marinářství. Jiný, založený r. 1845, má směr více ethnografický, a teprva r. 1852 vstoupila do života společnost výhradně geografická, která hned založila časopis pod názvem „Zpráva americké společnosti pro zeměpis a statistiku“.

Ze všech geografických spolků vládně nejbohatšími

prostředky Petrohradský, založený r. 1845, jenž r. 1849 obdržel titul společnosti císařské a postaven pod presidentství velkého knížete Konstantina. V stanovách určen jeho účel co „sbírání, vzdělávání a rozšiřování v Rusku zeměpisných, ethnografických a statistických známostí vůbec, zvláště ale takových, které se vztahují na Rusko; jakož i prostředkování důkladných známostí v Rusku pro jiné země“. Prostředky k dosažení cíle toho nadána jest společnost hojně. Ročně vykázan jí od císaře důchod 10.000 stříbrných rublů a uděleno osvobození od porta až na půd váhy. Působení její jest rozsáhlé. Ona podniká a podporuje vědecké výpravy, zakládá sbírky, udržuje četnou korespondenci, uděluje odměny a rozšiřuje geografické vědomosti veřejnými přednáškami a vydáváním spisů. Zvláštní sekce má císařská geografická společnost Petrohradská na Sibíři a v Kavkazu; sibiřská má sídlo své v Irkutsku a kavkazská v Tiflisu. Organizace společnosti jest velmi složitá, údové její dělí se na šestero tříd, totiž na údy skutečné, údy čestné, spolupracovníky, dárce, cizí čestné údy a dopisovatele. Všechn členů dohromady čítá na ten čas k 900. Údové skuteční platí roční příspěvek 10 stříbrných rublů, začož dostávají spisy společnosti. Mezi dárci musí před jinými jmenován býti Golubkov v Moskvě, který mimo jiné daroval 20.000 rublů na překlad oněch částí velikého zeměpisu Ritterova, ježto se vztahují na asiatské provincie Ruska a sousední jejich země. Společnost má knihovnu a ethnografické museum. K obohacení oně zavedla výměnu svých spisů se všemi ostatními geografickými spolky. Spisy, které vydává Petrohradská společnost, dělí se na šestero tříd, z nichž jednu tvoří zprávy jednatelelské, které vycházejí jazykem ruským a francouzským; ostatní vy-

cházejí pouze rusky. Činnost Petrohradské společnosti přesáhá co do mnohosti činnosti všech ostatních geografických spolků, s tím toliko rozdílem, že se hlavně obmezuje na skoumání domácí, jimž rozšířenost říše Ruské ovšem poskytuje nejrozsáhlejší pole. V těchto pak mezích vzdělává společnost vědu zeměpisní ve veškerých jejích odvětvích. Nejvydatnější práce její týkají se málo známých posud krajin sibiřských, středonsiatských a kazanských, jmenovitě působením jejím důkladněji než dříve proskoumány jsou Ural a pobřeží Kaspického i Aralského jezera.

Nejnověji založena jest v mocnářství Rakouském společnost geografická, totiž ve Vídni, hlavně podnětem zasloužilého odborného rady a akademika V. Haidingra, k nížto přihlásily se co účastníci přední celebrity vědy v Rakousku. Účel její vysloven jest v stanovách co „podporování interestů vědy zeměpisní v rozličných jejích směrech“, k čemuž mají sloužiti za prostředek „periodické schůzky, vydávání památních spisů a map, udělování podpor a odměn, zakládání sbírek, knih, map a jiných k účelu sloužících věcí“. Údové dělí se na řádné, mimořádné, cizí, čestné a dopisující. Mimořádní údové jsou ti, kteří dávají roční příspěvek peněžitý nejméně 10 zl. stří.

Mimo posud vyčtené nalezájí se geografické společnosti ještě v Amsterodámě, Královci, Frankfurtu na Mohaně, v Darmstadtu a jinde, jejichž však činnost jest buď jenom místní anebo v jiném způsobu příliš obmezená, aby se porovnati dala s činností velikých spolků.

Jsouť i zvláštní spolky pro jednotlivá odvětví zeměpisu, z nichž nejrozsáhlejší jsou spolky statistické, jmenovitě po Anglii, Němcích a Belgii. Roku 1853 odbyván byl v Bruselu kongres statistický, (zároveň se zmíněným

již námořnickým, ježž obeslaly Anglicko, Francie, Rakousko, Prusko, Nizozemsko, Španěly a Italie. Předmětem porad byla stejná organizace statistických prací ve všech zemích.

Z toho, co zde uvedeno, z ukázané tu mnohostrannosti, k jaké dospěla v nejnovějším čase věda zeměpisná, snadno lze souditi na ohromnost literatury geografické. Dělit se zeměpis již na tak četná odvětví, že těžko jej souborem přivést pod jediný všeobecný přehled. Ba odštěpily se od něho některé haluze pro obzvláštní důležitost svou co vědy samostatné, což jmenovitě platí o geologii, meteorologii, ethnografii i statistice. Všecka tato odvětví nalezájí pilných vzdělavatelů mezi všemi národy civilisovaného světa. Výsledky této rozšířené a neustále se zvyšující činnosti vědecké jsou nad míru bohaté a zasahují prakticky do všech oborů lidské snahy. Z tisíců jmen proslavených na tomto poli literatury uvedeme tuto jenom několik hvězd první velikosti, jakými jsou: Ritter, hlavní zakladatel porovnávacího zeměpisu; Hermann, Struve, Murchison, o kterýchž obou posledních již výše řeč byla; pak dále z Němců ještě Berghause, zakladatele Postupinské geograficko-umělecké školy, jehož fysikální atlas o 90 listech také v anglickém vydání vyšel; Gumprechta, o němž zmíněno při Berlínské společnosti; výtečného kartografa Kieperta, a konečně Petermanna, jehož „Mittheilung aus Justus Perthes' geographischer Anstalt“ podávají nejnovější objevy v oboru zeměpisu.

Jest věc přirozená, že v té míře, v jaké zeměpis fysikální vždy k všeobecnější platnosti přicházel, také kartografie zdokonalovati se musila. Stal se v běhu století našeho úplný převrat v tomto umění, jehož sto-

pování od staré metody až k novějším požadovalo by zvláštní článek. My zde poukázati můžeme jenom všeobecně na dva hlavní směry, ve kterých se děje pokrok kartografie, jsou to: 1. snaha po docílení co možná největší plastičnosti, a 2. vyznačování na mapách nejenom poměrů topických, nýbrž co možná všech, které v sobě zahrnuje zeměpis. Co se týče prvního směru, pokročeno až ke zhotovování map vypuklých; ve směru druhém vyhledáváno všelijakých způsobů naznačování rozličné útvary půdy, výšky nad mořem, jednotlivých míst, střední jejich teploty roční, souvislosti vulkanických úkazů, odchylek magnetických, rozšířenosti života organického, t. rostlin a zvířat, a konečně i poměrů etnografických a statistických, k čemuž při mapách námořských ještě přistupuje udání hloubek, proudů, panujících větrů a tlisín, pohybů moře atd. Že se tím musejí státi mapy velmi složitými, jest na bíledni, a dosud není nalezen způsob, který by žádoucí přehlednost spojoval také se zevnitřní úhledností.

K závěrku našeho článku nuceni se vidíme pověděti slovo k své obraně proti možným námitkám strany jeho neúplnosti. Vyčerpati předmět svůj do dna nedovolily nám těsné meze článku našemu vytknuté. Nám šlo hlavně o to, abychom čtenáři i méně s věcí seznámenému podali stručný přehled oboru nynějšího zeměpisu a jeho pokroků, s něhož by poznati mohl vážnost a důležitost této vědy, v nejnovější době tak rozsáhle pěstované; a proti tomu účelu ustoupiti musily všecky jiné ohledy do pozadí.

Národové slovanští a germanští.

(Názorný Atlas.)

a) Národové slovanští.

Žádný z kmenů indoevropských nerozkládá se v nepřetrženosti po tak rozsáhlém prostoru zemském jako Slované, kteří v počtu asi 80 milionů táhnou se od prostředka Evropy na východ po celé Asii a zasahují až značně do západní Ameriky. Severovýchodní Evropa jim téměř výhradně náleží, severní pak Asii zcela ve své moci mají, postupující čím dál tím více na jih.

Slované jsou kmen prvotní, v jádru svém zachovalý a se žádným jiným kmenem nesmíšený, místo pak své v řadě kmenů indoevropských mají uprostřed mezi Řeky a jedné a Litvany a druhé strany, jak tomu nejzřejměji nasvědčuje jazyková příbuznost těchto kmenů. Toto vřadění Slovanů mezi Řeky a Litvany pravým se býti potvrzuje i nejnovějšími výskumy fyziologickými, dle kterých tyto tři kmeny tvoří v indoevropském obyvatelstvu našeho dílu světa tlupu krátkolebých, Germani a Kelové pak tlupu dlouholebých národů. Z nich vyznačují se onino obličejem podlouhlým, tito okrouhlým.

Stanoviti určité tělesné známky všem Slovanům společné, jimiž by se rozeznávali od ostatních kmenů souplamených, jest velmi těžko, a to hlavně z dvou příčin.

Předně jsou bydlištěm jednotlivých národů slovanských pásmo klimaticky tak rozdílná, že i působení jejich na složení a povahu těla všude jináci jest; za druhé pak sá-
příti nelze, že ti národové slovanští, kteří se blížeji a
častěji stýkali s národy jinokmenými, s těmito značně
jsou pomícháni. K tomu-li uvášíme, že zajisté každý
jednotlivý národ slovancký má i svůj zvláštní prvotní
typus, zajisté v plné míře uznáme nennadnost úlohy, udati
společné tělesné známky všech Slovanů. Máme Edwards
kčti tělesnou povahu nynějších Slovanů takto: „Podoba
hlavy, patříc na obličej, blíží se ke čtverehranu, protože
výška její málo větší nežli šířka, téměř pak značně splo-
štěné a čelisti vodorovné jsou. Nos není tak dlouhý
jako délka od jeho konce ku bradě; jest pak od kořene
až ku konci téměř přímý, t. j. bez ohybu patrného, kte-
rýžto však, byl-li by čitelný, lehounce byl by poddutý,
tak že na špičce by se maličko vypínal; spodní částka
nosu jest trochu širší, konec kulatý. Oči, trochu hlubší,
dokonale přímočaré leží; a když něco zvláštního do sebe
mají, zdají se býti menší, nežli by celý rozměr hlavy
žádal. Obočí, málo husté, blíží se k očím zvláště u konku
vnitřního, odkud často šikmo vybíhá. Ústa nejsou vy-
sedlá ani rty tlusté, ale mnohem blíží nosu nežli konci
brady. K těmto znakům ještě jeden zvláštní a dosti roz-
šířený se pojí, t. nehojnost brady, kromě vousův.“ V tomto
vyličení pohřešujeme některé známky, které bývají při
národech pokládány za charakteristické; jsou to hlavně:
postava tělesná, pleť, barva vlasů a očí. V těch právě
rozcházejí se jednotlivé větve Slovanů, některé jsouce těla
vysokého, štíhlého, jiné postavy nižší, ale silnější; některé
pleti smělé, vlasů a očí téměř veskrz temných (jižní Slo-
vané), jiné pleti bílé, očí od černá až do šera rozličné

zbarvených, vlastě větším dílem hnědých a jen mákou výminkou rusých. Vůbec pak dá se o těchto známkách říci, že Slované jsou pravidlem těla pevného a vytrvalého, pleť jasná, oči a vlasy více temných nežli světlých.

Snadněji než tělesnou podatí jest duševní charakteristika Slovanů, jakkoli v prošlém čase povaha jednotlivých slovanských národů rozličně se vyvíjela, hlavně působením rozličných okolností a osudů jejich. Dosud u všech větví stopovati se dají ony základní duševní vlastnosti, které tvořily zvláštní povahu starých Slovanů, jak nám ji líčí souvěci spisovatelé. Vynikalť hlavně jakousi *měkkoostí myslí*, jsouce lid tichý, dobrosrdečný, poctivý, povolný a trpělivý, který raději snášel nežli činil křivdu, pročť vším právem nazván jest národem holubičtím. Vedlť pak od nepamětných dob *život usedlý* co pilní a umělí vzdělavatelé půdy; a při tom nade všechno *milovali svobodu* jsouce mezi sebou *všickni stejní* stavem i právem. Ale zároveň byli *lehkověšní*, požívající statků nabytých bez starosti o budoucnost, a *svérlní* sami mezi sebou. Jedna z předních cností jejich byla *hostinnost* tak neobmezená, že kdo sám hosta neměl čím uctiti, právo měl vzítí u souseda čeho potřeboval. Nejmilejší zábavou byl jim *zpěv*, provázený jednoduchými nástroji stranovými, kterýmiž už v dávnověku slynni. Bojů a válek nevyhledávali sami, neboť přestávali na svém a cizích statků nebyli žádostivi; kdykoli však sami napadeni byli od nepřítelů, dovedli hájiti drahé svobody své *udatností* podivu hodnou, které nájezdníci začasté velmi citelně zakoušeli. Přes to všechno ale zhusta dostávali se Slované v porobu jiným národům, raději poplatkem od nich mír kupajíce, nežli by byli sáhli ku prostředku posledního, totiž ke sbrani; ano raději *cizince za pány* sobě volíce, nežli

by se domácími podrobovali. Chvaltebná byla při starých Slovanech jejich *sbožná mysl*, z kteréž prýštila se četa ke všemu, cokoliv nad sebou vyššího uznávali buď pro vynořenost podstaty anebo pro svatost dlouhověkové plátnosti. Odtud horlivost jejich náboženská, odtud čest prokazovaná stáří, odtud vytrvalost při zděděných mravech a obyčejích. — A neshledáváme-li tyto základní rysy národní povahy slovenské až dosavad více méně při všech jednotlivých větvích jejich?

Všickni dějepisci v tom se snáší, že Slované jsou v Evropě prabydlitelé, t. j. že zde sídlili od nepamětných dob, ačkoliv po dlouhé věky skrývali se pod jinými jmény. Vedouce život takofka idyllický a nikde výbojné nevystupující netropili velikého hluku ve světě, který zvěděl o nich dosti pozdě, seznámiv se s nimi teprv za času bouřlivého stěhování se národův co s područníky a spojenci světoborných Hunův.

Zatím po celý čas svého skrytého bytování prospívali staří Slované zdárně v uměních míru, vyvinující v stálých sídlech svých civilizaci původní na základě vlastní národnosti tímž způsobem, jak se to mnohem dříve bylo dalo u Řeků, jich blízkých souplementů. V době prvního jich vystupování na jevišti světodějném spatřujeme postálovati Slovany na dráze vzdělanosti již směrem ostře vyznačeným a v koleji široce vyšlapané, což patrně zračí se v jich náboženství, mravích, zřízení obecním i řádech společenských, poskytující obraz kulturní zvláštní, jenž podstatou i formou nápadně se dělí od kultury jiných národů současných.

Kdekoliv krajiny uprázdňovaly se odchodem národů germánských na Římskou říši dorůstajících, tam usazovali

se sticha plní Slované, vzdělávající půdu, dobývajíce na kovy a zakládající obce i státy. Znajíce se krom orby také v rozličných řemeslech zdokonalovali se v nich čím dále tím více; kde zeměpisná poloha tomu přála, zanášeli se obchodem ano i přes moře kupectví provozovali, čímž rovnlo jejich bohatství a všeobecný blahobyt. V takových krajinách povstala veliká města plná přepychu a nádhery, a v nich skvostná chrámová, ozdobení díly zdárně pokročilého umění, ku podivu národům sousedním, kteří ta města porovnávali s Římem a Cařihradem. Tak utěšeně kvétala vzdělanost slovanská, a není pochyby, že i písmo jim bylo známo, načež mnohé okolnosti ukazují, ač přímého svědectví o tom nemáme. Co však při takové pokročilosti Slovanů v civilisaci obzvláštního povážlivosti zasluhuje, jest ta okolnost, že při tom při všem zachovali co možná prvotní neporušenost mravů a svrchovanou poctivost, tak že ani závor a zámeků neměli potřebí k ochraně svých statků. Nepřetržený takový pokrok v duchu pravé humanity byl by zajisté; ač jen zvolna, vedl k výsledkům znamenitým, ke kultuře na rovní se starořeckou stojící, kdyby hrubé násilí nebylo meze položilo tak spásnému vývoji.

Jak už svrchu praveno, panovala u starých Slovanů úplná rovnost všech před zákonem bezě všeho rozdílu stavů. Lidí srovněných ke služebnosti mezi nimi nebylo, ovšem ale trestal zákon obyčejový jisté zločiny strátou osobní svobody provinilce, který dáván byl v náhradu za škodu způsobenou do služebnosti tomu, jemuž byl ublížil. Také válečným zajatcům ukládali Slované služebnost, ale krátkou, načež je buď domů propouštěli, buď mezi sebe v obec přijímali, dcery své jim v manželství dávající. Páda, kterou vzdělávali, náležela celému národu vespo-

lek, a kdekoliv krajinu liduprázdnou zaujali; robdělili se jednotliví rodové o pozemky, jež napotom drželi v užívání (dédiny); vymetl-li rod nějaký, byl uprázdněn jím pozemek k užívání dán členu některého rodu četnějšího, pro něž dosavadní jeho pozemky již nestačovaly, a tak původ dán rodu novému. V rodu samém pak všichni členové jeho měli stejné právo k půdě, již užívali v nedílnosti voříce si co správce a hlavu nejspůsobilejšího: za sebe (a Čechů *vládyka* zvaného), který na rodném pozemku hospodařil a rod svůj na sněmích obecných zastupoval. Na sněmích, totiž národních shromážděních jistého okrsku, rozhodováno bylo o záležitostech veřejných i souzeny pře soukromé dle starodávného práva. Jako jednotliví rodové měli své starosty, tak více rodů spojovalo se v obec pod společným představeným, a více obcí v župy neb újezdy pod vyšším náčelníkem; každé pak pokolení uznávalo nad sebou *kněze* (knížete) buď voleného nebo dědičného. Ale moc knížecí byla velmi obmezena sněmem, a toliko v čas války byl národ knížeti jakožto vrchnímu vůdci k neodpíratelnému poslušenství zavázán. K obraně vlasti svolával kníže branné mužstvo mečem po dědinách nošeným. Takovýmto způsobem byl celý národ rozdělen na množství drobných knížectví, úplně samostatných a obyčejně mezi sebou se svázcích, a jenom veliké nebezpečení od nepřátel přimělo je někdy k tomu, že se na čas pro společnou obranu sjednotili pod vrchním knížetem co hlavou celého národu. Jakmile však nebezpečení bylo odvráceno, pominula i moc vrchního knížete a nastala předešlá rozdrobenost, předešlá nepečlivost, předešlá neuvrnost. Stalo-li pak se přece někdy, že takový vrchní kníže dovedl udržeti panovníckou moc nad národem po čas života

svého, tež při smrti sám obyčejně bořil říši svou rozdělením jí mezi potomky.

Takový nedostatek pevného úvazku státního, přičítaje se dachu slovanskému v neobmezené svobodě sobě libujícímu, nedopouští tomu, aby se v čas utvořila v láně Slovanstva politická moc dosti silná, by mu pojistila volnost vnitřního vývoje na základě národním, nemýleného žádným vlivem cizího živlu. Avšak, i kdyby Slované nevim jak mocné říše byli založili pojistivše si tím samobytnost svou nevratně: jednomu vlivu nemohli ujtí — vlivu křesťanství, které tehdež co živlu civilizačního šířilo se po celé Evropě a blahověstným učením svým i barbarské národy germánské si bylo podrobilo. Tím méně mohli tíši a dobrosrdeční Slované zavřítí ardce své před náboženstvím, které co první povinnost hlásalo lásku k bližním — národní to cnost slovanskou. Křesťanství mohlo jen ještě více ušlechťovati povahu Slovanů, samu v sobě měkhou a více k dobrému než zlému náchylnou, a tím samým musilo spíše podporovati vývoj domácí kultury u nich, nežli mu překážeti neb jej zastavovati. Stalo-li se kde jinak za příčinou rozšiřování křesťanského náboženství mezi Slovany, ano zastaven-li vůbec samostatný vývoj civilisace u nich, byl to následek činěného jim zvenčí násilí, jemuž se z příčin vyložených ubrániti neuměli.

Žiliť Slované v Evropě na tak širokém prostoru, že k nim křesťanství vnikalo z rozličných stran, a dle toho, jakož i dle okolností, v jakých se to stávalo, byly toho vřde jinačí následky. Co tuto přede váim na váhu padá, jest rozkol světa křesťanského, který toho času již dělil se na církev západní čili Římskou, a na církev východní čili Řeckou. Církev západní, a tudým nástrojem

centralistickým, proselyty moci své podrobovala; východní, prostá víř panovačností, přijímala národy na víru obrácené do spolku svého co rovnoprávné údy. Slované východní přijali od církve Řecké zároveň s evangeliem také písmo, tak že křesťanství u nich dalo původ národní literatuře; i byloť oboje od nich přijato vděčné a položen tím základ k dalšímu svěžejšímu vývoji samostatné civilisace. Nežli však tato dospěla k takovému květu, z něhož by byla naděje brzkého ovoce, nedostatek pevného ústrojí státního a záhubná rozdrobenost učinila z východních Slovanů porobence Mongolů a Turků, čímž zastaven jest na dlouho všechn další národní vývoj. Jho Mongolů svrženo od Rusů teprv po více stoletích, kdežto jarmo turecké podnes tíží většinu Jihoslovanů. Vyjma tu část Srbů (v knížectví), která si v našem století hrdinským bojem proti svým utiskovatelům vydobyla samosprávu. Západním Slovanům vnutila církev Římská s evangeliem jazyk latinský co vzdělavací, čímž přetrženo pásmo samorodého národního jich vývoje a oni vtřeni v obor civilisace západní, latinsko-římské, v němž národní živel teprv po dlouhém čase úplně zanedbaností došel opět uznání a slušného oprávnění. Jakož pak Slovanstvo východní podlešlo v zápasu s divokými národy asiatskými, rovněž tak záhubnými nepřáteli stali se Slovanstvu západnímu národové germanští, jmenovitě Němci. Stěží ubránili se jim jakž takž Poláci a Čechové, kteří víru křesťanskou sami a dobrovolně byli z sebe zavedli; za to však Polabané, kterým Němci „náboženství lásky“ s mečem v ruce násilně vnucovali, v boji proti surovým podmanitelům svým načisto jsou vyhubeni, a tím skoro úplně zblazeny všechny stopy vzdělanosti staroslovanské, která právě u tohoto národu byla dospěla k největšímu

květu. Však ani Čechové, ač národnosti své nepoznaly, nedovedli uhájiti politické samostatnosti své proti Němcům, a teprva v nejnovější době silou mravní zpět sobě vydobývají co jim bylo odňato hmotným násilím. Polská říše ve věch západoslovanských nejdéle trvala, až konečně klesla vlastní vinou, když slovanská láska k sobě vyvinula se v ní v pravou nezbednost a nekázněnost, čehož chytře použili k její zkáze Němci ve spojení s vládou ruskou, vedenou zásadami německo-mongolskými. Nic neprosperýlo Polákům úsilné snahy o rozumné znovuzřízení státu svého, když mezi nimi panovala stará necnost Slovanů — nesvornost; později pak zoufalé pokusy jejich o vysvobození vlasti, s nezdarem se potkavše, ještě přimnožily neštěstí národu toho, jehož mučnickému utrpení nyní poměry politické nezvěstají tak brzkého konce.

Těmito rozličnými osudy vyvinul se také vzhled u jednotlivých slovanských národů jiný charakteristický ráz, který tvoří individuální povahu jejich, přiměřenou poměrům, ve kterých se nacházejí. Předpokládajíc rozvržení kmene Slovanského na rozličné národy za vůbec známé přistupujeme k stručnému vylíčení jednotlivých počínajíc od jihu.

Poloostrův Balkánský má většinou obyvatelstvo slovanské, dílem podrobené Turkům, dílem samostatné a jim vzdorující, dílem vybavené z jejich jařma a jenom vrchní panství jejich uznávající. Úplně poddaní Turkům jsou *Bulhaři*, bydlící po obou stranách Balkánu, na severu v zemi po nich Bulharskem nazvané až k Dunaji nepřetržitě, na jihu, po celé Macedonii až i hluboko do Rumelie se táhnouce, promíšené s Řeky a Turky. Počet jejich se pácí na 6—7 milionů duší. Měvše druhdy svou

Ríši pod vlastními cary, vedli mnohé a krvavé války s Řeky Byzantskými, až konečně oba národové podmanění jsou od Turků. Bulhaři jsou národ tichý a pracovitý, výborní rolníci, a jakkoli po mnohá století těžkou porobou skličeni, neztratili dychtivost po vědění, což jeví se zvláště v nejnovějším čase čilým ruchem u nich nastalým, jehož hlavním účelem jest zakládání škol. Bulharský jazyk ze všech slovanských nejdříve byl literárně vzdělán, neboť do starobulharštiny přeložil apoštol Slovanů Cyril svaté písmo utvořiv pro ni svou azbuku, již dosud užívají všickni Slované ku pravoslavné církvi se přisnávajících.

Druhý slovanský národ na poloostrově Balkánském, druhdy velmocný a slavné císařství tvořivší, jsou *Srbové*, jichž jedna *část* žije pod vlastním knížetem, Tureckému císaři poplatným; jiná (v tureckém Srbsku, Bosně a Hercegovině) Turkům bezprostředně poddána; ještě jiná konečně, ač počtem nejslabší, dovedla obhájití svou samostatnost v horách těžko dostupných slynouc hrdinským udatenstvím pod jménem Černoherců. Za hranicemi říše Turecké obývají Srbové v Dalmacii, ve Slavonsku a ve vojenské hranici, v Temešském Banátě, ano promíšení s jinými národy zasahují až do samého jádra Uher. Srbové jsou národ bojovný, zbraň svou neodkládající; junáci jejich před nátlakem Turků rádi přecháží do hor vedouce svobodný život hajducký co mstitelé krajanů svých na jich surových utiskovatelích. Vynikající své hrdiny proslavují písněmi právě homérovskými, jimiž ozývají se stěny a vrchole skalní. Hlavní živnost jejich jest orba, v knížectví Srbském vedou výnosný obchod s vepřovým dobytkem; v Uhřích jsou na mnoze bohatými kupci. Všech Srbů se počítá na 4 milióny duší, a kromě

mahomedánských Bosňáků všickni se přiznávají k církvi pravoslavné. U nich jako u Bulharů udržel se nejdéle staroslovanský mrav a život patriarchální, jakož i všeobecná rovnost stavu: ani u jedné ani u druhé není šlechty, vyjma Srby rakouské a mahomedánskou šlechtu v Bosně.

Nejbližší sousedé a příbuzní Srbů jsou *Charvátí* (Chorvátí) v trojjediném království Dalmatsko-Charvátsko-Slavonském, ve Vojenské Hranici rakouské a v tureckém Charvátsku. Vlastně není mezi nimi a Srby, s nimiž se i v jazyku srovnávají, žádného rozdílu národního, i dělit je od nich pouze náboženství, neboť se přiznávají k církvi římské; ale že tím samým užívají písma latinského, kdežto Srbové jakožto pravoslavní píší kyrilicí, jest mezi oběma stranami roztržení dosti veliké, vedoucí až k nenávisti a zášti. Charvátí založili záhy dosti mocné království, které však po vymření domácího panovnického rodu připojilo se dobrovolnou smlouvou k Uhersku, při němž zůstalo až do roku 1848, v kterémžto Charvátí pro zachování národnosti své povstali proti svým utiskovatelům Maďarům, vydobyli si samostatnost a zaujali v říši Rakouské bezprostřední postavení pod společným panovníkem. Ve válkách po mnohá století proti Turkům vedených prosluli Charvátí udatností, a hraničářské pluky jejich dovedly si tuto chvalnou pověst zachovati až do nejnovější doby. Mimo království zmíněné založili Charvátí v Dalmacii několik svobodných obcí, které zvláště plavectvím a obchodem prospívaly; z těch nade všechny ostatní vynikl Dubrovník (Ragusa) nejenom mocí a bohatstvím, nýbrž i co sídlo vysoké vzdělanosti slovanské, pročež nazván jest Athenami slovanskými. Konečně budiž i to podotknuto, že u katolických Charvátů v Dalmacii

zachovala se podnes liturgie slovanská, užívající zvláštního písma, *hlaholským* zvaného, kteréž jest rozdílné od kyrilice. Charvátí s Bulhary a Srby podnes zachovali staroslovanský řád nedílnosti rodinných statků, což u nich nazývá se *zadruga*, i žijet obyčejně více rodin pod zvoleným *starešinou* v jedné domácnosti na společném hospodářství. Charvát jest dobroardecný, veselý a přívětivý, čilý, a miluje vlast svou a zpěv nade všecko. Počet všech Charvátů nepřevyšuje 1,200.000.

Nejbližší příbuzní a sousedé Charvátův jsou *Slovenci* (Slovinci) v Istrii, Krajině, Korutansku, Štýrsku a příležitých krajinách Uherska, lid větším dílem rolnický, pracovitý a snažlivý, i vyššímu poučení snadno přístupný, ale že již od dávných věků podroben jest Němcům, kteří vzdělání jeho veliké překážky kladli, hrubě zanedbali. Teprve novějším národním ruchem v Rakousku procitli také Slovenci a přičiňují se všemožně o zákonní uznání přirozených práv svých. Ještě sluší podotknouti, že slovenské pluky ve vojítě rakouském nad jiné pověstny jsou svou udatností, pro kterouž se jim nejednou dostalo nejvyššího uznání. Počtem svým vyrovnají se Slovenci Charvátům.

Zvláštní tlupu národů tvoří ve Slovanstvu tak zvaní Slované západní, k nimž náležejí:

Čechové v Čechách (nazvaní tak od báječného praoce Čecha, který [prý] první lid slovanský uvedl do země po odchodu Markomanů uprázdněné), na Moravě, v Slezsku, a v Uhrách (všech dohromady něco přes 7 milionů), nejpokročilejší ze všech Slovanů, mající slavnou minulost v dějinách politických i kulturních, ale co přední stráž veškerého Slovanstva proti Němcům od veliké převahy těchto na dlouhý čas dušení. Přirozená tuhost národní

povahy jejich však nedala jim podlehnouti úplně, poražení zbraní hmotnou sáhli ke zbraní duševní, a vzdělávali se hojnou literaturou národní čelí nyní všem Slovanům rakouským, spojeným v programu federacním k reorganizaci říše na základě pravé svobody a spravedlnosti. Při národů na prostoto tak rozsáhlé bydlícím musejí se v rozličných krajinách vyskytovat různosti v jazyku, povaze i mravích, ty však jsou v národu Českém mnohem méně patrné a důležité nežli na př. u Němců a Francouzů. Kdežto společná známka celého národu jest hojné nadání duševní k naukám, zvláště exaktním, jmenovitě k matematice a mechanice, z umění pak nad jiná k hudbě; jakási opravdivost a povážlivost, která však nevylučuje veselý šprým a humor časem dosti trpký; nedůvěřivá opatrnost, zabíhající někdy až v nechvalnou krajnost — výsledek to trpkých zkušeností; setrvačnost, která jim způsobila výčitku tvrdohlavosti, ale velmi praktickou se osvědčila; pracovitost a příčinnivost i při skrovných výsledcích; trpělivost v neštěstí a úcta k řádům zavedeným: vyznačuje se Čech v užším smyslu roznětlivější ale také lehčí myslí, Moravan zdoluhavěji chápe, ale tím statečněji vytrvá, Slovák vede sobě více trpně než samočinně. Velmi na škodu jest Čechům politická roztrženost, že Slováci, tak značná část celého národu, žijí v koruně Uherské, pročež užší svazek mezi nimi s jedné a Čechy a Moravany s druhé strany jest nemožný, což také vedlo ku politování hodné roztržce literární na velikou škodu Slováků samých. — Jazyk český byl ze všech moderních jazyků slovanských nejprve literárně vzdělán, a písemné památky jeho sahají téměř až do časů dávného pohanstva. Čechové ze všech Slovanů nejúžeji přilnuli k civilisaci západní, zároveň však jsou největší horlivci pro

žádoucí vzájemnost vřeslovanskou, tak že mohou považováni býti za přirozené prostředníky jednak mezi svými soukmenovci k dobrému sobě srozumění, jednak mezi západem a východem evropským, postaveni jsouce uprostřed mezi oběma těmito živly kulturními.

Čechům bratrský národ jsou *Poláci*, jinak *Lechové* zvaní, od báječného praotce Lecha, bratra prý Čechova. Rozšíření jsouce ve třech říších, Ruské, Rakouské a Pruské, dosahují počtem 10 milionů. Pravým neštěstím bylo pro obě strany, že Poláci a Čechové, tak blízko sobě příbuzní, kteří nejednou měli panovníky společné, nesplynuli v jeden národ a jeden politický celek. Byliť by takto tvořili stát mocný, který by netoliko byl vítězný, odolal útokům zvenčí, jakým každý z obou národů osobně podlehl, nýbrž zajisté střední Evropě jinou podobu dal. Poláci jsou ze všech Slovanů ducha nejčilejšího, avšak i myslí příliš lehkovášné, tak že trefně bývají nazýváni slovanými Francouzi. Rytířský ten národ slavné jméno sobě získal v bojích, ale přílišnou bujností mařil ovoce udatnosti své. Spolkem s Litvou založiv říši mocnou podmanitelsky sobě počínal proti soukmenným Ruskům; ve vlastním však domově svém nedbal pořádku a nechával plnou zvlášť roztrádkám, což nevyhnutelně musilo vésti k jeho pádu. Ztráta politické samostatnosti (ovšem příliš nedávna, aby již oželena býti mohla) měla by školou býti Polákům, v kteréž by ku poznání přijdouce vyrovnali u sebe všeliké neshodnosti a mravně se znovuzrodili. Jen tím způsobem dosáhnou svobody, neboť mocí mravní neodolá na konec ničádné hmotné násilí. K naději, že tak se stane, opravňuje nás přebohatý duševní kapitál spočívající v národě Polském, o němž neomylně svědectví vydává vysoký vzlet literatury právě v dobách

nejhlubšího jeho klesnutí politického. Nelze tu nezapomenouti vřelého, ke všem obětem hotového vlastenectví polských žen, které duchu národnímu u následujícího pokolení vyhynouti nedají, a v tom ohledu za vzorný příklad sloužiti mohou.¹⁾

Dále počítají se k Slovanům západním *lužičtí Srbové* a pomoranští *Kašubové*, zbytkové již nepatrní národů druhdy celé severní Německo zaujímavších.

Srbové lužičtí přebývají nyní už jenom v malé části Horní a Dolní Lužice pod panstvím dšlem pruským dšlem saským. Čítajíce sotva více než 150.000 duší rozdrojeni jsou na hornomo- a dolnolužické nářečí, z nichž každé zase dále rozštěpeno na katolickou a protestantskou literaturu. Při všem tom rozkouskování v novější době i tento národek opuštěný probudil se k novému životu, což vyšlo od Hornolužičanů, i prospívá zdárně ve snahách literárních a vzdělávacích, tak že doba jeho konečného utonutí v Německvu, která již tak blízko se zdála, na neurčito jest odložena.

Ještě menší ostrůvek v moři Německva tvoří *Kašubové*, vedlejší to větev Poláků, obmezená už jen na velmi skrovné území při samém moři Baltickém, vyhynutí blízka. Literatury nemají a počet jich nedosahuje 100.000 duší.

Od Charvatů počínaje užívají všichni tuto vyčtení národové slovanští písma latinského, ale po dlouhý čas

¹⁾ V nejnovější době opět a opět ozývají se hlasy o sblížení se k sobě Poláků a Rusů vůči nebezpečnostem, jakým zvýšené násilnictví německé sousední Slovany ohrožuje; a skutečně by nic nebylo celému Slovanstvu prospěšnějšího, jako kdyby tyto dvě vynikající větve jeho, zapomenouce na dávné, oboplnné činěné i snášené křivdy, se upřímně smířily a tak pevný základ položily k solidárnosti, slovanským národům nanejvýše potřebné.

dělil je různý pravopis, na mnoze potvorný (u Dalmátců od Italů, u ostatních Charvátů od Maďarů, u Slovenců a lužických Srbů od Němců vypůjčený). V době však novější všickni, až na jediné Poláky, mající literaturu dávnou a bohatou, sjednotili se ve psaní na ten způsob, že přijali v zásadě pravopis český, od znalců domácích i cizích za nejdokonalejší uznány, přispůsobivše jej každý ve věcech vedlejších svým zvláštním potřebám. Tím stalo se veliké sblížení jich k sobě vespolek, neboť stejný způsob psaní znamenitě ulehčuje národům tak blízko příbuzným porozumění spisům v jiném nářečí psaným. —

Nejčetnější národ slovanský, a jediný, jenž tvoří samostatnou říši — jednu z velmocí evropských a nejrozsáhlejší na celé zeměkouli, — jsou *Rusové*. Panství jejich sáhá od Visly na východ až do Kamčatky; na širě prostírá se v Evropě od moře Černého až k Ledovému, v Asii pak od tohoto až hluboko doprostřed toho dílu světa. Na celé této prostoře bydlí mnohočetný národ Ruský dílem nepřetržené, dílem uprostřed jiných menších národů, jež sobě podrobenými učinil a pomalu v sebe pojímá. Tuto rozsáhlost Rusů líčí Šafařík ve svém Národopisu následujícími slovy: „Od Archangelska na severu, anobř od jezera Imanderského v Lopařích a mysu Vonorovského i ústí Mezeně v Bílém moři až do řeky Kubaně, ústí Dněstru, Syhotě, Mukačeva a Uhvaru v Uhrách vdél, a od Vjatky, Simbirska i Saratova, anobř s nepatrnou přitrkí od samého Orenburka až do Horodna, vsi Šlachtové v Tatrách a Bardějova v Uhrách v širě, mluví lid pospolitý jednou a touž řečí ruskou, na několik nářečí rozdělenou. V ten způsob prostírá se řeč ruská po větších částce evropského Ruska, jihovýchodním cípem Polského, s Ruskem spojeného království, východní polovicí králov-

ství Haličského a Vladimírského a severovýchodní částce Uher, zemí do státu Rakouského vtělených. Vně tohoto celistvého oboru přebobírných zemí a krajín bytujíť řeč ruská ve mnohočetných osadách Rusů v Sibiři, v Ural-ském pohoří, na řece Uralu čili Jaiku, po březích Chvalinského moře, na dolejší Volze a Terezu, za Kavkazem, v Taurii, na řekách Sviří a Ojati mezi Ladožským a Oněžským jezerem a téměř ve všech vlastech žezlu císaře Ruského podlehlých. Potom v Uhrách v hojných osadách Rusinův uprostřed lidu maďarského a jiného. Počet lidu na tomto ohromném prostranství jednou a touž řečí mluvícího obnáší 51,184.000, z nichž 48,410.000 do Ruského, 2,774.000 do Rakouského státu náleží, 47,844.000 k východní církvi řecké, 2,990.000 k též s římskou sjednocené, 350.000 k západní čili římské církvi se přiznává." Podle obyčejné běžného rozdělení rozkládá se řeč ruská ve troje nářečí: *velkoruské*, *maloruské* a *běloruské*, jež všechna více jeden spisovní a literární jazyk, moskevský, podnářečí velkoruského.

Rusové záhy dospěli k znamenitému stupni vzdělanosti, ale pro vnitřní sváry nemohouce přijíti ku pevné organisaci státní pozvali si cizince, normanské Varjagy, aby nad nimi vládli. Ti založili na Rusi mocnou říši, která za Vladimíra vítězně bojovala s Cařihradem, odkud světlo křesťanství přišlo Rusům. Ale Varjahové v krátce slili se v jedno s Rusy, a s jazykem i mravem jejich přijali také jejich vady. Zásadu slovanského práva, že každému dítěti patří rovný díl otcovského dědictví, oni i do státního zřízení přenesše drobili říši na díly vždy četnější a menší; moc pak starosty panovnického domu, velikého knížete, nestačila k udržení v poslušnosti jednotlivých podílů. Dokud neměli Rusové sousedů sjedno-

ceňších, než byli sami, nebylo jim koho se strachovati, války jejich byly jen pohraničné pátky bez hlubšího významu a boje mezi sebou samými, tyto ovšem nikdy neustávající. Když však vyřídil se z jihu střední Asie divoký národ Mongolů, návalu tak prudkému Rusové odolati nemohouce upadli v porobu dvěstěletou, ve které zastaven všech jejich vyšší pokrok. Teprv když říše Džingischaneva podlehla témuž osudu rozdrobenosti jako dříve. Ruská říše velikého Vladimíra, podařilo se Rusům svrhnouti cizí jho, načež posvátná Moskva stala se jádrem říše nové, jaká se tvořila nenáhlým splýváním menších knížectví v jedno veliké, nedělitelné carství, které i někdejší své utiakovatele sobě podmanilo. Vnitřní utvrzování se nového státu na pevnějším základě než před tím přivedlo sice lidu ruskému obmezení osobní svobody, ale ta těžkou porobu, jakou až do nedávna byl sklíčen ruský nevolník, uvalil naň teprv reformátor Petr, a Němkyňe Kateřina II. ji dovršila. Ve snáhách po vnitřním upevnění říše a rozšíření hranic jejich vsazla za své starodávná svobodná ústava, a moderní despotismus západní Evropy zaveden i v Rusku, což nazváno civilisací. Teprv za našich dnů i nad národem Ruským svítati počíná zlaté slunce svobody, a říši 70millionové, v níž není více žádné třídy besprávné, nastává budoucnost nade všecka minulost skvělejší, ba snad i vznešené historické povolání.

Jestliť zajisté úlohou světodějně doby, která nastala revolucí francouzskou na sklonku minulého století, aby společnost evropskou, jejížto řády staré se přeházely, zřídila na základě novém. To pak dítě se musí ve směru dvojím: jednak mravního povznesení národů, jednak poskytnutí lidem hmotné existence: směr první tvoří *otázku*

politickou, směr druhý otázku sociální. Opravu politickou, kde se jedná o rovnováhu mezi svobodou individuální a mocí státní, dovedla západní Evropa — od níž bez odporu vychází podnět ku pokroku světovému — formulovati jakž takž; oprava sociální, jenž má vydobytí práci rovné právo s kapitálem, zůstává dosavad problemem nerozlouštěným, jakkoliv jest otázka tato neméně důležitá nežli otázka politická. Tato pravda všeobecně se uznává, a nejbystřejší duchové vynaložili všecken důmysl svůj na vymyšlení prostředku proti nejhoršímu neduhu naší doby — pauperismu a rodicímu se z něho společenosti nebezpečnému proletariátu, tomuto nekalému výstřelku jednostraně pokračující civilizace. Nastoupena dvojí cesta: první, *obecného majetku*, po rozličných nezdařených praktických pokusech opuštěna na ten čas; za to druhá, *svobodné spolčování*, vždy více a více se rozmáhá a v praxi znamenitými prospěchy se vyazuje. Co v západní Evropě jest plodem domyslovým nejnovější doby, to v Rusku jest starodávným obyčejem, srostlým se samou povahou národu. U Rusů totiž spatřujeme obojí princip, jak *obecného majetku* tak i *svobodného spolčování*, od věků všeobecně v praxi prováděný, a to s takovým zdarem, že proletářství, tento bič západní Evropy, jest tam něco neznámého. Míjíme zvláštní *zřízení obcí ruských* a tak zvané *artěle*. Jako u Jihoslovanů zadruga, jest ruský způsob obce zřízení staroslovanské, od nepamětných dob až podnes zachované, a záleží v tom, že vlastnictví pozemků nenachází se rozdělené mezi jednotlivé rodiny, členy obce, nýbrž že v celku zůstává při obci samé, která je občasně rozděluje ke vzdělávání a užívání mezi své členy dle potřeby vždy se měnící, tak aby při tom všickni decházeli své výživy, kterou mají právo od obce

požadovati. Není tu místo k zevrubnému rozbíření výhod, jakých poskytuje tato soustava, ale tolik patrné jest i sprostému rozumu, že naprosto vylučuje možnost přicházení na mizinu špatných hospodářů. Blížeji poučení o zřízení ruských obcí podává Haxthausen ve svém spise *Studien über die innern Zustände des Volkslebens u. s. w. Russlands* (Han. 1847—1852, 3 díly). — Neméně zajímavým zjevem jsou *artěle*, spolky to dělníků ke společné práci a společnému hospodaření pod vyvoleným na čas starostou, který ve jménu artěle uzavírá smlouvy o práci, a tato jakož i zisk plynoucí z ní mezi společníky dílem v opatřených životních potřebách, dílem na hotovosti rozdělují. Prospěšnost zařízení takového též mluví sama ze sebe. Jiný příklad, jak Rusové umějí těžit ze spolčování, jsou tajné spolky, které ještě v čas vůbec panujícího nevolnictví měly mezi sebou selaské obce na vzájemnou podporu k zakupování šlechtických statků exekucní dražbou prodávaných. Mělo-li by kdy (čehož není přáti, ačkoliv k tomu skoro se schyluje) přijíti v západní Evropě ku převratu sociálnímu, není vzdálena možnost, že by sešlá společnost evropská omlazení nalezla v následování sociálních ústavů ruských.²⁾

Z toho co tuto pověděno, dostatečně vysvitá praktický smysl Rusů, jenž tomuto národu u vysokém stupni vlastní jest, a všim právem mohou Rusové navzáni býti nejpraktičtějšími ze všech Slovanů. Rus jest předimlivý při zvláštních schopnostech mechanických, a má velikou náklonnost ku průmyslu a obchodu. Řemesly a kupectvím květia Rus již za časů pohanských, dříve ještě než

²⁾ Nejnavrchjší však zákonodárství ruské zavádí v obecném zřízení do jisté míry změny v duchu západním, mající za účel ustálení majetnosti v rodinách.

k sobě posílala Varjaky; a dosavad jest vnitřní obchod. Rusů veleznameníť, s cizinou pak zvláště v Asii rozsáhlý. Na ruského kupce nevysraje tak snadno jiný, přechůž Židé, v sousedním Polaku s taku lidu žijící, v Rusku prospěchu svého nenacházejí. Při vši své zchytralosti jest ruský lid od přirozenosti dobrasrdečný a v obzvláštní uctivosti má vše co nad sebou vyššího uznává. Qdtud, jeho šalúnost, jeho pohostinství, jeho nábožnost, jeho oddanost caru hospodaru. Nedostatek školní cvičenosti a sprostých tříd nahražena bývá dostatečně přirozeným vtipem a obratností v praktickém životě. Běžné pověsti o zotročilosti obecného lidu a všeládném knutu jsou dílem přehnané, dílem naprosto náležejí do říše amyšlenek; o nynějším pak stavu osvebozeného sedláka ruského dokonce více neplatí. Největší vada sprostého Rusu jest přílišná obliba v líhových nápojích, obzvláště ve vodce (kořalce), kterou až do posledních dob sama vláda podněcovala nesvědomitým využíváním svého monopolu kořalečnického.

Co do tělesnosti Rusů mnozí snaží se vyličovati je, jakožto stojící uprostřed mezi plemenem Kavkazským a Mongolským, ku kterémuž poslednímu činí jakýsi přechod; tomu však nikoliv tak není. Lid ruský ve svém jádru zachoval dosavad všechny tělesné známky plemene Kavkazského a úplný typus slovanský jsa v průměru postavy prostřední, těla silného a složitého, očí a vlasů tmavých, obličeje vůbec příjemného, často velmi sličného, výrazu důstojného. Haxthausen ve svém svrohu dotčeném spíše podává podobizny osob z třídy sedláků ruských, jichž tváře plným právem slouží mohou ideálními. Jsouť arci krajiny v širé vlasti ruské, jichž obyvatelstvo jest valně pomícháno s národy jinoplemenými, a tam ovšem

uchyluje se fysionomie obecného lidu valně od rázu čistě slovanského, blíží se na mnoze vysledlejšímí tichými kostmi, vyhrnutým nosem, malýma očima a nedostatkem brady k rázu mongolskému. To hlavně platí o Kozáctch, jejichž prvotní sídla byla útočištěm dobrodruhů všech národností, obzvláště pak bojných Tatarů. Takové asiatské fysionomie nacházíme nezdávka též u vyšších stavů, jakož vůbec známo jest, že mnohé šlechtické rodiny ruské jsou původu asiatského, jmenovitě potomci chánů a knížat, kteří podniknuvše panství ruské a stavše se křesťany (nebyli-li jimi už před tím) vstoupili v řadu ruských velmožů a dokonce se porušili, tak že jen rodná jejich jména ještě připomínají prvotní jich původ saurský neb zakavkazský.

Národní kroj ruský udržel se dosavad u nižších i prostředních tříd, toliko třídy vyšší přijaly kroj francouzský, v Evropě zobecněný. Hlavní část mužského obleku ruského jest soukenný kaftan přes kolena sáhající, na prsou přeložený a pasem k tělu připevněný, na hlavě nízký klobouk; v zimě nosí přes kaftan dlouhý košile, na hlavě chlupatou čepici a na nohou teplé bety; široké nohavice do bot jsou obyčejně z pruhované látky. Chudší lid nosí místo bot opanky a přes ně lýčené střevíce. Krk jest obnažený, a bradu vesměs nechávají růsti. Ženy nosí dlouhé sukně ozdobně lemované, a přes ně sarafan napřed zapíatý, anebo punt taktěš na knoflíky k zapínání. Hlavu přikrývají barevným šátkem anebo čepcem zvláštní podoby, do něhož schovávají všechny vlasy; děvčata nenosí na hlavě nic, toliko si vlasy hladko přičesávají a na konci stažkou svazují. Měšťáci užívají na šatstvo dražších látek a milují šperky. Čepce měšťek bývají ze zlatohlavy bohatě vyšívané.

Domy ruských sedláků jsou dřevěné, ale pevné a úhledné vřstavnosti, prostranné a pohodlné.

V jídle jsou Rusové střídmi; národní jejich krmě jsou: kaše z pohanky neb prosa, ščě čili zelná polévka, kyselé zelí neb řepa, sušené ryby, mléko, med. Masitých pokrmů vesničané jen v neděli a ve svátek požívají, měšáci obyčejně každodenně, i pracující třída. Chléb mají žitný. Obyčejný nápoj jest kvas, medovina, u samožněžších tříd čaj, u lidu obecného vodka, která však (jak ujišťuje Angličan Sutherland Edwards ve svém spise *The Russians at home* — „Rusové doma“ — vydaném v Londýně r. 1861) vždy více čaji ustupuje, tak že již lid služebný nedoprošuje se zpropitného „na vodku“, nýbrž „na čaj“. —

Sotva potkal se který jiný národ s osudem tak nešťastným jako Slované. Mírná a pracovitá jejich povaha nebyla v čase tak bouřlivém, do kterého padá první jejich se objevení na dějišti světa, spůsobna, aby sobě zabezpečili stálou budoucnost. V dějinách vystupovali Slované nejprve v podruží národů jiných, neboť oni hlavně to byli, na kterých váleční podmanitelští barbarové prvního středověku síly své zkoušeli. Váleční zajatci těch věků, kteří na veřejných trzích prodáváni byli do otroctví, byli velikou většinou Slované, tak že národní jméno těchto v západní Evropě obdrželo význam „otrok“ (slave, Sklave). Ba v celém průběhu dějin Slované vždy a všude stávali se obětmi hrubého násilí, a nad to brali je sobě utiskovatelé jejich, kteří se od nich učili prvním uměním míru, v povržení nezasloužené.

A přece jsou to Slované, jimž vzdělaná Evropa zavázána jest k neocenitelným díkům. Nechtíce se šířiti o přímých a bezprostředních toho národu zásluhách o po-

krok světový, poukazujeme toliko na skutek nepopíratelný, že Slované po mnohá století byli v Evropě hradbou proti divokému návalu barbarů asiatských, Mongolů a Turků, a že vlastní porobou, s části dosavad trvající, za nejdražší cenu opatřili západní Evropě potřebného času a bezpečnosti k vývoji. Aniž pak jest ukončena úloha Slovanů. Vzlet, jaký bře Slovanstvo na všech stranách, opravňuje nestranného pozorovatele, věštiti mu velikou budoucnost. Tolik jisto jest, že západní Evropa duševně valně jest vysílenu a že jí potřebí živlu omlazujícího, který se jí nejbližše naskytuje v Slovanech, probuzujících se k novému životu, v nichžto spočívají dosavad síly bujné a svěží, kteří, až dospějí k vědomí společnému historické úlohy své, nejspůsobnější budou ku přivedení přezádoucí doby — všeobecného bratrstva národů.

Národové germanští.

Kmen germanský jest nejčetnější ze všech kmenů čeledi indoevropské, dospěl k vysoké vzdělanosti, a v anglické své větvi, předním to faktoru všeobecného pokroku, stojí v čele civilisace Starého i Nového světa. Hlavní jeho větve jsou: Skandinavci, Němci a Anglosasové, z nichž pojednáme tuto o každé zvlášť.

Skandinavci, v středověku jeden národ, pod jménem Normanů (Seveřanů) známý a strašný, plavecký, loupežný a dobývací, záhy zvykl opouštěti svou studenou, nebydlitelnou vlast (poloostrov Skandinavský, ostrovy přiležící i část jižního pomoří baltického), hledaje jině příjennějších sídel. Založil říše v Rusích, na Sicílii, ve Francii (vévodství po něm Normanským zvané), opanoval Anglii dvakráte (nejprve z Dánska na krátko jen, podruhé z Nor-

manska trvale), šel se po moři přes Island do Gronska a založil osady v Americe dávno před Kolumbem. Přijav křesťanství utvořil ve vlasti své tři říše: Švédsko, Norsko a Dánsko, a mimo to svobodnou obec na Islandě. Kalmarská unie spojila sice r. 1397 zmíněné tři říše v jednu velkou, která však trvala jen málo přes jedno století. Nyní jest Skandinávsko rozděleno politicky na dva státy, totiž spojené království Švédsko-Norské, a království Dánské s ostrovem Islandem. Nicméně čtvrtá národnost, povstalá následkem časného rozdělení politického, trvá dosavad, a *Švédové, Norové, Dánové a Islandané* mluví a píší rozličnými nářečnými skandinávskými; z nichž islandské nejpodobnější jest starodávnému jazyku normanskému, v němžto skaldové skládaly své sagy, dánské pak a švédské dospělo k bohaté literatuře, kdežto norské hlavně zůstalo omezeno na mluvu obecného lidu, poněvadž Norsko, dlouho byvši spojeno s Dánskem to-muto i v literatuře se podrobilo.

Skandinávci nejčistěji podrželi prvotní tělesný ráz všem Germanům společný, za jehož hlavní znak se pokládaly modré oči a rusé vlasy. Švédové a Norové vynášejí se nad to vysokou, štíhlou postavou a lehkostí i lepeší v pohybech; Dánové jsou vzrostu nižšího, ale za to postavy složitější. Všichni jsou povahy vážné, pracovití, stateční a hostinní. Nejtěžšího těla jsou Norové, lid povášlivý a střídmý; výborní vojáci a mořeplavci. U nich jediných není žádné šlechty, a monarchie spočívá na základech čistě demokratických. Jim i Švédům společná jest mysl nábožná a vroucí láska k vlasti; za to, že zdlonhavěji chápají než jižnější Evropané, jsou tím vytrvalejší ve svých podnicích. Švédům vytýká se přílišná náchylnost k lihovým nápojem. Dánové jsou povahy

poněkud měkší nežli severní jejich soukmenovci, a čilejší i pohyblivější. U Skandinavců jest obecná vzdělanost rozšířenější nežli u většiny počtu ostatních národů evropských, a řídké jsou výjimky, že by kdo neuměl čísti. Vábec stojí Skandinavci na mravní stupnici vysoko mezi národy evropskými. —

Na počet nejsilnější národ germanský jsou Němci, bydlící v střední Evropě pohromadě v zemích Německého soustátí, zasahující však i přes jeho meze na sever (v Šlesviku), na východ (v království Pruském, v ruských zemích pobaltických, v zemích polských a uherských), na jih (ve Švýcarsku) i na západ (ve francouzských krajinách Lotriku a Elzasu) naproti čemuž však území spolku toho zahrnuje v sobě valné množství národů jiných, hlavně Slované (Poláky, Lužické Srby, Čechy, Slovence), na jihu též Italány.

Ponejprv vystoupili Němci (starým Římanům výhradně jménem Germanů známí) na jeviště světodějné co Cimbrové a Teutoni, kteří vysedše z nynějšího Jutska ku konci II. století před Kristem vpadli do Itálie a Římany několikrát porazili. Před nimi kráčely strach a hrůza, neboť líčení jsou co lid divokého vzezření, jehož hlavní známky byly vysoký vzrůst, modré oči a rusé vlasy, kteréžto poslední přišly nedlouho na to u Římských dům do módy. Teprv když Marius v krutém boji je potřel, odvráceno jest na ten čas to nebezpečení od Itálie.

Zatím usadily se četné větve národu Německého v ohromné prostře mezi Rýnem a Dunajem, mořem Severním a Baltickým, na východ s hranicemi neurčitými, neb odtud tiskli se Slované na západ. Na Rýnu a Dunaji setkali se Němci nanovo s Římany, když ti říši svou i na tyto strany rozšiřovali. Boje tyto trvaly od polovice

I. století po Kristu drahnou dobu, a jakkoli se Římanům podařilo, některé větve Němců sobě podrobiti, nedovedli své panství upevniti trvale, ano pod Varem poražení jsou od nich na hlavu v lese Teutoburském, kdež Němcům vévodil Arminius v Římě vzdělaný. Rovněž statečně odporovali Římanům Markomané pod Marobudem, též vychovancem římským, tak že onino spokojovali se upevňováním hranic svých na Dunaji a Rýně tvrzemi, při nichž zakládány jsou osady, které v proším čase vzrostly na lidnatá města.

Němce oné doby ličí souvěci Římané co lid divoký, jehož hlavním zaneprázdněním byly honba a válka kořistná, kterými hlavně vyhledávali výživu. Orbu přenechávali ženám a nevolníkům, z řemesel pak znali jen ta, která sloužila k zhotovování zbraně a k ukájení nevyhnutelných potřeb: šatstva a obydlí. Mimo lov a vojnu povalovali se zahálčivě na nedvědích kožích, které jim za lůžka sloužily, opíjejíce se medovinou a pivem a v odvážné hře nasazující ukořistěný lup, co zatím ženy jejich se lopotily domácími pracemi, ano i do pluhu se zapřahovaly. Vedle těchto necností chválí při nich římská spiso-
vatele zbožnost, věrnost a lásku k svobodě.

Zatím však od východu Slované vždy dále na západ se rozšiřovali, s druhé strany pak říše Římská počala klesati v síle vnitřním porušením, což obě zavdalo k tomu podnět, že Němci, opouštějíce vlast svou lesnatou a močálovitou, počali hrnouti se do zemí římských jen slabě bráněných, aby si tam vyhledali sídla příjemnější a pohodlnější. Hnutí toto počalo v II. století po Kristu a to tím způsobem, že jednotliví vůdcové německí shromažďovali kolem sebe bojovnou družinu, s kterou napadali úrodné a bohaté krajiny římské, jichž obyvatelstvo sobě

podmaňující sami mezi ním se osazovali a dobytou zemi mezi družinu svou rozdělovali se závazkem podřízenosti a vojenské služby. Ten byl počátek soustavy feudální čili manské, která v proslém čase vedla k tuhé porobě obecného lidu a od Němců též k jiným národům se dostala.

Tyto náběhy na Římskou říši trvaly po tři století — v kterémž čase i jiní divocí národové z Asie do Evropy se hrnuli nová sídla hledající, a skončily se úplným rozebráním říše Západořímské od národů německých. Z těch opanovali Itálii nejprve Ostrogotové, pak Longobardi; Galii Frankové; Hispanii Visigotové a Vandalové. Tito poslední, nad jiné zlopověstní pro surové ničení všech památek vzdělanosti, přeplavili se až do Afriky, kdež založili mocnou říši, trvající po celých 200 let.

Tito národové, usedlí v jednotlivých částech někdejší Římské říše, přijali od Římanů křesťanství a vzdělanost, během pak času s lidem sobě podrobeným slili se v národ jeden, mluvící jazykem novým, který se utvořil z obecné v těch krajinách latinské mluvy a německého nářečí jich opanovatelů. Tak povstali národové Italiánský, Francouzský a Španělský.

V Německu samém, z něhož byli vyšli tito podmaňující národové, děje se v těch dobách zmínka o nových národech téhož kmene, mezi nimiž v popředí jmenují se Sasové, Durynci, Bavoři, Frankové, Švábové. Ti všickni žili každý pod zvláštním knížetem svým, učíce se od Slovanů, s nimi sousedících anebo promíšených, orbě, a přijímající evangelium, kteréž hlásali u nich blahozvěstové od západu a jihu k nim přicházející, zároveň pak s učením křesťanským i jiné užitečné nauky, jimiž se pohněhlavě vzdělávali.

Z národů v někdejších provinciích římských use-

dých byli zatím nad ostatní vynikli mocí svou Frankové v Galii, kteří — ubránivše se Arabů, jenž z Afriky přišedše byli konec učinili říši Visigotů v Hispanii — podobili sobě v Itálii Longobardy a pod králem svým Karlem Velikým obnovili říši Západořímskou. Karel, baže po světovládě, připojil ku panství svému i Německo, ovšem ne bez odporu tamějších kmenových knížat, jež musil přemoci brannou silou. Nejdéle a nejurputněji odporovali mu Sasové, dosavad v pohanství žijící, až konečně i ti jsou podrobeni a násilím na víru křesťanskou obráćeni. Tak stalo se Německo částí veliké říše Francké.

Ale velká Karlova již roku 843 rozpadla se na třé smlouvou Verdunskou, dle kteréž Německo co samostatné království připadlo Ludvíku příjímám Německému. Pod ním byly všechny větve národu Německého spojeny v jednu velikou a mocnou říši, jejíž jednotlivé části spravovali vévodové, úředníci do sazování od krále místo někdejších dědičných knížat. Po delší čas měli Němci co bránit hranice své proti nájezdům cizích národů, obzvláště divokých Maďarů, nových to příbylců z Asie; jakmile však říši zvenčí ubezpečili a také uvnitř poněkud upevnili, zmocnil se jich dávný duch podmanitelský, že počali dychtiti po panování nad národy cizími. Snahy tyto jevily se hlavně dvěma směry: na severu obraceli zbraně své proti nesvorným národům slovanským; na jihu domáhali se panovníci jejich císařského stolce Římského a tím samým panství nad Itálií.

Proti Slovanům Polabským, dosavad v pohanství trávícím, brali sobě za záminku rozšiřování učení křesťanského, kteréž jim vnucovali s mečem v ruce, pokřtěným pak ukládali těžké daně a desátky. Což divu, že Slované v ošklivost si vzali křesťanství pokládající je za jedno

a porobou, neboť nemohli porozuměti pravému duchu toho učení, když jim kázáno bylo jazykem cizím. Proto všemožně odporovali Němcům hájíce drahé svobody své, ale že sami mezi sebou byli nesjednoceni, nepřátelé pak jejich nepohrdali ani nečestnými prostředky proti nim: tož udatnost jejich nic jim nespomohla, a v běhu málo století jsou Slované, mezi Labem a mořem Baltickým přebývající, netoliko úplně podmaněni, nýbrž šmahem poněmčeni.

Ne tak šťastně dařilo se Němcům v Itálii, kterážto země stala se hrotem jejich politické moci. Tím totiž, že králové Němečtí ve snaze po koruně císařské nejenom síly své daremně mařili, nýbrž i drahou dobu v zemi nepřítomni bývali, počala moc jejich uvnitř říše čím dále tím více klesati, a vévodové i jiní královští úředníci, kterým na místo platu bývala v leno udělována menší neb větší území k užívání, osobili sobě tato ponenáhlu co vlastní majetek a učinili je v rodinách svých dědičnými. Takovým způsobem rozpadla se říše Německá na množství téměř neodvislých knížat a pánů, kteří poslouchali panovníka jen pokud se jim líbilo. Králové zas Němečtí, potřebující jich pomoci ku provádění svých ctižádostivých plánů v Itálii, musili je udržovati při dobré vůli, ku kterémuž konci pouštěli z ruky kus po kuse moci své panovnické, až konečně zbyl z ní toliko pouhý stín. Itálii přes to všechno králové Němečtí nikdy si nedovedli trvale podrobiti, neboť byli proti nim i národ i papež, který rovněž domáhal se světské vlády v té zemi. Jenom podobná rozdrobenost Italiánů na množství malých států, jaká byla u Němců, byla příčinou, že nevymanili se na- čisto z vlivu německého, i musili trpěti, že každý nově nastouplý král Německý přitáhl s vojskem do Itálie, dat

se korunovat železnou korunou za krále jejího, v Římě pak na císařství. Čím dále však, tím více stávalo se toto korunování prázdnou ceremonií, neudělující krom pouhého titule žádné politické moci, až na konec tyto jízdy do Říma přestaly, a panovníci němečtí samou volbou na království přijímali zároveň titul císařů Římských. Tak stalo se, že v proslém čase říše Německá představovala republiku několika set větších neb menších, světských a duchovních zeměpánů, svobodných říšských měst i menších obcí, jichž hlavou byl císař toliko podle jména, an moc jeho nad nimi platnost měla jenom tak dalece, pokud ji čerpal z vlastních svých dědičných zemí. Následek toho byl, že váha národu Německého jakožto politické moci v Evropě klesla úplně, kdežto v jihu západu jeho stejným časem vysoko se povznesla moc národu Francouzského, který naopak Němcům ze země na množství menších panství rozpadlé dovedl během času utvořiti říši jednotnou. Rozklad říše Německé nemohl zadržeti ani rázný Karel V., pán dvou světů, v jehož zemích nezapadalo slunce; moc císařů klesala napořád, an naproti tomu jednotliví knížata říšští, nabývající zemí také mimo říši (Braniborští, Hanoverští), z manů stávali se soky císařovými; jiní zase, aby se vytrhli z podřízenosti císaři, zavírali spolky s mocnáři cizími a jim v ochranu se poddávali. Tím stala se důstojnost císařská tak bezcennou, že poslední císař Německý, František první, korunu německou složil, raději chtěje od svých dědičných zemí slouiti císařem Rakouským nežli Německým. Tu se říše Německá rozpadla v samé státy samostatné, jichž počet ovšem valně byl obmezen sekularisováním knížectví duchovních a mediatisováním menších knížat a pánů světských. Všichni tito nyní suverénní panovníci němečtí uznávali za ochránce

svého velikého válečníka Napoleona I., který byl sousední říši Francouzskou povznesl na vrchol moci učiniv ji císařstvím. Ale s pádem příliš spupného Napoleona změnil se stav věcí, a knížata němečtí, cítíce potřebu spojení, an žádný z nich o sobě dosti silný nebyl k uhájení svého panství, s druhé však strany nic upustiti nechtíce od svrchované moci své, utvořili tak zvaný *Spolek Německý*, který vstoupil na místo někdejší říše Německé. Ale spolek ten neuspokojil ani knížata ani národ Německý, je-
muž tím nepřibýlo ani za mák politické váhy, které se co národ tak mnohočetný vším právem domáhati nepřestává. — To pak sami osvěcenější Němci uznávají, že rozdrobenost jejich národu a politická jeho bezmocnost jest přirozený následek někdejších snah jejich po opanování Itálie.²⁾

Avšak nebylo to pouze na sever a na jih, kam obrácen byl zřetel panovačným Němcům. Na západě kladlo moře dobývavosti jejich přirozené meze, pročez zbýval jim už toliko východ, kdež měli za sousedy národy jinokmené, s nimiž už Frankové nejednou byli se nepřátelsky setkali. Králové Němečtí, nosce i korunu císařskou, odvozovali sobě z ní právo ku panování světskému nad celým křesťanstvem, a protož od slabších panovníků sousedních, kterýchž nicméně úplně sobě podrobiti nemohli, žádali aspoň hold čili uznání svého vrchnictví, čehož hleděli dosáhnouti hlavně obytrým se vkládáním

²⁾ Od založení nové říše Německé pod vládou výbojného Pruska se poměry tyto arciť dokonale změnily, a z bezmocného spolku států stala se mocnost v Evropě nejprvnější. Nesmí se však zapomenouti, že nynější politická velikost Německa spočívá na základě příliš málo pevném, poněvadž nepřirozeném, aby mohla dlouhé trvání míti.

do vnitřních záležitostí jejich zemí a podněcováním velikých rozbrojů v nich. Takovou praktiku provozovali jmenovitě naproti Polákům a Čechům, dvěma větším západním Slovanům, které byli založily mohutné a kvetoucí státy; pak naproti Uhrům, opanováším v někdejším Panonii. Slabší panovníci těchto národů, buď potřebující podpory německé — kterou ostatně draze musili kupovati —, buď dadouce se navnaditi obmyslným lichocením císařů, zakazovali se těmto v manství, hledajíce čest a slávu v otáčení se okolo jejich velebnosti; naproti tomu knížata vyššího ducha neohrožené opírali se bezprávným pretensím cizinců, násilné pak útoky jejich krvavě odráželi.

Lesk císařské koruny panovníků jejich ještě více podněcoval přirozenou vypínavost Němců (kterouž nejstarší prameny historické připomínají), a jako císařové se vynášeli nad ostatní panovníky, považující je za sobě podřízené: tak i Němci vynášeli sebe nad ostatní národy, jež pokládali za plémě nižší, jim ke služebnosti stvořené. S takovým hrdým vědomím rozšiřovali se Němci za poměrů právě vylíčených do sousedních vlastí východních jsouce s části voláni od knížat tamějších, by se stali podporou dynastických jejich interestů na ujmu svobody národní. Tito kolonisté němečtí, kamkoliv přišli, všude výsadami nabývanými rušili svobodné řády a ústavy, a zároveň s feudalismem zaváděli rozdíl mezi lidmi volnými a nevolnými, jakého dříve u těch národů nebyvalo. Takové bylo dobrodiní, jež přinášeli Němci národům, mezi kterými se pudem k východu hnáni usazovali. Že Němci sami na tento pochod s jiného hlediště se dívají chloubíce se, že národům těm surovým přinášeli vyšší civilizaci, kdož by se tomu divil? zvláště povážíme-li, že skutečně nedá se upřítí jedna okolnost, která na první

pohled tomu nasvědčovati se zdá. Němci totiž, jakož od sousedních i promíšených s nimi Slovanů naučili se orbě a přivýkli bytům stálým, tak zase dlouho trvajícím stýkáním se s národy pořímaněnými přiučili se od nich rozmanitým řemeslům, kteréž jali se provozovati v míře rozsáhlé, tak že znamenitě zkvětl průmysl německý, zvláště v krajinách porýnských. Tohoto ducha průmyslného přenesli německí kolonisté také do svých nových sídel, i nelze zapřít, že v tom ohledu národové, u kterých se usadili, mnohemu užitečnému se od nich naučili ke zvýšení blahobytu svého.

Avšak to, v čem naučení brali od Němců, nepovznášelo se v ničem nad mechanické výtěžkářství; vyšších duševních podnětů od nich nenabývali, ano takové od materialistických Němců spíše při nich dušeny bývaly. Doklad tomu podávají před jinými dějiny naší české vlasti, kde německý živel ve městech panovavší vědycky vidíme přidávati se ke straně zpátečnické. A vychloubají-li se Němci, že zaváděním zřízení městského a cechovního v zemích, kde co kolonisté se usazovali, dali původ ke vzniku tak zvaného středního stavu co hlavního prý pěstovatele vyšší inteligence: my s větším právem na to odpovídáme, že právě tím položili základ k onomu měšťáckému šosáctví, které dosavad nikde tak bujně nekvěte jak u nich, a které vždy a všude pravé občanské svobodě neméně jest nebezpečné nežli strnulý aristokratismus rodu. Průmysl a obchod byly by se u národů těch, o nichž Němci hlásají, že je svou kulturou oblažili, vyvinuly samy od sebe, ač třeba později, i bez přičinění Němců působem přirozeným, který by nebyl býval na škodu zájmům vyšším.

Ličíme-li barvami poněkud křiklavými — proto však

nicméně věrnými — neblahé kulturní působení Němců na jiné národy, proto dalecí jsme toho, abychom neuznávali anebo podceňovali vysoký stupeň, na který v prošlém čase dovedla se povznést vzdělanost německá. Od zájmu pouze materiálních, které národ Německý počal dříve u větší míře pěstovati nežli zájmy čistě duševní, ponášel se zvolna i k těmto. Od řemesel dál se nenáhle přechod k uměním, utvoření se následkem reformace společné písemné řeči pro všechny větve národu Německého v čas převládajícího směru humanistického dalo podnět ku pěstování národní literatury. Vše to dalo se u Němců později nežli u jiných národů, nicméně však oni neunavnou snahou a pilností předhonili jiné, od kterých se dříve byli učili. A právě ta rozkouskovanost Německa v ohledu politickém prokázala se býti velikou výhodou národu v jeho snaze po vyšším vzdělání, neboť jednotliví knížata závodili spolu o slávu příznivců nauk, vábili učence ke dvorům svým a zakládali vysoké školy a jiné ústavy vědecké a vzdělávací, čímž stalo se, že učenost a vůbec vyšší vzdělanost sotva u kterého jiného národu stala se tak obecnou, jako u národu Německého. Po dlouhý čas sice vyšší tento duševní život u Němců postrádal základu národního, an nejprve v učeném světě převládala latina, později pak francština stala se jazykem veškeré lepší společnosti; ale v osmnáctém století povstala řada nadaných vlasteneckých spisovatelů německých, kteří jho francštiny svrhnuvše jali se vzdělávati mateřský jazyk svůj, jež přivedli k veliké dokonalosti, i sepsali v něm díla nesmrtelná. Doba ta Němci všim právem nazývají zlatým věkem literatury své, která v dosti krátkém čase dospěla k takové bohatosti, že důstojně řadí se k světovým literaturám anglické a francouzské. A nejenom v beletristice dovedli vyniknouti

Němci na vysoký stupeň, nýbrž i všeliké vědy obohaceny jsou jimi v takové míře, že národ ten pokládáti sluší za jednoho z hlavních faktorů pokroku světového. Pilnost učenců německých stala se příslovím.

Mát však každá věc i stín svůj, a toho není prosta ani vzdělanost německá. Při vědeckých snahách Němců převládal nad jiné směr abstraktní, a byly to hlavně vědy domyslné, jichž pěstování oddali se s obzvláštním zálibením. Žádný národ nemůže se vykázati tolika hloubavými filozofy jako Němci, což jest přirozený výsledek idealistické stránky jejich povahy, která vědy obrací zřetel svůj více do výše a dálky nežli na věci nejbližší. Odtud i v praktickém životě jejich shánění se po cílech ideálních a zanedbávání potřeb skutečnosti. Povážíme-li k tomu, že ani vysoký jich pokrok u vzdělanosti nedovedl zmírniti u Němců jinou národní vadu jejich — domýšlivost a vypínavost, nebudeme se tomu diviti, že nynější Německo představuje obraz tak neutěšený. Držít v něm vrch hejno chvástalů marnochlubných, kteří výlučně svému národu vyhrazují všecku vzdělanost, všecku vědu, všecku budoucnost, na jiné národy s vysoka hledíce. ⁴⁾ V lidu zas obecném, jenž nedovede se povznést k tak snivému horování, nepřestal panovati onen směr čistě materialistický, ježž Mickiewicz tak trefně naznačil slovy „warsztat a knajpa“, a který činí Německo zaslibenou zemí šosáctví. ⁵⁾

⁴⁾ Poslední vítězná válka s Francií tuto německou domýšlivost na nejvyšší stupeň, téměř až k šílenství vyhnala, a vrtolavé vynášení sebe samých, jaké Němci ve vítězném opojení svém do světa hlásali všechny negermanské národy bez rozdílu za nižší plémě prohlašující, vzbuzovala u lidí nepředpojatých a střízlivých jen ošklivost a nanejvýše — útrpnost.

⁵⁾ Toto šosáctví německé, toliko na čas přičižené vítěz-

Nemůžeť pak býti jinak, nežli že osvícenější Němci se zármutkem a spravedlivým bolem patří na bludné zceti, jakým se ubírá národ jejich, tak mnohými schopnostmi nadaný, pročež neřídke jsou hlasy ze samého středu jeho se ozývající, které přísně karají tyto vady, svádějící od pravého cile, ano často přetrpkou satyrou je bičují. I spatřujeme tak pamětihodný kontrast, že žádný národ s jedné strany tak přílišně se nevynáší a nevychvaluje, s druhé pak sám sebe tak neanižuje a nehanobí jako Němci. A nacházejí-li Němci sami mezi sebou přísných posuzovatelů a karatelů, dostává se jim toho v míře ovšem ještě plnější od národů jiných, z nichž ani jednoho není, který by jevil k nim upřímnou sympathii: Italánům slovou Němci dosavad barbary, Francouzům jsou směšni, Angličané jimi útrpné pohrdají, Slované považují je za své úhlavní nepřátele, ano u vlastních kmenovců a sousedů Skandinavců jsou v nenávisti pro svou panovačnost.

Nepřirozené to postavení, jaké mnohočetný a v jádře svém statný národ Německý mezi národy evropskými zaujímá, jest velikou závadou onoho politického pokroku, jaký dosažen býti může jen solidárností a sbratřením národů a jakého všickni v pravdě osvícení sobě žádají. Dokud budou Němci chtít nad jinými národy panovati, dokud se jiným budou vtíratí co domnělí civilizatoři, dokud vysoké mínění o sobě neuskrovní a jiné kmeny nepřestanou považovati za plémě nižší, dokud nedospějí k té spravedlnosti, aby ty snahy, za kterými sami se nesou, také u jiných národů za oprávněné uznávali, slovem dokud nepovznese se i mravně tak vysoko, jak stojí intelekt-

nou závratí, bude, až zase vystřizliví, nepochybným křehem politické velikosti národu Německého.

tnálně: dotud není pomyšlení, že by se jiní národové sjednotili s nimi ke společnému cíli. —

Národ Německý dělí se na více hlavních větví, jak o tom výše zmíněno, a rozpráví nářečními a podřečními tak rozličnými, že často dva Němci z krajín od sebe ne velmi vzdálených jen stěží sobě rozumějí. Rovněž tak rozdílné jsou kroje a obyčeje Němců v různých krajinách.

Za zvláštní odštěpek Němců považováni býti musejí *Holandané*, slynoucí čistotností, flegmatičností a kupceckou podnikavostí, kteří byli v sedmáctém století prvním plaveckým národem v Evropě, měli rozsáhlé osady ve všech dílech světa a nahromadili veliké bohatství. Vymanivše se od Španělů, s nimiž vedli dlouhé války o svobodu svou, stali se jim brzy z poddaných nebezpeční sokové na moři, a po dlouhý čas vedli slovo mezi velmocemi evropskými. Ale v prošlém čase přešla vláda na moři od nich na Angličany, kteří je také zbavili veliké části jejich kolonií. Nicméně dosavad udrželi si veliký a důležitý ostrov Javu ve Východní Indii, a rozsáhlý obchod nepřestal jim býti pramenem bohatství. Holandané vzdělali své dolnoněmecké nářečí na jazyk spisovní, v němž mají literatura na svůj skrovný počet (asi 4 miliony) dosti hojnou.

Od Holandánů jen málo se jazykem liší *Flámové*, v Belgii a severní části Francie obývající, kteří v nejnovější době své podřečí též na spisovní jazyk pozvedli a u vlády belgické pro něj rovnoprávnosti s franciinou se domáhají. —

Přechod od germanských národů k románským činí *Angličané*, obyvatelé nejzápadnější části Evropy, ostrovů Veliké Británie a Iraka. Jest to směsice původních keltických obyvatelů těchto ostrovů (Britů, Kumbřů, Piktů)

i všech národů, kteří od pradávna tudy se přeháněli (Řeků, Římanů, Slovanů), hlavně ale Germanů (Anglosasů, Dánů) a Francouzů (pofrancilých Normanů). Mluví jazykem v Evropě nejmladším, smíšeninou mluvy všech tuto uvedených národů, ve kterém ale nejvíce převládá živel germanský a po něm francouzský, a který vzdor mladosti své ještě před německým dospěl ku klasické vzdělanosti literární.

Národ Anglický svým spíšením, svým podnebím i zvláštním životem vyvinul svůj osobitý tělesný i duševní ráz. Tělesně vyznačuje se Angličan postavou složitou, silou, obratností a tuhostí. Ženy mají v průměru obličej pravidelný, sličný, tváře svěží, pleť leskle bílou, vzrůst ztepilý, ruce obyčejně pěkně tvořené, za to ale nohy zčásti veliké a neforemné. Hlavní známka duševní povahy Angličanovy jest duch praktický a neodvislý, vůle pevná a neoblomná. Těmito vlastnostmi dodělal se Angličan v průmyslu i životě politickém přednosti nade všemi jinými národy, a v povědomosti toho zakládá se jeho národní hrdost. Při tom jest Angličan jako pravý kupec sobecký, ve společenském obcování málo družebný, myslí více těžké než pohyblivé, ale také dle okolnosti vysokomyslný a štědrý. Anglická šlechta, jenž vládne velikým bohatstvím, jest pyšná, v chování svým příkrá, ale ducha veskrz vlasteneckého, a neuzavírá se naproti stavům jiným na základě starodávnosti rodu, jak to činí šlechta německá. Hojně bývá u jednotlivců podivinství všeho druhu. Prostřední třídy jsou zámožné, v životě samostatné, zdravého rozumu a neunnavné příčinnivosti. Lid obecný žije se dílem orboa na pozemku od statkáře pachtovaném, dílem prací řemeslnickou, poskytnutí hojný výdělek; jediné sprostý dělník pomocný žije v krajinách fabričních,

kde převaha strojů činí práci rukou lidských lacinou, v bídě politování hodné, která již nejednou dala původ výjevům povážlivým. Zlepšení stavu chudiny jest u Angličanů důležitou otázkou státnickou, která vyžaduje důkladného rozřešení, nemá-li dříve neb později vésti ku krizi sociální. Všecky třídy národu Anglického stejně vřele účastní se života politického a každý jednotlivec stojí při jisté straně; politická dospělost lidu nemá jinde sobě rovné, osobní svoboda jest téměř neohmezená.

Angličan miluje nade všecko život domácí, jež sobě hledí učiniti co možná příjemným a pohodlným. Z té příčiny, jakož i pro svou nespolečenskou povahu bývá řádkou výminkou v třídách prostředních, aby dvě rodiny bydlely v jednom domě. Angličan se drží stravy hmotné, silné, hlavně masité; nápoje jsou všeho druhu vína, silná piva (*ale, porter*) a líhoviny; mezi prostředními a vyššími třídami všeobecně rozšířen jest čaj. Zábavy jsou u vyšších tříd koňské dostihy a honba na lišky, u nižších kohoutí zápasy a boxování čili zápas pěstní, obyčej to surový, každému lepšímu citu se přičící, to vše spojeno se sázkami často vysokými, jež Angličan miluje náruživě.

Angličané jsou první plavci na světě, jež takoruka poseli na všech stranách svými koloniemi. V Indii podmaněním tamějších četných národů založili nesmírnou říši; v Americe ale vychovali si z vlastních osadníků nebezpečné soky, kteří vybavivše se z moci mateřské země založili mocnou republiku Sjedinených Obcí, která přestávši právě nebezpečnou krizi po zrušení otroctví tím mohutněji bude se vyvinovati a za nedlouho snad mocným vlivem i zpět na Evropu působiti.

Zvláštní nářečí jazyka anglického jest skotské, jímž mluví obyvatelé jižního Skotska, nemá však literatury krom prostonárodní. Také o tom sluší podotknouti, že v severní Americe angličina podlehla rozličným proměnám za příčinou zvláštních poměrů, a to jak v lexikálním tak i ve fraseologickém ohledu, kteréžto odchylky slovou amerikanismy. Těmito však zvláštnostmi sama podstata jazyka zůstala nedotknuta.

Jan Kepler.

Životopisný nástin.¹⁾

(Živa, ročn. 1887, sv. III.)

Úplné století minulo po Koprníkovi, který poznal a světa odhalil pravý běh těles nebeských, nežli vypátrány byly zákony, jakými se běh tento řídí. Bylo-li k onomu prvnímu odkrytí potřebí oka bystrého a jasného, nezkaleného předsudky tisíciletými: požadovalo toto druhé ducha hloubavého, důmyslného, smělé, odvážné fantasie, a k tomu ke všemu železné vytrvalosti, která se nedala

¹⁾ Materiál k životopisnému nástinu tomuto vážen hlavně z *Breitschwertovy* biografie Keplera (*Keplers Leben und Wirken*. Stuttgart 1881), z pojednání *Fr. Araga* o něm a jeho dílech, umístěného v 3. díle sebraných spisů učeného tohoto Francouze, pak z 2. svazku sbírky: „Die Fortschritte der Naturwissenschaft in biografischen Bildern. Berlin, Verlag von G. Bosselman. 1856.“ Co se týče Keplerova pobytu v Praze, zapůjčil pan profesor dr. Josef Hasner rytíř z Arthy laskavě spisovateli pojednání své: „Ueber Tycho Brahe und Johana Kepler,“ čtené v prosinci r. 1855 v k. české společnosti nauk a tiskem dosavad nevydané, k němuž byl použil s části listin chovaných v místodržitelském archivu království Českého, začež mu vřelé díky budtež. — Ostatně píšeme *Kepler*, a ne *Kepller*, držíce se toho pravopisu jeho jména, jaký se nalezá na spisech od něho vydaných.

odstrašiti nižádným nezdařením pracných a namáhavých pokusů, dokud nedošla cíle položeného sobě s odvážnou smělostí, ale s nemenší též v sebe důvěrou. Spatřujeme-li ducha takového vystavovati domněnky ostrovtipné, které nicméně při bližším skoumání ukazují se býti pouhé bubliny blouznivého důmyslu, nemůžeme ho kárati pro takové zábludy, neboť právě ony byly tou cestou, ježto ho vedla ku poznání oněch věčných pravd, které pak vyslovil a světu ohlásil s takovou jistotou neomylného přesvědčení. Takový duch byl Kepler, a vidíme-li jej vykonávajícího vznešenou úlohu svou uprostřed dolehajících naň svízelně klopotného života, ve kterém bylo mu často zápasiti s nedostatkem nejvšednějších potřeb tělesných: tím větším obdivem nás musí naplniti mocný genius tento, jehož sílu nedovedly zlomiti strasti pozemské a jehož zřetel obrácen zůstal až do konce jeho dnů k tomu, co všickni věkové pokládali budou za nejvyšší cíl lidského snažení. Muži takovému všim právem náleží místo v první řadě výtečníků všech časů a národů.

Jan Kepler narodil se r. 1571 dne 27. měsíce prosince v Magstattu, vesnici württemberské, nedaleko říšského města Weilu. Rodina Keplerovská náležela k šlechtě, a jeden z oudů jejích pasován byl od císaře Sigmunda na rytířství. Otec našeho Jana byl Jindřich Kepler, syn někdejšího purkmistra Weilského Sebalda Keplera; matka Kateřina roz. Gildenmannová, dcera hospodského z Etink v okolí Weilském. Tato právě byla v Magstattu na návštěvě u příbuzných, když ji přepadly bolesti porodní. Kepler sám jmenuje se dítětem sedmiměstčním a považuje za svou otčinu Weil, kde toho času rodiče jeho bydleli. Oba byli literáni a vzdělání toliko chatrného, jmenovitě matka jeho byla osoba velmi sprostých mravů. Brzo po

narození Janově táhl jeho otec pod vévodou Albanským na vojnu proti Nizozemcům, a jej následovala také manželka jeho poručivši dítě své péči rodičů mužových ve Weilu usedlých. Po navrácení se z Nizozemska r. 1575 našli synáčka svého těžce na neštovice stonajícího, z kteréžto nemoci pozdravoval se jenom znenáhla. V ten čas přestěhovali se rodičové Keplerovi z Weilu do Leonberku, v kterémžto městečku šestiletý Jan ponejprv začal navštěvovati školu.

Neopatrné rukojemství, jaké byl na sebe vzal otec Keplerův, připravilo jej o větší část jeho jmění, načež podruhé změnil své bydliště, najav sobě hospodu v Ellmendingkách v Badensku. I zde navštěvoval mladý Jan místní školu, ale brzy vzal ho otec domů, kdežto musil až do svého dvanáctého roku konati službu sklepnickou. Brzo na to nebezpečně se rozstonal a po několik dní nalezal se život jeho v nebezpečenství, nicméně pozdravil se přece, ale jakási slabost tělesná do smrti ho neopustila. Tato okolnost činila jej málo schopným ku pracím sklepnickým a polním, k nimž potřebován byl od rodičů, a poněvadž jevil nevšední schopnosti i vřelou náklonnost k učení, určen jest od nich k studiím bohosloveckým. Roku 1586 přijat byl Kepler do klášterní školy v Maulbronnu, a stav se po dvou letech bakalářem vstoupil do semináře Tubinského, kdežto r. 1591 dosáhl hodnosti mistrovské.

Zatím se byl otec jeho, kterému nejspíše živnost jeho nevalně se dařila, opět vypravil do světa vstoupiv do rakouské vojenské služby. S rakouským vojskem táhl proti Turkům a nejspíše zahynul v té vojné, neboť rodina jeho napotom ničeho více o něm neslyšela. Za příčinu, proč otec Keplerův opustil rodinu svou, pokládána

byla od mnohých surová a nesnášlivá povaha jeho manželky, její podivné chování a mnohé necnosti uvalily na ni později podezření čarodějnictví. Po odchodu manžela svého promarnila poslední zbytek rodinného jmění, čímž děti své na mizinu přivedla. Měltě Jan Kepler dva bratry a sestru. Z oněch byl Křištof císařem a co takový usadil se v Leonberku, kdežto měl pověst člověka sice poctivého ale prchlého; Jindřich stav se vojákem přijal na se všechny nemravy, které onoho času neodlučné byly od toho stavu. Jediné se sestrou Markétou zachovával náš Jan bližší přátelství, což však trvalo jenom do jejího se provdání za pastora Jiřího Bindra, kterýžto trpce zanevřel na svého švagra pro jeho se nesrovnávání s dogmatickým učením Tubinských theologů.

Nebyliť toho času luteráni sjednoceni ve všech kusech učení křesťanského, nýbrž všelijak rozcházeli se u výkladu písma, čímž tvořily se strany ostře se vespolek pronásledující. Nebudeme zde rozbírat učení, k jakému se přiznávali theologové Tubinští; dosti budiž na tom, že se mu přičila vroucí přesvědčenost Keplerova, kterou nížádným způsobem netajil. Následek toho byl, že při odchodu svém z Tubink obdržel od university vysvědčení znějící v ten smysl, kterak sice vynikl svou výmluvností, aby však se stal služebníkem církve württemberské, k tomu že není schopen.

Prvotní dráhu tedy, kterou si byl Kepler vyvolil, viděl sobě nyní zamezenou, i musel se ohlížeti po jiném povolání. Vedle svých studií bohosloveckých byl se v Tubinkách obíral také s matematikou, kterou tam toho času přednášel *Michal Mästlin*, muž svého času výtečný, o němž se pravilo, že jeho působením přiznal se Galilei k soustavě Koperníkově, a o jehož pracích hvězdářských

slavný Tycho Brahe s pochvalou se zmiňuje. Mästlin musil sice dle předpisu přednášeti Ptolomaeovu¹ astronomickou soustavu, vedle té však seznamoval posluchače své také se soustavou Koprníkovou, a to způsobem takovým, že jí patrně dával přednost. Tu i Kepler byl získán pro ni, jeho pak poměr k Mästlinovi stal se tak přátelským, že oba mužové i v pozdějších časech sobě nepřestali dopisovati. Kepler uvykl si někdejšímu učiteli svému neustále dávatí zprávy o svých pracích, žádaje úsudek jeho o nich; a tento s potěšením sledoval rostoucí slávu svého žáka.

Nenadále obdržel Kepler, nalezající se po skončených studiích na rozcestí života svého, pozvání do Štýrského Hradce za učitele matematiky a morálky na tamějším stavovském gymnasium. Požívaliť toho času snášlivostí arciknížete Karla protestantští stavové štýrští úplné svobody v náboženství, tak že i zvláštní školy si vydržovali, k nimž brali učitele větším dílem z Würtemberka. Bez vědomí Keplerova schválili ho Tubinští jeho přátelé stavům štýrským, ale jinoch sotva 22letý rozpakoval se přijmouti podávané sobě místo necítě se dostatečným k tomu, kdežto se dosaváde s matematikou jenom co věci vedlejší byl obíral. Laskavé domlouvání učitele jeho Mästlina však dodávalo mu myslí, k čemuž, jak sám vyznává, přistoupila i ta okolnost, že mnohé ze svých spolužáků spatřoval přijímati v státní službě místa, ku kterým žádných zvláštních schopností neukazovali. Dodav si tedy důvěry přijal Kepler pozvání štýrských stavů.

První ouřední práce Keplerova v Štýrském Hradci bylo sepsání kalendáře na rok 1594 dle opraveného letopočtu Rehořského. Dle zvyku tehdejšího nesměla v něm scházeti prognostika, k jejímuž sepsání se Kepler jenom

z nutnosti odhodlal. A hle, hned první jeho předpovídaní vyplnilo se následující tuhou zimou a selskými nepokoji v Rakousku, což v mínění obecném získalo mladému hvězdáři pověst neobyčejné moudrosti.

Jakož Kepler byl své učitelské místo přijal u větších důvěře k své schopnosti nežli k vědomostem svým, hleděl se nyní všemožně zdokonaliti ve svém povolání a vrhl se s celou duší na studia mathematická a hvězdářská. Hlubavý jeho duch zabral se do nich hluboce, při čemž ale nezůstal státi na stanovišti od Koprníka naznačeném, nýbrž vypátrati se snažil zákony, jakými se řídí soustava světová, od něho za pravou uznaná. Cíl, jež sobě položil, nebyl nic menšího nežli vyskoumání *tajností všehomíra*. Pevně maje za to, že svět jest dílo boží úmyslně spořádané, nemohl ani počet planet ani jich vzdálenost od slunce považovati za nic případného, i hleděl z okolností těchto vyvoditi jistá pravidla. Nebylo k tomu jiné cesty nežli domyslu, a tu otvíralo se mladistvé fantazii Keplerově široké pole. Připadáje na všelijaké hypotese ustanovil se konečně na jedné, která s počtem planet a jejich vzdáleností od slunce spojovala počet a vzájemný poměr k sobě tak zvaných pravidelných těles, o nichžto se domníval, že jsou pravzorem, dle kterého jest spořádán vesmír.

Takových pravidelných těles rozeznává se v stereometrii patero: 1. tetraéder (čtyrstěn), 2. hexaéder (šestistěn čili kostka), 3. oktaéder (osmistěn), 4. dodekaéder (dvánáctistěn) a 5. ikosaéder (dvacetistěn). I učinil Kepler následující konstrukci, dle které z poloměru dráhy jedné planety odvozovati mohl poloměry všech ostatních planet. Okolo koule, jejíž poloměr jest stejný s poloměrem dráhy Merkurovy, opišme osmistěn tak, aby každá

z jeho ploch dotýkala se v jednom bodu řečené koule a okolo toho osmistěnu opišme kouli druhou tak, aby všechny hrany jeho dotýkaly se z vnitřku povrchu jejího, a tato druhá koule bude míti poloměr dráhy Venušiny. Okolo této druhé koule opišme podobným způsobem dvacetistěnu, a okolo dvacetistěnu týž způsobem kouli třetí, a tato bude míti poloměr dráhy zemské. Okolo této třetí koule opišme dvanáctistěnu a okolo toho kouli čtvrtou, a tato koule bude míti poloměr dráhy Marsovy. Okolo této čtvrté koule opišme čtyřstěnu a okolo toho kouli pátou, a tato bude míti poloměr dráhy Jupiterovy. Konečně opišme okolo této páté koule šestistěnu a okolo toho kouli šestou, a tato bude míti poloměr dráhy Saturnovy. Z tohoto domnělého nálezu svého měl Kepler velikou radost, i vydal o tom r. 1596 v Tubinkách první svůj větší spis pod názvem:

Prodromus dissertationum cosmographicarum, continens mysterium cosmographicum de admirabili proportionibus orbium coelestium deque causis coelorum numeri, magnitudinis, motuumque periodicorum genuinis et propriis, demonstratum per quinque regularia corpora geometrica.

Rukopis tohoto díla poslal Kepler svému někdejšímu učiteli Mästlinovi k posouzení, který mu v něm navrhl některé změny, týkající se hlavně takových míst, ježto by mohla býti na urážku Tubinským theologům, a sám k němu napsal předmluvu a doslov. Dedikaci spisu přijal vévoda Württemberský Fridrich, a jenom tato okolnost zdržela protestantské duchovenstvo té země, že při všech změnách k vůli tomu v něm učiněných nevystoupila veřejně proti němu. Hluk, jež Keplerův *Prodromus* způsobil v učeném světě, byl neobyčejný. Mästlin vyjádřil

se o něm akademickému senátu Tubinskému v tato slova: „Věc jest tak nová, že ještě nižádnému člověku nepřišla na mysl, a tak důmyslně provedena, že jest toho velice hodna, aby učencům byla ve známost uvedena. Kdož pojal kdy myšlenku anebo se odvážil na pokus, dokázati *a priori* počet, pořádek i velikost těles nebeských a příčinu toho odvozovati takměř z tajného zřízení božího? To Kepler podnikl a šťastně vyvedl.“ Neméně pochvalně psali Keplerovi Galilei a Tycho Brahe, jimž byl poslal exempláře svého díla, a jmenovitě tento poslední již tenkrát pojal myšlenku, připojiti si co pomocníka ve svých pracích mladého, skvěle nadaného hvězdáře, jakož se pak skutečně stalo.

A při tom všem nebylo ono představení Keplerovo o pořádku nebeských těles, které naň obrátilo pozornost celého učeného světa, jej pak samého tak blaženým činilo, nic více nežli smělá domněnka, jejíž bludnost sám vymyslitel její nejdříve poznal. Zakládala se na trojím omylu: 1) že dráhy planet tvoří kruhy, 2) že počet planet nepřesahuje šest, a 3) že poměr k sobě pěti pravidelných těles, jak jej udával Kepler, srovnává se s dráhami planet, jak je vypočetl Koprník. První z těch domnění vyvrátil brzo na to Kepler sám objevením prvního z tří zákonů podle něho nazvaných: *že planety pohybují se v elipsě, v jejímž jednom ohnisku nalézá se slunce*; druhé vyvráceno jest v proším čase objevením nových planet; třetí sám Kepler nepokládal za úplně pravé, vysvětloval si však nepatrné rozdíly mezi poměrem k sobě pravidelných těles a dráhami planet hlavně nedokonalostí dosavadních pozorování. Zatím však ukázalo se později, když úplně poznány jsou vzdálenosti planet od slunce, že nic společného nemají s čísly, jaké podává

Keplerovo sestrojování pěti pravidelných těles. Ostatně nalezala Keplerova nedůvěra ve správnost dosavadních pozorování astronomických dostatečného oprávnění v charakteru tehdejších hvězdářských nástrojů, jakož jmenovitě o svých vlastních píše v jednom listu k Jiřímu Herwartovi, že pocházejí z též dílny jako chaty prvních rodičů.

Jakkoli první tento spis Keplerův, zakládající se na fantastické domněnce, náleží mezi ona jeho díla, na která vstahuje se výpověď slavného Araga, že v nich hlasitě myslel: nicméně původnost myšlenky v něm obsažené, obratná jeho dialektika, elegantní sloh, matematická důslednost a k tomu ke všemu rozhodnost, se kterou se Kepler přisnával k soustavě Koperníkově, v každém ohledu jej hodným činily té pozornosti, jakou vzbuzoval v učném světě tehdejších. A vedle části pouze hypotetické možno i v Prodrumu již stopovati místy také praktický směr studií Keplerových, který ho přivedl k odkrytí oněch zákonů světových, ježto podle něho nazvány jménem jeho nesmrtelnost získaly.

Roku 1597 pojal Kepler za manželku *Barboru Müllerovou z Mühlecku*, která, pocházejíc ze zámožné rodiny šlechtické, jménem svým slibovala mu pojistiti samostatnosti potřebné k jeho učeným pracím. K dosažení ruky její musel však dříve vésti důkaz svého šlechtického rodu. Barbora, jakkoli teprv 23 let stará, byla měla již dva manžely; jednoho z nich ztratila v krátkce po zasnoubení, a druhým, který byl marnotratník, dala se rozvésti. Přivedla Keplerovi dcerušku.

Naděje Keplerovy ve jmění manželčino neměly se vyplnit. Arcikníže Ferdinand, syn a nástupce arciknížete Karla, jakmile dosáhnuv plnoletosti do vlastních rukou pojal otěže vlády nad zděděnými zeměmi, srušil svobodu

náboženství od otce jeho protestantům udělenou a vypořáděl všechny nekatolíky. Tím samým zrušeno bylo i evangelické gymnasium stavovské, jehož učitelové přinuceni jsou vystěhovati se. Jedinému Keplerovi dopráno bylo i dále přebývati v Hradci, a to na přimluvu jezuitů, kteří byli našli zalíbení v jeho učených pracích. I dosavadní jeho služba byla mu z milosti vyplácena. To však byl stav jenom prozatímní, a Kepler uznává nestálost jeho ohlížel se po jiném zaopatření v oboru sobě přiměřeném. I psal v úmyslu tom do své vlasti. Tamější poměry ale nebyly mu příznivé, tak že mu odňata byla všechna naděje s té strany. Uprostřed těchto starostí nepřestal se však Kepler obíratí vědeckými pracemi, i konal jmenovitě studie o nakloněnosti ekliptiky, o magnetu, optice a j.

Zatím otevřela se mu nová vyhlídka. Slavný hvězdář Tycho Brahe, jež pikle sočivých nepřátel z vlasti jeho Dánska byly vypudily, našel důstojného útočiště při dvoře císaře Rudolfa v Praze. Tento vědám oddaný panovník vykázal Tychonovi za budoucí bydlíště zámek Benátský, kdež mu dal zříditi pozorovatelnu a chemickou dílnu. Sotva že se Tycho Brahe usídlil v Benátkách, psal ihned pro Keplera, na něhož byl již dávno zřetel obrátil co na budoucího pomocníka v dalších pracích svých, i zval ho do Prahy dávaje mu naději k stálému ustanovení v Čechách.

Kepler necítil se sice ničím vábena k osobě Tychonově, jehož podivnou soustavu nebeskou, na které si tolik zakládal, musil zavrhovati; avšak ohled na lákavou budoucnost, naděje, že Tychonova bohatého aparátu bude moci použiti k svým pozorováním, vyhlídka na bližší obcování se slavnými učenými při dvoře císařově, konečně

dolehání na šlechtetného příznivce jeho barona Hofmanna přiměly ho k tomu, že se vydal na cestu do Čech. V lednu 1600 přijel do Prahy, odkudž ihned své příští osuámil Tychonovi do Benátek. Tycho Brahe vyslal pro svého syna Tychona spolu se ženichem své dcery Františkem Tegnaglem, vymlouvaje se oběrně, že nepfichází sám. V Benátkách v rodině Tychonové strávil Kepler několik měsíců (až do května), i přišlo tam mezi nimi ke smlouvě, dle které Tycho Brahe slíbil acháseti se u císaře, aby Keplerovi ještě dále ponechán byl plat, ježž dosavad od štyrských stavů dostával, a k tomu. aby mu z císařské pokladnice přidáno bylo ročně 100 sl. Naproti tomu zavázal se Kepler, podporovati Tychona ve hvězdářských jeho pracích hlavně *quoad calculum*, a krom toho obzvláště obrati se pozorováním Marsa, této nerozluštitelné hádanky mezi hvězdami, mezi tím co Kristian Longomontanus, který v témtž čase hostem byl u Tychona, měl se obíratí vyskoumáváním běhu měsíce. To pořídív navrátil se Kepler v městci červnu do Štyrského Hradce.

Když brzo na to císař z Plzně, kde nějaký čas pro morovou nemoc v Praze panující dvorem byl, do Prahy se navrátil a Tychona k sobě povolal, uvědomil jej tento o smlouvě s Keplerem uzavřené, s jejímiž výminkami císař spokojen byl. Aby však věc obvyklým ouředním pořádkem před se šla, měl Tycho Brahe tuto a jiné žádosti své písemně podati tajemníku císařovu Barviciovi. Přive ale, nežli toto jednání o stálé ustanovení Keplerovo ku konci jest přivedeno, stal se v osudu tohoto dávno obávaný obrat. Jesuité byli mu ochranu svou propůjčili toliko v té naději, že se jim podaří muže tak slovutného získati pro víru katolickou; když však Kepler vroucí přesvědčení své nechtěl obětovati nižádným prospěchům ve-

zdejším, odhalí mu jesuité přísenu svou, čehož následkem bylo mu od vlády štyrské nařizeno, aby v 45 dnech statky manželky své prodal nebo propachtoval a ze země se vystěhoval. Kepler volil propachtování, obdržel však jen skrovný úrok. Nyní musel se rozhodnouti, chce-li se navrátit do vlasti anebo přesídliti do Prahy. Bez velikých rozpaků ustanovil se na tomto posledním.

V říjnu 1600 vydal se Kepler s rodinou svou do Prahy, kamž přijel zimnicí ztrýzněn a jen tolika penězi opatřen, co stačilo na čtrnedělní jeho výživu. Baron Hofmann ²⁾ přijal jej hostinsky do svého domu. Bylo mu čekati, zdali se skuteční jeho naděje na stálé postavení při dvoře císařském, kterou v něm Tycho byl vzbudil. Tento se byl zatím na žádost císařovu přestěhoval do Prahy, kdežto svou pozorovatelnu zřídil na Hradčanech. Kepler měl býti pomocníkem v jeho pracích, ale trvajících churavost jeho valně mu v tom překážela, což mělo za následek, že také Tycho počal ochabovati ve svém snažení o pevné ustanovení Keplerovo. K tomu přistoupila i rozdílnost vědeckých směrů a rozdílnost osobní povahy obou učenců, která při každodenním obcování musila vésti k častým rozstrkům. Brahe zakládal si nemálo na slávě a urozenosti své, byl žárliv na své postavení a k tomu křivdami v Dánsku utrpenými příliš zcitlivělý; Kepler naproti tomu, povědom sobě síly svého ducha a proniknut přesvědčením o pravdivosti učení, které zastával, byl přísný a otevřený, i neuměl se vždy poddávatí vrtochům Brahovým, jakkoliv veliká byla jeho váinnost k zásluhám Tychonovým o vědu, a již podřízené jeho

²⁾ Učený tento Štýřan povolán byl do Prahy za císařského radu a zakoupil se později v Čechách.

postavení k tomuto jakousi povolnost požadovalo.³⁾ Tyto poměry strpčovaly Keplerovi pobyt jeho v Praze, pročť opětně se obracel k svým přátelům württemberským o zaplacení mu nějaké profesury v jeho vlasti, ale odpovědi od nich obdržené zbavily ho vši naděje s té strany.

Že Kepler povolným se prokazoval Tychonovým žádostem, pokud jen mohl, toho důkazem jest nevděčná úloha, kterou hned po svém příjezdu na sebe přijal, totiž sepsati vyvrácení jistého spisu, jež byl Reimarus Ursus, dvorský někdy mathematicus císaře Rudolfa, nyní pak již zemřelý, Tychonovi na úkor vydal, přičítaje v něm sobě samému zásluhu vynalezení jeho systému. K nepřijemnostem Keplerovým přidružila se brzo i starost o vešlejší potřeby. Skrovná zásoba peněz, kterou byl s sebou do Prahy přinesl, byla strávena, a ustanovení jeho při císařském dvoře vždy ještě se protahovalo, tak že rodina Keplerovská, nouzí a bídou skličena, žila jen pouhým dobrodiním barona Hofmanna a Tychona. Tohoto pak posledního obtěžovati peněžitými žádostmi bylo Keplerovi věcí tím nemilejší, čím častějšími stávaly se neshody mezi nimi.

V dubnu 1601 musil se Kepler odebrati do Štýrska za příčinou nějakého dědictví své manželky, poručiv na čas nepřítomnosti své péči o svou rodinu Tychonovi. Manželka Keplerova, zvyklá od dětinství na poměry skvělé, mnohem netrpělivější nežli její muž nesla skličnost ustavičného nedostatku, kdežto každý groš, jež potřebovala do hospodářství, musila pracně vydobývati na Tychonovi. Což divu, že sobě stěžovala na to mužovi, který tím

³⁾ „Každé pozorování na císařské hvězdárně,“ píše Kepler Mästlinovi, „vyvracuje soustavu Tychonovu a potvrzuje Koprníkovu. Čím více se z toho mrzí Tychó, tím více těším se já.“

nanejvýše podrážděn psal Tychonovi list plný nejtrpčích výčitek. Tím přenáhleným krokem cítil se Tycho Brahe tím více uražena, an v té věci nebyl si povědom nižádné viny. Skoupost nebyla chybou Tychonovou, který naopak býval po celé živobytí své až příliš štědrým. Jen prázdnota jeho vlastního měšce, an plat jemu vykázaný velmi nepořádně mu byl vydáván, byla příčinou, že Kepler musil nouzi třítí. Přátelé však Keplerovi nepřipustili, aby z nedorozumění toho vzešlo trvalé rozdělení obou učenců. Jmenovitě šlechtitný baron Hofmann a mladý Dán Erikson, Tychonův žák ve hvězdářství, přičinili se o jich smíření. Na domluvu obou odhodlal se Kepler, jenž přenáhlenost svou uznal, odprositi Tychona písemně za urážku jemu učiněnou, což učinil s rovněž velikou pokorou a ponížeností, jako byla před tím jeho bezohlednost.

Tím krokem byl Tycho Brahe netoliko úplně smířen, nýbrž zdá se, že nastal mezi oběma poměr srdečnější nežli dříve. Tolik jisto jest, že sobě Tycho nyní více záležitosti dal na vymožení Keplerovi pevného postavení při dvoře. On jej představil císaři Rudolfovi, který ho milostivě přijal, z jeho uzdravení potěšení jevil, a uprázdněné po Reimarovi Ursovi místo dvorského matematika mu propůjčil, při čemž mu uložena byla povinnost, býti Tychonovi při ruce v jeho pracích, jmenovitě *quoad calculum*. Ale toto přátelské srozumění dvou učenců a společné jejich práce hvězdářské neměly dlouhého trvání, neboť Tycho Brahe umřel již v říjnu téhož roku, maje teprv 54 léta svého věku.

Až dosaváde zaujímal Kepler v Praze toliko místo podřízené, po smrti však Tychonově přeneseno bylo naň všecko břímě vědeckých úloh nebožtíkových. Tak skvělé postavení při dvoře jako Tycho Brahe ovšem "neměl, ale

plat jeho, 1500 zl., na onen čas dosti znamenitý, dokonce byl by stačil zbavit jej všech starostí vesedejších, kdyby jej byl jen pořádně dostával. V novém svém úřadě, ve kterém se Kepler stýkal s nejslavnějšími učenici dvoru císařského, dovedl si v krátkce jak výtečností svého ducha tak i vzácnou pilností a vytrvalostí získati všeobecnou váznost, císař pak sám nakloněn se mu stal zvláštní přízní až do smrti své. Že i Kepler sám nemálo získal častým obcováním s nejvýtečnějšími muži svého věku a horlivými pěstovateli vědy, jak při dvoře tak i při universitě Pražské, nedá se zapřítí. Tím zajisté zhostil se mnohého předsudku a nabyl mnohých jasnějších náhledů dříve, nežli by se to bylo státi mohlo v jeho osamělém postavení v Štýrském Hradci. Kepler oddal se s celou duší svému povolání, a odstěhoval se z Hofmannského domu, ve kterém, jak se zdá, byl až do těchto dob bydlel, do Emaus, odkudž každodenně chodíval ke dvoru na hrad Pražský. Nastala nyní nejskvělejší doba v jeho životy. V Praze, kde vládnul nejhojnějším materiálem a výbornými nástroji Tychonovými, učinil Kepler své slavné objevy, z Prahy ohlásil světu své první dva zákony.

Prvních několik měsíců nového postavení Keplerova uplynulo mu v nezkaleném štěstí. Jeho opatrování svěřeny byly nástroje Tychonovy, jež byl císař dědicům jeho odkoupil za 10.000 zl., ustanoviv je za vlastnictví koruny České; pod jeho dohled postavena byla všechna pozorování, která se dala na hvězdárně císařské, již Kepler denně navštěvoval, a zároveň obíral se rozličnými pracemi literárními. Tak vydal r. 1602 svůj spis:

Nova dissertatiuncula de fundamentis astrologiae certioribus, ad cosmotheoriam spectans cum proponi physica etc. Pragae,

ve kterém zřejmě zavrhoval oblíbené tehdejší hádání z hvězd, ačkoliv nepřestal v jisté míře hověti všeobecné pověře, připouštěje, že jisté sestavení hvězd při narození člověka působí na jeho duševní povahu. Stejným časem připravoval dále drahé vydání Tychonova díla „Progymnasmatia astronomiae“, kteroužto od spisovatele již započatou práci nebyla tomuto předčasná smrt dovolila dokonati.

Hvězdářská pozorování Keplerova týkala se především Marsa, kterážto planeta byla onoho času hvězdařům pro svůj zdánlivě nepravidelný běh pravou hádankou. Již Tycho Brahe byl se pilně obíral touto planetou, v čemž, jak svrchu jsme viděli, Kepler výslovně se zavázal její odporovati. Tychonova hojná zaznamenání podávala nástupci jeho bohatý materiál, který mu výborně posloužil v dalších jeho pátráních. Tyto práce Keplerovy staly se veledůležitými pro vědu, neboť jimi veden byl k nalezení svých prvních dvou zákonů světových, o čemž na svém místě šířeji povíme.

Přicházíme nyní k době, kde krátké, tiché štěstí Keplerovo znova mělo se zakaliti temnými mraky na obzoru vystoupilými. Tychonův zeť Tegnagel ⁴⁾, který byl na krátko před smrtí svého tchána podnikl cestu do

⁴⁾ František Gansneb Tegnagel z Kampu byl již v Uranienburku pomocníkem hvězdářských prací Tychonových, s kterýmž se přistěhoval do Čech, kde se stal jeho zetěm. I po smrti svého tchána zůstal při dvoře císařově, který mu věnoval zvláštní důvěru a povýšil jej za radu při apelacích. Při nastoupilých politických zápletkách v Čechách dal se potřebovati od císaře k tajným diplomatickým poselstvím, z nichž na jednom, v čas Pasovského vpádu, lapen jest od lidu stavovského a na poručení stavů zmučen, aby vyjevil svěřené sobě tajnosti. Později propuštěn jest z vězení a ještě dlouho potom nástupcům Rudolfovým v důležitých úřadech sloužil.

Němec, vrátil se v létě 1602 do Prahy. Tenguagel byl vyklí považovati Keplera za svého soka ve hvězdářství, a jisto jest, že někdejší roztržky mezi Brahem a Keplerem neudávaly se bez jeho přičinění. Nyní vzal záležitosti dědiců Tychonových do svých rukou, při čemž vystoupil proti Keplerovi se zjevným nepřátelstvím. Tento musil mu odevzdati všecky nástroje, knihy a rukopisy Tychonovy, čímž najednou byl zbaven veškerých pomůcek svých nejdůležitějších prací. V té nesnazi opětne mu přispěl šlechtetný baron Hoffmaun, zapůjčiv mu k jeho pozorování své vlastní nástroje, tak že Kepler pokračovati mohl ve svých badáních. Na tyto nástroje obmezen byl Kepler po celý ostatní čas svého pobytu v Praze, neboť nástroje Tychonovy zůstávaly u Tenguagla, který se považoval za dědice nevykonaných vědeckých úloh svého tchána. Co takový netoliko se ujal drahého vydání Tychonových „Progymnasmat“, které byl Kepler připravil k tisku, nýbrž i zavázal se císaři, že v čtyřech letech ukončí tak zvané Rudolfské tabule, od Tychona započaté ale neprovedené. Toto však dílo nepřivedl ani o krok dále, jsa ustavičně v službě císařově jinak zaplněný, a Keplerovi určena byla práce a čest jejich dokončení.

Nepřestával však Tenguagel na takovémto překážení Keplerovi v jeho snahách vědeckých; on se neostýchal vystupovati veřejně s křivými žalobami naň, i vymohl úřední nařízení, které ukládalo Keplerovi, aby se vyjádřil, v jakém čase miní co dokázati za plat sobě povolený. Při té okolnosti, že Kepler každodenně vážil dlouhou cestu z Emaus až na hrad Pražský, aby tam dohlížel na pozorování v císařské hvězdárně konaná, a že nedávno byl vydal spis jednající o astrologii, byl takový

krok proti němu patřnou urážkou osobní. Kepler však, jistě jako přízný císařského pána svého a povědom sobě síly svého ducha, odpověděl na to, že pracuje najednou o dvou spisech, z nichž jeden týká se optiky, druhý pak dráhy Marsovy; i můžeme za jisté považovati, že nepřítelství Tengnaglovo uspišilo dokonání těchto prací Keplerových, ježto měly se státi základem jeho nesmrtelnosti.

K těmto nepřijemnostem opětně přistapovaly všední starosti života, jichž Kepler po celé živobytí své neměl se zhostiti. Služné jeho bylo mu velmi nepořádně vypláceno, z čehož mu pocházely časté nesnáze, které nemohly neskličovati i ducha jeho. Kepler velice si na to stěžoval v listech ke svým přátelům. „Celé dni,“ praví v jednom z nich, „trávím při dvorské komoře a pro studie jsem ztracen. *A však posilňuje mne myšlénka, že nesloužím jedinému císaři, nýbrž celému rodu lidskému, že nepracuji tolika pro nynější pokolení, nýbrž i pro potomstvo. S boží pomocí doufám něco dokázati.*“ Slova to hodná velikého génia. — Při takových trampotách svých nacházel Kepler částečné úlevy v přátelském obcování s muži podobných snah vědeckých. Před jiným sluší tu jmenovati mistra *Martina Bacháčka*, rektora učení Pražského a probošta koleje Václavské, slavného *Jesenského*, pak *Justa Byrgia*, císařského mechanika, jež sobě obzvláště vážil pro jeho zběhlost v matematice a hvězdářské praxi.

Uprostřed svých peněžitých nesnází, které nemálo překážely jeho učeným pracím, musil nicméně Kepler, aby skutkem dokázal jalovost námitek proti němu od jeho nepřátel neustále zdvihanych, pomýšleti na brzké vydání jednoho z přislíbených spisů. I rozhodl se pro optiku, která vyšla r. 1604 ve Frankfurtě pod názvem:

Ad Vitellionem paralipomena, quibus astronomiae pars optica traditur, potissimum de artificiosa observatione et aestimatione diametrorum, deliquionumque solis et lunae.

Na uspišené dokončení toho díla zdá se, že nebyl bez valného působení sám císař Rudolf, veliký přítel fyzikálních, jmenovitě optických zkoušek, který se těšil z pokroku práce Keplerovy a milostivě přijal dedikaci spisu. Obsah tohoto vytknul v krátkce Kepler na samém titulí knihy těmito slovy: „Habes hoc libro, inter alia multa nova tractatum luculentum de modo visionis et humorum oculi usu, contra opticos et anatomicos.“ Slova tato nebyla žádne marnochlubné oznámení, neboť podal tu Kepler učenému světu dílo, které položilo základ novější optice, této za našich dnů tak bujně kvétoucí vědě.

Nemůžeme zde pro obmezenost místa pouštět se do zevrubného rozbírání spisu toho, o němž toliko povíme, že v něm Kepler po důkladném prostudování všeho, co do těch dob o tom předmětu bylo psáno, vyložil pravou theorii vidění. Této veliké zásluze nic není na ujmu okolnost, že Kepler i v tom spisu ještě hověl místy předsudkům svého věku, od nichž rázem a dokonale se vyprostíti není přáno obmezenému duchu lidskému; ovšem pak naproti tomu zasluhuje povšimnutí našeho, že Kepler vyslovil tu ponejprv mnohé sady, jejichž pravdivost teprva později učená skoumání dokázala. Kepler jest původcem emanační theorie o světle, jehož rychlost vším právem považoval za nesmírnou, třeba ji nedovedl ještě vypočísti. Výsledky jeho studií o lámání světla nevedly sice k odkrytí zákona, dle kterého se děje, ale jeho výpočty velice se blíží k těm, jaké z něho vyplývají. Při té příležitosti prohlásil Kepler vzduch za hmotu těžkou,

k čemuž, jak sám se vyjadřuje, vedlo prý ho pozorování přírody. Nesmí býti přehlédnuto, že ta slova psána byla čtyry léta před narozením Toricelliho. O hmotě slunce domníval se Kepler vším právem, že převyšuje svou velikostí hmoty všech planet dohromady. Rozdíl délek dvou míst učil vypočítávati z pozorování zatmění slunce obtížněji sice, ale mnohem správněji nežli ze zatmění měsíce. Konečně vysvětlil Kepler, proč slunce a měsíc na kraji obzoru mnohem větší se nám býti zdají nežli na výši oblohy.

Keplerova optika neučinila v učeném světě takový bluk jako někdy jeho Prodrumus; byť to dílo tak přísně vědecké, že na jeho ocenění nemohl se odvážiti nikdo, kdo nepostačil sledovati Keplera v učených jeho vývodech. Bylo potřebí nějakého času, nežli poznána byla veliká zásluha toho spisu, pak ale dostalo se Keplerovi tím čestnějšího uznání, poněvadž bylo jednosvorné a všeobecné. Akademický senát Tubinský, pyšný na někdejšího vychovance university, poctil Keplera zvláštním poděkovacím listem za ten spis, a totéž učinili mnozí znamenití učenci toho věku. Jiní dali se s ním v učené dopisování o zákonech optických, ve kterém Kepler se své strany netoliko odhaloval hojný poklad svých vědomostí, nýbrž i onu prostoduchou skromnost jevil, která tak mile zdobí muže výtečného. Též při dvoře císařském velice vzrostla následkem toho vážnost Keplerova, a Praha s pýchou začala pohlížeti na slavného učenice, jež právem nazývala svým. Svazky Keplerovy s učenými jeho přátely Pražskými staly se užší a vroucnější, což jmenovitě platí o mistru Martinovi Bacháčkovi, s nímž toho času v koleji Václavově společná pozorování činil, ba u něhož dle Tomka⁵⁾ i po nějaký čas bydlel, vystěhovav

⁵⁾ Geschichte der Prager Universität, str. 200.

se z Emaus příliš odlehlých. V tu dobu padají pokusy o potřebnou obnovu university Pražské, která během let zvláště z příčin politických velice byla klesla, a při té příležitosti hleděno získati Keplera pro učitelskou stoličku matematiky na filosofické fakultě. Kepler, jehož vztahy k universitě a jejím přednějším profesorům byly velmi přátelské,⁶⁾ byl s tím srozuměn, že však zamýšlená obnova university nestala se skutkem, nepřišlo také k tomu, aby se Kepler stal její okrasou.

Co následek vzrůstající slávy Keplerovy považovati se musí také konečné vyrovnání jeho mrzutého sporu s dědici Tychonovými, kteréž se stalo na rozkaz císařův.

Literární plodnost Keplerova čím dále tím větší se stávala. Ze spisů od něho v těch letech vydaných podotkneme toliko jeho pojednání o nové hvězdě v Hadoňoši (De stella nova in pede Serpentarii etc.), o nové hvězdě v Labuti (De stella nova in Cygno etc.) a německy psané pojednání o kometě r. 1607 pozorované, která později obdržela jméno komety Halleyovy (Ausführlicher Bericht von dem neulich im Monate September des Jahres 1607 erschienenen grossen Haarstern oder Kometen und seine Bedeutungen u. s. w.). V prvním z těchto spisů vystupuje Kepler co horlivý stoupenec Koperníkův. Z roz-

⁶⁾ V Pražské universitní knihovně doposavad náleží se exemplár Paralipomen, jež Kepler byl daroval koleji Karlově. Na prvním listu náleží se *od jeho vlastní ruky* následující věnovací přepis: „Reverendo D. Praeposito, Spectabili D. Decano caeterisq. Professoribus almae Pragensis Academiae viris clarissimis DD. Amicis meis honorandis Hunc librum Paschale munusculum officiose offero ei q. angulum aliquem obscurum in Bibliotheca Collegii Carolini supplex peto. Eiusdem author M. Joannes Kepleras, S. C. M. Math. Mathematicus. IV. Id. Aprilis anno ab incarnato verbo MDCV.“

ličných pozorování nové hvězdy přichází k výsledku, že nemá ani vlastního pohybu ani ročního mimohledu (parallaxis). Konečně dovozuje, že rok narození Kristova chybně byl vyšetřen a že padá čtyry léta před náš letopočet. O nové hvězdě v Labuti dokazuje s velikou učeností, že nebyla dosavad od nikoho pozorována. Ve spise o kometě pronáší zdání své o těchto nebeských tělesech, jejichž dráhy považuje za přímé čáry, tak že se nikdy nemohou vrátiti. Ke bludu tomu zavedla ho veliká výstřednost těchto dráh.

Teprva však r. 1609 objeviti se měl genius Keplerův v úplném svém lesku. Toho roku totiž vyšla v Praze jeho

Astronomia nova aitiologikos sive Physica coelestis, tradita commentariis de motibus stellae Martis ex observationibus Tychonis Brahe. Pragae.

Až dosaváde byly dráhy planet považovány za kruhovitě, že však vypočítávání jich na tomto základě nesrovnávalo se se skutečným místem, na kterém se planety na nebi spatřovaly, tedy k odstranění takových nepravidelností přijímáno jakési kolísání jejich dráh v mezích jistých kruhů, tak zvaných *epicyklů*. (Viz životopis Koprníkův v Živě na rok 1856, str. 143.) Tím stalo se vypočítávání dráh planetních nad míru spletené, ale ani tím způsobem nebylo uvedeno v souhlas se skutečností. Obzvláštních obtíží při tom poskytoval Mars, jehož dráha jest nejvýstřednější ze všech planet. Kepler konal náramné a velmi obtížné počty k vyrovnání té nehody, neboť nechtěl nížádným způsobem uchýliti se od myšlenky, že by dráhy planet nebyly kruhovitě, kdežto považoval kruh za nejdokonalejší figuru geometrickou. Vida však konečně,

že žádoucí shody nelze docílit na základě kruhu, zkoušel to s elipsí, a ejhle — všechno rozdíl mezi výpočtem a pozorováním zmizel. Poznav dráhu Marsovu za elipsí, položil tuto také za základ dráhám ostatních planet, a rázem byly všechny obtíže epicyklů odstraněny a počítání docela zjednodušeno. Nalezen byl první z pověstných světových zákonů, podle objevitele svého Keplerovými nazvaných, jenžto zní: *Planety pohybují se v elipsích, v nichž jednom ohnisku nalezá se slunce.*

Za přičinou pohybu planet prohlásil Kepler slunce, jehož kolotání tvrdil dříve, nežli Fabricius neb Galilei přišli k jeho poznání pozorováním skvrn slunečních. Čím blíží tedy která planeta jest slunci, tím rychleji musí se pohybovati, a čím vzdálenější od něho, tím zdlohavější musí býti její běh; neboť síla, jakou působí slunce na planety, musí se přirozeným způsobem umenšovati s rostoucí vzdáleností těchto. Planety tedy pohybují se okolo slunce s nestejnou rychlostí, přiměřenou jejich vzdálenosti od něho. Při vypočítávání, v jaké míře ubývá sluneční síly do dálky, našel Kepler druhý svůj zákon, že *planety při oběhu svém v stejných dobách opisují svým prováděčem (radius vector) plochy stejně velkého obsahu.*

Kepler měl nesmírnou radost ze svého nálezu, i byl tak proniknut přesvědčením o pravosti odkrytých zákonů, že je nechtěl míti považovány za nižádné domněnky, nýbrž za skutečná pravidla všehomíra. Na zadní straně svého spisu dal otisknouti slova Ramusova, jimiž tento slavný učenec sliboval postoupiti svou učitelekou stolici na universitě Pařížské se vším výnosem jejím tomu, kdo by vysvětlil běh planet bez hypotese. „Dobře's učinil, Ramuse,“ dokládá pak Kepler, „že jsi opatřil stolici svou

spolu se životem, ⁷⁾ jinak bych ji vším právem od tebe požadoval." V předmluvě k dílu svému, v níž oslovuje císaře Radolfa, líčí Kepler badání svá způsobem alegorickým, tehdaž oblíbeným co válku s Marsem. V té prý největší zásluha náleží vojevůdci Tychonovi, který s nepřekonatelnou pilností ve dvacítiletém nočním bdění vypátral všechny obyčeje nepřítelů, seznal jeho umění válečné a odhalil jeho plány. On prý, nástupce v jeho úřadě, pončen pozůstalými spisy Tychonovými, nebál se více nepřítelů, ale směle se s ním pustil v zápas. Boj byl tuhý, a Kepler obšírně popisuje všechny jeho obtíže. Konečně prý Mars, vida se na všech svých oklikách těsně pronásledována bez naděje uklousnouti, naklonil se k míru, vzdal se dobrovolně a střežen arithmetikou a geometrií dostavil se v táboře nepřátelském. Toto alegorické vypravování obrátil Kepler ku konci v humoristickou prosbu k císaři, aby ráčil pokladníkům svým naříditi, by se postarali o nervum belli k nové výpravě proti ostatním přibuzným Marsovým na obloze nebeské.

Nová astronomie Keplerova zůstane po všechny časy dlesem podíva hodným, při němž nevíme, čemu se více diviti, zdali neunavné pilnosti a vytrvalosti u provedení nejobšárnějších výpočtů, anebo přeploidnému jeho dovtipu a vymýšlení způsobů ku přemožení naskytujících se obtíží. Věrně od začátku do konce líčí pochod svých badání a spah, popisuje cesty, kterými bloudil, i všechny zkoušky, které činil, než se domákal pravdy, podáváje takto celou historii svého odkrytí. Osebnost, s kterou při tom uznává veliké zásluhy Tychonovy, bez jehož bohatých zápisů nikdy by mu nebylo možno bývalo přijíti k tak akvélým

⁷⁾ Ramna stal se obětí krvavé Bartolomějské noci.

výsledkům svého badání, svědčí naříkavě o křehkosti Keplerovy povahy. A přece sotva můžeme nepřisvědčiti Káštnerovi pravici, že Tychonova pozorování mají se ku Keplerovi asi tak, jako balvan parského mramoru k Fidiášovi, a že Kepler, dříve nežli měl mramor, i ve dřevě vyváděl podivuhodné řezby.

Keplerova sláva dosáhla v tu dobu svého vrcholu, avšak měla v průvodu svém okolnost pro Keplera velmi nemilou. Dle obecného mínění onoho věku bylo od umění hvězdářského neodlučné astrologické prorokování, a Kepler obtěžován býval s mnohých stran otázkami do sboru toho zasahujícími, i nemohl se vždy vytočiti z úloh vznášených naň od povýšených osob, ba od samého císaře. Potkáváme se v jeho spisech i přátelských listech s častými stížnostmi na panující tuto pověru, kterou ostatně ani on sám nestřásl se sebe docela, připouštěje, jak již svrchu podotknuto, vždy nějaký účinek zvláštního seřazení planet aspoň na povahu lidí v tu dobu narozených. Proti tomu však rozhodně se opíral, že by jisté konstelace mohly míti bezprostřední působení na běh událostí světových. Ostatně i z Keplerových osobních okolností snadno pochopíme, že mu těžko bylo rozloučiti se načísto od astrologie. Píšeť o tom s prostozrdečnou upřímností v německém svém spise:

Tertius interveniens, das ist Warnung an eliche theologos, medicos und philosophos, sonderlich D. Philippum Feseliūm.⁸⁾ dass sie bei billiger

⁸⁾ Tento Feselius zavrhoval naprosto všecko hádání z hvězd v prudkém polemickém spisu proti Röslinovi, který se byl ujímal astrologie ve starém jejím smyslu, opíraje se mezi jiným na autoritu samého Keplera. Tento viděl se pohnta dělati prostředníka v tom sporu.

*Verwerfung des sternguckerischen Aberglaubens
nicht das Kind mit dem Bade ausschütten.
Frankfurt, 1610.*

doslovně takto: „Es ist wohl diese Astrologie ein nährisches Töchterlein; aber, lieber Gott, wo wollt ihre Mutter, die hochvernünftige Astronomie, bleiben, wenn sie diese ihre nährische Tochter nicht hätt.... Auch sind sonst der mathematicorum salaria so selten und gering, dass die Mutter gewisslich Hunger leiden müsste, wann die Tochter nichts erwürbe.“

Literární činnost Keplerova byla znamenitá; my se spíš, jež vydal za svého pobytu v Praze, uvedeme tuto ještě dva následující:

Dissertatio cum Nuncio sidereo nuper ad mortales misso a Galileo. Pragae 1610.

Nuncius sidereus (Posel od hvězd) nazval byl Galilei spis, v němž oznamoval světu objevy své, učiněné pomocí nově vynalezeného dalekohledu. V rozmluvě s poslem od hvězd probírá Kepler důkladně tyto objevy Galileovy, a ukazuje hlavně na důležitost jejich co nových důvodů pro učení Koperníkovo.

Dioptrica et examen praefationis Jo. Penae Galli in optica Euclidis, de usu optices in philosophia. Francoforti 1611.

V tomto spise obsažen jest návod k sestavování dalekohledů ze dvou vypuklých čoček, kdežto Galilei spojoval vždy prohloubenou čočku oční s vypuklou čočkou předmětovou. Kepler jest tedy původem tak zvaných astronomických dalekohledů, jediných to, které se s prospěchem dají spojití s rozděleními úhloměry. Mimo to projevil v něm své mínění, že Jupiter zajisté se okolo své osy otáčí v čase kratším, nežli jest 24 hodin, což sou-

čil z krátkého oběhu jeho měsíců, nedávno od Galileiho objevených. Na onen čas byla to domněnka smělá, která teprv mnohem později nalezla potvrzení.

Roku 1610 opětne bylo jednáno o nové zvelebení university Pražské, na kterou měl pak povolán býti Kepler co profesor matematiky.²⁾ Avšak naděje ta zmařena byla následujícím brzo na to vpádem Pasovským. V tu samu dobu potkalo Keplera i rodinné neštěstí, že ztratil nejprve šestiletého syna na neštovice, a brzy na to i manželku svou, která již delší čas byla těžkomyslná, až poslední bouře politické tak mocně ji dojaly, že dostala padoucí nemoc a později v šílenost upadla. Umřela roku 1611. Toto první manželství Keplerovo nebylo příliš šťastné, hlavně za příčinou sklíčených okolností, z nichž Kepler nemohl se nikdy vyplést a jímž manželka jeho, vychována v dostatku a hojnosti všeho, neuměla přivyknouti.

Následek zmíněných bouří bylo odstoupení císaře Rudolfa od vlády nad Čechami, poslední to z dědičných zemí svých, kterou mu byl bratr jeho Matiš dosavad ponechal. Co vězeň seděl císař na hradě Pražském, kdežto mu byl jedinou a poslední útěchou jeho mathematicus a astrolog Kepler, který vytrval při něm věrně až do jeho smrti, jenž následovala v krátce na to.

Nový císař Matiš potvrdil sice Keplera v jeho úřadě, ale byla-li mu za Rudolfa služba jeho nepořádně vyplácena, tak že často, aby jen nouzi netrpěl, musil pomoci hledati u ochotných přátel, zhoršilo se to nyní ještě více, a Kepler nemohl nijak přijíti k svému platu. Při všech

²⁾ Dle starého zřízení učení Pražského nemohl se na něm Kepler státi profesorem, poněvadž byl ženat.

těchto okolnostech: což divu, že, bo pobyt v Praze konečně omrzel, i přišlo mu vhod poslati do Lince za profesora na tamějším gymnasiu. Císař dovolil mu to místo přimosti, nepropustiv ho proto z úřadu jeho ce dvorského matematika.

Kepler tedy přestěhoval se do Lince, kde však ho neočekávalo nic příjemného, neboť hned na začátku zapleten byl v tuhou pútku s nesnášlivým tamějším pastorem Hitzlerem za příčinou náboženského svého smýšlení, které již v Tubinkách bylo na arážku jeho učitelům.

Roku 1613 provázal Kepler císaře Matiaše na aném Řezenský, kdežto mezi jiným bylo jednáno se stavy říšskými také o zavedení opraveného kalendáře, které však nebylo přijato pro odpor protestantů, poněvadž oprava ta pocházela od papeže. Na sněmě tom pohledával Kepler také zaplacení dlužné jemu služby, kterýžto dluh obnášel již 12.000 tolarů, ale s malým prospěchem.

Téhož roku zasnoubil se Kepler podruhé, s krásnou *Susanou Rettingerovou*, kteréžto manželství bylo šťastnější než první. V listu k jednomu ze svých příznivců praví Kepler, že ji sobě vyvolil z jedenácti ženštin, které mu byly navrhovány, ačkoliv mnozí mu to neschvalovali, poněvadž prý není ani urozená ani bohatá. Ale za to jest krásná, dokládá Kepler, bez pýchy a hrdosti, prostá a šetrná, pracovitá a pořádná hospodyně. Od této druhé manželky své měl Kepler napotom sedm dětí.

Tiché rodinné štěstí jeho mělo se však brzo zakaliti. Roku 1615 obdržel psaní od své sestry, která ho snažně žádala, aby se ujal jejích matky obviněné z čarodějství. Tato nemilá záležitost zaneprazdňovala Keplera po celých pět let, neboť tak dlouho trval soud s jeho matkou zavedený. Když písemné jeho přimluvy se vši váhou slav-

něho jeho jména nestačily k zamezení tak nesmyslného pronásledování, vydal se konečně r. 1620 sám na cestu do Stuttgartu, kdežto jenom stěží podařilo se mu spůsobiti matčinu propuštění. Dvě léta na to zemřela trpce zkoušená žena. Pochod celého vyšetřování s ní zavedeného obšírně líčí Breitschwert, my však nemáme za to, že by zevrubnosti jednání, založeného na hrubé pověře onoho věku, měly nějaké zvláštní zajímavosti pro naše čtenáře, pročež raději přistupujeme k dalším zprávám o vědeckých pracích Keplerových.

Uprostřed klopot naň dolehajících nepřestal se neobyčejný tento duch horlivě zanáseti svou oblíbenou vědou, ba právě v této činnosti své nalezal útěchy a posily, jakož sám o tom se vyjadřuje v přátelském jednom dopisu těmito slovy: „Hvězdářství jest zaměstnání nejšlechetnější, poněvadž oslavuje nejmoudřejšího stvořitele; může-li tedy něco pozdvihnouti člověka v tomto snižujícím vyhnanství, jest to tato věda.“ Roku 1619 vyšel v Linci jeho zamílovaný spis:

Harmonices mundi libri quinque, geometricus, architectonicus, harmonicus, psychologicus, astronomicalis cum appendice, continens mysterium cosmographicum.

Toto jest název spisu, v němž uveřejnil Kepler třetí světový zákon podle něho nazvaný, že *čtverce oběhových časů planet mají se k sobě tak, jako kostky jejich prostředních vzdáleností od slunce*. On však neobmezuje se v tomto díle na vyvodění a dokázání důležitého tohoto zákona, kterýmž možno se stalo ze známých oběhových časů později objevených planet vypočísti jejich vzdálenost od slunce, nýbrž rozkládá vůbec harmonii všech poměrů světových, v pevném domnění, že se mu konečně poda-

file odkrýti tajemství všehomíra. „Vříeny jsou kostky,“ praví, „napíšeš ta knihu. Což na tom, bude-li čtena, nyní aneb v pozdní budoucnosti? Či nečekal Bůh šest tisíc let na toho, jenž měl nahlídnouti v jeho díla?“ Veliké to zajisté slovo, kdyby se, jak obyčejně za to jmíno, vztahovalo pouze na odkrýti třetího zákona Keplerova; ono však mnohem více vztahuje se na jeho fantastické pojmání domnělé harmonie nebeské, v níž Saturn a Jupiter zastupují bas, Mars tenor, Země a Venuše alt a Merkur sopran. Takováto podivná blouznění a k tomu i mnohé směšné pověry astrologické ovšem neslouží k ozdobě spisu jinak na věky věkův nesmrtelnému — opětný to důkaz, jak těžko bývá i nejvýtečnějším duchům, vyzouti se načisto z panujících předsudků svého času.

Jiný do této doby padající spis Keplerův jest:

Epitome Astronomiae Copernicanae, in septem libris conscripta; libri tres priores de doctrina sphaerica, in qua, praeter physicam accuratam, applicationem motus terrae diurni, ortusque ex eo circulatorum sphaerae, tota doctrina sphaerica nova et concinniori methodo auctior traditur; additis exemplis omnis generis computationum astronomicarum et geographicarum, quae integrarum conceptionum vim sunt complexa.

Spis tento obnáší dva díly, vyšlé v Linci v rozličných dobách r. 1618, 1621 a 1622, a obsahuje kromě výkladu soustavy Koprníkovy i novější některé objevy a domněnky Keplerovy v oboru hvězdářství. Výšed právě v době známého pronásledování Galileiho byl v Římsku a Toskánsku od církevní vrchnosti zapovězen, což Keplerovi velice polekalo, neboť se obával, že by totéž mohlo

se státi také v Rakousku, v kterémto případě se vyjádřil, že by raději opustil rakouské země, kdyby v nich „volnost filosofie měla býti potlačována“. Takové však jeho obávám ukázalo se býti liché.

Neamáme tu mlčením pominouti ještě jiný spis z Keplerovy Linecké doby, vydaný již r. 1615 pod názvem:

Novq stereometria doliorum vinariorum,

kterýžto není bez důležitosti v měřictví a také proto zmínky zasluhuje, poněvadž metoda, které v něm použito, připravovala vynalezení počtářství diferenciálního.

Ku konci roku 1622 byl Kepler také od Matiašova nástupce, Ferdinanda II., v úřadě svém co císařský mathematicus potvrzen, zadřianého však svého platu ani nyní se dodělati nemohl.

V tu dobu obrátil všecku pilnost na dokončení díla, v kterémž se byl uvázal takorba co dědic Tychonových vědeckých úloh. Mítnme *tabule Rudolfské*, tak zvané po císaři Rudolfovi, příznivci a ochránci obou hvězdářů. Začátek k nim učinil Tycho Brahe, Kepler pak přivedl je ku konci po 26leté pilné práci. Dílo toto již dlouho bylo toužebně očekáváno od hvězdářů, neboť *tabule prutenské*, tak zvané po Albrechtu vévodovi Pruském, jemuž byly dedikovány, již dávno nedostačovaly potřebě vědy. Vyšle r. 1551 na základě pozorování Ptolomaeových a Koprníkových ukazovaly nyní již chybu několik stupňů obnášející.

Dokonání tohoto důležitého díla spojeno bylo s velikými obtížemi pro Keplera, i šlo tak zdlouhavě před se, že nejednou přinucen byl omlouvat se na časté otázky a dolehání svých učených přátel. Za hlavní příčinu, proč dílo to jenom zvolna pokračuje, udával skličené okolnosti své, které mu nedovolují platiti ze své kapsy zvláštního

počítáře, kdežto neustálé počítání ho unavuje a nahodilě chyby, jež pracně vyhledávati musí, mnoho času mu berou. Poněkud usnadněna byla mu práce použitím logaritmů v ten čas od Nepera vynalezených. Až dosaváde byli innozí matematikové váhali použití logaritmů, poněvadž Neper byl vydal své tabule logaritmické bez vyložení jejich theorie. To přimělo Keplera k vydání spisku: *Chilias logarismorum*, jenž vyšel r. 1624 v Marburku a v němž theorie tato, důmyslností Keplerovou vypátraná, obsažena byla.

Když konečně pracné dílo Rudolfských tabulí bylo hotovo a k tisku připraveno, nebylo kde vzít potřebného nákladu na jich vydání. Kepler vážil schvalní cestu do Vídně k císaři, vymáhat na něm zaplacení svého zadržaného služného. Peněz však nedostal od císaře žádných, než toliko poukázání na 6000 zl., kteréž mu měla zaplatiti říšská města Norimberk, Memmingen a Kampen. I vydal se Kepler sám do Němec, vyspomínat ty peníze na dotčených místech. V Norimberce, kde mu byly vykázaný 4000 zl., nedostal ani halíře, a to pro záповěď mocného tehdejší Valdšteina Fridlandského, který peníze Norimberčanů k jiným účelům potřeboval. V ostatních dvou městech obdržel jenom částku sumy, na kterou byl poukázán. Vrátiv se do Lince, započal nieméně tisk tabulí Rudolfských na svůj náklad.

Zatím však politické a válečné bouře oněch časů i Horní Rakousko zasáhly, čímž přetrženo jest pokračování v započaté práci. Tu vyžádal si Kepler od císaře odpuštění na dvě léta, a vystěhoval se i s rodinou svou z Lince. Veza s sebou číslice, jež byl k tomu konci schválně liti dal, odebral se nejprv do Řezna, kde zůstavil

rodinu svou, a pak do Ulmu, kde své astronomické tabule dále tiskl. Vyšly roku 1627 pod názvem:

Jo. Kepleri Tabulae Rudolphinae, quibus astronomiae scientiae temporum longinquitate collapsae restauratio continetur, a Tychoe Brahe primum animo concepta et destinata anno Christi 1564, exinde observationibus accuratissimis, post annum praecipue 1572 serio affectata, tandem traducta in Germaniam inque aulam et nomen Rudolphi imp. anno 1598.

Dle smlouvy s dědici Tychonovými uzavřené měl se Kepler o čistý výnos toho díla s nimi dělit, i dal tedy cenu exempláře ustanoviti ouředně, kteráž určena jest na 3 zl. Přátelé Keplerovi snažili se všemožně rozšiřovati je, ale nepřítizniví běhové onoho času překáželi valnějším odbytu. Nicméně některá knížata, university i zámožnější učenci poslali Keplerovi na důkaz vážnosti své za jednotlivé exempláře sumy, jejichž velikosti se diviti musil.

S dokončením Rudolfských tabulí vypršelo také odpuštění Keplerovo, i musil se nyní rozhodnouti, má-li se vrátiti do Rakous anebo usaditi se někde jinde. Rakousko bylo se dlouhým v něm přebýváním stalo Keplerovi druhou vlastí, kde nejraději by život svůj byl trávil. Ale právě v ty doby nastaly tam zlé časy pro nekatolíky, i musel se obávati, aby ho nepotkal týž osud jako ostatní jeho spoluvěřce. Umínil si tedy jinde vyvoliti své sídlo, mezi tím ale ucházel se při císařském dvoře o zadržení svůj plat, jehož suma byla již znamenitě vzrostla. Císař odkázal ho se žádostí jeho na vévodu Friedlandského, jemuž byl nedávno propůjčil vévodství Zahaňské (Sagan) ve Slezsku a který na ten čas zdržoval se na tomto novém svém panství. Kepler tedy odebral se do Zahaně,

i byl tam ochotně přijat od Valdšteina, který jej ihned do služby vzal a zvláštní tiskárnu mu zřídil.

Valdštejn přijal byl Keplera v naději, že v něm bude míti dvorského astrologa podle svého smyslu, když však tento nechťel se propůjčovati matnému hádání z hvězd dle žádosti vévodovy, byl Friedlandský přinucen, chtěl-li ukojiti choutku svou, povolati ke dvoru svému vláského hvězdoporce jménem Zeno (obyčejně Seni zvaného), jež draho platiti musil. To byla příčina, proč Valdštejn v krátké době odejmul přízeň svou Keplerovi, který na-
potom i u něho marně se ucházel o zaplacení své pohledávky, s kterou ho císař byl na vévodu poukázal. Valdštejn chtěl se ho konečně zprostiti, a jakožto vévoda Meklenburský podával mu učitelskou stolicí matematiky na universitě Rostocké. Ale Kepler neviděl v tom dostatečného pojištění své budoucnosti a zůstal v Zahani, nepochybně i v tom domnění, že blížek jsa osoby vévodovy, spíše na něm vymůže své peníze, než kdyby šel do Rostok, což považoval za jakési vyhnanství.

Z toho jest patrné, že pobyt v Zahani neměl pro Keplera nic zvláště potěšitelného, až na jedinou tu okolnost, že tam v ohledu náboženském panovala větší snášlivost nežli v zemích bezprostředně císaři poddaných, a pak že tam žil vzdálen od hluku válečného. Avšak hrůzy zuřící tehdaž třicetileté války dotýkaly se vždy, ne-li bezprostředně osoby jeho, aspoň jeho rodiny velmi citelně. Trpělat pod nimi na ten čas obzvláště těžce země Vírtemberská, kde netoliko žilo postranní příbuzenstvo Keplerovo, nýbrž i dvě jeho děti z prvního manželství, dcera Susana, jsoucí na vychování v Pforzheimu, a syn Ludvík, studující v Tubinkách lékařství. Starost

o své milé skličovala nemálo srdce Keplerovo, jakož o tom svědčí listy jeho ku přátelům nás došlé.

Roku 1630 dočkal se však Kepler ještě té radosti, že viděl milovanou dceru svou slušně zaopatřenu. Vdala se totiž Susana toho roku za doktora v lékařství *Jakuba Bartsche*, který, přebývav nějaký čas co pomocník Keplerův v jeho astronomických pracích v Záhani, pohnut byl zprávami o zpanilosti dcery svého mistra, že požádal o její ruku, ani jí neznaje osobně. Svatba slavena byla ve Štrasburku v domě věrného Keplerova přítele *Berneckra*, načež mladí manželé potěšili svého otce návštěvou v Záhani. Málo dní po jejich příjezdu narodila se Keplerovi ještě dceruška Marie Anna.

To byl poslední paprsek domácího štěstí Keplerova, jenž ozářil životní dráhu jeho na samém jejím náklonku. Téhož roku totiž odebral se Kepler do Řezna, kamž vypsan byl říšský sněm. Tomu chtěl předložiti žádost svou o zaplacení dlužných jemu peněz, ale stavové říšští měli pilnější jednání, neboť se jim jednalo tenkrát o propuštění hrdého Valdšteina z nejvyššího vůdcovství, což konečně vymohli na císaři ne bez velikých obtíží. Nakloniti ucha k spravedlivým stížnostem nejslavnějšího učence svého věku, který v plném slova smyslu život svůj byl obětoval vědě, neměli kdy. Vida takto Kepler poslední svou naději zmařenu upadl v horečku, která v málo dnech, 15. listopadu 1630, klopotnému životu jeho konec učinila. Kepler zemřel v 59. roce svého věku, a maje u císaře a jiných knížat, jichž choutkám často proti vůli své musil hověti, 29.000 zl. k požadování, zanechal co veškeré své jmění 22 tolarů na hotovosti, jediný kabát, dvě košile — a četnou rodinu v bídě a neuzi postavenou.

Pochován byl pod hradbami Řezenskými na hřbi-

ově Svatopetrském, náhrobní pak nápis zhotovil si sám, jenž zní takto:

„Mensus eram coelos, nunc terrae metior umbras;
Mens coelestis erat, corporis umbra jacet.“

Roku 1630, když Bernard Výmarský útokem dobyl Řezna, zasypan byl hrob Keplerův od sesutých hradeb. V novějších časech založeny jsou kolem městských zdí Řezenských utěšené sady, a v nich postavil r. 1808 šlechtetný Dalberg, tehdejší biskup Řezenský, velikému muži skvostný pomník.

Šířiti řeč o neocenitelných zásluhách Keplerových o vědu, dokazovati šlechtetnost jeho povahy, zbytečné bylo by po tom, co jsme o něm pověděli, neboť běh života jeho sám nejlépe mluví. *Kepler* náleží do oné čtveřice věčně nesmrtelných mužů, odkryvších tajnosti všehomíra, kterou s ním tvoří *Koprník*, *Newton* a *Laplace*. My pak, ohlédnouce se na rozličnou národnost těchto velikánů vědy, nemůžeme nevytknouti co při tom zajisté jest charakteristické a hluboce významné, že totiž: *jasný zrak slovanský nejprv poznal pravdu, hloubavost německá zákony její vyzpytovala, praktičnost anglická příčiny těchto udala, a důmysl francouzský toho všeho pochod vysvětlil.*

Čtyry léta po smrti Keplerové vyšel spis po něm pozůstalý, jež vydal syn jeho Ludvík pod názvem:

Jo. Kepleri Somnium, seu opus posthumum de astronomia lunari. Sagani et Francofurti, 1634.

V čas smrti Keplerovy byl syn jeho Ludvík na cestách s jistým rakouským baronem a po celá dvě léta neměl žádných zpráv o své rodině. Teprva když se vrátil do Němce, dověděl se, že macecha jeho se svými dětmi zdržuje se v Lužici. I psal jí tedy z Frankfurtu, zova jí

k sobě. Keplerova vdova přišla k němu se čtyřmi nedospělými dětmi v stavu přebídném, i přinesla s sebou rukopis toho díla ještě ne zcela ukončený. Mladší Kepler se živagrem svým Bartschem uvázali se v práci připravení jej k tisku, tento poslední však zemřel mezi tím na morovou ránu a Ludvík musil pak vše sám obstarati. Spis tento líčí úkazy astronomické, jak by se objevovaly pozorovateli majícím své stanoviště na měsíci. Spůsob tento následován byl později od populárních spisovatelů astronomických také v ohledu na jiná tělesa nebeská, i poskytuje zvláště začátečnickům ve vědě netoliko oblíbenou zábavu, nýbrž i užitečné cvičení. Výhradně však astronomický není tento spis, který, jak se Kepler ve přátelském dopisu k Berneckrovi vyjadřuje, měl spolu „cyklopedské mravy věku živými barvami líčiti a přísně kárati“.

Keplerovy děti z druhého manželství (čtyry dcery a tři synové) zemřely všechny v útlém mládí. Z dvou synů a dvou dcer od první jeho ženy toliko Ludvík a Susana dosáhli vyššího věku. Susana provdala se po smrti Bartschově za jistého Martina Hellera, Ludvík Kepler stal se lékařem v Kralovci v Prusích. Jediný jeho syn zemřel neženat, a s ním zhynulo mužské potomstvo Jana Keplera.

Kromě spisů ve vypravování našem dotknutých vydal Kepler ještě množství jiných menší důležitosti, kteréž tuto úplně uvádíme dle výčtu Aragova. Jsou následující:

Nova dissertatiuncula de fundamentis astrologiae certioribus, ad cosmotheoriam spectans cum prognosi physica etc. Pragae, 1602.

Epistola ad rerum coelestium amatores universos, Hispaniae potissimum ceterioris et Galliae ultioris, insularumque Corsicae et Siciliae incolae,

de solis deliquio mense octobri anni 1605. Praegae 1605.

Sylva chronologica. Francofurti, 1606.

Phaenomenon singulare, seu Mercurius in Sole; cum digressionem de causis, cur Dionysius abbas Christianos minus juste a natiuitate Christi Domini numerare docuerit etc. Lipsiae, 1609.

Narratio de observatis a se quatuor Jovis satellitibus, quos Galilaeus Medicea Sidera nuncupavit. Jo. K. S. C. M. M. Strena, seu de nive sexangula. Francofurti, 1611.

Eclogae Chronicae ex epistolis doctissimorum aliquot vivorum et suis mutuis. Francofurti, 1615.

Ephemerides novae motuum coelestium ab anno 1617, ex observationibus potissimum Tychois Brahe, hypothesibus physicis et tabulis Rudolphinis, ad Meridianum Uraniburgicum in freto cimbrico, quem proxime circumstant Pragensis, Lincensis, Venetus, Romanus etc. Lintiae, 1616.

(Keplerovy Efemeridy pro následující léta vyšly až do 1628, byly však tištěny až po letech prošlých. Později pokračoval v nich Bartsch, zet Keplerův.)

De Cometis libelli tres, astronomicus, physicus et astrologicus, et Cometarum physiologia nova et paradoxos. Augustae Vindelicorum, 1619.

V letech 1619 a 1621 vydal Kepler dva spisy o zatměních roků 1620 a 1621.

Kepleri apologia pro suo opere Harmonices mundi, adversus Demonstrationem analyticam Roberti de Fluctibus medici Oxoniensis. Francofurti, 1622.

Discursus conjunctionis Saturni et Jovis in Leone. Lintiae, 1623.

Jo. Kepleri Hyperaspistes Tychonis contra anti-Tychonem Scipionis Claramontii, quo libro doctrina praestantissima de parallaxibus, deque novorum siderum in sublimi aethere discursionibus repetitur, confirmatur, illustratur. Francofurti, 1625.

Jo. Kepleri supplementum Chiliadis Logarithmorum, continens praecepta etc. Marburgii, 1625.

Admonitio ad astronomos rerumque coelestium studiosos de miris rarisque anni 1631 phaenomenis, Veneris puta et Mercurii in Solem incursu. Lipsiae, 1629.

Responsio ad epistolam Jac. Bartschii praefixam ephemeridi anni 1629 de computatione et editione ephemeridum. Sagani, 1629.

Sportula genethliacis missa de Tab. Rudolphi usu in computationibus astrologicis cum modo dirigendi nova et naturali. Sagani, 1629.

Mimo to zůstavil Kepler po sobě množství rukopisů, jakož i obšírnou korespondenci svou s rozličnými osobami. Část korespondence jeho vyšla pod titulem:

Epistolae J. Kepleri et M. Bernegeri mutuae. Argentorati, 1672.

Kdo byl vydavatelem těchto dopisů, neví se. Nejspíše, načež také ukazuje místo, kde tištěny jsou, stalo se vydání se strany dědiců Berneckrových, který, jak známo, byl profesorem v Štrasburku. Dědicové Keplerovi prodali všechny rukopisy po něm pozůstalé Gdánskému hvězdáři Hewelovi, který však sám z nich ničeho tiskem nevydal. Od Hewela dostaly se tyto rukopisy Hanischovi, který z nich r. 1718 vydal částku pod názvem:

Epistolae mutuae Kepleri aliorumque,

jak Arago tvrdí, na rozkaz a náklad císaře Karla VI. K tisku však druhého svazku, ježž byl přislíbil vydati, nedostalo se mu již potřebných prostředků. Hanisch zemřel roku 1749 v okolnostech velmi bídných. Z nouse byl rukopisy Keplerovy zastavil některým kupcům Frankfurtkým, a marně hledal Mecenáše, který by je byl vyplatil. Ani Berlínská akademie ani universita Gotínská, jimž podávány byly ku koupi, nestály o ně. Tak osud nepřiznivý, jenž velikého ducha toho za jeho živobytí trpce pronásledoval, ještě po uplynutí více nežli celého století lpěl co nějaká kletba na učené jeho pozůstalosti. Konečně koupila r. 1774 ruská císařovna Kateřina II. rukopisy tyto, jichž bylo ještě netištěných 18 foliových svazků, a následujícího roku darovala je akademii Petrohradské s nařízením, aby z nich bylo vybráno co jest k potřebě. Pokud však víme, neučinila akademie Petrohradská v té věci dosavad ničeho.

Čtyry zajímavé listy Keplerovy k bavorskému tajemnému radovi *Hervartovi* nalezeny byly v archivu Mnichovském a od Frant. Schrenka tiskem vydány. Také v korespondenci Valdšteínové od Förstera vydané nalezá se několik psaní Keplerových. Konečně dostalo se baronovi Breitschwertovi do rukou 31 potud neznámých listů Keplerových k *Mästlinovi*, jichž použil při sepsání jeho svrchnu dotknutého životopisu.

Izák Newton.
Životopisný nástin.
(Živa, ročen 1858, sv. 2.)

„Vyznávám zřejmě, že pokládám Newtona za největšího genia všech časů a zemí, nevyjímaje při tomto úsudku svém ani nesmrtelného Keplera,“ praví Frant. Arago s počátku své biografie velikého učence tohoto. A v skutku, kdyby i výrok takového muže, jako jest Arago, na váhu nepadal, musil by každý, kdo náležitě umí oceniti, co Newton ve vědě dovedl, sám od sebe připadnouti na pravý poměr, v jakém se mají k sobě oba tito oslavenci vědy. Kepler, jehož zásluhy o vědu ostatně o nic menší nejsou nežli Newtonovy, *dohádal se zákonů všehomíra od něho vyslovených*; Newton pak *nalezl jejich příčiny* odkrytím působící síly. Toť ten rozdíl mezi nimi — rozdíl podstatný a charakteristický pro snahy obou velikých mužů, který úplně ospravedlňuje výrok Aragův. Bez Newtonova odkrytí zákonu gravitace byla by naše známost soustavy všehomíra jenom kusá a povrchní, tak asi, jako byla známost úkazublesku a hromu před poznáním elektrické jejich povahy. Kepler nutně musel předcházeti, než mohl přijíti Newton. Toto v krátkosti předeslavše, abychom čtenáři ukázali

pravé stanoviště, s kterého hleděti třeba na oba tyto výtečníky přírodovědy v širším smyslu pojaté, jejichžto snah velikolepé výsledky vzájemně se doplňují, přikročíme již k věci samé.

Izák Newton narodil se dne 25. prosince 1642 (na boží hod vánoční) starého počtu ve Woolsthorpu, vesničce osady Colsterworthské v Lincolnshiru. Matka jeho Jindřiška Aysconghová ztratila manžela svého brzo po svém se provdání; to dítě pak, které v dějinách ducha lidského tak vznešeného místa zaujiti mělo, přišlo na svět před časem, tak jako Kepler. Na štěstí nevyplnilo se obávání, jaké vzbuzovala jeho neobyčejná drobnost a slabost.

Když byl Izák tři léta star, provdala se matka jeho podruhé za faráře Smitha v North Withamu, dítě pak své zanechala jeho babičce ve Woolsthorpu, kdež malý Newton navštěvoval vesnickou školu. Ve dvanáctém roce poslán byl na veřejnou školu Granthamskou, kdežto měl byt a stravu u tamějšího lékárníka Clarka. Skrovné pokroky v učení, jaké tu činil Newton, nedaly nikterak předzvídati jeho budoucí slávu. Byl to žák nepozorný a jeden z posledních své třídy.

Nejednou byla to nepatrná příčina, která probudila ducha posad dřímajícího, což opakovalo se též u Newtona. Jsa již na vrcholu slávy své, rád vypravovával tuto událost. Jednou totiž udeřil ho jeden z jeho spoluzáků, který byl v učení daleko před ním, s takovou silou do žaludku, že ho to náramně bolelo. Aby se mu pomstil, předevzal si ho předhoniti. Od té doby počal tak pilně pracovati, že v krátké době stal se nejvýtečnějším žákem v Granthamu.

Ve hlučných zábavách svých soudruhů účastnil se mladý Newton jen pořídku; raději bavil se mechanickými pracemi a zhotovoval rozličné vzorky strojů. Tak zhotovil vodní hodiny, větrný mlýn a samotilný vůz. Také vypravuje se o draku z jeho dílů, jemuž prý zavěsil na ocas lucernu, tak že jej venkovský lid z okolí měl za kometu. Potřeba, kresliti sobě plány svých strojů, vedla Newtona k rejsování, v němž činil znamenité pokroky. Ku konci pobytu jeho v Granthamu vyvinulo se v něm také nadání básnické, jehož některé plody z té doby pocházející se připomínají.

Vyhýbal-li se Newton spolkům svých spolužáků, tím více sobě liboval ve společnosti děvčat, které jako on byly na stravě u Clarka. Mezi nimi byla jakási slečna Storeyová, as o dvě neb tři léta starší než on, ku které táhla ho vroucí náklonnost, jenž brzo stala se obapoloou. Ale obmezené okolnosti Newtonovy, které nepostačovaly ku pojištění budoucnosti, byly té lásce na překážku. Slečna Storeyová vdala se později dvakráte, ale Newton nezapomněl na svou první lásku ani v nejskvělejší době svého života, i navštěvoval paní Vincentovou, jak se někdejší milenka jeho po druhém muži svém nazývala, kdykoli bydliště jejímu na blízko přišel, ano štědrosti svou nejednou přispěl rodině její ku pomoci v peněžitých nesnázích.

Když bylo Newtonovi patnácte let, ovdověla matka jeho podruhé, a s třemi dětmi z druhého manželství vrátila se na svůj stateček do Woolsthorpu, kamž i Newtona zpět povolala ze školy Granthamské, aby jí nápomocen byl při hospodářství. Pokroky, jaké činil Newton ve vědách, vzbuzovaly sice veliké naděje, náklad však na další jeho studie přesahoval prostředky matčiny, a

mladý Isák musil chtěj nechtěj opustiti dráhu vědeckou. A však i doma zaměstnával se více svými knihami nežli hospodářstvím, které jeho přičiněním málo prospívalo. Měl-li pásti ovce, bloudil se založenýma rukama po polích, pohroužen v hluboké myšlénky, an ovce buď daleko někde se toulaly anebo obilí opásaly. V sobotu posílala ho matka v průvodu starého sluhu do Granthamu na trh, aby tam speněžil plodiny jejich statečku a za stržené peníze nakoupil domácích potřeb. Tu mladý Newton obyčejně na půl cestě usadil se s knihou pod nějaký stinný strom a poslal sluhu samotného do města, aby tam místo něho vše pořídil, a zahloubě se v pilné čtení, čekal na jeho návrat.

Při takových jeho obyčejích viděla matka, že Isák jest jí málo platen při hospodářství, a poněvadž byla příliš chuda, aby ho mohla určití k jinému povolání, byla by ho zajisté zcela zanedbala, kdyby se ho nebyl ujal příbuzný jejich jménem Ayscough, jenž byl v sousedství duchovním. Ten, spatře jednoho dne Newtona sedícího za křovím s geometrickou knihou v ruce, odhodlal se sám náklad vésti na jeho studie, a mladý Isák vrátil se zpět na školu Granthamskou. Tam zůstal Newton ještě několik měsíců, v červnu pak r. 1660 odebral se na vysoké školy Cambridgeské.

V těch dobách nebyla ještě pominula obliba v astrologii, a jako jiní výtečníci vědy, tak i Newton přiveden byl skrze ni na cestu vědeckého skoumání. Aby se totiž přesvědčil o pravosti neb nepravosti pravidel astrologických, vrhl se na studium matematiky a zcela se do něho ponořil. Od Euklída postoupil brzy ke studiím spisů Cartesia, Wallisa a Keplera, a od té doby nepřestal se obíratí oněmi velikými otázkami, vztahujícími se na zá-

kony všehomíra, jichž rozlaštění tehdejší učený svět za nejvznešenější díl sobě stavěl.

Odhvyn studia veřejná ucházel se Newton r. 1665 o adjunktství při universitě, čili tak zvané fellowství, kterého však neobdržel, an uděleno bylo jakémusi Uvedalovi, jehož jméno jen tím ušlo zapomenutí, že byl šťastným soupeřem Newtonovým. Z toho patrně, že Newton, jakkoli výtečný matematik, toho času ještě nebyl učinil žádný ze svých velikých nálezi, který by byl veřejnou pozornost naň obrátil.

Roku 1666 panoval mor v Angličanech a zasáhl také město Cambridge. Aby se mu vyhnul, odešel Newton na nějaký čas do Woolsthorpu. Do té doby padě známá pověst o padajícím jablku, které prý Newtona pod štěpem sedícího přivedlo ku přemýšlení o zákonech tíže. Pomíjaje toho, že pověst tato ničím není authenticky stvrzena, nemyslíme, že duch Newtonův potřeboval teprv nějakého zevnitřního podnětu k takovému přemýšlení, vědouce, že již po delší čas obíral se fyzikálními zkouškami, které ho měly vésti k tak slavným výsledkům. Spíše zdá se nám, že celá ta pověst vymyšlena jest dle podobné události, která se vypravuje o Galileim, že totiž kýváním se kostelní lampy přiveden byl k vynalezení zákonů, jimiž se řídí kyvadlo.

Po utichlém moru vrátil se Newton do Cambridge, a v následujících na to letech dobyl sobě stupňů akademických. Roku 1669 učiněn jest konečně profesorem matematiky na místě doktora Barrowa, který oddal se zcela theologii. Nyní teprv nastává doba vědecké slávy Newtonovy.

Ještě před svým ustanovením za profesora učinil Newton první svá důležitá objevy v oboře optiky a

matematiky, ačkoliv je na ten čas ještě neuveřejnil. Jemu náleží zásluha, že odkryl složitost světla z paprsků rozličné lomitelných. Jiný vynález optický, který padá v tu dobu, jest vynález dalekohledů zrcadelných. První takový dalekohled, kterého použito bylo k pozorování astronomickému, zhotovil Newton dle udání některých již roku 1668; masil to tedy býti jiný nástroj toho druhu, nežli jest ten, jež chová Royal Society co drahou památku po Newtonovi a který poznamenán jest rokem 1671. Zdali věděl Newton o starších návrzích ke zhotovení zrcadelných dalekohledů, z nichž nejprvnější učinil Merseune roku 1639, druhý později Jakub Gregory — anebo-li myšlenka ta původně se v něm zrodila, rozhodnouti nemožno.

I matematiku obohatil v té době vynalezením tak zvané binomické věty, která ho vedla k nauce o fluxích, jak nazval mathematické zvláštnosti nekonečných řad, jichž pomocí takové poměry, které se zcela určitě ustanoviti nedají, přibližmo tak dalece udávati učil, jak toho potřebí k nějakému účelu. Tím zajisté Newton založil novou epochu v mathematice, že ale neměl obyčej, vynálezy své hned za tepla ohlašovati světu — což dílem z přirozené ostýchavosti, dílem, aby se vyhnul učeným hádkám, až teprv po delším čase a to někdy jen z donucení činval — bylo mu později hájiti prvost odkrytí toho proti Leibnitzovi, který samostatně, nevěda o Newtonovi, tytéž zvláštnosti nekonečných řad našel a diferenciálem nazval.

Zatím počala se roznášeti pověst o Newtonovi a jeho nálezech, ačkoliv on sám dosavad nebyl o tom ničeho uveřejnil. Tak jmenovitě došla zpráva o nových jeho teleskopech i královské společnosti napk (Royal

Society), která je žádala viděti.¹⁾ V lednu 1672 tedy ukázal jí Newton svůj zrcadelný dalekohled, který došel veliké pochvaly, začož ho společnost učinila svým oudem. Za tuto čest učinil jí Newton velmi pokorné poděkování, které by při muži tak geniálním příliš nápadné bylo, kdyby nám nebyla známa veliká skromnost Newtonova, jenž toho času v učeném světě byl ještě nováčkem.

Brzy však měl se s ním seznámiti blíže, nežli mu bylo milo pro poklid jeho myslí. Ještě téhož roku totiž předložil královské společnosti svůj nález rozličné zlomitelnosti světlových paprsků, o kterémžto předmětu byl již dříve šfe jednal ve svých přednáškách. Jakkoli zásluha nálezu toho bez odporu zcela náleží Newtonovi, nicméně vám právem se mu vytknouti musí, že při jeho uveřejnění opominul zmíniti se s náležitým uznáním o propravních pracích jiných učenců, kterými s části přiveden byl k důležitému tomu odkrytí; u vyvádění pak z něho dalších výsledků přišel k hypothesesm, které nikterak nemohly obstáti před vědeckou kritikou. Následek toho byl, že s více stran zdvihl se proti němu tuhý odpor, a Newton brzo viděl se zapletena v neutěšené hádky se mnohými současnými učenci, jmenovitě s Pardiesem, profesorem v Clermontu, s Robertem Hookem, členem královské společnosti, se slavným přírodopyscem Huygheusem a s jinými. S lítostí musíme vyznati, že polemika Newtonova, kterou vedl s těmito svými odpárci, neuměla vždy zachovati náležitou slušnost, nýbrž jevila mnohem více vášně a rozjitřenosti, nežli důstojno bylo

¹⁾ Společnost tato povstala skoro stejnou dobou jako Akademie francouzská. Jako tato byla s počátku spolkem toliko soukromým, až r. 1662 obdržela od Karla II. zvláštní výsadu (charter) s titulem „společnosti královské“.

předmětu i osob. Při vši přirozené skromnosti své byl totiž Newton velice citliv i sebe menší výčitky, a tato slabost strpčovala mu mnohou dobu jeho živobytí, až toho i nejednou litoval, že zveřejněním svých nálezů připravil se o pokoj duševní. My ani při těchto, ani při pozdějších jeho hádkách s Leibnitzem nebudeme se zdržovati; neboť nemůže býti účelem naším, rozbíratí slabé stránky veleducha, který tolik výtečných a skvělých poskytuje.

Po celý ten čas zastával Newton učitelský svůj úřad se vzornou horlivostí a svědomitostí, což mělo za následek, že mu r. 1675 král Karel II. udělil dispensací od vysvěcení na kněžství, jakého se toho času požadovalo od každého universitního praeblendisty.

Roku 1678 požádala Newtona královská společnost o posouzení jisté soustavy fysické astronomie. V listu, jež o této věci psal následujícího roku sekretáři společnosti Hookovi, navrhl Newton zvláštní zkoušku, která měla dáti přímý důkaz o kolotání země, totiž pozorování pádu těles se znamenité výšky spuštěných. Tvrdil totiž, stojí-li země nepohyblivě, že musí těleso takové pádem svým opsati čáru přísně kolmou ku povrchu jejímu; kolotá-li ale země, že čára tato musí se od kolmé uchýlovati k východu. Co se týče nutnosti tohoto úchytku, měl Newton úplnou pravdu, toliko ve směru jeho poněkud se mýlil, jak ukázal Hooke, jemuž od společnosti uloženo bylo učiniti tuto zkoušku. Výsledek byl, že závaží s věže spuštěné padlo k zemi čarou, která od přísně kolmé uchýlovala se na jihovýchod.

Zevrubnější skoumání té věci vedlo Newtona k nejslavnějšímu jeho nálezu: *zákonu tíže čili gravitace*, jež

obšírně vyloučil v nesmrtelném díle: „*Philosophiae naturalis principia mathematica*.“

Nebude tuto od místa, vrhnouti oko na snahy učenců onoho věku, jimiž usilovali vyskoumati tajemství všehomíra a odkryti zákony, kterými se řídí. Objevy Koperníkovy, Galileiho a Keplerovy poskytly duchu lidskému první pravý náhled v ústrojí přírody, a nové tyto pravdy tím dychtivějším je učinily po vypátrání dalších, tušených s neomylnou přesvědčeností. Veliké objevy nikdy nestávají se náhle, člověčenstvo pracuje k nim vždy delší čas a každý slavný vynálezce mívá své předchůdce. Platí i zde všeobecný zákon, že příroda nezná žádného skoku. Takových předchůdců měl zajisté i Newton, jemuž oni jako po stupních připravovali cestu k velikému jeho nálezu.

Za prvního z těchto předchůdců chtěli někteří pokládati *Descartesa* s jeho teorií vírových proudů, kolujících v prostoru všehomíra, jež udával za příčinu oběhu nebeských těles. Domněnka takové pojítko mohlo jenom z veliké rozšířenosti teorie *Descartesovy* v 17. století; neboť vnitřní souvislosti mezi ní a *Newtonovým* zákonem gravitace darmo by hledal. Již tento vnitřní důvod stačil by úplně k zamítnutí takové domněnky, i kdybychom neměli výslovného svědectví *Voltaireova*, že *Newton* jen jedenkrát dal se do čtení *Descartova* spisu: „*Principia philosophiae*“, obsahujícího zmíněnou teorii, přičet ale sedm neb osm stran, jež opětne poznamenal na kraji slovem „error“, od dalšího čtení upustil.

My na místo *Descartesovo* bez rozpaku stavíme *Keplera*, jehož třetí zákon: že čtverce oběhových časů planet mají se k sobě tak, jako kostky jejich prostředních vzdáleností od slunce, má patrnou příbuznost se

zákonem Newtonovým, že *moc přitažlivá*, toto hýbadlo všesvětové, *působí v obráceném poměru čtverců vzdálenosti*. Souvislost spolu obou těchto zákonů jest příliš nápadná, aby mohla býti od někoho popírána. A v skutku vedeno bylo tímto zákonem Keplerovým již před Newtonem mnoho učenců na tutéž dráhu, na které on dojíti měl tak slavného výsledku svého geniálního badání.

Vzájemnou přitažlivost nebeských těles tužil již *Bo-relli* ve své „theorii Medicejských planet“, vydané roku 1666 ve Florencii, kde tuto moc porovnává s mocí magnetu. Tam ukázáno také na parallelogram sil, přitažlivé a odstředivé, kterým se řídí běh nebeských těles.

Podobné tušení měl *Gilbert*, v jehož spise „De mundo nostro sublunari philosophia nova“, vyšlém roku 1651, již i vyslovena zásada, že přitažlivá moc každého tělesa řídí se dle velikosti jeho hmoty.

Ještě blíže ku pravdě přišel *Hooke*, který již roku 1674 tvrdil, že by se planety musily pohybovati v přímé čáře, kdyby jim nebránila nějaká ústřední síla, a že síly této přibývati musí přibližováním se k jejímu středu, a to v poměru závislém od této blízkosti. Jaký ale tento poměr jest, neuměl Hooke pověděti, ačkoliv později tvrdil, že jej našel a Newtonovi přednost odkrytí jeho upíral.²⁾

²⁾ Strany toho vyjadřuje se Newton v listu k Halleyovi takto: „Hooke nečinil ničeho a přece se vyslovil, jakoby všechno věděl a všechno byl vypátral, až na to jediné, co žádá jednotvárnou práci pozorování a počtu; strany té práce vymlouval se jiným důležitým zaměstnáním. Nemí-liž to podivu hodný obrat? Ubozí matematikové, kteří pravdy vynalezají, vyvinují a dokazují, musejí býti spokojeni, jsouce považováni za suché počtáře, za pouhé přísluhovače, kdežto jiný, který

A však i sám pravý poměr tento vyřknut byl určitě již před Newtonem. Tak již r. 1645 tvrdil *Bullialdus*, že stla, *qua Sol planetas prehendit et harpagat*, působí v obráceném poměru čtverců vzdáleností planet od slunce. Ale to bylo právě jenom pouhé domnění, ničím neodůvodněné.

K témuž výsledku přišel *Halley* vystavením hypotese, že přitažlivost slunce jest následek emanace podobné k světlové, která v témž poměru slabnouti musí, ve kterém roste sférický povrch, po němž se rozšiřuje. To ale vztahovalo se pouze na kruhovitě dráhy planet, kdežto již Kepler byl dokázal jejich eliptičnost! V tom záležela obtíž tohoto problematu, kterou přemoci usouzeno bylo teprva Newtonovi.

Newton ve zmíněném svém arcidíle vyslovil co základní zákony tyto tři: a) Těleso odpočívající setrvává v stavu nehybnosti, a těleso pohybující se ve stavu přímočarého a jednostejného pohybu tak dlouho, dokud nějaká síla pohybující stav jeho nezmění. b) Síla pohybující měří se součinem hmoty pohnutého tělesa a jeho rychlosti, a to dle pravidla, že velikost přitažlivosti jednoho tělesa má se k též velikosti při jiném tělese v přímém poměru jejich hmot a v obráceném poměru čtverců jejich vzdáleností. c) Když nějaká tělesná hmota působí pohyb v jiné, jest působení toto obapolné: čin a protičin jsou jednostejné, ale opačné. Z těchto jednoduchých zákonů odvozoval pak Newton zákony, dle kterých se řídí pohybování těles v případech složitých a

---

nie nečiní, nežli že si na všechno osobuje právo a na všechno, cokoliv se děje, se přivěšuje, sobě výhradně přičítá každé objevení.“

spletených. Tím způsobem shledal, že *moc přitažlivá, vycházející z jistého bodu a působící v obráceném poměru čtverců vzdálenosti, těleso, které vlivu jejímu jest podrobeno, nutí opisovati elipsu anebo vůbec kuželosečnici, v jejímžto jednom středu nalézá se bod přitažlivý.* Pohyby takovou silou způsobené podobají se zcela pohybům planet, jak v ohledu rychlosti na každém místě své dráhy, tak i v ohledu podoby této dráhy. Poněvadž pak stejné účinky předpokládají stejné příčiny, a poněvadž netřeba přijímati více příčin, nežli potřebí k vysvětlení úkazů: odhaleno bylo tímto zákonem tajemství soustavy všesvětové, za jejíž hlavní pohyblivou sílu přijata jest tíže co účinek přitažlivé moci, která vlastně jest veškeré hmotě. Touto teorií o tíži čili gravitaci vysvětlují se nejspletenější astronomická problemata způsobem snadným; jmenovitě pak vedla theorie tato k velmi důmyslnému určení hmotnosti nebeských těles.

Newton, přišed k výsledku tomuto, umnil si skoumati, zdali běh měsíce shoduje se s objeveným od něho zákonem. I dal se do vypočítávání na základě tehdejších měření země, ale toto nesrovnávalo se o celou šestinu přitažlivé moci země, kterou by tato dle zákonů od něho objevených měla působiti na měsíc. Tak zůstávala celá ta věc po více roků na vahách, až do nového změření jednoho stupně poledníka, vykonaného od Francouze Picarda. O výsledcích tím docílených jednáno bylo r. 1682 v jednom sezení královské společnosti, a Newton ihned na novém tomto základě opakoval své vypočítávání běhu měsíce. Tenkrát shodoval se výsledek počtu na vlas s vystaveným od něho zákonem, že ubývá přitažlivosti dle čtverců vzdálenosti. Tato shoda, která podala neomylný důkaz, že odkryl zákon, jímž řídí se vesmír, při-

vedla Newtona do takového rozčilení, že nebyl ani sebe, mocen a zkoušku počtu svého svěřiti musil jednomu ze svých přátel.

Hlavní výsledky své theorie předložil Newton r. 1683. královské společnosti, od kteréž když byly schváleny, přikročil k tisku slavného svého díla.

Mezi tím, co se toto v tisku nacházelo, vtažen byl Newton bezděčně do jiného oboru činnosti. Král Jakub II. v přenáhleném nevácném horlení pro církev katolickou, nařídil byl universitě Cambridgeské, aby benediktinu paterovi Františkovi udělila hodnost mistra svobodných umění, bez požadování na něm přísahy suprematní³⁾. Tomu odpírala universita, král opětoval rozkaz svůj, ale universita zůstávala při svém. Král vznesl tu věc na zvláštní komisi mužů jemu zcela oddaných, v jejímž čele se nalezal pověstný vrchní soudce Jeffreys. Před komisí tou měli státi místokancléř university a vyslancové akademického senátu. Mezi těmito posledními nalezal se též Newton, volen k tomu od svých kolegů co známý horlivec pro občanskou svobodu a náboženství protestantské. Když deputace university dostavila se před komisí, aby hájila svých práv, Jeffreys vyjel si na ni zhurta. Místokancléř, muž slabého ducha, byl ihned zastrašen a nevěděl co odpovédit; když pak jiní údové deputace chtěli se chopiti slova, zakřikl je Jeffreys hrubě a nepřipustil k řeči. Konec byl, že deputace university byla poslána domů nevyslyšena a místokancléř Pechell sesazen. Ale také

³⁾ Suprematní přísahu, zavedenou od Jindřicha VIII., která obsahovala zavrňování papežské moci nad světskými knížaty, musil onoho času skládati každý, kdokoli chtěl v Angličanech dosáhnouti nějakého úřadu neb jiné veřejné hodnosti. Prísaha tato byla teprv r. 1792 od parlamentu zrušena.

nebylo více řeči o udělení paterovi Františkovi nějaké akademické hodnosti.

Při deputaci této byl Newton — jak nás o tom zpravuje Macaulay — pouhým figurantem, stoje mlčky mezi ostatními vyslanci university a nechaje smělejší a ve správách veřejných obratnější zasazovati se o její práva. Jak jsme viděli, byly i pokusy těchto marné, a v obecném tom nezdaru užla nesmělost Newtonova zvláštního povšimnutí. Že ale při tom všem nebylo v té věci dále naleháno na universitu, považovala se tato za vítěsnou a cítila se zavázanu úřdům své deputace. Z takového vděčnosti volen jest r. 1688 Newton od university za jejího zástupce v parlamentu, kteréhožto místo zastával nepřetrženě až do r. 1695. První dvě léta byl Newton pilný navštěvovatel sněmu, později ale horlivost jeho valně ulevila. Ostatně činnost jeho parlamentární nebyla vynikající, a za celých těch sedm let povídá se, že jen jedinkrát ujal se slova, zavolaje na vrátného, aby zavřel okno, kudy táhlo.

V tuto dobu připadá událost, která, jak někteří tomu chtějí, příčinou byla delší duševní choroby velikého matematica. Stalo se totiž r. 1692, že když Newton jednou z psací komnaty své na chvíli se vzdáliv, hořící svíčku tam zanechal, zamilovaný psík jeho Diamant svíčku převrhl, a povstálý z toho oheň velikou část jeho rukopisů a poznámek spálil. Tato příhoda prý tak bolestně se dotkla Newtona, že se z toho roznemohl a duševní jeho síly ochably. Jiní však odporují tomu udávajíce, že Newton, když vrátil se do své komnaty, spatřil co se bylo stalo, přestal na jediném zvolání: „Ó Diamante, Diamante, ty nevíš, jaké neštěstí jsi způsobil!“ Mnoho bylo tuhých hádek o toto načasné zakalení Newtonových schopností

duševních. Jmenovitě Biot tvrdil akutečnost jeho na základě zápisů Huygensových, proti němuž David Brewster ne bez jakési prudkosti ujal se velikého svého krajana. Tolik jisto jest, že mínění o jakési Newtonově pomatenosti na mysli za jeho času všeobecně bylo rozšířeno: i nedá se upříti, že byla jedna doba, ve které ho paměť jeho téměř načisto byla opustila. Důkazy toho z jeho korespondencí, kde Newton sám přiznává se k duševnímu svému neduhu, uvádí Arago. Zdá se však, že toto zatemnění jeho ducha bylo jenom pomíjející, a že Newton v krátkém čase opět mocen byl schopností svých v plné míře. Nicméně neschází takových, a mezi nimi nalezá se i Laplace, kteří tvrdí, že Newton nikdy více nenabyl předešlé moci svého ducha, uvádějice na důkaz toho pozdější theologické práce jeho, které ovšem, abychom se co nejmírněji vyjádřili, ničeho nepřidaly k jeho slávě. Skutečně-li duševní neduh Newtonův déle trval, musil zajisté býti jenom pochvilkový, kdežto nebránil mu pokračovati v učených jeho pracích, aniž mu překážel v plnění důležitých povinností úředních, které naň později byly vloženy.

Muž, jehožto život vypisujeme, byl pýchou vlasti své, a přece ve svém třiapadesátém roce nebyl ještě od národu svého obdržel nižádné známky uznalosti, živ jsa uzavřen ve zdi koleje, v kteréž byl nastoupil svou dráhu vědeckou. Nemaje svěcení kněžského nemohl obdržeti žádně prebendy, i byl obmezen na skrovný plat profesora univerzitního, který mu ukládal nemilou spořivost, již obmezovati se musil v učených potřebách svých: v knihách, nástrojích a j. Naproti tomu viděl mnohé své někdejší spolužáky docházeti čestných a výnosných úřadů, kdežto on sám, jakkoli proslaven v učeném světě, nepři-

cházel z místa, aniž měl jaké lepší naděje v budoucnost. Častokrát stěhoval si důvěrným přátelům na takovou sklíčenost svou, která konečně, když ho již všecka lepší čára počala opouštět, obestřela mysl jeho tichým žalem. Při takových jeho okolnostech nebude nám divno, spatříme-li jej žádati královskou společnost, aby mu odpuštěn byl neveliký peněžitý příspěvek (šilink týhodně), jež každý její člen měl skládati. Po více let ucházel se o zvýšení svého platu, ale beze všeho prospěchu. Musil dříve do státní služby vstoupiti chovanec university Cambridgeské, Karel Montague, který při větší rozdílnosti v stáří vroucím přátelstvím byl k Newtonovi přiklul, aby jej vytrhl z nepochopitelné této zapomenutosti. Karel Montague, později lord Halifax, stal se kancléřem státního pokladu, i spůsobil, že r. 1695 Newtonovi svěřen jest úřad dohlázeatele nad minci (warden of the mint) s platem pěti neb šesti set liber šterlinků. O čtyry léta později postoupil Newton téhož muže podporou za ředitele mince (master of the mint) s platem 1200 liber. Nyní opustil svou profesuru, která po něm ale teprva r. 1703 byla opět řádně obsazena. Jest však dosavad pochybné, zdali Montague ujal se Newtona z čistého přátelství k němu a z uznalosti velikých jeho zásluh, anebo z jiné, méně šlechetné pohnutky. Měl totiž Newton sličnou mladou neteř, Kateřinu Bartonovou, která v takové míře uměla sobě získati náklonnost Montagueovu, že po smrti manželky své všecku přízeň jí věnoval a ve své poslední vůli (Montague zemřel co lord Halifax r. 1715) velikou část svého znamenitého jmění jí odkázal. Tato neť jeho vedla Newtonovi od r. 1707 až do jeho smrti demáci jeho hospodářství, a když po smrti Montagueově provdala se za jistého Conduita, přistěhoval se i tento do jeho domu.

Roku 1699 Pařížská akademie věd, obdrževši nové výmny stanovami právo ku přijetí také skrovného počtu lidí cizích, jmenovala Newtona jedním z prvních těchto členů. Roku 1701 podruhé volen jest Newton od university Cambridgeské do parlamentu, v němž seděl až do r. 1705, chovaje se opět zcela trpně. Jak úmyslně, znaje svou úzkostlivost, vyhýbal se veřejnému mluvení, o tom nejlepší důkaz podá následující událost. Newton byl vybidnut, aby před parlamentární komisí k tomu zřízenou vyslovil své mínění o navrženém zákonu, jenž se týkal ustanovování zeměpisných délek na moři. Newton podal své zdání písemně, proti čemuž někteří údové komise námítky činili. Newton ani slova na to neodpovídal, načež Whiston, který za ním seděl, vyvstal a pravil: „Pan Newton nezamýšlí vysloviti své mínění, mohl vás však, pánové, ubezpečiti, že hlasuje pro zákon.“ Nyní teprva přetrhl Newton své mlčení, potvrdil slova Whistona a zákon byl přijat.

Roku 1703 vyvolila královská společnost Newtona za svého přednostu, kterýmž zůstal až do své smrti každoročním obnovením též volby.

Roku 1704 vydal Newton svou optiku jazykem anglickým pod názvem: „Opticks or Treatise on the Reflexions, Refractions, Inflexions and Colours of Light.“ K dílu tomu přivěšeny byly dvě pojednání latinská: 1) „Tractatus de quadratura curvarum,“ a 2) „Enumeratio linearum tertii ordinis“. Spisem tím položen nauce o světle na věčné časy nevíklatelný základ vědecký, neboť v něm jasně vyloučen původ barev rozličnou lámavostí paprsků světlových. Těto veliké zásluhy Newtonovy v nejmenším nevadí, že ne všechny výsledky, které z theorie své odváděl, obstojí před vědeckou kritikou; aniž že

dotčený spis v některých případných věcech není prost omylů. Z předmlavy k tomuto dílu Newtonovu dovidáme se, že část jeho sepsána byla již r. 1675 a v sezeních královské společnosti čtena.

Roku 1705 udělila královna Anna Newtonovi důstojnost rytířskou. Téhož roku byl parlament, jehož členem byl Newton, rozpuštěn a k novým volbám přikročeno. Nový rytíř opět vystoupil co kandidát pro universitu Cambridgeskou, ale tenkrát propadl, snad právě pro poslední důkaz přízně ode dvora obdržení.

Roku 1707 vyšlo tiskem Newtonovo dílo: „*Arithmetica universalis, sive de compositione et resolutione arithmetica liber*,“ vydáno jsouc bez jeho vědomí od Whistona, nástupce Newtonova v jeho profesuře Cambridgeské. Jest to dílo veledůležité pro geometrii, v němž obsažen návod k zacházení s analytickými formulemi a snadnému rozlušťování všelikých mathematických úloh.

Roku 1711 vyšly dva spisy Newtonovy: 1) „*Analysis per aequationes numero terminorum infinitas*,“ a 2) „*Methodus differentialis complectens doctrinam describendi curvas ex datis differentiis differentiarum ordinatarum*“. Oba tyto spisy vydávají skvělé svědectví o Newtonově geniálnosti v mathematice.

Vedle přírodnictví a matematiky zkoušel se Newton také v jiných oborech vědeckých, ale s nevelikým štěstím. Ano v posledních letech svého života obíral se hlavně theologií, ale více na ujmu než k rozmnožení své slávy, kloně se až příliš k mystice, což zajisté podivuhodno při tak důmyslném přírodopysci, který ve vědě kladl váhu jedině na zkušenost, zamítaje všechnu pouhou spekulaci. Vůbec nejevil Newton při jiných předmětech, kromě čisté matematiky a obracení jí k výkladu přírod-

ních úkazů, onu nevyrovnanou jistotu úsudku, ano taková neomylnost, které se při něm obdivujeme. Ku potvrzení toho ukazujeme na jeho soustavu chronologie, která hned po svém vyjití důkladně byla od Fréréta vyvrácena. Bohoslovné pak jeho spisy, mezi nimiž náleží se také výklad apokalypse, zavdaly, jak již svrchu podotknuto, podnět k domněnám o porušenosti jeho duševních schopností. Velice litovati jest času, jež vynakládal Newton na nevděčné tyto práce, kdežto by jej s nerovně větším prospěchem byl mohl obrátiti k zdokonalení přírodní filosofie, jejímž tvůrcem on v jistém ohledu jmenován býti může.

Roku 1722, v 80. roce věku svého, pocítil Newton první bolesti od kamene, kterážto nemoc měla se proň státi smrtelnou. I hleděl mírniti tento neduh svůj přísnou dietou, nepožívaje žádného masa. Nicméně vracely se čas po čase bolesti, a r. 1725 přidružily se k neduhu jeho silný kašel a zapálení plic. Pozdraviv se z této své nemoci odstěhoval se na venkov, nevzdále se však daleko od Londýna, a tu se jeho stav znamenitě polepšil, jmenovitě od té doby, co se u něho pravidelně objevila pakostnice. On však jenom stěží dal se zdržovati od častějších návštěv ve hlavním městě, kdežto měl tolik učených přátel, a kde královská společnost, jejímž předsedou byl, měla své sídlo.

Dne 25. února 1727, v kterýžto den opět předsedal akademii a množství návštěv odbývati a přijímati musil, vrátil se neduh jeho následkem větší napnutosti a rozčilenosti nervové s velikou prudkostí. Newton dal se v nosidlech odnesti na svůj letohrádek, kdežto brzy ho popadly nesnesitelné bolesti. Teprva 15. března polepšil se na oko stav jeho, duševní síla opět se mu vrátila, a on rozmlouval živě a vesele se svými lékaři. Ale téhož

dne v sedm hodin večer opustila ho paměť, v kterémto stavu již nápořád setrval, až dne 20. března zemřel v 85. roce svého věku.

Tělo jeho odvezeno bylo do Londýna, vystaveno na odív v Jeruzalemské kapli a slavně pochováno ve Westminsteru. Průvod vedl biskup Rochesterský s velikým množstvím svého kněžstva, cipy příkrovu drželi jakožto údové královské společnosti lord vrchní kancléř, vévodové Roxburgh a Montrose a hrabata Pembroke, Sussex a Macclesfield.

Ježto Newton nikdy nebyl ženat, připadlo pozůstalé po něm jmění (32.000 lib. st.) dětem jeho matky z druhého manželství. Dědicové jeho postavili mu r. 1731 ve Westminsteru mezi náhrobky tolika slavných mužů velikolepý mramorový pomník s nápisem:

HIC SITUS EST
 ISAACUS NEWTON, EQUES AURATUS,
 QUI ANIMI VI PROPE DIVINA
 PLANETARUM MOTUS, FIGURAS,
 COMETARUM SEMITAS, OCEANIQUE AESTUS
 SUA MATHESI FACEM PRAEFERENTE
 PRIMUS DEMONSTRAVIT.
 RADIORUM LUCIS DISSIMILITUDINES,
 COLORUMQUE INDE NASCENTIUM PROPRIETATES,
 QUAS NEMO ANTEA VEL SUSPICATUS ERAT, PERVESTITIGAVIT.
 NATURAE, ANTIQVITATIS, S. SCRIPTURAE
 SEDVLVS, SAGAX, FIDVS INTERPRES
 DEI OPT. MAX. MAJESTATEM PHILOSOPHIA ASSERTVIT.
 EVANGELII SIMPLICITATEM MORIBVS EXPRESSIT.
 SIBI GRATVLENTVR MORTALES, TALE TANTVMQVE EXTITISSE
 HUMANI GENERIS DECVS.
 NATVS XXV. DECEMB. MDCXLII. OBHT. XX. MAR.
 MDCCXXVII.

To však není jediná památka, velikému tomuto muži zasvěcená. Ve Woolsthorpě, kde desavad stojí dům někdy

rodičům jeho náležel, jest v rodné komnatě jeho zasa-
zena do zdi mramorová tabule se známým distichem, jež
složil Pope na Newtona:

*Nature and Nature's laws lay hid in night;
God said: „Let Newton be“ and all was Light. *)*

Pokoje, které byly jeho obydlím v Cambridgi, známy
jsou dosavad, a v Trojické koleji (Trinity-College) téhož
města ukazuje se ještě Newtonův globus, pak sluneční
hodiny od něho zhotovené a kadeř jeho stříbrných vlasů;
chovaná co drahý ostatek pod skleněným poklopem.

Newton byl prostřední postavy a v pozdějším věku
hrubě obtlý. Vlasy jeho, ukryté pod vlásenkou, byly
skvěle bílé. Oči poněkud mdlé, aspoň v posledních dva-
ceti letech, neprozrazovaly nikterak neobyčejnou jeho dů-
myslnost. On byl skrz naskrz učenec, který do velikých
předmětů svého badání tak se pohroužil a věřil, že v oby-
čejném životě byl cizincem. Pro studia svá zapomínal
často i na jídlo, a někdy zdál se duch jeho zcela vytr-
žen z poměrů pozemských. Nejsa stvořen pro společnost
byl mezi lidmi nedružebný a nemluvný, a ve všech sprá-
vách obyčejného života vyznačoval se zvláštní nesmělostí,
ba úzkostlivostí, o které jsme již opět měli příležitost
se zmíniti, a která s přibývajícím jeho stářím v té míře
rostla, až v tělesnou nemotornost přešla. Tak vypravuje
se o něm, že, kdykoli jel ve voze Londýnskými ulicemi,
vždy roztaženýma rukama pevně se držel obou dvířek,
aby nepadl.

S tou stránkou jeho povahy docela srovnává se po-
divná směsice skromnosti a citlivé nedůtklivosti, jaká se
při něm nalezala. Newton zajisté dobře uznával bystrým

*) Příroda i zákony její ležely ukryty nocí; Bůh pravil:
„Budiž Newton“, a vše bylo světlé.

a pronikavým svým rozumem, že četné ty nálezy, jimiž obohatil vědu, jsou jenom velmi skromnou částkou toho, co příroda chová ukrytého v své velebnosti. Vyjádřil se o tom dle svědectví Brewsterova sám v tato slova: „Nevím co o mně smýšlí svět, já pak sám sobě připadám jako pachole, které na břehu mořském sobě hraje sem tam nachází hladký oblásek anebo mušli nad jiné krásnější, kdežto veliký oceán pravdy zcela ukryt zůstává mým očím.“ Kde však se jednalo o porovnání jeho prací s pracemi cizími, neklamal se Newton o jejich důležitosti, nýbrž měl úplné vědomí svých velikých zásluh a nedopouštěl jich nikterak umenšovati, ba bděl nad uznáváním jich se ví ouzkostranností sobě vrozenou. Jak citliv byl každé důtky, viděli jsme již. S jedné strany jeho přílišná ostýchavost, pro kterou nálezy své vždy až po delším čase a takofka jenom z donucení tiskem uveřejňoval — s druhé pak jeho nedůtklivost naproti kritice zapletly ho v ony mrzuté literární hádky, o nichžto jsme svrchu podotkli. Neohlížejíce se na způsob málo důstojný, jakým vedeny byly, shledáváme, že ne vždycky bylo právo na straně Newtonově. Jmenovitě co se dotýče jeho sporu s Leibnitzem, jehož příčinou byl sám Newton pozdním svým uveřejněním početní metody diferenciální, nelze upříti učenci německému samostatné zásluhy vědecké, i proti výroku královské společnosti anglické, jenž zněl ve prospěch jejího úda a předsedy.

Jiný chvalitebný ráz v povaze Newtonově byla vřoná nábožnost při veliké snášelivosti. Uvedeme toho jediný příklad. Když jednou slovatný hvězdář Halley dovolil si u přítomnosti Newtona žertovné řeči o náboženství, zakřikl jej tento slovy: „Já studoval ty věci, a vy ne.“ Nicméně zůstali obadva vždy dobrými přáteli.

Z toho vyličení povahy velikého matematika patřno, že nebyl nikterak bez slabých, ano směšných stránek: my však máme za to, že čím větší jest muž, tím více sluší mu promíjeti křehkosti, zvláště takové, které v nutném spojení jsou s výtečnými jeho vlastnostmi, a bez kterých přestal by býti člověkem.

Jakkoli sláva Newtonova co objevitele nejdůležitějšího zákona přírodního již za živobytí jeho veliká byla: nicméně trvalo to přece delší čas, nežli jeho theorie gravitace nalezla všeobecného průchodu v učeném světě. V Angličanech po celý čas jeho živobytí měla ve školách převahu theorie Descartesova. Nescházelo však jednotlivých mužů, kteří učení Newtonovo pomalu, s počátku jen kradmo, uváděli do poslucháren. V Cambridgi činili to žákové Newtonovi *Clark*, *Bentley* a *Whiston*, v Oxfordě *David Gregory* a *Halley*; ve Skotsku rozšiřoval je *Jakub Gregory*. Velikou zásluhu v tom ohledu má *Desaguliers*, protestantský vystěhovalec z Francouz, který od r. 1712 až do r. 1749 držel v Londýně veřejné populární přednášky o filosofii Newtonově, čímž tato ve známost vešla všem stavům obyvatelstva. Jediný odpůrce, jež nalezala v Angličanech theorie Newtonova, byl hvězdář Flamsteed, osobní nepřítel jejího vynálezce a slabý matematik.

Ve Francouzích průchod zjednal Newtonovu učení teprva Voltaire, vrátivši se r. 1728 z Angličan; úplně však tam opanovalo teprva ku konci minulého století, když poslední Kartesiani vymřeli a déle nemožno bylo upírati uznání pravdě, vždy více a více stvrzované praktickým obracováním nauky její na nejrozličnější výjevy přírodní.

Divno pak zůstává, že i v době, když již theorie tato v každé vzdělané zemi všeobecného uznání došla,

ba za samých našich dnů osvati se mohl hlas jako jest Hegelův, jenžto (Encyklop. §. 270) praví: „Kepler objevil zákony volného pohybu, pokrývající ho nesmrtelnou slávou. Od nějakého času však stalo se modou říkati, že Newton první našel důvody neb důkazy těchto zákonů. Jen málo kdy as přenešena jest sláva prvního objevitele nespravedlivějším způsobem na jiného.“ Z toho jest patrné, jak málo těmto věcem rozuměl proslulý německý filosof.

Nesmíme zde mlčením pominouti ještě jiný nález Newtonův, totiž odkrytí příčin, které způsobují postupování rovnodennosti a jež našel ve sploštěnlosti země na točnách jejích. Kepler, jež nesnadno opouštěla jeho obraznost, vyznal, že mu nelze ani tušiti příčinu tohoto úkazu.

Newton byl konečně první, který dokázal, že i komety pohybují se v kuželosečnicích, a že tedy touž silou udržovány jsou ve svých drahách jako planety.

Spisy Newtonovy jsou četné. Kromě již uvedených, — na kterých spočívá sláva jeho a k nimž ještě přičítati dležno optické přednášky jeho na universitě Cambridge-ské, vydané r. 1728, již po jeho smrti, pod názvem: „Optical lectures read in publick schools of the university of Cambridge,“ — dílem za svého živobytí vydal, dílem po sobě v rukopise zůstavil ještě mnohé jiné spisy, které však, pokud nesáhají do oboru, v němž Newton byl mistrem nevyrovnaným, mají toliko podřízenou cenu.

Úplné vydání všech spisů Newtonových podnikl Horsley v letech 1779—1785 v pěti kvartových dílech. A však vytýká se mu, že v něm přece scházejí rozličná pojednání, která se musejí hledati ve „Philosophical Transactions“, v Birchově slovníku i na jiných místech, udaných ve Wattově britické bibliografii. Obsah Horsleyova vydání jest následující:

DII I. (1779).

- 1) Arithmetica universalis.
- 2) Tractatus de Rationibus primis ultimisque.
- 3) Analysis per aequationes numero terminorum infinitas.
- 4) Exempta quaedam ex epistolis ad series fluxionesque pertinentia.
- 5) Tractatus de quadrata curvarum.
- 6) Geometria analytica sive specimina artis analyticae.
- 8) Enumeratio linearum tertii ordinis.

DII II. (1779).

Philosophiae naturalis principia mathematica. — In hoc tomo continentur: Principiorum libri priores duo de motu corporum.

DII III. (1782).

- 1) Principiorum liber tertius, de systemate mundi.
- 2) De mundi systemate.
- 3) Theoria lunae.
- 4) Lectiones opticae. Annis 1669, 1670, 1671 in scholis publicis Cantabrigiensium ex cathedra Lucasiana habitae.

DII IV. (1782).

- 1) Opticks.
- 2) Letters on various subjects in natural philosophy, published from the originals in the archives of the Royal Society of London.
- 3) Letter to Mr. Boyle on the cause of gravitation.
- 4) Tabulae duae, Colorum altera, altera Refractionum.
- 5) De problematibus Bernoullianis.

6) Propositions for determining the motion of a Body urged by two central forces.

7) Four letters to Dr. Bentley.

8) *Commercium epistolicum de varia re mathematica inter celeberrimos praesentis saeculi mathematicos: Isaacum Newtonem, Isaacum Barrow, Jacobum Gregorium, Johannem Wallisium, J. Keillium, J. Collinium, Gulielmum Leibnitium, Henricum Oldenburgum, Franciscum Slusium et alios. Jusu Societatis regiae in lucem editum et jam una cum recensione praemissa insignis controversiae inter Leibnitium et Keillium de primo inventore methodi fluxionum; et judicio primarii, ut ferebatur, mathematici subjuncto, iterum impressum. A. D. 1725.*

9) *Additamenta commercii epistolici et historia fluxionum Raphsoni.*

Díl V. (1785).

1) The chronology of ancient Kingdoms amended.

2) A short chronicle from a Ms. the property of the Rev. Dr. Ekins, Dean at Carlisle.

3) Observations upon the Prophecies of Holy Writ; particularly the Prophecies of Daniel and the Apocalypse of S. John.

4) An historical account of two notable corruptions of Scripture. In a letter to a friend.

Jiná sbírka Newtonových spisů, vydaná r. 1744 od Castillona v Lausanně a Genevě ve třech kvartových svazcích, obsahuje toliko díla mathematická, filosofická a filologická.

Hlavní spisy Newtonovy vydány jsou vícekrát a do mnohých jazyků přeloženy, jmenovitě jeho „*Philosophiae naturalis principia mathematica*“. Jedno vydání tohoto

díla má pro nás zvláštní zajímavost proto, že vyšlo v Praze a opatřeno jest výkladem našeho slovutného Tesánka, svého času pověstného matematika a profesora téhož předmětu na vysokých školách Pražských. Vydání to vyšlo ve dvou kvartových dílech r. 1780 a 1785, a dedikováno jest slavné paměti císařovně Marii Teresii.

Obširný životopis Newtonův vydal r. 1831 v Londýně Brewster, kterýž též v německém překladu vyšel. Mimo něj sluší jmenovati Araga a Whewella, kteří vědecké působení Newtonovo dle zásluhy objasnili.

Stručný přehled osudů jazyka českého.

(Časopis Musea království Českého 1846, sv. 2.)

Veliké a spravedlivé stížnosti vedou se od věrných synů vlasti na to, že národnost česká za našich dob tak velice jest ztenčena, ba v samých těch skrovných mezích, do kterých jest vměstnána, jakouž takouž jsoucnost svou dosti pracně hájiti musí proti nepřítivcům svým, kteří přecasto i dosti nepoctivých prostředků se uchopují, by jí co možná uškodili. Tomu že tak jest, jakž může komu divno býti, komu známa jest historie národu Českého, která téměř nic jiného není, nežli řada bojů národnosti proti cizotě. Od nepamětných, předhistorických časů, po všecky i nejskvělejší doby svého bytu národ Český těžký zápas vedl se živly cizími; nebylo jedné doby, v které by národnost česká dle spravedlnosti a zásluhy úplně byla uznána bývala, a v žádném věku nescházelo samých rodilých Čechů, kteří to sobě za čest pokládali, míti v lehkosti materský svůj jazyk. Avšak právě tato zvyklost jazykových a národních bojů dodala národu Českému té tuhosti a pružnosti, že, přestáv ze všech nejhorší protivenství posledních století, ještě dosti síly podržel, aby se v nejnovějším čase k no-

vému národnímu životu vzkřísil. Úplné sestavení všech jednotlivých útoků na národnost českou a bojů z toho povstalých naplnilo by tlustou knihu, an záležitost ta skrz celou historii národu jako jedna nit se táhne; avšak již vytknutí některých hlavních momentů ze všech věků stačí ku poznání, že národnost česká téměř v žádné době neměla bez odporu všeobecnou, bezvýminečnou platnost.

První nám známé vložování se cizoty jest v Libušíně souda žádost Chrudošova, aby co prvorozený veškerým otcovským dědictvím sám vládl, jakž byl obyčej u Němců, kdežto naproti tomu u Slovanů právo platilo, aby všechny děti stejně poděleny byly statkem od rodičů zřásteným. Tedy jak daleko nejstarší písemní památky naše sáhají, v boji nalezáme živel německý a český. První pak nám známý obhájce národnosti české proti cizotě jest onen buď skutečný aneb vymyšlený „Ratibor od hor Krkonoší“, jenž opřel se neslušně žádosti Chrudošově slovy:

Nechvalno nám v Němcích iskat pravdu,
 Ů nás pravda po zákonu svatu,
 Juže přinesechu otcí naši.“

Nedlouho potom, ač s jistotou nelze určití kdy, stalo se dle svědectví Kralodvorského rukopisu, že

„Pride cuzí úsilno v dědinu,
 A cuzími slovy zapovieda.“

V tu dobu vidíme Čechy podrobené národu cizímu, jenž jim i zvyky a obyčeje své vnucoval. Ale nevytrpěli toho dlouho Čechové, nýbrž valně povstavše ntiskovatele své v krutém boji přemohli a se země vyhnali.

Tyto pak doby až do uvedení křesťanstva považovati můžeme za doby největšího květu čistě, přesné národnosti slovauské v Čechách, které nikdy se více ne navrátily; neboť jak mile osvěta křesťanského náboženství nad Čechami zasvitla, tu bohužel již i němčina a latina do země se hrnuly, tato vyšší okresy opanovala, ona do života společenského se drala. Pokoření se Václavovo králi Německému Jindřichu I. německému vplyvu do Čech bránu otevřelo. Boleslav I., ač statečně bránil, však neobhájil samostatnosti své, a Němečtí císařové začali pokládati Čechy za část své říše. Tu počala mezi vyššími stavy cizí vzdělanost více platiti nežli domácí, i posílali syny své do Němec na učení, ač i v Čechách o školy nouze nebyla. Tak svatý Vojtěch vzdělán byl v Magdeburce, z čehož počlo, že sobě české mravy v necht vzal a potom raději vlasti své prázdna se učinil. Úředním jazykem stala se v Čechách záhy latina, o vzdělávání národního jazyka žádné péče nevedeno. Přivtělením se knížat Českých k říši Německé za Oldřicha usnadněno usazování se v Čechách Němců, národu, kterýžto odjakživa až po tyto doby rád vlast svou opouští a v cizích krajinách lepšího bytu vyhledává. Ale nemusili se noví příchozí příliš slušně chovati k přirozeným obyvatelům země, do které hostinsky přijati byli, ovšem pak nejináče než jako za dnešních dnů hrdě vzhledali na národ Slovanský a všemožně ho potupovali; neboť jinak nemohl by byl říci Kosmas o Břetislavovi na rok 1038: „Perpendit innatam Teutonis superbiam, et quod semper tumido fastu habeant Sclavos et eorum linguam.“ (Rozvážil vrozenou Němcům pýchu, a že vezdy v ošklibost a pohrdání berou Slovany a jich jazyk.) Nebylot to asi též pro zásluhy, že Sptyhněv, ani vlastní matky

nešetřě, všechny Němce z Čech vyhnal, ač nebyl sám veliký ochránce národnosti slovanaké, an mnichy, tébož jazyka ušívající, z kláštera Sázavského vypudil.

Ale nemělo to dlouhého trvání, a opět Němci počali se tronsiti do Čech a zvláště v městech se osazovali, jakož Soběslav I. zvláštními výsadami nadal obec německou v Praze. Ti svá od českých rozličná práva do země přinašeli a jimi pod správou svých vlastních soudců se řídili, kteří pak i jiné obyvatele zemské buď s vůlí buď proti vůli jejich před se potahovati počali. Abychom pak věc jinde pověděnou zbytečně tuto neopakovali, odkazujeme na výborae pojednání pana Tomka: „O národnosti české a německé“ v časopisu Musea království Českého na r. 1845. Že i do úřadů jim nenáležících se třeli, dokazuje zákon na sněmě r. 1135 vynešený, aby žádný cizozemec úřadu nezastával pod uřezáním nosu.

Za prvních králů Českých byla již němčina při dvoře i mezi vyššími stavy vůbec oblíbena, Václav I. seznamoval Čechy s německými obyčeji a sám prý německé verše skládal, panstvo přijímalo německá jména, jichž až po tu dobu množství bez proměny se zachovalo, a města zvláště za Přemysla Otakara II. tak hustě německými řemeslníky jsou osazena, že němčina ve větších městech brzy čeština převyšovala. K tomu když povážíme, že jazyk vyšší jednaei latinský byl, jazyk český obmesený nacházíme pouze na vesnice a na lid obecný, sotva v lepší míře než dnešního dne.

Při korunování krále Jana r. 1311 dle svědectví Petra Zbraslavského větší počet byl lidu, který německy, než který česky zpíval: „Turba Bohemorum canit, quod scivit, eorum lingua, sed ipsorum pars maxima Teutonorum cantat teutonicum.“ Tých Jan, sám jsa cizozemec,

i úřady cizozemcům svěřoval, čímž němčina velmi v zemi se plodila, až pak stavové tomu odpor položili a on úřady zemské rozenými Čechy obsaditi musil. Toho času první práva městská němečtí radní v Praze s povolením krále v německém jazyku navrhli (1341).

Za Karla usnáno bylo za potřebné, aby král připověď otce svého strany usazování na úřady rozených Čechů obnovil. Avšak, jak veliké tehdaž musilo býti působení Němců na důležitosti zemské, z toho vysvitá, že se jim povedlo, přidati k samému zákonu tomu výmínku takovou, která jej zcela neprospěšným, pouze ilusorním činila. Bylo totiž ustanoveno, „aby nikdo soudcem v zemi nebyl, kterýž by neuměl mluviti a rozuměti řeči českého jazyka, *leč by měl do sebe zvláštní mravy, ctnosti a umění.*“

Zatím pak právě za Karla potřeba i důstojnost češtiny vždy více se ohlašovala, čemuž nemálo i nově založené vysoké učení Pražské přispívalo, neboť větší učenosti se lidem i hlavy otvíraly, tak že o mnohých věcech přemýšleti počali, kterých sobě dříve nevšímali. Než naproti tomu vždy byl mezi učenými veliký počet těch, kteří pouze v latině všecku dokonalost a vzdělanost hledajíce, národním jazykem, jež sprostým nazývali, pohrdali. Plemeno pak těch pyšných latinářů ještě za několik století trvalo. Takovým praví ctihodný mudrc Štítný: „Svatý Pavel k Židům hebrejsky, Řekům řecky, každému v řeči jeho srozumitelně psal; proč bych já Čechům krajanům česky psáti se ostýchal? Budu česky psáti, proto že Čech jsem, a pán Bůh Čecha jako Latínika miluje.“ Jinde zřejměji dokládá o učených svého věku, „ježto hyzdie knihy české, ač i dobré, snad chtíce, aby jen sami byli moudří viděni.“ Opět pak jinde praví:

„Pročež pak rechne a vrčí pyšně na mě, anebo hlupí, ješto vše byzdie jemuž nemohú sami roznměti, ež píš česky.“ Tedy i protivensství bylo zakoušeti těm, jenž česky psali.

O pokažení pak jazyka v ústech měšťáků svého času pronesl Hus tato památná slova: „Také knížata, páni; rytíři, vládky, měšťané mají se postaviti, aby česká řeč nebhnula; pojme-li Čech Němkyni, aby děti ihned česky učili a nedvojili řeči, neb řeči dvojení jest hotové závidění, roztržení, popuzení a svár. Protož svaté paměti Karel císař král Český přikázal jest byl Pražanům, aby své děti česky učili, a na radném domu, jemuž německy říkají rathús, aby česky mluvili a žalovali. A věrně, jako Nehemiáš slyšav, ano dítky židovské mluví odpolu azotsky a neumějí židovsky, proto je mrskal a bil: též nyní hodni by byli mrskanie Pražané a jiní Čechové, jenž mluví odpolu česky a odpolu německy. A kdo by mohl vše vypsati, co sú řeč již českú zmietli; tak že kdy pravý Čech slyší, ani jinak mluví, nerozumí jim co mluví.“ — O mnoho-li as lépe bylo tehdaž než nyní?

Až do krále Václava IV. rada měst Pražských na větším díle z Němců záležela, což on zrušil, a na budoucí časy ustanovil, aby většina byla Čechů. Týž král zlomil převahu Němců, již měli na universitě nad Čechy, neboť užívajíce tři hlasů, Čechové pak jediného, všechna výnosnější místa a úřady mezi sebe dělili, tak že domácí Čechové velice tím zkracováni byli. Což mistři čeští králi přednesše, na něm vymohli, že věc obrátil a Čechům tři hlasy, Němcům pak jeden udělil. Nad tím rozmrzevše se mistři a profesoři němečtí Prahu opustili a v Němcích vysoké školy zakládali. A však tiž mistři, jimž později přece po Praze se zastesklo, mstili toho

na Jana Husovi, který všech těch věcí byl původce, a bez jejich přičinění by sotva od otců Kostnických k smrti odsouzen byl.

Bez předcházejícího ustavičného boje české a německé národnosti nebylo by bývalo Husitské války, v kteréžto Čechové, jako někdy za Zboje, násilné okovy své přetrhnoouce, všecku cizotu dočista se sebe stfásli. Tu dobyla úplného vítězství národnost česká, český jazyk na místě latinského do soudů a kancelářů uveden, a stav městský docela počestěn. Nebyloť pro národnost českou tak příznivé doby od uvedení křesťanstva. Ale i v této době, kdežto český jazyk v největší slávě se stkvěl, mnohá památka z předešlé jeho podrobenosti se udržela. Tak ještě v polovici 15. století zachovával se obyčej kapitoly Pražské, německé kázání v kostele, české pak venku míti. Zde ovšem dalo by se to vysvětliti tím, že na dvůr ohled brán býti musil, kterýž vždy více německý byl; ale kterak vysvětlí se to, že tak činěno na všech kolegiálních kostelích a nadaných klášterích, jakž Eneáš Sylvius dosvědčuje, vyjma mnichy žebravé, jimž povoleno bylo v kterémkoli jazyku lid poučovati?

A v též slavné době národnosti české směl Židek králi Jiřímu, rozenému Čechu, bez pokárání udělovati radu následující: „Ať kněží nezpívají česky v kostelích na mši, neb to není žádný prospěch než roztržení, a křti latině. Obci v kostele písně svaté před kázáním mohou pro náboženství dopuštěny býti až do arcibiskupa, potom, co učiní arcibiskup, to buď.“ Co se týče užívání národního jazyka od kněží při službách božích, v tom Židek jako katolík toliko s obecným míněním církve se srovnává, a rada ta mu ve zlé vyložena býti nemůže; ovšem pak to, že zásadu tu i na pobožnost od lidu ko-

nanon vztahovati chce. Ale Židek vůbec nebyl valný přítel národnosti české, i nechtěl chváliti snažení těch, kteří žádnému cizozemci měšťanství propůjčiti a žádného jazyka kromě českého v zemi trpěti nechtěli, a to z té příčiny, „že jedním jazykem se nevzdělá království, ale rozličností jazykův, roucha u lidí.“ (!)

Učený Bohuslav Lobkovic z Hasišteina, dle svého předsudku školáckého jazyk národní za sprostý maje — neboť jej *linguam vulgarem* nazývá — latinsky psal v době, kde jazyk český ovšem již tak vzdělán byl, že by byl k vyjádření všeho tak dobře jako latina postačil. A nebyl on jediný toho plemena latinářského, ale předsudek ten, že latinou toliko důstojno psáti muži učenému, toho věku, ba ještě mnohem později, jak již svrchu podotknuto, běžný byl. Avšak lidé zdravějších rozumů jináče smýšleli. Tak praví Viktorin Kornel ze Věhrd v předmluvě na Chrysostoma: „Němci, jichž jazyk tak drsnatý, tak dreptavý a tak nerozumný jest, že jeden s druhým mluvě, Němec s Němcem sobě častokráte nerozumívají, avšak jej našema na potapu šíří a trů. — A sami my ze všech národů budem, kteříž svůj jazyk přirozený, dobrý a ušlechtilý, rozumný, bohatý a hojný, nám od Boha daný, potupíc latinsky nebo německy, obojím nevďek, sobě k posměchu vzdělávati budem. — Ačkoliv také bych mohl latině snad, tak jako jiní mně rovní, psáti, ale věda že jsem Čech, chci se latině učit, ale česky psáti i mluvíti: aniž mi se zdá, tak svůj řeč přirozenou v nenávisť míti, ačkoliv někteří se za ni stydí, a tak ji nemilovati, abych všeho, což bych koli psáti chtěl, českým jazykem raději nežli latinským nepsal.“ Tedy ten samý stav věcí, co o století dříve, kdež Štítný podobnými slovy horlil. Že by se kdo v době nejutěšenějšího

rozkvětu národnosti své za jazyk materský styděl, jak tuto dokládáno, jest snad bez příkladu v dějinách člo-
věčenstva.

Že pak Němci vždy ještě dosti veliké působení v Čechách měli, aby i zákony proti nim vydané v samém znění jich neplatné učiniti mohli, dokazuje následující výťah z akt Plzenských: „Léta 1500 páni konšelé i hned po obnovení rady, jsouce se všemi jinými příssežnými osobami shromáždění, slavně mezi sebou zavřeli a společně na tom zůstali, aby, co se pohných Němcův dotýče, kteříž nic český neumějí, žádný z nich zde za souseda přijímán nebyl, aniž za člověka v kteréžkoli vsi městské, ani aby domu nenajímal v městě, dokud by se česky mluvití nenaučil, *leč by se takový člověk dobrý nahodil, kterýž by se pánům napřed a obci líbil a hoditi mohl.*“ Ejhle ten samý zničující přívěsek, jako svrchu při zákonu Karlova strany neusazování cizozemců na úřady zemské!

Roku 1507 horlí Konáš v předmluvě na Luciana na nenávistníky národního jazyka: „Ovšem nepochybují o tom, že jiným na vodě psáti budu, a zvláště těm, *kteří tak veliká a jaká vztekla nendvist přirozeného drží jazyka, že mnohokrát z omýlení české písmo v ruce své vezmouce hned rychle zase nejindče než jako horké uhlí vypouštějí.* Takovéť já mezi těmi, kteréž posmívání jsou nejhodnější, počítám. Ne takovůť již Němci nenávisť (všecky jiné pro ukrácení pomína) k svému drsnatému jazyku mají.“ — Mohl-liž kdo o našich časech silněji se vyjádřiti?

Matouš Kolínský, od Ferdinanda I. do stavu šlechtického povýšený, chlubil se tím, že sobě zvolil predikát český, pravě: „Já jsem snadno mohl z německých jmen Dorf, Berg, Stein a t. d. sobě dáti, ale já jsem Čech a

na tom dosti mám.“ Z toho viděti, že za těch dob u mnohých německá jména v oblibě byla.

Za Ferdinanda I. pro nedostatek kněží katolických, zvláště klášterních, uváděno do země mnoho cizích česky neumějících. Ti, chtěli-li prospěšni býti, musili se teprve pracně českému jazyku učiti, jakož jmenovitě jesuité na znamení svonečku denně hodinu v českém jazyku se cvičili. U sv. Klimenta mívali odpoledne české kázání, kteréž ale r. 1567 pro nedostatek posluchačů přestalo, an německé kázání napořád trvalo.

Ani pak vyhlášený slatý věk Rudolfův všecky předsudky strany jazyka nevyvrátil. Celá téměř literatura toho zlatého věku tak zvaného záleží pouze ve spisech prostonárodních, an o vědách vždy latinsky psáno a v témž jazyku i básněno bylo. Poslyšíme slova Veleslavínova v dedikaci *Sylvae quadrilinguis*: „Non enim cum illis sentio, qui eam (linguam bohemicam) ut barbaram calumniantur, ut inopem et tenuem in angustos fines includunt, ut ineptem et ad res explicandas haud idoneam contemptim negligunt. — In qua (lingua) ornanda, perpolianda, augenda et propaganda si nos Bohemi vel Germanorum vicinorum et civium nostrorum exemplo studia veterum Graecorum et Latinorum imitaremur, jam dudum commigraret ad nos et in civitatem nostram transisset omnis sapientia graeca et latina. Loqueretur nobiscum materna nostra lingua Plato, philosophorum deus, disputaret de natura, moribus et artibus doctissimus Aristoteles etc. Sed contrarium fieri videmus, fatone an incuria nostra, non difficile fuerit divinare.“ (Neboť nesmýšlím s oněmi, kteří jej [jazyk český] jako barbarský osočují, jako neobratný a skrovný v úzké meze zavírají, jako neschopný a k výkladu věcí nespůsobný zanedbávají.

V jehožto [jazyka] vykrašlování, hlazení, množení a rozšiřování kdybychom my Čechové aspoň za příkladem Němců, scusedů a měšťanů našich, studia starých Řeků a Latinsků následovali, již dávno byla by k nám se přistěhovala všecka mondrost řecká a latinská. Mluvil by s námi materským našim jazykem Plato, bůh mudrců, rozprávěl by s námi o přírodě, mravech a uměních veleučený Aristoteles a t. d. Ale naopak dítí se vidíme, zdali osudem aneb vlastní nedbalostí, nebude těžko uhodnouti.)

V samém pak jazyku zlatého věku němčina nesčíslných stop svého působení zanechala v germanismech jak ve slovích tak frásích. Tu bylo *kvaltů, křtaltů, fre-swěků* a jiných nešvar množství, tu se s úmyslem *vákol chodilo* (umgehen) a t. d., až strach jest nezkaženému českému sluchu. Němčina byla se toho času opět hrubě zakořenila v zemi, tak že i ve školách vedle latiny místa jí dáváno. Biskup Vilém Prusinovský, jenž r. 1570 jesuity do Holomouce uvedl, rozdával skrze ně české i *německé* knihy mezi lid. Tedy již do obecného lidu němčina zasahovala. Muselat pak Holomouc nad jiná města býti němčinou nakažena, neboť r. 1610 Karel z Žerotína magistrát Holomoucký napomíná, aby mu budoucně česky, ne pak *německy, jakž činili*, psali, ano láska k vlasti zavazuje ho, netrpěti žádných škodlivých novot. Byla-li to tedy novota, z toho vidět, že v tom čase němčina zmáhala se a rozšiřovala.

Roku 1614 a 1615 slezská odnárodnělá knížata jednali na sněmě o místo kancléře německého, k čemuž však stavové nepřivolili.

Nad jiné pak památný a pro čas tehdejší charakteristický jest onen artikul sněmovního snešení od r. 1615, který se jazyka českého týká. Pro jeho důležitost polo-

žme jej zde celaji, nežli kde jinde se nachází. Zať pak takto: „Při mnohých nynějších obyvatelích království tohoto nemůže se než tupiti, že šlepci předků svých nenásledují, více se na uvedení sem do tohoto království, vlasti naší milé, všelijakých cizích jazykův a národův vydávají; čemuž kdyby jednou časné v cestu vkročeno nebylo, nemohlo by naposledy to než s velikou záhubou i utištěním národu našeho Českého býti. Na oko se spatlňuje, že vždy více a více do země cizozemců přibývá, kteříž se zde osazují, své živnosti, obchody a handle vedou, velikých statků docházejí, na úřady ty i jiné, obzvláště v městech, městečkách do rady mnozí, neumějící tři slov českých, stranám česky své věci přednášejícím nerozumějící, a práv tohoto království povědomí nejsouce, dosazeni bývají, ano i v mnohých místech tohoto království před soudy a v místech radních jazyky cizími, což patrně čelí proti *Zřízení zemskému B, 32*, kdežto omezeno, aby všickni před soudem zemským českým jazykem své pře vedli, i také proti výš připomenutému předků našich jistému nařízení, se mluví a pře vedou. Ano i na nejedných kolaturách stavův království tohoto, k kterýmž však lidé poddaní osadní větším dílem mimo jazyk český jiného žádného neumějící, náležejí, kněží cizozemci, jazyka českého neužívající se dosazují a chovají. *Ješto toho na odpor neslyší se, aby Čechové odsud ze země jinam se táhnouti, osazovati, kdekoliv u cizích národů podobného pohodlí neb jiného takového fedrunku užiti a kde v které cizí zemi jazykem českým buď při právech a před soudy mluveno aneb v kostelích slovo boží každno býti mělo.* Odkudž zřejmo jest, že Čechův ubývati a cizozemců do království Českého zhusta přibývati musí. A protož na tom J. M. C. s stavy jednomyslně

se snéstí ráčil: Předně aby všickni ti, kteříž z cizích zemí posavad do království tohoto buď za obyvatele do země, anebo do měst za měšťany přijati jsou, děti své hned z mladosti jazyku českému povinni byli učiti dáti, tak aby, jsouce zde zrodili a zrostli, toho že Čechové jsou (poněvadž jeden národ od druhého ničím tak jako jazykem rozeznán býti nemůže) skutkem dokazovali. A aby děti cizozemcův také v nově posavad do země přijatých větší příčinu k učení se jazyku českému měli, protož aby dědici obojího pohlaví vyšších i nižších stavů, kteří by jazykem českým dobře mluvit uměli, po smrti rodičův svých napřed před jinými v statcích pozemských dvojnásobně dědili a tak jim raději statky pozemské sůstávaly, jiní pak a kteří by česky neuměli, tehdy ti a takoví aby na penězích anebo jináč dly své přijiti a na tom zůstatí povinni byli. Na potomní však a budoucí časy, od zavření tohoto generálního sněmu, aby žádný cizozemec, který by jazyka českého neuměl a potřeby své v témž jazyku srozumitelně přednésti nemohl, do země za obyvatele, ani do měst za měšťánina žádným způsobem přijímán nebyl; nýbrž aby každý ten, kdož by toho, aby do království tohoto přijat byl, žádati ohtěl, nejprvé se jazyku českému naučiti povinen byl. A když by se naučil, tu teprv aby mu se toho dostati mohlo a prvé nic. Však s tou přitom znamenitou výminkou, aby žádný takový v nevě do země přijatý cizozemec ani děti jeho do třetího kolena na žádné úřady buď zemské buď městské i jiné, ani také do žádných soudův desazování nebyli. — — — A jakož jistá správa se činí, že by některé osoby z stavů i také obecných lidí mezi sebou se zavázali, aby při shledání jich společném žádný jazykem českým nemluvili, což na veliké zlehčení a potupu našeho

jazyka českého se vztahuje: protož jsou se o to tak anesli, kdož by koliv ten a takový byl, jsouc obyvatel tohoto království, jazykem českým (umějíc jej) mluvit nechtěl a jiné též od mluvení českého odvozoval, aby v zemi trpín nebyl, nýbrž v pát lété pořad zběhlém ven z země se vystěhovati povinen byl. A pokudž by toho nečinil, aby jako rušitel obecného dobrého dále žádných práv a svobod království tohoto užívati nemohl. A poně- vadž se to také vyhledalo a našlo, že v některých místech zde v království Českém, zvláště v městech Pražských, německého národu lidé obcí německou se jmenují, ješto v království tomto Českém o žádné jiné obci mimo obec českou se neví — — — protož na tom jsou se všickni tři stavové snesli, aby toho na budoucí časy nikdy nebývalo a nějaká obec nová v království tomto zvláštní německá se nejmenovala. Kdo by se pak přes to jich stavův snesení toho dopustil a jinou obec mimo obec českou jmenoval a uznával, ten každý aby pokutu výš položenou podniknouti povinen byl!“

Tak mocné obrany potřebovala tedy národnost česká v časech, kde jazyk český byl panující v zemi a úřední i soudní! A v těch časech daly se věci proti němu, jaké jenom v nedávno minulé době jeho nejvyšší sniženosti se opakovaly! Věci to k víře nepodobné, kdyby nebyly stvrzeny tak váženým svěděctvím, jako jest sněmovní snesení.

Jaké protivenství jazyk český po osudné bitvě Bělohorské až téměř na naše časy snášeti musil, beztoho každému povědomo, pročez známé věci tuto opakovati nechci. Již r. 1627 do úřadů vedle českého uveden i jazyk německý, státní pak jednání pouze němčinou se konalo. Během času čeština z úřadů *skutkem*, ač *nikoli*

zákonem, docela vytištěna. Konečně zavedením německých škol od císaře Josefa II. a záporvdi, aby nikdo bez do- statečné znalosti německého jazyka do latinských škol připuštěn nebyl, jako poslední rána zasazena české ná- rodnosti, o které již, jakoby jí ani nebylo, sotva zmínky kde činěno. Kterak právě tou osadnou ranou jako z tvr- dého sna probuzena k novému životu procitla a neunav- nou snahou vždy rostoucího počtu věrných vlastenců zvláště za posledních let k zpanilému květu dospívala, a zpírajíc se na své dobré právo směle proti odpůrcům svým stavěti se počíná, toho všickni svědkové a dílem i účastníci jsme. Dosáhnat již literatura česká stupně tako- vého, že již ne s úsměškem ale s vážností a dílem i s podivem na ni se hledí. Ale právě čím více prospívá a se zvelebujc, tím lítěji sápají se na ni nepřátelé její, nade vším právem lidským i vzdělaností se zapomínajíce, tak že tudy jako nová doba protivensství jejího povstává. A však zbraň, kterou tito odpůrcové naši proti nám bo- jují, jest příliš nemotorná, a patrná jízlivost jejich sama k naší straně mluví, tak že počínání jejich více nám pro- spěšno jest než škodlivé. Nicméně nebude zbytečno bu- doucně, kdykoli příčina důležitější se okáže, nerozumnost a ničemnost jeho odkrývatí, aby znalost o něm co možná nejvíce se rozšířila.

Tento pak obraz nátisků, jaké národnost česká od jakživa snášeti musila, sestavil jsem k potěše oném, kteří naklonění jsou nad nynějším jejím stavem zoufati, aby viděli, že jako nic nového pod sluncem, vše to, co za našich dnů dítí se spatřujeme proti národnosti naší, jest toliko opakování věcí, které již před stoletími se dály, aniž proto národ Český vyhynul. Zdáť se věru, jakoby prozíratelnost božská národ náš pro tuto jeho tuhost a

pružnost, která mu ani pod největší tíží osudů docela klesnouti nedovoluje, schválně byla určila býti štítem kmenu slovanskému, který by úpy přirozených jeho nepřátel zachycoval, neboli strážil pomezí, jenž by odbíjela útoky nalehající cizoty. A takové povolání ovšem národu našemu ke cti slouží, an na jeho pevné vytrvalosti jest založeno; pročez každý jednotlivec to sobě za povinnost měj, v každé příležitosti dle moci své národní tuto úlohu plniti a tak slávu národu svého množiti a rozšiřovati.

Literární úvaha.

(Časopis Múzea křesťovství Českého 1858, ročník 1. a 2.)

Mistra Jana Husi Orthografie česká. Vydal Alois Vojtěch Šembera.
Jana Blahoslava Gramatika česká. Vydali Ignác Hradil a Jos. Jireček.

Hlavně bylo to století 15. a první polovice 16., ve kterém čase jazyk náš český starší svou formu proměnil v nynější tvářnost. Od té doby, co latina přestala býti výhradním jazykem jednacím, nabývala řeč národní vždy širšího pole, čehož přirozený následek bylo pilnější a všestrannější její vzdělávání. Tu musila se záhy objeviti potřeba pravidelného a duchu jazyka přiměřeného způsobu psaní, kdežto až dosaváde nedostatečné abecedy latinské užíváno bylo velmi nemotorné a od rozličných písařů nestejně. Jako jinde tak i u nás byl to reformátor církevní, který se stal spolu reformátorem na poli jazyka, jehož psaní uvedl v pevná pravidla. Tím nabyto nezvratného základu k posloupnému se vyvinování všeobecné spisovné řeči, jejíž tvar ustálen hlavně knihotiskem v ty doby vynalezeným. Nežli však toto jeho se utvořování dovedeno tak daleko, aby v podstatě své pokládáno býti mohlo za ukončené, uplynulo dobře půl druhá století. Pochod děje toho byl nenáhlý, a dlouhá

tato přechodná doba vysazuje se přehojnými fázemi, jak krok za krokem kriticky stopovati byla by věc velicejímavá, ať ovšem nemáme právní i dosti nesnadná.

Uvedení v čele úvahy této dva spisové naznačují počátek i konec přechodní této periody, pročť za shrnutí máme promluvit o nich společně. Oba nyní ponejprve jsou tiskem vydáni.

Husova „orthografie“ psána jest latinou, které onoho času výhradně užíváno při spisování vědeckém po celé Evropě, an jazyky národními mluveno toliko k lidu obecnému o předmětech všedních. Ve spisku tom, jakkoli objemu jen skrovného, objevuje se nám Hus se strany jiné, nežli s jaké naň obyčejně hledáno bývá: poznávámeť v něm muže filologicky neobyčejně vadělaného, ducha jasného a bystrého. Tak důkladnému znateli jazyků starých, jako byl on, přičítati a protiviti se musil barberský způsob, jakým dle tehdejšího obyčeje naznačovali se v písmě zvláštní zvukové materiály jeho dvojnásobením a divným hromaděním liter abecedy latinské, jíž pro zvuky tyto scházelo vlastních známek. Povědom jsa i písmu Slovianům vlastnímu, v kterém každý zvuk i zvláštní známku svou má, umínil si ke vzoru jeho sestaviti podobnou abecedu pro Čechy ze známek obvyklého písmu latinského, a tak celý způsob psaní zjednodušiti a usnadniti. Jak dalece k tomu pobádala náboženská reformátora i žádost, přístupnější učiniti své spisy lidu obecnému, nebudeme zde vyšetřovati; že bez toho nebylo, snadno jest pochoptitelné. Nám pouze o to se jedná, abychom ukázali, jak dalece tomuto úkolu svému dosáhl.

Vádec-li se Hus považuje za vynálezce a tvůrce nynějšího pravopisu našeho, to vřim právem se děje, neboť jakýmžkoli změněm od oněch dob až na naše časy

podlehalo orthografii české, ty věci pouze a jedině týkaly se věcí případných, v podstatě a základě samém ničeho nezměněno. Všecky od časů Husových nastalé proměny pravopisu českého důžno považovati jenom za výsledky přirozeného dalšího vývoje jeho na nezvratném, od Husa položeném základě.

Tuto trvalou platnost Husova pravopisu přičítati sluší dvěma věcem: 1) pravidlu od něho stanovenému, že každá hláska psána býti má toliko jedním znamením, a 2) přidanému rozdílu, jaký činil mezi *i* a *y*. Co se oňoho prvního dotýče, vymyslíl sobě Hus — aby vystálil se známkami latinské abecedy také pro zvláštní české zvuky, jichž latina nemá — velmi důvtipně znamenání některých liter puntíkem neb čárkou, kterýž tak zvaný diakritický způsob psaní pro svou jednoduchost a přiměřenost v nevějším čase netoliko též od jiných slovan-ských nářečí jest přijat, nýbrž i od nejslavnějších filologů k vyjadřování cizích zvuků písmem latinským schválen a oblíben. Puntík zavedl Hus hlavně k změkčování zvuků, klada jej nad *c*, *d*, *n*, *r*, *s*, *t*, *z* (*č*, *dě*, *ně*, *ř*, *š*, *ť*, *ž*); při jediném *l* učinil ho k naznačení tvrdosti, z čehož počlo později zavřené *l'*, dochované ve švabachu téměř až na naše časy. Čárky užil Hus při samohláskách k naznačení delšího jich trvání (*á*, *é*, *í*, *ó*, *ú*, *ý*). Veskrze však přece neprovedl Hus pravidlo své, aby každá hláska psána byla jedním toliko znamením, přijav do své abecedy složenou známku *ch* pro slovanaký zvuk *x*, jižto umístil na samý konec, což patrně ukazuje na známost azbuky. Ještě však patrněji vysvitá tato z přidaného rozdílu, jež činí Hus mezi literami *i* a *y*, a jakož by sotva byl uměl činiti bez náležitě zběhlosti v jazyku církevním; neboť *slyšeti* rozdíl tohoto z úst Čecha bylo ten-

knát, již asi tak málo jako nyní. Zajisté nepřeháníme tvrdice, že brzké ustanovení důležitého toho rozdílu nemálo přispělo k dosažení onoho vysokého stupně gramatické vzdělanosti, jakým nářečí naše nad ostatní své slovanské sestry vyniká.

Ukázavše na hlavní zásluhy Husovy o jazyk náš, nemáme se pouštět v další rozbírání spisu jeho; povíme jen, že latinský text jeho vytištěn dle jediného posud známého rukopisu, jež pan Frant. Palacký r. 1827 v archivu Třeboňském byl nalezl — kdežto dříve jen abeceda Husova známa byla, kterou také Jungmann do prvního vydání své historie literatury přijal — a že pan profesor Šembera výtečně jej do češtiny přeložil. Mimo to opatřil pan vydavatel spis ten hojnými vysvětlujícími posnamenáními, a na konec přidal k němu, jako na ukásku praktického upotřebení Husovy orthografie, některé vřátky z jeho spisů.

Vydání jest velmi sličné a úpravné, a činí všechnu čest tiskárně Leopolda Sömmra, ze které vyšlo.

Od časů Husových až na Jana Blahoslava stala se s jazykem českým veliká proměna. Vzdělávaje se nejvíce podle vzorů latinských, posbýval znenáhla forem, k nimž podobných latina neměla, neboť za příkladem učených, kteřížto je ve spisech počali zanedbávati, pomalu i lidé obecnému, mezi nimž spisy tištěné vždy hojněji se rozšiřovaly, v zapomenutí přicházely, až konečně nejenom ze spisovního jazyka, nýbrž i z mluvy obecné nažisto se vytratily. Mínilo zde hlavně duší a staré soristy. Naproti tomu nabýval jazyk čím dále tím větší určitosti, on počal se usazovati jak v lexikálním tak i v syntaktickém ohledu, v zevní formě své utvářel se vždy stejněji. Toto poslední dále se nejvíce za

příkladem mluvy, jaká panovala v Praze, jakožto středu říše i vzdělanosti, i v nejbližším jejím okolí, a tím způsobem opanoval v jazyku spisovném onen aticismus, který sice nemálo přispěl k jeho vybroušení, s druhé pak strany užíváním hlásek tenkých na místě plnějších a širších libozvuku nehrubě posloužil, ba někdy stejným frásím v rozličných skloňovacích pádech i srozumitelnosti na újmu jest. Vedle těchto proměn vtíraly se také do jazyka českého hojně cizomluvy, jak jednotlivých slov tak i celých obrátů čili frásí, a to hlavně germanismy, když stykání se národu našeho s německým vždy bližším se stávalo. Z takových germanismů, jichž větší část teprva během 16. století v českém jazyku spisovném zdomácněla a takorťka vůbec uznávaného práva občanského nabyla, ovšem se trvale dosti málo udrželo, jak mile úpadkem literatury vliv řeči spisovné na mluvu národa zastaven jest — důkaz to, že barbarismy tyto v lidu samém kořenů žádných neměly, a jenom pomíjející modou co nevkusná a nepřirozená ozdoba do knih uvedeny byly. Z toho všeho utvořil se jazyk novočeský, jehož zevnitřní tvárnost v druhé polovině 16. století se ustálila, z kteréžto doby pochází druhý z uvedených sčrtek maluvnických spisů, Blahoslavova tak zvaná „Gramatika česká“.

Že v průběhu tohoto přechodu od staré češtiny k novější necházelo mužů, kteří zřetel svůj obraceli na zvláštní povahu i vnitřní ústrojí jazyka, bedlivě a snažně je zpytníce, rozami se samo sebou; to však jest zvláštní a nápadné, že snahy takové dlouho zůstaly dosti neprospěšné v době, kde následkem obnovení klasických studií filologie byla vědomi hojně vzdělanou. Kdo však blíže přiblížíme k povaze oné doby v našich vlasteneckých dějinách; díváme svého umění spatře, kterak daleko větší

část duševní činnosti našeho národu zaujata byla otázkou náboženskou, na velikou ujmu vzdělání vědeckému. Následkem pak poměrů politických čím dále tím více v zapomenutí přicházeli svazkové rodové příbuznosti, spojující národ náš s ostatními Slovany, jichžto vědomost v 15. století obzvláště byla živá, a studium jinoslovanských nářečí, jmenovitě pak církevního, o jakémž v době oné patrné stopy se vyskytují, upadlo téměř docela v zapomenutí. A bez známosti těch jakých pokroků mohla učiniti mluvnice česká?

Jakožto prvních gramatiků českých objevují se v šestnáctém století jména *Beneše Optata*, *Petra Gzela*, *Václava Filomatesa*, nad jiné pak *Jana Blahoslava*, vysoce vzdělaného přednosty Českých bratří, jednoho z nejplodnějších a nejdůkladnějších spisovatelů svého času. O něm píše Jungmann ve své historii literatury české, že „sepsal gramatiku českou, která sice nikdy tištěna nebyla, ale ve školách bratrských se přednášela“. Toto jeho dílo vydali nyní poprvé pánové Hradil a J. Jireček dle rukopisu Teresiánské akademie ve Vídni. Že by podle spisu tohoto, jak před námi jest, kdy ve školách přednášeno býti mohlo, není naprosto podobné; avšak obmezení se dá tvrzení Jungmannovo slušné v ten smysl, že ve školách bratrských při cvičení v češtině přidržováno se záměru s náhledů od Blahoslava v něm vyřkaných.

Kdo by se podle názvu „Gramatika“ domnívali chtěl, že tu najde nějakou spořádanou soustavu jazykovou, velice by se mýlil; není to nic jiného nežli obšírná kritika mluvnických spisů výše jmenovaných jeho předchůdců, k níž pod jménem přídavku připojil sedmého pojednání: 1) o vlastnosti, 2) o metafoře, 3) o slovicích z cizích jazyků, 4) o enalagii, 5) o figurách menších,

6) výber slov o spôsobu mluvenia, kritika spisovateľá, frázi, latinské, príslovia, reči vybrané, zlé frázi, kritika Žaltára a Sumovníka, 7) o synonymech, epithetách, o dialektach, o akcentu. Text posouzených spisů úplný se tu nalezá. Ani však z těchto žádný nezaslňuje jména gramatiky, neboť jednáno v nich toliko o pravopisu a syntaxi, a toto poslední na základě mluvnice latinské a s ustavičným na ni ohledem. Jednati o skloňování, časování a těm podobných věcech zdálo se dobrým mužům zbytečné, neboť známost toho u svých čtenářů předpokládali. Ostatně Blahoslav nic příliš sobě nezakládá na díle svém, ano v předmluvě ku přídávčům zjevně vyznává, že k sepsání „bedlivě vyhledaných nějakých regulí (tak podobně jako jest v řeckém a latinském jazyku účinně) pro jiná pilná zaměstnání dostačiti nemohl“, dokládaje: „dosti mně na tom buď, když jsem jako k nějakému stavění materiál dříví, kamení a jiné věci potřebné shromáždil.“ Snášel pak materiál tento, jak sám vyznává, plných 20 let.

Tímto vyznáním naznačena jest míra, jakou přiložiti lze na spis Blahoslavův, jež když považujeme za pouhé shromáždění materiálu, shledáme jej býti skladem, na onen čas velice bohatým, úvah zralých a důkladných. Že každé zrno není zlato, nic není na ujmu zásluze Blahoslavově, povážíme-li, kdy a v jakých okolnostech psal; spíše horlivost jeho o zvelebení mateřského jazyka vědeckého zasluhuje uznání, mnohý pak hluboký náhled v jeho pravého ducha vymáhá naše podivení.

Jest skutečně „Gramatika“ Blahoslavova spis velmi zajímavý, jmenovitě pak pro historii jazyka našeho veledůležitý, a ovšem hoden bližšího povzývání. Poznáváme z něho hlavně dvojí: *předně* stav jazyka a stupeň vzdělanosti jeho v polovici 16. století; *zadruhé* pak stupeň

vědeckosti spisovatele samého. Kromě toho i sem tam zajímavé se vrhá světlo na rozličné tehdejší poměry naší vlasti, což vše tuto vyzkouští se vynasnažíme.

Přede vším jiným nemůžeme opominouti zmíniti se o často opěťovaném nářku na pokatečnost jazyka, a jakým se potkáváme v této knize. Povíáme-li, jak stará tato střílnost jest (již Hus nemálo na poražení češtiny toužil a stýskal), seznáme z toho, jak dávno již národ náš byl sobě povědom zhubného vlivu cizích živlů na svou materštinu; a potkáváme-li se ve spisech každého věku s výrazem „dobrý Čech“, jakož i tuto nezřídka, toť přece patrné, že těch „dobrých Čechů“ nikdy nemusilo bývati nasbyt, čili jinými slovy, že vždy jenom skrovná částka bývala těch, kteří sobě zakládali na správném mluvení a psaní své materštiny.

Aniž pak tito „dobří Čechové“ bývali vždy srozumění o tom, co jest dobře česky a co ne¹⁾, což viděti i v Blahoslavově recenzi svých tří předchůdcův, ačkoliv ani my nechtěli bychom všecko podepsati, co on sám tvrdí aneb jim vytýká. Uznáváje zásluhu jejich snahy o napravení jazyka nicméně přisámému soudu je podrobuje, ba často dítku svou ostrými slovy pronásá. Benešovi Optatovi veliké váhy nepřikládá, „protože více byl Němec nežli Čech“ (str. 7), a tedy „defuit bono et pio aliequin viro iudicium avarum in nostra lingua“ (str. 103); rovněž i k Václavu Filomatesovi, rodilému z Jindřichova Hradce,

“) „Kolik písařů, tolik grāmatic!“ volá Blahoslav i šaluje: „K čemu přijdou lidé, když není řádu a když dělá kdo co chce, a potom leckdos leckohos následuje?“ A opět jinde: „Někomu se zdá čistě, když tak umí mluvit, jak žádný nikdy nemluvil. Sed isti semper aliquid novi, div že sobě jiné řeči nevymyslí.“ Právě jako se našich dnů!

neveliké důvěry má, ješto prý „v Jiadřichově Hradci více téměř německy než česky mluví“). A kteříž jsou rodili Čechové, velmi nespůsobně mluví, admittentes germanismos sat ineptos“. Tyto dva, kde s nimi není stejného mínění, aspoň přirozenou jím citotou vymlouvá; na-proti tomu ale na Petra Gzela Pražana za to, že upírá skutečné vyslovování diftongů *ie* a *uo*, hrubě na str. 7 vyjždí takto: „Než Petr Gzel, adá se, že nebylo hodné, aby se z Prahy psal, poněvadž v Praze býváje a snad s lidmi i letnými, to jest starými, mluvívaje toho nezna-menal, leč snad neměl dobrého sluchu, protož tak sub-tylných hlaholův chopiti se všemi jejich rozdíly nemohl.“ Na všechnen způsob zachovaly se obě tyto dvouhlásky mnohem déle ve psaní nežli v ústech lidí.

Útrpný nám vyluzuje úsměch demnělá nevyhauatelnost latiny ke všemu vědeckému pojednáván, jak ji zřejmě vy-slovuje Filomates v předmluvě k své Etymologii tak zvané (míněna tím syntaxis) na str. 55: „Však kdož prvé z Donatu polévky školské nezakusil, a latinou sobě úst neproplákl, tent nerozumí spíen¹ tomáto; neb se v něm latina s češtinou proměšuje, a jinak Etymologia sepsána býti nemůže. A protož jen kněžím, kteří latinské umějí, písařóm, literátóm a šákóm se hodí.“

Než přistupme již k vytknutí některých jednotlivostí, které se nám vidí býti povšimnutí hodny v ohledu na stav jazyka v onom věku, při čemž hlavně obrácen bude zřetel náš k formám jazykovým, méně ke stránce lexikální.

O relativu *jeuž* čteme na str. 10: „*Jeuž* jest rela-tivum utriusque numeri, omnis generis, casus nominativ

¹ Dosavad jest město i panství Jiadřichohradecké jediné snad v kraji Tábořském se smíšeným obyvatelstvem.

tantum, a přitom se užívá místo který, která, které i také in plurali.“ Co tedy již před třemi stoletími bylo vůbec běžné ať za osobu pokládáno, proč zavrhovati nyní?

Na str. 183 tvrdí, že užívání slova *církev* místo *chrám* počátek vzalo od strany pod obojí: „Kněž ka-
lišní v Čechách a v Moravě, svlašit domnělí evangelistové, toho slova *církev* užívati nedávno počali místo *kostel*.“
Užívání však slova toho v zmíněném smyslu jenom obno-
veno mohlo býti od kališníků, neboť již v Dalemilu Otome
(30. Václav a Boleslav): „Na modlitbu v církvi jděte.“
a o něco dále: „Kleče u církve (aliter: v církvi) na
prase.“

Na str. 246 zavrhuje *commune troji*, chtěje míti
trůj, troje. Mále později však sebeoměla onano forma
tak velice, že v nejlepších spisech toho času téměř do-
cela vytlasila starší forma *trůj, troje*.

Zvláštní jest, že na str. 248 chce mít Blahoslav in
plurali „krádežové“ a ne „krádeže“. Známo sice, že ve
vydáních práv městských z oné doby i v jiných spisech
toho času užíváno zhusta slov *krádež, loupež* v pohyblí
maňském, avšak nikoli výhradně.

Vším právem káse Blahoslav nově tvořená slova,
jako *moudrovec* místo *filosof* (str. 169), *ptakoštěpec* =
sagor (str. 327). „*Čtvrtdenní zimnice*“ jest mu sice
neobvyklé, myslí však, že mu snad lidé zvyknou (str. 170).

Kdož by se ale byl nadál, že 16. století také mělo
nesváry podobné našim pověstným *koňskoulasatým kr-
kotočům*? Jsou to *slonokostové paláce* a *kravokožové
střevíce*, což Blahoslav jmenuje na str. 327 „*puerilis
compositio vocis*“.

Mluvě o dialektech a provincialismech, praví Blah-
q-

slav na str. 389: „V Praze“) a okolo Namberka a Bole-
slavě za to mám nejpěknější, nejpravější jest česká řeč,
ano i v Králově Hradci a téměř i v Litomyšli. Hned
potom jinak mluví v Litoměřicích a tam v Řipsku, jinak
v Plzeňtě.“ Na též straně uvádí mnohé moravismy a
„inepte dicta“, která nyní již dávno přijata jsou do
mluvy písemní, již k nemalé ozdobě slouží, jako *slimdk*,
peň a j. v.

Proti zanedbávání dobrých starých forem horlí Bla-
hoslav na více místech. Tak o dualu praví na str. 70:
„V řečtině dualis numerus v jak obecném užívání, ví
se; takt někdy i v naší řeči bylo, a ještěť toho někde
nějací kouskové, ac velut notae gratuasque veteris linguae
odor zůstávají. Ale někteří moudráčkové krátkých soudcův
nelibují toho, sami nevědouce proč, a ani vlastnosti a
moci slov řeči české ani ozdob jejích znajíce, po své
hlavě formují regule, jakž se jim líbí.“

Rovněž i o staré formy slovesní se zasazuje proti
Filomatovi (str. 100—), nazývajícímu je „vetchou če-
štinou“, a na str. 108 trefně ukazuje na nedostatek
imperfekta v příkladě: „diligeat Jesus Martam,“ což
vlastně mělo by česky zníti „milováše“, a chybně pře-
kládá prý se „milovával“ per frequentativum.

Archaismů radí Blahoslav užívati opatrně, za obso-
leta pak vyhláší mezi jinými též slova následující: *ještě-
tenství*, *podčeší*, *prvospi* (str. 102); *nerod* místo *nochtěj*
(str. 114), *radný dům*, *radnice* (str. 171); *přílbice*,
jinoch, kteréžto poslední slovo nejapně odvozuje od ře-

*) I na jiných více místech vystavuje Blahoslav Prahu
za vzor čistého mluvení, z čehož však na str. 349 vynímá,
zajisté ne bez stranosti náboženské, Pražské kazatele, vině
je z přílišného afektování.

ckého *sunec* (str. 174); *hrobka*, *hřbitov* (str. 175); *zučel*, *vece* (str. 176), *šendih*, *sapě* (str. 185)⁴⁾; *podaviti* (str. 205), čemuž přý „nyní by nekaždý Čech rozuměl“ (však toho času bylo ještě zvyklým juridickým termínem); *obrok* ve smyslu *dácho*d (str. 225); *taký* (str. 269); *semo tam* (str. 270); *zdelona* (str. 327). *Šlechtic*, *panie* vyšlo přý ze zvyku, ale „*šlechtická*, *panna* dicitur adhuc“ (str. 179); tamtéž čteme: „Jsem *zbožný* non est in usu, sed ejus compositum (!) *bezbožný*.“ Na str. 260: *Blázniti* videtur obsolescere, nunc blázniti.“ S podivením nacházíme i slovo *spanilý* mezi archaismy, avšak dovolenými: „Některí archaismi mohou trpěti býti, zvláště starým lidem, na př. *spanilý*“ (str. 185). Na str. 178 jsou mu „*jelíkož*, *outík* (závod), *tanuti* (ani mi na mysli netanulo) archaismi elegantes.“

Chvalitebná jest horlivost Blahoslavova, se kterou kárá vyhledávání zdvořilejších ale ducha jazyka odporujících forem mluvení, jako „*jsou-li* pán doma?“ (místo „*je-li*“), „*pan* z *Pernšteina*“ (místo „*Pernšteinský*“), „*pane otec*“ (místo „*otče*“); kde však proti dávno již obvyklému vykání („*vobizaci*“) se staví, ovšem pracuje marně proti proudu.

Ukázky elegantnějších mluvení způsobů, které podává Blahoslav v knize šesté (str. 279 —) „jako košík kvítí rozkošného,“ jsou dosti chatrné a málo hojné, což on ostatně sám uznává. Při té příležitosti jmenuje co vzory správnosti jazykové ze souvěkých i starších spisovatelů zejména tyto: Jana Husa, Viktorina ze Všehrd, Řehoře a Sigmunda Hrubé z Jelení, Oldřicha Velenského,

⁴⁾ Dokládaje prorocky: „Ano snad po časech nebude vědno, co jest to *sudlice*.“

Václava Piscockého, Mikuláša Koumče, J. Reha, B. Prokopa, Jana Augustu, M. Červenku (*Erythraeus*) a Sixta z Ottersdorfu, kteréhožto jména je na str. 175 „nejlepšími Čechem ze všech přítomných Pratských doktorů a mistrů“.

Tolik, co se týče stavu jazyka za časů Blahoslavy; nyní podáme ukázky, ze kterých bude se moci souditi na stupeň filologické a stylistické vzdělanosti spisovatelovy.

Tu přede vším s nemalým podivením spatřujeme, kterak některým slovům důstojným a vážným, avšimé proč, příkládati chce amyel nízký a povrhlivý, že prý jich toliko „per contemptum“ se užívá. Jsou pak ta slova následující: *mocnář*, *boháč*, *učenec* (str. 281), *umarlec* (str. 325), *podobá* (str. 345). Jiná jsou mu seiská: *našinec* (str. 88), *lijavec* (str. 289), *povděčen* místo *vděčen* (str. 319), *víru dāti* (str. 320), *uložení Hospodínovo*, *adkon Hospodínův* (str. 323), má prý se říci *Páně*. Také nelíbí se mu *povídat*, chce mít *praviti*; i *létati* zamítá, lépe prý se řekne *hojiti*, *usdravovati*. *Dábel* zní mu slušněji nežli *čert* (str. 224). *Středmost* jest mu pouze *modestia*, jen prý Moravanům znamená *střídlivost* (str. 186). Starší *modlitba* právem za lepší pokládá nežli novější *modlička* (str. 278). Na str. 230 divným způsobem připouští jenom plural *potentatové*, ne ale singular *potentat*. Na str. 244 zavrhuje krátký plural *soudci* místo *soudcové*, snad aby se nemátil s dativem sing. Na téže stránce nelíbí se mu akusativ *bratry*, lépe zní mu *bratři*. Ostatně rád by se dodělal nějakého rozdílu mezi pluralem *bratři* a *bratrové*: *bratři* aby byli duchovní přátelé, *bratrové* pak jedné matky synové. Či znal Blahoslav podobný rozdíl v angličtině mezi pluralem *brethren* a *brothers*? — *Brav*, *bravové* jsou mu „voces více slovenské

než české“ (str. 320); *divné účinky* jest polonismus, má býti *skutky* (str. 324); *těž trudně* jest polonismus (ib.); ano prý i *moje* místo *mé* (str. 265).

Že také etymologie není silná stránka Blahoslavova, viděti již ze svrchu uvedeného odvození slova *jinoc*; k tomu ještě přidáme, co povídá na str. 344 o původu slova *kostel*: „To slovo *kostel* někteří praví sstupovati od toho *postel*, t. obecně všech mrtvých receptaculum adeoque veluti lectus mortuorum. Anebo od kosti, že jich mnoho bývá při těch místech, protož se dí *kostel*, jako *kostitel*, aneb *kostí postel*.“ Slovo *koleda* vykládá na str. 315 co *dies colenda*.

Zásad pravopisu též nebyl sobě Blahoslav dostatečně povědom, sic nebyl by mohl schvalovati Optátovi, že zvrátiv pravidlo Husovo velel po c psáti y, poněvadž prý ta syllaba vždycky tupě zní (str. 28). Mohl by tu Blahoslav s větším právem kárán býti ze špatného sluchu, nežli on jiné z něho kárá. Že však není dobře jist své věci, důkazem toho jest doložení jeho: „Avšak nebuď o to nesnáze, poněvadž se některým zdá pěkněji a subtylněji vzníti ta syllaba s dlouhým i, jako *císař*, *církev*, nechť jest to aspoň na svobodě.“ Po *ě* chce míti někdy y, jindy i, řídě se tu podle sluchu svého klamného; i píše tedy: *počítati*, *čysti*, *čýpek* a *číniti*, *čiti*. „Avšak“, dokládá i zde „zvyklí, dávní a staří písaři samého téměř malého i tu užívali. A když to není velmi na škodu, to při tom stáť. A tolikéž o té literě *ř* může řečeno býti“ (str. 29). I po *ě* chce slyšet někdy y (str. 43), ale i zde sobě dobře nedůvěřuje.

Uměl také vymýšleti nové známky, čehož dal důkaz tím, že místo *ž* radil užívat i v prostředku přetrženého *z* (str. 29 a 45). Není ale všude důsledný, neboť kdežto

na str. 266 zahrnuje psát *ovotce* místo *ovoca*, sám na jiných místech sbytečně toho že užívá, a jmenovitě vždy píše *něco*. Na str. 271—272 činí rozdíl mezi *sa se* (za sebe) a *sasse* (rursum). Psáti *evangelistský* nemá mu se, ne však proto, že by v skutku chybné bylo, než proto, že na *jelito* připomíná (str. 329). Slova krátká dovoluje psáti v jednom s jejich předložkami: *nanás, proteba, sPavlem*; „nebo“ prý „psaní onono, s tím totiž rozdělováním všudy těch praeposic bezpotřebným, bylo by podobné tomu, jakoby se někdo najedl liter a potom je všechny vyprskl na papír, ono sem, ono tam!“

Mezi *ú* a *ou* od Filomatesa činěn rozdíl, onono vyhraňuje pro akusativ ženského adjektiva, toto pro instrumentál, a uvádí tento příklad: „Míru *dobrá, nasutá, natlačení a vrchovatí* dadí v lůno vaše: neb *tou* měrou, kterouž byste měřili, bude vám odměřeno“ (str. 60). To však nepřipouští Blahoslav, neb prý „okolo Strážnice a Broda Uherského, misty i na Slezsku tak mluví Moravci a Slezáci, ale Čechové nic“ (str. 8). I dokládá trefně: „Nebo ne zvyk aneb řeč regulí, ale ten, jenž regule vyměřil a spisuje, řeči neb jazyka vlastnosti četřiti má!“ Kým by jen sám byl vždy podle toho se zachoval! Ale v podobném případě, jako tento právě uvedený, kde Filomatesa kárá, přizvskuje mu zase a chválí rozdíl, jež činí mezi adjektivem possessionis a genitivem pluralis: „Ten žalm jest *Davidův*“ a „*Goliáš* byl těžší nežli několik *Davidův*.“ Nevěřme, že by kdy v mluvě obecné byl činěn býval tento rozdíl; jest jenom vymudrovaný od gramatikův.

Na jak nízkém stupni vyvinutosti stála tehdejší mluvnice česká vůbec, toho nejlepším důkazem jest okolnost ta, že žádný z gramatikův, které Blahoslav kritizuje, ba

ani on sám neznal slovanské deklinace o sedmi pádech; a všichni česká jména až směšno dle latinského schemata skloňují, jakoby latinská gramatika byla nějakým formulářem mluvnickým hodícím se pro každýkoliv jazyk. Tím stalo se, že kdekoliv uvedena deklinace nějakého jména, rozumí se podle šesti pádů latinských, všude schází instrumentál, pro nějž arci nebylo místa v schematu latinském. Tak jest na str. 84 v obraze skloňovacím náměstky *jeho*; tak na str. 152 při deklinaci jména *Jesus*, která takto udána: „Nom. Tento Jezus, Gen. Tohoto Jezusa, Dat. Tomuto Jezusovi, Acc. Tohoto Jezusa, Voc. O Jesu, Abl. Od Jezusa.“ Neschází pak tu jenom instrumentál, nýbrž také lokál, poněvadž český genitiv umístěn dvakrát, jednou co genitiv a podruhé co ablativ. Takové natahování na latinské kopyte má v průvodu svém i jiné jinak nepochopitelné zmatky v pojmenování pádů. Jednou však přece (na str. 64) nazývá formy *otcem*, *apoštolem*, *slovem* ablativem instrumenti, čímž ovšem nic neuapravil, než spíše zmatku přimnožil, když tím svému ablativu přisoudil formu dvojit.

Uživati rozličných pádův umí Blahoslav naproti tomu dosti přiměřeně, ač ne vždycky ví toho pravou příčinu. Že má říkat: „podej mi *chleba*, *nože*,“ a ne *chléb*, *nůž*, opakuje na více místech, ale neuvádí žádných jiných sloves složených s předložkou *po*, která tak dobře žádají genitiv jako *podati*. Na str. 348 slušně kárá frási: „*žeť jame hříšnými*“ na místě „*žeť jame hříšni*“, ale příčiny toho neuvádí. Zde, jakož i jinde více, pouhý cit jej vede. Na str. 113. jmenuje „*Testament nový Erazmen: napravený*“ troupskou frásí, ohtěje míti: *od Erazma*. Nemínímeť my, že by takového instrumentálu mohlo se užívati všude bez rozdílu: avšak docela jej zavrhovati

nepravé jest; neboť on zajiště na svém místě postaven nemalou jest ozdobou řeči, a pak již u Dalimila čteme: „Proto jemu (Hroznovi z Náchoda) černý lev na zlatém štítě *řieským králem* dán.“ (88.)

Proti nemotornému tvoření pasivu pomocí *se* mluví trefně na str. 202, což by sobě k srdci připustiti mohli i mnozí z nynějších českých spisovatelů.

Mnohem důkladněji nežli o slovesech mluví o pravém užívání rozličných partikulí. Tak na str. 111 kárá zbytečné kladení emfatického *ž*; na str. 118 pěkně rozděljuje mezi *zajiště* a *ovšem*; na str. 122 mezi *tehdy*, *tedy* a *teda*; na str. 147 mezi předložkami *s* a *z*. Na str. 256 kárá chybné kladení slovece *kde* místo *kam*.

Že kde jen může bedlivě šetří libozvuku, to rovněž při Blahoslavu za chvalitebné uznáváme; v tom ale nikdy mu nemůžeme přisvědčiti, že „euphonia šetřena má býti pilněji nežli regule“ (str. 96), majíce za to, že obratný spisovatel dobře dovede obhájití libozvuku bez ublížení pravidlu. Pročež nemůžeme jemu v tom povolití, aby pro vystříhání se hiátu smělo se psáti: „jednovoký, vnitřnosti vokázal, o vonom Pavlovi.“

Výborná jsou mnohá stylistická naučení, jakých podává Blahoslav. Tak na str. 185 výborně praví: „K vlastnosti slov šetření také mi se vidí, že příleží i toto ještě znáti, kde, kdy, komu atd., na kterém místě, který čas, jaké osobě, kterých neb jakých slov užívati sluší. Nebo jinak mluví sedláci v krémě, jinak řemeslníci na verštatě, jinak řečník před právem, jinak pán poddaným etc., jinak kasařel shromážděným všechném lidem etc.“ Vůak nepřestává pouze na tom, nýbrž nad to i více ještě žádá, pravě: „ale sluší věděti toho, že jakž vlastnosti tak také slušnosti a ozdobnosti v řeči šetřeno býti

má; neb kdyby samé vlastnosti všude šetřino býti mělo, přílišná jazyka ujma státi by se musila."

Následujícího připomenutí Filomatesova v jeho předmluvě k Etymologii na str. 54 povšimnutí by sobě mohli také mnozí z novějších českých spisovatelů: „Což se těch dvou slov tkne *jest*: a *jsou* neb *sú*: ta neslušné zbytečně na mnohých místech kladli, až do oškřivosti čtení i poslouchání. Neb což se koli kde v jedné osobě stalo, to všechno ten jakýs *Jest* učinil: pácal se *jest*, narodil se *jest*, přišel *jest*. A v mnohém počtu ty (sic) *jacta sou* neb *sú*, kdež co se přihodilo, všechno oni spáchali: viděli *sou*, reptali *sou*, ukradli *sou*, dávali *sou* se, sarmútili *sú* se, sešli *sou* se, svátli *sou* se."

O fraseologii Blahoslav leccos ne zle pověděl. *Zadost učiniti* jmenuje na str. 271 ničemným způsobem mluvení místo *dosti učiniti*. Nemýlíme-li se, byla fráse tato také od Palackého kdesi zavrhována. Proti překládání latinského *ecce* českým *hle* nemálo horlí na str. 116, chtěje míti *aj*. „Předkové naši," dť, „neřikávali: *hle* místo, *hle* panna etc.; ale říkávali: *aj* místo, *aj* panna počne etc." Impersonální konstrukce pomocí sloves *jeden* anebo *člověk* zavrhuje vším právem jakožto barbarismas, ačkoliv přece lépe mu zní *člověk* nežli *jeden*, na př.: „Div že se *člověk* nepřetrhne." Že ani jednoho ani druhého potřebí není, ukazuje příklady: „Již *hle* neuslyšít téměř o ničemž dobrém rozprávěti. Vždyť-H do kostela, neuslyší tam mnoho lidu. Půjdeš-li do krčmy, tam divné lidi nalezneš."

Co Blahoslav o překládání z jednoho jazyka do druhého podotýká, prozrazuje neobyčejný důmysl a na open čas vzácný náhled v povahu mluvy lidské vůbec.

Jakkoli však dbal Blahoslav na slušnost, a osdo-

bnost řeči, přece i leckteré jeho vyjádření v tom ohledu nesnadno by obstálo aspoň před našima, jinému způsobu vykládky ušima, jako: „Ale tu jest *drobět* jiná“ (str. 164); „někdy se té šitery j neb jejího hlasu *drbne*“ (str. 262); „oratio *hejbavá*“ = pohnutlivá (str. 338).

O jiných nářečích slovanských má Blahosláv jen chatrných anámostí, adkoliv důležitost jejich dobře umí oceniti. Podle něho jazyk slovanský vztahuje se až do Afriky, v Asii pak zahrnuje i „nějaký díl Tatarsk“ (str. 337). Nemít ani hrabě rozeznávati *slovanské* od *slovenského* (str. 340), ba řeč Jihoslovansk (o které se ostatně dosti chvalně zmiňuje) nazývá slovenskou tak dobře jako nářečí Slováků uherských (str. 337).

Jak málo i nejbližší našemu dialekt znal, nejlépe vysvitá z jeho slov na str. 342: „Kdež Čechové mají *ř*, tu Slováci *r*, jako: *vařiti*, *kořiti*, *koření*, *kořeniti*, oni říkají: *variti* *repu* s *korením* etc. A zase na odpor, kde jmenují Čechové *r*, tu oni *ř*, jako *María Panna*.“

O polštině vyjadřuje se takto: „O polské řeči také mi není potřeby šířiti: blízko máme Poláky, a po Čechách a na Moravě nemálo se jich vídá, zvláště nyní v klášteřích, kde téměř spíš Poláka nežli Čecha neb Moravce kázati nebo máti sloužiti uslyšíš⁵⁾, ješto Čechové již za pilnými zaměstnáními nemnoho s náboženstvím se obratí obyčej mají. Toto toliko o Polácích dím, že těchto časů počna od dvacíti let tak sobě řeč svou rozšířili, množství knih až i svatá písma (lépe nežli

⁵⁾ Zdáli nadávky na str. 338 uvedené: „divná chasa, lo-trovina, *Zmut*, *Litva*“ přičítají se mají poslému odtud vlivu polštiny na češtinu, anebo-li to jsou ještě upomínky na dobu námezdního dobrodružení českých vojáků v Polsku a Prusku, kdož rozhodne?

v češtině opravená) jazykem svým vydavše, že se jest čemu podiviti.“

Totož jest gramatika Blahoslavova, nyní, po třech téměř stoletích, nejprvé tiskem uveřejněná. Jest to dílo ve všem ohledu pozoru hodné a zajímavé, na jehož kritické ocenění však nesmíme klásti nynější měřítko. Nedokonalosti jeho sluší přičísti onomu času, mužům pak, jejichž práce tuto shromážděny jsou, nemůžeme za vinu klásti, že nestáli na onom stanovišti mluvnického vzdělání, jakého teprva náš nejnovější věk dosáhl. S čím větší pak obtíží zápasili při své práci pro nedostatek vydávacích pomůcek, tím více podiviti se musíme tomu, co skutečně dokázali.

● překládání klasiků se zvláštním zřetelem na Shakespeara.

(Časopis Musea království Českého 1854, sv. 4.)

Jakkoli překladatelstvo v každé literatuře na větším díle jen velmi podřízené místo zaujímá a zásluha jeho v obecném mínění jen řdkého a skrovného uznání dochází, nicméně kdo hloub nahlíží v podstatu věci, nemůže neuznati velikou důležitost správného překládání dobrých cizojazyčných spisův do nářečí domácího. Zmínili jsme se o tom sice již na jiném místě (viz Časopis českého Musea 1852, sv. 4. str. 16), proto však nepokládáme za zbytečné, věc tu opětne a blíže vyložití, abychom čtenáře svého postavili na pravé hlediště.

Veškerý postup člověcký děje se povšechně a společně, a nikoliv částečně a nesouvisle, jak by snad mnohý povrchní pozorovatel dějin lidských z některých zdánlivých úkazů částeční osamělosti domnívati se mohl. Co kde, u jakéhokoli národu a v jakékoliv zemi, v oboru buď duchovním neb hmotném nového a prospěšného se vyskytne, to dříve neb později nevyhnutelně stane se společným jménem celého člověčenstva; ba často nový

nález, nová myšlenka dochází svého zdokonalení a pravého upotřebení teprv daleko od svého původu, někdy třeba po uplynutí valného času od té doby, ve které poncejprv se vyskytla. To jest zákon vzájemnosti všech pokolení lidských a všech věků, jejichžto veškeré snahy nesou se k jednomu velikému cíli: zdokonalení člověčenstvu. O pravdě té nejméně pochybovati lze v časech našich, kde úžasným způsobem vidíme mizeti vzdálenosti a patrně každému nezakalenému oku připravuje se doba, v nížto veškeré člověčenstvo bude tvořiti takofka jedinou obec ve smyslu širším.

Ovšem nelze zapřít, že jak jednotliví národové, tak i celí věkové utvářejí sobě zvláštní okruhy kulturní, nesoucí ráz přinejmenší vytknuté individualnosti: však ukazuje nám dějepis, že všechny tyto porůzné soustavy a formy vzdělanosti vylévají se časem svým do proudu pokroku všeobecného, jako menší řeky a potokové do vodstva mocného veletoku. Přirozeně též děje se, že na jednom místě ta, na druhém jiná stránka lidské spůsobilosti dochází vyvinutí zvrubnějšího a rozsáhlejšího, že jeden národ v tom, druhý v jiném oboru neb odvětví vědy a umy horuje: tyto však nerovnosti a rozdíly vidíme na vlastní oči vyrovnávati se vzájemností, jaká obějíma všechny jednotlivé tlupy společnosti lidské, tak že vespolek částka od částky se učí, a to, v čem jedna nad druhé vyniká, hned spolu ke zdokonalení těchto slouží. Tím způsobem prostředkuje se všeobecný pokrok.

Co tuto poviechně praveno, má ovšem platnost i o jednotlivých směrech lidského snažení, tedy jmenovitě také o literatuře. V literatuře obrací se pokročilost vzdělanosti a osvěty národa. Aby však národ nerůstal u všeobecném pokroku pozadu za jinými, musí sobě osvojovati

vše, co i jinde jakožto výkvět vzdělanosti se objevilo, musí v sebe pojímati i cizí živly a spracovávati je pro svou potřebu. Tato úloha připadá v literatuře překladatelům, z čehož tuším patrně, jak důležitý faktor jest překladatelství neotliko v literatuře, nýbrž vůbec v postupu člověckém. Jsouť překladatelé v literatuře totéž, co špeditéři ve světě obchodním; a jakož obchod, má-li náležitě prospívati, nemůže strádati těchto svých prostředníkův, tak i literatuře, má-li zkvetati, nelze se obejiti bez svých, totiž bez překladatelův. Úloha těchto jest úloha zajisté čestná, a největší literární korifeové všech národů neuznávají to pod svou důstojností, vedle samostatného tvoření zanášeti se též převáděním výtečných cizojazyčných spisů do řeči své mateřské.

Neníť pak překládání dobrých spisův z jednoho jazyka do druhého věc tak snadná, jak by mnohý soudil z jarmarečních prací literárních nádenníků, jejichžto nemotorné břídlilství tvoří za nynějších dnů pobíhu daleko větší část literární činnosti u všech národů — překládání jest pravé umění, které jako každé jiné požaduje přirozené nadání, a také má svou stránku technickou, jejíž obtíže mohou býti přemoženy toliko delším pilným cvičením. Přelívati myšlenky cizí z formy, z kterou v samém původu svém přirozeně jsou arotlé, do formy jiné napřed již podané, aby tím ani jadrnosti, ani určitosti, ani hlubokosti, ani trefnosti, ani jemnosti a lepotvárnosti neztratily, jest zajisté úloha povážlivá a dosti chomlostivá, k jejímuž zdárnému provedení nestačí vždy jenom důkladná a zevrubná znalost jazyků obou — bez nížto nikdo by se neměl odvažovati na překládání, kdo se nechce vydati výčitce pokárání hodné lehkovárnosti — nýbrž kde hlavní úkol připadá vrozenému jakémusi citu

čili takto, který překladatel tak nevyhnutelným jest jako malíř cít pro barvy.

Avšak ani toto obojí nestačí vždy, přistupujet ještě třetí potřebnost: náležitá metoda, která jest rozličná podle rozličnosti předmětů. Aby překladatel na pravou metodu uhodil, potřebí, aby sobě jasně povědom byl účelu; k jakému směřovati má překlad jeho. Na otázku, jaký účel má překladatel míti na zřeteli při své práci, mnohý bez rozpaků odpoví: jakýž jiný nežli ten, jež měl původní skladatel při spisování svého díla, aby totiž překlad činil na čtenáře týž dojem, jako činil spis původní na své obecnstvo. Taková odpověď jest jednostraná, neboť má toliko částečnou platnost, v té míře totiž, v jaké má který spis interes *absolutní*, tedy takový, který mu přináleží jakožto výtvaru lidského ducha v jeho nepodmíněnosti, a tedy v každém věku a při každém národu stejný zůstává. Že však nemůžeme sobě pomyslíti člověka dočista ze všech vesdejších vztahů a poměrů vyňatého, nestává také ve skutečnosti spisu takového, v němž nebylo by nic *relativního*, jakožto výsledek místních a časových okolností, ve kterých se nalézal jeho původce, a může toliko řeč býti o tom, který z obou interesů převahu má a v jaké míře. Vůbec ale mohou se díla do oboru literatury náležející rozdělit na dvě: na taková, v nichž převládá interes absolutní, a na taková, v nichž interes relativní převahu má.

Co se těchto posledních týče, může účel překladatelův srovnávati se s účelem původního spisovatele jen v tom případě, když obecnstvo, pro které určen jest překlad, nalézá se na podobném stupni kulturního a sociálního vyvinutí jako obecnstvo, pro které byl spis původně sepsán, což obyčejně předpokládá současnost.

Čím větší rozdíl v tom ohledu pánuje mezi obecnstvem, čím více jest od sebe časem vzdáleno, tím více stává se do předu účel jiný — účel pouze *historický*, který, když obojí obecnstvo nic více společného nemá, nežli co vůbec jest člověcké, samojediný opahovává. Příklad blíže to objasní. Že překládání nových cizojazyčných románů nemá žádný jiný účel, než k jakému původně sepsány byly, totiž zábavu čtenářstva, každý takřka bez odporu přisvědčí. Jinak ale má se věc, překládají-li se novely Cervantesovy, Boccacciovy aneb dokonce povídky Heliodorovy. Tu k účelu pouhé zábavy přistupuje účel *historický* v té míře, v jaké jsou od nás vzdáleni časové, ve kterých a pro které oni spisovatelé vypravovali. Obecnstvo Cervantesovo bylo podstatně jiné nežli nynější čtenářstvo románů, veřejné i soukromé poměry tehdejší společnosti velice lišily se od nynějších, stapeň kulturního vyvinutí byl jiný, jiné idey a snahy vládly světem, zkrátka celý duch času byl jiná. Jest tedy věc přirozená, že při nynějších tak velmi změněných okolnostech a zcela jiném vkusu novely Cervantesovy nemohou nám poskytovat pouhé zábavy v takové míře, jako plody moderních románopisců; za to ale nabývají v našich očích zajímavosti jiné, že jsou obrazem věku a ducha: tehdejší panujícího — přistupuje tu již *historický*. Tak jest i se spisy Boccacciiovými, který ještě vzdálenější nám jest nežli Cervantes, a co konečně Heliodora se dotýče, již *historický* interest nerovně převládá zábavu, ať se nám tu otevírá náhled do světa nynějšíku docela cizího, do jiného okruhu kulturního, nazvaného starověkem.

Z toho jasně vysvitá, že překladatel románů Paula de Kock jináší úkol má nežli překladatel Cervantesa

neb Boecacia, a všichni tito opět jiný úkol nežli překladatel Heliodora anebo jiného spisovatele Miletských povídek. Francouzský nám stejnověký románopisec líčí mravy našeho věku, jichž formy vřede, kde evropská vzdělanost panuje, jsou v hlavní podstatě tytéž, a roztily jejich toliko vedlejší, případné, místní. Účel spisů jeho jest zábava s jakýmsi mravoučným podkladem, a překladatel jeho také něčeho jiného na myslí míti nemůže, než aby čtenářstvu svému dal do ruky knihu, která by jej v též míře bavila jako originál své francouzské čtenářstvo. K tomu konci stačí, když vedle věrného podání příběhu zachová z lokálních přímětek jenom to, co buď neodlučně s ním souvisí aneb ku charakteristice osob a dějů slouží; ostatní, co jest pouze případné a nepodstatné, může směle zjinačiti a přispůsobiti poměrům a obyčejům domácím. Dejme tomu, že by ve francouzském románu vystupoval vysloužilý vojenký z válek Napoleonových, nadšený zápalem pro velkého císaře: zajisté pochybil by překladatel, kdyby z něho udělal starého vojáka z časů Laudonových; dobře však učiní, pojmenuje-li arlequina loutkového divadla po německu Hanswurstem a po česku pimpriletem. Velice by překladatel pochybil, kdyby fráse, prapovídky a pořekadla obecné konverzační mluvy francouzské doslovně chtěl překládati, neboť takové mají smysl a význam toliko ve franciině a ve Francouzích; náš obecný lid má jiný způsob vyjadřovati se, a má-li překlad srozumitelný býti čtenáři českému, musí francouzský sedlák neb měšťák mluviti po česku, a ne českými slovy po francouzsku. Chťti v takovém případě počínati sobě vážným způsobem filologa a zachovávatí doslovní věrnost originálu, bylo by nemístné, směšné, ano nemotorné.

Takových svobod nemáme sobě dovoliti překládatel Cervantesa neb Baccacia, neboť on nepřekládá pro veliké obecenstvo pouze zábavu vyhledávající, jeho čtenářstvo bude pomýšleti výše, zajímati se interesem *historicko-literárním*. Pročť musí on de nejzovrabnějších podrobností zachovati barvitost jak lokální tak časovou, aby nám pedal věrný obraz doby dávno minulé, s jejíž památkou se zabýváme. Vždy ale ještě bude moci užiti větší volnosti nežli překládatel Heliodora, neboť originály jeho pocházejí z téhož okruhu kulturního, v němž on sám žije, psány jsou jazykem posud živoucím, a věk jejich jest od našeho rozdílen ne podstatou, než toliko stupněm. Bez ublížení originálu bude tedy překládatel mnohý obrat a mnohou frázi podávati pouze dle smyslu a nikoliv dle slovního znění, jak to žádá duch jazyka, do kterého překládá.

I této však svobody odřici se musí překládatel povídek, které věkem svým náležejí do okruhu kulturního již uzavřeného, od toho, v němž žijeme, ne stupněm toliko, než celou podstatou rozdílného. Takový jest na př. svět antický u srovnání se světem moderním. Všude jiný názor, jiný směr, jiný život. Co bavilo obecenstvo starořecké, nemůže bavit obecenstvo nynější, a pochybují, že by kdo vzal do rukou komédie Aristofanesovy pro zapazení dlouhé chvíle. Tu již ustoupí zábava přisnému interese historickému a filologickému, kterýžto poslední tím větší zajímavosti a prostrannosti nabývá, poněvadž i jazyk náleží ukončené minulosti. Vstupujemeť tu do světa cizího, nám nepovědomého, jehož ani vědní výjevy neumíme sobě často dostatečně vysvětliti, jehož snahy nechápeme, poněvadž hledíště naše jest jiné, okruh ideí různý, směry odporné. Svět ten nemá s naším nic spo-

letného, než co jest povšechně lidské, a jeho poznání, v ohledu na historii kulturní důležité, jest předmětem vědy. Zde přestává všeliká svoboda překladatele, který má povinnost, podati původní spis ve formě co možná nesměněná, i se všemi zvláštnostmi jazyka, pokud jenom srozumitelnost tím netrpí; neboť každá maličkost může se tu státi důležitou pro objasnění poměrů veřejných a sociálních, zásad politických a náboženských, povahy národní a směru dějinných událostí, s nimiž formy, jaké vmały na sebe snahy lidské v novějším okruhu kulturním, nemají žádné analogie. Čím doslovnější tu jest překlad, tím věrněji podává se nám obraz oněch věkem i duchem od nás vzdálených dob; a málo na tom záleží, jestli idey nám v podstatě své cizí představují se nám také v rouše poněkud neobvyklém. Ostatně překlady přísnějšího druhu požadují pro čtenářstvo neschopné čísti ty spisy v původním textu více méně poznámek a vysvětlivek, dílem jazyka dílem samé věci se týkajících.

Z toho vidíme, že i při spisech lehčího druhu, u nichž převládá interest relativní, překladatel dle okolností více méně nesnadnou úlohu má; ještě však více požadovati dlužno od překladatele výtvoří druhu vyššího, v nichž duch lidský, jen povrchně dotknut poměry časovými, jeví se v mohutné působnosti své. Mním tu ona díla, která co výkvět duchovního horování nesou na sobě znak výtečnictví čistě lidského, která vždy a všude stejným, neodolatelným kouzlem jímají mysl a vztrhují do onoho vyššího oboru, v němž všeliká šlechtetnější snaha člověka cíle svého hledá. Takovéto výtvořry ducha mají cenu a zajímavost samy v sobě, neodvislou na střídavých přeměnách časových, prostou, absolutní; relativní interest jest tu jen podřízený, případný. Jím výhradně

náležel by právem název děl *klasických*, kterýmto jménem přechasto v širším smyslu naznačuje se i každá vyniklost jednostranná, mohoucí sloužiti za vzor následování.¹⁾

V každém národě, který co jeden z činitelů při všeobecném pokroku svůj význam i zvláštní místo má v dějepisě kultury, zrodily se plody takové, z jejichž větších neb menších hojností soudíme na větších neb menších spůsobilest toho národu. Někdy jsou to výtvořiny jako národu samého v jeho celkovitosti a veškerosti, obyčejnější však díla známých jednotlivců. Onyno, jako u Řeků Iliada²⁾, u nás zpěv o Záböji, padají do věků, ve kterých národ, abychom se tak vyjádřili, nerozpadal se ještě v jednotlivé životy, nýbrž společným jedním odměrem dýchal, jedním žilobitím tok síly v sobě hnal, všecku činnost v jeden toliko směr soustředil. V takové době tonula individuálnost v povšečnosti, a o slovesných památkách tvorčího ducha těchto věků nemůže se říci, že mají původ od jednotlivců, nýbrž jednotlivé síly jen tak dalece se přičiňovaly k jich vyvedení, pokud národ sám v povšečnosti své příspěvky jejich přijal a sobě osvojil. Proto také převládají tyto památky mají naskrze ráz čistě *objektivnosti*, ovšem v mezích povahou národu vyznačených.

Když však pokročil národ u vyvinutí svém tak daleko, že i život jednotlivých článků dobýval se ku plátnosti, že směry na různě se rozcházející tvořily tolikéž menších středů činnosti, že ruch pokroku nechal se jediným proudem, nýbrž na více potůčků se rozbíhal: teprv se vyvínovaly osobnosti samečinné, národ se sna

¹⁾ V tomto smyslu mluví se na př. o klasičnosti řeči neb slohu některého spisu bez ohledu na cenu jeho obsahu.

²⁾ Známé vůbec, že jméno Homera jest pouze hypotetické.

k osvědčení probuzený počal úkol svůj vykonávati svobodně a s rozvahou, a rozličné síly dělily se o práci jako v dluhě dobře spořádané. Teprva v této době mohly vzniknouti vědy a umění, mohla tvořiti se literatura, jejížto plody při všech společných známkách času mají vědy více neb méně ráz *subjektivnosti* svých jednotlivých původců.

Takových klasických děl překládání jest, jak již svrchu zmíněno, práce ovšem nesnadnější nežli převádění lehčích plodů literárních, o nichž dříve jsme mluvili, a to nejvíce proto, poněvadž každé dílo, které za klasické jméno býti má, musí býti spolu dílo umělecké, v němž látka i forma v dokonalé shodě se spojuje k okrouhlému celku. Má-li překlad díla klasického učiniti na čtenáře též dojem jako originál, nevyhnutelně jest potřebí, aby vedle věrného podání smyslu také v mechanickém ústrojí jemu se vyrovnal. Při díle opravdu klasickém do pozadí ustupuje interes historicko-literární nebo historicko-kulturní, a převládá interes čistě *aestetický*. V tom jeví se hlavní obtíž u překládání klasiků, a spolu také největší lehkovážnost překladatelů. Není dosti na tom, aby se podal věrně smysl slov; často zrovna tolik co na myšlence, ba třeba i více záleží na způsobu jejího vyjádření. Někdy právě jenom způsob, jakým spojena jest myšlenka s formou, tvoří onen půvab, onen krásný lad, který jest známkou právě klasičnosti.

Musí se tedy od překladatele díla klasického, kromě všeho toho, o čem již mluveno, požadovati hlavně dvojí: předně aby uměl pojmuti a cítiti všecky krásy svého originálu, a pak aby byl v stejné míře mistrem formy jako původce tohoto. Jen tenkrát, když obojí spojeno jest, povznese se i překlad k ceně opravdu aestetické,

jakož skutečně nalezají se překladové, ač ovšem pořádku, kteří na roveň mohou býti staveni se svými originály, jak pro trefné vyjádření myšlének, tak i pro formu mistrovsky nápodobenou.

Co se týče důkladného porozumění originálu v ohledu na jeho ducha vůbec i na jednotlivé jeho krásy, to záleží předně v tom, aby překladatel pojal vše, v čem se jeví ona výtečná tvořivost původce, která činí dílo klasickým, nic z toho nepřehlédna; pak aby nehledal v originálu více, nežli v něm skutečně leží. Z toho viděti, že tu může na dvojí způsob býti pochybeno: jednou nedostatkem smyslu pro význam a krásu originálu, a podruhé přílišnou mikrologií. Kdo není schopen pochopiti ducha originálu, kdo nevidí jeho krásy, ten ať nepouští se do jeho překládání, neboť při nejlepším vůli může nám místo jádra podati jenom prázdnou skořepinu. Takových překladů jest bohužel větší část. *Exempla sunt odiosa.* — Mikrologie sice jest též následek nedokonalého pochopení originálu, které však ona hledí nahraditi přílišným hloubáním, při čemž důležitost přikládá věcem, které jí nemají, a hledá úmyslnost, kde jí není. Takový překladatel neumí rozeznati podstatnost od případnosti, všude spatřuje zvláštní význam, na všecko klade důraz, a následkem toho snaží se do nejdrobnějších maličkostí nápodobiti originál. Z takové snahy nevyhnutelně musí pojití překlad nejapný, skroucený, ba titěrný, kde prostá důstojnost originálu zakryta jest falešným šperkem a navěšenými cetkami.

Avšak i při dokonalém porozumění originálu rozdíl činí způsob, jakým jej kdo pojímá, a to záleží na individuální povaze. Leckdos dovede pochopiti význam i oceniti jednotlivé krásy nějakého znamenitého výtvaru ducha,

ale účinkuje při něm pouhý rozum, chladná rozvaha. Myslí jeho nehne poznaná vznešenost, cit jeho nespočine s lahodným uspokojením na ladné vyrovnanosti mistrovského díla. Takový člověk střízlivě rozjímá, kde by měl s vroucností přilnouti, on má pro krásu a velikost jenom obdiv, a takové pojmутí jest stranné. Jakýž medle bude překlad pošílý z takového ponětí originálu? Nic jiný než mechanický, v němž ale také nebude onoho zvláštního kouzla, které tak mimovolně, bezprostředně jímá, prchajíc před umělým rozbíráním.

Pojmутí originálu, má-li býti úrodné, musí se státi s celou duší, ne pouhým toliko rozumem. Potřebí, aby hluboký jeho význam i jednotlivé krásy též vnitřně nás dojaly, a nejenom povrohně. Tu hlavně působí duch rád ve snahách svých horujících, mysl ohnivá, snadno roznetlivá, kterou jiskra již stačí rozplameniti. Člověk nadaný tímto vzácným přirozeným darem ponoří se s celou duší v předmět svůj, dá se jím proniknouti, nadchnouti, až i sám v témž stavu myslí se nalezá jako původce jeho, když jej tvořil. A toto jest šťastná doba ku překládání: překladatel, pojav originál v sebe a napojiv se jeho duchem, volně pak znova ze sebe vytvořuje a takměř druhým původcem jeho se stává. Takovýmto způsobem povstávají ony výtečné překlady, jichž cena za rovnou se pokládá ceně originálu, poněvadž nejsou pouze otročským nápodobením, nýbrž při vši věrnosti své plodem volné tvořivosti.

Nedostatek přirozené dojímatelnosti nedá se nahraditi žádným umělkováním, protože vůbec příroda není dostižitelná žádnému umění. Kdo tedy neumí se povznést nad prosaické poznání, pro koho nemají vábnosti vyšší snahy života, koho krása a vznešenost nedovede naplniti

zápalem, ten není povolán za tlumočníka velikých myšlenek a hlubokých citů; velikost se v ústech jeho scvrkne, hlubokost sploští, zjevná pak lichota setře tu všechnen lesk geniálnosti, který v originálu působí na nás kouzlem neodolatelným.

Takové slovesné památky, které jsme svrchu jakožto výtvary právě národní vytkli, nepožadují ku pravému jim porozumění žádného obzvláštního nadání; stačit tu při prostotě a jednoduchosti, která je vezdy vyznačuje, všední chápavost, a také pojmутí jich citem velice usnadněno jest jejich objektivností, která každou mysl bez rozdílu přístupnou nachází jejich dojmu. Ležít tu vše takorůzka na povrchu a samo se podává, a duch, který ve výtvorech těchto vane, nejso výrazem žádné jednotlivé individualnosti, také žádné takové se nepřičít; vyšel on z lidu vůbec a mluví též ke všemu lidu. Zdaž nejsou na př. hrdinské písně Srbů srozumitelné a dojmavé pro každého, kdo vůbec po lidsku chápe, komu lidské srdce v prsou bije? Možno-li pomyslet, že by neobratný překladatel, pokud jen smyslu slov zůstane věren, zpotvořiti mohl tyto nelicené výlevy, mluvící tak prsto od srdce k srdci?

Jinak jest ovšem s duchovnými plody jednotlivců, které vždy nesou na sobě ráz individuální povahy svých původců, pročež v nich více méně se ku platnosti dobývá subjektivnost. Následkem toho působí ony plnou močí svou jenom na duchy spřízněné, jiných více jen povrchně se dotýkajíce. Veselý světák sotva se pohrčí do Youngova *Nočního rozjímání*, ochablý rozmařilec nesnese hranatou bujarost génia Shakespearova, duch zdravý a činů chtivý nebude bédovati s *Wertherem*. Člověk, jehož přirozená povaha a vyplývající z ní názor světa a života podstatně různí se od způsobu autora, nemůže se snadno

vpravit v chod jeho myšlének, nemůže sobě osvojiti jeho city, nemůže přisvědčovati jeho přáním a sdíletí jeho touhy. Jeho nemůže proniknouti, co přirozenosti jeho odporuje, a překladatel takový, nemeha spolu i se sebe volně tvořiti, špatným bude tlumočnickem svého originálu; v nejlepším případě patrna bude nucenost překladu, která učiní dojem nepřirozenosti. Aby duchové bujnější dávali se do překládání plodů cizích, vyznačených menší růzností, byť i jinak vysoko vynikaly, málo se spatřuje; tím častěji ale stává se naopak, že duchové mdlejší usilují se odvažovati na výtvary duchů daleko rozhodnějších; k nimž nedosahují. Tu ovšem nebývá památky po vyšším vzletu, pod takovými rukama originál rozbředne a zvodnatí, a velikost ducha původcova ustoupí malichernému pojmání překladatelovu, hovicímu sobě v samolibé pohodlnosti. Jsou to filistrové mezi překladateli.

Co posud povědíno, týkalo se oné stránky překladu, která tlumočí smysl originálu; nyní bude nám mluvit o zevnitřní formě, v jaké nám obsah jeho se předvádí. Mýlil by se, kdo by formu tuto za nic nepokládal; jest ona sice podřízena obsahu, avšak na mnoze s ním nerozlučitelná. Jako ne každému člověku sluší každý kroj, tak jest i s jinými věcmi. Máť zajisté všechno jen jistou formu, ve které se nám k libosti představuje, totiž onu, kteráž souhlasí s obsahem svým; v žádné jiné, méně přiměřené formě nemůže nás dojmati v stejné míře, ba forma nesouhlasící s obsahem ruší veškerý obměřený dojem. Tak jest i s výtvary slovesnými. Zdaž by Cicero byl došel žádaného účinku výmluvnosti své, kdyby hromující své řeči proti Catilinovi byl před senátem v hexametrech deklamoval? Jak by asi vypadala pověstná Greyova elegie *Na hřbitov veselý* v skákavém rozměru

daktylovém? V dílech, která právem zasluhují jméno klasických, bývá forma těsně srostlá s obsahem, a obojí společně tvoří jejich individuální ráz. Jest tedy povinnost řádného překladatele, podati obsah originálu pokud možná také v původní jeho formě. Že nelze požadavku tomu vždycky náležitě vyhověti, netřeba teprv připomínati; příčina toho leží v rozličném skladu a ústrojí jazyků. Nesmyslné na př. bylo by žádati od frančiny pádné hexametry řecké, anebo od angličtiny lahodnou plnozvukost zpěvů vlaských. Jednotlivé pokusy musejí tu vždy jenom za vzácné podivnosti a neprospěšné hříčky býti považovány, jichžto obecnému zavedení příčí se hmotná podstata jazyka. A byť i při jakémsi namáhání možná bylo, dodlíti cizích nepřiměřených forem s nějakou zdařílostí: ony by nikdy neslušely jazyku, jemuž jsou vnuceny, v překladech pak pro veliké toho obtíže a nesnadnosti mohlo by se díti vždy jenom na ujmu obsahu. V takovém případě, kde forma originálu nedá se zachovati v překladu, nastoupí pravidlo, aby se volila forma, jaká v jazyku tom, do kterého se překládá, běžná a obyčejná jest pro podobný obsah. Netýká se pak to, co jsme o formě pronesli, pouze metriky, nýbrž slohu vůbec, pokud jest vyznačený a s obsahem takměř slitý. Zle by činil překladatel, kdyby odměřený a vypočítaný chod period výtečného některého řečníka rušil a přetrhoval rozkouskováváním vět; ovšem pak může si takovou svobodu dovoliti při díle historickém^{*)}, kde umělá skladba period nepřispívá k účinnosti dojmu, nýbrž potřebí spíše lehčího a méně nuceného přednášení. A tak jsou jiné ještě vla-

^{*)} Za příklad uvádíme zde Macaulaye, který si obzvláště libuje v dlouhých mnohonásobně složených sadách.

stnosti slohu, jichžto zde vypočítávání daleko by nás vedlo, a kterých, pokud podstatně zvyšují cenu originálu, šetřiti dlužno a povinnó.

Můžet se arcí státi, že místy nelze zachovati stejnou věrností smyslu i spolu formy, ač obratnější překladatel řidčeji přijde do takové nesnáze; v takovém případě bude pak musit ustoupiti to co jest méně důležité, obyčejně forma, k vůli zachování přesnosti obsahu. Někdy však může více záleženo býti na formě, což ovšem jen výminkou bývá a snadno poznati se dává, a tenkrát musí ustoupiti podřízený obsah.

Sluší tu zmíniti se též o překladech, které vázanou řeč originálu podávají v prose. Takovou pohodlnost naskrze nemůžeme chváliti, neboť jakkoli dobře umíme oceniti výhodu, která tím vzrůstá překladu v ohledu na věrnost slovní, nemůže nám jednodušejší býti pohřešení původní formy, na níž jak mnoho záleží dostatečně jsme ukázali. Takový překlad nemůže v celku nazván býti věrnou kopií originálu a podobá se nanejvýše černým rytinám, představujícím výtečné malby proslavených mistrů, na nichž vidíme toliko kresbu originálů, strádající veškerý půvab živé barvitosti, ve kterém často nejhlavnější kouzlo spočívá, tak že nelze nám nabyti dostatečně jasného představení o těchto výtvorech obrazního umění.

Pravili jsme svrchu, že spisy opravdu klasické mají cenu a zajímavost samy o sobě, neodvislou od střídavých poměrů časových a relativních, t. j. historický interes že tu jen podřízený, případný jest. Z toho vysvitá tolik, že hlavní zřetel a hlavní péče překladatelova musejí obráceny býti na to, v čem jeví se tvůrčí síla původce, nikoli však, že by to co v originálu upomíná na čas, v němžto psán byl, žádného ohledu nezaslouhovalo. Každý výtvor

ducha v čase povstaly nese na sobě i známky doby své, více nebo méně patrné, a ty dodávají mu zvláštní barvitosti. Zcela nezhodí se žádný duch vlivu časového, i bývá zajímavo, pozorovati vliv poměrů na duchy výtečnější, kterak tito pojmají a odrážejí panující idey, jak dalece dávají se unášeti směrem doby a jak dalece samostatnost jejich proudu tomu vzdoruje. I historický interes má tedy zde vyšší smysl nežli při výtvorech nižšího druhu, při nichžto co jest časového přijímáme jako pouhé faktum, co materiál přispívající ku poznání doby; při spisech však klasických pozorujeme ducha a poměry u vzájemném k sobě vztahu a působení na sebe. Jest pak toto patření na zápas ducha s časem pro nás netoliko vzezajímavé, nýbrž i hrdost naši povzbuzující, poněvadž duch jako vítěz tu vychází z boje, časem toliko lehce dotknut, kdežto při výtvorech druhu nižšího čas ducha opanovává a sobě podřizuje. Musí tedy již proto historická stránka klasických výtvorů také v překladu náležitě býti vytknuta, poněvadž slouží duchu jako za folii, aby tím více vynikal a do předu vystupoval. Přispívá to nemálo k zveličení účinku, a dojem tím docílený u vysoké míře nás uspokojuje.

Toto jsou v stručném nástinu hlavní zásady, které by sobě osvojití měl každý překladatel, jenž na zřeteli má vyšší, důstojnější účel, než bývá obyčejné. Pokusíme se nyní o praktické obrácení těchto zásad na jednotlivý příklad, a k tomu vyvolili jsme si Shakespeara, jehožto nesmrtelný genius v brzce má i našemu obecenstva objevití se v českém rouše.

Jestli Shakespeare jeden z nejmohutnějších duchů, jejichž obdivuhodné výtvary přešly na potomstvo — velikán od hlavy do paty. Charakteristická jest jeho ry-
zost a samorostlost, která protrhujíc umluvitě meze nové

formy hledá svým bajným výtvorům. Při něm nespatřuje se nic přiučeného, nic odjinud přiosebeného; vše přirozené samo ze sebe jest vyvinuto beze všeho úmyslu, jako slepým nějakým pudem, a přece každá částka jest na pravém místě a má svůj úkol v doclení přiměřeného účinku, jako kdyby vše co nejbědlivěji bylo promyšleno. A to právě jest nejjistější známka geniálnosti, že nic nepřipomíná na umění, na úmyslnost.

Věk Shakespearův náleží do téhož okruhu kulturního jako i náš, kterýžto napořád ještě se šíří a rozvíjuje; ovšem do jiné jeho epochy. Jazyk, jímžto psal Shakespear, jest jazyk posud živý, napořád se obohacující a vybruňující.

Toto jest, čeho věděti potřebí, chceme-li skoumati, jak sobě počínati má překladatel Shakespearových dramat.

Předně co se týče absolutního interestu nedostizelných výtvorů tohoto velikého básníka, jeví se genius jeho hlavně v hluboké znalosti lidského srdce. Nemohl této vlastnosti nabyti Shakespear žádnou světskou zkušeností — která z nikoho nečiní znalce lidí, kdo nemá k tomu přirozeného nadání —, nýbrž jeví se tu obzvláštní bystrost vnitřního oka, která při každém kroku člověka proniká až na dno jeho duše a do nejtajnějších jejích koutků a skrýší. Této převzácné vlastnosti přičítati se musejí ohromné účinky, jakých dosahují výteční představitelé Shakespearových charakterů, kteří v ducha jejích vnikše, u věrném vtělení nám je před oči předváděti umějí. Diváku se tím usnadňuje porozumění skrytých pravd, tajné vnady odhalují se před ním, a mnohý, který by při čtení Shakespearova dramatu netknutým zůstal, neuměje sledovati básníka do hlubin, v jaké se zabírá, při představení jeho pomocí živého výkladu her-

cova mocně dojatým se cítí. ⁴⁾ Může-li tedy hercove objasnění takto působiti na tupější chápavost a chladnější cit, proč by na bystřejší chápavost a vřelejší cit, kterým takového objasnění méně jest potřebí, nemělo již dojemně působiti pouhé čtení? Ono skutečně působí, a mocnost dojmu toho, v srovnalosti jsouc se vnímavostí myslí čtenářovy, nebývá někdy slabší, nežli účinek mimického představení. Jmenovitě místa ona, v nichž vyniká mistrovnost básníkovy v odkrývání a rozbírání nejvnitřnějších strunek a pružin lidského srdce, takovou provozují moc nad myslí čtenáře, — který tu výhradněji vhloubí se může do sledu myšlének básnickových nežli divák při pozornosti vždy roztržitější, — že hnutí jeho jest bezděčné a on takofka sám na sobě zakouší to vše co básník do úst klade svým osobám. A jak rozsáhlý jest objem toho hnutí, jež umí Shakespeare působiti v nás! Od nejnežnějších citů, jimiž v jedno splývají srdce dvou milujících, od nejtěplejšího dechu míruplné duše, od pavačinného prohánění se elfů — až k nejprudšímu vlnění probuzených vášní, ke zhoubné bouři zuřících náruživostí, k obrovskému zápasu světem hýbajících mocí, jaká to stupnice nejrozdílnějších dojmů! To vše aby spolu cítil, aby v hloubi srdce svého byl dotknut, hned něčnou touhou, hned děsným tížsem, žádáme od překladatele Shakespeara, má-li tlohu svou převésti zdárně a s prospěchem. Při básnících, jejichž tvořivost nemá takového objemu

⁴⁾ Pamatujeme se s rozkoší na nikdy před tím nespátenou tichou napnutost českého obecenstva při prvním provozování „Leara“, jež dával nebožtík Grabinger, která opánovala až i nejhorší galerie. A kolik asi bylo osob mezi tím obecenstvem, jež by pouhé čtení veliké tragédie bylo dovedlo značně dojmouti?

jako Shakespearova, stačí, aby překladatel byl přistupen citům těm, na jejichž zbuzování se básník obmezuje; při Shakespearovi, jehož obsáhlost jest tak široká, musí se jí v též míře vyrovnati vnímavost překladatele, který musí býti schopen jak nejjemnějších tak i nejmocnějších dojmů. Schází-li mu tato vlastnost, bude překlad jeho v ohledu aesthetickém nedokonalý, poněvadž mu nevyhnutelně scházeti musí ráz přesnosti a přirozenosti.

Za charakteristickou vytknuli jsme při Shakespearovi jeho ryznost a samorostlost. Ta ovšem málo dbá o dokonalé zevnitřní urovnání a uhlazení, a často bez ostýchání v prvotní holemosti vystupuje; avšak nesmíme zapomínati, že právě tato vlastnost, věrná to průvodkyně velikého ducha, nad malicherné ohledy se pevnějším, známkou jest vysoké geniálnosti. I ona žádá výrazu v překladu, a nemístná byla by u překladatele choulostivost a upýpavost, kde potřebí síly a ráznosti. Nedostatek této učinil by překlad mdlým, a po účinku bylo by veta.

O věku, ve kterémž náš básník žil a jehož patrnou známku i spisy jeho nosí, vyjádřili jsme se svrchu, že náleží s věkem našim do téhož okruhu kulturního, jen do jiné jeho epochy. Z toho snadno vyplyne, jakou v tom ohledu bude míti překladatel povinnost a jakou svobodu. Povšechný směr toho okruhu kulturního jeví se ve věku Shakespearově tak jako ve věku našem; rozdíl jest toliko ve stupni jeho vyvinutí. Náhledy a snahy současníků Shakespearových jsou nám úplně srozumitelné, neboť jsou přirození předchůdcové náhledů a snah nynějších, které v oněch již měly zárodek svůj, z něhož vyvinuly se postupem času. Tak i tehdejší náboženské, politické a sociální poměry společný mají základ s našimi, jen že u těchto spatřujeme větší pokročilost. Co se tedy týče

takových charakteristických známek časových, které i v našem věku platnost mají, u podávání těch bude překladatel dosti volnou ruku míti, a nebude mu potřeba, otrocky se držeti doslovného vyjádření, pokud jen smysl věrně zachová. Ba buďť on smění s náležitou mírou i lokalisovati, kde to k zvýšení účinku slouží. Proč by na př. slovanský překladatel Shakespeara při nějakém mythologickém podobenství nemohl římské bohy básnickovy přeměnit na slovanské a jmenovati Jupitera Perunem, Apollina Jasonem a Veneru Ladou?

Jinak má se již věc při takových známkách časových, které věk Shakespearův charakterisují co zvláštní dobu našeho okruhu kulturního, rozdílnou od oné, ve které žijeme my. Týká se to hlavně pomějitých oblib a choutek, jaké rodí každé desetiletí, proměnlivých návyků a forem společenského obcování co výsledku historických poměrů. V tomto ohledu podává Shakespear věrný obraz doby své, ano patrnost na mnoze, kterak úmyslně hověl časovým libůstkám, což mu tím méně může býti zazleno, an psal pro divadlo, k docílení potlesku pestré směsice lidu, z jaké skládalo se jeho obecenstvo. Tyto však přímětky neubírají ani za mák ceny jeho mistrovským výtvořům, neboť nemají s nimi žádné organické souvislosti, a toliko mechanicky s nimi jsou spojeny. Ale právě proto, že jimi netrpí účinek celku, a pak že jako charakteristické známky doby uplynulé svou zajímavost mají, není přičiny je odstraňovati, a překladatel, který by tu chtěl měniti a snad opravovati, jednal by pošetile a bez práva. Jiná věc ovšem jest s provozováním dramát Shakespearových; tu režie divadelní rozšiřnou se býti prokáže, když vynechá to co není psáno pro její obecenstvo, podržíc jen to co má zajímavost nehynoucí,

absolutní; ba netoliko právo k tomu má, nýbrž i povinnost naproti obecnstvu, které se schází k vůli aesthetické zábavě a ne k činění historických studií.

Vzdělaný čtenář Shakespearových dramát nepocítí z některého výtečného místa menší rozkoše proto, poněvadž pathetický jeho obsah obalen jest zbytečným nákladem zvucných slov; byltě způsob omoho času stavěti vážné řeči na chůďy, a zpuchlá nadutost zahalovala přechasto prázdnotu jejich obsahu. Nikdo nebude všední šprýmy a nucené často hříčky se slovy vyčítati básníku, jenžto žil v květonu době domácích šašků (kteří také hojněho zastoupení došli v kusech Shakespearových), kdežto jalové vtipkování bylo oblibou elegantního světa. Anebo kdož by chtěl býti tak přísný mravokárce, aby za hřích pokládal obojetnosti a kudrlinky ovšem ne vždycky slušné a řeči svobodnější, které arcí nynější mrav vylučuje z dobré společnosti, které však tehdejší méně upýpavý svět bez pohoršení snášel a jimž i „panenská královna“ neostýchala se ardečně smáti. Takové nepodstatné přímětky buďtež vyloučeny z prken, ale v knize mějte své místo jako svědkové z doby méně vytřelého a ušlechťeného krasocitu, kterou pokrok vzdělanosti již přemohl a za námi zůstavil.

Začasté bývají takové dvojsmysly a obojetnosti zhola nepřeložitelné, proto však nemusí překladatel zoufati, neboť nejedná se tu o nic důležitého, o nic podstatného. Nejlépe bude, nedá-li se místo takové s lehkostí převésti, odkázati jeho výklad do poznámenání, čímž dostatečně bude vyhověno. Lépe učiniti tak, nežli k vůli nedůstojnému šprýmu násilí učiniti jasyku, do něhož se překládá, anebo v jiné pohodlnosti přeložiti smysl jen jednostranně bez všeho vysvětlení, tak že nejenom zmizí obmyšlený

šprým, který leží v nepřeložitelném druhém významu, nýbrž celé takové místo ani pořádného smyslu nemá. Takové počínání jest lehkovážnost tím méně omluvitelná, čím snadněji jest se jí vyhnouti způsobem od nás udaným. Z německých překladatelů Shakespeara, na větším díle málo svědomitých, před jinými zasluhuje Schlegel přísné pokárání za takové zmrzačení originálu.

Naposlední jest nesnáze, kterou při Shakespearu působí řeč. Jazyk, jakým tento velikan mezi básníky psal nesmrtelná svá díla, jest jazyk posavad živý; avšak tím samým jest Shakespearova angličtina rozdílná od nynější, poněvadž jazyk živý nikdy nezůstává v též míře, nýbrž ustavičným podléhá proměnám a vždy dále se vyvinuje. Tato rozdílnost, pokud znesnadňuje překládání, jeví se hlavně v lexikální látce, kdežto užíváno slov nyní docela z obyčeje vyšších, anebo dosavad sice obyčejných, ale ve smyslu již zapomenutém. Sluší tu pilný pozor dáti, kterého z rozličných významů téhož slova (a není tak snadno jiného jazyka, v kterém by jako v angličtině jedno slovo tolikero od sebe rozdílných významů mělo) třeba užití v překladu, a žádný-li z nyní běžných úplně se nehodí, dlužno pátrati, zdali slovo to nemělo za časů Shakespearových ještě nějaký význam jiný, nyní zapomenutý. V lepších slovnících anglických bývají takové zastaralé významy zvláště vytknuty chifrou *Sh.*

Kromě toho nacházejí se zhusta i celé fráse a průpovědi, jimž toliko současníci Shakespearovi mohli rozuměti. Byltě vůbec za oněch dob způsob vyjadřování se ve mnohém ohledu rozdílný od nynějšího, za příčinou jiného času časového, k čemuž nezřídka ještě přicházejí běžná toho času přísloví a pořekadla, buď jen za oně doby oblíbená a později v zapomenutí vešla, anebo vztahu-

jší se na současně příběhy neb jiné okolnosti, z nichž původ vzala a v nichž jedině výkladu nacházejí. Zde budiž ponecháno dobrému taktu překladatelovu, jak dalece radno překládati doslovně a vysvětliti smysl v poznámenání, anebo nahraditi takové průpovědi jinými, nyní běžnými, které zavírají podobný smysl. Určitá pravidla nedají se zde stanoviti, poněvadž jednotlivé případy jsou přerozličné, při provozování však bude muset vždy býti sazeno ku prostředku poslednímu, poněvadž herec nemá k své ruce vykladače, který by řeči jeho obecenstvu tlumočil. Toto však týká se jen toho, kdo nějaký kus Shakespearův upravuje pro divadlo, a nikoli překladatele.

Že při takovýchto okolnostech naskytují se u výkladu mnohých míst pochybnosti, které rozliční komentátoři rozličně vysvětlují, nebude nikomu divno. Někteří pomáhají si tu opravou textu, navrhuje jiné čtení; jiní zas umělým podkládáním lepšího dle svého zdání smyslu, a ještě jiní vztahováním takových míst na skutečné neb domnělé okolnosti, což vše děje se více méně nuceně. Ale při tom všem zůstává hodná částka zatemnělých míst v Shakespearu, na něž ještě žádný vykladač nedozrál, ba o jichž výklad se ani ještě nikdo nepokusil. Při takových pochybných místech, ví-li překladatel lepší pomoci nežli předchůdcové jeho, nechť se pokusí o důkladnější vysvětlení, neví-li lepšího výkladu nad posavadní, nechť následuje toho, který se mu zdá nejpřirozenějším, avšak neopomíň to podotknouti v poznámenání. Často bývá příčinou nesrozumitelnosti skutečně porušení textu, avšak hádati hned na takové při nedosti jasném smyslu některého místa, jest odvážné. Ostatně přijde-li překladatel na nějaké místo, kde se mu nezdá smysl patrný, ač doposavad žádného výkladu o něm nestává, dobře učiní,

obrátili-li na to pozornost, což může zavdati podnět k budoucímu badání.

Z toho všeho patrno, že překladatel Shakespeara nebude se moci obejít bez jistých vysvětlivek, a skutečně jest množství objasnění a výkladů k Shakespearovi, pocházejících s větší částí od samých anglických kritiků a od rozličných překladatelů jeho věrně opisovaných, tak veliké, že se slušně diviti musíme rozsáhlé pilnosti, jaká věnována básníku tomuto. Než bohužel vyznati musíme, že dobrá polovice veškerých těch vysvětlivek jest zhola zbytečná, pouhé mlácení slámy. Tu se objasňují a vykládají věci, které žádného objasnění a výkladu nepotřebují, aby jenom učenost komentátora laciným způsobem hodně rozkládati se mohla. Z druhé pak polovice vysvětlivek jest skoro více takových, které vyluzují útrpný úsměch, než které skutečně poskytují poučení. Jakých tu rozličných domněnek, jakého kroucení, jakého natahování! A zdaliž se tomu diviti můžeme, uváživše, jací lidé častokráte obírali se vykládáním Shakespeara, a s jakým účelem. Abychom jen jediný příklad uvedli, jmenujeme tuto Warburtona, dle hojnosti jeho výkladů jednoho z neposledních těchto komentátorů, který v prostoduchosti své vyznává, že se jen někdy proto přebírá v takových písácích, jako je Shakespear, aby se zotavil od prací vážnějších, a jemuž největší radost působí, může-li někde ukázati, kterak to neb ono místo básníkově se srovnává se svatým písmem. Avšak ani jiným, duchovně nadanějším kritikům nehrubě se vždy dařilo. Pošechněme, co Frese ve předmluvě svého vydání Payne-Collierových rukopisních poznámek a oprav textu⁵⁾ praví o angli-

⁵⁾ Ergänzungsband zu Shakespears dramatischen Werken. Enthaltend die von J. Payne-Collier aufgefundenen hand-

ckých kritikůch předešlého století, kteří se pokusili napravovati skutečné neb domnělé porušení pravého čtení v Shakespearu: „Zvláštnosti řeči z časů Shakespearových staly se byly osmáctému století cizími; novější filologie ještě nebylo, a tedy pokládali oni kritikové, to co jim bylo cizí, za nepravé, porušené, falešné. Volnější skladba veršů Shakespearových urážela ucho Popeovo a Hanmerovo, zvyklé na antickou metriku; oni uznali za potřebné, upravitelnosti Shakespearův verš. Kde vzlet Shakespearovy poesie horuje ve smělych obrazech, kde nárazivost mluví řečí chvatem stísněnou, tam často nemohla mu postačiti mdlejší jejich fantasie, střízlivá jejich rozumnost; hluboký smysl Shakespearových průpovědí zůstal před nimi skryt. Tak čistili text dle osobního zdání, bez určitě zásady, bez náležité vážnosti k duchu básnickovu.“

Teprva v novější době nastalo důkladnější stadium Shakespeara, a anglická nynější vydání jeho podávají text co možna správně. A však dosavad nepřišlo ještě k úplné emancipaci od starších komentátorů, a překladatel — rozumí se, že musí býti dokonale mocen jazyka anglického i náležitě seznámen s jeho zvláštnostmi za věku Shakespeara — nejlépe učiní, když se nedá másti tím hejnem vysvětlivek, aniž také jiným jakýmkoli překladem, a pracuje dle nejlepšího rozumu vlastního. Teprv když práce dokončena, může ji překladatel srovnávat s jiným překladem a s dosavadními výklady, a nyní teprv bude mu to ku prospěchu. Nalezneť tu zajisté, že zde onde lehce překlouzl přes místo, které jiným nemalých obtíží činilo; že tu i tam jináče rozuměl origi-

---

schriftlichen Bemerkungen und Textänderung, bearbeitet und übersetzt von Dr. Julius Frese. Berlin, Dunker, 1853.

nálu a snad ne špatněji. Místy zas poopraví práci svou podle trefného některého objasnění, ale v celku shledá, že předcházející seznámení se s cizími překlady a vysvětleními textu bylo by jenom na ujmu bývalo samostatnosti jeho práce. Tak aspoň nám se dělo.

V nejnovější době veliký hluk učinil nález Payne-Collierův, totiž rukopisné poznámky a opravy textu v exempláři jednoho z nejstarších vydání, pocházející od ruky málo pozdnější nežli Shakespear. Opravce tento jeví se co výborný znatel poesie Shakespearovské, a dal si velikou práci s uvedením textu na pravé znění. Všech těchto poznámek a oprav počítá se v oné knize na 20.000, z těch však jsou větší díl pouhé opravy patrných omylů tiskářských, a veliký počet poukázky pro herce, tak že podstatnějších, které Payne-Collier tiskem uveřejnil, jest jenom asi 1500. Z těch pak zase mnohá různocenění jsou tak nepatrná, že nikterak nemění smysl a tedy pro překladatele žádné důležitosti nemají. A však naproti tomu nacházejí se též opravy veledůležité, které malou změnou textu přivádějí do něho zcela jiný, mnohem lepší a duchu Shakespearovu přiměřenější smysl, a jimiž na mnoze zahanbení zůstávají přeučení komentátoři, kteří s vynaložením veškerého důmyslu svého vyváděli rozumný smysl z místa porušeného, nevidouce tak blízké snadnické pomoci, kdežto jinde bez potřeby měnili text, nemohouce postihnouti hlubokosti básnickovy. O těchto poznámkách a opravách od Payne-Colliera uveřejněných ihned vznikla ostrá polemika mezi kritiky, z nichž někteří proti nim vystupovali, jiní je hájili a zastávali. Nemíř tato na místě, šířiti se o věci, o níž kdo bližšího poučení hledá, snadno ho nalezne v rozličných již vydáních zmíněných poznámek a oprav, ze kterých před jinými schvalujeme vydání Fre-

seovo svrchu uvedené. Tolik zůstává jisto, že poznámky starého oprávece jsou vsácným příspěvkem k dokonalému porozumění básníku, a že studium jejich nevyhnutelně jest pro každého nynějšího překladatele dramát Shakespearových.

Nastává nyní otázka, v jaké míře třeba opatřiti překlady dramát Shakespearových výklady a objasněními. Pokud se týká jazyka, dostatečně jsme nasnačili míru této potřeby; aby pak se něco činilo přes potřebu, snad k vůli blýskání se filologickou učeností, to nikoli schvalovati nemůžeme. Co se zas týče vysvětlení historických, která by posloužití mohla k lepšímu porozumění tomu neb onomu místu, máme za to, že by se jen takové věci podávati měly, o nichž překladatel slušné domýšleti se může, že obyčejnému vzdělanci, jenž se právě neoddal hlubším studiím dějepisným, méně jsou známé. Rozvláčné historické úvody, jichž obsahu možná se pohodlně dočísti v nejprvnější dějepisné knize a které nepřispívají k zvýšení neb třeba jen usnadnění aesthetického dojmu, nevyhovují aspoň žádné nevyhnutelné potřebě, a jich přidávání tedy považujeme více jako luxus.

Přidávají se ku překladům Shakespearových dramát obyčejně také úvahy o látce jejich, odkud jest čerpána a která od jiných básníků vzdělána, kteréžto často vrůstají v obšírná pojednání historicko-literární. Dle našeho mínění jest pro náležité ocenění Shakespearovy zásluhy o dramatické vzdělání látky nejdůležitější věc ta, abychom věděli, co odkud již hotového vzal a co ze svého přičinil. Jest pak Shakespeare dokonalý mistr v uspořádání a v sestavení materiálu svého k účinku plnému dramatickému celku, a pod umělem jeho rukou často látka dosti nepatrná vysoké nabývá zajímavosti. Toto mistrov-

ství nejlépe vysvitá z porovnání Shakespeara s básníky jinými, kteří vzdělali tutéž látku co on, a takové paralely slušného nalesají místa vedle zpráv, dokud prvotně látka čerpána. Na tom však lze také přestat; všechno další učení rozbírání látky a šlakování po jejích nejdůležitějších stopách, kdy a kde se ponejprv vyskytují, může býti sice předmětem zajímavého historicko-literárního pojednání, ku překladu však není to žádný potřebný přídavek, poněvadž účel takového badání nemá žádné nutné souvislosti s účelem tohoto.

Tolik o překládání Shakespeara vůbec, ať to je do řeči jakékoliv, nyní zbývá jen pověditi ještě několik slov o překládání jej do češtiny. Jak známo, jsou dramata Shakespearova psána dílem veršem, dílem prosou, dle vážnosti obsahu, tak že v některých kusech převahu má řeč vázaná, v jiných řeč nevázaná. Místy, kde pathos bere vyšší vzlet, nejčastěji ku konci scén, užívá Shakespeare též rýmu. Dle toho, co jsme svrchu o slušném zachování formy pověděli, předpokládáme, že překladatel Shakespeara i v tom věren zůstane originálu, a místa veršem psaná a rýmovaná také ve verši a v rýmu podá. Verš Shakespearův jest pětistopý jambus, tedy s výchoodem mužským, což však neleží nikoli v úmyslnosti básníkův, nýbrž ve skladu jazyka anglického, v němž převahu mají slova jednoslabičná; důkazem toho jest, že se Shakespeare nevyhýbá východu ženskému, kde se takový přirozeně naskytuje. Totéž platí o jeho rýmech. Známo vůbec, že v češtině snadnější jest veršování v trochech nežli v jambech, a to z té příčiny, poněvadž přízvuk padající na první slabiku slova nedopouští ji bráti za krátkou, a tedy nedostává se krátkých slabik pro začátek verše. Avšak tato jakási obtížnost nesmí zavéstí překla-

datele k libovolnému změnění metra jambického na trocheické, čímž by trpěl původní ráz mluvy vázané; připouštít se tu již svoboda, pomáhati si na začátku stopou spondeickou. Kdyby však někdo věrnost originálu povinnou také na vedlejší, případné věci vztahovati chtěl, na př. aby všude kladl stejného druhu východy jako v originálu, kde mužský tam mužský, kde ženský tam ženský; nebo aby se vázal na stejný počet veršů: ten netoliko by si tvořil zbytečných obtíží, nýbrž i češtině by nešťídka násilí činiti musil. Jest to zajisté přednost a velká ozdoba mateřského jazyka našeho, že oplývá zvucnými ženskými východy slov, což dodává řeči, obzvláště vázané, příjemné plnosti. Této výhody se zbaviti k vůli nedostatku angličtiny v tom ohledu přechudě, byla by pravá pošetilost. S druhé strany zase, co se týče stručnosti, nesnadno vyrovná se jiný jazyk anglickému, ba i náš český, proti němčině a francčině na př. tak sporý, často pozadu za ním zůstává. Žádati tedy, aby český překlad neměl více veršů než anglický originál, byla by nemenší zpozdilost, poněvadž by tu buď čeština zbytečné násilí anebo smysl originálu patrnou ujmu utrpěti musil. Projeviti tato svá zdání o překládání klasiků vůbec, zvláště pak o překládání Shakespeara soudil jsem býti za včasné, i byl bych velice potěšen, kdyby došla náležitého pověimnutí.

Dva překlady Shakespearovy tragédie „Roméo a Julie“.

(Pokrok 1870.)

Není tomu ještě tak dávno, co se v literatuře naší pilně o to dbalo, aby nekonkurovali dva spisovatelé v překládání téhož cizojazyčného spisu, pročť býval obyčej, kdykoliv někdo se dal do nějakého překladu, že to hned novinami ohlásil, aby se nikdo jiný nepouštěl do téhož díla, čili jinými slovy, aby se mu nemíchala do řemesla. Pokud v literatuře naší měly jakosi oprávněnost ohledy kramářské, bylo to pochopitelné, když nějaký překladatel na druhého překladatele téhož spisu (který často o prvním překladu ani vědomosti neměl) si stěžoval, až i naň nevřel co na svého škůdce, podkládaje mu nepřátelské úmysly proti sobě, z čehož pak povstávaly nezdůlka maličerné hněvy. Jakmile však literatura pokročila tak daleko, že snášela konkurenci spisovatelskou i nakladatelskou, byly takové stesky tím méně oprávněny, týkaly-li se překladu díla nějakého klasického, který nesmí více býti prací pouze mechanickou, nýbrž musí domáhati se ceny samostatného díla uměleckého. V takovýchto případech jest konkurence čestným závodem o palmu vzácné

umělosti, neboť *klasické* překlady klasických spisů, obzvláště výtvořů básnických, slouží každé literatuře k nemenné ozdobě nežli plody původní.

O zdařilých překladech děl básnických vešel u nás v poslední době v oblibu výraz „přebásnění“, který vhodně ukazuje na to, že tu nestačí pouhé přenášení významů v slova jinojazyčná, nýbrž že úlohou jest předvádění myšlenek v roucho jiného kroje, beze všeho úzkostlivého ohledu na jednotlivé výrazy a jich významy. Že takovýto překlad vedle dokonalé známosti obou jazyků vyžaduje také značné umění samostatně tvůrčí, jest na jevě, a byla by to skromnost pokárání hodná, kdyby někdo, jenž cítí v sobě povolání ku podniknutí tak nesnadné úlohy a sílu k zdárnému jí provedení, odvrátili se dal od úmyslu již pojatého tou okolností, že již někdo jiný obral sobě též úkol. A přece víme o jednom takovém případě, že jistý na slovo vzatý spisovatel, jmenovitě co elegantní stylista proslulý, zničil hotovou již část překladu jednoho kusu Shakespearova, uslyšev, že někdo jiný do téhož díla se pustil.

Je-li pak něco průběžským kamenem umění překladatelského, jest to tento básnický velikan anglický, jehož díla z rozličných příčin působí překladatelů většinou obtížně nežli kterýkoliv jiný klasický básník, pročť také umělecké závodění v tomto oboru jest tím čestnější.

Sotva který jiný básník byl tak rozličně posuzován jako Shakespear, o němž pronášeny úsudky právě opačné. Příčina toho jest, že u vykládání nějakého neobyčejného zjevu hledají lidé původ jeho spíše v jakýchkoli krajnostech, nežli v přirozených poměrech věcí. Takovým neobyčejným zjevem byl také Shakespear. V dramatických dílech jeho nacházíme svrchovanou geniálnost vedle nej-

jalovější prázdnoty, nejvznešenější horování vedle sprosté vědnosti, hluboký důmysl vedle dětinských hříček vtipu, klasickou urovnanost vedle škrobené nevkusnosti, lepou ušlechtilost vedle hnusné opizlosti. Dle toho, jak u koho převládal dojem jedné neb druhé stránky, řídil se také úsudek jeho o Shakespearu: jednomu byl neomalený surovec, jinému vzor básnické dokonalosti.

A přece nebyl Shakespear ani jedno ani druhé. Bylť on bez odporu veliký genius, ale neuvědomělý, on tvořil nevědomky, jako nevědomky dýchal; on neskládal své nesmrtelná díla co trvalé pomníky svého ducha, nýbrž pro okamžitou zábavu tehdejšího obecnstva, z kterých těžil co divadelní podnikatel; látku k nim bral, kde jakou příhodnou našel, začasť předělával a modernisoval (dle panujícího tehdejšího vkusu) starší divadelní hry, tak asi, jako — s odpuštěním — u nás předělával Štěpánek na př. „Hatmatilku“ v „Čecha a Němce“! Odtud pochází ta dvojitá stránka v dramatických výtvorech Shakespearových: v jedné září se vznešený duch jeho, v druhé se zračí mrav i vkus jeho času, který byl ještě dalek pozdějších jemnějších spůsobů francouzských; v kusech pak starších spisovatelů, které toliko pro divadlo upravoval, jeví se na mnoze jak ve složení tak v dialogu chatrné nadání jich původců, jehož známky ruka Shakespearova, jakkoliv uměla, nemohla vždy zakryti.

Z toho co tuto pověděno, vysvitá dostatečně úloha překladatele Shakespearových dramát, který především celé své umění vynaložiti musí na převedení co možná nejdokonalější té jejich stránky, na které vlastní jich cena se zakládá. Nelze-li docíliti dokonalého převodu doslovním překladem, volno vždy užiti slov jiných, jen když v jazyku, do kterého se překládá, vyjadřují smysl

ve slovech originálu ležící. Zde musí ustoupiti forma k vůli zachování obsahu. Svoboda tato nedá se nížádným pravidlem obmeziti, pravých mezí nachází jediné v dobrém taktu překladatelově. To pak jest, co vhodným slovem nazývá se „přebásněním“. Takovým přebásněním pojímá čtenář překladu Shakespearova ducha, nikoliv co cizího, nýbrž co vyrostlého z jedné s ním půdy domácí, dojem jest svěží a bezprostřední, kdežto překlad doslovní podává myšlenku v kroji cizím a tím samým méně přístupnou pojmatelnosti čtenářově. Volný způsob překládání jediné pravý jest tam, kde v originálu nacházejí se idiotismy větové (na př. přísloví, která málo kdy připouštějí doslovní překlad) neb slovní; doporučí se pak sám sebou všude, kde forma (na př. při veršovaném a rýmovaném textu) rozmnožuje obtíže doslovního překladu. Ve všech jiných případech zůstává překlad doslovní v neztenčeném svém právu.

Jinak jest arcíť s onou stránkou výtvořá Shakespearových, která jest výpukem, a to často velmi nechutným, mravu a vkusu časového, nemajíc ničeho činiti s geniem Shakespearovým. Známo, že mnohá místa toho drabu naprosto vzdorují každému překladu pro hříčky slovní nad míru spletené, čímž však interes literární prážádné ujmy netrpí, poněvadž taková místa úplně jsou bezcená a skutečně jenom znešvařují díla takového genia jako jest Shakespear. Na těch nepotřebuje si překladatel dávat obzvlášť záležet: přebásniti tu není čeho, a umělé natahování a kroucení mluvy, do které se překládá, aby se jakž takž podala poněkud podobná kopie nelepého originálu, nestojí věru za práci. Taková místa, stěžují-li podstatně překlad, jest přiměřeněji vyložit nežli přeložit; čtenáři to úplně stačí, a bude při tom i věrně zachována folie časová.

Takové jest naše smýšlení o překládání Shakespeara; než v Němcích až do nedávna vřeh mělo smýšlení jiné. Bylať tam totiž vznikla škola slepých zbožňovatelů Shakespeara, kteří i každou kaňku z jeho pera vyhlou prohlášovali za geniální, a ti u překládání jeho musili se arciť řídit jinými zásadami, než jaké jsme tuto pronesli. Tu jsou díla Shakespearova překládána co možná doslovně, každé uchýlení se od pravidla toho pokládáno za prohřešení se proti pevné pletě k tomu velduchu, což mělo za následek svrchované pedantství, co do jazyka pak takové krkolomné skoky a kotrmelce, které jsou naprosto odporné, a jsouce daleké toho, aby originál slušně napodobovaly, spíše jej břídlísky zmrzačují.

Nám bude tuto činiti s representanty obojího spůsobu překladu, a porovnání jich spolu nebude tuším bez zajímavosti, ano bude snad v leckterém ohledu poučné.

Před námi leží dvojí překlad „Romea a Julie“, jeden od *Douchy* z roku 1847¹⁾, druhý od *Čejky* z roku 1861, oba dva vydané Maticí českou. Doucha jest reprezentantem principu svobodného překládání, Čejka stoupencem školy německé překladatelů doslovních. Avšak ani jeden ani druhý nemohl zůstat úplně důsledným ve svém spůsobu, což ovšem týká se u většiny mife Čejky nežli Douchy, poněvadž tento, kde byl doslovný překlad možný, nepotřeboval se mu vyhýbat, kdežto Čejka, kde byl překlad doslovný nemožným, masil chtěj nechtěj překládati volně.

Co se týče všeobecného rázu obou překladů, sluší uznati, že Doucha při vši volnosti, kterou si dovolil, jest

¹⁾ Zatím vydal Doucha 1872 překlad svůj znova, značně opravený.

neméně svědomitý nežli Čejka, čehož důkazem jsou již mnohem četnější vysvětlivky, než podává Čejka; s druhé strany však nelze neuznati, že co do stránky formální jest Čejkův překlad v celku dokonalejší, vynikaje zvláštní přihlazeností a ušlechtilostí mluvy. Než při tom nesmíme zapomenouti, že práce Doucheva jest o 14 let starší nežli Čejkova, jsouc teprv druhým pokusem v překládání Shakespearových děl, z nichž první [překlad „Othella“²⁾ z roku 1843] pokládán byl svého času za skutek smělé odvahy literární, kdežto Čejka měl již četné předchůdce a nastoupil dráhu dosti vyšlapanou. Při tom všem ale i v Douchově překladu jsou místa, která co do formální dokonalosti v ničem nezůstávají pozadu za přednostmi při Čejkovi chválenými. S druhé strany pak i překlad Čejkův ukazuje nejednu slabou stránku co přirozený následek pedantického principu, jehož se držel.

Mý sobě vytkli za úlohu, to co jsme zde všeobecně pověděli, dokázati porovnáním spolu obou překladů, pokud toho dovoluje obmezenost místa nám propůjčeného. Nemohouce toho z uvedené příčiny provésti skrz celý kus, máme za to, že stačí ukázky od nás podané, aby čtenář, obzvláště angličtiny znalý, utvořiti si mohl o tom samostatný úsudek.

Při Čejkovi hned s počátku mile nás uvítá mistrně přeložený prolog spojivší s věrností co možná doslovnou svrchovanou lehkost a eleganci mluvy. Na doklad slov našich podáváme zde znění překladu i originálu:

Dva domy sobě rovné, slávou svou,
v spanilé Veroně, kam děj nás vede,
pro starý hněv spor znova pozdvihnou,
že ruka v krvi občanské jen břeде.

²⁾ Od spisovatele této úvahy.

Osudné láno rodů protivných
 dvě milých o zlé hvězdě zplodilo,
 neštěstí losů strastně záhubných
 v jich smrti svár rodinný pohřbilo.
 Žal hrozný lásky smrti připsané,
 rodičů stále trvanlivý hněv,
 jenž v hrobu dítek teprv ustane,
 to vše v dvou hodinách tu přijde v jev;
 jen mějte s námi trochu strpení,
 co schází, spraví naše snažení.
 (Two households, both alike in dignity
 in fair Verona, where we lay our scene,
 from ancient grudge break to new mutiny,
 where civil blood makes civil hands unclean.
 From forth the fatal loins of these two foes
 a pair of star-crossed lovers take their life;
 whose misadventur'd piteous overthrows
 do, with their death, bury their parents' strife.
 The fearfull passage of their death-mark'd love,
 and the continuance of their parents' rage
 which, but their childrens' end, nought could remove,
 is now the two hour's traffick of our stage;
 the which, if you with patient ears attend,
 what here shall miss, our toil shall strive to mend.)

Ne všudy ale dařilo se Čejkovi stejně, často překlad jeho, nemoha se vyprostiti z pout doslovní věrnosti, zůstává značně pozadu za překladem Douchovým, pohyblivým se volněji, a proto také přirozeněji. Uvádíme tuto řeč Romeovu před koncem prvního výjevu prvního jednání.

Doucha:

Tat lásky strast je, kde se plamen zňal.
 Dost velký žal již svírá prsa má,
 tvým žalem nový bol mi v srdci plá;
 tvá láska, co mi sdílnoť zjevuje,
 mé strasti ještě víc rozmnožuje.
 Jest láska dým, ze vzdechů spojený;
 blahá-li, oheň v očích zdvojený;

však stísněna-li, moře ze slzí.
Což jest jiného? moudré bláznění,
žluč dusivá a sladké mámení!

Čejka:

V tom láska jen má vinu všeho zlého.
Bol, jenž mi prsa klíčí těžce dost,
poroste ještě pro tvou sotrpnost:
v tvé lásce, kterou jsi mně projevil,
žal můj, již přílišný, se rozmnožil.
Jeť láska dým z výparů vzdechových;
očistěná, blesk z očí milených;
soužítina, moře z proudů slzavých;
což jiného? rozšafné šílenství,
otravná žluč, strojené cukroví.

Jaký tu kontrast mezi vyšším vzletem Douchovým, ušlechtilou jeho mluvou, úměrným veršem a plným rýmem jeho, a s druhé strany Čejkovou střízlivostí, všedností výrazu, jednotvárností chodu jeho verše a nezvučnými, větším dílem souzvučkou končícími anebo naprosto jalovými rýmy, jakými jsou jmenovitě dva poslední. V tom nepozná čtenář překladatele proslovu. Patrně, že Čejka u překládání neměl vždy stejně šťastnou chvíli!

Jiný příklad jest monolog Lorenzův na začátku třetího výjevu jednání druhého.

Doucha:

Směje se šeré jitro noci v tvář,
i vroubí východ pruhovitá zář,
uhýbá se již temno zemdlené
dni z cesty Jasonům osvětlené.
Teď, než vřelého slunce oko žhoucí
vyjasní den a zhltní rosu mroucí,
nasbírám bylinek, jež rány hojí,
i jiných, jež se tajně s jedem pojí.
Zem — matka přírody i její rov —
vrhá svůj plod zas v lůna svého krov,
a dítky, ježto z ní pocházejí,

na nádrech jejtch se napájejí:
 mnohé, jež krášlí štědré matky dar,
 však žádné, jež by zcela bylo v zmar.
 Nerost i býlí má své mocnosti,
 jež drímají v jich skryté vnitřnosti;
 není tak špatný žádný země plod,
 by něčím dobrým nebyl zemi vhod;
 však věc i dobrá užíváním zlým
 sporná se zpouzí blahým silám svým.
 Tak někdy ctnost nevácnou kalí mrak,
 a chybu druhdy šlechtí činu znak.
 Spočívá zhoubný smrtonosný jed
 v malinkém kvítku tak, jak léku med;
 neb jeho vůní člověk pookřívá,
 však okusiv jej, ke smrti zemdlívá.
 Tak v srdci lidském stále v boji jsou
 dva sporné živly — zloba s dobrotou;
 a jestli horší vítězně se zpírá,
 bylinku rychle smrti rak sežírá.

Čejka:

Na mračnou noc se sivé jitro směje,
 jasnými prouhami se oblak skvěje;
 tma pestrá jak opilec vrávorá
 před vozem ohnivého Titana:
 než slunce palcivé do výše vzejde,
 den okřeje a noční rosa sejde,
 ten košík jedovatým bylením
 a drahošťávným květem nakupím.
 Zem, matka přírody, je její rov,
 a plodným lůnem je zas hrobu krov;
 co dítek v lůně jejím zrozených
 vidíme ssáti z prsou mateřských!
 Mnoho jich přehojnými ctnostmi slyne,
 všem něco dáno, každému však jiné.
 Velmocnou sílu v svém přirození
 má kámen, rostlina i bylení:
 zem nezrodila nic tak špatného,
 by též neneslo něco dobrého;
 ač každé dobré, svému povolání

se odrodí, v zlé padne užívání:
 zlé užití staost samu v nectnost mění
 a skutek nectnosti zas dodá ceny.
 Též něžný květ pod korou mladistvou
 ukrývá jed a sílu hojivou:
 povoněním okřeje každá žíla;
 okušením mře srdce, cit a síla.
 V bylině i v člověku dva mocnáři,
 zlá vůle s dobrotou se stále sváří,
 a zlé-li dobrému se nepodá,
 tož smrti rak bylinu uhlodá.

I zde překlad Douchův dělá příznivější dojem celkový, jsa *jednoho* rázu poetického a formou bezúhonný; kdežto překlad Čejkův vedle některých povedených částí (verše 13. a 14., 25. a 26.) má jiné chatrné, ba naprosto prosaické (verše 17. a 18), čímž jednota celkového dojmu trpí. Tuto nemůže nahraditi větší věrnost překladu, kterou rádi dáváme za přednosti volnějšího překladu Douchova. Také nemůžeme chváliti archaismův jako *bylení*; již *byliní* lépe by našemu uchu znělo.

Jsouť pak i místa, s jichž ani jedním ani druhým překladem nemůžeme býti srozuměni. Jedno takové zde uvedeme.

V druhém výjevu druhého jednání praví Julie k Romeoovi:

Fain would I dwell on form, fain, fain deny
 what I have spoke; but farewell compliment!
 Dost thou love me? I know, thou wilt say — Ay;
 and I will take thy word: yet, if thou swear'st,
 thou may'st prove false; at lovers perjuries,
 they say, Jove laughs.

Čejka:

Drž se formy ráda odřekla bych
 co vysloveno: avšak pustíme slušnost!

Miluješ mne? já vím, že řekneš — Ano;
i přijmu slovo tvé; však kdybys přísah',
moh' bys být falešný: a lidé praví,
že Jupiter se krivým přísahám
milenců směje.

Doucha:

Ráda předešla tajná slova svá
bych zapřela; však nechme spůsobů!
Miluješ mne? Víím, že mi přisvědčíš,
věřím ti též; však přísahav bys moh',
nevěrný být; smává se Joviš prý
po krivých přísahách.

Znalec angličtiny snadno pozná vady obou překladů,
a přece nenáleží toto místo mezi těžší, jen když se ori-
ginálu ani *příliš nepřidržíme*, ani *příliš nevzdalu-
jeme*; když překládáme *mysl*, ale úplný, a nikoliv pouhá
slova. Ostatně, kdo nenahlédne do originálu, dva první
verše jednoho i druhého překladu si zajisté opětne pře-
čte, nežli jim dobře porozumí. My bychom to místo pře-
ložili takto:

Jak ráda, ráda k vůli slušnosti
bych zapřela svá slova předešla;
leč nechme upýpání! Miluješ mne?
Že řekneš „ano“, vím, a přijímám
též slovo tvé, však přísahav, bys moh'
nevěrným stát se; Joviš prý se smává
milenců krivým přísahám.

Budiž nám dovoleno, porovnati spolu ještě několik
kratších míst obou překladů.

U Douchy na str. 5. praví Gregorio zcela správně:
„Vytas jen svůj tesák; jdou tu dva z Montekova domu“
(Draw thy tool, here comes two of the house of Montague),
kteréž místo zní u Čejky na str. 6.: „Vytáhni nádobu,

dobu, tu jde cosi z domu Montekův." *Tool* neznamená nádobu, nýbrž nářadí, nástroj.

Tamtéž u Douchy praví Gragorio: „Až půjdu okolo nich, hodně se ušklíbnu," což jest věrný překlad slov: „I will frown, as I pass by," nikoliv ale Čejkův na str. 7: „Až půjdu okolo, osupím se na ně.“

Naproti tomu překládá Čejka na str. 8. lépe a věrněji: „A blýská ocelí mně na potupu" (and flourishes s his blade in spite of mine), nežli Doucha na str. 7: „A hraje mečem svým mně v potupu.“

Ušlechtleji a věrněji zní u Douchy na str. 8: „Spor trojí... třikrát porušil našich ulic mír, a tím Verony staré měšťany vysvléknul z blahotěsné ozdoby" (three civil brawls... have thrive disturb'd the quiet of our streets, and made Verona's ancient citizens cast by their grave beseeching ornaments), nežli u Čejky na str. 9: „Tři bezná občanské... porušily již třikrát pokoj města, pro něž usadlí měšťané Veronští, shodivše přísně vážný oděv svůj...“

Čejka zase na str. 13. docela věrně a trefně přeložil:

Romeo. Buď zdrav; nauč mae, jak bych zapomněl.

Benvolio. Ba musím, bych co dlužník neumřel.

(*B.* Farewell, thou canst not teach me to forget.

B. I'll pay that doctrine, or else die in debt.),

naproti čemuž velmi kulhavě překládá Doucha:

Romeo. Buď zdrav! — Bych zapomněl, nemožno jest.

Benvolio. Jsem dlužník, nezhojím-li tvoji čest.

Tuším, že příklady tyto postačí na důkaz, kterak oba překladatelé i v přednostech i v nedostatecích sobě

dosti rovné váha drží; a zůstává-li co do formální stránky Doucha poněkud za Čejkou, sluší považiti, že Douchova práce jest jeho první toho druhu, a že jeho pozdější překlady Shakespeara 'u srovnání s „Romeem a Julii“' jeví náramný pokrok. Leckde musíme vytýkati Douchovi nedopatření, že si nevšimnul rýmu v originálu, jakož spatřuje se na str. 9., 10., 13: a na více jiných místech. V jiném ohledu jeví Doucha chvalitebnou bedlivost; míníme čtené jeho vysvětlivky, v kteréž věci Čejka jest mnohem spořežší.

Čejkovi u překládání patrně vadil princip doslovné věrnosti, který mu nedovoľoval vyvinouti v náležitě míře umění své krasořečné, tak že často se stává temným a u výrazu všedním. Kdyby sobě byl popřál více svobody v ustupování od doslovného znění originálu, drže se jenom věrně smyslu, byl by najisté překlad svůj povzněl na znamenitý stupeň dokonalosti. Abychom se ještě zmínili o stránce podřízené, t. překládání četných dvojmyslů a hříček slovních, musíme vyznati, že Čejka vynaložil na to velikou sílu a práci, aby originál co nejvěrněji nápodobil, a skutečně se mu to větším dílem dost dobře podařilo. Doucha jest v tom ohledu méně šťastný, což ostatně nebudiž řečeno jemu na úkor, an vším právem na tyto titěrnosti žádné veliké váhy neklade.

Jakož Čejkovi na překážku byla snaha o překlad doslovný, tak Douchovi překládání volně velmi usnadňovalo jeho úlohu, ač zapřítí nelze, že místy až zbytečně se uchýľoval od slovného znění originálu. Dostjeme, že má pan Doucha k tisku připravené úplně přepracováni „Romea a Julie“; když by nemeškal podati ho veřejnosti; jsme přesvědčení, že nebude pozadu za žádným

z jeho pozdějších překladů Shakespeara, a že v něm sotva nalezneme těch nedostatků, jaké jsme této první práci toho druhu vytkli.³⁾

³⁾ Tento druhý překlad Douchův vyšel r. 1872 v souborném vydání Shakespearových dramát Maticí Českou a vyniká ovšem v každém ohledu nad první, následkem jednak úplnějších studií, jednak mnoholetého pilování.

Záhadný spisovatel Žebrácký a jeho neznámý spis „Planctus Glattoviensis“.

(Čteno v třídní schůzi král. české společnosti nauk dne 24. října 1870.)

(V. Pokrok 1870.)

Pánové!

Přednáška moje nebude se obírat žádným důmyslným hloubáním v historických pramenech, aniž vyvozáním nových hypothes z důvtipných kombinací; máť ona účel skromnický: podati příklad lehkovážného spisování historického, jak přecházejí se spisu do spisu udání zjevně nepravdivá, nezřídka i do podrobností vylíčená, z čehož plyne naučení, abychom nedávali se sváděti k slepému přijímání dat zaznamenaných od kompilátorů i sebe lepší pověsti požívajících, a v tom ohledu nebude snad přednáška moje docela neužitečná.

Takové dobré pověsti vším právem požívá náš topograf Sommer, který obsáhlé dílo své sestavil se stejnou svědomitostí jako pilností, tak že vady, které zde onde v něm se objevují, obyčejně kladou se na vrub jeho pomocníků, jenž ho zásobovali potřebným materiálem. Že však Sommer sám nemůže býti zproštěn výčitky nedostatečné kritiky, ukážu tuto na křiklavém příkladu.

Ve svém popisu Klatovského kraje, kde jedná o měste Klatovech, vypravuje na str. 11. mezi jiným toto: „Als im Jahre 1604 die Böhmen in der unglücklichen Schlacht bei Regensburg, wo sie dem Pfalzgrafen Ruprecht gegen Kaiser Maximilian I. beistanden, zwar das Loos des Besiegten theilen mussten, aber dem Gegner durch ihre Tapferkeit den Gewinn der Schlacht ungemein erschwert hatten, wurde Klattau der Gegenstand, an welchem die feindlichen Truppen ihre Wuth ausliessen, indem sie die Stadt in Brand steckten und den grössten Theil der Einwohner, ohne Unterschied des Alters und Geschlechtes niedermetzten.“

Toto smělé tvrzení, beze všeho dokladu prameně, jakoby se jednalo o věc vůbec známou, musí zarazit každého čtenáře, který, je-li jen dost povrchně obeznámen s dějinami vlastenskými, ví, že od válek s Uherským králem Matiašem až do roku 1527, ve kterémž král Ferdinand I. přivedl do země cizí vojsko na potrestání stavovské spourey, Čechy po více než 70 let nšetřeny byly ode všeho vpádu nepřátelského.

Bitva, kterou tu Sommer připomíná, jest známý slavný boj s daleko silnějším nepřítelem něco více než 3000 Čechů ve službě vdovy po falckrabím Ruprechtu, který proti vévodovi Bavorsko-Mnichovskému Albrechtovi domáhal se dědictví po vymřelé větvi Bavorsko-Landsburské. Tohoto druhého podporoval císař Maximilian a osobně mu s vojskem na pomoc přispěl. Bitva ta svedena jest 12. září 1604 u městečka Schönberka, nedaleko Řezna, i bojovali tu Čechové, od německých svých vůdců zrazení a od vlastního lidu falckrabína opuštěni (v. *Staré let.* str. 269 a 270), proti vojsku císaře Maximiliana 17.000 mužů silnému, s takovou udatností, že

císař, který sám tu nacházel se, byl u velkém nebezpečství života, i nemohl jim odepřít obdivování svého. Čechů, kteří nemohli odolati tak velké přesile nepřátel, pobito dle Palackého 1600, do 700 bylo jatých, ostatní probíli se z boje. Zajaté císař propustil nejprv na čestné slovo, aby se k vyzvání jeho postavili; když pak to několikráte učinili jako „dobří lidé“, ukázal nad nimi tu milost, že jim dal svobodu bez výplaty.

To jest v krátkosti onen příběh, a nic se tu nevypravuje o nějaké rozvzteklivosti vítězů, kteří by se byli mstili Čechům za jich statečný odpor, ano naopak hrdinství jejich získalo jim úctu a vážnost u císaře, který jinak také by zajisté nebyl dovolil, aby vojsko jeho dopustilo se skutku tak surového, jako jest vypálení nevinného města a povraždění jeho obyvatelů.

Ale kdež pak jest Řezno, a kdež Klatovy? Již tato vzdálenost obou měst, která není o mnoho menší nežli odlehlost Klatov od Prahy, byla by měla Sommera, v zeměpisu dobře povědomého, upozorniti na nepodobnost ku pravdě celého toho udání. Méně divím se jeho neznalosti českých dějin při roveném cizozemci, ale vědom sobě toho nedostatku svého tím spíše byl by měl udati pramen, z kterého vážil.

Byla jedna možnost, věc tu sobě vysvětliti, i dal jsem si na práci vyšetřiti, zdali někde v bližším okolí Řezna nenalezá se aneb za onoho času nenalezalo nějaké místo, jehož jméno by podobné bylo německému jménu *Klattau*, a které, byvši od rozpustilých vítězů vypáleno a zspasošeno, mohlo snad býti zmateno s českými Klatovy. Avšak při nejbědnějším hledání žádného takového místa jsem nenalezl.

Nyní bych rád byl vypátral, odkud Sommer svou zprávu vzal. Nejprvnější ovšem bylo, podívat se do Schallera, ježto Sommer až do dna vyčerpál, a ejhle, v jeho dějepisu města Klatov četl jsem následující místo: „Im Jahre 1504 schickten die Böhmen eine auserlesene Mannschaft von 3000 Fussvolk und 900 Reiter unter dem Kommando der Herren Kollowrat, Sternberg, Schwihowsky und Zeidlitz nach Baiern dem Pfalzgrafen Ruprecht zu Hilfe, der mit dem Kaiser Maximilian I. in einen Krieg verwickelt war. Bei Regensburg stiessen beide Kriegsheere zusammen. Die Pfälzer flohen, gleich bei dem ersten Angriffe, und liessen ihre Hilfsvölker im Stiche. Die Böhmen hingegen, die ein solches zu thun nicht gewohnt waren, machten anfangs dem Feinde einen tapfern Widerstand und wollten sich keineswegs eher ergeben, als bis von ihrer Seite 2100 auf dem Schlachtfelde todt lagen. Hierauf geriethen die kaiserlichen Truppen in die äusserste Wuth, fielen über die Stadt Klattau her, und richteten daselbst ein dermassen schreckliches Blutbad an, dass sie sogar die unschuldigen Kinder viertheilet, die blutrünstigen Stücke auf ihre Spiesse gesteckt, einen grossen Theil der Stadt in Brand gelegt, und keines Geschlechts noch Alters verschont haben. (Hammersch. Historia Glattoviensis, ex Planctu Glattoviensi Wenceslai Clementis Zebracky.)“

To patrně byl pramen Sommerův, od něhož ostatně se byl uchýlil v tom, že mluví o Čechách toliko co o sou-drazích přemožených Němců (Als die Böhmen das Loos der Besiegten theilen mussten), kdežto dle Schallera (a také v pravdě) byli jediné Čechové přemoženi, když německí jejich spojenci hned při počátku bitvy utekli. Tím Sommer tu věc s částí podstatně jinak vyložil nežli jeho

pramen Schaller, a k jeho provinění, že pramen svůj neudal, přistupuje druhé, že jej chybně vypsal.

Ostatně tatáž výčitka, která se činíti musí Sommerovi, co do neznalosti dějin českých a nepovšimnutí si vzdálenosti Klatov od Řezna, musí se činíti Schallerovi stejnou měrou, ano nevědomost historická musí se mu klásti za vinu tím větší, an při něm odpadá omluva Sommerova, že byl cizozemec.

Schaller, zdá se, že čerpal dílem z téhož pramene co Pelcl (anebo z tohoto bezprostředně), dílem z Hájka, neboť jednak srovnávají se u něho jména vůdců české výpravy se jmény od Pelcla uvedenými¹⁾, jednak zase udává tentýž počet zabitých jako Hájek („abito bylo okolo jedenmezctma set“), kdežto jiní udávají čísla jiná. Ale ani Pelcl ani Hájek — kterýžto poslední byl době příběhu onoho dosti blízek, a nebyl by zajisté opominul vyličiti náležitě tu zponstu Klatov, kdyby byl o ní věděl — nezmiňuje se o nižádném vpádu vojska Maximilianova do Čech, k němuž císař by také žádné příčiny byl neměl, an výprava proti němu českého vojska v žoldu falckraběte bylo podniknutí soukromé, jaká byla tehdaš v obyčeji (ba nejednou se přihodilo, že v některé cizí válce Čechové proti Čechům bojovali, jsouce v žoldu obou stran), nad to pak král Český Vladislav sám v té příčině stranil témuž praetendentovi, Albrechtovi Mnichovskému, jako císař. Nalezl-li tedy Schaller u Hamerschmida tu děsnou zprávu o tak ukrutné pohromě města

¹⁾ U Pubitschky čteme co vůdce najatých Čechů jména Guttenstein, Kolovrat, Švihovský, z Veitmile, z Boskovic, z Lomnice, Žerotín; u Palackého udání jsou: „Jindřich a Jetřich bratři z Gutšteina, Albrecht ze Sternberka, Jan z Veitmile a jiní.“

Klatov, zdaž neměla mu při tom býti nápadnou ta okolnost, že žádný ostatní pramen o ní se nezmiňuje?

Nad to pak samo ono místo z Hammerschmida, na kteréž se odvolává, jest ve svém znění tak podivné, že každý soudný čtenář musí se při něm pozastaviti a v podezření je vzíti. Píšeť Hammerschmid ve své „Historii Klatovské“ díl IV., kap. 4. takto: „Léta 1504 ještě za panování téhož krále začala se vojna v Bavořích, v nížto najatého lidu bylo českého 3000 a 900 jizdných; jsouce pak na hlavu poraženi od vojska Maximiliana císaře, jehož lid dostal se i k městu Klatovům, tu broznou ukrutnost provedli nad obyvateli, tak že ani dítkám neodpustíce na půli je přetnali, a na kopí je berouce semotam projížděli; takové však tyranství bez vědomí nejvyššího učinili, pro kteroužto příčinu, ač také byli i trestáni, však ubohým Klatovským přece v tom nahrazeno nebylo, nýbrž kdo zahynul, ten zahynul a nesl neštěstí. O tom všem píše M. Václav Klement Žebrácký in *Planctu Glatтовиensi* takto:

Potom dále s přespolními
Národy tu okolními
Těškých jsem válek zkusila,
Neb jsem se hájit musila
Těm, jenž mne chtěli zkaziti
A v otroctví podrobiti.

Ač mi mnoho dítek zbili,
Mečem, ohněm mne hubili:
Však já posilněna z nebe
Svrhla jsem jho jejich z sebe,
A nad nimi zvítězila,
Neb moc boží při mně hyla.“

Tot celé místo Hammerschmidovo, který se odvolává na spisovatele a dílo odjinud docela neznámé. Cokoliv

jsem sobě dal na tom záležeti, nemohl jsem vypátrati ani žádného M. Václava Klimenta Žebráckého ani žádného spisu nazvaného „Planctus Glattoviensis“, o němž ostatně Hammerschmid neudává, zdali to kniha tištěná anebo rukopis, a jen z uvedeného veršovaného výjímku vysvitá, že vzdor latinskému tituli svého jest to spis český. V národním našem Museu se chová sice rukopis mající poněkud podobný titul: „Lamentaci ohňová, pláč a nářkání král. města Klatov, 8. dne Juli 1689“, který podává jakýsi přehled osudů Klatovských od nejstarších až do posledního zhoubného požáru jmenovaného roku. Český název spisu toho mohl Hammerschmid snadno dle tehdejšího obyčeje přeměnit na latinský „Planctus Glattoviensis“, a však nejenom že v „Lamentaci“ není jmenován autor její (mohlť ovšem Hammerschmid věděti jméno jeho odjinud), ale v celém tom spise nenachází se ani zmínky o té strašné pohromě Klatov, aniž mohl jsem nalésti veršů od Hammerschmida citovaných, z čehož jest patrné, že domnělého Žebráckého „Planctus Glattoviensis“ a tato Lamentaci jsou dvě věci docela rozdílné.

Než dejme tomu, že Hammerschmid měl skutečně před sebou často zmíněný „Planctus Glattoviensis“, z něhož vypsál uvedených sarchu 12 veršů, zbývá tu vždy otázka, odkud vzal vypravování o ukrutnostech páchaných od vojska německého v Klatovech? Že to nevzal z „Planctus Glattoviensis“, na to ukazuje slovo „takto“ předeslané citovaným veršům, dle něhož by se to vypravování mělo hledati v těchto verších. Ale v těch obsaženy jsou pouze všeobecné fráse, kteréž vůbec nelze vztahovati k žádnému určitému ději neb příběhu, neřku-li k tomu, o němž jest řeč. Či snad jen neznámý mistr Žebrácký vypravuje ty věci ve svém rovněž neznámém

spise na některém jiném místě? Tomu-li tak, proč Hammerschmid neuvedl toto pravé místo? Anebo přece vězí jádro jeho zprávy v citovaných 12 verších? Tomu nám těžko víru dáti, leč bychom přijali, že Hammerschmid verše:

„Ať mi mnoho dítek abili,
Mečem, ohněm mne hubili“

vzal příliž doslovně a bujnou fantasií svou je rozpředl v obraz ukrutné zhouby Klatov, při čemž slovo „dítek“ vykládal sobě na skutečné malé děti, jakkoli spisovatel uvedených veršů tím tropicky vyrozumíval patrně vůbec rodáky Klatovské. A však i kdybychom se skutečně do Hammerschmida domýšleti chtěli té ohromné fantasiie, zbývá ještě otázka, jakou kombinací uvedl ve spojení tento výtvar své fantasiie s porážkou českého námezd-ného vojska u Řezna r. 1504?

Jest ještě jedna možnost, zdali snad Hammerschmid celého toho Žebráckého i s jeho spisem si naprosto nevymyslí, aby tím své „Historii Klatovské“ přidal jakési učené ozdoby, za příkladem Hájkovým, který uvádí celou řadu domnělých ale neexistujících pramenů své kroniky. Známoť, že Hammerschmid jest ještě mnohem méně kritický duch nežli Sommer a Schaller, ale viniti jej přímo z podvodu zdá se nám přece býti věcí poněkud povážli-vou. Jeden důvod arciť nasvědčuje možnosti té, že totiž nemotornost takového podvodu zcela se srovnává se spisovatelskou povahou Hammerschmidovou. Ostatně v oné nevědecké době pokládány podobné autorské klamy a šejdy za kousky zcela nevinné.

Než buď tomu již tak neb onak, tolik jisto jest, že tu stojíme před mystifikací, kterou buď Hammerschmid byl klamán aneb sám klame. Z posledního nářku by

nejlépe mohl očištěn býti, kdyby se v skutku našel někde ten „Planctus Glattoviensis“ mistra Žebráckého a nějaký obšírnější popis oné ukrutné pohromy Klatovské obsahoval, ač i tenkrát, nebyl by Hammerschmid prost vyfiktivky nesprávného citátu.

Jakkoliv nepatrný jest předmět, kterým jsem vážené shromáždění zaměstnával, přece myslím, že zasluhuje povšimnutí jakožto příklad, jak alepé někdy jeden spisovatel opisuje druhého, a jak velice potřebí jest mít se na pozoru, abychom nepřijímali hned za pravdu všecko, co ten neb onen třeba dosti známý autor tvrdí, nesrovnává-li se to s okolnostmi času, leč by to potvrzeno bylo jinými, nade všecko podezření vznešenými svědectvími.

Tak vymyšlený tento strašný příběh Klatovský dostal se z Hammerschmida do Schallera, ze Schallera do Sommera a — při menší opatrnosti redakce — málem by se byl dostal i do „Slovníka naučného“.

(Shledáno později, že uváděný od Hammerschmida M. Václav Klement Žebrácký asi totožným jest s latinským básníkem Václavem Clemensem, který po svém rodišti psal se Žebracenus, a jest původcem elegické básně nazvané „Lugubris lessus ampliæ et vetustis, urbis Glattoviae misere ignibus ardentis etc. Praga 1615“, žalozpěvu to nad zkázou požárem, který to město zastihl. Ale tam není ani nejmenší zmínky o zpuštění města od Hammerschmida vypravovaného, jako v „Lamentaci“. Tím jest literární podvod Hammerschmidův úplně dokázán.)

Dvě královny.

(Dennice, 1841.)

Bylť časové, v kterých České království dílem polohou svou v srdci Evropy, dílem politickou důležitostí téměř se všemi, i nejvzdálenějšími říši našeho dílu světa se stýkalo, a pro milovníka vlastenské historie zajiště nemalou zajímavost mají zprávy dějepisů oněch zemí o takových vzájemných svazcích. Podáme tuto čtenářstvu svému z dvou rozličných anglických spisů zprávu o dvou královnách, z nichž první byla Anna, dcera slavné paměti císaře a krále Karla IV. a choť Anglického krále Richarda II., druhá pak známá v historii svým neštětím Eližběta, dcera Jakuba I. krále Velkobritanského a manželka tak nazvaného Zimního krále, falckrabě Fridricha.

Zprávu o královně Anně vážíme ze spisu: *Lives of the Queens of England, from the Norman Conquest etc. By Agnes Strickland. London 1840* (Životopisy královen Anglických od častí Normanského podmanění a t. d.). Předně dozvídáme se tu, že král Richard netoliko žádného věna s chotí svou nedostal, nýbrž za čest, býti manželem dcery císařské, bratru jejmuv králi Václavovi IV. 10.000 hřiven (nepochybně stříbra) vyplatil a k tomu

ještě všechny útraty daleké cesty její nesl, kteréžto peníze aby sehnal, zastavil Londýnským množství klenotův. Angličtí současní letopisci nemohou dosti vynachváliti jak tělesnou tak duševní zpanilost královny Anny, jenž netoliko přirozenou dobrotivostí srdce všeobecnou sobě lásku u národu získala, nýbrž i mnohé pohodlí a kroje se týkající novosti do Angličan uvedla. Nedávno před příchodem jejím s nemalým namáháním udušeno bylo nebezpečné povstání na nejvš utlačeného lidu, jenž pod vůdcem svým Watem Tylerem převrátiti hrozil vašek řád v království. „Popravy po udušeném zbouření,“ praví spisovatelka svrchu zmíněné knihy, „byly nad všechny předešlé krvavější a ukrutnější. Z celé země kouřilo se odprolvané krve ubohého lidu selského, an milostivá přimluva zpanilé Anny České přítrž učinila těmito popravám.“ — „Několik dní po zasnoubení vrátili se královští manželé do Londýna, kdežto královna s velikou slávou byla korunována. Na důraznou žádost mladé královny prohlásil král všeobecnou amnestii.“ — „Toto prostřednictví získalo Richardově manželce příjmi 'dobré královny Anny', a čas netoliko nezmírnil její oblíbenost, jenž obyčejně při lidu anglickém jen na krátce trvá, nýbrž spíše rozmnožil úctu národu k dobročinné královně.“ A v skutku nepřestala se Anna prokazovati dobroditelkyní anglickému lidu všelikým způsobem. Jiné opominouce, podotkneme jen snažnou její péči o rozšíření pravé osvěty v národu. Dle svědectví Tomáše Arundela, potomního arcibiskupa Kantsbrizského, jenž nad rakví její pohřební řeč měl, byla jedna z hlavních péčí jejích, dáti překládati svaté písmo do angličtiny a rozšiřovati je v lidu, an sama každodenně v něm čítala.

O slavnostech korunovačních připomínají letopisci,

že byly konány slavné kolby a turnaje, při kterých němečtí (?) šlechticové, jenž královnu provázeli, všelijaké rytířské kusy provozovali k velikému podivení Angličanů. Při popisování svatebního obleku jejího pozdržují se tehdejší kronikáři zvláště při jakési rohaté kápi, již královna na hlavě měla. „Tato kápě byla při nejmenším dva střevíce vysoká a rovně tak široká. Udělána byla z drátu a lepeného papíru na způsob velikánské biskupské čepice, a rohy její ozdobeny byly třpytícím se zlatohlavem. — Tato ukrutná novota rozšířila se brzo po celé zemi, až v kostelích a při veřejných slavnostech skrovné hlavy pánů a rytířů zastíněny byly od jich ctižádostivých chotí.“ Druhá novota, kterou Anna uvedla do Angličan, byly — špendlíky, neboť před tím spínaly anglické dámy dle domácích svědků šaty své špejly. Postranní sedla byly třetí nová móda, královnou uvedená. Byly rozličné od nynějších, jež vynalezla teprva Kateřina de Medicis, královna Francouzská. „Postranní sedlo královny Anny bylo na způsob sedadla s visícím dolů stupátkem, na které obě noby se kladly; tento způsob ježdění požadoval služebníka, neb panoše, jenž by koně za uzdu vedl, a zvláště užívalo se ho při slavnostech.“

„Anna Česká umřela ve svém oblíbeném paláci Shenském, král byl při její smrti. On nikdy ji nebyl dal sokyni, i zdá se, že vyplňovala celé jeho srdce, jenž uvrženo bylo v největší zármutek nenadálou ztrátou věrné choti, kterážto opravdu byla jediným jeho přítelem. V šílenosti zármutku svého proklínal Richard nejhoršími kletbami místo její smrti, a nemoha snést pohled na to místo, kde své jediné šťastné doby s milovanou a cnostnou královnou byl trávil, poručil palác Shenský rovným zemi učinit.“ — „Annino tělo přivezeno bylo tu středu

před 3. srpnem (1394) u veliké slávy z Shenu (do Westminsteru), provázeno jsouc veškerou šlechtou anglickou, mužskými i ženskými, jakož i od měšťanů a představených Londýnských, jenž všickni byli v černých šatech a černých točenicích; dne 3. srpna byla královna pochována.² Richard dlouho truchlil pro svou milovanou choť, a když ji postavil náhrobní památník, dal na něm vytesati i svou vlastní sochu, ana vedle sochy královiny apočívajíc, ruce její drží ve svých.

Tolik o Anně, cnotné dceři milovaného otce vlasti Karla IV., o nížto v domácím dějepisě darmo by podrobnější zprávy hledal; Eližběta zas Anglická, bližší jsouc našemu času a za svých dnů nenepatrná osoba na jevišti světohistorických událostí, dosti známa jest svým politování hodným osudem. Jistá anglická dáma vydala, tuším roku 1830, paměti její pod jménem *Memoires of Elisabeth, Queen of Bohemia*, jenž s velké částí obsahují listy od ní a k ní psané. Nicméně spis ten nemá ani veliké zajímavosti ani důležitosti historické, an se v něm téměř nic nového nepodává. Jedno však přece za hodno jsem uznal zde uvéstí. Po korunování v Praze falckraběte Fridricha a manželky jeho sledovala slavnost po slavnosti, a celé město nacházelo se v jakémsi opojení. Zatím přišlo posvěcení, a měštky, chtěce královně účtu svou prokázati, poslaly jí výsluhou mnoho nůží koláčů. Hrdá však Eližběta, neznajíc obyčejů zemských, uraženou se cítila opovážlivostí sprostých žen, jenž tak ničemným darem blížiti se směly k své královně. I vydala koláše svému anglickému služebnictvu, kteréžto, bez pochyby před tím takový spůsob pečiva neviděvši, snad ani že to k jídlu nevědouc, na posměch českým barbarům (toho slova. vydavatelkyně nadzminěných pamětí mluvíc o Čechách přecasto

užívá) za klobouky je co kokardy strkalo, což Pražané velmi těžce nesli. To nebyl ten způsob, kterým sobě Anna lásku Anglického národu získala, ale ta oplakávána jsouc dlouhý čas od svého věrného manžela a milujících jí poddaných slavné hrobiště nalezla v lůně nové své vlasti mezi největšími dobrodinci národu, který ji nazýval krásnou dobrou královnou; an zatím Eližběta přiměvši k tomu slabého svého manžela, aby po cizí koruně sáhl, neuměje ji udržeti na své hlavě, sebe i celý národ, z něhož za krátkého svého panování nezbedným dvořanům smíchy si tropiti dopouštěla i jinak ho nikterak nešetříc, nešťastnými učinivši v krátkce nového království prázdna býti musela, a ostatní život u bídném vyhnanství trávila.

Děje Černé Hory.

Sestaveny dle Alex. Andriće ¹⁾ i jiných pramenů.

(Obzor, 1855.)

Doba nejstarší.

Jest blud dosti rozšířený, jakoby samostatnost vlasti udatných Černohorců byla svůj počátek vzala teprva po zrušení Srbského carství od Turků, a to původem srbských uprchlíků, kteří v těžko přístupných jejích horách hledali útočiště před vítězným nepřítelem všeho křesťanstva.

Krajiny, ležící mezi Srbskem a mořem Adriatickým, zajisté od nepamětných dob kmeny slovanskými obydlené, kteřížto již Římanům byli s částí známi co odvažliví loupežníci mořští ²⁾, rozdrobeny byly odjakživa na množství samostatných obcí, dílem svobodných, dílem podro-

¹⁾ Geschichte des Fürstenthums Montenegro. Von Alexander Andrić. Wien 1853. Verlag von J. B. Wallishausner. — Spis to, obsahující mnoho materiálu, avšak neuměle spořádaného.

²⁾ Řemeslo toto nepřestalo zde kvésti ani v dobách, když slavná obec Benátská vládla v těchto mořích. Viz mezi jiným Šafaříkovo pojednání o statutu Polickém v Čas. mus. 1852 sv. 2.

bených dědičným pánům. Jak úplně asi bylo podmanění jich od Římanů, těžko nyní určití; jen tolik vysvitá z historie, že panství římské za skvělejších dob císařství aspoň formálně uznáváno bylo od celé této země, která císaři Diokleciánovi, pro lahodné podnebí své, oblíbeným byla ústupem od unavujících trudů veřejné správy. Po úpadku Západořímské říše zůstávalo panství Řeků nad těmito krajinami pochybné, ba ani pozdější Charvátští, Bosenští a Srbští králové nemohli sobě úplně podrobiti rozličných těch kněží, vojvod, bánů a županů v nich panujících, kteří jen slovem uznávali někdy jejich vrchnost.²⁾

Takovýmto malým, samostatným státem byla záhy též Zeta čili Zenta, jak v nejstarších dobách slula Černá Hora, kteréžto poslední jméno obdržela krajina ta teprva později, nejspíše od černé barvy zvětřalého kamení svých hor.

Nejprvnější panovník Zentský, o kterém máme stvrzené zprávy historické, jest *Vuk Němanič*, syn Srbského krále Štěpána Němana, který, pozdvihnuv se proti bratru svému Štěpánovi II., smířen jest s ním prostředkováním třetího bratra, arcibiskupa Savy, načež ustoupil do Zety, kdež panoval jako v údelu svém s titulem knížete Zetského a Chlumského.

Dynastie Balševců.

Po vyhynutí dynastie Němanovců, za Srbského krále Vukašina (1367—1371), učinil se pánem nad Zetou jakýsi *Balša*, který s Vukašínem v dobrém přátelství žil,

²⁾ Podobně žijí dosavad Albánci pod vládou domácích svých knížat, Turkům jenom nedokonale podrobeni jsouce.

s jehož dcerou Milicí i syna svého Jiřího zasnoubil. Když po smrti Vukašínové za cara Srbského volen jest Lazar Grjebjanović, nechtěl ho Balša uznati, pročež Lazar třikráte po sobě s ním válku počal, ale pokaždé od něho poražen jest. Týž Balša pomáhal Benátčanům proti jinému tamějšímu dynastovi, knížeti Ušickému. Rok úmrtí jeho není znám.

Balšovi nástupci byli synové jeho *Strašimír, Jiří* a *Balša II.* Tento poslední přechávil bratry své zmocnil se větší části otcovského dědictví, jež rozmnožil příkoupením albanské krajiny s městem Dračem (Durazzo), odkudž psal se „z boží milosti vévoda Dračský“. Balša II. potvrdil Dabrovníčanům „milostivé“ některé výsady, které měli od jeho bratra Jiřího. I panoval nad dosti rozsáhlým přímořím, jehož však částku ztratil proti Turkům. Obvyčejné sídlo jeho zdá se že byl Skadar (Scutari). Jest domnění, že padl v boji s Turky, ale kdy, neví se.

Po něm v panování následoval syn bratra jeho Strašimíra, Jiří II., který se psal pravoslavným samodržcem celé Zety a celého přímoří, a přeložil sídlo své do Ucině, aby odtud s větším důrazem mohl proti Turkům bojovati. Spolky, jaké udržoval s Benátčany, nic dobrého mu nepřinesly, neboť tito nastrojili pikle mezi jeho poddanými, jichž následkem Drač a jiná města jim se poddala, až konečně Jiří i Skadru jim postoupiti musil za ročních 1000 dukátů.

Po smrti Jiřího Strašimíroviče syn a nástupce jeho Balša III. se střídavým štěstím bojoval proti Benátčanům, jimž s počátku odňal některé ztracené krajiny, ale r. 1421 zahynul v bitvě proti nim.

Jím vymřel rod Balšoviců po meči, načež Srbský despota Štěpán Lazarović sobě právo činil na Zetu. Dva-

krátě přitřhl s vojskem a oblehl Skadar, pokaždě ale musil se vrátiti domů s nepořízenou. Zatím však ostatní země podrobila se Štěpánovi, který ji ke spravování poručil svému sestřenci a dědici Jiřímu Vukoviči. Tento neuměl si získati lásky lidu, a nespokojenci povolali z Vlach jakéhosi *Štěpána*, nejspíše příbuzného posledního Balševce, jemuž byl platné služby konal, aby se uvázal v panování.

Dynastie Crnojevićů.

Pravý rod Štěpána toho pro nedostatek bezpečných zpráv zahalen jest v pochybnost, příjmení jeho *Crnoj* (Černý), po němž potomci jeho zváni jsou Crnojevici, vykládá se z temné jeho pleti. Roku 1423 objevil se Štěpán v Dubrovniku, kdežto s plesáním přijat jest a několik dní se pozdržel. Odtud odebral se s Dorděm Palmotičem do Albanie a pomocí stoupenců svých zmocnil se Ucina, Smokovice a celé té krajiny, která činí nynější území Černé Hory. Ostatní však části Zetského panství silně obsazené drželo srbské vojsko.

Štěpán Crnoj uvázal se v panování nad dobytým krajem, vystavěl pevnost Žabljak, upevnil Smokovici a na ostrově v jezeře Skaderském založil klášter panny Marie, v němžto pohřben leží. Když po smrti Štěpána Grebljanoviće přešlo Srbské despotství v ruce Jiřího Brankoviće, připadly i ty krajiny zetské, které byli Srbové dosaváde obsazené drželi, ku panství Štěpána Černého. Tento zakladatel nové dynastie Zetské měl za manželku Vojsavu, dceru proslulého albanského hrdiny Jiřího Kastrioty, jehož věrným spojencem proti Turkům až do své smrti zůstal. Vypravuje se o něm, že porazil Turky v 63 bitkách.

Štěpán umřel 1449 v Žabljaku, a po něm společně

nastoupili vládu synové jeho *Ivan I.* a *Jiří III.* Crnojevići. Jiří brzy na to padl v boji proti Turkům, kteří za onoho času valně rozšiřovali se počali v těchto krajinách. Ivan I. bojoval s nimi se střídavým štěstím, opuštěn však od spojenců svých Benáťčanů, kteří r. 1482 vešli ve smlouvu se sultánem Bajazetem, přinucen jest nechat jim celou dolejší Zetu. Zapáliv sídlo své Žabljak ustoupil s věrnými svými do hor, kdežto se v Cetyni usadil. Tak stali se Turci pány nad většín a krásnější polovicí Zetského panství, kterážto obsahovala jmenovitě i nahie (okresy) Bělopavlovići a Piperi a pevnost Spuž, jakož vůbec podrobili sobě v tu dobu celou Hercegovinu, Kotor i všechny okolní země.

Hory, kam Ivan Crnojević vzal útočiště své, byly posledním zbytkem slovanské samostatnosti v těchto končinách po překocení carstva Srbského a poturčení Bosny. Ivan nadarmo hledal v Italii pomoci proti společnému nepříteli křesťanstva, načež spolehaje se jedině na udatnost národu svého vzal v horách svých postavení obranné a všude na příhodných místech zřizoval hradby a tvrze proti možnému útoku Turků. Přísně zapověděl všechny výpady do krajin dolních, aby nebyly zbytečně mařeny branné síly národu, a všickni poddaní jeho musili se mu slibem zavázati, že budoucně nebudou se pouštěti v pojediné boje proti Turkům, než čekati rozkazu k všeobecnému povstání. Na nestatečnost projevenou v boji ustanovil zvláštní trest. Zbabělec oděn byl do ženských šatů, do ruky dána mu přeslice, a tak vydán ženám v posměch a pomstu. Moudrými svými opatřeními ubezpečil Ivan skrovný obvod nynějšího svého panství proti nepřítelkým útokům, a lid, uznávaje péči jeho o zachování svobody vlasti, oddán mu byl s tělem a s duší.

Neméně však pečoval Ivan také o vnitřní zvelebení Černé Hory, jak nyní země jeho začala býti nazývána, ačkoliv on sám nepřestal se psáti gosudarem Zetským, užívaje za erb dvouhlavého orla s dvěma korunami. V sídle svém Cetyni založil a nadal pěkný klášter ke cti rodiče boží, a biskupa Cetyňského jmenoval metropolitou Zetským. Též sobě sám vystavěl v Cetyni palác. Benátčané zapsali Ivana Crnojevice v zlatou knihu své šlechty, i měl on též v Benátkách svůj palác a založil tam kostel sv. Jiří, který posavad nalezá se v rukou pravoslavných. Ivan beg, jak jej Černohorci po tureckém obyčeji nazývali, měl za manželku Marii, dceru někdejšího bána Bosenského Štěpána, se kterou zplodil dva syny, Jiřího a Štěpána, kterýžto poslední v obecné mluvě nazýván Staniša.

Ivan zemřel r. 1490 a pochován jest v Cetyni ve chrámě od něho založeném. Památka jeho nepomijitelně žije v bohatýrských zpěvích národu.

Po otci svém následoval v panování nad Černou Horou *Jiří IV.*, kterýž však stolec svůj hájiti musil proti vlastnímu bratru Stanišovi. Ten totiž, poturčiv se v naději, že mu vráceno bude celé někdejší panství Zetské, táhl proti Jiřímu v čele tureckého vojska, ale na Lješkopoli poražen jest na hlavu. Od něho odvozují svůj původ pověstné rodiny poturčených Slovanů, nazvané *Rizvanbegovići* a *Bušatlije*.

Jiří IV. věnoval obzvláštní péči hojnějšímu rozšiřování litargických knih mezi lidem, ku kterémuž konci zříditi dal v Benátkách srbskou tiskárnu, kterou pak postavil v Obodě. Tam tištěno jest mnoho církevních spisů. Také v Cetyni nalezala se již za těch dob tiskárna,

neznámo však, kdo ji založil. Jiří IV. zemřel již r. 1497, nezanechav po sobě žádných dětí.

Po něm následoval *Štěpán II.*, syn padlého proti Turkům Jiřího III., jehož panování bylo nejspíše pokojné, poněvadž o něm nic paměti hodnějšího není zaznamenáno.

Nástupcem jeho byl jeho syn *Ivan II.*, který však toliko do roku 1515 panoval, zanechav po sobě dva syny, Jiřího a Maxima. Z těch tento posledním následkem nešťastného manželství s benátskou šlechticnou potarčil se, onen pak nastoupil panování nad Černou Horou pod jménem *Jiřího V.*

Ale novému knížeti brzo znechutilo se rozkoší prázdné živobyti v neúrodných horách mezi lidem málo vzdělaným. Ještě méně byla tomu zvyklá manželka jeho rodem Benátčanka, již stýskalo se po otcovském paláci a hlučném živobyti ve velkém městě. Rodina Crnojevičů požívala, jak známo, šlechtického práva v Benátkách, i měla tam nádherný palác. Jiří tedy, umíniv si trávit ostatní život svůj v bezstarostném požívání statků svých, složil r. 1516 ve shromáždění lidu vládu do rukou metropolitě Vavila, jemuž odevzdal i dědičný erb svých předků. Veškerý lid s metropolitou v čele provázal odcházejícího knížete až do Kotora, kdežto Jiří rozlončiv se s nimi u velkém pohnutí vsedl na loď, která ho převezla do Benátek. Zde trávil Jiří Crnojevič ostatek dnů svých v nezkaleném pokoji, potomstvo jeho ale přestěhovalo se později do Uher, kdežto rod Crnojevičů z Mačvy (po statku, na kterém se usadili, tak nazvaných) květe posavad.

S Jiřím V. končí se řada světských panovníků černo-horských, a nastává posloupnost volených k tomu úřadu metropolitů, kteří pod jménem *vládyk* (titul dáváný v pravoslavné církvi biskupům) spojovali ve svých rukou nej-

vyšší moc světskou i duchovní. Jim k ruce byli ve svět-ském řízení vojvodové Katunské nahie, nej přednější ze všech, pod jménem gubernátorů.

Doba vládyk od národu volených.

První metropolita, který též světskou vrchností byl, zmíněný *Vavil*, jsa muž vysoce letný, zachovával vše-možně pokoj s Turky, jejichž vojska tehdaž za velikého sultána Solimana zaplavovala Bosnu a Hercegovinu.

Po brzké smrti Vavilové volen jest od lidu za vládyku *German*. Za jeho panování podrobil odřezanec Maxim (jinak Petr) Ornojević, přitáhnuv s velikým vojskem, část Černé Hory Turkům, tak že již jediná potom nahie Katunská samostatnost svou podržela. Obmezení v tak skrovný okres nemohli Černohorci po dlouhý čas nic znamenitějšího podnikati proti Turkům, ačkoliv při nahodilých se příležitostech vždy věrně pomáhali cizím mocnostem, válčícím s nepřitelem křesťanstva, jmenovitě Benatčanům, kteří však se jim nevelmi vděčně odsluhovali, zapominajíce při zavírání míru s Turky na udatné spojení své. Celé 16. století uplynulo Černohorcům bez velké vojenské slávy, války jejich byly více jenom loupežné výběhy a nepatrné z toho povstávající šarvátky. Zatím však byl stav země takový, že pro chudobu lidu a nejistotu před Turky nepřipouštěl valnějšího postupu a vzdělanosti, jakkoli Černohorci při volnosti své vždy mnohem šťastnější byli nežli okolní jim příbuzní kmenové, sklíčení jámlem tureckým.

Rada nástupců Germanových až na začátek 17. století jest následující: *Pavel*, *Nikodem*, *Makarije*, *Pachomije*, *Rufim I.* Činnost těchto vládků byla hlavně

církeвно-literární. Pět jejich tištěno jest jak v Benátkách tak i v rozličných klášterích na Černé Hoře množství knih liturgických, evangelií, žaltářů a jiných k bohoslužbě náležejících. Za Ruřima I. přešli kmenové Kući, Bratonožiči a Drekalovići od katolické zpět k řecké církvi a podrobili se vládě vládce Černohorskému co duchovní hlavě své.

Za téhož vládky bylo Černohorcům odrazení opětované útoky Turků na jejich vlast. První stal se 1604 pod Ali begem, pašou Skaderským, který po několika-denním boji šťastně byl zahnán. Roku 1612 vedl Mehemet paša veliké vojsko proti Černohorcům, a ti to neohrožené svedli s ním bitvu v otevřeném poli, v níž Turci poraženi jsou, ztrativše jenom usedlé šlechty 300 mužů. Též ostatní útoky, činěné téhož roku od Turků, odraženy jsou od udatných horálů s velikou nepřátel ztrátou. Roku následujícího přitáhla na Černohorce mnohem silnější moc turecká, kterou současně zprávy udávají na 60.000 mužů, pod pašetem Arslanem. Černohorci postavili proti nim 10 000 mužů, a válka protáhla se přes celé léto. Konečně poraženi jsou Turci na Lješkopoli a sám vůdce jejich poražen.

Po Ruřimovi I. panovali nad Černou Horou po sobě vládkové *Ruřim II.*, *Vasilije I.*, *Visarion* a *Sava I.*, vedouce mnohé boje s Turky dílem sami o sobě dílem co spojenci Benátčanů. Při jednom z nich neopatrností jednoho mnicha vyhozen jest prachem do povětří velikolepý klášter Cetýňský, založený od Ivana Crnojeviče, s nímž mnohé drahocenné staré památky zkázu vzaly.

Roku 1690 navštívil Černou Horu co vlast předků svých Ipecký patriarch Arsenije II., když se 37.000 srb-skými rodinami stěhoval se do Uher pod ochranu císaře

Leopolda I. Černohorci spásobli mu bezpečný práved skrze Bosnu k vojsku císařskému. Mnoho srbských uprchlíků hledalo útočiště také v Černé Hoře, ti ale po míru Karlovickém (r. 1699) přesídlení jsou na jeden ostrov v zátoce Istrianské, kdežto brzo následkem nezdravého povětrí vymřeli.

Důstojnost vládycká dědičná v rodu Něgušů.

Po smrti Savy I. volen jest r. 1697 od národu v Cetyni shromážděného za metropolitu *Daniel Petrovič Něguš*, jež r. 1700 posvětil na to důstojenství Srbský patriarch Arsenije IV. Jím počíná Černé Hoře epocha nová, neboť za jeho panování vešla země tato v užší svazek se vzrůstající Ruskou říší, ježž carové učinili se odtud ochránci udatného, v národním i církevním ohledu přibuzného kmene Černohorců; a pak ustálena jest ploslepnost vládyků v rodině Něgušské, která zvláště během posledního věku nesmrtelných zásluh sobě dobyla o svou vlast.

Začátek panování vládyky Daniele byl pokojný, roku však 1702 vykonána jest nad ním hanebná zrada se strany Turků. Pod záminkou důležité rozmlavy totiž pozval jej k sobě Demir paša do Podgorice, kdežto ho jal, do žaláře avrhl a ukrutnými mukami strýsnil. Jenom na mnohostranou žádost propustil ho nelidský Turek za výplatu 600 dukátů.

Jakmile se vládyka vrátil do Černé Hory, vypověděl ihned ze země všecky turecké rodiny, které se tu během času byly usadily. To se ovšem nedálo beze všeho násilí a prolití krve, jmenovitě pět bratrů Martinovićů odplácelo Turkům podobnými ukrutnostmi, jakých oni

proti křesťanům sobě dovolovali. Mládež turecká s většího dílu násilně jest pokřtěna.

Když takto Černá Hora zproštěna svých barbarských hostů, do nichž musila se vždy nadívat i vnitřní zrady, obrátil vládyka Daniel všecku péči svou k zvelebení země, vládu nad ní rozšáfně a obezřele veda. Pobořený klášter v Cetyni jal se znova stavěti. S Benáťany zachovával dobré přátelství, ale tajných pletich jejich bedlivě se vystříhal. Vůbec uměl na všechny strany hájiti své samostatnosti, a Černá Hora stala se pod ním bezpečným útočištěm všech nešťastných a pronásledovaných.

Roku 1711 počal Petr Veliký válku s Turky, i vyhledával při tom pomoci křesťanských národů jim podrobených. Při té příležitosti obrátil ruský general hrabě Sava Vladisavlevič, rodem Srb, pozornost carovu na udatný kmen Černohorců, načež Petr poslal k nim krajany jejich plukovníka Miloradoviče a kapitána Lukaševiče s provoláním nadepsaným: „Blahorodým, výborným, počestným a velebným metropolitům, knížatům, vojvodům, sudarům, arambašům, kapitánům, rytířům a všem dobrým křesťanům pravoslavné řecké a římské víry, i jiným osobám stavu duchovního a světského v Srbsku, Slavonsku, Macedonii, Bosně, Hercegovině, a jmenovitě Černohorcům, Niksićanům, Baňanům, Pivljanům, Drobnjákům, Gaćanům, Trebinaňům, Charvátům a jiným vyznavačům Krista, nacházejícím se pod tyranským jáhmem tureckého sultána.“ V provolání tom vyzýval je k společnému boji proti nepříteli křesťanstva následujícími slovy: „Kdežto jsme se z historie náležitě přesvědčily, kterak starodávni naši králové, despotové, knížata i jiní pánové nejenom k váli jazyku slovanskému vždy obzvláštní cti požívali, nýbrž i vítězstvím své zbraně až do nespravedlivého a tyranského

svého podrobení po celé Evropě se proslavili: pročťž sluší se na vás, abyste v tomto od Boha vyvoleném čase za příkladem dotčených předků svých starou slávu jejich obnovili, spojíte se s naším vojskem a ozbrojíte se vesměs proti nepříteli bojovali za víru a vlast, za čest a slávu, za svobodu a nezávislost jak svou tak i potomků svých.“ Při tom uznal car Černou Horu za samostatnou, tak aby vedle něho žádného jiného pána nad sebou neměla, čímž zjevně prohlásil se za jejího ochránce.

Toto svolání našlo radostného ohlasu mezi hrdinskými obyvateli Černé Hory, jenž proti úhlavnímu nepříteli svému neměli posud žádných jiných spojenců kromě Benátčanů, přátel to velmi obojetných, kteří vždy hotovi byli obětovati je vlastnímu prospěchu. Spolek s velikomocným carem Ruským oslavován jest národními písněmi, a celá Černá Hora pozdvihla se proti Turkům. I musili Turci síly své rozdělití a četným vojskem obsaditi Albanii a Hercegovinu, aby ty krajiny ubránili před Černohorci. Tím nabyla veliké výhody ruská vojska postupující proti Turkům, nicméně však dal se Petr u Prutu obklíčiti od nepřátel, což mělo za následek zavření pokoje, v němž ani zmínky nebylo o Černohorcích, proti kterým obrátil se brzo celý vztek Turků.

Roku 1712 vyslal sultán Achmeta pašete s velikým vojskem (nejmenší udání jest 60.000, největší přes 100.000 mužů), proti Černé Hoře. Vládyka Daniel sebral všecky své bojovníky, táhl Turkům naproti a přemohl je v náramně krvavé bitvě. Porážka jejich byla tak veliká, že pověst udává počet padlých na 30—40.000, což ovšem považovati sluší za přepjatost. Co s jistotou se ví, jest, že padlo Černohorcům do rukou 86 praporů. Ztráta jejich obnášela 318 mrtvých, mezi nimi několik

proslulých vojvod, a vládyka sám s mnohými jinými byl poraněn. Poražení Turci rozprchli se na všechny strany, a Černohorci s plesáním vrátili se domů co slavní vítězové.

Dvě léta potom měli Černohorci zakusiti od Turků strašnou pomstu. Pověstný vezír Duman Čuprilič vedl proti rekovským horálům neméně nežli 120 000 mužů vybraného vojska. Při vši té síle ale vzal ještě na pomoc válečnou loď, i přilákal k sobě 37 předních náčelníků černohorských, s nimiž smlouval se o pokoj, podáváje jim výminky přiznivé. Náčelníci dávše se oklamati vzkali domů po poslech, aby se shromáždění zatím bojovníci rozešli, poněvadž zavřen jest mír. To když se stalo, dal vezír všechny náčelníky zrádně usmrtiti a s tří stran vtrhl do Černé Hory, která byla bez obránců. Turci ukrutně řádili mečem i ohněm, a též nedávno nově vystavěný klášter Cetyňský spálili. Množství Černohorců se uteklo do Dalmacie, v jejímž držení toho času byli Benátčané, vydání však jsou Turkům, kteří všechny mužské pobili, ženy pak do zajetí vzali. Vládyka ukryl se v jedné skalní jeskyni. Pále a pleně prošel Čuprilič Černou Horu až ku pomoří adriatickému, i odvěkl s sebou přes 2000 zajatých.

Ale již o rok později (1715) dobyli Černohorci, spatovavše se zatím od nehody své, nového vítězství nad Turky, jimž zajali 36 agů a begů, kteří musili se od nich vyplatiti každý volem a prasetem, sobě na potupu.

Aby obdržel nějaké náhrady za škody r. 1714 utrpěné, odebral se vládyka Daniel do Rus k Petrovi Velikému, který mu dal 160 záslužných peněz k rozdělení mezi nejjudatnější bojovníky, a ku podpoře pohořelých přiměřenou sumu. Jinou samu ustanovil car na opětové vystavění kláštera Cetyňského, jež nad to nadal úrokem

500 rublů, vedle darů mu učiněných na rouchách mešních a kostelních nádobách.

Měliti Černohorci za vládky Daniele ještě přemnohé boje s Turky, o nichž zevrubněji se zmiňovati obmezenost místa nedopouští. Dosti na tom, že zůstávali Černohorci na větším díle vítězi i nad mnohočetnými vojsky svých nepřátel, čímž sobě veliké jméno získali.

Když Daniel po dlouhém a slavném panování cítil na sobě ochabnutí tělesných sil, ustanovil za nástupce svého *Savu Petroviče*, bratrovce svého. jež patriarcha *Mojžíš* Čarla posvětil za arcibiskupa. Národ z úcty k milovanému panovníku svému neodporoval novému tomu pořádku, a nový arcibiskup Sava byl vládkovi až do jeho smrti pomocníkem u veřejné správě, načež r. 1737 nastoupil vládu vlastním jménem.

Vládyka Daniel byl muž výtečný, povahy rázné a důstojné. Obzvláště chválí se při něm věrné vždy plnění daného slova. On byl obnovitelem svobody černohorské, kterou slavnými vítězstvími trvale dovedl upevniti. Kdyby neustálé boje s Turky nebyly zaneprazdňovaly všecku jeho činnost, byl by zajisté i u vnitřní správě vykonal věci veliké ku prospěchu země. I zůstavil po sobě stát neodvislý, bohatý na slávu, ale jinak následky vojen dost těžce nesoucí.

Hned na začátku panování svého bylo Savovi brániti se proti obnoveným nájezdům Turků, které však udatně jsou odrazeny s důtklivou ztrátou nepřátel. Také Sava vážil cestu do Rus k obdržení peněžité podpory, a od císařovny Alžběty štědře jest obdarován.

Navrátil se do Černé Hory zvolil si vládyka Sava ve srozumění s národem za pomocníka ve správě zemské bratrovce svého *Vasilije*, který, od Srbského patriarchy

na arcibiskupství posvěcen od r. 1750 vlády zcela se ujal, an Sava trávil pokojně dny své v tichém ústupu klášterním.

Vasilije učinil rozličné opravy ve vnitřním zřízení a vedl šťastné boje s Turky, kteří jmenovitě r. 1756, uvrhše se s velikou mocí na Černohorce, utrpěli v několika bitvách znamenité ztráty, ježto sami dohromady až na 40.000 mužů páčili. Neslušelo by nezpomenouti zde hrdinského skutku černohorského bohatýra Nikce Tomanoviče, který toliko se 40 druhů odvážil se vraziti do tábora tureckého, čítajícího 30.000 mužů, kdežto přepadl pašetu v jeho stanu, obklopeného od svých agů a begů, a s několika předními jeho důstojníky jej zabil. Nazpět prosekal se Tomanovič handžarem skrze dav Turků, avšak jenom se šesti druhů navrátil se k svým, krvácející z mnohých ran.

Za příkladem svých předchůdců odebral se též Vasilije r. 1752 do Rus, kdežto jej carevna Alžběta bohatě obdarovala. Na to konal ještě dvě cesty do Rus, při čemž mezi jiným i to sobě vymohl, že jistý počet mladíků černohorských přijat jest do vojenských ústavů ruských na vychování. Při posledním svém pobytí v Petrohradě rozstoupal se Vasilije a zemřel v březnu 1766. Za nástupce svého označil mladého svého bratrovce Petra Petroviče, který se nalezal při jeho osobě a jemuž carevič Pavel dal uděliti přiměřené k tomu vychování.

Po smrti Vasilijové spadlo břemeno vlády znova na vládku Sava, který již dávno mu byl odvykl a slabou toliko rukou držel její otěže. Jenom tak mohlo se státi, že dobrodruh *Štěpán Malý*, který se tu r. 1767 vyskytl, za Ruského císaře Petra III. se vydávaje, rázným vystupováním svým naklonil na svou stranu Černohorce a začal

nad nimi neobmezeně panovati. Marň vyhlášoval jej vládyka, který Petra III. osobně znal, za podvodníka, Černo-horcům více se líbila ráznost a statečnost samozvance nežli ochablost Savova, i podrobili se ochotně jeho vládě, tak že vládyka úplně bezmocným se stal.

Míníce použití toho vrtkavého stavu věci, spojili se Turci s Benáťany proti Černo-horcům, a r. 1768 s tří stran skličili Černou Horu. Turci žádali, aby jim vydáni byli Štěpán Malý a Ipecký patriarch Vasilije, který před jejich pronásledováním byl se utekl do Černé Hory. Ale Černo-horci odepřeli takové žádosti a domnělého Petra III. střežli bedlivě v klášteře Brčelském. Mělit toho času velikou nouzi o střelivo, neb Benáťané nepouštěli žádného prachu do země. Ale udatní horálové ukořistili, čeho se jim nedostávalo, na Turcích, načež porazili je v krvavé bitvě, kde 3000 Černo-horců obdrželo slavné vítězství nad 60.000 nepřátel. V té bitvě ponejprv proti Turkům bojoval potomní slavný vládyka Petr Petrovič, který sám znamení dal k jejímu početí. Ztráta Turků byla nesmírná, bohatá kořist vítězů záležela ve 3000 koni, 1300 stanů, mezi nimiž nalezaly se stany vozíků, a velikých zásobách potravních i válečných. Tureckých hlav uřezáno bez počtu.

Roku 1769 nastala válka mezi sultanem a císařovnou Ruskou Kateřinou II., kterážto vypravila do Černé Hory knížete Dolgorukého s novým svoláním k udatnému národu. Tento vyslanec, vida neobmezenou oddanost lidu k Štěpánovi Malému, hleděl i tohoto nakloniti k ruské straně, jakkoli přesvědčen byl o jeho podvodnictví, a učinil mu rozličné dary.

Štěpán Malý zdržoval se nejvíce v Crmnici, a hlavní péči svou věnoval důkladnému opevnění proti Turkům

horských cest a prosmyků. Přehlížetě osobně k těmto pracím, při čemž r. 1770 potkalo ho neštěstí, že se tuse přiblížil k místu, kde právě skála prachem se trhala. Výbuchem podkopu poraněn jest převelice na svém těle, i také o zrak přišel. Když se vyhojil, seděl pak pokojně celá čtyry léta v klášteře Brčelském, až od vlastního sluby, rodilého Řeka, ježž byl paše Skadarský uplatil, zrádně jest zavražđen.⁴⁾

Pravý rod podivuhodného toho člověka nikdy nebyl vypátrán. Postavy byl prostřední, vzrostu pravidelného a obličeje sličného, přihnědlého. Srbsky mluvil s názvukem Ličanů a Dalmatiinců; umí li číst a psát, nebylo na něm pozorovati. Byl statečný bojovník a dobrý jezdec, při tom ducha boдрého a milovník her a nápojů. Tyto vlastnosti, spolu s předstíraným vysokým rodem, učinily ho miláčkem prostoduchého lidu černohorského, tak že mu slepě byl oddán. Ostatné o pořádné zákonné vnitřní správě neměl ani dosti skrovného zdání.

Po smrti Štěpána Malého ujal se vlády poznovu Sava, přibрав si za pomocníka výše zpomenuého Petra Petroviče, který byl zatím dosáhl důstojnosti archimandrita. Památné za jeho dalšího panování jest zavření spolkové smlouvy s Rakouskem, která Černohorcům veliké výhody slibovala, avšak dílem pro změnu na trůnu rakouském po smrti Marie Teresie, dílem proto, že zavřena byla bez přívolení národu, nikdy ve skutek nevešla.

⁴⁾ Štěpána Malého vyvolil si vládyka Petr II. za předmět dramatické básně, o čemž později.

Vrch slávy černohorské za vládyky Petra Petroviče.

Roku 1782 umřel vládyka Sava, a na jeho místo nastoupil Petr I., jež metropolita Karlovecký Mojžiš Patnik za arcibiskupa posvětil. Z Karlovců odebral se nový vládyka do Vídně hledat pomoci proti vezíru Skadarskému Mahmutu Bušatliji, který chystal se ke vpádu do Černé Hory; avšak prosby jeho byly oslyšány.

V nepřítomnosti jeho použil Mahmut nesvornosti vzniklé mezi náčelníky černohorskými ku prospěchu svému, a neštěstí, jaké se vládyka snažil odvrátiti od své vlasti ucházením se o cizí pomoc, potkalo ji v plné mříže. Mahmut vpadl do Černé Hory a bez odporu dostal se až do Cetyně, jež klášter oloupil a spálil. Popleniv celou zem a vzav znamenité výpalné od rozličných míst, vrátil se domů s velikou kořistí.

Petr našel při svém návratu celou zem v nevýslovném zmatku: množství vesnic bylo spáleno, a obyvatelstvo mezi sebou nesvorné odvádělo Turkům haradž (daň z hlavy) na znamení poddanství. Vládyka bez prodlení svolal národní shromáždění a s různou výmluvností dokazoval potřebu svornosti. Na to sám cestoval po celé zemi a nepřátelské rodiny spolu mířil. Tak podařilo se mu, ne bez veliké práce, obnoviti sjednocenost národu a rozšířiti jej opět k obraně svobody své. Černá Hora prohlášena jest za svobodnou a Turkům daň odepřena. I jinak stal se Petr dobrodincem národu svého uvedením do Černé Hory země, jichžto semeno byl přivezl s sebou ze svých cest.

Roku 1788 vypukla válka mezi Rakouskem a Turckem, již jak obyčejně také Černá Hora se účastnila. Rusko, jakožto spojenec Rakouska, vyzvalo Černo-

herce opětým povoláním do zbraně, s rakonské pak strany poslán k nim podplukovník Vukasović, dle jehož návodu měla válka býti vedena. Když ale výprava Vukasovićova proti pevnosti Spuži se nezdařila, vzniklo mezi nimi a netrpělivými Černohorci nedorozumění, které vedlo k násilným výstupům. Vukasović vrátil se do Rakous, a Černohorci vedli další válku sami o sobě. S nimi pozdvihli se proti Turkům i Niksićané, kteří, na větším díle uprchlíci z Hercegoviny a Bosny na pomezí osedlí, vždy zachovávali samostatnost svou, známi jsou pod jménem Uskoků. Avšak mimo jednotlivé dosti krvavé šarvátky v celé té válce nic rozhodného se neudálo. V míru Sistovském, r. 1791 od Rakušanů s Turky uzavřeném, uznána jest od oněch Černá Hora za provincii tureckou a obyvatelé její za poddané Vysoké porty. Uskokům niksićkým činěna se strany Ruska naděje k vykázaní jim sídel v Rusích, vyplnění však slibu toho odloženo na příhodnější čas.

Nyní obnovovali Turci pokusy své o podrobení Černé Hory, ale s nelepším prospěchem nežli kdykoli dříve, neb Černohorci a spojení s nimi Uskoci udatně poráželi sebe čtenější zástupy svých nepřátel. Byliť nyní docela odkázáni na vlastní síly, neb vláda ruská, ku které se nepřestávali obracet o pomoc, odpírala jim vydatnou podporu pod záminkou přátelských smluv s Turky, a neplatnými toliko dary, vládkovi a jiným předním náčelníkům činěnými, sympathie své na jevo dávala. Ale při tom při všem dovedl udatný národ odolati veškerým útokům svých nepřátel.

Roku 1796 obdrželi Černohorci slavné vítězství nad Skadarským vezírem Karou Mahmudem, který byl přitáhl s 20.000 muži, chtěje sobě cestu proklestiti do Dalmacie,

od Benátčanů, jimž ve Vlaších Bonaparte hrozil, jen nedostatečně obsazené. Ztráta Turků byla znamenitá, i sám vezír jejich byl poražen, kdežto Černohorci, lze-li věřit jejich udání, měli toliko 18 mrtvých. Z vítězství toho, jehož následkem nahle Bělopavlovická a Piperská úplně se od Porty odtrhly a s Černou Horou spojily, byla velká radost po celé zemi, i konány na poděkování slavné služby boží.

A však téhož roku ještě vrátil se vezír Mahmud s vojskem mnohem silnějším než dříve, překročil hranice černohorské a obsadil některá místa. Tu vládyka Petr osobně vedl proti němu do boje hrdiny své, i svedena jest bitva krvavá, ve kteréž utrpěli Turci porážku ze všech nejzahušnější. Vezír Mahmud za živá jest zajat a hlava mu srubena, vedle něho padlo tu 26 předních náčelníků tureckých. Černohorci uřezali 3000 hlav a ukořistili 15 praporečů i množství krásných zbraní. Co Turků nepadlo v bitvě, zahynulo na útěku buď v řece Moruči buď pod handžary stíhajících je vítězů; ti, kteří zachránili život, rozprchli se na různě. Hlava Mahmudova přinešena do Cetyně a tam na odív vystavena. Vítězství toto tak velmi zlomilo moc Turků v Albanii, že od těch dob až do nejnovějších časů nepokusili se více o podmanění Černé Hory, jejíž samostatnost mlčky jest od nich uznávána. Se všech stran přáno vládykovi štěstí k tak slavnému vítězství.

Nyní, když všecko nebezpečství, které Černohorcům zvenčí hrozilo, šťastně bylo odvráceno, mohl vládyka Petr obrátiti zřetel svůj k velepotřebným vnitřním opravám. K tomu konci nemeškal svolati národní shromáždění, a důtklivými slovy mu vylíčil potřebu zákonníka, jehož ustanovenými pravidly by se budoucně řídily ve-

řejné i soukromé záležitosti. Takový zákonník uveřejněn jest r. 1798, a tím položen základ k vyvinování se tohoto dosavad odpołu loupežného státu v duchu vzdělanosti evropské. Téhož roku počten jest vládyka od Ruského cara za vítězství své nad Turky řádem Alexandra Něvského, a rok na to ustanovil car Pavel Černohorcům roční pomoc 1000 dukátů.

Méně Černohorcům příznivým prokázal se Pavlův nástupce na trůnu ruském, Alexander. U toho podařilo se pletich plnému archimandritovi Vučetiči osočiti vládku krivými žalobami v té míře, že císař zavěsti se dav ku přísným krokům proti němu poslal do Kotora co plnomocníka svého hraběte Ivelice, aby vládku k odpovídání potahoval. Zároveň osoboval si ruský synod pravomocnost nad vládkou v církevních věcech. Takové počínání ruské vlády, která si tím nad Černou Horou osobovala vrchnost ničím neoprávněnou, potkalo se u Černohorců s tvrdým odporem. Národ s nevrlostí odmítl od sebe takový útok na svou samostatnost, i vyjádřil se o tom v památném spise, podepsaném ode všech čelnějších mužů, mezi jiným následujícími důraznými slovy: „Neslyšeli jsme posavad, že by svatý synod ruský provozoval jakousi moc nad lidem slovansko-srbským, nežijícím uvnitř hranic Ruska. My, národ Černohorský a Brdský, nejsme v žádném poměru poddanství k Ruskému carství, než toliko pod mravní jeho ochranou stojíme co lid jednoho plemene a jedné víry, a to ze žádné jiné příčiny.... Rusko mohlo by nás od sebe odstrčiti, toho však se nenadějeme. I kdyby se to ale stalo, zůstaneme nicméně věrni a přičylni Rusku tak dlouho, pokud tam panovati bude církev pravoslavná, než s tou výminkou, že s obyvatelstvem ruským nechceme sdíleti žádného poddanství. Jsme ho-

tovi brániti do posledního svobodu svou od předků zděděnou, a raději volíme umřítí s mečem v rukou, nežli v mrzkou porobu se dáti kterékoliv moci.“ Zároveň vláda černohorská zaslala caru věrnou zprávu o všech věcech, kterých se týkalo osočení Vučetičovo, čímž nepravost jeho udání patrně na světlo vyšla. To, spojeno s oním rázným se ozváním národu, způsobilo při ruském dvoře obrat v záležitosti Černohorců, vládka Petr uznán jest za ospravedlněného, a lživý osočovatel jeho do Sibíře poslán.

Brzy potom zapletena jest Černá Hora do válek Napoleonských, když obyvatelé krajiny Kotorské, která po pádu republiky Benátské Francouzům se dostala, od vládky pomoci žádali proti cizincům. Toto vyzvání bylo velmi lákavé pro Černohorce, kteří již dávno oko měli na toto přímoří. Přístavem Kotorským byli by sobě otevřeli snadné spojení s veškerým vzdělaným západem, což musilo zajisté míti důležité a blahodárné působení na jich státní a společenský vývoj. Protož vládka Petr ochotně se uchopil té příležitosti, i sestoupil s hor svých v únoru 1806, ano týmž časem přistalo ruské vojsko, s kterýmžto společně postupovali Černohorci proti Francouzům.

Francouzské vojsko přinuceno jest po rozličných válečných nehodách zavřítí se do pevnosti Kotorské, kdežto je Rusové a Černohorci oblehli. Dobývání Kotora pokračovalo s prospěchem, pokoj však Tyžský, v němž provincie Kotorská Francouzům jest navráćena, učinil mu konec Černohorcům nemilý. Vládka Petr, na uznání zásluh svých ve válce proti Francouzům, obdržel od cara darem bílou mitru s diamantovým křížem.

Vladařem francouzským v Kotoru byl Marmont, který seznav udatnost Černohorců a výtečnost vládky Petra snažil se s ním vejíti v užší svazek. K tomu konci po-

zval ho k sobě pod záminkou urovnání poměrů hraničních, a vládyka v četném průvodu ozbrojených Černohorců odebral se do Kotoru. Když vešel k francouzskému vůdci, postavila se ke dveřím stráž Černohorců s vytašenými handžary. Rozmluva, kterou měl vládyka Petr s Marmontem, jest pamětihodna. Především tázal se generál, nač vzal s sebou tolik ozbrojeného lidu, kdežto se ničeho nemá obávat. „Nebojím se ani zde ani kdekoliv jinde,“ odpověděl vládyka, „ale lid nedá mně vyjítí samotnému.“ Dále řekl Marmont: „Vy jste duchovní osoba, takové nenáleží moc světská; hleďte si raději církve a bohoslužby;“ načez s důstojností pravil vládyka: „Obojí moc mi jest svěřena od lidu. Nevím, jak to jest u Francouzů, ale u nás jest zákonodárná moc při národu. Dokud národ bude chtít, povedu obojí úřad, a právo toto zachovávati budu co věrný syn svobodné vlasti.“ Když potom Marmont obrátil řeč na Rusy a jako barbaru je zlehčoval, pravil k němu vládyka: „Pane generále, nesáhejte na svatyni a slávu největšího národu, jehož věrným synem i já jsem. Rusové nejsou našimi nepřáteli, nýbrž našimi bratřími jedné s námi víry a jednoho plemene . . .“ Konečně vytýkal Marmont Černohorcům divokost a nelidskost, poněvadž nepřátelům svým uřezávají hlavy. Proti tomu ozval se vládyka: „Pane, národ Černohorský jest hrdinský a šlechtitný, a bojuje pro drahou svobodu. Že nepřátelům svým uřezává hlavy, jest pravda, ale on tak činí jenom svým utiskovatelům, kdežto národ Francouzský veřejně hlavu stal svému zákonitému králi.“ Tato slova velice dotkla se Marmonta, který hněvivě zvolal: „Až dosavad, vládyko, nazývala se země vaše černou, od nynějška ale nazvána bude krvavou. Moc francouzská zaplaví ji, i ukáže vám, že jest nad vaši di-

vokou udatnost.“ Vladyka odpověděl neohroženě: „Toho právě žádal jsem se dočkati, aby udatnost naše osvědčila se proti tomu, před nímž, vyjma posvátný sever, celá Evropa se třese, a tak aby sláva Slovanů po celém světě se rozhlásila.“ To řka opustil vladyka Marmonta a navrátil se do Cetyně.

Po celý čas, co drželi Francouzové obsazený Kotor, snažili se všemožně získati sobě vliv na Černou Horu, což když se jim nikterak nedařilo, štváli proti ní Turky. Až do r. 1813 musili Černohorci brániti vlast svou proti neustálým útokům jednéh i druhých, při čemž skvěle osvědčili starodávne hrdinství své.

Dotčeného však roku, v němž celá Evropa povstala proti Napoleonovi po nešťastném jeho tažení do Rus, objevilo se v Adriatickém moři anglické loďstvo, které ve spojení s Černohorci mělo udeřiti na Kotor. Vladyka sestoupil s hrdinskými zástupy svými s hor, a poraziv jednotlivá francouzská oddělení, obklíčil Kotor na suché zemi, co zatím loďstvo anglické postavilo se před přístavem. Mezi náčelníky černohorskými a obyvateli přímoří Kotorského zavřena jest smlouva, v níž toto přímoří podálo se vladykovi a přivtěleno k Černé Hoře, načež v čelo společné vlády postaven ústřední výbor pod předsednictvím vladykovým. Se zprávou o tom spojení poslán do Petrohradu Sava Plamenac, aby nový stát postavil pod ochranu cara Alexandra. Ku konci roku viděli se Francouzové přinuceny postoupiti Černohorcům Kotoru pod smlouvou, načež v několika dnech i loďstvo anglické odplulo, zanechavši provincie Kotorské v rukou vladykových.

Nejvrlejší přání Černohorců zdálo se vyplněno; ale běh věci neměl trvání. Sjezd Vídenský přisoudil Kotor i s celým jeho přímořím Rakousku, generál Milutinovič

blížil se z Dalmacie, aby se v tu krajinu uvázal, a od ruského cara přišel vládkovi rozkaz, aby odevzdal Kotor Rakušanům. V takových okolnostech bylo by marné bývalo myslet na odpor, a když Rakušané vešli 2. června 1814 do Kotora, vedl vládyka Petr své hrdinské bojovníky nazpět do jejich hor, aby tam opět od vzdělaného světa odloučení trávili život jako dříve v chudobě a v ustavičných bojích s nepřátely křesťanstva.

Marně ucházel se napotom vládyka u ruského dvora o vyplacení ročních 1000 dukátův slíbených Černohorcům od cara Pavla; syn jeho Alexander neměl žádného soucitu s hrdinským národem, který v jeho válkách byl proléval nejdražší svou krev. Zatím používal vládyka pokojných dob k upevnění vnitřního pořádku; ale r. 1819 musil znova zbrojiti se proti Turkům, kteří opět obnovili své vpády do země. Porážka, jakou utrpěli od Černohorců, jejichž kořistí bylo 1000 uřiznutých hlav a 1000 koní, ochladila jejich krev na delší čas, tak že za ostatních let panování vládyky Petra Černohorcům pokoj dali.

Roku 1825 dosedl na ruský trůn po smrti Alexandrově car Mikuláš k veliké radosti ubohých Černohorců, jimž obnovil otcův slib roční podpory peněžité a spolu všechen po tolik let jim zadržžený plat vydati kázal.

Roku 1830 zemřel vládyka Petr u vysokém stáří, ještě v poslední chvíli národ svůj žehnaje a svornost i bratrskou lásku jednoho k druhému na srdce mu klada. Nad mrtvolou jeho přisáhali náčelníci černohorští s ručnicemi křížem položenými, že se chtějí věrně zachovati dle poslední vůle svého zvěčnělého hosudara.

Vládyka Petr I. byl zajisté nejslavnější panovník černohorský. Naleznuv při svém nastoupení zemi v největším zmatku a odpolu Turkům podrobenou, dovedl v ní

utvrdit zákonný pořádek a pojistit její samostatnost skvělejšími vítězstvími než kterýkoliv jeho předchůdce. Ano on by ještě mnohem více byl býval národa svému, kdyby úmlavy diplomatické nebyly ho obmezily v neúrodné hory jeho, odloučce jej ode všeho spojení se vzdělaným západem. Měl on všechny vlastnosti moudrého vladaře i výtečného vojevůdce, a duch jeho byl rovněž osvícený jako srdce jeho šlechetné a dobrotivé. Za jeho dlouhého panování nikdo nebyl na Černé Hoře odsouzen k smrti, jakož on vůbec v nenávisti měl tresty tělesní, nedůstojné svobodného muže. Památka jeho na věky potrvá u vděčného národu, který již čtyry léta po jeho smrti přijal ho mezi svaté i oslavuje ho v písních svých co „hvězdu Černé Hory“.

Pokroky vzdělanosti za Petra II.

Za nástupce byl si Petr vyvolil synovce svého Radoje Petroviče, jež v Petrohradě dal bedlivě vychováti, a který vstoupiv do stavu duchovního přijal po svém strýci jméno Petr. Ten, posvěcen v Petrohradě na biskupství, nastoupil nyní vládu pod jménem Petra II. a důstojně vstoupil do šlepičí svého předchůdce.

S ním začíná nová doba, jejímžto znakem jest snaha, seznámiti ČernoHORCE s civilisací evropskou. K tomu konci jal se nový vládyka přede vším jiným uváděti přiměřené opravy v státním zřízení, a k zapravení výloh na veřejnou správu uložil každé rodině daň 2 zl. ve stříbře. Zem rozdělil na 8 nahí, jichž jména jsou následující: Katunská, Crnická, Riecká, Lučanská, Bělopavlická, Piperi, Rovci Morača a Kučka, a ustanovil zvláštní okresní i ústřední zemské úřednictvo s pravidelným platem. První

osoba po vládkovi byl president senátu, který v nepřítomnosti jeho vykonával nejvyšší moc. Zvláštní péči věnoval Petr II. opravám horských cest, aby ulehčil vnitřní komunikaci a též spojení se sousedními rakouskými zeměmi. Všeemožně snažil se vyhladiti barbarický obyčej krvavé pomsty a navykati poddané své, aby své žaloby vznášeli na pořádné soudy. O vychování mládeže staral se uváděním národních škol. Také založil v Cetyni novou knihtiskárnu, když staré tiskárny černohorské dávno již byly zašly ve víru nepokojných časů.

S Turky vedl Petr II. šťastné boje, o nichžto zevrub vypravovati není zde místa. S Rakouskem žil v dobrém srozumění, ačkoliv nemohl vždy zabrániti, aby Černohorci na loupežných výpravách svých nepřekračovali hranic toho státu, z čehož nejednou povstaly krvavé potyčky, které však pokaždé zase přičiněním mírumilovného vládky pokojně jsou vyrovnány.

Roku 1837 vysadil car Mikuláš vládkovi roční plat 9000 dukátů a daroval Černohorcům velikou zásobu obilí.

Rok potom, za příčinou vyměřování hranic mezi Černou Horou a přímořím Kotorským, strhly se půtky mezi Černohorci a rakouským vojskem, které na obou stranách měly za následek důtklivé ztráty. Rozmíšky tyto vyrovnány jsou teprv ku konci roku 1840, kdežto Černohorci postoupili Rakousku pruhu země daleko do provincie Kotorské zasahujícího za přiměřenou peněžitou náhradu. Roku 1841 obdržel vládka ruský řád sv. Anny první třídy.

Následkem neúrodnosti země často trpělo obyvatelstvo Černé Hory od hladu. Nouze tato pudila je k opěťovaným nájezdům na tureckou půdu, aby sobě ukořistili potřebné potraviny. Z té příčiny též nepřestali se pokou-

šeti o opanování úrodných rovin sousedních, které druhdy náležely k Černé Hoře, avšak ve válkách od ní odtrženy byly. Vládyka velikomyslně z vlastního jmění ulevoval bídě národu, a též car Mikuláš poslal Černohorcům štědré dary na penězích a obilí. Nicméně nestačilo to pomoci všeobecnému nedostatku, a mnoho rodin černohorských vystěhovalo se do Srbska, kdežto vlídně jsou přijaty od tamější vlády a vykázána jim nová sídla. Bojovnější mládež vstupovala do ruské vojenské služby, některé pak nahle z nouze obracely se o pomoc k Turkům, kteří hledíce z toho kořistiti rozševali semeno vnitřních rázů, tak že vládyka měl plné ruce práce. Přišlo tak daleko, že některé odbojné nahle musily brannou mocí přivedeny býti ku poslušnosti.

V časté nepřítomnosti vládykové, který sobě obliboval cestování po cizích zemích, rozšafně a statečně zastávali jeho místo bratr jeho Pero, president senátu, a místopresident téhož sboru Jiří Petrovič, kterýžto poslední šťastně válčil proti albanským a hercegovinským Turkům.

Na odměnu udatnosti ve válce uvedl Petr II. dvě medalie, jednu stříbrnou „za chrabrost a víru“, druhou pak zlatou na památku proslulého hrdiny Miloše Obiliće, kterýmižto darování jsou podle zásluh svých výtečnější bojovníci.

V osudném roce 1848 nabídl se vládyka sklíčenému Rakousku poslati 10.000 mužů na pomoc proti nepřítelům Slovanstva Maďarům, kteréhožto však nabídnutí bán Jelačić nepřijal.

Od roku 1849 počal vládyka churavěti na plicích, pročež hledal úlevy v mírnějším podnebí. Na cestách ku polepšení zdraví svého konaných navštívil r. 1861 též Řím, kdežto nad míru vlídně přijat byl od svatého

otce, který mu dal ukázati všechny památnosti nejslavnějšího na světě města. Na památku pobytu svého napsal vládyka vlastnoručně na báh Svatopetrského chrámu básně ke cti a oslavě Nejvyšší bytosti, plnou vznešeného zápalu.

Nebylo však pomoci vládykovi, nemoc jeho zhoršila se znamenitě, a 31. října 1851 vypustil Petr II. šlechtinou svou duši, maje věku svého toliko 39 let. Na smrtelné posteli za nástupce sobě ustanovil mladého bratrovce svého *Daniele*, a náčelníci černohorští slíbili splniti vůli umírajícího svého vládyky. O soukromém jmění svém učinil Petr II. pořízení dále ve prospěch příbuzných svých, dlel ve prospěch zemský.

Charakteristika tohoto posledního duchovního vládce nad Černou Horou vysvitá dostatečně z poddaného vyličení jeho působení v duchu osvěty a lidskosti. Že se mu nepodařilo, za 20 let svého panování národ polodivoký úplně navyknutí formám vzdělaného světa, tomu nikdo se nebude diviti, kdo pováží, v jakých okolnostech se národ tento nalezá a jak zvolna takové proměny se dějí. Dostí, že položil základ k velikému dílu, jehož dokonání zůstaveno býti musí věkům příznivějším.

Vládyka Petr II. náležel k čelnějším básníkům slovanským, žákem jsa slavného srbského básníka Šimona Milutinoviče, i vydal práce své dlel v Cetyni, dlel v Bělehradě, v Terstu a ve Vídni. Mezi nimi nalezá se historické drama *Ščepan Mali, lažní car* (lžicar). Básně jeho vůbec vyznačují se smělostí fantasmie a horujícím vzletem myšlének.

O dějích Černé Hory za panování mladého Daniele, o jeho válce s Turky, o jeho přestoupení do stavu svět-

ského a přijetí titule knížecího, čímž opět nová doba nastala v dějinách Černé Hory, konečně o nedávném jeho sňatku zbytečné bylo by opakovati, co čtenářům novin ještě v živé paměti jest. Také zdržujeme se všech úvah o těchto věcech jakož i všeobecného rozjímání o dějinách, o nynějším stavu a o možné budoucnosti statečného, ač málo čítného národu Černohorců, zanechávajíce každému čtenáři, vybrati si z dát uvedených co mu libo.

Jiří Stratimirovič.

S použitím vlastních jeho dopisů.

(Světozor 1869.)

Veliké doby rodí veliké duchy, a jak mile v dějinách člověčenstva idea nějaká ku praktičnosti dozraje, zajisté najde i muže schopné k jejímu provedení. Každý převrat v životě národů vyvolává na povrch lidí neobyčejného nadání, kteří zmocníce se ruchu v jeho čelo se postaví a stanou se vykonavateli toho, čeho nezbytně vyžaduje historická důslednost. Příklady netřeba uváděti, nalezneš jich sám hojnost každý, komu jen povrchně známy jsou běhy lidských dějin. Jeden z takových neobyčejných mužů, jací se objevují v neobyčejných dobách, jest *Jiří Stratimirovič*, pověstný maďarobijce z roku 1848.

Jiná věc pozoruje se při událostech, které světoborné zasahují v kolo dějin, že totiž začasté moc a důraz osudného výbuchu nezdá se na pohled býti v žádné srovnatelnosti s látkou a prostředky jeho, an věci s takovou prudkostí se vyvíjejí, která musí úžasem naplniti každého, kdo nestopoval již po delší čas malé příčiny a začátky velikých věcí. Nejpatrnějším toho důkazem jsou války husitské, kde skrovný na počet národ Český netoliko vítězně odolal návalu celé západní Evropy, nýbrž nepřátely své i ve vlasti jejich krutě stíhaje svět hrůzou a podivením naplnil. Avšak i za naší paměti udál se po-

dobný případ, ač v míře ovšem menší, když počtem slabí a na nic nepřipravení Srbové rakouští roku 1848 tak statečně odrazili útoky mnohočetných, výborně vycvičených a všemi prostředky v hojnosti opatřených maďarských vojsk, a to pod vůdcem od národu zvoleným — *Stratimirovičem*.

Musímeť u čtenářů svých za povědomý předpokládati průběh uherské revoluce r. 1848 a jmenovitě i poměry Srbů uherských k vládnoucí straně maďarské, jakož i boj, který s ní podstoupili, a konečný výsledek jeho ¹⁾; pročť o těchto věcech nebudeme se šířiti. Nám pouze činiti jest s hrdinou, který nadšen velikou ideí byl duší toho boje, v němž nesmrtelně se proslavil, až dosavad pak úkol svůj v národu Srbském nedohrál.

Jiří Stratimirović pochází z rodu, jenž v druhé polovici 14. století a na začátku 15. panoval nad Zetou, Černou Horou a Hořejší Albanií. Praotec rodu toho jest Balša I., který měl za manželku nejmladší dceru posledního cara Srbského Lazara. Po něm nazývali se potomci jeho Balševci, jinak po nejstarším jeho synu Stratimíru (též Strašimír zvaném) Stratimirovići. Z těch jeden jménem Jiří pojal za choť Benátskou šlechtici, již k vůli přesídlil se do Benátek Vlasých a přestoupil k víře katolické. Tato větev, zapsaná do zlaté knihy republiky, trvá dosavad, ač v okolnostech velmi sešlých. Mladší bratr toho Jiřího, Vuk jménem, podrobiv se Turkům obdržel od sultana krajinu Zagorskou v Hercegovině pod jeho vrchnictvím.

¹⁾ Podrobně o těchto věcech jedná výtečný spis „Die serbische Bewegung in Südbungarn. Ein Beitrag zur Geschichte der ungarischen Revolution. Berlin. Verlag von Franz Duncker. 1851.“

Tam žili potomci jeho až do začátku 18. století, když rázné postupování Rakouska proti Turkům k radě Eugenia Savojského naplňovalo křesťanské národy podějem tureckým sténající nadějemi, že pomocí jeho budou se moci osvoboditi. Naděje tyto opanovaly též Hercegovce, v jichž jménu pán Zagorský Bogič Stratimirovič odebral se do Vídně, kdež s vládou císařskou uzavřel smlouvu 14 článků obsahující, v níž Hercegovci poddávali se Karlu VI., vymínující si zachování býti při náboženství, jazyku, zákonech i obyčejích svých.

V nastávající válce Rakouska s Tureckem měli Hercegovci branně povstati, a Bogičovi svěřeno velitelství nad nimi. Válka nastala, avšak bez zdaru jsouc vedena skončila se v brzce nešťastným mírem Bělehradským. Bogič Stratimirovič, od Turků statků svých zbaven a za psance vyhlášen, utéci musil do Rakouska, kde císař Karel VI. v náhradu mu daroval statek Kulpín ležící v Bačce. Tam žila napotom rodina Stratimirovičů, jsouc u všeobecné vážnosti v národu pro vlastenecké smýšlení své. Z údů jejích nad jiné proslavil se nezapomenutelný metropolita Karlovecký Štěpán Stratimirovič.

V Kulpíně narodil se roku 1823 také náš hrdina Jiří Stratimirovič. První vyučování velenadaného chlapce řídil slovutný Milovan Vidaković, později po nějaký čas i slavný šafařík. Avšak ustanoven ke stavu vojenskému poslán jest záhy na inženýrskou akademii ve Vídni, kdež mimo studie vojenské zabýval se také pilně dějepisem, filosofií a pěknou literaturou, ano sám skládal německé básně, z nichž některé také vytištěny byly. Studiím těm konec učinilo jmenování Stratimiroviče důstojníkem u husarského pluku v Italii ležícího. Zde jevila se neohroženost mladého Srba při nedostatku důstojnějších účelů

v provádění nejednoho odvážlivého kousku rozpustilé bravúry. Avšak Stratimirović nesetřval dlouho v tomto svém povolání. Odebrav se domů na dovolenou, zamiloval si jedenadvacetiletý důstojník dceru jednoho z nejváženějších statkářů, a když otec její byl proti jejich sňatku, unesl milenkou svou, vymohl si požehnání církve, a vystoupiv z vojenské služby, žil na statku svém lásce, ekonomik a politickým studiím.

Přišel rok 1848. Srbové uherští povstali proti nesnesitelným nátlakům zpupných Maďarů, zvolili si na skupštině Karlovecké dosavadního metropolitu, staříckého Rajáciće, za patriarchu, plukovníka Šuplikce za vojvodu, zřídili tak zvaný hlavní odbor co orgán výkonný, jemuž měl předsedati nový patriarcha, a vyslali do Inšpruku k císaři Ferdinandovi zvláštní deputaci, v jejímž čele se nacházel sám patriarcha, která měla vyložití panovníku stav věcí a přednésti mu žádosti Srbského národa. Poněvadž odjezdem patriarchovým byl hlavní odbor bez předsedy, přikročeno k volbě náhradníka jeho, a za takového zvolen jest 6. máje Jiří Stratimirović, požívající všeobecné důvěry co odhodlaný přívrženec strany pokroku.

Tím dostala se místo starého, rozvážlivého Rajáciće bujará mladá síla v čelo srbského hnutí, i bylo toho na nejvyšší potřebí větší různým opatřením, jakých se maďarská vláda chápala proti Srbům. Bylať od ní skupština Karlovecká prohlášena za protizákonní, zřízení hlavního odboru za skutek odbojnický, do Banátu vyslán vládní komisař v osobě Petra Černojeviće, odnárodnělého potomka vládců Černoehorských, u Segedina stahováno vojsko, a okolní župy vyzvány, národní obranou a dobrovolnickými sbory přispěti k udušení nebezpečného povstání.

Karlovecký odbor a jeho předseda musili přede vším

pomýšleti na to, aby proti moci, která se na ně strojila, postavili také moc. I vydali provolání k národu, v němž vyzývali do zbraně a k zřizování odborů v každém větším městě, kteří by podřízeni byli odboru hlavnímu v Karlovcích, jenž se prohlásil za prozatímní vládu vojvodiny Srbské. Proklamace tato čtena jest veřejně po vši zemi při slavném zvonění, a se všech stran shromažďovali se obránci vlasti v Karlovcích, Perlasu a tak zvaných Římských hradbách. Do Karlovců samých dostavilo se na 2000 mužů sremské hotovosti a několik set dobrovolníků z knížetství Srbského.

Takovému ráznému a odhodlanému si počínání hlavního odboru Karloveckého umínil si velitel Petrováradský, generál Hrabovský, konec učinit, i udeřil 12. června na Karlovce. Leknutí v městě bylo všeobecné, neboť nic nebylo připraveno k boji, a tento přece musil býti podniknut, neměl-li hlavní odbor málomyslným ustoupením z Karlovců všecku důvěru národa ztratiti. Stratimirovič tedy na rychlo učinil potřebná opatření a postavil se neohroženě na odpor nepříteli s mocí daleko nedostačnou. Pod ochranou silné kanonády postupovalo vojsko Hrabovského proti městu, ale malý houfec dobrovolníků z knížetství Srbského (30—40 mužů) chránil dobře mířenou střelbou ze svých dlouhých pušek přístup k němu přes kamenný most tak dlouho, až objevil se Stratimirovič s valným zástupem bojovníků na rychlo sebraných. Jiné oddělení mělo v horách nepříteli od zadu zaskočiti. Nastal tuhý boj, zástup hraničářů Petrováradských vrhl se s bodákem na nejbližší baterii nepřátelskou, která musila ustoupiti, a když také onen do hor vyslaný sbor objevil se v zádech vojska, Hrabovský upustil od dalšího útoku na město a vrátil se do své pevnosti.

Mravní účinek tohoto prvního vítězství Srbů byl nesmírný, i hotovili se nyní tím odhodlaněji k urputnému boji proti Maďarům. Hned 15. června vypravil se Stratimirović s 500 muži do Titelu a zmocniv se tamější zbrojnice ukořistil 2000 pušek a množství střeliva. Celý prapor Čajkášů i pluk Petrováradský přidali se k Srbům, od jiných pluků dostavily se větší nebo menší houfce, a za dvě neděle měl hlavní odbor pohromadě asi 15.000 mužů se 40 děly, nad kteroužto zbrojnou mocí ustanovili Stratimiroviće nejvyšším velitelem. Zároveň ujal se tento veškeré veřejné správy.

Nyní následovala celá řada hrdinských bojů, v nichž Srbové slavně osvědčili vlastenského svého ducha a pověstnou starodávnou chrabrost proti ohromné přesile maďarské. Započal odražením dne 2. července útoku maďarského na pevné postavení Srbů u Sv. Tomáše, a brzo na to (15. července) obdržel Stratimirović s 5000 muži a 8 děly u Ečky skvělé vítězství nad mnohem silnějším vojskem uherským pod Kisem. Na to následovalo opakování Pančeva, v kterémžto městě Stratimirović s vojskem svým nenadále se objeviv, zabral tam 8 děl, a dav je na náměstí nabitě vyvéztí, pohrozil střelením, bude-li někdo odporovati jeho rozkazům. Maďarské a německé obyvatelstvo, Srbům nepřátelské, musilo odvésti zbraně, jimiž opatřeno jest obyvatelstvo srbské a postaveno pod srbské důstojníky. Tím zlomen jest v Banátě odpor Němců a Maďarů, kteří vždy hotovi byli povstávati za zády Srbů a mařiti tak jejich záměry; zároveň pak nabyto nové pevné postavení, z něhož mohlo se povstání Srbů dále šířiti. Dne 24. července vydal Stratimirović manifest ke všem národnostem v Banátě. Všem bez rozdílu, pokud by se nezachovali k Srbům nepřátelsky, zaručena bezpečnost

a ochrana proti kterémukoliv nepříteli. Dále nařízeno, aby se od ministerstva uherského a jeho výkonných orgánů žádných rozkazů nepřijímalo, aby se zbraň a střelivo nezatajovaly; úřady župní a magistrátní jsou zrušeny a správa svěřena pododborům.

Mezi tím se byl patriarcha Rajačić vrátil ode dvora z Inšpruku, kdež nabyl přesvědčení, že Srbové jenom tenkrát mohou se nadíti dosažení svých žádostí jakož i podpory proti Maďarům, budou-li sloužiti interesům dynastickým. V takovém směru srozuměl se i s bánem Jelačićem, a uvázav se na novo ve vládu nad národem počal nyní působiti v tom smyslu. S takového stanovise musil patriarcha samostatně si počínání hlavního odboru i Stratimirovičovo považovati za výstřední, jakož naopak zase strana pokroku se Stratimirovičem v čele vinila jej z přílišné váhavosti a neodhodlanosti, i položen jest tu základ k vnitřní roztržce, která čím dále tím větší ostrosti nabývala. Stratimirovič postoupiv patriarchovi vrchní správu, podržel jenom důstojnost vrchního vojevůdce. V té době utrpěl bolestnou ztrátu umrtím své milované choti, jejíž ostatky pohřbil truchlící manžel v klášteře Kovilském. Hluboký zármutek ochromil na krátký čas válečnou činnost Stratimirovičovu, ale v brzce zmužil se zase duch jeho k novým skutkům hrdinství.

Dne 13. srpna pokusil se Stratimirovič opanovati ze Sv. Tomáše důležitý přechod přes bahna u Siregu. Nepřátelé však byvše o tom zpraveni čekali naň u Verbasu v síle znamenité, což vida Stratimirovič toliko zdánlivě udeřiv na Maďary, provedl mistrovský zpáteční pochod do Sv. Tomáše.

Postupem času byli Maďaři obklopili v síle 40.000 mužů s 80 děly postavení Stratimirovičovo v okrese Čaj-

káň, počínaje od Petrováradu přes Verbas, O Beče, Bečkerek až dolů k ústí Tisy do Dunaje. Klčem k postavení Srbů byl Sv. Tomáš u průplavu Františkova, přírodou i uměním dobře opevněný. Stratimirovič uhodnul záměry maďarské, stáhl tam největší sílu vojska. Dne 18. srpna dala se hlavní síla Maďarů, 25.000 mužů se 40 děly, v pochod proti Sv. Tomáši; druhé oddíly měly udeřiti v jiných místech na postavení srbské. Den tento minul po silné kanonádě se strany maďarské skoro bez účinku. Teprve dne 19. srpna udeřili Maďaři se vši silou na nejslabší místa; při druhém útoku se jim podařilo vniknouti za násep, byli však zase vytlačeni a musili couvnouti až k Verbasu. Vítězství tohoto užil Stratimirovič bez prodlení k výbojnému postupování. Dne 1. září vzal Temerin, Sireg a Jarek, vyčistil tak postavení mezi Tisou a Dunajem a přerval Maďarům spojení mezi Petrováradem a Segedinem. Vojsko chtělo tu Stratimiroviče prohlásiti za vojvodu. Odtud spěchal k Perlasu, kde bylo srbské ležení rozprášeño, a sebrav zbytky i obsadiv posici při řece Temeši, kryl tak Pančevo a Titel. Stratimirovič byl na vrcholi své slávy, a vyhlášován vůbec za osvoboditele vlasti.

Brzo však měly se věci obrátiti. Jednalo se nyní o vzeti Bečkereku, odkudž Kis udržoval spojení na všechny strany. Dne 11. září podniknut útok na toto město, ale když Kničanin se nedostavil v určitou dobu, musil Stratimirovič po vražedném boji u Elemeru ustoupiti za Tisu. Této jeho nehody použil patriarcha, na moc a oblíbenost Stratimirovičovu žárliv, k odstranění jeho. Sesadiv jej s vrchního vůdcovství povolal jej do Karlovců a dal v obžalobu, že vydával bez potřeby peníze národní, že dychtil po diktatuře, že demoralisoval vojsko hraničarské a t. d. Stratimirovič dostavil se poslušně, když však pře jeho

nebyla vyřizována, opustil 21. září Karlovo a odešel zpět k vojsku, které vzdor velitelům svým zatknouti jej velícím s nadšením jej přijalo a jeho rozkazům se podrobilo. Sám patriarcha přišel do ležení a vyzval vojsko, aby odstoupilo od Stratimiroviče, vojáci ale vypálivše pušky do povětří, pozdravili vůdce svého hluchým: „Živio!“ Patriarcha vida nezbytí uznal Stratimiroviče opět za vrchního velitele, což tento ohlásil národu zvláštním provoláním ze dne 4. října.

Však tři dni na to přijel nový vojvoda Štěpán Šuplikac, v jeho ruce odevzdal Stratimirovič velitelství a vrátil se k původní své hodnosti místopředsedy hlavního odboru. Skupština svolaná na 9. října udělila přes všecken odpor strany pokroku patriarchovi společně s novým vojvodou rozsáhlá plnomocenství, jichž oba jali se nyní používat v interesu dynastie a ze Srbů činiti pouhý nástroj ku potlačení uherské revoluce. Při takovém stavu věci byla jim přítomnost Stratimirovičova, předního vůdce strany pokroku, nepohodlná, i našla se brzy dobrá záminka k jeho odstranění. Přetržení na čas vyjednávání s rakouskou vládou o budoucím poměru vojvodiny Srbské k ostatní říši musilo býti obnoveno, i vyhládnut jest Stratimirovič za jednatele a vyslán 4. listopadu k císařskému dvoru do Holomonce.

Stratimirovič přijal čestné poselství toto, a na své cestě pozdržel se několik dní ve Vídni. Tam onoho času meškal u vyhnanství bývalý kníže Srbský Michal Obrenovič. Na toho Stratimirovič obrátil zřetel svůj ku provedení záměru rovněž důmyslného jak odvážného. Od nešťastné bitvy Kosovské, kterou konec učiněn Srbskému carství, nezná srdce vlastenského Srba vyšší touhy nad obnovení Lazarovy říše, a naděje tato, vsátá takofka

s mateřským mlékem, jest mu nejmocnějším podnětem ke všelikým snahám a obětím čelícím k zvelebení vlasti a národu. Také Stratimirović o tom co ohnivý jinoch blouzníval, nyní pak zdála se mu doba nad jiné příhodnou ku provedení takového záměru. Minil se slušně vyrovnati s Maďary, kteří v tom čase jevíli náchylnost k vyjednávání se Srby, načež chtěl sebrati 10.000 mužů vojska sobě oddaného, vtrhnouti s nimi do Bosny, tam a v Hercegovině zorganizovati povstání proti Turkům, osvoboditi země tyto a spojití je s knížectvím Srbským v jednu říši, jejímž králem měl býti mladý Michal Obrenović. Rusko bylo pro podniknutí toto získáno, a bylo potřeba jenom svolení a pomoci Michalovy, aby přikročeno bylo k smělému tomu pokusu, který při všeobecném zmatku, jaký tehdež v Evropě panoval, snadno by se byl mohl podařiti, neboť Turecko by sotva bylo našlo hned vydatného ochránce, samo pak o vlastních silách nebylo by mohlo odolati tak neočekávanému a prudkému útoku. Ale kníže Michal, s nímž Stratimirović opětne o tom plánu rozmlouval, nedal se nikterak pohnouti, aby se zapletl v tak odvážlivé a pochybné podniknutí, čímž celý plán Stratimirovićův byl zmařen. Zatím však nezůstala věc tajna, i vzbudila k Stratimirovići nedůvěru jak u ruské vlády, ano i mnohou osobní nenávisť vedoucí až k opětovaným úkladům o jeho živobytí.

Vyjednávání se dvorem v Holomouci protahovalo se úmyslně, i nebylo na straně vlády potřebné dobré vůle k uznání práv národa Srbského, a toliko ráznost Stratimirovićova, jakož i vliv pokrečtilých zatím událostí dovedly toho, že konečně po vícenedělním obtížném vyjednávání vydán dne 15. prosince patent uznávající národní samosprávu Srbů a potvrzující volbu patriarchy a voj-

vody. S tím patentem vracel se Stratimirovič do Karlovač. Avšak téhož dne, kterého patent v Holomenci vydán, zavřel v Pančevě navždy oči své muž, jehož úmrtím pomíjela hned polovice toho patentu. Dne 15. prosince zemřel mrtvicí raněn generál Šuplikac.

Smrtí vojvodovou uprázdněno bylo místo vrchního velitele nad vojskem národním, i nebylo zajisté nikoho, jemuž by toto místo s větším právem bylo náleželo, jako Stratimiroviče. Ale patriarcha, který sobě počínal již jako rakouský úředník, povolal rychlým poslem cis. generála Todoroviče, který již 21. prosince uvázal se v nejvyšší velitelství. Při takovém stavu věcí nemohlo bez toho býti, aby neobnovily se předešlé rozepře mezi patriarchou co slepým sluhou vlády, a hlavním odborem i jeho místopředsedou, jenž všemožně hájili národní samosprávu. Mezi těmito roztržkami vedoucími tak daleko, že patriarcha vydal rozkaz k zatknutí Stratimiroviče, který však měl tak málo účinku jako již dříve jednou, uplynula zima. Mezi tím byl Windischgrätz vtrhl do Uher, maďarské vojsko stahující se na hořejší Tise opustilo Banát i Bačku, a zdálo se, že Srbové mají vyhráno.

A však následkem osudné bitvy u Kápolny vzaly věci brzo jiný obrat. Vojska maďarská na začátku jara 1849 opět postupovala, a zároveň co Srbům nové nebezpečení hrozilo od nepřítelů, pobuřováni jsou myslí zpátečnickým si počínáním rakouské vlády, a v národě strojila se mocná oposice proti patriarchovi. Vrchní velitel Todorovič osvědčil proti Maďarům do Bačky vpadlým úplnou neschopnost svou, i byl opět poražen od Percela, který 21. března s bezpříkladným krveprolitím dobyt útokem Římské hradby i hlavní tvrze Sv. Tomáše. K těmto prospěchům maďarského vůdce přičinilo se vedle

zjevné neschopnosti Todorovičovy také obojetně se cho-
vání pomocného vojska rakouského, jemuž porážky Srbů
byly vítány, aby později samo si oslovovati mohlo zásluhu
vybavení Vojvodiny z moci Uhrů. Maďari zaplavili nyní
všecku krajinu mezi Tisou a Dunajem, a jediné od nich
svobodné místo v okrese Čajkášů byly močálovitě roviny
Vilovské a Mošinské a planina Titelská, kamž brali úto-
čiště své uprchlíci z míst od Maďarů obsazených. Brzo
nahromadilo se tam 30—40.000 lidí, mužů, žen, starců
i dětí všeho zbavených, z čehož povstala nevýslovná nouze
a svrchovaný nepořádek.

V tomto osudném okamžiku obrátil se patriarcha
opět ku Kničaninu, který zatím k rozkazu srbské vlády
se svými dobrovolníky se byl do knížectví Srbského vrá-
til, a ten skutečně uposlechl volání toho a dostavil se
26. března do Karlovců, avšak jenom s tak skrovným
počtem branného lidu, že s nimi v nynějších okolnostech
ničeho si netroufal podniknouti. Odkázal patriarchu na
Stratimiroviče co jediného muže, který dovede odvrátiti
od národa úplnou zkázu. S tím srovnával se hlas celého
národa Srbského, a patriarchovi nezbyvalo ničeho, nežli
požádati Stratimiroviče, aby se potřetí ujal vrchního ve-
litelství. Stratimirovič přijal je z ruky, která nedávno
ještě byla podepsala rozkaz k jeho zatknutí. Přepлавiv
se za bouřlivé noci v chatrném člunu do Titelu, objevil
se tam v okamžiku, když se několik setnin Čajkášů
s 8 děly hotovilo i toto místo opustiti. Ti uvítavše s nad-
šením oblíbeného vůdce svého, následovali jej do Mošo-
rinu. Zpráva o tom rozhlásila se rychlostí blesku po okolí.
Ze spálenišť a úkrytů v bahnách a rákosinách vydáváno
střelivo a zbraně a přinášeno Stratimiroviči. Major Mili-
voj Petrovič přivedl 1200 Srbů z knížectví; z Banátu,

kamž stejnou dobou Bem ze Sedmíhradska se tlačil, a z Bačky přicházeli dobrovolníci oklikami, a za několik dní měl Stratimirovič pohromadě 4000 odhodlaných mužů, kteří přísahali, že s ním chtějí zvítěziti neb umřítí. S hloučkem tímto vykonal Stratimirovič pravé divy udatnosti, jmenovitě v přepamátané kruté bitvě mezi Mošorinem a Vilovem, proti čtyrnásobné přemoci maďarské. Dlouho bojováno se střídavým štěstím s obou stran, pod Stratimirovičem padl kůň, až konečně zatíživ Percel přinacen jest ustoupiti až do Petrováradu, pále a pustoše celou krajinu. Tak obhájil Stratimirovič čest národu svého, že nemusil teprv císařským vojskům povděčen býti za osvobození vlasti z rukou Maďarů. Vělikou národní odměnu, jaká mu již dříve byla podávána, zamítl Stratimirovič s doložením, že vykonal toliko svou povinnost.

Když konečně vtržením Rusů do Uher rakouským vojskům jest uvolněno, a také bán Jelačić od jihu jal se postupovati, spojil s ním Stratimirovič své srbské zástupy, přišel do jeho hlavního bytu, a od té doby účastnil se dalšího polního tažení po jeho boku co posahý dobrovolník.

Po skončené válce jmenován jest Stratimirovič od rakouské vlády za služby jí konané podplukovníkem v pluku hulánském — odměna to zajisté chatrná, kterou však nicméně Stratimirovič přijal v naději rychlého postupování, jaké mu slibováno. Avšak sliby tyto ukázaly se býti lichými. Mužové tehdejší vojensko-absolutistické reakce nemohli se k tomu odhodlati, aby muže, jež byl vlastně boj za svobodu povznesl, povýšili na místo rozsáhlejší působnosti, a tak Stratimirovič, odsouzen k nečinnosti, trávil život svůj větším dílem na dovolené ve Vídni, až konečně rok 1853 povolal jej následkem východních zápletek k nové činnosti.

Jak známo, přišlo toho roku k válce mezi Turky a Černohorci, kteřížto poslední byli od Omera pašete u Cerova na hlavu poraženi, tak že kníže Danilo jen s těží se skrovným zbytkem svých lidí ušel úplné sáhuby, a Turci bezmála celé země se zmocnili. Tyto prospěchy tureckých zbraní znepokojovaly vládu rakouskou, které na tom záleželo, aby Černá Hora, tato hradba Dalmatska, nepadla do rukou tureckých. I vrhla zraky své na Stratimiroviče, který již dříve se byl v té záležitosti osobně k císaři obrátil, a poslala jej, arcíř pod rukou, do Černé Hory, slibujíc pomoc na zbraní ze státních zbrojnic, jakož i na vojenských důstojnících.

Stratimirovič, jen jediným sluhou provázen, dostal se po dobrodružné cestě Bosnou a Hercegovinou skrz samý tábor turecký do Černé Hory, kde jej kníže Danilo co osvoboditele svého přijal a jemu vrchní velitelství nad veškerou brannou silou svou svěřil. Jak mile se rozhlásila zpráva o příchodu pověstného národního hrdiny, hrnul se k němu odevšad ozbrojený lid, a v málo nedělích stál Stratimirovič v čele dostatečné síly, že mohl z dosavadní obrany přejíti k útoku. Především jednalo se o to, aby zamezeno bylo spojení se obou vojsk tureckých, z nichž jedno pod Omerem pašetem, postupujícím od Skadru, bylo se k Cetyni až na tři hodiny cesty přiblížilo, druhé pak pod Ismailem pašetem od Hercegoviny přicházelo. Bylo to v tmavé, bouřlivé noci na 19. února, když Černohorci pod Stratimirovičem přepadli u Glavice předvoj Omerův pod Osmanem pašetem s důrazem tak neodolatelným, že jej porazili na hlavu a mezi jiným 1500 Mirditů zajali, následkem čehož Omer paša musil nastoupiti zpáteční pochod. Téhož dne přinesl kurýr zprávu o míru, který v Cařihradě prostředkováním mimořádného rakouského

vyslance hraběte Leiningena mezi Portou a Černou Horou byl uzavřen. Na památku slavného toho vítězství založil kníže Danilo k pobádání Stratimirovičovu „řád neodvlastlosti Černé Hory“, jehož prvním rytířem stal se Stratimirovič. Kníže osobně odevzdal mu jeho znak spolu s písemným vyjádřením díků senátu Černohorského.

Roku 1858 poslán jest Stratimirovič od vlády rakouské co diplomatický jednatel do Bělehradu, aby tam vlivem svým podporoval viklající se stolec knížete Alexandra Karađorděviče. Avšak Stratimirovič seznal, že marný jest odpor proti vůli národní, mocně se ozývající ve prospěch Obrenovičů, kteří také skutečně povolání jsou na trůn po sesazení Alexandrově. Stratimiroviči náleží při tom zásluha, že zprávami svými o pravém stavu věci odvrátil rakouskou vládu od zamýšleného zakročení ve prospěch knížete Alexandra a přiměl ji k uznání Miloše.

Roku 1859 postoupil Stratimirovič za generálmajora, i poslán jest do Dalmacie co adlatus tamějšího guvernéra. Toho času byla se politika rakouské vlády naproti knížeti Černohorskému Danilovi proměnila, i stala se mu rozhodně nepřátelskou. Z čista jasna obdržel Stratimirovič z Vídně rozkaz, aby se postavil v čelo emigrace černohorské, osobních to nepřátel knížete Danila, a vtrhna do Černé Hory pokusil se o vypuzení panovníka, jemuž teprv před málo lety byl zachoval trůn, a to přispěním též vlády, která nyní proti němu se obracela. V spravedlivém rozhorlení, že se mu dostává úlohy tak nečestné, zamítl rozkaz ten s doložením, „míní-li vláda c. k. generála snížití na vůdce loupežníků, že přišla na nepravého.“ Zcela dle tehdejšího systému byl následek kategorické té odpovědi, že Stratimirovič dán na odpočinek. Na to žádal uražený generál za propuštění ze státního

svazku rakouského, kterýmžto odhodlaným krokem vláda zaražena odvolala jeho pensionování, a roku 1860 poslala jej co generálního konsula na Sicilii.

Avšak vítězná výprava Garibaldiho proti království Neapolskému učinila brzký konec tomuto jeho novému postavení. Měltě pak Stratimirovič příležitost osobně seznámiti se s tímto velikým vlastencem italským a získati jej pro plán, osvoboditi křesťanské Slovany ode jha tureckého. Nepřišlo však k tomu pokusu, o kterémž svého času mnoho se mluvilo, pro nedostatečnost prostředků, jimiž Garibaldi vládl.

Vrátiv se do Rakouska, zapleten jest Stratimirovič v nové rostríky s vládou, a jmenovitě Schmerling marně se pokoušel získati jej pro svůj systém, což vše přimělo jej k tomu, že úplně vystoupil ze služby státní, maje úmysl budoucně výhradně politice se věnovati.

Roku 1861 hrál vynikající roli na kongresu Karloveckém, za ten čas pak podruhé zasedá ve sněmě uherském co poslanec města Bečkerek, háje statečně práva svého národa a jsa spolu členem uherské delegace.

Zatím však vůči nehotového politického stavu Evropy, jmenovitě pak neustálých vnitřních poměrů Rakouska, jakož i vždy více do předu vystupující otázky východní, dá se s jistotou předpokládati, že Stratimirovič nedohrál ještě svůj úkol v dějinách.

V druhém manželství požívá Stratimirovič co šťastný otec a choť nezkaleného blaha rodinného.

Poněmčení Slované lüneburští a jejich zvláštnosti.

(Časopis Musea království Českého 1857, sv. 2.)

Jedna z nejtemnějších stránek dějin lidských, která citlivá srdce jednak hlubokou útrpností jednak hrůzou a ošklivostí naplňují, jest vyhubení četných a statečných národů polabských Slovanů, kterýžto skutek pro ukrutnost, s jakou vykonán byl, od samých Němců byl přirovnáván k vražedlnému od Španělů zablazení indiánského plemene v Americe. Sídla těchto nešťastných národů sahala podél Baltického moře od řeky Odry až k holštýnskému městu Kielu, na jih pak prostírala se k samému Labi, ba místy šířila se i na levém břehu této řeky dosti daleko; mimo to pojímala v obvod svůj některé ostrovy v Baltickém moři, z nichž nejhlavnější byly Ranský, Volínský a Femerský. Hlavní národové slovanští v těchto krajinách byli tři: *Lutici* čili *Veletí*, bydlící ve východní části prostoru námi naznačeného; *Bodrici*, západní sousedé předešlých; konečně *Srbové* v obojí Lužici a v Sasích. Tito však hlavní národové rozdělení byli na množství menších větví, kteréžto Šafařík ve svých Starožitnostech, pokud mu známy byly, zejména vyčítá. Ze všeho toho slovanského obyvatelstva severních Němec zachovaly se

na naše časy toliko skrovné zbytky Srbů v Lužicích, kteří dosaváde užívajíce jazyka slovanského, ač na mnoze němčinou pokazeného, v poslední době i k jakési literární činnosti se probudili, čímž však dosaváde nezlepšil se podstatně jejich stav mezi životem a smrtí. Všecko ostatní Slovanstvo mezi Labem a mořem Baltickým poněmčeno jest násilím úplně, a to s větší částí již v dobách od nás tak vzdálených, že o jeho vnitřním životě, o jeho jazyku a mravech máme jen velmi nedostatečné a chatrné zprávy. Známa jest někdejší evropská sláva přímořských jeho měst s nádhernými božíšti svými, známý krvavý jejich války s Dány a Němci, známo konečně národní zášti mezi Lutici a Bodrici, které nemálo usplánilo pád těchto slovanských kmenů — avšak o způsobu jejich domácnosti, o jejich mravích, společenském obcování, o zvláštních jejich obyčejích, jejich mluvě víme pramálo, a to jen z dosti chudých a na mnoze stranných zpráv jejich nepřátel. Vše tedy, cokoliv slouží k nějakému rozmnožení těchto vědomostí, buďsi třeba v míře dosti skrovné, má zajisté do sebe zvláštní zajímavost, pro nás pak tím větší, jesto se vztahuje na kmeny nám blízko příbuzné.

Že smíšení v těchto krajinách krve slovanské s germanskou dalo obyvatelstvu severního Německa ráz obzvláštní, prospěšně mírnící prvotní drsnost poslednějšího plemene, jest věc dávno uznaná; že by však byly krajiny, jejichž původně slovanští obyvatelé i po zněmčení svém, zvláštní výminkou teprv novějším, zachovali tolik ze svých národních zvláštností, že tím naskrze se liší od svých sousedů původu germanského, to dosaváde většímu obecenstvu více jenom z nejistých pověstí nežli z určitých zpráv bylo povědmo. Můžeme zde poněkudliš

Slovany v hanoverské provincii Lüneburku, o nichž podati hodláme svému čtenářstvu některých bližších zpráv.

Dosaváde obmezovala se známost o těchto chatrných pozůstatcích tak čteného druhdy národu, vedle jiných některých od rozličných spisovatelů podaných zpráv, hlavně na to, co o nich napsal pastor Henning na začátku předešlého století v předmluvě k svému „Vocabularium vendicum“, jenžto co rukopis nalezá se v c. k. universitní knihovně Pražské a z něhož Dobrovský v „Slovance“ výtahy podal. Dle jeho svědectví slovančina v Lüneburku za oněch časů již právě domírala, o čemž doslovně praví:

„Za nynějších dob (około 1706—1709) mluví zde ještě někteří ze starších lidí vendicky, a toho sotva se opovažují před svými dětmi a jinými mladíky, poněvadž by se jim vysmáli. Neboť těmto, mladým, jest mateřský jazyk jejich tak protivný, že ho ani poslouchatí nechtějí, neřku-li jemu se učití. Pročež bez pochybnosti jest se nadíti, že ve 20, nejdéle v 30 letech, když staří zemrou, také jazyk vyhyne, a že pak nebude slyšet žádného Venda zde jazykem svým mluvití, byť za to někdo i mnoho peněz dáti chtěl.“ Tomu poněkud na odpor praví na jiném místě: „A bylo mně vypravováno o zdejších Vendech, kteří vždy bývali národ hrdopysný¹⁾, že žádný Němec nemohl mezi nimi vydržeti. Soužiliť ho tak dlouho, až ustoupil. A kdyby i některý z nich se byl chtěl německy učiti, musil za to nejhorší nahanáseti.“²⁾ Slova tato ukazují na větší tuhost a setr-

¹⁾ Welche jederzeit eine hochmüthige Nation gewesen.

²⁾ Přirozený to následek nešetrného se k nim chování Němců, o němž týž Henning vydává toto svědectví: „Němci, slyšíce mluvit někoho vendicky, prsty naň ukazovali a posměch z něho měli.“

vačnost toho lidu, nežli by z prvnějšího Henningova sdání souditi se dalo; a v skutku zdá se, že konečné vyhnutí jazyka slovanského v Lüneburku nenastoupilo tak rychle, jak Henning se domníval.

Bäsching, psavši před sto lety, praví o obyvatelích okresu Dannenberského (slov. *Vojkam* neb *Vejdře*), že již nemluví vendicky, poněvadž prý jim bylo užívání té řeči zapovězeno; což vždy připouští výklad takový, že sice pro záповěď u veřejnosti svého mateřského jazyka neužívají, ovšem pak v soukromí mezi sebou. A skutečně dokládá Šafařík ve svém národopisu: „Ačkoli nás Potocki a Adelung ujišťovali, že jazyk Drevanův již dávno docela vymizel, však nicméně nejen Wersebe v jedné z svých nedávných spisův, nýbrž i očití svědkové z oné krajiny tvrdí, že on ještě i podnes v soukromnosti rodin a jako v ukrytosti po některých vesnicích trvá.“ S tím se dobře srovnává novější jedno svědectví německé: „Asi před třiceti neb čtyřiceti lety umělo prý v hanoverských okresech Luchové a Vustrové ještě několik starých lidí vendicky mluvit.“

Toto poslední svědectví vyňato jest ze spisu „Wendische Weiden. Erzählungen aus dem wendischen Volksleben von Eduard Ziehen. Frankfurt a. M. Verlag von Meidinger Sohn und Comp. 1854.“ Spisovatel této knihy náleží k rodině od mnoha let uprostřed těchto „Vendů“ žijící, pročež, jak v předmluvě udává, příležitost měl lecos viděti a slyšeti, co by snad jiným při nejbudlivějším pátrání bylo skryto zůstalo, i podává ve spise svém mnohé zajímavé zprávy o povaze a obyčejích těchto poněkdy Slovanů, vítaný to příspěvek k rozmnožení známosti našich o tomto lidu. Při tom i ta okolnost slušného uznání zasluhuje, že v celé té knize

ani nejmenší stopy nějakého národního strannictví se nenalezá — fidky to úkaz při Němci dotýkajícím se Slovanů. Vyznáváme, že spis Ziehenův, jakož nám dal podnět k sepsání toho článku, poskytl nám i větší část materiálu k němu, kterýžto my pro snadnější přehled na více oddělení jsme roztřídili. Budet si z toho čtenář vždy utvořiti moci jakýs takýs obraz o zvláštním národním životě těchto Slovano-Němců, ve kterém potká se s mnohým jemu odjinud, ba snad z nejbližšího okolí známým rysem, avšak i lecos nového aneb aspoň jiný variant slovanského mravu nalezne, což předmětu zvýšené zajímavosti dodá.

Sídla lüneburských „Vendů“.

Pamětihodno jest, že území tohoto zvláštního národku nenalezá se, jak by přirozeněji bylo se domýšleti, kdesi v středu a jádru někdejších bydlíšť polabských Slovanů, kam cizí mrav a jazyk teprv později a jenom stěží vnikl — nýbrž na samém jejich pokraji při pomezí čáře mezi plemenem slovanským a germanským: na levém pobřeží labském po obou stranách řeky Jasny (Jeetze, Jetzel). O hranicích „vendické“ této krajiny dokládá Ziehen poněkud všeobecně, že na západu od řeky Ilmenau (Jilemná?) naleznete sotva které „vendické“ jméno vesnice, kdežto prý většina vsí mezi řekami Labem a Ilmenau má jména slovanská. Ba i taková prý místa s jmény německými, která porážnu v starých župách (Gauen) „vendických“ ležíce, nejspíše od Germanů založena jsou, mají nyní právě „vendické“ obyvatelstvo. Celá tato krajina, již Němci nazývají „das Wendland“, dělila se na čtvero žup, zvaných *Drawän*

(Drevany), *Chasin* (Ohejny?), *Nering* čili *Oring* a *Lenanigau* (Hlíňany). Drevani byli větev Bodriců, a jméno toto; poloha krajiny i místní podání, vše shoduje se v tom, že tito hanoverští „Vendové“ považovali se musejí za potomky onoho národu. Ziechen odvádí původ jejich od oněch Bodriců, kterým Karel Veliký r. 804 vykázal sídla okolo Arendského jezera v Starých Marákách, přesadiv z té krajiny na tisíců Sasů do rejnských Frank a Flanderska. O tomto skutku zmiňuje se Šafářik (Starož. str. 548) v tato slova: „Po dokončení třicetileté války se Sasy mírem Selckým (803) strestal Karel zpouru Sasův salabských, věrnost pak svých Bodricův odměnil tím, že Sasy převedl hloub do Francie, zemi jejich dal těmto v držení, z čehož však potom, když onino po sedmi letech (812) z tohoto zavedení zpátky propuštěni byli, a ještě více za Ludvíka Pobožného (ok. 815) zase sešlo.“ Na str. 906 Starož., praví pak Šafářik jmenovitě o krajině lünebarských Vendů: „Kdy, odkud a jak Slované tito se sem dostali, nevědomo.“ Z toho patrně, že Šafářik zasahování Slovanů až do těchto krajin pokládá za něco obzvláštního, ačkoliv jim nepřisuzuje původ od oněch Bodriců, kteří od Karla Velikého usazeni byli na místo Sasů z pokuty přesídlených. Budiž nám dovoleno, projevit své mínění o té věci v ten způsob, že, *vztahuje-li se ono usazení Bodriců od Karla Velikého v zemi Saskou také na tuto krajinu*, nic nevádí přijmouti, že i po navrácení se předších saských obyvatelů valná část nových osadníků slovan-ských na půdě jednou zaujaté se udržela. Vlastní slova Šafářikova svědčí, že zpět uvedení Sasů do předších sídel nestalo se ani tak rychle ani úplně.

O zeměpisné povaze krajiny této praví Ziechen: Ja-

kost půdy jest velmi rozdílná. Kdežto okrátek mezi Labem a Jesnou, pak nížiny a poslednější řeky a potoky do ní se vlévajících skoro naskrze mají půdu, velmi úrodnou, jest severozápadní část „Wendlandu“ pokryta rozlehlymi ladami a lesy, z kterýchžto posledních obzvláštní zmínku zasluhuje *Göhrde*, překrásný to smrkový a dubový les, mající více mil v objemu. V severní části Starých Mark nalezají se podobné poměry půdy. Nížiny při řekách jsou úrodné, kdežto v krajinách výše položených pískoviny a vřesoviště se smrkovými lesy se střídají.“

I v administrativním ohledu dělí se „vendická“ tato krajina na čtvero okresů (Ämter): Hitzackeru (slov. *Ejauncif*), Dannenberg, Löchow (slov. *Ljauchiv* čili *Lojchovice*) a Wüstrow. V okresu Hitzackernském napočítá Büsching 57 vesnic s dvěma farami, v Dannenberském 66 vesnic a 10 samot s třemi farami, v Lüchowském 142 vesnic s devíti farami a ve Wüstrowském 36 vesnic s dvěma farami, dohromady 301 vesnicí se 16 farami. Dle něho zajímalo někdejší Drevánsko (Drawān) onen pruh země, který leží mezi městy Dannenbergem a Lüchowem s farní vesnicí Rosche, což obsahuje celý okres Dannenberský a části okresů Hitzackernského a Lüchowského (ačkoli v zprávy Büschingovy poněkud nejasné jsou); ostatních někdejších šup vendických (Chain, Nering, Lennigau) zeměpisně neurčuje.

V této krajině obmezuje se však „vendické“ obyvatelstvo hlavně na vesnice; obyvatelé měst a městeček ve vendických krajích ležících,“ praví Ziehen, „jsou v převahující většině Germani.“ Že poměr tento již prastarý jest, o tom nejlépe svědčí ta okolnost, že v někdejším slovanském nářečí tohoto lidu slova *němtinka* (u Hen-

ninga *němtgeinka*), *němac* znamenala mladé lidi stavu neselského.

Určitých dat statistických o těchto „Vendech“ a jejich krajině nemohli jsme se dopídit.

O b y d l i.

Vesnice „vendická“ pozná se na první pohled: domy stavěny jsou do podkovy kolem návsi, tak že obyčejně bývá do vsi jenom jediný přístup. Stavení obrácena jsou k návsi s příbytky; chlévy, stodoly a dvůr leží nazad. Při všech německých jest to naopak, zde stojí vedlejší stavení do ulice, a příbytky nazad.

I také domy vendické liší se od germanakých rozličnou stavbou i zřízením. Zdi jejich k návsi obrácené představují pravou mozaiku úzkých trámů a červených cihel, obklopujících nescíslné, vápnem čistě ovržené přehrádky. Ostatní strany domů, obrácené ke dvoru nebo k hospodářským stavením, mají obyčejně jenom pobílené lepenicové zdi. Střechy pokryty jsou slámou. Ve štítu domu nalezá se hlavní vchod, široká to, nahoře zakulacená vrata o dvou křídlech, z nichž jedno se opět skládá se dvou částí, hořejší a dolejší. Tato poslední vrátka bývají obyčejně celý den otevřena, propouštějíce světlo do síně. Trám nad vraty jest strakatě omalován a okrášlen jménem vystavitele domu, letopočtem a průpověďmi z bible anebo veršů z nábožných písní. Nad vrcholem štítu ční vysoký cínový nástavek s povětrnou korouhvičkou, na které též poznamenán jest rok vystavění domu. Po stranách síně, hlínou vypěchované, nalezají se dveře do sednic, komor, špiřien a kuchyně; jiné dveře vedou na dvůr a do zahrady. V hořejším patře jsou sejkpy a

schránky na len, okolo něho běží zvenčí pavlač, k níž vedou schody. V samé síni stojí velikánské těžké almary, z nichž každá náleží jinému pokolení.

Stěny v sednicích jsou buď vápnem obšleny anebo nějakou jednoduchou vodní barvou natřeny, pod okny dřevem vykládány a několika malými schránkami opatřeny, v nichžto se rozličné kuchyňské nádoby, jídla a t. d. schovávají. Pod okny jsou dřevěné lavice, před kterýmiž stojí veliký jídelní stůl, natřený obyčejně tmavě hnědou olejovou barvou, tak jako všechny ostatní nábytek. V starších domech, které nemají zvláštních spacích komor, nachází se zhusť v sednicích prkenné přepažení pro postele. Kamna jsou obyčejná kachlová. Osvětlení sednice děje se lampou visící na drátu přes přič sednice nateženém, tak, aby se na něm sem tam poškoupávati dala.

Vlastníci domů jsou buď celolánci (Vollhufner), jichž počet ale jen skrovný jest, anebo pololánci (Halbhufner), anebo konečně domkáři a chalupníci (Kossaten, Anbauer), kteřížto poslední jen málo polností mají.

K r o j.

Kroj mužů jest velmi jednoduchý, podobaje se zcela kroji vesnicánů dolnosaských. Dlouhé kabáty, spodky a krátké kazajky jsou obyčejně z tmavohnědého sukna; naproti tomu vesta a šátek na krk bývají často barvy světlejší, obzvláště při mladých hoších. Za to ale jest sváteční kraj žen a dívek obzvláštní, vyznačující se netoliko složitostí a strakatostí svou, nýbrž i bohatostí. Sukně a hluboce vykrojené šněrovačky mladých děvčat jsou vždy barvy světlé a velmi široké; také zástěry rovněž světlobarevné mají znamenitou šířku, tak že skoro

celou sukni objímají. Drahý tenký šátek, jenž pokrývá šněrovačku, umějí ženštiny do množství měchatých záhybů sešpendlit, tak že ohromnou jeho velikost poznáme teprv, když jest roztážen. Přes tento šátek nosí okruží z vícera límců na sebe položených, mezi nimiž běží často řádky dělaných kytek a jiných ozdob, líbezně prokmitajících skrz průhledné krajky. Nejvíce nápadný jest čepec, okrášlený dlouhými, křiklavě červenými pen-tlemi, který jsa vzadu připlesklý tvoří téměř trojbran, ozdobený zlatým vyšíváním a velikou vlající mašlí. Hlavní částí šperku bývají velké stříbrné neb zlaté naušnice, dosahující často až k samému okruží. Starší ženy nosí obyčejně černé sukně a šněrovačky, k nimž velmi dobře sluší čisté bílé šátky, okruží a dlouhé, až k loktům sahající rukavice.

J a z y k.

Nynější mluva toho lidu jest německá, a sice nářečí dolnosaské, toliko s malými některými rozdíly. Jako zvláštnost uvádí se, že „Vendové“ mají obyčej, písmeny *h* na začátku slov nevyslovovati, tak že místo: *Herz, Hahn, Hund, Harm, hoffen, Hecht, heilen, Hecke, Hespe* mluví: 'erz, 'ahn, 'und, 'arm, 'offen, 'echt, 'eilen, 'ecke, 'espe; kdežto jinde, kde žádného *h* není, tuto písmenu *u* vyslovování přidávají, z čehož v obcování s cizinci pocházejí mnozí směšní zmatkové. Podobnou dialektní zvláštnost známe jen v jazyku anglickém při Londýnském různorečí; obecný lid Londýnský totiž skoro pravidelně vyslovuje na začátku slova *h* kde nemá, a naopak.

Někdejšího slovanského nářečí lüneburských Vendů zachovaly se jenom velmi chudé památky. Ze života nyní

asi dočista vymizelo, až na jména míst a, jak Ziehen udává, některá jednotlivá slova v ústech lidu, jejichžto však vlastního významu tento prý více nezná. Škoda, že jich neuvedl. Vokabulářů lüneburskoslovanských, rozumí se, že velmi chatrných a neúplných, známo jest několik, *) z nichž bez odporu svrchu dotčený Henningův nejdůležitější jest. Nepořádný však a nestejný pravopis činí při nich nemalou obtíž. Také prý byla napsána mluvnice toho nářečí, jejíž rukopis byl majetností jakéhosi pana Schmerzhala v Celle, shořel však, tuším již v předešlém století, za dob válečných, k nenabytné škodě.

Při následující skrovné ukázce z toho slovanského nářečí vybrali jsme to, co se nám vidělo býti nejvíce charakteristické.

Jména míst: a) S formou čistě slovanskou: *Glina* (u starých chronistů *Hlinni*, řeka, něm. Lüne), *Glin* (město Lüneburg), *Grabov*, *Kamin*, *Klenov*, *Klonska* (něm. Klenze), *Kremlin*, *Lenčín* (Lučín), *Polov*, *Tjör-ska* (město Bergen, rad. gora), *Vustrov*.

b) S formou více méně německou, ba až k nepoznání pokazenou: *Bulitz*, *Bresse*, *Brezelen* (oboje nepochybně od breza), *Chaim*, *Damnatz*, *Drawän*, *Glinitz*, *Göhrde*, *Guhreisen*, *Gümits*, *Krumusel*, *Lasan* — *Lusentin* — *Lesin* (od las, les ?), *Predöhl*, *Pretzetze* (srovn. Ptčice), *Prilip*, *Rekentin*, *Riberau*, *Satemin*, *Werben* (Vrbno, Vrbany), *Zetz*.

Slova vyňatá z vokabulářů, jichž smatený pravopis hleděli jsme napravití podle možnosti. a) Slova původu patrně slovanského: *blachytne* (blahotný, veselý), *borna* (brána), *brig* (břeh), *brot* (brat), *butjan* (bočan), *clavak*

*) Dobrovský vyčetl je v Slovence.

(člověk), *corna* (černý), *dara* (díra), *dausa* (duše), *dje-lumb* (holub), *dibro* (dobrý), *djozda* (hvězda), *draug* (druh), *dumb* (dub), *gaunac* (junec), *geimi* (imie), *glom-bik* (hluboký); *goga* *) (jaje, vejce), *gogenaš* (jehně), *golveica* (jalovice), *goluns* (haluz), *gord* (hrad, úřad), *gordeiste* (hradiště), *grama* (hrom), *chrjaš* (křen), *jautri* (jitro), *jomo* (jáma), *juncik* (jazyk), *kiljauc* (klíč), *korvo* (kráva), *broda* (kradu), *leist* (list), *lidja* (loď), *las* (les) — plur. *lesai*, *litjit* (loket), *mansi* (maso), *mejs* (myš), *migola* (mohyla), *mjora* (míra), *mlaka* (mléko), *morz* (mráz), *neistji* (nízký), *nas* (nos), *nic* (noc), *pan* (peň), *panst* (pěst), *patinac* (ptenec), *peana* (pěna), *picea* (pecen, celý bochník chleba), *pjanta* (pata), *platna* (plátno), *porse* (prase), *raze* (rež), *rejbo* (ryba), *riseto* (řešeto), *ritjis* (rákos), *rodust* (radost), *rono* (ráno), *sitjara* (se-keřa), *slivi* (slovo), *smela* (smola), *srebrí* (stříbro), *sretka* (střída u chleba), *stjejbá* (skýva, chléb nakrojený), *stinaiš* (štěně), *stjip* (skop), *stjörka* (skorka, kůra u chleba), *stumpit* (stoupit), *tjauchor* (kuchař), *tjauri sa* (kouř se), *tjaurin* (kořen), *tjelé* (kole), *tjiljon* (koleno), *tjin* (kůň), *tjiza* (kůže), *vakni* (okno), *vaucka* (víček), *vauchi* (ucho) — plur. *vaussesa*, *vaul* (oul), *vibiad* (oběd), *vicia* (ovce), *viciar* (večer), *viďjin* (ohně), *vilsa* (olše), *virjal* (orel), *viza* (věž), *vousik* (vysoký), *vorteidla* (vratidlo), *vundjil* (abel), *vundjir* (ouhoř), *zeima* (zima), *zeivat* (život), *zena* (žena), *zimia* (země), *zopeitje* (zapítí? za-anoubení, které se slaví hojným popljetím), *zumb* (zub). — Zlý duch, ďábel, měl několik jmen: *chaudas* (rad. chud, což ještě jenom u Krajinců znamená: zlý), *šerac*

*) Dle Šafářka *jaji*, což se nám zdá býti pravějším; jakož vůbec v pravosti slov, kde stojí *g* místo *j*, příčinu máme pochýbovati.

(šerec), *corne zimník* (černý zemník, že bydlí pod zemí). Jména duň: *nidelja*, *pnidelja*, *ihöre*, *sreda*, *perendan* (Perunův den, dle něm. Donnerstag), *skumpe* (ikoupě, pátek, poněvaď den postní), *siböta*. Ze jmen měsíců toliko tři znějí zcela po slovansku: *Niva ljuživ* (Nové léto, leden), *Ružve* (rad. roh, tvořeno dle něm. Hornung), *Seninic* (rad. seno, dle něm. Heumonat); ostatní jsou zcela aneb aspoň napolo německá. — *Joze* (já; i zde, jako v krajinském jaz, udrželo se z prvotní formy), *toj i taj* (ty), *van* (on), *moj* (my), *vanai* (oni). *Joze mōm*, *taj mox*, *van mo* (já mám, ty máš, on má). *Doxst aide* (děšť jde, přší).

Z ukázek těchto patrný jsou před jinými následující zvláštnosti tohoto nářečí: 1) rhjvesmas: *dumb*, *zum̃b*, *glombik*, *djelumb*, *mansi*, *golunz*, *junzik*; 2) proměna zvucek *g* a *k* v *đ* (dj) a *č* (tj) dle obyčeje severogermanského: *djozda*, *djelumb*, *sitjara*, *stiejba*, *tjaurin*, *Tjöraka*; 3) přechody hlásek v jiné; netoliko širších *a*, *o* v užší *e*, *i*: *smela*, *ritjis*, *nos*, *slivi*, nýbrž všemožné zastupování jedné hlásky druhou bez určitého pravidla: *chrjan*, *mlaka*, *dara*, *viza*, *morz*, *rono*, *brot*, *kroda*; 4) rozvádění jednoduchých hlásek ve dvojhlásky; *a* sice *e* v *ea*: *peana*, *u* v *au*: *draug*, *dausa*, *i* v *ei*, *y* v *ej*, *oj*: *leist*, *goliveica*, *mejs*, *rejbo*, *moj*, *toj*; 5) přesmykování polozvuky *r*: *gorđ*, *porse*, *korvo*; 6) kladení *c*, *s*, z m'ísto *č*, *š*, *ž*: *vicir*, *vausesa*, *zena*; 7) představné *v* na začátku slov: *vilsa*, *vaul vakni*.

Kde v jednom slově více těchto zvláštností se stýká, tam někdy dosti těžko bývá poznati pravý slovanský kořen, jako na př. v *litjit*, *stjip*, *tjeli*, *tjiljon*, *tjin*, *tjiza*.

b) Slova původu pchyného: *drals* (rychlý), *ladik* (ád), *ljolja* (otec), *klavar* (chlapec), *pagla* — *pogla*.

(kachna), *panstüge* (sto dle Pfaffingra, ať možno-li naň spoolehnoti), *pede* (ohniště), *pono* (lejno), *tjaba* (duch), *tjajmene* (dvár), *tü* (kde), *trebe* (vánoce), *vachve* (zdráv), *vastrizal* (pás), *vastroža* (hlas), *veitjac* (město), *vil* (paprsek).

c) Německých slov dalo by se uvéstí množství, čehož však pominíme. Za to stůj zde Otčenáš podle Henninga: „Nose *Vader*, ta tis gis va nebigai; sjuhta *vo-arda* tügi geima; tjá rik *komma*; tjá vilja shinyot (sic)⁵⁾ kok va nebigai, ko kak no zime; nosi visedaneisna stjeiba doj nam dans; un vitedoj nam nose grech, kak moj vitedojime nose gresmarim; ni *bringoj* ka *varsikonje*, taj *lösoaj* nos visokak chaudak. Amen.“ Slova ležatým písmem naznačená jsou patrně německá.

Ze všeho toho viděti, že jakkoliv slovanské toto nářečí již valně bylo němčinou pokaženo, nicméně zachovalo svůj zvláštní, osobitý ráz.

Národní povaha.

Hlavní ráz tohoto národku jest jakási tuhost a setrvačnost při mravu zděděném, která snad tím vysvětliti se dá, že jakožto bezprostřední soused Němců vydán silnějšímu jich návalu také větší sílu v odporu vyvínoval. Následkem toho i po ztrátě původního jazyka svého zachovali Slované lüneburští tolik svých zvláštností, že se jimi naskrze různí od svých germanských sousedů. Ziehen mluví o nich takto: „Vendové liší se co do povahy, kroje, způsobu života, nářečí a obyčejů tak ostře od

⁵⁾ Nevědouce co učiniti z tohoto slova podáváme je v pravopisu Henningově.

svých sousedů germanických, že bedlivý pozorovatel snadno rozezná potomka Slovanů mezi sty dolnosaskými sedláky. Kdežto při Germanech mizí jeden starodávni obyčej po druhém, Vendové s velikou úctou pevně se drží obyčejů svých předků, jakoby v tom vyhledávali zvláštní čest, aby ani od nejmenší zvláštnosti kmene svého neupustili. Některé z těchto zvláštností ihned každému do očí bijí; s jinými naproti tomu, jmenovitě s takovými, které se vztahují na obřady při slavnostech všelikého druhu, seznamuje se pozorovatel teprva po delším obcování s Vendy, jelikož tito velmi se tají s tím, co u nich jest mravem a obyčejem, a jenom k těm se prostosrdečně vyslovují, kteří si úplnou důvěru jejich získali a v jejich nářečí s nimi rozmlouvati umějí.“

Oni dosaváde s jakousi hrdostí sami se Vendy nazývají, netoliko se rozeznávajíce od pravých Němců, nýbrž i zjevnou nechuť a nedůvěru k nim jevíce. „Tato nechuť“, praví Ziehen, „jeví se obzvláštním způsobem. Kdežto Vendové úřadům, duchovním a učitelům netoliko náležitou vážnost a úctu prokazují, nýbrž obyčejně i srdečnou láskou jim nakloněni jsou, uzavírají se dosti přísně naproti germanickým sedlákům, tak že sňatky mezi mladými lidmi rozličného kmene bývají výminkou.“ Dle toho těžko jest věřití tomu, co Henning praví o nechuti mládeže k někdejší mateřské své řeči, neboť nedá se slušně mysliti, že by tento lid při takové nenávisti své národní mlavy tak neustupně držel se ostatních zvláštností svých, anebo tak se uzavíral před kmenem oním, pro jehož jazyk zavrhl svůj vlastní. Zdá se spíše, že Henning chování se některých opičivých hejsků, jakých se všude až k omrzení nalezá, bezprávně na většinu mládeže vztáhl. Tak aspoň dá se toto udání jeho ve shodu uvéstí s druhým

jeho svědectvím od nás svrchu uvedeným, které se týká jejich nechuti k Němcům a jejich jazyku.

Jakožto národní vadu vytýká jim Ziehen zistnost a lakotnost, a pocházející z toho pýchu bohatších naproti chudším. Ačkoli chybu tuto nepokládáme za národní vlastnost Slovanů, přece můžeme si ji při těchto Vendech dobře tím vysvětliti, že jim v jich skličném postavení proti přesile Němců nezbyvá žádného jiného prostředku, dobyti si nějaké platnosti.

Jiná jejich vada jest, že jsou velcí milovníci pití, v čemž jednosvorně shodují se všickni spisovatelé, kteří o nich podali nějakých zpráv. Henning jmenovitě mluví o tom v tato slova: „Kořalku milují Vendové tak velice, že i nejmenší děti na ni navykají. Roznemůže-li se někdo, ať jest mladý neb starý, jest lék jejich kořalka se syrobem; pakli to nepomůže, mají málo důvěry k ostatním prostředkům, leč by to bylo měření, žehnání neb modlení.“

O b y ě j e.

To, co vypravuje Ziehen o obyčejích tohoto lidu, nezůstavilo by nás v nížádné pochybnosti, že nám tu se Slovaný jednají jest, i kdybychom nikterak jinak o tom nebyli poučení.

Vůde jeví se nám Slované jakožto vroncí ctítelé přírody, a každý jich kmen zamiloval sobě obzvláště některé z jejich dítek. Lüneburským Vendům jest mláčkem vrba, již přede všemi jinými stromy pěstají. Skoro u každé vesničky nalezá se malý hájek vrbový; pastviny, dvory, luka a cesty posázeny jsou četnými vrbovými stromy, jmenovitě v úrodných nížinách u řek a potoků.

Rovněž asi hojnost vod v této krajině nezůstala bez působení na tuto oblibu jejího obyvatelstva.

Příležitostné zábavy a obřady zcela jsou podobny těm, jaké nacházíme u jiných Slovanů, s nepatrnými toliko místními různicemi. Práštky popisuje Ziehen takto: „Po ukončení posledních prací na polích a lukách počne ve vendických vseh na levém břehu dolejšího Labe čilý život uvnitř domů. Staří, mladí, mužové a ženy, hoši a děvčata zasednou ku kolovrátku a předou od rána do večera s takovou pilností a vytrvalostí, která nemá sobě rovně. Přes den zůstávají obyčejně vůlčkní doma, jak mile však přijde večer, vezmou děvčata i hoši kolovrátky a odeberou se do ustanoveného domu ve vsi, v jehož největší sednici pak veselá společnost přástevnícká při práci i po ní do vůle švitoří, žertuje a se směje, zpívá a tančí. Že všeobecná veselost v přástevních často kolovrátky zastavuje, a že časem více se šprymuje, tančí a huláká nežli přede, tomu nelze se diviti, an mladí hoši, po celý rok na tuhou práci zvyklí, v tomto čase potřebu cítí cvičiti své sily také jiným způsobem.“

Obzvlášť vesele slaví se obřinky hodováním a tancem, při čemž celá veselá společnost chodí od domu k domu s hudebníky v čele, a všude sobě zatančí. To podle velikosti vesnice trvá třeba dosti pozdě do noci, kdežto pak, když se setmí, děti s rozžatými svíčkami roztančenou společnost na její ponti po vsi provázejí.

Výroční trhy v městečkách poskytují pro četný shon okolních venkovanů pestrý, veselý obraz. Již časně z rána ubírají se obyvatelé blízkých i vzdálenějších vesnic ve svátečním oděvu pěšky, jízdecky i na vozích se všech stran houfně k městu, v jehož ulicích brzo sem tam se vlní těsný proud lidstva. V boudách se hlavně nalézá

takové zboží, jaké náleží k potřebám lidu selského anebp jaké u něho jest v oblibě. Od tmavého obleku mužů nápadně odstává bohatý a pestrobarevný, kroj ženských, a to tím více, je-li právě spolu tak nazvaný „kikelmarkt“ (kiken = gucken), čili po česku obhlídka. Jest totiž obyčej u Vendů, že v jistý čas berou s sebou dospělé své deery, takorůzka na odív je mládencům vystavujíce; i rozumí se samo sebou, že při takových příležitostech každé děvče co nejskvostněji se vyňhoří. K takovému kikelmarktu přicházejí také hoši ženiti se obmýšlející se svými rodiči, kteří obyčejně již dříve jim vyhlídli nevěstu a s rodiči jejími vše umluvili. Tím se dává příležitost mladým lidem k osobnímu se spolu seznámení, načež obyčejně také následuje brzký sňatek; neboť málokdy stává se, že by děti v tom ohledu měly jinou vůli než rodičové.

Podobný obyčej vystavování na odív dospělých děvčat zachovává se, jak známo, i v Rusích do dnešního dne, a nevím, zdali bychom příliš chybili, prohlašující i naši Josefskou a Emauzskou poně — aspoň jak ještě za lidské paměti bývaly odbyvány, než se staly na větším díle jen dětskou slavností jako nyní — za upomínku na podobný obyčej.

Prostředníka při uzavírání sňatků činí námluvčí. K tomu se uchýlí otec mladíka neb dívky dospělé, a doručí mu seznam věna, jež mívá dáti svému dítěti, vyšle jej k rodičům děvčete neb hochy pro ně vyhládnutého. Je-li druhé straně sňatek vhod, začne se jednati o vybytí obapolné. Také druhá strana dá námluvčímu seznam věna, jež on doručí tomu, kdo jej vyslal. Jsou-li rodičové obou stran spokojeni se slíbeným věnem, dají si slovo; jinak přidává strana, která málo podala, až do sjednocení.

Znají-li se mladí lidé už dříve, jdou věci řádně před se; neznají-li se, jsouce z rozličných obcí, svedou je rodičové dohromady na obhlídkách.

Při vendických svátcích děje se vše dle jistého vyměřeného pořádku. Odvádění nevěsty po oddavkách jest velmi hlučné. Ženich sám, provázen od družby, družiček a přátel i příbuzných svých, jde pro ni. Ku průvodu tomu náleží při nejmenším tři vozy: na prvním jsou muzikanti, na druhém šestispřežném, jež sám ženich anebo nejbližší jeho příbuzný řídí, třetí nevěsta s družičkami; třetí, nazvaný „kistenwagen,“ veze nevěstino věno. Je-li více hostů, následují za těmito na zvláštních vozech. Výskání a hluku jest při tom tolik, že ubozí muzikanti mají co dělat, aby hudbou svou pronikli. Když přivezou nevěstu do ženichova domu, odbyvají se skvostné hody, po nichž nastoupí tanec, nejhlavnější to zábava při veselkách. Nejdříve jdou s nevěstou do kola čtyři družbové, značně po strakatém hedbávném šátku od ramen jim vlajícím, a provedou ji jeden po druhém uprostřed kruhu ostatní mládeže. Po odbytém tomto čestném tanci vejdou do tančírny družičky v páru, nesouc každá v rukou smrček, na němž nastrkány jsou hořící voskové svíčky. Družičky postaví se v kruh okolo novomanželů, kteří podle starého obyčeje provozují spolu dlouhý tanec, na nějž se všichni hosté dívají s napnutou pozorností. Teprv po jeho skončení náleží tančírna ostatním hochům a děvčátům, kteří se s velikým hlukem a výskáním do kola ženou. Tleskot a dupot přehlucuje hudbu, a divoký ten ples trvá až do bílého rána.

Obzvláště slavně ale odbyvají se pohřby; k nimž bývá takový shon, že často několik set lidí provází mrtvolu ke hrobu. O desáté hodině ranní ztíhá se najednou celá

ves, a pomalu začnou se se všech stran ubírat k domu, v němž nebožtík leží, černé postavy mužů a žen, obyčejně po dvou. V černém oděvu vešly do něho, ale když na znamení zvonek s věže dané vynesou přes práh umrlčí tělo a průvod se za ním sestavuje, tu již zmizely černé postavy ženské, na jejich místě objeví se zástup truchlících žen, od hlavy do paty zahalených v roucha skvěle bílá — jsou to příbuzné nebožtíka, které jej dle starožitného obyčeje v takovém zakuklení na hřbitov vyprovodití musejí. Ztemna hučí hrana, a k nim druží se smutně přidušené hlasy najatých zpěváků. Dlouhý průvod zvolna ubírá se ku pohřebišti; když pak se zastaví při otevřeném hrobě, ještě jednou sejme se víko s rakev. Tu nastane výjev dojmavý, poslední se loučení s nebožtíkem. Příbuzní s pláčem tisknou mu ztuhlé ruce a celují zsinálé jeho rty. Často stává se, že nejbližší úd rodiny v polešleném zármutku vrhne se na mrtvé tělo a křečovitě rakev obejmě, aniž jí pustiti chce. Tu jest úlohou okolostojících, krotiti a tišiti jej všemožné a odtrhnouti od rakev. To když konečně se podaří, zabední se zase rakev a spouští do hrobu při temném žalozpěvu, načat se zahází zemí. Nad hroby pomodlí se pak celé shromáždění v tichosti Otčenáš, a najednou spadnou s truchlících žen vlající bílá roucha, a na hřbitově viděti již jenom samé černé postavy, které si mlčky a vážně podávají ruce.

P o v ě r y.

Tyto jsou u lüneburských Vendů zvláštní, lišice se jak od pověr jejich německých sousedů, tak i s veliké části od pověr ostatních slovanakých národů. Některé

z nich jsou v skutku podivné; tak na př. kmotr nesmí jíti ke křtu jinak, než v botách skvěle vyleštěných; neboť za to mají, kdyby přišel v botách tukem napuštěných, že by pak dítě po celé své živobytí trpělo na kožní osutinu.

Pamětihodné jsou některé jejich obřady při zvláštních příležitostech života. Má-li býti smíření dvou dosavadních soků upřímné a úplné, musí se každý napít vody z dlaně druhého, což prý děje se na znamení, že smíření přichází z čistého srdce.

Přísaha věrnosti dvou milenců utvrzuje se též způsobem obzvláštním. Oba sejdou se o půlnoci na hřbitově u nejnovějšího hrobu, kdežto čekají, až bude bítí dvanáctá. Při prvním udeření s věže vyndá milovník z kapsy nůž a natrhne jím své milé lehce kůže na ruce, načechá vyssaje krev z rány a slavným hlasem k ní řekne: „Teď jsem tvůj s tělem i s duší až do skonání.“ Potom podá nůž milence, vyhrne rukáv, a ona učiní mu tolikéž co on jí, právě rovněž slavně: „Nyní náležím tobě až do smrti.“ Jest bez příkladu, aby tak stvrzená přísaha byla kdy rušena, což by pokládáno bylo za nejtěžší hřích.

Daleko rozšířená víra v upíra nalezá se také u těchto poněkdy Slovanů, toliko že si působení jeho představují poněkud jinak. Panuje totiž domněnka, že dítě dvakrát odstavené, umře-li v letech pozdějších, podrží v hrobě moc, nezetlelýma rtoma vysáváti z vlastních prsou částky masité, čímž nejbližším příbuzným svým odnímá životní sílu, tak že ponenáhlu chřadne. Takový upír nazývá se „Doppelsauger“, a zanedbáno-li před jeho pohřbem náležitých prostředků k předejití jeho zhoubného působení, tak že napotom údové rodiny jeho na úbytě umírají, nezbyvá nic jiného, nežli v noci mrtvolu jeho vykopati a

rejčam jí hlavu urejpnouti, při čemž npr. strašlivé zařve. Taková operace vykonána byla ještě před málo lety, v jedné vendické vsi.

P o v ě s t i.

Následující pověst, o níž Ziehen dokládá, že zcela podobná žije dosavad v ústech lidu, přeložili jsme doslovně z jeho spisu. Vypravuje ji ctihodná babička na výstrahu své lehkovážné, vnučce.

Před mnoha, mnoha lety, dokud ještě zdejší lid se modlival k matce našeho Spasitele, bydlela v jedné vesnici této krajiny chudá stará vdova, mající krásnou dceru jménem Marii. Ta sobě velice zakládala na své kráse, a často, když ji matka napomínala k pokorě a nábožnosti, dala jí za odpověď, že krása jest lepší než nábožnost.

Avšak šikovnější přádky nad Marii nebylo daleko široko; když přišel večer, měla ze všech děvčat ve vsi nejvíce napředeno, a při tom byla nit její mnohem stejnější a tenší nežli nit ostatních dívek. Poněvadž matka její pro stáří a churavost nemohla již ničeho vydělávati, prodávala Marie přízi svou, z čehož tolik peněz těžila, že nikdy neměly nouzi, ano že Marii vždy ještě tolik zbývalo, aby si tu nějakou pěknou pentli, tu zase pestrý šátek mohla koupiti.

Mladí hoši byli do ní všickni jako poblázněni, a kdykoli se ve vsi tančilo, přišli pro ni a matce ji odvedli. Marie byla již od přirozenosti lehkomyšlná a rozpustilá, hladká pak slova hochů a divoké řádění v přástevnách a na tančárnách učinila ji ještě nezbednější. Ubohá stará matka často ji prosila s očima slzavýma, aby se polepšila a jenom ve větší počestnosti veselá byla;

ale Marie nedbala na prosby a napomínání matčino, a bouřila a tančila s nejdivočejšími děvčaty a hochy jako před tím až pozdě do noci.

Když jednou odpoledne Marie zase vzala kolovrátek, chtěla na přástku jít, matka zavolavši ji nazpět pravila k ní: „Víš-li pak, Marie, že je dnes Rodičky boží? Budeš-li dnes zase běhat po vsi až přes dvanáctou v noci, věz, že matka Spasitele našeho tě za to potrestá, dříve než kohout třikrát zapěje.“

Těchto slov ulekla se Marie velice, i slíbila matce svatosvatě, tenkrát že se jí nit nepřetrhne a že již bude plnou hodinu před půlnocí doma, tak jako že měsíc na nebi svítí. S tím odejdouc umínula si po cestě pevně, že se nedopustí žádného kroku, jež by nemohla zodpověděti před svou matkou i matkou Spasitelovou.

S počátku byla také na přástkách tak tichá a zamýšlená, že jí ostatní děvčata pokoušela, tážíce se jí, zdali jí snad ženich odřekl; když však později přišli hoši s dvěma muzikanty a všechna děvčata od kolovrátku vyskočila, lítovala slibu matce učiněného, že se jí po celý večer nemá nit přetrhnout.

An tak smutně seděla předonc, přišel k ní najednou nejhezčí hoch z celé vsi, popadl ji za ruku a násilím ji odvedl od kolovrátku. Marie pravila, že dnes, na den Rodičky boží, tančiti nesmí, ale hoch se dal do hlasitého smíchu a tázal se, kdo jí ten bláznovský vrtch do hlavy posadil — žádný den prý není lepší než jiný. Když pak nepřestal prositi a na ni dolehat, svolila konečně přece a dala se také do tance.

Bilo jedenáct — Marie neslyšela. Bilo dvanáct — Marie tančila ještě.

Teprv dohořívající kahan upomenul divoké tanečnický,

že jest čas domů jíti, a s muzikanty v čele táhla společnost zpívajíc a výskajíc přes náves.

Když přišli k otevřeným vratům hřbitovním, zvolal jeden z nejrozpuštějších hochů: „Hejdy! zatančme si ještě na hřbitově! Měsíček svítí jak rybí oko, a muzikanty nemáme každý den!“

To se zdálo býti všem hochům výborná švanda. I vtáhli děvčata doprostřed hřbitova, tato postavila kolovrátky na zem, muzikanti spustili skočnou, a v jasném světle měsíčním s výskotem točily se páry do kola mezi hroby a bílými umrlčími kříži.

Zatím matka Mariina očekávala ji s velikou úzkostí, doufajíc hodinu od hodiny, že dcera její přijde domů. Na věži tlouklo jedenáct — Marie nepřicházela. Tlouklo dvanáct — z venku nebylo slyšet ani muk. Kohout zapěl ponejprv — Marie se ještě nevracela.

Když kohout zapěl podruhé, zaslechla konečně stavena v dáli veselou hudbu a divoký křik. Otevrouc vrata u domu poslouchala a čekala — ale hudba a křik neblížily se. V úzkosti své zapomněla na svou neduživost a nejistými kroky ubírala se v tu stranu, odkud zněl povyk.

Málem byla by zklekla leknutím, spatříc, kterak její Marie uprostřed divokého zástupu mezi hroby a umrlčími kříži se rozhání. I vykřikla hlasitě a přikázala zlé dceři své, aby v tu chvíli vzala svůj kolovrátek a s ní domů šla. Ale Marie odpověděla jí se smíchem: „Hned bude po tanci, maminko, a potom přijdu! Tak krásně jako dnes nesvítí měsíc každý večer, a tak pěkně netancuje se vždycky jako dnes.“

Tato odpověď projela srdce ubohé matky jako ostrý nůž. Pozdvihnouc ruku k nebi hrozícím hlasem zvolala

na bezbožníci: „I když bys tedy za trest své neposlušnosti seděla tam v měsíci a předla na věky věkův!“

Sotva domluvila, byla Marie neviditelnou rukou vzhůru vyzdvížena z hulákajícího zástupu, a letěla i s kolovrátkem svým na luniných paprscích k měsíci. Když pak zmizela, zapěl kohout potřeť.

A tam nahoře sedí podnes točtic kolečkem, a když je měsíc v úpláku, viděti jest ji zřetelně. Předtím sněhobílé tenounké nitky, které na konec léta padají k zemi na pole. To jsou ony podlétní čili mariánské nitky, které za pěkných dnů podzimních visí na křovinách a stromech.

Významu plný cit, jaký se jeví v pověsti této, ne depouští mysliti, že by lid, tak pěkným darem nadaný, byl vytvořil tato jedinou.

Jakkoli chudé však jsou na ten čas vědomosti, které máme o tomto druhdy slovanském národku, nespouštíme se naděje, že v době snad dosti blízké znamenitě budou rozmnoženy. Známý mladý učenec ruský pan Hilferding konal totiž minulého roku cestu do těchto krajín, a jak jsme se z bezpečného pramene dověděli, sebral bohatý materiál k historii lüneburských Vendů.

Z pamětí rodiinných.

(Kalendář Posel z Prahy 1874.)

Zrubek nazývá se samota v někdejším Berounském kraji na bývalém panství Vysokochlumeckém, ležící pod vsí Křepenicemi u Zlíchova při samé Vltavě. Bývala to vesnice s tvrzí, jejíž zbytky ještě před čtyřiceti lety se spatřovaly. Z toho všeho nebylo nic víc nežli hospoda a přívos; v minulém století stával tu ještě mlýn, a to vše tvořilo svobodný statek, dědičný od pradávných časů v rodině Šeborů, kterým snad náleží dosavad. Byla to pěkná živnost ta hospoda s přívosem, dokud tudy šla silnice z Vysokého Chlumu do Prahy. Na protějším, levém břehu Vltavy leží farní ves Hřímědlice, vůbec od lidu Verměřice zvaná, kamž Zrubek přifařen jest a která s dvěma jinými vesnicemi tvoří zvláštní statek, náležející na ten čas Pražskému sládku panu Františkovi Vahkovi. Rod Šeborů četně jest rozšířen v někdejších krajích Berounském a Táborském, kde rozličné větve jeho byly od nepaměti v držení svobodných pozemků, provozující na větším díle živnost mlynářskou. Z toho rodu pocházela moje matka, narozená roku 1769, která záhy osiřevši chována byla po delší čas u svých příbuzných na Zrubku.

Tam slychala vypravovati následující dva příběhy, Zrubku a jeho držitelů se týkající, z let 1741 a 1742, když Francouzové a Bavoři měli ve své moci Prahu, kdež je oblehala vojska Marie Teresie. Když jsem pak sám záhy v letech třicátých navštívil příbuzné své na Zrubku, zachována byla posavad vědomost o nich co rodinné podání.

V době svrchu zmíněné byl držitelem statku Zrubeckého muž mladý, nad obyčej vzdělaný, který jakožto mladší syn k duchovnímu stavu určen studoval byl v Praze u jesuitů gymnasiu a filosofii, později však po smrti staršího bratra uvázal se v statek. Byl to muž opravdu výtečný, a netoliko u lidu obecného pro svou rozšafnost velice vážen, nýbrž i v kruzích vyšší venkovské společnosti oblíben a rád vidán. Jak veliké důvěry požíval jmenovitě u lidu, o tom souditi lze z následujícího. Ve Verměřicích nebylo toho času valného kasatele, proto v neděli a ve svátek lidé po mái houfně z kostela odcházeli, dávajíce se převážeti přes vodu na Zrubek do hospody, kde „pantáta“ žádali, aby jim na místě pana pátera učinil výklad připadajícího na ten den evangelia. „Pantáta“ rád vyhovoval takové žádosti, a činil to k takové spokojenosti svých posluchačů, že brzo stal se v okolí pověstným pro svou duchovní výmluvnost.

A. Jednoho času za války tehdejší zruřici ležela v té krajině obě nepřátelská vojska naproti sobě tak, že je dělila od sebe Vltava: na straně Verměřické byli Rakoušané, na straně Zrubecké Francouzi. Tu došel majitele Zrubeckého přísný rozkaz od rakouského velitele, aby všechny své pramice potopil a toliko na malých kocábkách převážel, a to jen takové osoby, které by šly za svými nevyhnutelnými potřebami, v neděli pak lid do kostela se ubírající. Že tím méně směl převážeti nepřátelské vojáky,

rozumí se samo sebou. Zrubecký zachovával se poslušně podle nařízení.

Tu chytili v rakouském táboře nějakou ženu přicházející od Zrubku, která se jim podezřelou býti zdála, i vyváděli na ni všecko, a jmenovitě tázali se také, zdali Zrubecký nepřeváží Francouse. Žena, aby se dostala na svobodu, vypovídala, jak ei toho přál důstojník ji vyslýchající, a jmenovitě na poslední otázku odpovéděla: „Ba převáží, panáčku, v noci.“ Ta věc donečena veliteli, a ženu pustili.

Den na to byla neděle, a Zrubecký „panáčka“, odbyv hostům svým obyčejný výklad evangelia, šel do Verměřic, kamž byl de zámku pozván k obědu od pána toho statku, s nímž byl velice za dobré. Při obědě bylo také několik rakouských důstojníků, a mezi nimi též velitel na té straně generál. Předmětem hovoru byly hlavně záležitosti válečné, a tu mezi jiným vypravoval generál, kterak o tom má jistou zprávu, že Zrubecký převáží v noci Francouse, i rozlítl se při tom tak, že slovně udeřiv rukou na stůl zvolal: „Kdybych toho chlapa dostal, bude viset na Bílé Hoře!“ Jak abohéma Zrubeckému bylo okolo srdce, snadno sobě pomyslit, na tajné pokynutí svého hostitele ztratil se tiše z jídelny a pospíchal domů. Od té doby pak netroufal sobě na druhou stranu řeky, pokud tam leželo vojsko rakouské.

Francouzové na straně Zrubecké žili v dobrém srozumění s lidem, zachovávali přísnu kázek, a pronášeli se, že přinášejí Čechům svobodu. Slove to mohlo býti od Francouzů rozuměno jenom v tom smyslu, že přicházejí Čechy vysvobodit ode jha rakouského, avšak lidu tamější krajiny stálo v paměti ještě dlouho potom, i měl obyčej těšiti se v bídě své, že mu přijde od

Francouzů svoboda, při čemž asi myslil na vysvobození od kruté poddanosti.

Při vši výborné kázni francouzského lidu se nicméně udávaly jednotlivé výtržnosti, jak to vždycky a všude v takových okolnostech bývá; ty však kdykoli se donesly vojenským představeným, pokázně byly přisně a bez milosti trestány. Jedna taková výtržnost udála se právě na Zzubku.

Jedné noci vlonpali se dva francouzští vojáci do hospody, an všechno spalo, až na jediné asi 12leté služebné děvče, které leželo na peci. Holka strachem stávla se, jakoby také spala, a zloději sebrali tedy bez překážky kde co mohli; svázali do velkého sálu a vyšli se svou kořistí ze světnice. Děvče mělo tu smůlu, že slezlo tře s kamení dolů a ubrálo se na prstech za zloději. Ti, neznajíce dokonale příležitost místní, dlouho v předstní na slepo makali, až konečně otevřeli jedny dvěře, myslíce, že vedou z domu, ony však šly do pekárny. Zloději tam vešli. Mladá dívka měla tu přítomnost ducha, že za nimi honem dvěře savřela a závora zastrčila, načež utínala pokřik a vzbudila ostatní čeládku i hospodáře. Tu jsou zloději lapeni, svázáni a časně ráno odvedeni na nejbližší komando francouzské, odtud pak do hlavního bytu, jehož místo již v paměti Zrubčanů se nezachovalo. Ale zachovala se skvělá satisfakce, jaká se dostala okradeným a přisně potrestání provinilců. Francouzský generál totiž dal k jistému dni obeslati do hlavního bytu svého obecní představené, rychtáře a konšele z dalekého okolí, aby přítomni byli soudu nad zloději, kteří jsou na smrt odsouzeni a bez odkladu oběšeni. Napotom prý až do odtažení Francouzů nestala se oš nich v celé té krajině žádná podobná výtržnost.

Tak nejednou vypravovala mně oba tyto příběhy moje matka, která o nich slýchala povídati na Zrubku jen asi 40 let po jich zběhu, snad dokonce ještě od očitých svědků. Když pak jsem, jak svrchu podotknuto, na začátku let třicátých Zrubek sám navštívil, který tehdaž dosavad byl v držení Šeborů, mých příbuzných po matce, měli tito ještě vědomost o této věci, rodinným podáním zachovanou. Jest pak významné, že, jakkoli nezachovaly se žádné stížnosti na špatné se chování vojenského dídu rakouského, nicméně z celého vypravování toho patrně vysvítají větší sympatie obecného lidu s vojskem francouzským nežli s domácím. Arcit hrozba rakouského generála, dát pověsit Zrubeckého právě na *Bélle Hoře*, vysvětluje mnoho; smýšlení, z jakého vycházela tato hrozba 120 let po katastrofě Bělohorské, nemohlo býti spásobné k získání sobě náklonnosti lidu českého.

Výjevy ze života zvířat.

Z vlastní zkušenosti.

(Živa 1853, roč. 3., 4., 6.)

Nikoho zajímá, není, kdo by zvířatům, těmto záhadným našim spolutvůrům, odpíral duši. Ovšem jest to duše nižší nežli člověčí, ve mnohém však ohledu k této podobná, posud ale nedosti vyskočaná. Čím výše které zvíře stojí podle své vyvinutosti, tím širší jest obor působení jeho duše, až pak na nejvyšších stupních přijdeme ke zvířatům, jevícím rozum i cit téměř člověčí, tak že podle obecného výrazu schází jim toliko, aby mluvila. Připomínáme tuto psa, slona, oranutana. Jiných zvířat chování přichází nám jako chování bytosti omámené, zase jiná podobají se nápadně ve svém chování k dětem. To vše překrásně vyjadřuje Rus, nazývaje zvířata *zakletými dušemi*.

Člověka táhne jakési tajemné pouto k soustrasti se zvířaty, které s jedné strany jeví tolik podobnosti k němu, s druhé zase tolik rozdílnosti od něho. Vída je v jednu chvíli jednati zcela rozumně, jindy zase pošetile a nemotorně si počínati, což divu, že v nich nalezá něco tajemného, co by rád vyzpytoval, a že je rád a se zalíbením pozoruje? Obzvláště týká se to tříd vyšších, ssavců a

ptáků. Poněvadž pak čím výše postupujeme, tím větší jeví se rozdílnost v povaze a schopnostech jednotlivců, směle tvrditi můžeme, že předmět pozorování toho nikdy nebude do dna vyčerpán. Protož zajisté každý výjev ze života zvířat, který jen poněkud ukazuje na nějakou zvláštnost, zasluhuje nveřejněn býti jakožto významný. Takových výjevů hodlám tato podati několik, kterých s větší částky očited jsem byl svědkem.

Povídá se, že hlava statého člověka ještě po nějakou chvíli cítí a myslí, a uvádějí se toho rozliční příkladové. Tíže jest věřiti, že by i v trupu bezhlavém trval ještě cit, ačkoliv těžko jest zde něco dokazovati. Při zvířatech však jsou příklady, že i bezhlavá ještě po nějaký čas vykonávala zábyvy životní, a to nikoli zvířata tříd nízkých, jako na př. šňázy (hmyz) nebo i chladnokrevníci, nýbrž teplokrevníci: ptáci a ssavci. Takový případ pozoroval jsem k velikému svému podivení r. 1833. Trávě čas prázdnin v Křepenicích na panství Vosokochlumeckém v někdejším Berounském krajin střílil jsem po holubu na střeše sedícím obyčejnou ranou koroptvích broků. Domek, na jehož střeše holub seděl, byl svýší jednoho patra, a já postavil se od něho jen tak daleko, co bych měl pohodlnou ránu. Po vystřelení zdvihl se holub a dosti vysoko vzlítlna začal dělati kola. To bylo znamení, že je trefen, jinak by byl pryč ultí; ale kdo popíše moje a mých druhů podivení, když holub udělav asi tři neb čtyry, vždy menší a nižší kola, najednou jako kus olova k zemi spadl, a my k němu přiběhše bezhlavého jej našezli! Hlavu jeho darmo hledali jsme na louce, u které domek stál. Posud kdykoliv jsem tu příhodu vypravoval, vždy potkával jsem se s nevěřicím úsměchem, a vytýkáno mně, že jsem sobě po myslivecku notně za-

právil. Takové však nevěřící pány odkazují na Scheitlina¹⁾, který rovněž podivné věci vypravuje o husích, krůtách, kohoutech a t. d., ba i dokládá, že podobné úkazy jevíly se při zkoněkách na ovcích a telatech, aťkoliv pro toto poslední udání žádného svědectví neuvádí.

Že zajíc jest chlapík rychlonohý, ví každé dítě, že by však také lítati uměl, netvrdil ještě nikdo. Ačkoliv ani já toho tvrditi nechci, mohu se přece tím honositi, že málo kdo, jako já, viděl zajíce konati cestu pověřím. Bylo to roku 1829, když jsem studentské prázdniny své ještě s jedním spolužákem trávil v Sedlci u Prčice. Toho času bylo panství Prčické pod sekvestrací a honba propachtována revírníkům. Přišlo posvícení, a my k té příležitosti, aby také zvěřina na tabuli naší nescházela, zaplatili Malkovickému revírníku panu Vlasákovi zajíce s tou výminkou, že si ho pro své vyrazení sami půjdeme zastřelit. V sobotu před posvícením šli jsme tedy do Malkovic a pan Vlasák nás osobně zavedl do lesa. Tu jsem se za příčinou stejného vlasteneckého smýšlení hnedle seprátelil s nejstarším jeho synem, který byl též Pražský student, nyní pak tuším někde farářuje²⁾. Ten vypravoval mně všelicos o tamější krajině, konečně pak vedl mne na vrch Zvěřinec, kde druhdy stával hrad Krakov, jehož však již ani zříceniny se tu nespatřují, než toliko stopa někdejšího příkopu. S jedné strany jest přístup na Zvěřinec poněkud náhlý, když však nahoru se přijde, tu

¹⁾ Versuch einer vollständigen Thierseelenkunde. Stuttgart und Tübingen. Cotta. 1840. Sv. I. str. 346 a 347.

²⁾ Jest to pan Antonín Norbert Vlasák, farář na Hrádku u Vlašimi, horlivý národovec a na slovo vzatý spisovatel český v oboru místního dějepisu a genealogie, od něhož čtené články nacházejí se též v „Slovníku naučném“.

váraně stěny kolmo se spouští skála, tak že dolů hluboko pod sebou spatřujeme vrcholy vysokých sošen. My, nechavše ostatní společnost jíti za svým lověčným výstrojem, kráčeli zmíněnou cestou na vrch, tam jak ukazoval mně můj průvodčí místa, kde znamenati bylo základy zdi, a jiná místa, kde kroky naše jako nad skály pod námi duněly. Tak přišli jsme až k samému pokraču skály, an tu za námi něco lesem se šustí. My hned od sebe, ručnice s ramen, ruku na kohoutek, a ejhle — do vrchu nahoru klusá náš poděšený pes štěkotem, který se dolů ozývá. Do vrchu, jak známo, je zajíc hej, ne tak ale s vrchu dolů pro krátkost předních jeho běhů. Byloť mu tedy těžko obrátiti, když přiklusav nahoru spatřil nás; uhnouti v pravo neb v levo také nemohl, poněvadž mu na každé straně jeden z nás v cestě stál. My zase neměli ho v ruce, proto že jsme jenom několik kroků od sebe stáli a on mezi námi běžel. Zajíc tedy uhání přímo ke srázi, na kraji zastáhne, od sebe všechny čtyry, nejinak než jakoby křídla rozepřít, a pustí se dolů s ohromné té výše, an my u vyjevení za ním hledíme. Dále pod skalou uhnul sice pes zajíce, byl-li to však náš úskok, nelze určit.

Snadno pochopiti, že příhoda tato byla na zpáteční naší cestě předmětem naší rozprávky. Vypravovaly se rozličné kousky o lesní zvěři, z nichžto sdělím jeden, jež vypravoval náš revírník o rozumu liščímu. Pozoroval prý jednou lišku loudící se k loži zajčím. Jak známo, občasť při takové příležitosti liška zajíce zdaleka do kola, vždy více a více k němu se blíže, až jenom tak daleko se nachází, co by naň doskočila, načež prudkým skokem zajíce uchvátí. Tak chovala se i tato liška, na neštěstí ale nevyměřila si náležitě svůj skok, tak že zajíce minulá

a ten jí upláchl. Chvilka dívala se liška v mrzutém podivení za uprchlou svou kořistí, pak ale jakoby nic začala zase nejprv zdaleka, pak vždy blíže a blíže obcházetí prázdné lože, nejináče, než jakoby zajíc aš posavad tam seděl. Konečně vyměřivši si vzdálenost lépe než dříve učinila skok, a tenkrát se trefila srovna do lože. Tak prý učinila k svému cviku. Za pravdivost vypravování tohoto ovšem nemohu ručiti, povídám prostě co jsem slyšel.

Na vysokém stupni duševní vyvinutosti stojí mezi zvířaty kočka, tato ošemetná ulisnice a čistotně ulizaná upejpalka, kteréžto vlastnosti činí ji miláčkem krásného pohlaví, tak jako s druhé strany přímý, poctivý a věrně oddaný pes jest oblíbencem mužů. Chytrost a lest kočky zajisté každý z našich čtenářů již příležitost měl pozorovati, než tato vlastnost nalezá se také u zvířat níže postavených; co kočku nad jiné čtvernožce staví, jest hlavně dvojitá věc, předně že spatřujeme při ní schopnost činití pořádné úsudky a závěrky, a zadruhé, že výborně rozumí řeči lidské. Že starý kocour, sedící odpoledne na stolku u kamen, omakává po chvíli pazourem troubu, brzo-li dostatečně vychladne, aby do ní vléztí mohl, dělá rozumu jeho všecku čest, nebude však se nikomu podivným zdáti. Mnohem více překvapuje následující příhoda, kterou jsem měl s jednou kočkou.

Na podzim roku 1850 přestěhoval jsem se do jiného bytu. První noc, kterou jsem v novém příbytku trávil, vzbudilo mne k ránu se sna neobyčejné šramocení v kuchyni, které bylo tak silné, že skrze jiný pokoj až do toho, ve kterém jsem spal, pronikalo. Já byl samotn doma, poněvadž to bylo právě v dobu, kde hospodyně

vycházejí pro maso a na trh, a dveře bytu mého byly zvenčí zamčeny. Musil mně tedy ten šramot býtí nemálo podezřelý, pročez ihned z postele se vzbodiv pospíchám do kuchyně. Tu spatřím neočekávaný výjev. Heská bílá kočka, kterou jsem hned poznal, že patří domácí paní, lítala po ohništi, polici, talířích a hrncích s místa na místo, úzkostlivě natíkáje. Já se obával, aby mně nádobí nesházela, i počnu ji volati a dávám jí přivětlivá slova. Kočka za chvíli se utíší a zvědavě dívá se na mne s police. Já ještě více ji chlácholím a neustále k sobě volám. Konečně sleze kočka pozorně dolů a ostýchavě ke mně se blíží. I já přibíhám se k ní o krok, vstáhnou po ní ruku, ona se dá hladiti, narovná ocas do výšky, přikrčí se a samočbě přede. Jak mile však přestal jsem ji hladit, kočka ke dveřím, tam si sedne a dívá se vzhůru na kliku, patrně mně tím znamená dávajíc, abych ji ven pustil. Já na neštěstí neměl ještě druhý klíč, pročez jsem zvnitřku otevřítí nemohl. Nicméně přistoupil jsem ke dveřím, vzal rukou za kliku i dělal jsem, jakobych všemožně chtěl otevřítí. Když to nešlo, pohléděl jsem na kočku, pokrčil rameny a jinak ještě jí na znamení dával, že není v mé moci, abych ji otevřel. Kočka po ten celý čas velmi rozumně mi do očí hleděla, i jsem přesvědčen, že mně dokonale rozuměla. Na to ukázal jsem jí místo pod štoudví a zavolal na ni. Kočka povolně přišla a usadila se pokojně na vykázané místo, s něhož pak více se nehnula, až zvenčí bylo otevřeno a ona odejítí mohla. Věc potom vysvětlila se v ten způsob, že po ten čas, co byt prázden byl, než já se do něho přistěhoval, byla ta kočka uvykla přenocovati v jeho kuchyni. Tak i v ten den potmě neposporována tam vešla, ráno pak se probudivši plašila

ke, když spatřila okolo sebe neobyčejný nábytek a ven dostati se nemohla. Tolik mohl ujistiti, že našemu vespolek se dorozumívání k pořádné rozmluvě ničeho nešcházelo, než aby i ta kočka po lidsku mluvila.

Při vši své chytrosti má kočka nehrubě dobrou pověst. Vůbec příkládá se jí faleš a potměšilost, čemuž ani tenkrát bychom se nedivili, kdyby se toho žádní skuteční příklademě nannaskytováli, poněvadž všechny spásohy její, naše věcech pak její londavá podkrádavost, patrně zdají se abazovatí na takovou povahu. Jak dalece sira zasluhují rozličné ty pověsti o mstivosti koček i na pánech svých, těžko jest určití, an žádná z nich náležitě zaručena není. Rovněž i zde platí ona pravda životní, že kdo jednou v nějakém podezření jest, na toho pak pomlazeu mnohem více viny se uvaluje, nežli by skutečně měl, i kdyby podezření to důvodné bylo.

Více podstaty zdá se do sebe míti nepřátelství k malým dětem, jaké se kočkám přičítá. Vypravují se o nich mnozí příkladové, kterak potají děti v kolíbkách násilně dusily. Tak dochovala se v naší rodině pověst, o jejíž pravdivosti dle všech mně známých okolností žádné příčiny nemám pochybovati. Jistý vojenský důstojník přenocoval na cestě s paní svou, která měla dítě při prsou, se služebníkem a chůvou v selské světnici, již dříve pílne byli uzavřeli. V noci probudí se matka těžkým hekáním svého dítěte spícího s chůvou, a když rozvítí, spatří k úžasu svému, kterak veliký kocour bedí na nemluvnátku a násilně svou tíží je dusí. Vyděšená matka ihned učiní pokřik, i vyženou kocoura ze světnice. Vše pak ulehne, a matka při všem nepokoji svém, jsouc po cestě zemdlena, znova usne. Nový hekot

ji probudí, znova jsou všickni vzhůru, i s podivením, spatří předešlý výjev — kocoura dítě dusícího. Anž dvře, i okna byly bedlivě uzavřeny, nezbyvalo jiného domyslu, nežli že krbem se do světnice vrátil. Od té doby již nebylo pomyšlení na spaní, i probděli při světle noc až do rána, aby ochránili dítě od jeho nepřítele.

Takové výjevy mají ovšem do sebe něco příšerného, a to tím více, čím méně jsou pochopitelné, kdežto spatřuje se u jiných zvířat, stojících na stejném stupni s kočkou, zvláštní šetrnost dětí. Což divu tedy, že obecná pověra vidí kočky ve spojení s tajnými, lidem nepřátelskými mocnostmi, vyhlašuje o nich, že chodí do čar.

Zas ale jsou naopak příklady o nevěštní k dětem přichylnosti koček. Velmi nápadný jest ten, jež vypravuje Blasius.^{*)} Cestovatel tento našel v severním Rusku u jednoho sedláka černou kočku, která byla navedena v nepřítomnosti rodičů dětí kolíbat a je směšnými posunky vyražet.

Od koček přejdeme k úhlavním jich nepřátelům, totiž ke psům. Pes jest ono zvíře, které nejvčetně, ba nerozlučitelně přilnulo ke člověku. Povaha psa vůbec i rozličné schopnosti a zvláštní rozumnost jeho jsou tak všeobecně známy, že by zbytečné bylo šití o nich slov. Nic však méně spatřují se u nich některé zvláštnosti, které jsou hodny zvláštního povšimnutí. Jedna z nich jest jejich nenávisť hudby, o které se tak často přesvědčujeme, slyšíc bru na housle anebo i nám protivný kolovrátek provázené nepříjemným koncertem žalostného psího.

^{*)} Reise im europäischen Russland. Braunschweig 1844.
I. str. 232.

vytí. Nespátruje se však tato nenávisť hudby u všech psů v stejné míře, an některý pes ani si hudby nevšímá, kdežto jiný na hudebníka zlostně štěká, ještě pak jiný nářkavým skučením patrně na jevo dává, jak nepřijemně na nervovou jeho soustavu působí zvláště pronikavé tóny.

Pes jest úplný otrok člověka, podrobující se ve službě tohoto všemu, cokoliv jenom přímo se nepřičí jeho přirozenosti. A přece kde z nás neviděl, kterak pes volně po ulici běhající zlostně se osupuje a pošťkuje na abohého psa mlíkařova, trpělivě táhnoucího dosti těžký vozík? Anebo dejme tomu, že sedíme v některé sprostější hospůdce, i vkročí tu do světnice člověk nesoucí na rukou několik v strakaté kazajky oblečených psků, se špičatou čepicí na hlavě, které jednoho po druhém staví na zem na sadní nohy, aby k obveselení diváků provezoval s nimi tance. Tu zajisté, kde který pes v šenkovně, ten vyřítí se se zlostným štěkotem i doráží jak na čtvernohé umělce tak i na pána jejich, a nevyženou-li ho v čas, třeba jim i celou komedii pokazí. Komu při tom nenapadne, že takový pes má snad nějaký zvláštní cit pro čest, jakýsi point d' honneur, který mu sice nebrání konati pro člověka užitečnou práci, avšak nedovoluje snižovati se k věcem, jaké klade pod svou psovskou důstojnost?

O chytrosti psů jest tolik anekdot, že těžko podati v tom oboru něco nového, pročť se tuto obmezím na některé před jinými nápadné.

Že psi posuzují člověka dle oděvu, štěkajíce na žebráky, otrhance, dráteníky, komíníky a t. d., ví každý. Já však znal psa v jednom mlýně, který poznal každého Žida, nejenom s rancem po všech chodících, nýbrž i čistě oblečeného. Žádný Žid, ani domácí jemu dobře známý,

nevkročil do mlýna, aby ho byl Tiberis — tak nazýval se onen pes — zvláštním způsobem nepozdravil, skoče mu od zadu na ramena beze všeho štěkotu a ublížení. Byl-li Žid jemu známý, měl se po takovém pozdravení k němu tak jako ku každému jinému známému, obskakoval okolo něho, pohyboval ocasem, lízal mu ruku a t. d.

Něco obyčejného jest, že posílají psy do krámů rozličné věci kupovat. Ovšem musí krámský psa znáti a býti povědomí takových jeho posilek. Tak před více lety chodil si v Praze v Dlouhé třídě jeden pudlík do pekařského krámu každodenně pro své snídání. Přinesl totiž v hubě krejcar, jež dal krámské, a ta mu za něj dala makovou housku, již pudlík si odnesl domů. Ta věc byla v celé ulici povědoma. Jednou však stalo se, že nastoupila nová krámská na místo předešlé. Pes přišel jak obyčejně pro svou housku a pustil z huby peníz. Krámská mu ovšem hned neporozuměla, až jiní kupci k tomu se nahodili jí pověděli, že má dát pudlíkovi makovou housku. I vzala krámská housku a počala ji psu lámat, naděje se, že ji na místě sní. Milý pudlík ale, zvyklý dostávat housku celou, podivně se podíval na krámskou, pak vzal svůj krejcar zase do huby a odešel. O směšné této události po delší čas vypravovalo se v celém sousedstvu.

V stejné míře, v jaké slouží člověku pes schopnostmi svými, umí jich také na svou ruku používat k vlastnímu prospěchu, obyčejně způsobem šibalským, který však u toho, s jehožto škodou se to děje, vzbuzuje více dobromyslné usmání se chytrostí zvířecí nežli popuzující hněv na zločinného škůdce. Vy sobě vyjdete za bránu na procházku, tu se k vám přidruží pěkný mladý pes stavěcí, lichotí se k vám a již se vás živou věcí nechce spustiti. Vy nejinak se domníváte, nežli že chudák ztratil svého

pána a že nyní obětuje své služby vám, který jste se mu nějak obzvláště musil zalíbiti. Te vám arciť lahodí, a vy již napřed se těšíte z té nové akvizice, slyšíte v duchu, kterak přátelé vaši vynášejí krásu toho zvířete, ba předzvídáte rozličné umělé kousky, s kterými se snad pes k milému překvapení vašemu vytasí. On skutečně co nevidět překvapí vás kouskem neočekávaným. Jest pateno, vám práhne v ústech, i vejdete do hostinské zahrady, abyste se ovlážil. Toť se rozumí, že pes jako věrný průvodce se vás nespouští. Možná, že snad tímýsl váš, uhodl již dříve, když se k vám přidružil. Přinesou vám láhev piva, ale k tomu potřebí dříve péce na zub. Vy si dáte něco k snědku, zatím ale usadil se nový druh váš vedle vás, upřenýma očima se na vás dívá i každé hnutí vaše pozoruje. Jedna zdvořilost požaduje druhou, při nejmenším musíte mu koupiti housku, snad i cerbulát propter majorem captationem benevolentiae. Váš dar jest vděčně přijat, a bez velikých okolků vyplněno jeho určení. Zahraje hudba, vás poutají blahozvůčné tóny; dobrý známý přistoupí k vám, tázaje se, zdali znáte onu sličnou dámu, která se tamto prochází; to ono ještě vytrhuje vás, že na chvíli pozapomenete na čtvernohou akvizici. Vypil jste a platíte, tu si zpomenete na psa; ale toho zde není. Snad někam odběhl dle psovského obyčeje, i čekáte chvíli, zdali se vrátí. Rád byste naň zavola, on ale na neštěstí zapomněl vám povědětí své jméno, a vy jste odkázán na pouhé hvízdání, což ovšem se může týkati každého psa, tu v zahradě. Váš pes nevrací se, vy vstanete a jdete jej hledat; vše nadarmo, nikde o něm ani počichu. Vy se tážete sklepníka, zdali tu někde nespátlil takového a takového psa, sklepník se potutelně usměje a táže se vás, jak se ten pes jmenuje. Vy jste

v. potrad nesouží; a musíte s barvou vsaz. Tu vám aklepník řekne, že byste se po něm darmo sháněli; jest prý to ze sousední vinice Apello, který již více lidí podobným způsobem za blázny měl. Vy stojíte jako zahazbený žák a zlobíte se — ježom za sebe samého, že jste se tak lehkověrně oklamali čtvernohého šibalu. Kdož by se také mohl hněvati na tak prohnané zvíře!

Jaký zloděj jest pes, o tom mohou kuchařky mnoho vypravovat. Jednoho zvlášť obratného zloděje z té rodiny znal jsem v Praze před mnoha lety. Mnozí zajisté z osobních známých a přátel mých budou se pamatovati na jistou hospůdku v Starém Ungeltě, kdežto v letech 1834—36 bývala večer valná schůze mladších vlastenců. Při tom zajisté budou se pamatovati také na starého, kulhavého, polohluchého a poloslepého psa, tak zvaného tygra, který byl velmi přichylný k naší společnosti, poněvadž se u ní přizívoval. Dle udání domácí dcery, již valně dospělá, byl starší než ona, i měl tedy při nejmenším 20 let. S podivením pozorovali jednoho času domácí lidé, kteří jinak o staré zmrzačené zvíře málo dbali, že vždy o dvanácté hodině polední pes z domu odchází a pokaždé za nějakou chvíli s jitrnicí se vrací. Aby tu věc vyzpytoval, šel za ním jednou pán jeho. Pes ubíral se do Dlouhé třídy až k domu u Červeného raka nazvanému, kdežto v průjezdu sedala žena prodávající jitrnice. Za sebou vařila si na ohni skrovaný oběd. Pes posadil se naproti ní přes ulici k druhému domu; i nespustil s ní oči. Po malé chvíli obrátil se jitrničkářka, aby přihlídkla k hrnci, v němžto vařila se její polévka. Tu starý čtvernohý zloděj přikulhá se k jejímu krámu, popadne opatrně jednu jitrnici a kradě se s ní pryč těsně přizdi, aby snad okradená ohlédnouc se ho hned nezpozo-

rovala. Tento manévr provozoval starý hrubě smrzáčený pes po dosti dlouhý čas, nežli při něm byl vyčítán, dūkaz to, že síla jeho ducha daleko převyšovala síly tělesní.

Než podobných příkladů jest hojnost, ve kterých jeví se dosti neobyčejná lest psů ke spáchání krádeže; mnohem výše však musíme tuto lest klásti, poukito-li ji k tomu, aby zloděj zůstal nevyzrazen. Takový příklad vypravuje Wegener ⁴⁾ o psu, který chodil krást do špižírén neopatřených zámek, než toliko závorou, kterou prý za sebou vždy zase zastrčil. Tyž pes prý sundával pokličky s krajáčů s mlékem, kteréžto když vymlsal, opět krajáč pokličkou přikryl.

Tito příkladové chytrosti patrně svědčí o samostatné, volné činnosti ducha, nikterak se nedávíce vyložití slepým, vrozeným pudem, jakýmžto někteří rádi by vysvětlili veškeré jednání zvířat. Ještě však patrněji svědčí o této svobodné činnosti ducha převrácená jednání, jakáž druhdy spatřujeme při zvířatech, a rozličné jejich omyly. Pud zajisté jest neomylný, jinak nebyl by nic platen; kde tedy zvíře se mylí aneb jinak převráceně jedná, činí tak vůči hledě z rozumového uvážení, které je však v tom případě klame.

Uvedu toho jeden zajímavý případ, jímž spolu ukončím tuto řadu anekdot.

Roku 1887 trávil jsem v létě několik neděl na zámku Peruckém u pana hraběte Františka Thuua, nynějšího ministerského rady. ⁵⁾ Hrabě měl oblíbeného psa Hektora, plemene tak nazvaného newfoundlandského, který mimochodem řečeno měl tu podivnou zvláštnost na sobě,

⁴⁾ Das Leben der Thiere. Bilder und Erzählungen von Friedrich Wegener. Leipzig 1861. Str. 115.

⁵⁾ † 1872.

že každé oko bylo jiné barvy. Hektor byl pes velmi dů-
 perný a snadno vše pochopoval. Několikrát vzali jsme
 ho s sebou na honbu, kdežto nám velmi správně poznal
 všechny služby mysliveckého psa, a jmenovitě zastřelenou
 zvěř ochotně přinášel. Pro rozmanitost zábavy dal hrabě
 sříditi nedaleko tak nazvané Lázně střelnici, a jednou
 v neděli vybrali jsme se tam u větší společnosti hrabě-
 cích úředníků. Hektor byl jako vždy náš věrný průvodčí.
 Vída, že se tu zachází s ručnicemi, myslil nepochybně,
 že se bude provozovat nějaký zvláštní způsob lovu, i byl
 tedy velmi pozorný a pln ochoty. S netrpělivostí čekal
 na první výstřel, a jak mile padla rána, hnul se podle
 zvyku svého ku předu hledat zastřelenou zvěř. Když
 však ničeho nenalezl, ano na místě zvěře spatřil muše
 u terče dělat podivné posuňky, a my k tomu ke všemu
 naspět jej volali, vrátil se k nám patrně pomaten. Padla
 druhá rána, a předešlý výjev se opakoval. Hektor běžel
 pro zvěř a jako prvé byl naspět zavolán. Tu bylo s po-
 divením patřiti na pomatené zvíře. Pes počal se na
 celém těle třásti, dal se do žalostného vytí, vzal ocas
 mezi nohy, zalezl pod stůl a tam sobě vyhrabal v písku
 hlubokou jámu, tak že celý se v ní skryl. Celá společ-
 nost v největším podivení hleděla na toto neobyčejné
 jednání zvířete jinak tak rozumného. Zatím šlo střelci
 do terče před se, ale Hektor nevylezl ze své skrýše,
 nepřestal se strachem třásti a chvílemi úzkostně skučeti.
 Teprv když jsme se na večer k odchodu chystali, a on
 soudil, že se dále střeliti nebude, vylezl z podstoli a pa-
 trně od veliké úzkosti vysvobozen zase se obveselil a
 s námi šel. Navštívili jsme pak ještě jednou střelnici,
 ku kteréž nás Hektor jenom s nechutí doprovázel, a jak
 mile jsme byli na místě, tu hned vyhledal svůj předešlý

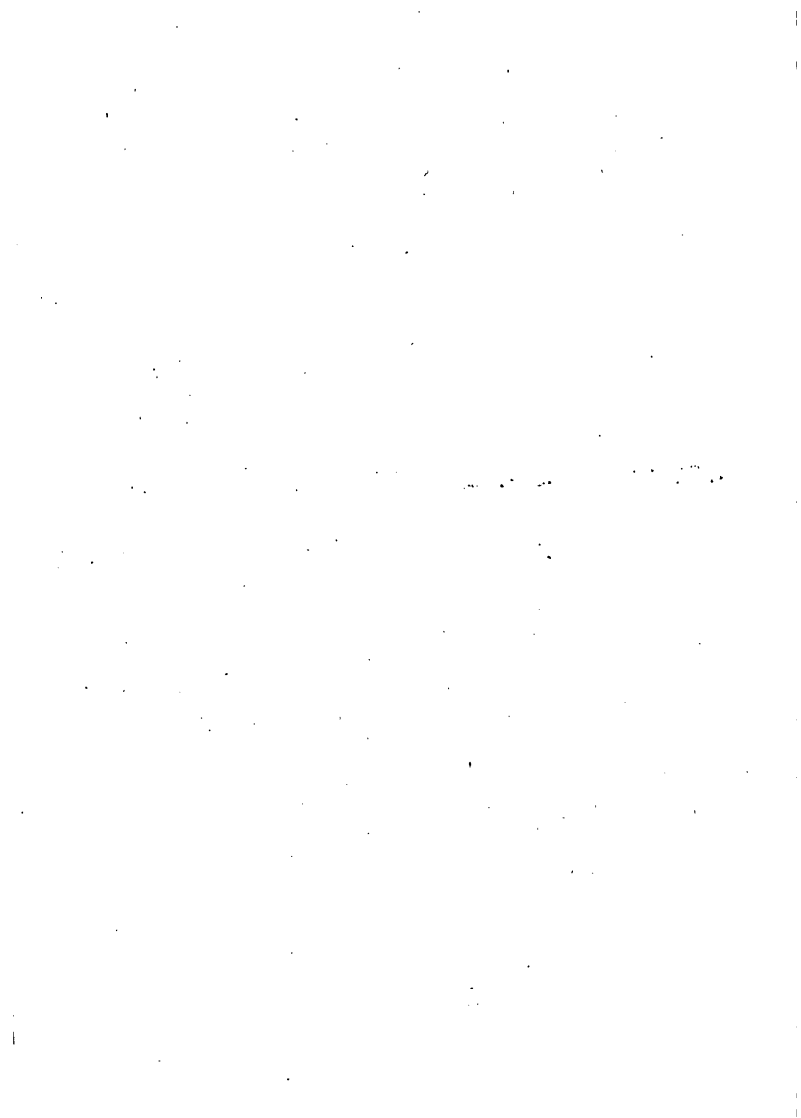
peřech, její po celý čas co střelba trvala, více neopustil, jakkoliv jemu ho ven lákali. Tenkrát však již nedával se tak velice a choval se tiše.

Zdaliž nejednal tento pes docela jako člověk, který též dělá se věci jemu nepochopitelných? Hektor znal totiž účinek střelby jenom z houby, a tam viděl její praktičnost u porážení zvěře; jak mile se však houčalo bez výsledku, na kterýž byl zvyklý, nemohl psůvský jeho rozum pochopit, k jakému účelu se to děje, a odtud jeho úzkost.

Zpomínky a úvahy starého vlastence.

(Třetí, rozmnožené vydání.)

Předmluva k II. vydání.

Když jsem roku 1870 ve feuilletonu „Pokroku“ uveřejnil řadu článků pod názvem, jež spisek tento v čele svém nese, byla jimi pozornost obecnstva v té míře vzbuzena, že s mnoha stran docházelo mne vyzvání, abych je vydal ve zvláštním otisku. Tomu nyní vyhovuji, v jedno sebrané je u veřejnost podávaje, a sice zde onde dle nutné potřeby pozměněné, jinde doplněné a časovými poznámkami opatřené. Proč těchto více nepodáno, vysvětluje se samo nynějšími tiskovými poměry našimi.

Měl jsem prvotně úmysl, tuto řadu zápisků rozmnožiti novými z mnoholeté paměti své, avšak z rozličných ohledů šetrnosti, na ten čas ještě kázaných, apustil jsem od úmyslu toho. Z též příčiny také na mnohých místech zamlčuji jména osob, o nichž vypravuji.

Kýž skrovný spisek můj nemine se s účelem co věrný obrazek velepamátné doby 40leté, v níž národ Český z malých začátků literárního diletantismu dospěl k mohutnému politickému faktoru v Rakouské říši.

Ta okolnost, doufám, nebude spisku mému na újmu, že netvoří žádného úplného celku, a že v něm podáno vše jen jaksi rhapsodicky. Nechtěl jsem opakovati bez příčiny věci vůbec známé, a kde jsem to přece činil, stalo se to pouze pro lepší spojení

jednotlivých částek a k vůli jakémusi všeobecnému přehledu, bez kteréhož by zápisky moje byly příliš kusé bývaly.

V Praze, dne 5. května 1872.

Připomenutí k vydání třetímu.

Od druhého, samostatného vydání tohoto spisku mého některé ty ohledy šetrnosti, kterými jsem tehdy veden byl, dílem změněnými okolnostmi pominuly, dílem pozbyly u mne po zralejším uvážení své váhy, pročez toto nové vydání všeličímž jest rozmnoženo, co jsem tehdy měl za dobré zamlčeti. Dospěl jsem ku přesvědčení, že třeba nelíčenou pravdu pověděti, kde se jedná o to, aby budoucímu literárnímu historikovi podán byl přesný materiál k věrnému vylíčení poměrů a charakterů. I co jsem krom toho nového přidal, přispěje tuším ku charakteristice doby, o které jednám.

Že se nedotýkám politování hodné nejnovější roztržky v národu, děje se jediné proto, abych zbytečně nepřiléal oleje do ohně. Však rána ta sama se vykvásí.

V Praze, dne 5. května 1875.

Spisovatel

1.

Úpadek národu Českého. Vědomí jeho poníženosti.

Vším právem považuje se duševní znovuzrození národu našeho po dvěstěleté tuhé porobě za jediný toho druhu příklad v dějinách člověčenstva, i jest to na všechnen spůsob tak zajímavý úkaz, že zasluhuje, aby blíže byl objasněn. K takovému objasnění nedostačují pouhé fráse, na př. o neobyčejné tuhosti a životní síle národu Českého, skoumatel žádá skutky makavé a určitá data, z nichž by odvozoval účinek tak překvapující. A skutečně dají se naleztí okolnosti, na oko nepatrné, ale při zevrubnějším jich ohledání významu plné, v nichž patrně skrývala se doutnající jiskra, která svým časem vyálehla v světlo, jasně zářící nad celým národem. Jest pak svrchovaný čas, nynějšímu pokolení na paměť uváděti takováto data, dokud na živě jsou jich pamětníci, aby z toho poznávalo ducha a povahu národu svého, a ty cesty, jakými se bral, než dosáhl nynějšího stupně své dospělosti.

Jest vůbec známo, kterak v poslední čtvrti minulého století málo četní tehdejší vlastenci čeští naprosto zounali nad budoucností národu svého, a že jediné úsilí je-

jich neslo se k tomu, aby alespoň náležitý jazyk jeho co nabalsamovanou mumii zachovali příštím věkům na památku bývalé slávy české. I nebude se takové jich beznadějnosti diviti, kdo si připomene tu hlubokou skleslost lidu hmotně i duševně na mizinu přivedeného. Mužové oni, jichž srdce vřele tlouklo pro národ a vlast, viděli kolem sebe čirou tmavou noc, do níž nezašlehal nejmenší paprsek naděje.

Národ zdál se pohroužen byti v tupost úplně netečnou, z níž nemohli nadíti se, že by dovedli vykřesati jaký nový život. Mysliti mti za to, že na Čechách, vyplní se týž osud, jaký stihl Slovary polabské, irské Kelty a francouzské Basky. Tato však netečnost nebyla nic jiného nežli resignace zoufalství, a na jejím dně dřímalo nejasné vědomí hlubokého úpadku — zárodek to pozdějšího tak valného zmohutnění národního ducha. Toto vědomí i v době největší poníženosti a zavrženosti národu Českého zde onde slabě na světlo vystupovalo co podstatná, ač pouze trpná známka pověstné životní síly jeho, ovšem jen v podobě přiměřené jeho úpadku — co stesk na opovrženost češtiny a na panování Němců. Takovéto nářky obsahovaly v sobě mlčky upomínku, že *tak jindy nebývalo*, že nebývala jindy čeština opovržena, že nebýval před časy Němec pánem. A tato upomínka se nacházela u lidí nejnižších tříd, nemajících jiné vědomosti o dějinách své vlasti, kromě z legend o svatě Lidmile a zlé Drahomíře, o svatém Václavu a Vojtěchu, a z nejasných pověstí o Husovi, Václavu „Lenivém“ a Žižkově, z kterýchžto posledních dvou naučen byl lid pokládati Václava za sprostého ožralce, Žižku pak za pravého lidožrouta. Bylať upomínka tato jako umírající nějaká ozvěna z dávných časů, památka někdejší slávy a

velikosti, která vytrativši se již ze živé paměti lidí, žila ni méně v skrytém, nevědomém jejich cita.

Avšak ještě něco jiného vyjadřovalo se těmito slovy — vědomí více méně jasné, že tak *nemá býti*: že čeština nemá býti opovržena, že Němec nemá nad Čechem býti pánem. Byl to cit snášené křivdy, a tajná touha po stavu lepším, spravedlivějším, která nacházela příležitost výrazu v pořekadle vůbec běžném: „Kdyby měly Čechy svého krále!“ Ukazováno tu na jedinou pomoc, jaká by mohla vyvesti národ z cizí poroby — na *samosprávu*. V této prostě, takoruka instinktivně vyslovené tužbě vrcholilo všeliké přání národu.

Ejhle, kterak hlavní nynější politická hesla národu Českého vlastně od dávna skryta spočívala v nejvnitřnější jeho útrobě, když nevědomky je pěstoval cò zárodky budoucích snah o navrácení práv jemu odňatých. V tom leží vysvětlení, proč národ Český po svém politickém probuzení tak jednosvorně kráčel za svými vůdci, neboť tito byli pouhými tlumočníky jeho vlastních, tak dlouho tajených tužeb, jichžto zřejmým vyslovením národ jedním rázem přiveden jest k plnému osvědčení.

2.

Hus a jesuité v paměti lidu. Švec Vitický.

Čím více v obecném lidu českém byla buď zcela utuchla známost dějin domácích anebo zachovala se jen v úmyslně zpotvořených karikaturách nejslavnějších mužů národu, tím více překvapiti nás musí ten pozoruhodný úkaz, že aspoň *jedna* historická osoba utkvěla v národu

nepošpiněna jedovatým elintáním jeho katanů — *Jan Hus*. Nikdy neslyšel jsem hlasy z lidu pronášeti se o něm jinak nežli s největší úctou a útrpností: nikdy neslyšel jsem spílati mu kacířů, leč od kněžourů a jejich poma-hačů. Samy ty modlářské babičky, jež vodil Komintček ²⁾ na svatou Horu, a které roku 1819 i vojsku se sproti-vily, nechtíce dát odnésti „záračnou“ sochu sv. Jana Nepomuckého od Vunšviců, ³⁾ vypravovaly o Husovi, kte-

²⁾ *Komintček*, tak zvaný podle řemesla svého, byl zpěvák v letech dvacátých po celé Praze známý, jenž vodil procesí na pouti, každodenně pak u sv. Jakuba večer po požehnání shromažďoval okolo sebe množství lidu k zvláštní pobožnosti, při čemž dostávalo se mu hojných peněz na modlení.

³⁾ „U Vunšviců“ slove dosavad onen dům na Václavském náměstí, v kterém až do roku 1848 se nacházela vojenská stráž-nice. Tato byla tam zřízena r. 1819 v místnosti někdejší do-mácké kaple rodiny Vunšvicové, ve kteréž nacházela se socha sv. Jana Nepomuckého, pokládaná za záračnou. V oktávě svatého toho konali se tam veřejné pobožnosti, k nimž scházelo se valné množství lidu. Při upravování kaple na vojenskou strážnici musila býti socha ta odstraněna, i ustanoveno ji pře-nésti na Skalku, kde až dosavad na velkém oltáři stojí. Pověst, která se o tom přenesení rozhlásila, pobouřila v nemalé míře mysl nábožného lidu, který proti tomu silně se jal reptati. Aby předešla možné výtržnosti, ustanovila úřadnická blaho-moudrost, že přenesení to má se státi v noci, což však nábožné duše ještě více popudilo, tak že té noci (bylo to v letě, tuším v srpnu) byl na Koňském trhu náramný sběh lidu, který by-dlícimu u Vunšviců místopurkmistru okna vytloukl a zamý-šlenému odněsání sochy násilně zprotiviti se hrozil. Vyslání proti výtržníkům hulání zahánání jsou kamením na ně házeným, a teprv četnější moci vojenské podařilo se Koňský trh od lidu vyprázdniti, což tenkrát za doby absolutistické dalo se ještě bez střílení. Socha sv. Jana byla pak bez překážky na Skalku odnesena, ale vojsko zůstalo po celou noc na ulicích až do devíti hodin ráno.

rak byl muž cnostný a nábožný, především pak výborný kazatel, který, dokud horlil proti neřechetnostem stavů světských, docházel pochvaly u svých duchovních bratří, jak mile však začal kárati též nepravosti kněží, vzat jest od nich v nenávisť, obžalován u papeže a nevinně odsouzen k smrti, a kterak na popravu jda zpíval po cestě nábožné písně a žalmy. — Důkaz to, jak svaté úcty musil u lidu českého druhdy požívatí národní jeho mučedník, když všeliké úsilí jesuitské nedovedlo památku jeho pokáletí ani v třídách nejsprostších, úmyslně v zuřivém katolickém fanatismu udržovaných.

Ještě pak jedna zpomínka historická dřímala v lidu českém, zpomínka to jen mlhavá, neurčitá — *že všeho nešťastí Čech vinni jsou jesuité*. Toto podání udrželo se i v nejnižších třídách, které ve své neznalosti dějin nevědouce jak si tu pověst vysvětliti připadaly na všelijaké výklady, připisující jesuitům nejrozličnější darebácké praktiky — jenom ne tu pravou — z nichž o jedné zmíníme se co o zvláštním kuriosum. Původně mívál prý rok třináct měsíců — jakož skutečné měsíce do roka oběh svůj okolo země třináctkrát vykoná — až teprv jesuité zavedli jich dvanáct na velikou škodu všeho lidu sluhého, který bral svůj plat měsíčně a tak najednou hned o třináctou část svého příjmu byl připraven (!)

Jaká to směsice nevědomostí s nejasným tušením pravdy! Viděti z toho, že po dvoustoleté práci umožňovatelů svých národ Český, ačkoliv přehluboko kleslý, nicméně přece nebyl ani dokonale odhasitěn, neřkuli vyhlazen, a že v něm spočívaly zdravé živly schopné mocného vývoje.

Jakož pak při vši duševní zatemnělosti obecného lidu přece v myslí jeho zachovaly se jednotlivé vzácné

jiskry někdejšího daleko zářícího světla: tak i mezi velkým davem lidu vyskytovaly se jednotlivé osobnosti uvědoměléjšího ducha, znající skvělou minulost a truchlící nad nynějším ponížením národu. Byli to s veliké části samouci, anebo nehodou do vrstev chudiny uvržení lidé lepšího vzdělání, a ti byli výborným kvasem v národu. V živé paměti jest mi z dětství mého jedna taková osoba, švec Vitický, muž vysoké, vážné postavy, jenž bydlel v Jalovcové ulici. Toho času jistý kněz Čapek znova zaváděl zakázané někdy od císaře Josefa pouť na Bllou Horu, kde prý „křesťané zvitěsili nad pohany,“ a ku procesím od něho vedeným sbíhal se lid u velkém množství. Proti tomu statečný švec s velkým rozhorlením vystupoval, dokládaje, kterak Œechové na Bllou Horu nemají chodit se modlit, nýbrž *klít*, a tato jeho slova s povážením opakována byla v širokém kruhu jeho známých, ctících jej co muže poctivého a nad jiné rozšafného.

Tak vypadalo to v první čtvrti tohoto století mezi nižšími třídami našeho národu, které tehdež tvořily jeho jádro, neboť třídy vyšší těžko bylo k němu počítati: šlechta byla tak všeobecně odnárodnělá, že řídké jednotlivé výminky na váhu nepadaly; měšťáctvo pak bylo tak nadchlé šosáctvím, že hovic všeobecnému proudu stydělo se za český původ a jazyk svůj, švandrkujíce německy až z toho šla hrůza. Z této třídy hlavně rekrutovalo se ono české úřadnictvo, které zaplavujíc úřady celého mocnářství germanisovalo v zemích neněmeckých na věčnou hanbu českého jména. Však jsou to titěž národní odřezanci, kteří i ve vlasti byli a jsou nejvydatnější podpouřou cislajtsanského hospodářství.

To byl materiál, z kterého během asi 40 let utvořil se nynější tak vysoce uvědomělý, statečný národ Œeský.

3.

První počátkové novočeské literatury. Nejedlý a Jungmann.

Tato velická proměna dala se hlavně za panování císaře Františka, jehož druhá polovice byla nepřetržitou dobou míru, a tím samým přízniva pokojnému vývoji všelikých živlů kulturních. Počátky obnoveného národního života padají však již do josefinské doby, ve které germanizační snahy vlády vyvolaly reakci českého jazyka, k jehož obraně vydávány spisy apologetické, k němuž i nejvyšší třídy národu okázale se hlásily (roku 1793 slavil spolek šlechticů na znamení šetrnosti k jazyku českému svatbu selskou v kroji národním, kdež všickni česky mluvili), a jehož se sami stavové ujímali, žádající na sněmě r. 1790 po smrti císaře Josefa svolaném mezi jiným i to, aby češtině dostalo se zase toho místa ve školách, jaké měla před tím. Tomu však vyhověno jen nepatrně založením stolice české na vysokých školách Pražských, na gymnasiích ale a v hlavních školách zůstala i dále němčina. Ba nemístná horlivost jednotlivých učitelů, kteří se chtěli zalíbiti jednak svým představeným, jednak i rodičům — a to nejvíce ve městech — zaváděla samospasitelnou němčinu i do škol triviálních, seznamujíc s ní školní mládež způsobem, jak se domýšleli, snadným a takofka hravým, když je nechávali v plném chóru odříkavati: „Paní Frau, svině Sau; Hund pes, Wald les.“ V tu dobu značně květko české divadlo v Praze, a zároveň nastal nový ruch literární.

Tyto počátky novočeské literatury byly, což jinak ani býti nemohlo, velmi chatrné. O původní produktivnosti nemohlo s prvopočátku být ani řeči; hlavně se jednalo o to, aby lid zvykal čísti také jiné spisy, než byly „Nebeský klášter“, „Pekelný žalář“, „Jiříkovo vidění“ neb podobné toho druhu, jakými jesuité jej byli zaplavili v náhradu za knihy jemu násilně odňaté a spálené. K tomu konci byl nejlepší prostředek nové vydávání dobrých starých spisů, jako byly Komenského „Labyrint světa“, Prefátův a Vratislavův cestopis a jiné podobné, čímž jmenovitě Faustin *Procházka* získal si nesmrtelné zásluhy. Spisy tyto sloužily za vzor jazyka a slohu českého, podle kteréhož řídili se překladatelé cizojazyčných spisů (v překládání, a to skoro výhradně jenom z němčiny, záležela toho času hlavní činnost literatury české) i také těch několik málo spisovatelů, kteří se odvážili na díla původní, berouce si za příklad sousední, tehdejší kvetoucí literaturu německou, jejíž nápodobování jak v prose tak ve verších tehdejší všeobecně opanovalo.

Takovým způsobem vzdělal se k značné dokonalosti sloh prstonárodní, jehož hlavní známky byly srozumitelnost a jazyková správnost, a ten dostačoval na ten čas, kde čtenářstvo české výhradně se musilo hledati v oněch třídách národu, jenž nedospěly dosud k známosti němčiny a tím samým také k žádné vyšší vzdělanosti, které se dosahovalo jenom jejím prostředkem. Pro myšlenkový obor třídy té dostačovala úplně slovní zásoba spisovního jazyka českého z konce 16. a začátku 17. století, jakouž tehdejší spisovatelé výborně uměli vládnouti. Z těch bez odporu nejpłodnější a nejrozšířenější byl starší *Kramerius*, zakladatel dlouho po celých Čechách známé *České expedice*, jak slulo první české knihkupectví, trvavší

asi do roku 1834, nežž vinou syna jeho Václava Rodomila zašlo.

Na tom však stupni české písemnictví zůstati nemohlo, čím dále tím více cítila se potřeba povznést je do oborů vyšších, čehož však nutná podmínka bylo působení jazyka novým potřebám, pokrokem vědy a postupem všeobecné vzdělanosti vzešlým — úloha to velmi nesnadná, která byla nebezpečným úskalím snahám nedosti dospělým. Byloť k tomu potřebí důkladné znalosti jazyka netoliko mluvnické, nýbrž i etymologické, úplného vniknutí v jeho ducha, aby z něho nové mohlo býti tvořeno dle přirozených jeho pravidel a tak jazyk sám ze sebe organicky se mohl dále vyvinovati. Studium jazykové sice hned s novým obživením literatury české pilně se počalo pěstovati, ale vedle důkladných prací *Dobrovského*, *Frant. Tomsy* a jiných některých vyskytovaly se také (ať nemluvíme o nesmyslnostech Pohlavých, který náležel do starší, tehdáž již překonané doby) nešvary *Thamovy*, jenž ve své mluvnici podržel dle vzoru německého artiklů a v cvičebných rozmluvách neostýchal se zaváděti do spisovni řeči sprosté vonikání. (Této poslední výčitky ostatně prosti nejsou ani mnohem důkladnější spisovatelé oné doby, nežli byl *Tham*, z nichž ukazují pouze na Slováka *Čerňanského*, který jinak psal slohem vytříbeným a vzorným). Nemohlo tedy mezi tehdejšími spisovatelstvem českým býti ještě náležité vyšší vzdělanosti jazykové, aby byla dostačovala k šťastnému řešení úlohy svrchu vytknuté, která doposavad není v žádoucí úplnosti své provedena.

Bylať to bez odporu tato obtížnost zdařilému působení jazyka českého všeobecnému pokroku, která některé obmezenější hlavy vedla ku popírání té potřeby

všec a k tvrzení, že čeština Velešávinova jest vrch dokonalosti, s níž dá se vystačiti všude a vždy. Taková zásada vedla arci v praxi nezřídka k směšnostem, jakých jmenovitě Jan *Nejedlý* se dopouštěl, když chtěje se vyhnouti slovu *sopka* z ruštiny přijatému nazval horu ohně chrlicí *ohnivděkem*, a v mluvnici své mezi příklady praví o velrybě, že se živí *slanečky* (vyhýbaje se jednak polskému *sled*, jednak německému *herynk*).

Že i na druhé straně smělých reformátorů daly se mnohé přílišnosti, kdož by chtěl upírati; avšak ten způsob, na který uřadil *Jungmann* při snaze své přispůsobiti jazyk český v lexikálním i stylistickém ohledu potřebám novější doby — ač průběhem času byl podstatně změněn a opraven — jeví pravou důstojnost a znamenitou ohebnost, i naznačena jím jediná cesta, kterou v té věci bezpečně lze postupovati. Srovnáme-li nynější spisy české se spisy Nejedlého, shledáme mezi obojími ohromnou nevyplněnou mezeru; srovnáme-li je se staršími spisy Jungmannovými, shledáme rozdíl jenom stupňový.

4.

První slabý ruch národní. Objevení nejstarších památek českého písemnictví a jich působení na literaturu. Založení Českého Musea.

Na začátku našeho století nebyla doba čilejšímu se probuzení národního ducha hrubě přízniva, neboť myslí lidu téměř výhradně zanjaty byly tehdejšími válkami, které částečně i české země zasahovaly. Nicméně

v skrytu pěstovalo mladou literaturu několik statečných mužů, kteří takto ke svému životu si posvětili. Obor čtenářstva českého byl vždy ještě obmezen hlavně na nižší třídy, k nimž družila se posud jen ve skrovné míře probuzenější část studentstva, která navštěvovala přednášky profesora češtiny na universitě Pražské a mimo to lásku k vlasti a národu ssála z domácích dějin, od časů nesmrtelného Dobnera pilně vzdělávaných. Jmenovitě Pelcova kronika byla velmi rozšířena a s oblibou čtána, kritické pak a polemické spisy Dobrovského ostřily historický smysl vzdělanějšího obecnstva.

Ve spisovatelstvu počaly se značnými činit snahy vyšší, než ku kterým dosahovala chápavost větší části čtenářstva, vedle Šenfeldových novin, „Hlasatele“, „Videňských listů“, „Rozmanitostí“, rozličných sbírek básní (z nichž jmenovitě Puchmírovy a Raatenkrancovy chvalitebně vynikaly nad dosavadní veršovnícké fabriky) a bezčetných těch překladů všelijakých německých povídek vyskytovaly se překlady děl, jako Miltonova „Ztraceného ráje“ a Youngova „Nočního kvílení“, která patrně přesahovala obzor obecného čtenářstva českého. Ano Jungmann měl tolik odvahy, dáti se do spisování obšírného kritického slovníka — podniknutí to ohromné pro jednotlivce, na onu pak dobu v pravdě obdivu hodné. Snaha spisovatelů tehdejších vůbec četila k tomu, aby čtenářstvo české povznášelo k vlastní své výši a je duševně zušlechtovali, což bylo důkazem, že dobře pochopili svou úlohu.

Jakkoli však u srovnání s předelým stoletím stal se byl pokrok znamenitý; neboť nejenom že národ tak dlouho v tvrdý sen pohřbený probuzen byl na nově k životu, i nový rach literární svědčil o zdravém a

člém dacha jeho: přece dosavad život ten byl vždy jenom nevědomým polonem, a všechny literární snahy české podobaly se více hříčce jednotlivých podivínů vycházející z obzvláštní libůstky, nežli sebevědomému počinání mužů v určitém povolání pracujících. Tehdejší pěstovatelé národní literatury, při všem horujícím zápale, jímž byli nadšeni, nevěděli přece, bade-li úsilí jejich skutečně odměněno nějakým zdarem, ba sotva troufali si očekávati žádoucího úspěchu. Proto všechna literární činnost té doby nese na sobě ráz nesamostatnosti, mdloby, ostýchavého diletantství.

A skutečně tehdejší okolnosti nepovzbuzovaly k velikým nadějím. Počet uvědomělých v národu byl napořád velmi skrovný, a nad to obmexen na kruhy málo rozhodující; ona jakás takás přízeň, kterou ještě na konci minulého století prokazovala šlechta jazyku národnímu, a hlas sněmu v jeho prospěch se ozývající byly jenom jako poslední výblesky dohájícího ohně, a poněkud jen účinek stavovské oposice proti systému josefinskému. Během válek hlas sněmu docela umlkl, nové pokolení šlechty úplně bylo zapomnělo na staré tradice, češtinu považovalo za jazyk luzy, i u těch pak, jenž byli dostatečně mocni národního jazyka, sáhal aristokratický předsudek proti němu tak daleko, že česky mluvili pouze se služebnictvem svým německy neumějícím, a nanejvýše ještě česky kleli. A to platilo nejenom snad o některých bezcharakterných členech toho stavu, nýbrž i *jmenovitě* o takových šlechticích, kteří nadáni vyšším duchem stáli v čele vědeckých snah vlasti své, o níž si získali zásluhy nesmrtelné. Byrokracie, jejíž vláda se za císaře Františka vždy více a více utvrzovala, byla též naskrze německá, a původně z pohodlnosti, potom z principu

nepřizniva živlu národnímu; šesácté pak měšáctvo následovalo jako vždy těchto příkladů s hůry.

Takové byly poměry národnosti a literatury české před rokem 1817, i musel každý usnati, že nebyly nikterak utěšené a nedaly předvídati ani onen díl a svěží život, který pojednou nastal v národě následkem dvou pro něj veleznamenitých událostí, neřku-li všeobecné budoucí probuzení národu. Kdyby jmenovitě v kruzích vládnoucích bylo bývalo nějakého jen vzdáleného takového tušení, jak snadno mohl být udušen všecken ten národní ruch prostředky ovšem mnohem skrovnějšími, než jaké za našich dnů se vynakládají na udušení národního sebevědomí, vzrostlého arcí již v nepřemožitelného obra. Tak, jak tehdaž věci stály, podivuhodná vytrvalost, kterou jevíli čelní spisovatelé čeští té doby, zdála se jim samým v trudnějších chvílích býti úsilím marným a neplodným, ale proto přece neustávali v horlivosti své — a vděčné potomstvo, sklizející ovoce jejich prací, žehná jejich památce.

Ony dvě události, které tak mocně působily na rozvoj národního ducha, byly: objevení nejstarších písemných památek českých, *rukopisů Kralodvorského a Zelenohorského* (Libušina soudu), a založení vlasteneckého *Musea Českého*. Odtud počíná nová epocha v literatuře české.

V obou jmenovaných rukopisech představoval se nám netušený dosavad obraz ryse slovanské kultury starověku našeho, jímž nezůstalo nepohnuto žádné srdce české, ano povznešeno se cítilo každé zvýšenou hrdostí národní. Byli to zvukové čarovní, ale nám povědomí, byl to hlas z dál, ale přece blízký citu našemu — přelot tu „srdce k srdci“. Věru, neposlední a ne nej-

slabší díky pravosti rukoписů Kralupyorského a Zelenohorského jest mohutná síla, jakým dotýkaly se všech stran, cito národního, které najednou zachvěly se ve svrženém drkotání překypujícího sebevědomí. Žádný falsifikátor zajisté nebyl by dovedl nhoditi v tak pravý tón, aby vzbudil všeobecnou ozvěnu v srdcích národu svému ještě docela neodcizených. Národ, jaký vystupuje v těchto nenapíselných památkách našeho písemnictví, jest národ hodný svrchované úcty, národ pak ten jest *národ Český*, ovšem ne v nynější své poniženosti, nýbrž v někdejší své slávě. Ty podobnosti však mezi časy dávnými a nynějšími, jaké se tu jeví při všech rozdílech časových, ta odvěká úloha Čechů, odrážeti od sebe cizí útoky, hájiti národnost svou proti záhubným živlům cizím, býti neneštělé na stráž proti „sousedům Němcům“, to vše spůsobilo jakousi solidárnost národních snah nynějších a nejdávnějších, probuzený národovec uznával za svou povinnost svou, pokračovati v boji od jeho předků začatém pod stejným heslem obhájení samostatnosti národní. Kdo neví, jak elektrický účinek měla na tehdejší mládež českou báseň o Záboji, v níž líčena poroba národu, jemuž „přijde cizí úsilno v dědinu a cizími slovy zapovídá“, pak jare povstání jeho a konečné vypuzení cizích vrahů; jak mocně působilo po celém téměř tisíciletí na vzdálené potomstvo hrdé naučení Ratibora od hor Krkonoší: „Nechvalno nám v Němcích jiskat pravdu“: ten nedovede úplně oceniti důležitost těchto starosvatých literárních památek našich, neboť ten převrat, jaký spůsobily v básnictví českém, a který obyčejně výhradně bývá na úvahu brán od našich literárních historiků, nebyl jediný následek jejich objevení. Nepodceňujíce ohromný vliv, jaký toto mělo na literaturu,

klademe nicméně, do první řady mocné seslání a tažení národního citu v lidu a povzbuzení k zvýšené ráznosti, v hájení nezadatelných práv národních. A v tom ohledu směle lze tvrditi, že objevení rukopisu Kralodvorského, má důležitost nejenom literární, nýbrž i politickou.

Však i na literaturu samu mělo objevení těchto starých památek působení ohromné. Jimi stal se v ní obrát ke směru vyššímu, ideálnějšímu. Tyto básně netušené krásy a přirozené uslechtilé prostoty nejenom rozohnily mladé mysli k následování, čímž mlava poetické najednou vyzala se z pouť odměřeného klinkání dle vzorů německých, obracejíc zření k velikolepým výtvorům starým pěvců národních: ony měly též nemalý účinek na jazyk vůbec objevením jednak neznámých prvé staročeských přesných slov, jednak i různých forem gramatických a syntaktických. Třeba i následování nových těchto vzorů vydařilo se někdy nejspíše, až i směšně (na př. Vladykova: *Ovčák vývod truchločerný z města ouzka k chlumu smrtinu*), v celku měly z toho literaturu a jazyk nesmírný zisk, vedeny jsouce na novou dráhu samostatného vývoje. Uvolněným takto snahám nestačil již utuhlý sloh zlaté doby, jenž byl posadu zůstal za všeobecným pokrokem časovým, i dály se s počátku jen ostýchavě, ale čím dále tím směleji a zdárněji pokusy o utvoření slohu potřebám doby přiměřenějšího, *moderního*, při čemž obracován pilný zřetel k nářečím jin slovanským.

Druhá veledůležitá událost pro rozvoj národního ducha bylo založení *vlastenského Musea* v Praze horlivostí dvou vynikajících šlechticů českých, hrabat Kašpara *Sternberka* a Františka *Kelovrata Libšteinského*, na ten čas nejvyššího purkrabí. Zbytečno bylo by zde ší-

řítí se o způsobu, jakým vyvolán do života tento v pravdě národní ústav, a o vysokých zásluhách, jaké si o něj a tím samým o celý národ vydobyli onino dva šlechtetní vlastimilové; věci ty jsou známy a pojednáno o nich obšírně na jiných místech. Zde ukázati třeba jenom na tu znamenitou okolnost, že založením Českého Musea utvořeno dávno žádoucí středisko veškerých národních snah, k němuž celý národ obracel zření své a odkud jako z nějakého ohniska vycházely oplozující paprsky na všechny strany.

Vlastně byl ústav ten čistě vědecký, a název jeho „vlastenské Museum“ oprávněn jen tím, že činnost ústavu hlavně a přede vším jiným měla zřetel k domácí vědě a k tomu co se vztahovalo na půdu a historii českou: avšak nemohlo býti bez toho, aby z interestu třeba výhradně jen vědeckého, když ustavičně obracen jest na předměty domácí, nevycházel se dosti brzo speciální interest pro *vše domácí vůbec*, odkudž není daleko k citu vlastenskému a odtud k uvědomění národnímu. Tak působilo Museum nepřímou i ku probuzování a šíření tohoto, tak i samy ony živly národnosti české málo příznivé, bez kterých se s počátku Museum obejít nemohlo, bezděky a dosti nevrle přispívaly ku probuzování se ducha národního. Ti pak již probuzení, kteří úplně chápali velikou důležitost ústavu takového, jakým bylo nově založené Museum, všemožně snažili se získati mu účastenství obecnstva, a snaha jejich nebyla marná. Do Musea co do společného skladiště snášel národ své nejdrahocennější poklady, schůzky společnosti musejní jakož i bohaté sbírky Musea staly se shromážděním vlastenských učenců, jichž častější spolu obcování, tím velice usnadněné, budilo a rodilo myšlenky dávající pod-

mět k novým podnikům, a zároveň s dobrým zdarem těchto rostla chuť i odvaha k dalším.

Tak záměry a účely ruchu národního pluly se vždy výše, a jednalo-li se prvním obnovitelům literatury české o pouhé zachování jazyka co drahé památky po slavných otcích zděděné: nyní uvědomělost národní, působením často zmíněných památek starého písemnictví utužená, a k tomu vládnoucí tak mocným orgánem, jakým bylo Museum, nespokojovala se více smutným úkolem, vyšňořit ještě naposled domnělou mrtvolu určenou již k uložení do hrobky, nýbrž odvažovala se na kříšení této mrtvoly k životu novému, usilovala o *zachování samého národu* co takového.

Tím vstoupilo hnutí národní do nové fáse.

5.

Bídny stav škol. Čeština na gymnasiích.

Měl-li národ probuzen býti k samostatnému životu, nestačila k tomu činnost pouze literární, neboť ta, měla-li prospěšna býti, předpokládala vždy půdu již tak dalece připravenou, aby v obecnstvu byla chuť ke čtení. Tato ale při všem pokroku národního ducha nebyla ještě v té míře rozšířena, aby literatura samojediná byla mohla mít tak mocný účinek. Bylo potřebí působiti přímo a bezprostředně na mysl lidu, a tu otvíraly se dvě cesty: *vychování mládeže* a *agitace mezi dospělými*. Obě tyto cesty nastoupěny jsou zároveň.

V první řadě úsilovných snah tehdejších vlastenců stála *otázka školní*, při níž jednalo se o to, aby školy

nižší byly odněmčeny, do vyšších pak češtině alespoň co předmětu vyučování přístup zjednan. Při té příležitosti nebude od místa, pověděti několik slov o stavu tehdejších škol v Rakousku vůbec a v Čechách zvláště.

Jako všechna odvětví zeměsprávy v Rakousku, tak jmenovitě i školství trpělo odvěkým šlendriánem, a možná bez přehánění říci, že člověk, který s nejlepším prospěchem prošel všechny veřejné školy v Rakousku od nejnižší až do nejvyšší, nenaučil-li se krom toho něčemu z vlastní péle, byl, co se týče těch věcí, jaké nyní počítáme ku požadavkům všeobecné vzdělanosti, úplným nevědomcem.

Ve školách elementárních naučily se děti vedle katechismu, jež musily nazpaměť odříkávati, z nouze číst, psát a počítat (tak zvané 4 species); o jiných vědomostech bídne placený učitel, který k výživě své odkázán byl vedle školy na šumaření, sám ničeho nevěděl, neřkuli aby žákům byl o nich něco pověděti mohl. Ten pak prospěch, jakého elementární školy poskytovaly, měla z nich v Čechách jenom mládež vesnická, neboť jedině na vsi byl ve škole jazyk český vyučovacím a učilo se českému čtení a psaní; ve městských byla na větším díle v triviálních školách zavedena němčina, t. j. třeba učitel musil mluvit s dětmi česky, poněvadž tyto jinak neuměly, učil je nicméně z německých slabikářů a lesebuchů čísti a německé diktando psáti, čehož přirozený následek byl ten, že dítě z takové školy vyšlé umělo česky mluvit a německy číst, ale neumělo ani česky číst ani německy mluvit. I katechismus musily se na těchto školách děti učit nazpaměť německy, ač mu ani slova nerozuměly. Proti této poslední nešvare hlavně čelilo horlení vlastenců, kterým by se na vyšších místech bylo

za zlé pokládalo, kdyby se byli zasazovali o počestění škol v zájmu národní osvěty; proti tomu však nic namítati se nemohlo, když si brali za pláštík péči o veřejnou bezpečnost, přimlouvající se o důkladnější vychování náboženské, aby z nedostatku jeho nebylo v zemi tolik zlodějů a nešifila se mravní zkáza a zpousta.

Tak zvané normální a hlavní školy byly beze všelíh výminky všude německé, ba nepřijímáno do nich ani děti německy ještě neumějících, což jmenovitě v Praze přísně zachovávalo. V prvních třech třídách vyučovalo se tam vedle náboženství jenom německé mluvnici, německým písemnostem (schriftliche Aufsätze), krasopisu a počtům (až do „reguladetri“); o jiných věcných vědomostech nebylo ani řeči. Jenom „lesebuchy“ obsahovaly některé chudíčky vyňatky z přírodnictví, zeměpisu a historie, bez pořádku a metody. Na příklad, jak se v těchto lesebuchách popularisovalo, uvádím z jednoho následující místo: „Der römische Bürgermeister Cicero gab seinem Sohne, welcher in Athen studierte, folgende Lehren.“ Mezi těmito naučeními opatrného pana purkmistra Cicerona bylo také jedno: „Ueber das Liegen bei Tische.“ — Z třetí třídy těchto škol přestupovalo se do gymnasia. Čtvrtá třída, která měla dva ročníky, zastupovala naši nynější nižší reálku, a mimo další zdokonalování v němčině učeno tam také kreslení, algebre, geometrii, počátkům stavitelství a něco zeměpisu. O přírodovědě nebylo také zde ani stopy. Z druhého ročníka čtvrté třídy přestupovalo se na ústav polytechnický.

Gymnasia, nazývaná jinak i školami „latinskými“ na rozdíl od „německých“ t. hlavních, též o nic lépe nebyla opatřena. Až do r. 1816 asi byl pro každý předmět zvláštní učitel, což potom změněno v ten spů-

sob, že ustanoveni učitelové třídní, kteří v oddělení „gramatikálním“ (nižším gymnasiu) postupovali se svými žáky po čtyry, v oddělení „humanitním“ (vyšším gymnasiu) po dvě léta vždy výše, zavázáni jsouce přednášeti ve třídách svých všechny předměty pro ně předepsané, vyjma jedině náboženství, pro něž byl na gymnasiu zvláštní profesor. Zároveň zavedeny nové učební knihy, a z předmětů vyučovacích dán výhost přírodnictví, které před tím bylo přednášeno dle dvou hubených knížeček, zvaných „Naturlehre“ a „Naturgeschichte“.

Hlavním předmětem na gymnasiích byla latina, které věnováno bylo nejvíce hodin týdně a v níž také žáci poměrně nejlepšího prospěchu docházeli. Z druhých předmětů přednášelo se náboženství, obzvláště v gramatikálních třídách, způsobem tak abstrusním, že se musilo každému odporným státi, nutíc k doslovnému ducha umrtvujícímu memorování. Z matematiky předepsáno bylo pro třídy gramatikální opakování toho, co žáci již uměli z hlavní školy, a bylo veliké štěstí, že to již uměli, neboť ze školní knihy, sepsané nad míru učeně a úsečně, byli by se tomu nenaučili. Teprve v třídách humanitních přednášela se algebra, a to dle knihy latinské. Učební kniha zeměpisu předepsaná pro první třídu gramatikální, tak zvanou „parvu“, obsahovala mathematickou a fysikální geografii, vědy to 9- a 10letým hochům, kteří nepřinesli k tomu nejmenší přípravy, nad míru těžko přístupné, tak že vyučování jim bylo pravé mučení, jak pro učitele tak pro žáky. Z dějepisu předepsán byl pro druhou třídu gramatikální, „principii“, dějepis Čech. Speciální zeměpis a dějiny středního a nového věku rozděleny byly na ostatní gramatikální a první humanitní třídu, „poesii“ zvanou, načež teprva ve druhé třídě hu-

manitní, „rhetorice“, následoval starý zeměpis a dějepis. Ale divnou nesrovnalostí při tom bylo, že římské starožitnosti, bezesouvislosti se římskými dějinami, přednášeny byly již v třetí třídě gramatikální. V oddělení humanitním nastoupilo místo mluvnic latinské a řecké čtení klasiků, k němuž přišla ještě německá a latinská slovesnost.

Že v takovém učebním plánu nebylo ani systému ani důslednosti, jest na bládní.

O jedné z předepsaných učebních knih třeba se zvláště zmíniti. Byla to „Geschichte Böhmens“, spisek na svůj čas velmi dobrý a tuším práce Cornovova (?). Tato kniha, zvláště kde byl učitel jen poněkud probudil národovec a uměl živým slovem napomáhati, působila na českou mládež velmi roznětlivě. Já na akademickém gymnasiu Pražském měl jsem profesora kovaného Němce, ale dobrého člověka, jakéhosi Ottenbergera, který býval dříve učitelem zeměpisu a dějepisu, nyní pak chudák přinucen byl přednášeti všechny předměty ve své třídě. Z těch arcíť rozuměl nejlépe těm, kterým dříve byl výhradně vyučoval, také s latinou to ještě šlo snesitelně, ale o matematice a řečtině věděl ubohý Ottenberger tolik jako nic. Následek toho byl, že se předepsaného rozdělení hodin nedržel, nýbrž přednášel střídavě jen latinu a zeměpis neb dějepis. Na matematiku a řečtinu došlo vždy teprv až v nejposlednější době před zkouškami, však ani tenkrát nebylo žádné přednášky, nýbrž pan profesor pouze nám naznačil, jak daleko se máme pro toto půlletí učit. Dle toho také odbyvaly se zkoušky z těch předmětů, a jak asi těžké byly, toho na příklad uvádím svou zkoušku z řečtiny za první semestr

třetí gramatikální třídy. Dostal jsem totiž jedinou otázku: „Jaká je to (Σ) písmena?“ a odpověď: „sigma“ měl jsem prvníčka jak by ji vyloupl, k nemalé své mrzutosti, neboť o něco více jsem přece věděl.

Ale pravou rozkoší pro nás byly jeho přednášky zeměpisné a dějepisné, a to jmenovitě v principii. Pro třídu tu předepsán byl zeměpis Rakouského mocnářství, a zmíněný svrchu Cornovův dějepis Čech. Poněvadž na tolik přednášek, jaké profesor Ottenberger mívál o těchto dvou předmětech (předepsány byly pro ně jenom dvě hodiny týdně), text školních knih nikterak nevystačoval, musil pan profesor přičiňovati ze svého: vypravoval nám s velikou oblibou o svých feriálních cestách po arciknížectví Rakouském, kde hlavně navštěvoval bohaté kláštery, v nichž panovalo neobmezené hostinství, zpomínaje s tajnou touhou na dobré časy, jaké tam mívál. S ne-menším zalíbením přednášel nám historii českou, jednotlivé partie šíře vykládaje a zvláště při skvělejších děle prodlévaje, i probudil tak ve mnohém mladém srdci první problesk lásky k vlasti a národu. Ó jak rádi jsme se ponořovali do zpomínek na dávnou slávu statečných Čechů, jak trpce želeli jsme ztracené samostatnosti své vlasti, jak dětské plány vymýšleli jsme v blouznivosti vlastenského zápalu k jejímu osvobození! A tak jako tu dále se zajisté i na jiných gymnasiích, i bylať kniha Cornovova neposledním faktorem u probuzování ducha národního v české mládeži. Ale neměla mítí dlouhého panování. Brzo větřeno cosi, a zavedena (tuším r. 1824) nová učební kniha „Oesterreichische Staaten-geschichte“, v níž dějepis jednotlivých částí říše vykázáno místo jen podřízené a jednáno o nich jen velmi povrchně a bez souvislosti.

O jedné věci musíme se tuto blíže zmíniti, poněvadž jest pro Rakousko charakteristická.

Pokračovati na gymnasiích u vyučování němčině nezdálo se býti potřebí, poněvadž se — mylně — za to mělo, že každý do latinských škol vstupující žák musí z hlavní školy náležitě býti v ní utvrzen. Jináče bylo s „druhým zemským jazykem“, s češtinou. Na hlavních školách se jí nikde nevyučovalo, a přece nemohla se neuznati toho potřeba, aby lidé, vstupující po skončených studích do různého povolání praktického života, uměli s lidem, s nímž se jim bylo stýkati, mluviti pořádně jeho jazykem, který nad to s větší částí byl jejich vlastní mateřskou řečí. Proto čas od času opakovala se z Vídně nařízení direktoriátu gymnasiálnímu v Čechách davaná, aby se na gymnasiích vyučovalo českému jazyku. Ale s těmito nařízeními bylo to zrovna tak, jako za naší doby s prohlášenou rovnoprávností jazykovou u soudů: jako ministerstvo Giskra-Herbst zapomnělo přiměřeně změnití jednací řád nejvyššího soudu, tak tehdejší studienhofkomise zapomněla jmenovati potřebné učitele češtiny na gymnasiích a určití jim plat. K tomu ke všemu byl tehdejší gymnasiální ředitel v Čechách, Pražský kanovník Pöllner⁴⁾, rozhodný ne-

⁴⁾ Tento Pöllner byl úhlavným trýznitelem Jungmannovým, kdykoliv tento učinil nějaký slabý pokus, vyhověti na akademickém gymnasiu vládním nařízením strany českého jazyka; důtklivého pokárání za to dostalo se mu při následující příležitosti. Když r. 1839 Jungmann obdařen jest od císaře Ferdinanda za své literární zásluhy řádem Leopoldovým, dávána mu ke cti od jeho kolegů slavná hostina, ku které pozván také Pöllner. Veselost hodovníků dosáhla značného stupně, an tu profesor náboženství Pösel, maltezák, Němec,

přítel všeho co bylo české, a z toho dá se snadno souditi, jak asi zmíněná nařízení byla vykonávána. Zadarmo je smrt, i záleželo tedy na pouhé obětavosti jednotlivých k tomu působných profesorů na gymnasiích, chtějí-li z ochoty věnovati češtině několik mimořádných hodin, nedbajíce na to, že tím popudí proti sobě ředitele. Že se tedy velmi málo dělo, uvěří každý. Ale přece přicházely čas od času s hůry dotazy na direktoriát, jak dalece vyučování češtině na gymnasiích prospívá. Pan ředitel rozeslal takovýto dotaz jednoduše prefektům 22 tehdejších gymnasií v Čechách, aby se vyjádřili, co se v té věci na jich ústavě stalo. Kterak vypadaly takové zprávy prefektů, o tom dostalo se mi příkladu, když jistý prefekt, proslavený to vlastenec a spisovatel, dal mně ku přečtení své vyjádření. Jakého tu bylo na několika arších vytáčení a okolkování, aby jednak nepohněval ředitele lži, že skutečně se něco stalo, jednak zase aby se nepřiznal vládě, že se nestalo nic! Byla to písemnost velepamátná, která by byla zasluhovala být zachována potomstvu.

ale muž poctivý a spravedlivý, rozjařen vínem, jal se chváliti a vynášeti vlastenecké působení Jungmannovo, při tom ale také ostře vytýkati Pöllnerovi jeho odpor proti němu. Končil pak těmito slovy: „Und was ist die Folge davon? Unser allverehrter Collega ist von der Regierung mit Verleihung des Leopoldordens ausgezeichnet worden, und Sie — haben ein D—k davon.“

Pražská universita. Jandera, Klar Bořivoj Presl, Jakub Beer. Studentské výtržnosti r. 1824. Stolicе státního práva českého.

Z gymnasia vstoupilo se do tak zvané „filosofie“, propravy to k vlastním studiím chlebovým. Tam se mělo dovršit vzdělání mladíka z gymnasia vyššího; co na tomto promeškáno, mělo být zde vynahrazeno. Předměty vyučovací byly: náboženství, filosofie, matematika, fysika, filologie latinská a řecká, přírodopis a všeobecný dějepis, rozdělené na dva roční běhy (až asi do roku 1820 bývaly tři roční běhy). V jaké míře kde (filosofická učiliště byla v Čechách kromě Prahy ještě v Budějovicích, v Plzni, v Litomyšli a v Mostě) účelu naznačenému vyhověváno bylo, záleželo hlavně na silách vyučovacích. V Praze alespoň nebyla „filosofie“ nic jiného nežli ústav, ve kterém mladší přísné gymnasiální kázně zproštěni, dříve nežli vstoupí do praktických studií svého budoucího povolání, měli se vybouřit a vyvztekat.

Veliká vada učebního plánu byla, že právě ty dva předměty, které jsou nejhlavnějšími faktory vyššího vzdělání, přírodopis a dějepis, byly obligátní jenom pro studenty od školního platu osvobozené, čímž zlehčována jejich důležitost, nad to pak mladíkům zámožnějším udělováno privilegium nevědomosti.

Náboženství bylo za nezapomenutého Bolzana ovšem vzdělavatelným, avšak po odstranění výtečného toho muže stali se nástupci jeho lidé, kterými pro neschopnost anebo jesuitský zelotismus jenom v lehkost dáváno. Ne-

zřídka stávalo se, že co profesor náboženství ve své přednášce tvrdil, profesor filosofie v nejbližší své hodině vyvracel.

Mathematiku přednášel Jandera tak důkladně, že v běhu jednoho roku, jenž tomu předmětu věnován byl, nikdy s ním hotov býti nemohl. Ostatně byl profesor tento, vyhlášený za pedanta, muž vysoce spravedlivý, a uměl si vymáhati úctu od svých posluchačů. Profesor fysiky Halaška byl nevědomec, který sice sepsal školní knihu ve 3 dílech, avšak ani sám podle ní přednáseti nedovedl. Při něm považována fysika více za hračku (pro experimenty, které se konávaly) nežli za vědu.

Klasickou filologii přednášel Klar, muž nevědného vzdělání, který by byl na studentstvo mohl mocně působiti, ale známá jeho úplnost zbavovala jej vši vážnosti, k čemuž přistupovala i zakrnělá postava hrbatého mužíka, což obě činilo jej terčem nejsprostších urážek rozpustilé mládeže. „Bubnovati“, totiž dupati a holemi o zem tlouci při Klarových přednáškách byl tradiční obyčej každé „logiky“ (tak zval se první ročník filosofických studií, druhý slul „fysikou“). Představme sobě 400—500 bujných mladíků, 16- až 20letých, kterým ponejprv dovoleno hole nosit, konfit a veřejné hostince navštěvovat, a kteří od profesorů oslovováni byli titulem „pane“ (na venkovských gymnasiích leckterý profesor dovoľoval si gymnasistům ještě tykat ano i za uší je tahat), pospolu do veliké síně vecpaných, a pochopíme, že bylo nesnadnou úlohou pro profesora, udržeti své posluchactvo při náležitém tichu a napjaté pozornosti. Což teprv profesor, který sám v lehkost se dával a jehož směšné posunky, kdykoliv opravdově se rozzlobil anebo jen rozzlobeným se stavěl, jen ještě

k větší veselosti povzbuzovaly! Rozumí se, že jeho přednáškám vyhýbalo se solidnější studentstvo, poněvadž při takových okolnostech nemělo z nich žádného prospěchu, a tak zbývali jenom svévolnější a nezbednější, kterých však bylo vždy dosti, aby tropili právě pekelný hřmot.

Profesary přírodopisu a dějepisu měly důležitost jen podřízenou, a studentstvo chovalo se velmi nedbale k těm předmětům, jimž ani učební plán sám nepřikládal stejné důležitosti s ostatními. Ano Karel Bořivoj Presl, profesor přírodopisu, ustanovený brzy po roce 1830, stal se v jisté míře pro své pedantství a svou neomalenost nástupcem Klarovým co terč studentské rozpustilosti.

V přednáškách ostatních profesorů chovalo se poslušně arcí slušněji, ano při oblíbenějších dost tiše a pozorně; avšak cítilo-li se se strany profesorovy něčím uraženo anebo nemile dotknuto, neopomíjelo dávat na jevo nevrlost svou „bubnováním“. Nejpokojnější chovali se studenti při profesorovi náboženství Beerovi (později generálu velmistru křižovnickému), jenž uměl sobě dodávati přisným a vážným chováním nad jiné větší autority. Ten člověk, jenž ostatně byl kovaný Němec a nenávidník Čechů, jakým se také osvědčil v poslední době života svého na sněmě českém, vykládal nám tajemství víry způsobem někdy až příliš názorným, přirovnávaje na př. nezrušitelné znamení, jakého dříve nabývá působením některých svátostí, k tajné známce na bankovkách; nebo věčnost pekelných trestů líče obrazně v podobenství velikého, v tmavém prostoru zavěšeného kyvadla, které bez ustání uprostřed děsného ticha hučí příšerně „immer — nimmer, immer — nimmer“. Takové a podobné věci poslouchali jsme ještě

trpělivě, myslíce si při tom svůj díl; ale jednou přece profesor Beer přecenil trpělivost naši, neostýchaje se tvrditi, že Hus odsouzen byl zcela správně *dle staročeského práva*. To bylo příliš mnoho pro nás, i odpověděli jsme mu jednohlasně tak hřmotným „bubnováním“, že tím neobvyklým výjevem překvapen a zděšen všech se zarazil, neboť stalo prý se mu to ponejprv za jeho profesorování.

Tentýž profesor Beer trestal studenty, kteří v době založení Matice České sbírali mezi spolužáky svými příspěvky na vlastenecký ten fond, první třídou z mravů.

Volných předmětů přednášeno bylo na filosofické fakultě jenom po skrovnu. K nim náležela i čeština, které však profesor Nejedly nedělal mnoho cti. Považoval ji za dobrý prostředek zvýšení svých příjmů (prodáváním svých mluvnic, a jak tomu chtěli zlí jazykové, i vysvědčení), a nebyl nikterak spůsoben, kathedře té osobní zásluhou dodati nějakého lesku. Dokonce po nešťastném boji svém za y, ve kterém se dal zavést i až k sprostému udavactví na Jungmanna, ztratil poslední zbytek vážnosti. Nejoblíbenější z předmětů volných byla v letech třicátých aesthetika, již přednášel tehdejší profesor Müller, mívaje četné a vybrané auditorium i z kruhů nestudentských.

Studentský život „Pražských filosofů“ byl — ovšem jen poněkud — podoben buršáckému životu studentů na německých universitách (který se vší neplechou svou uveden k nám teprv za konstituční éru Rakouska co vzácný kvítek vzorné kultury německé). Tolik jisto jest, že z Pražských studentů byli „filosofové“ nejhýřalejší: pitky, odvážné hry a jiné prostopášnosti byly v jisté době na denním pořádku; nezářka přibázely se i pra-

nice, jakož jmenovitě stalo se roku 1824, že množství studentů, nejvíce „filosofů“, pro opakované hospodské výtržnosti s tovaryši řemeslnickými, na výslovný rozkaz císaře Františka, který toho roku Prahu navštívil a v divadle si Štěpánkova „Čechů a Němců“ zahrál, dal, za trest odvedeno jest k vojsku. Později se poměry tyto valně zlepšily, a to ne bez mravního působení zmáhajícího se ducha vlasteneckého, o čemž promluvíme později.

O ostatních fakultách zbývá nám málo říci. V theologickém semináři vládl duch na všecken způsob liberálnější nežli za našich dob, jmenovitě po zavedení koncordátu. Fakulta lékařská nebyla tehdy ještě dospěla k pozdější své slavné pověsti; mnohem výše stálo studium právnické, na němž nad jiné vynikali profesorové Helfert, Schuster, Fischer a Gustav Kopetz. Jakožto kuriosum budiž tuto podotknuto, že v seznamech přednášek na juridické fakultě Pražské po dlouhá léta vedla se také stolice *českého státního práva*, o němž v rubrice: „Wird vorgetragen“ zaznamenáno bylo: „von einem zu ernennenden Supplenten“.

7.

Snahy vlastenců o reformu škol. Sláma, Vinařický. České duchovenstvo a učitelstvo.

Takové zřízení mělo školství české až do r. 1848 bez podstatných proměn. Jak viděti, nebyl v něm na národní živel český brán žádný ohled. Tomuto poslednímu aspoň ve skrovné míře průchod zjednatí bylo úče-

lem nejhorlivější snahy přednějších vlastenců. Tužby jejich nenesly se vysoko: chrániti školy vesnické před germanisací, jakou jim hrozila přílišná úřední horlivost jednotlivců, kteří sice beze všeho vyššího pokynutí, ale v dobrém vědomí bezpečnosti co členové všemohoucí burokracie rakouské, na svou pěst a odpovědnost šířili němčinu, i do posledních útočišť, kamž ubohá čeština byla se uchýlila, ji vtírajíce; spůsobiti, aby se ve školách městských alespoň náboženství přednášelo jazykem národním, na školách pak hlavních a na gymnasiích aby vedle jiných předmětů i jazyku českému bylo vyučováno — to bylo non plus ultra vlastenských jejich přání. Myslití na úplnou rovnoprávnost obou zemských jazyků ve školách, o kterou ještě nyní musí se vésti tak tuhý boj sotva s polovičním prospěchem, nemohlo za oněch dob napadnouti nikomu — přednost němčiny, jako věc, která se sama sebou rozumí, uznávána byla tehdáž tak všeobecně, že ani nejmělejší naděje sanguinika netroufala si vystoupiti tak vysoko, aby v nějaké daleké budoucnosti očekávala v tom rozhodný převrat. Jednalot se tehdejšími národovcům jenom o to, aby jazyk český nevyhozen byl docela z vlastního domova, a byt' měl v něm trpěn býti jenom co odstrkovaná popelka.

V prvním šiku statných bojovníků za práva národu bylo několik šlechtických kněží, z nichž před jinými sluší jmenovati Vinařického, tehdáž arcibiskupského ceremonáře, Vránu, děkana Mirovického, a Slámu, zámeckého kaplana na Orlíce, později pak faráře v Chrásticích. Mužové tito byli neunavni v hájení práv řeči národní ve školách.

Pamětihodné jest v tom ohledu pojednání Slámovo „O škodách z německého vychování mládeže“ v „Časo-

pise pro katolické duchovenstvo" (1831 a 1832), dílem pro svůj obsah, dílem pro následky, jaké mělo. K jakým prostředkům obrany národnosti české sáhati musili tehdáž vlastenečtí spisovatelé, vidno z toho, že Sláma, tento muž neobyčejné osvícenosti, co mocného důvodu proti uvádění němčiny do škol národních dokládá se okolností té, *kterak známostí němčiny stávají se lidu českému přístupnými všeliké nemravné, bezbožné a podvrtné spisy německé, státu i církvi nebezpečné.* Horlivě pak přimlouvá se Sláma za vyučování češtině též na školách pro děti německé.

Výtečný tento článek Slámův přeložen byl do polštiny, kterýžto překlad však vzbudil pozornost gubernia halického, jenž o tom ihned zprávu podalo do Vídně ministerstvu. Z toho nastalo vyšetřování proti redakci „Časopisu pro katolické duchovenstvo“, kterou dle jména vedl kanovník Václavíček, v skutku ale Vinařický. Tento zvláštním dlouhým a dosti ostrým spisem bránil časopis proti podezřívání směru jeho, i dovedl toho šťastně, že věc usnula.

Ještě při dvojí pozdější příležitosti pozdvihl Sláma vážného hlasu svého ve prospěch národních škol českých. Roku 1835 totiž pokoušel se krajský úřad Písecký o zavádění němčiny také do škol vesnických, proti čemuž Sláma se svým přítelem Vránou ozval se rázným protestem vládě zemské podaným, ve kterém neostýchal se takové poněmčování lidu nazvati politickou vraždou nad Českým národem páchanou. Když pak roku 1838 z rozkazu císařského vyslechnuty měly býti hlasy znalců stran opravy triviálních a hlavních škol, sepsal o tom Sláma dlouhý památný spis, který ovšem, jako mnohý

jiný v oné době, žádoucího účinku neměl, jsa jednoduše ad acta položen.

Tak všechny usilovné snahy těchto horlivých národovců o školství minuly se sice s výsledkem pozitivním, avšak měly alespoň účinek negativní ten, že zamezily poněmčování i škol vesnických.

Vůbec musí se vděčně uznati, že žádný stav v Čechách nechtal poměrně tolik vlasteneckých horlivců a podněcovatelů jako stav duchovní. Rekrutovalo se zajiště duchovenstvo české hlavně z oné třídy lidu, která jediné zachovala svou národnost neporušenou, ze stavu selského totiž, jako s druhé strany největší kontingent k úřadům stavělo šosácké měšťanstvo. Selský synek méně snadno se v studiích odcizoval národnosti své nežli synek městský, od maličkosti německému žvatlání uvyklý, vstoupiv pak do semináře nalezl tam již jakési ohnisko vlasteneckých snah; neboť mladí bohoslovci, žijící pod řádnou kázní, nebyli z duševní činnosti vytrhováni žádnou příležitostí k hýření, pospolným pak obcováním jarých jinochů, v jednom šlechetném účelu spojených, vzbuzoval se smysl pro vyšší interesity. K tomu i to přistupovalo, že na jediné theologické fakultě popřáno jazyku národnému nějakého místečka, totiž v pastoraíce, a že jediná theologie měla orgán český v „Čas. pro kat. duch.“, vydávaném od Pražské arcibiskupské konsistoře. Mladý kněz tedy vystupoval ze semináře národně uvědomělý, v duchovní správě pak obcovati mu bylo s lidem mnohem blížeji a důvěrněji nežli v kterémkoliv jiném povolání, pročež také on nejlépe znal a cítil potřeby a tužby jeho, a ve své vlastnosti co jeho duchovní pastýř pokládal za svou povinnost, vedle péče o jeho duševní blaho nejenom ujímati se ho naproti

besprání jemu čtenému, nepřítel uváděl jej na cestu, jímž by vlastním přičiněním — když odpírali mu pomoci ti, kterým náleželo ji poskytovat — dospěti mohl k zlepšení svého vzdejšího bytla.

Toho lze bylo dosáhnouti jenom větší vzdělaností, a proto byl zřetel vlasteneckých kněží českých obrácen hlavně na vzdělávání lidu, k čemuž když školy ukázaly se býti nepostačitelnými, byl jediný prostředek čtení dobrých knih v jazyku mateřském. A v tom ohledu naše duchovenstvo získalo si nebynoucí zásluhy o lid český povzbuzováním jej ke čtení vzdělavatelnému jednak půjčováním mu vlastních knih, jednak zakládáním školních a obecních bibliothék. Tak stalo se duchovenstvo české pravým šířitelem osvěty v národu, pamětlivo povinností svého vznešeného povolání a vstupajíc v šlépěje prvních hlasatelů evangelia mezi národy evropskými. Pochybujeme, že by se podobná chvála v stejné míře a se stejným právem hlásati mohla o současném kněžstvu některého jiného národa. Mnohý duchovní valnou část svého jmění, ba celé jmění své vynakládal na kupování dobrých knih pouze k tomu účelu, aby je půjčoval svým osadníkům. Nezapomenutelný zůstane v tom ohledu zpanilomyslný Kamaryt, exposita v Klokotech, jehož památka dosavad trvá u vděčné paměti Tábořanů. Jiný šlechtník toho stavu, kněz Hanikýř, štedrým odkazem stal se zakladatelem literárního ústavu, který měl blahodárný vliv na obecné čtenářstvo české — Dědictví Svatojanského.

Za příkladem duchovenstva kráčelo i statné učitelstvo, které též brzy se zmohlo na zvláštní orgán, „Přítele mládeže“. Učitelstvo závodilo s duchovenstvem

v poezii a v umění rozsvětlil osvěty rozšiřováním knih,
a dobrá polovice spisovatelů českých té doby našla
jednoho z obou těchto stavů.

8.

**České studentstvo. Slávy dcera. Myšlénka panela-
vismu. Slovanská vzájemnost. Vlastenectví co živel
ušlechťující.**

K duchovenstvu a učitelstvu přidružoval se pomalu i třetí živel národního ducha budící — *studentstvo*. Po rukopisech Kralodvorském a Zelenohorském nic v takové míře nepůsobilo na vlastenecké roznícení mladých srdcí jako Kollárova „Slávy dcera“, vyšlá pod tímto názvem ponejprv roku 1824. Až dosavad byly básnické plody novočeské literatury velmi chatrné, samé to následování cizích vzorů, a žádný z nich nevyňikal nad prostřednost, jakkoli mezi nimi samými byly relativně rozdíly značné. To však nic nevadilo, aby při úplném nedostatku vší kritiky jeden básník z přátelství nepodkuřoval druhého, jistě i též vzájemné služby od něho, a tak stalo se, že chudičká literatura naše brzo měla své Anakreony, Horáce, Klopstoky atd., což ale vše bylo jenom holou zdvořilostí beze všeho významu. Charakteristické jest, kterak čmáral Štěpnička, přišed za úředníka do Prahy, představoval se Jungmannovi při návštěvě jemu učiněné: „Já jsem český básník, ale ne takový jako ti druzí, nýbrž takový jako na př. Schiller.“ Samo první vydání básní Čelakovského zaniklo nepovšimnuto v povodni podobných sbírek veršované prosy.

Jak mocný, tedy musil být i účinek díla, které, jako „Slávy dceru“, s vysokou cenou básnickou — prvnímu též úkusem toho draku v novočeské literatuře — spojilo sápal nejprosačnějšího vlastenectví. Již první vydání, roku 1821, pod názvem „Básně“ vyšlo, vzbudilo všeobecné nadšení zvláště svým „Předzpěvem“, který vynikal neobyčejnou silou byl svého času v ústech vši probudil české mládeže. A což teprv rozmnožené vydání druhé, v němž Boha plný pěvec objímá veškerý svět slovanský, tu v dojemný žalospěv vylévaje hoře srdce svého nad hroby vyplněných a umořených kmenů, tu co bystrosraký věstec do budoucnosti pohlížeje slávu a velikost prorokuje Slovanstvu od nynějšího světa uznávanému; hned s Danteovským hněvem nové peklo klene pro nepřátele Slovanů, hned nebe staví, aby tam příznivce jejich uhostil. Od těch dob neopakoval se v národu našem podobný úkaz tak všeobecného entusiasmu, jaký vzbuzen byl vše uchvacujícím vzletem mocného génia Kollárova. Nynější střízlivé pokolení nemá ni adání, k jaké výši v oněch dobách povznášelo se blouznivé vytržení vlastenské mládeže české, podnícené Kollárovou „Slávy dcerou“.

Avšak nejenom intensivně sesílen jest nesmrtelným básníkem cit národnosti, nýbrž i extensivně rozšířen na všechny příbuzné kmeny, zahrnuté ve společném názvu Slovanů. Jestliže „Libušin soud“ a „Kralodvorský rukopis“ pomohly k živějšímu uvědomění specificky českému vlastenectví, probudil Kollár svou „Slávy dcerou“ u Čechů i ideu Slovanstva, která onomu byla náramnou, neocenitelnou posilou. Nebylo-li budoucnosti pro národ náš v osobní jeho individualnosti, k čemuž arcí v oněch dobách hlubokého ponížení málo se podobalo, měl aspoň

v pol-
a do
jeďr

...slovanskou co člen 80ti-
i snahy jeho k zachování
v myšlence, že s nimi sym-
ano vytvořila se strana,
pohlíkela k Rusku jako k přirozenému
národů slovanských a jedinou
od budoucí nadvlády v Evropě
tehďáz ještě hluboko v absolutismu věstí-
slavného státu. Již tehďáz obíraly se blouznivé
veliké slovanské federace, která, jak známo,
byla tajnými spolky, rozšířenými v Rusku
mezi vojskem, jimiž způsobeno bylo roku 1825
Petrohradské povstání proti cari Miku-
Snahy tyto byly v Čechách dobře známy, vzbuzu-
jící v povahách sanguinických předčasně, ničím neopráv-
né nádeje.

A však ke cti zdravého rozumu národa Českého
třeba konstatovati, že tato „ruská strana“ mezi vlastenci,
jejíž duší byl nebožtík Hauka, byla jen slabá proti ve-
liké většině těch, kteří jedinou spásu národu vyhledávali
v něm samém, v jeho statné příčinnivosti a vytrvalosti
na dráze nastoupené, která vedouc k duševní osvěťe
musila touto samou vésti také k materiální jeho eman-
cipaci. Proto však tyto stříslivější vlastenci nepodceňo-
vali bližší lnutí k ostatním příbuzným národům slovan-
ským, z něhož, ani na stránku politickou nehledě, vždy
plynouti musil značný prospěch, alespoň jazyku a litera-
tuře, pročez toho pilni byli, aby se všemožné seznamovali
s nářečím a literaturami jinოსlovanskými.

A prospěch ten skutečně dostavil se: až do ny-
nějška zdomácnělo nejen ve spisovni řeči, nýbrž i
v obecné mluvě české veliké množství slov původu june-

navrátil polského a ruského, k nemalému obohacení jazyka; seznámení pak se s literaturami ostatních Slovanů působilo mocně na osvětlení původní povahy národnosti české, jejížto slovanský ráz stoletým vlivem německým nemálo byl utrpěl.

Tak provozována jest vzájemnost slovanská od národovědců českých dlouho před tím, nežli Kollár zvláštním spisem „Ueber die literarische Wechselseitigkeit der Slawen“ ji v soustavu uvedl. — Samu sebou se rozumělo, že kdekoliv si přisoboval čestného názvu „vlastenec“, považovati musil za svou povinnost, pěstovati pilněji při nejmenším jedno nářečí jinoslovanské, s ostatními pak alespoň tak dalece se seznámiti, aby bez veliké obtíže mohl spíšům v něm sepsaným rozuměti. —

Šíření se smýšlení vlasteneckého mezi mládeží českou mělo ještě jednu stránku, až dosaváde málo všimnou, proto však neméně důležitou a v ohledu kulturním velozajímavou. Mínil *zusehntující vliv na mravnost*. Každý zajisté, kdo vřelou láskou přilnul k národu svému, v očích světa opovrhnutému a většinou samým sebou povrhujícímu, učinil tím obětí nemalou, neboť vymknuv se takorážka z obecných kolejí, v nichž tehdejší svět se pohyboval, vydával se vědomě utrpenému politování jiných, mase připraven býti na to, že lidé po ulicích budou na něj ukazovati prstem co na nějakého podivína, který nemá svých pět pohromadě aneb má o kolečko víc, musil vzdáti se naděje v někdejší skvělejší anebo jen schopností jeho přiměřené postavení v životě, slovem, musil takorážka posvětit se věci, již podporovati byl zvolil za cíl svého působení. Vědomí tak veliké oběti musilo mladíka, který měl dosti odhodlanosti k podstoupení jí, nemálo povznášeti v jeho mysl, neboť cítil se skutečně

na vyšším dašerním stanovišku, nežli veliké stádo lidí obyčejných. Tato oprávněná hrdost pobádala jej, aby se v každém ohledu stal hodným takového vyššího mravního postavení; s jiné pak strany šlechtnost a vznešenost idey, pro kterou zaujat byl, nedopouštěla, aby kdy uvázl v kalu vědních prostopášností — mysl takového mladíka nesla se v každém ohledu výše. A měl-li platně prospěti vlasti a národu, musil se přičinit, aby se k tomu způsobným učinil, a to přede vším vyhledáváním vyššího vzdělání; neboť to přesvědčení bylo již všeobecné mezi probudilými národovci, že nelze dosáhnouti žádoucího cíle cestou násilnou, než toliko mravním působením kulturního povznesení národa. Konečně, chtěl-li mladý vlastenec, aby národ jeho tak velice ponížený zase k náležité cti byl přiveden, musil k tomu přispěti též příkladem vlastním, pročež bedlivě se vystříhaje všeho, co by dobré pověsti jeho mohlo škoditi, pilně byl všemožné správnosti v životě svém, zakládaje sobě nemálo na mravní zachovalosti a počestnosti. Doslovně pravda jest, že nejeden mladík stav se vlastencem zachráněn tím byl od mravní zkázy, a že od té doby, co smýšlení národní se mezi studentstvem zmáhalo, toto i méně zhyžlým se stávalo.

Nelze ovšem tvrditi, že by toto pravidlo nebylo připouštělo výminek, ale těch bylo velmi pořídku, a člověk takový, který pod rouškou vlastenectví tropil jakoukoliv neplechu, považován byl za prašivou ovcí a netrpěn v žádné lepší společnosti.

Pospíšil, Špinka, Neureutter, Musejník.

Mesi tím utvořil se byl mimo Prahu zvláštní literární střed v Králově Hradci přičiněním podnikavého knihtiskáře *Pospíšila*. Byl to nový, svěží ruch v literatuře, první problesknutí samostatného ducha, který ji pronikl bujarým životem a podnítl k vydávání vlastního plodu. Kolem čilého *Pospíšila* shromáždil se hlouček dobrých, vydatných sil, mezi nimiž zvláštní účinnosti vynikali *Klicpera*, *Ohmela*, *Ziegler* a mnohovelebná svého času *Rettigová*. Vlastenská horlivost toho kruhu, kde v důvěrné přátelském obcování jeden druhého podněcoval k pilnému vzdělávání národní role, všichni pak spolu šlechetně závodili v blahodějném díle, učinila s Hradce ohnisko neobyčejné dosud literární činnosti. Ochotnost *Pospíšilova*, vytisknouti každý český rukopis, který mu přinešen, povzbuzovala pozvané i nepozvané k spisování, a brzo zaplaveno bylo české obecnostvo spoustami knih, jichžto veliká většina byla ceny velmi pochybné, ano naprosto chatrné. Ale tehdejší obecnostvo bralo za vděk, a jakož každý, kdo se přiznával ke smýšlení národnímu, pokládal za nevyhnutelné, osvědčiti ji nějakým plodem literárním, ať podařeným nebo nepodařeným: tak a druhé strany každá sebe nepatrnější knížečka česká považována za obohacení literatury, a tím spůsobem, vždy dále a dále šířilo se milování jazyka mateřského a národní uvědomění. Byla to šťastná idyla dobráckého vlastenčení, kterou charakterisovala také nastalá móda, přikládati si ke křestním jmenům i jiné,

ryze česká, na mnoze teprv nově vymyšlená. Tak nazval Ziegler Pospíšila pro známou hostinnost jeho Hostivitem, sám pak přijal jméno Liboslav a Magdalena Rettigová jméno Dobromila. Za tímto příkladem vyrojila se brzy celá hejna všelijakých —slavů a —mildů, až nevinná ta hračka postrašila i samu vládu, která věřila v tom tajné jakési sbratření dle vzoru a příkladu vláských karbonářů, což mělo za následek, že přišlo k vyšetřování a ku přísným výsledkům na krajském úřadě Kralohradeckém.

Ze spisovatelů kruhu Kralohradeckého v každém ohledu vynikal nad jiné *Klicpera*, jehož samorostlá až někdy hravá původnost byla úkazem všeobecnou pozornost vzbuzujícím. Pomalu přiblažovali se k tomu kruhu i vzdálenější síly spisovatelešské, jmenovitě z Prahy Čelakovský, Chmelenský, Hanka, až našlo se dosti spolupracovníků k vydávání almanachův, v nichž zastoupení byli přednější beletristé čeští a kteréž pořádal profesor Chmela.

Pospíšilův příklad povzbudil k následování nakladatele Pražské, kteří počali vyvíjeti zvýšenou činnost; mezi těmi zaujímali první místo vdova Vetterlová (vlastně Špinka, ředitel závodu jejího) a Neurentter. Arciť byla tato činnost obrácena s větší částí na knihy modlitební, pak spisy pro mládež anebo ku potřebám školním sloužící, jakožto nejzjistnější, avšak hlavní věc byla ta, že přibývalo českých knih, tedy také českých čtenářů, a tím samým láska k mateřštině vždy hlouběji vnikala do lidu. Zisk pak ze spisů, dobře iice prodávajících ale literárně nepatrných, byl nakladatelům náhradou za oběti, jaké s sebou přinášelo vydávání knih lepšího druhu, ale jen omezeného čtenářstva nacházejících.

Dležno uznati, že zvláštní literární život let dvacátých byl namnoze následek podnětu od čilého Pospíšila vycházejícího, a jestliže tohoto nakladatelská a přátel jeho spisovatelská činnost měly také některou malichernou anebo slabou stránku, leželo to skoro více v poměrech časových nežli ve všeobecné křehkosti lidské, a plynulo přirozeně z daných okolností. Tak mladé literaturě, jako byla tehdejší česká, nelze obejít se bez jednotlivých úkazů omluvitelné naivnosti, které pozorovatel na vyšším stanovisku stojící musí ovšem spatřovati ve světle dosti smíšeném. To však nikoliv neumenšuje veliké zásluhy Pospíšilovy, jaké si získal o rozkvět národní literatury podnikavostí svou v době, kde nikdo jiný kromě něho neodvážil se na tak pochybnou spekulaci.

Roku 1897 učiněn v literatuře důležitý krok ku předu založením časopisu musejního co vědeckého orgánu Musea Českého. Tím skutkem důležitý tento ústav, tak účinný ku probuzování a podněcování vlastenských snah, zasáhl bezprostředně v literaturu samu, utvořiv jakýsi střed pro její až dosavad jen ostýchavé vědecké pokusy. Tehdejší veřejné poměry ovšem nebyly ještě takové, aby Museum, povinno jsouc obracet zřetel svůj stejně k oběma národnostem v zemi, bylo mohlo zvoliti si orgán výhradně jen český; ano musilo býti považováno za nemalou koncesi většině obyvatelstva zemského učiněnou, že vedle německého *Monatschriftu* popřáno skrovného místčka i českému čtvrtletníku. Zásluha o to náleží zcela osvědčenému patriarcha národu našeho, Palackému, který proti malomyslnému domnění Dobrovského a presidenta musejního hraběte Kašpara Šternberka, že pozdě a marně jest mysliti na vzkříšení národu Českého, rozhodně se opřev, jmenovitě Dobrovskému ostře domlouval,

že on, přední muž národa svého, po celý život téměř nic nenapsal a nevydal jazykem českým. „Budeme li všickni tak se chovati,“ pravil v spravedlivém rozhořlení, „ovšem zahynouti musí náš národ hladem duchovním; jáť aspoň,“ doložil, „kdybych byl třebaš cikánského rodu a již poslední jeho potomek, ještě za povinnost bych si pokládal, přičiníti se všemožně k tomu, aby aspoň čestná památka po něm zůstala v dějinách.“ S Palackým souhlasil a jej vřele podporoval šlechtatý, zpaniloduchý hrabě František Šternberk, a to rozhodlo. *Tas-tae molis erat*, tak úsilného naléhání bylo potřeba, aby konečně prezident Musea rozhodl se pro pokus, jemuž sám dobrého výsledku netušil.

A hle, důvěra Palackého nesklamala. Časopis německý, jehož redakce taktéž jako českého svěřena jemu, při všem uznání, jakého se mu veřejně dostávalo, nemohl získati si dostatečného obecenství, ba ani sensační pochvala Götheho, jejíž Kašpar Šternberk v úzkosti své volal na pomoc, v Berlínských „Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik“ (1830) nemohla mu pomoci na nohy, tak že výbor musejní konečně roku 1831 nucen se viděl, zastaviti jeho neprospěšné a příliš drahé vydávání. Naproti tomu český čtvrtletník, jehož začátky byly mnohem skrovnější a jemuž v době literárního kvašení zápasiti bylo s nemalými obtížemi, prosperoval pohnutě vždy více a bez materiální škody Musea, ano v málo letech stal se orgánem a ohniskem všeho vyššího literárního ruchu. Tím ponejprv zřejmé ukázáno světu, že v Čechách převaha v oboru duchovním nepopíratelně náleží šlechtě slovanskému, národu Českému.

Jakož pak všechna zásluha, o založení časopisu musejního náleží Palackému, tak i nemenší zásluha získal

si o literaturu opatrným a rozváženým jeho vedením po celých jedenáct let. Nejenom že jej povznášel k výši a důležitosti právě naznačené, nýbrž on i rozhodně přispěl k ustálení nového spisovního jazyka českého, obzvláště v oboru rády, když stejně se vyhýbaje i ustrnutí stá-
roverek i nerozumnému novotění mnohých opravců, sa-
cheval mu pokud možná starý ráz, ale zároveň také jej přispůsobil požadavkům novověkým. Tak stalo se, že k Masejakům pohlíženo zároveň co ke vzoru dobrého ja-
zyka i slohu českého, jež sobě mladší spisovatelé za příklad brali a z něhož se správně psátí učili. Toho času
vyjít každého nového svazku jeho očekáváno v obecnos-
tvu s netrpělivostí, a obsah jeho dychtivě pohlcován,
neboť v něm pomalu soustředilo se vše, co se jakkoli
dotýkalo interestů vlasti a národa.

10.

Studentská propaganda. Vlastenci. Čelakovského „Ohlas písní ruských.“

Smyšlení vlastenecké čím dále tím více šířilo se
mezi studující mládeží, která valněji nežli kdy před tím
začala se přihlašovati k národu, vyvíjejíc nadšenou hor-
livost pro všeliké snahy k jeho povznesení. Ze studentů
stali se praví apoštolové národní myšlenky, kteří o prás-
nách do všech koutů vlasti se rozptýlice hlásali lidu
zvěst o vzkříšení jazyka českého, a slovem i skutkem
rozmýšleovali v prsou domů neuvědomělých skrytou jiskru
lásky mateřské řeči a budili cit spravedlivé nevole nad
nezaměstnáním, ponižením národa. Oni co nejrychlejší

podporovali vlastenecké duchovenstvo v rozšiřování českých spisů, a mimo to hlavně společenskými zábavami: výlety k místům památným, ochotnickými divadly, pořádáním věnoček a merend, spojených s deklamacemi, veselými schůzkami zpěváckými i soukromým obcováním působili mocně zvláště na mladší svět a dorůstající nové pokolení. Někdejší sláva a nyníjší povrženost národu, povinnost ujmouti se ho a pracovati k novému jeho zvelebení, prostředky k dosažení toho cíle, pokroky národni literatury a blouznivé sny o lepší budoucnosti, to vše, co vlastní jejich nádra naplňovalo smíšenými city bolu a slasti, vlévali do prsou mladých přátel, přistupnějších šlechtnému hnutí nežli mysl pokolení staršího, naplněná starostmi a sklíčená klopotami života. Jmenovitě obracováni byli takové snahy o získání proselytů k ástle pleti, která žvaným kazatelům s oblibou naslouchala. Ujalo-li se pak dobré směř v něžném, vnímavém srdci dívky, stala se z ní nadšená horlitelka pro věc, k níž byla přilnula s plnou vřelostí ženského citu. Její zápal a příklad unášel s sebou neodolatelnou mocí i jiné, zvláště mladky ji obletující, ba nezhídka stávalo se, že taková ohněm vlasteneckým planoucí dívka i vlastní rodinu převrátila a z rodičů před tím lhostejných a netečných učinila příznivce a podporovatele národní věci.

Takové bylo blahodárné působení probudilého studentstva na venkově, a následky jeho počaly se brzy jevit i v důležitějším ruchu národním po vší vlasti. Poslední hudno jest padající v tu dobu zakhádání bojných spolků čtenářských, z nichž mezi prvními slastí jmenovati Spáleno-Poříčský a Radnický, založené ještě před rokem 1820, onen Sedláčkov, tento Pachmírem. Spolky tyto vždy v dalších kruzích šířily směřlení vlastenecké a známost

literatury, tohoto téžděš jediného prostředku ku porobozování ducha národního.

Plodnost literární, jakkoli každým rokem se zmáhala, nieméně dlouho nepřekročila oných mezí, ve kterých možná bylo přičísti každou novou časovou knihu, netýkající se výhradně nějakého speciálního oboru. A skutečně, kdokoli činil nároky na české jméno „vlastence“, považoval za svou povinnost, seznámit se s každým oným čejším plodem české literatury. Rozumí se samo sebou, že rozličné národní snahy a zájmy, jakých se v literatuře, jmenovitě v publicistické dotýkáno, dostávaly se takto ve známosti veškerého čtenářstva českého, hýbajíce mysllemi všech národovců; obor pak interestů těch rozšiřoval se vždy dále, pojímaje v sebe pomalu i zájmy a snahy jiných kmenů slovanských, o nichžto zvláště v časopisech podávány hojně zprávy. Tím způsobem vyvíjela se jaksi vialslovanská solidárnost smýšlení i čtení, a vše, co hýbalo mysllemi v severu na Něvě anebo v jihu na dolním Dunaji, nacházelo nouditného ohlasu i na Vltavě.

Možná říci, že tehdejší „vlastenci“ žili v jakési společné atmosféře, z níž ostatní kruhy společenské úplně byly vyloučeny, a tím vysvětluje se, že, potkali-li se dva stejné smýšlející národovci, neznající se doposavad, stáčilo jediné slovo o vlasteneckých zájmech s té neb oné strany pronesené, aby se ihned poznali co svojí a přilnuli k sobě důvěrou, jaká ne tak snadno se věnuje na první potkání. Zajisté, kolik bylo jednotlivých interestů neb úkánů denních v dněvním životě národním, tolik bylo hesel, jimiž mezi sebou se poznávali vlastenci, a kdo neměl tohoto klíče, byl ve společnosti národních zasvěcenců úplným cizincem. Všickni pak vlastenci považovali se mezi sebou za jednu rodinu, hotovi jsouce jeden dru-

hému pomáhat dle možnosti, a tato ochotnost nadchlevala jmenovitě feriální cestování studentůch; kteří fedrování jsou od vlastence k vlastenci, mrhouce se vřadě s jistotou nadíti srdečného uvítání, ano i sami přihlašovali se k známým národovcům; dávajce se jim co stejné smýšlení a poznání vědomostmi o poměrech a interesech; o něž nechtal a jinš nerozuměl nikdo jiný kromě českého vlastence. Takovým způsobem uzavřeno jest mnoho vroucí přátelství na celý život. Nezasvěceným ovšem bylo při tom divno, jak mocným kouzlem někdy působilo jediné slovo ke spřimění se osob dosavad sobě docela cizích, a což divu, ještě takové nepohoditelné věci vidouc blahomyslná policie věřila v nich tajné spolky a bedlivě po nich pátrala. Tvořiloť toho času v Čechách a na Moravě „vlastenectví“ skutečně jakýsi zvláštní řád, jehož údaje sice nebyli žádným zvláštním slibem k sobě vázání, avšak nicméně všickni uznávali jeden společný účel svého snažení a vespolek bezúplatně a neúřídka obětavě se podporovali. Takovým mravním svazkem tužila se láska k národu a horlivost vlastenecká; osoby různého povolání sbližovaly se k sobě stejným smýšlením a společnou snahou; důvěra ve vlastní síly rostla, což vše mělo účinek mocný a dalekosáhlý.

Roku 1829 zaskvěla se na obzoru nevočeského básnictví druhá zářící hvězda — Čelakovského „Ohlas písní ruských“. Mimo „Slávy deuru“ nepotkal se byl dosud žádný plod novověké literatury české s prospěchem tak hluchým. Jest to takofka sám duch národní poesie ruské, který z díla toho vane, zidealisovaný básnickou genialitou. Čelakovského jméno bylo ve všech ústech, vlast s jásotem uvítala velikého svého génia, celé Slovanstvo s udivením naslouchalo čarovným zvukům jeho lyry, i do

ciziny zanášela pověst jméno slavného českého básníka. Kdyby Čelakovský nic více byl nenapsal, jediný „Ohlas písní ruských“ navždy by mu pojišťil místo mezi prvními básníky. V Kollárovi a Čelakovském měli Čechové své první moderní klasiky, jejichžto geniální plody vřadily novočeskou literaturu důstojně mezi ostatní moderní literatury evropské. Rok na to spořádal Čelakovský druhé vydání svých „básní“, které ovšem potkalo se již s jiným úspěchem než první. Bylť mnohé z první sbírky vynechal, jiné značně opravil, leckteré pak nové přidal, a vůbec novou sbírku upravil tak, že v ní jeví se klasická vřetelost vkusu, spojená s nevyrovnanou uhlazeností formy. Tímto novým důkazem vysokého svého básnického nadání stal se Čelakovský vzorem mladším básníkům českým, o něž jmenovitě tu velikou zásluhu sobě získal, že obrátil zřetel jejich především k národní poesii, jakožto k nevysychajícímu prameni síly básnické.

Skvělým vystoupením Čelakovského co velducha v říši poesie končí se ne sice epocha literární, ale přece doba skromných doposud snah národu Českého, které obmezovaly se vždy ještě na pouhé pěstování mateřského jazyka a obhájení národní individualnosti, beze všech vyšších pretensí na praktickou platnost v životě veřejném, načež v onom čase nebylo ještě žádného pomyšlení. Avšak běh událostí světových v brze i národ Český uchvátí do svého neodolatelného proudu, a znova oživlé snahy po svobodě politické zapustily též u nás kořeny, které ujavše se v půdě dostatečně připravené vyháněly bujné odrosty. Byla to červencová revoluce v Paříži a následující na to povstání polské roku 1830, které, ovšem ne literatuře, již tehdejší censura držela pevně na uzdě, ale celému ostatnímu snažení národnímu udělily směr sahající mnohem dále, nežli nač pomyšleno kdykoli před tím.

P l á n e k.

Dříve nežli přistoupíme k vyřčení vlivu, jaký měly na české národní snahy politické události roku 1830, dlužno nám zmíniti se o muži ve svém způsobu ovšem znamenitém, jehož nepodceňitelné působení obzvláště vydatně jevílo se v době právě předcházející. Jest to Jan Vlastimil *Plánek*, jehož jméno neodlučené spojeno jest se jménem Čelakovského, v němž, dříve německé Musy pěstující, *on teprv* roznítil jiskru vlastenectví a lásky k jazyku i národu svému. Bez Plánka sotva by bylo bývalo Čelakovského! To zajisté i tento sám vděčně uznával, a dojemné vakutku jest vromci přátelství jeho k muži v stupnici společenské níže než on postavenému, jaké se jeví v listech Čelakovského Plánkovi psaných.⁵⁾

Plánek byl samouk, jakých nerodí mnoho jedno století, pročež v plné míře toho zasluhuje, aby nebyla zapomenuta jeho památka. Byl truhlářským mistrem v Strakoniciích, a pisatel těchto článků seznámil se s ním teprv více let po smrti Čelakovského, když trávíraje prázdniny u příbuzných v bažantnici Strakonické docházel časem do města, kdež hlavně bavil se s dobromyslným starečkem. Dojem, jež na mne učinilo první setkání se s Plánkem, byl nanejvýše příjemný a milý. Oznámiv mu jméno své přijat jsem byl od muže na pohled nepatrného se srdečností blahodinnou, a brzo lnuli jsme k sobě, s důvěrností

⁵⁾ Viz „F. L. Čelakovského: Sebrané listy.“ — V Praze. Tiskem a nákladem dra. Ed. Grégra 1864.

takovou, jako bychom byli dlouholetí přátelé. Mácho přispělo k tomu mé vypravování o Čelakovském, s nímž jsem po delší dobu, jmenovitě za jeho redaktorských let, blíže se byl stýkal co mladík, prospívaje nemálo vzdělávatelným s ním obcováním. I pojal mne Plánek za ruku a vedl k oknu knihovny své, odkud byl výhled přes ulici k domu protějším. „He,“ pravil, „z tohoto místa spatřil Čelakovský ponejprv svou Márinku, ona nesla domů smetanu od mlékařky, a hned v tu chvíli projevil se ke mně, ta že musí být jeho chotí, anebo řádná jiná.“ Já hluboce pohnut s pravou pobožností zíral jsem tímže směrem, neboť znal jsem byl dobře tu zpanilou duši, která byla napotom věrnou družkou a těšitelkou velikého básníka našeho v nejtěžší době jeho málo utěšeného živobytí.

Hned při první návštěvě u Plánka seznal jsem k svému překvapení v prostém truhláři muže neobyčejné vzdělanosti, pravím *neobyčejné*, neboť tolik a tak zevrubných vědomostí, zvláště z oboru historického a filosofického, pořádku nalezá se i při lidech stavů vyšších, jichžto vzdělání arcí bývá začasť pouhou zevnitřní ublazeností bez podstatného vnitřního obsahu. Povážíme-li pak, že Plánek vědomostí těchto nenabyl žádným cizím návodem, nýbrž z vlastního vnitřního pudu a vlastním přičiněním: tož musíme pojeti býti účtou tím vyšší k muži, který nevystoupiv nikdy z mezi nízkého povolání svého vzácnou osvěteností ducha předčil nad tak mnohé osoby náležející třídám, jaké zvykli jsme nazývati výhradně třídami vzdělanými.

Plánek naradil se 15. května 1789 ve Vlachově Březí z rodičů nezámožných. Nepožívav jiného vyučování, než jakého se mu dostalo ve škole jeho rodiště, zami-

loval si již v útlém mládí náruživě čtení knih, dům pak záhy na řemeslo truhlářské nazeal již co učenník větší radosti, jako když z nspořených peněz sobě nějakou knihu koupiti mohl. Tak stalo se, že netoliko sobě osvojil značné vědomosti z nejroztličnějších oborů, nýbrž jmenovitě s oblíbeným pěstovav všeobecné dějiny vlasti a národu svého přilnul k tomuto všelou láskou, která mu napotom stala se vodítkem po dráze života, a jakouž nadchnul i mnohé jiné. Jiný následek takového sama sebe vzdělávání byl, že Plánek, záhy vyhaven z pout všelikých předsudků, stal se mužem rozhodně svobodomyšlným, a to, jak tehdejší čas nevyhnutelně s sebou přinášel, s valným příděchem josefinským.

Jak zevrubné byly již z mládí jeho známosti historické, o tom dávají důkaz některé jeho zápisky, jež po něm co milou památku chovám a v nichž mezi jiným vypravuje, kterak v květnu 1808 mladé přítelkyni své na společné cestě do Prachatic líčil do podrobná celý průběh pověstného sboru Kostnického. Byloť mu tehdež teprv 19 let, a již byl se vrátil z ciziny, kde plná dvě léta byl meškal na zkušenou. Tímto pobytem v cizině nabyl vzácných zkušeností, a nevšední vzdělaností z knih čerpanou dosáhl Plánek tak prostranného rozhledu ve světě a životě, že mohl směle od starých rodičů převzít malě jejich hospodářství a oženiti se. Nezůstal však dlouho v rodišti svém, nýbrž přestěhoval se do Strakonice, kdež usadiv se jal se provozovati samostatně své řemeslo.

V Strakonici stal se Plánek za krátko veleváženým sousedem, požívaje nejenom chvalné pověsti co výtečný řemeslník, nýbrž i zvláštní úcty pro neobyčejnou vzdělanost svou, která ovšem v očích copatých šosáků byla podivínstvím jim nepochopitelným, a neméně byl

na slovo brán pro rozřádnost, jakou jevil ve všech případech života. Při tom dle možnosti šířil vlastenecké smýšlení své obzvláště mezi studujícími mladíky, z nichž mnozí s nemalým prospěchem používali k svému vzdělání znamenité na jeho stav bibliothéky jeho. Jeho působením stalo se jmenovitě, že ochotnické divadlo Strakonické, jehož členy byli ponejvíce studenti, z německého stalo se českým. Mezi naděje plnými mladíky, jež Plánek takovýmto způsobem k sobě poutal, byl také Čelakovský, o deset let mladší nežli on sám, jenž, jak svrchu jsme uvedli, z horlivého žáka ve vlastenectví stal se jeho nejvroucnějším přítelem až do smrti.

Při tom, vedle provozování řemesla, Plánek ani sama sebe v duševním ohledu nezanedbával, i neustal v pěstování vyšších zájmů, rozmnožuje neustále svou sbírku knih a kochaje se v čtení nových děl historických, básnických, filosofických a jazykozpytných, pro kteréžto všechny obory literární podržel až do vysokého stáří stejně čilý smysl. Ve svých mladších letech pokusil se Plánek co diletant též v básnictví, a některé jeho plody tiskem byly uveřejněny. V posledních letech svého života zanášel se myšlenkou o sepsání dějepisu Strakonice, ku kterémuž po dlouhý čas pilně sbíral materiál, jmenovitě týkající se vzniku a rozšíření zvláštního průmyslu tamějšího, zhotovování fesiů.

O Plánkově spůsobilosti řemeslnické budiž tuto za příklad uvedeno, že pěkné stolice v nové synagoze Strakonické jsou vesměs dílo jeho vlastních rukou, vykonané roku 1859, když právě bylo mu 70 let.

Plánek znám byl daleko široko v kruzích vlasteneckých, a kdykoli některý vynikající národovec zavítal do Strakonice, neopominul navštívit jej a pobaviti se

s, milým starečkem. I dostalo se Plánkovi návštěv nej-přednějších mužů národu, z nichž každý s úctou stiskl ruku jednomu z nejúčinnějších buditelů národního vědomí.

Bylat pak rozmluva se znamenitým tímto samoukem nad míru zajímavá, an do poslední chvíle své stál na výši pokroku časového. — V ohledu politickém byly nejvšejší jeho sympathie při oprávněných snahách národu náteho, při čemž ovšem bystré oko jeho, jasně do budoucnosti zřící, nejednou obavou se kalilo; i nezapomenu na to nikdy, kterak jednou se zarmoucenou tvář pravil ke mně: „Dejž Bůh, aby nynější dědic trůnu císařského Rudolf, máje stejné jméno se zakladatelem dynastie Habsburské, nebyl posledním panovníkem svého domu, tak jako západní Řím měl prvního i posledního panovníka Romula, a východní Řím prvního i posledního panovníka Konstantina“

U spoluobčanů Plánkových rostla vážnost k němu tím více, ani viděli jej ctěna od předních mužů ve vlasti, a opět i opět volen byl do zastupitelstva obecního. Konečně, když stářím a chorobou zesláben řemeslo synovi odevzdati přinucen byl, udělila mu vděčná obec zaopatření čestné, jmenovavši jej placeným dohlázkitelem nad obecním hospodářstvím. Když pak 18. června 1865 Plánek zemřel, odbyván jeho pohřeb s neobyčejnou okázalostí. Tak ctili Strakonického muže, jímž povždy honositi se bude národ Český co jedním svých nejlepších synů.

Maje za to, že laskavý čtenář bude mne omluvena mítí pro tuto epizodu, jenž líčila muže neobyčejného, který svým časem v tichosti mnohem více působil pro národ svůj nežli mnohý jiný s velkým hlukem, podávám k závěrku ještě nějaký výňatek ze svrchu zmíněných zá-

pisák Plánkových, které v celku svém do tisku se nehodí. Vypravuje totiž, kterak co pachole byl jednou v Hasinci, i popisuje rodný dům Husův, zvaný prý u Náně, jakož i akno, z něhož dle pověsti Has drabdy káral lidu na ulici shromážděnéma. Toho dne odbyval prý jistý novosvěcený kněz prvotiny své, při kteréž slavnosti kázání měl farář z Dubu, jenž mezi jiným doslovně takto pravil k četným svým posluchačům: „Vidíte, milí Husinečtí, vy ani nemůžete býti dosti vděční tomuto panu primiciantu, neb ten jest, který vás očistil a s církví katolickou docela smířil, neboť od toho arcikacíře Jana Husi nebyl až dotud žádný z tohoto městečka knězem vysvěcen; tento jest první, který toho velikého důstojství dosáhl, a tím tu hanu, jenž na vás lpěla, že zde byl zrozen kacír, smyl. Jsa z chudé rodiny jen pěti nuzné matky, jen podporou dobrodinců byl k tomu veden, aby po čtyrech letech první po tomto kacíři opět v jednospasitelné církvi úřad řádného duchovního zastával. Zde vidím hned jednoho takového dobrodince stát“ — a ukázal s kazatelny na jistého zámožného kováře z Oujezdce, který na to ihned poklekl a zůstal klečeti až do konce kázání.

Stálo by za to, aby se na jisto postavilo, zdali tvrzení tehdejšího faráře Dubského, že po Husovi za celých 400 let žádný rodič Husinecký na kněžství vysvěcen nebyl, na pravdě se zakládá.

Rok 1830. Politická stránka ruchu národního. Polská revoluce.

Nejednou vyslovena byla otázka, zdali pěstovatelé české literatury před rokem 1848 povědomí sobě byli též politického dosahu svého působení, zdali při probuzování svého národu k novému životu měli skutečně úmysl tak dalekosáhlý, aby za poslední cíl svého úsilí považovali politickou restituci jeho. Co se týče doby před rokem 1830, sotva který z tehdejších spisovatelů českých odvážil se pomyslet na něco takového, ano ideálním cílem všech vlasteneckých sil bylo povznesení národa Českého na roveň s ostatními počtem nehojnými národy evropskými v ohledu kulturním. Že takováto rovnost nevyhnutelně zploditi musí snahu po rovnosti v každém jiném ohledu, že národ stojící na výši vzdělanosti svého věku domáhati se bude též praktické platnosti ve veřejném životě, to arciť nebyl by nikdo popíral, avšak nebráno to v úvahu již proto, že dosažení pouze onoho jen kulturního cíle považováno vůbec více za nějaké pium desiderium nežli za opravdovou naději, jejíž vyplnění by se mohlo někdy v budoucnosti dosti vzdáleně očekávat. Jestliže přes to všecko některý blouznivý vlastenec bavil se politickými sny, ten spatřoval spásu jediné v rozšíření se moci ruské také na západ Evropy a očekával vysvobození národa Českého od konečného vítězství idey věslovanské.

Jinak ovšem vyvinuly se věci po roce 1830, který spůsobil v tendencích tehdejších národovců úplný převrat

a snahy vlastenecké uvesti na jiné, rozsáhlejší pole. Svěží duch mládeže svobody, jaký za posledních válek Napoleon-
ských začal protivívat národy evropské, za vybavení ode-
jha cizího bojující, utlumen po pádu velkého násilníka,
přetřhl pouta, kterými jej nevděční panovníci byli sevřeli,
a vále národa opět přivedena k svrchované platnosti čer-
vencovou revolucí Pařížskou. Zpráva o ní jak elektrická
jiskra proběhla celou Evropu, probudíc rázem k nové
činnosti všechny nespokojené živly, a veliký výbuch na
Sekvaně měl za následek jiné výbuchy v krajích, kde
nejvíce hořlavé látky bylo nashromážděno. Po revoluci
francouzské přišla revoluce belgická a polská, v celých
pak Němcích nastalo povážlivé rozčilení duchů, které
v horkokrevnějším jihu způsobilo i hlučné demonstrace
a jednotlivé násilné výtržnosti. Mládež česká nebyla
nepřístupnější všeobecnému záchvatu pro svobodu nežli
ostatní mládež evropská, ano v poslednějších letech pa-
trně se jevil při ní zvýšený interest politický. Povstání
řecké mělo pro sebe sympathie všech, šťastná válka Rusů
s Turky r. 1829 vzbuzovala naděje v osvobození národů
křesťanských, pod jařmem asiatských barbarů úpějících,
v Anglii pak obracely na sebe pozornost dvě velké zá-
sadní otázky politické: emancipace katolíků a reforma
parlamentní. Bylo to tušení vnitřní souvislosti a soli-
dárnosti všech jakýchkoli politických zájmů a otázek, u
jednotlivých národů evropských se vyskytujících, které
jmenovitě z české vlastenské mládeže učinilo pilně čte-
náře novin, sledující každé hnutí ve světě veřejném.
Takto připravené strhla červencová revoluce vlastence
české do všeobecného proudu liberalismu, který vrcho-
lil v šablonovitém konstitucionalismu dle vzoru fran-
couzského.

Avšak měrou ještě mnohem větší bylo středem českým povstání polské, národa to nám dle přibuznosti i nešťastného osudu nejbližšího. Theoretický liberalismus, který právě měl vrch, byl rozhodně přísniv Polákům, což divu tedy, že veškeré mladší pokolení přisáhalo této věci nejvšelejším své sympatiie. Veřejné mínění prohlásilo se jednovorně ve prospěch povstalců, a hádla jim poněkud jen přisnívá událost válečná provázena byla entusiastickým jásotem. S takovýmto smýšlením však nesouhlasili mužové zralejšího věku, povážlivější a bystřejšího zraku, kteří v povstání polském viděli jen skutek lehkovážné bujnosti a spupnosti; naprosto pak zatracovali revoluci ti, kteří, jedinou svou nadějí na ideu všeslovanství stavíce, s hlubokým zármutkem pohlíželi na kruté vraždění se nesvorných bratří slovanských. Totéž rozdělení v táboře našem národním, jakého jsme byli svědkové r. 1863 za stejnou příčinou, panovalo i tenkrát: přívrženci Poláků a Rusů stáli příkře proti sobě, s jediným tím rozdílem, že spor ten nedostal se do publicistiky, které tenkrát ještě nebylo. Poněkud ochlazená byla zanícenost mladších pro „bratry Poláky“ okolností tou, že sněm polský zavrhl zrazení nevolnictví; nejenom bylo jim to pokládáno za velkou politickou chybu, nýbrž pochybováno vůbec o pravé svobodomyslnosti polské šlechty.

Nemile toho zakusil studující tehdaž v Praze mladý Rembowski, syn senátora Rembowského, jednoho z předních odpůrců emancipace sedláků; neboť od té doby počali se ho vzdalovati všickni jeho dosavadní přátelé mezi spolužáky. Tím však nikoliv nebyli sympatiie s Poláky zeslabeny tak dalece, aby zpráva o pádu Variavy nebyla se hluboko dotkla mysli všech přátel Polska.

Události povstání polského považovány za porážku idey svobody, všude, jejíž koncepsí vzájemně sdílelo se tím odrovněno býti do nejisté budoucnosti. Tu sympathie s hrdinami bojujícími za vlast a svoboda proměnily se v útrpnost s upokýmí uprohlky, kteří po tisících eponštěli drahou otčinu, pro niž marně byli krváceli, a s veliké části akrs Morava a Čechy se sbírali do ciziny, aby ve vzdálených krajích hledali přístřeší a útulku, kde by bezpečně mohli skryti hlavu svou. Tankrátě veškeré obyvatelstvo Čech bez rozdílů — vyjmaje ovšem třídy od vlády závislé — jednomyšlné bylo ve sedrování nešťastných vyhnancův, kteří mimo vše nadání své (byliť již Čechové a někdejší jich svazky s Poláky téměř dávno s krátké paměti vyšli) nacházeli neobmezeného pohostinství uprostřed národu příbuzného, který je uvítal co milé bratry své. Podporování vystěhovalců polských vyvolalo v celém národě ruch dávno nevidaný, v němž jeden druhého hleděl překonat skutky miloardnými.

V takovýchto okolnostech počali Čechové živěji cítiti vlastní svou porobu, a v stejné míře, jak smáhal se tento cit v národě, pnuly se výše i tužby vlastenců; vykročivše z příliš těsného eboru pouze kulturního, nesly se k cílům politickým, literatura, přestavši býti sama účelem, stala se prostředkem k dosažení účelu vyššího v rukou dobře uvědomělých pěstitelů svých.

Používali jí tito kn přípravování půdy pro dobu, až by evropská revoluce, ve které po pádu Polska a zavedení reakce ve Francii poslední naděje svobodomyšlníků všech národů spočívaly, dotkla se i spuchřelého Rakouska. Politická uvědomělost, která v letech třicátých vidy více a více pronikala všechny třídy, nemohla zůstatí bez vlivu na literaturu českou, jež při vši bádělosti a přisnosití ceq-

very přijímala na se barvu časovou a přisobivši si novověké idey, brala se směrem rozhodně liberálnímu v každém ohledu. Slovem, literatura česká stala se tendenční, krácejíc dráhou všeobecného pokroku měla v první řadě na zřeteli vlastní národ a jeho vychování pro účely praktické. K tomu výborně sloužilo pilné zabývání se minulostí a badání v domáctech dějinách, k nimžto vždy více obracela se pozornost a klonila oblíba spisovatele i čtenářstva. Ta sama sebou vystupovala na jevo křiklavá protiva částí někdejších a přítomných; i byla velmi přirozená snaha spisovatelů, dáti výraz takovým citům svým, jakkoliv censura po každém dvojsmyslném vyjádření dychtivě pásla, a jestliže někdy při vši své ostražitosti některému ne přilíh lojálnímu slovu proklevnosti dala, spisovatel k těžké odpovědnosti byl potahován. Známo, kterak nadaný Langer, pro neopatrný výraz v jedné své báni odvedení k vojsku se boje, opustil Prahu a tím i dráhu spisovatelskou, kterou byl tak šťastně nastoupil.

Tak přešla literatura česká z doby nevinného libůstkařství a neplodného diletantismu do doby vášň a praktických snah, a každý spisovatel český stal se od toho času politickým apoštolem svého národu.

13.

Politická dospělost a střídmost vlastenců. Pokusy o založení tajných spolků.

S účelem politickým nabylo vlastenectví jakéhosi vyššího povznesení; a každý jednotlivec byl vnutřně svým mravně povznesen. V plném přesvědčení, že politické poměry evropské nemohou na dlouze sástatí bez proměny

a že taková všeobecná proměna musí nevyhnutelně také způsobiti proměnu v poměrech národu Českého, kteréž sami ještě dočkati se doufali, sledovali vlastenci s velikou pozorností běh politických událostí zahraničných, od nichž, jak dobře tušili, musil přijíti podnět ku politickým proměnám domácím. Zároveň všimali si ale všech výjevů a přerozmanitých spleťtých poměrů uvnitř Rakouska samého, které musily pojaty býti v politickou kombinaci. Mohutě směle tvrditi, že při žádném z těch národů, jenž skládají říši Rakouskou, nebylo nalesti tak zevrubné známosti všech vnitřních poměrů jako při Českém, rozumí se, že v kruzích uvědomělých, které každým dnem se šířily. Pravdivost toho dokázal zjevně osudný rok 1848, který se všech rakouských národů poměrně nejlépe na tu krisi připravené nalezl Čechy. An všickni ostatní: Němci, Maďaři, Poláci, Vlaši a j., z nedostatku náležitého rozhledu a neznámosti jinonárodních poměrů snažili se využítkovati dobu ve směru jednostraném, nejvíce jen sobeckém; národ Český v třídách svých uvědomělých ihned pochopil dobře situaci, a kdyby průběh revoluce rakouské byl mohl řízen býti z Čech, a nikoli z Vídně a Pešti, kde političtí kaňhalové v zaslepené přemrštěnosti a spupnosti své pracovali do rakou reakci: věru osudové Rakouska byli by se záhy brali kolejí bezpečnou k žádoucímu cíli — k uspokojení všech stran a obnovení říše na základě jedině pravém. — Než vraťme se od bezděčné této úchytky zase ku přetřicnému poněkud pásmu úvah našich.

Vlastenci čeští netoliko měli na zřeteli pevný politický cíl snažení svého, oni též byli sjednoceni strany prostředků k jeho dosažení — vše mělo se díti cestou mírnou, zákonnou. Na jinou nežli mírnou cestu nebylo

pomyšlení, již s pouhého nedostatku všech nezbytnatelných podmínek k nastoupení cesty násilné, což uznávali jednomyšlně všickni po změně politické dychtící národovci; avšak byl i veliký počet takových, kteří i při možnosti násilného postupování byli by ze zásady volili mírnou cestu povolného, přirozeného rozvoje, chovající přesvědčení, že co násilím nabyto, také násilím zase pozbyto bývá, a že trvalým, býti může jenom vítězství právními prostředky dosažené. Z mesi zákona pak nemělo vystupováno býti proto, aby orgány vládní, vždy s podezřením na hnutí české pohltějící, v celku však ještě dosti shovívavé, nebyly vyzývány k agresivnímu postupování proti němu, což kdyby se bylo dalo jen s polovice tak bezohledně a systematicky jako za nynější „liberalní éry“, bylo by okřívajícího teprv, však nedosti ještě zesíleného ducha národního utlumiti musilo, ne-li navždy, zajiště alespoň na tak dlouho, že by v době nejprv rozhodně sotva byl mohl vystoupiti samostatně co faktor politický. Bylo tedy mírné a zákonné postupování opatrnou a moudrou politikou, která ovšem vyplývala s části z nedostatku hmotných sil, s valné částky i z dobré rozvahy a vypočítavosti.

Jak známo, nevládne těmito posledními vlastnostmi vždy v dostatečné míře horkokrevná mládež, což divu tedy, že meze zákonnosti, jejímu vlastenskému působení vyměřené, zdály se jí býti obtížnými, ba nesnesitelnými pouty, jež nutila se sebe svrhovati. Nad to bývají příklady nakažlivé. Tajný spolek vláských karbonářů, tajné spolky demokratické v ruském vojskě vybízely k následování. I stalo se, že brzy po udělení polské revoluce zavítal do Prahy známý svého času buditel národního ducha na Moravě, Kampelík, který dle let svých arcíř

již byl vykročil z věku překypujícího citu a horuštěch záměrů, který však povědy vysnačoval se zvláštní nepraktickou fantastičností a blouznivostí ducha. Ten svolal dosti četnou schůzi vlastenské mládeže do jedné hluboké, křovím porostlé jámy nad Pětroskou, nyní již dávno zasypané; vytasil se s návrhem k založení tajného spolku, který by jako síť rozšířen byl po celé zemi a prozatím sloužil jen k rychlejší dopravě od místa k místu polských uprchlíků, později však k agitacím všeho druhu. Romantičnosti nescházelo tomu výjevu. Pomysleme si shromáždění asi dvaceti neb třiceti spiklenců na místě před zraky lidskými ukrytém, kterak osnují krvavé, lidské společnosti záhubné plány; jen měl být každý zakuklen, mít na hlavě kalabrézr a pod pláštěm dýku, a — Abbraxzy byly hotové. Než političku byli to spiklenci velmi krotkého ducha, prosti wszeliké dobrodružné podnikavosti, kteří nechápali dalekosáhlých plánů revolučního kazatele, a výsledek byl, že tento se státoborným návrhem svým učinil úplné fiasko.

Tento pokus o zaražení tajného spolku neměl však zůstatí osamotnělý. Po málo několika letech obnoven jest od člověka, jehož nevedla k tomu ani mladická přemrštěnost, ani zaviřlost podněcovatelská, nýbrž počítavá spekulace sobecká. Byl to Jan Slavomil Tomiček, redaktor Pražských Novin, který sám své osobě přičítal mnohem více důležitosti nežli každý jiný, a ve vši opravdovosti — vida an v parlamentární Francii žurnalisté se stávají sněmovními poslanci, ba i ministry — snil o podobné budoucnosti, až by někdy nevyhnutelný politický převrat také v Ůechách zavedl vládu konstituční. Maje s Frantou, nerozlučným přítelem svým, prostranný byt proti severnímu portálu Týnského kostela v nárožném domě mezi

oběma ústkyma uličkama Týnskýma, seszal k sobě valný počet mladších literátů, jež hodlal namluviti na založení tajného politického spolku, rozvětveného na menší shluky, tak aby jen členové jednoho shluku mezi sebou se znali, nikoliv ale s členy jiných shluků; jednotlivé pak shluky ty spojeny býti měly mezi sebou jenom náčelníky svými, kteří měli nad sebou míti zase náčelníky vyššího stupně, všecky niti pak celého ústrojí měly se nalezati v raku jediného nejvyššího náčelníka. Tak asi měl býti zřízen dle vzoru karbonárského budoucí tajný spolek vlastenců, v němž osovateľ toho všeho vyhlašoval si napřed postavení rozhodné, které mělo sloužiti jeho cíťádostným anebo snad ještě jiným záměrům. Skutečně uměl člověk ten nesmyslnému svému plánu nakloniti mnohé jinak dosti rozumné známé své, i bylo se obávati, aby nestala se nějaká bloupost, která by vyjdouc na jevo byla nesmírně uškoditi musila věci národní. Tu jistý kandidát profesury, jenž o zamýšlené schůzi povědomost měl, zlých následků se obávaje, sám však si netroufaje s odporem prorazití, přiměl mladšího přítele svého snažnou domlouvou k tomu, že se též schůze té sůčastnil s úmyslem zameziti účel její. Tak stalo se, oba přátelé vešli do shromáždění, a spojenému jich domlouvání, jímž líčili nerozumnost a nebezpečnost takového počínání, a při čemž — an bylo též přítomno několik mladých lidí v státní službě postavených⁶⁾ — odvolávali se naproti těmto i na úřední přísahu jejich, podařilo se odvrátiti shromáždění od záhubné dráhy, kterou se pustiti zamýšlelo, a překaziti domýšlivému počítelci obojetně jeho zámysly.

Ještě třetí podobný pokus stal se roku 1836 o korunovací císaře Ferdinanda, při které byl v Praze veliký⁷⁾ Štorch, Tyl.

sjezd cizinců. Bylo k tomu ještě — nevím již čím popudem, ale tuším že ne z Prahy vycházejícím — odhývána několik schůzek v Kouvikské ulici u Ježků, kterýž dům byl tehdaž nakladnický a měl přes dvůr ještě zadní stavení, v drahém poschodí tohoto, a silně schylovalo se k tomu, že tenkrátě zajisté vyvede ne nějaký neopatrný kousek. Ale došlo o tom návštěví staršího, všeobecně vážnosti požívajícího vlastence, jehož působením tento skutek zbrklé střetnosti několika přemrštěných hlav zmařen jest.

Těchto tří nezdařených pokusů, založiti tajné spolky mezi českými vlastenci, byl jsem očitým svědkem i účastníkem jich zmaření; o jiných, ať staly-li se jaké, nevím z osobní zkušenosti ničeho.

14.

Malice česká. Počátky české žurnalistiky. Květy a Věsta. Jungmannův Slovník a Šafaříkovy Starožitnosti.

Zvýšené uvědomění národní nemohlo zůstat bez vlivu na literaturu. Byloť zatím dospělo nové pokolení mladých spisovatelů, kteří nadechli ji čilejším životem a vnesli do ní nové idey. V tu dobu (r. 1831) padá i založení *Malice české*, útavu to, který ze skrovných začátků brzo povzněl se k rozsáhlé a působivé činnosti. Kterak veleben byl kníže Rudolf Kinský za to, že učinil do ní první vklad 1000 zl. st., on, jeden z nejbohatších kavalírů českých! Nebudiž tímto podotknutím umenšována zásluha tohoto vzácného vlastence mezi panstvem českým, jehož podpora, kterou uděloval národní literatuře a jmenovitě mladé *Matici*, neobmezovala se na tento je-

diať dar; pripomínám to jedine proto, aby stejnako bolo nynajšiemu pokoleniu, v jak skrovnych rozměrech pohybovalo se tehdať včelike působení vlastenecké. Utěšeným výjevem při založení Matice byla horlivost, a jakou stadojící mládež přinášela v obět své malé úspory ze soukromého vyučování — praví to penis vdovin. Již r. 1882 mohla Matice uvázat se v náklad na Musejník, který až doposud vydáván byl na útraty Musea, i prospívala odtud vždy zdárněji. Ale ve Vídni většili v Matici tajný spolek, a po delší čas bylo jméno to zakázáno, a Matice musila se skrývati pod názvem *Pokladnice Českého Musea k vydávání knih českých*.

Čilejší život v literatuře jevil se přede vším v časopisectví. Až posud česká žurnalistika sotva zasluhovala toho jména, dosavadní časopisy (Pražské Noviny s Rozličnostmi, Hyllos, Jindy a Nyní, Dobroslav, Večerní vyrazení a j.) byly větším dílem jenom nahodilé kompilace bezě všeho ducha i určitého směru. První pokus o založení časopisu v duchu moderním s tendencí rozhodně časovou, byl „Čechoslav“, jež r. 1830 vydávati počali Langer, Tomíček a Franta (Šamavský), s pokračováním svým „Čechem“, „Samem“, „Krokem“; avšak vycházení periodických těchto spisů v neurčitých debách neryhovovalo potřebě již všeobecně citěné. Prvním řádným beletristickým časopisem českým bylo teprv obnovené Pospitilem „Jindy a Nyní“ (r. 1833), jehož redakce svěřena čilemu a plodnému Tylovi. Časopis ten, který následujícího roku přijal název „České Květy“, stal se ovčebným rejdištěm mladým, bujarým silám spisovatelským, kterých přihlašovalo se množství ku práci na vinici národního písemnictví. Tyl, který zdravým soudem povznesení literatury očekával jen od samostatného tvoření,

uchýlili se od posavadního obyčeje, dle kterého zábavné časopisy podávaly většinou jenom překlady nejvíce z němčiny, a povzbuzoval mladé spolupracovníky své k původnímu spisování, v čemž předcházel je sám chvalitebným příkladem. Původnost stala se heslem mladé generace spisovatelské, při čemž ovšem nemohlo býti bez toho, aby na boží světlo nevyšlo všelicos dosti chatrného, anebo ten onen příliš bujný talent nendělal nějaký geniální kotrmelec.

Na skotačivou tu mláď přišel však brzy přísný mentor. Roku 1834 svěřena redakce „Pražských Novin“ Čelakovskému, a „Rozličnosti“ proměněny v „Českou Včelu“. Noviny svěřil Čelakovský svému pomocníkovi Tomáškovi, a nemohly přijíti do lepších rukou. Tehdáž byly politické noviny něčím docela jiným nežli nyní. České noviny vycházely týdně dvakrát o kvartovém párlarchu. Úvodních článků nebylo možná podávati pod tehdejší censurou¹⁾, celá jich úloha tedy záležela v tom, aby poskytovaly co možná úplného přehledu politických událostí, barva pak jejich vysvitati mohla jediné ve způsobu jeho sestavení. Hlavní potravou tehdejších čtenářů byla „Augsburger Allgemeine Zeitung“, která přicházela do Prahy teprv pátého dne a na niž už v kavárnách dychtivě čekáno.

¹⁾ K charakteristice tehdejších cenzorů, placených až hanba špatně, uvádím tuto následující příspěvek: Nový cenzor „Pražských Novin“ (nebožtík prof. Frant. Svoboda), dostáváje před večerem pro urychlení manipulace v tiskárně obtažek čísla, které mělo vyjít druhý den ráno, *nekorigovaný*, vždycky pilně vykonal korekturu, ale pokaždé vytýkal in margine nesprávnost slohu. Když pak jednou sazeč pošípsiv sobě poslal mu obtažek *skorigovaný*, napsal naň: „Gelesen, und mit Ver-nügen einen verbesserten Stiel in den Zeitungen wahrge-nommen.“

Vedle té měla redakce „Pražských Novin“ ještě úřední „Prager Zeitung“ a vycházející ve Vídni oficiální list „Österreichischer Beobachter“,⁸⁾ z nichž bylo jí bráti látku. Ta zásluha nedá se Tomíčkovu upřít, že v tehdejších okolnostech co redaktor politického listu vykonával úlohu svou v obojím naznačeném směru výtečně: „Pražské Noviny“ staly se za něho tak oblíbenými, že hned prvním rokem odbyt jich se ztrojnásobnil; ano ony vyhledávány a čtány byly také od lidí, kteří sotva do ruky vzali jiný některý list český, jež však zajímala politika. Někdy se arcit „Noviny“ neobešly beze vši nehody poště z nějakého nedorozumění. Jeden takový případ byl následující: V nepolitické části byla zpráva z Drážďan, která tam jedné noci zpozorována byla náměstčnice chodící po střeše, o niž se bylo obávati, aby nespadla, protože lidé snášeli peřiny a jiné podestlání na ulici, aby padla měkce, ano mnozí rukama svýma chystali se ji zachytiti. V německém originálu užito slov: „Tausend Arme waren bereit sie zu empfangen“, což český novinář přeložil „tisíc chudých“. Smích z toho byl veliký, ale ještě větší, když později vyšlo na jevo, že také jedny francouzské noviny to místo v témže smyslu („mille pauvres“) přeložily jako Tomíček.⁹⁾

⁸⁾ Jak malá byla politická vzdělanost studentů národně neuvědomělých naproti vlasteneckým kolegům jejich politiku pěstujícím, viděti z toho, že jeden spolužák můj, právník ve čtvrtém roce, nyní jeden z okresních hejtmanů v Čechách, tázal se mne v důvěrnosti, kam prý chodí ten „Oesterreichischer Beobachter“. Pokládal totiž časopis ten za vládního špica, jemuž se chtěl vyhýbat.

⁹⁾ Podobné maléry stíhaly Tomíčka ještě v pokročilem jeho věku. Tak do českého vydání Mikovcových „Starožitností

Začal pak téhož roku vycházeti ještě jiný, zcela nový časopis český, ilustrovaný „Světozor“, na způsob oblíbených tehdejších tak zvaných „penízkových magazinů“, u těchž nakladatelů Haasovců, jehož redakci měl Šafařík, před nedávnem se do Prahy přesídlivší. Jemu k ruce bylo několik mladých spisovatelů: Amerling, Zap, Štorch a jiní, kteří sobě za čest pokládali býti spolupracovníky jeho bez velkých nároků na nějaký honorár. Jako „Květy“ mladým básníkům a beletristům, tak byl „Svět-zor“ školou nastávajícím spisovatelům vědeckým.

Velmi vhod přicházel všem těmto časopisům soukromý spolek k odbírání cizojazyčných žurnálů, v jichžto čtení se členové jeho dle ustanoveného oběhu vystřídávali. Ruských časopisů nemohli jsme dostati, krom jedině „Biblioteky dla čtenija“, z polských měli jsme též pouze jeden, Lvovské „Rozmaitości“, jež nebožtík Rościszewski posílal do musea; z anglických odebírali jsme „Quarterly Review“ a „Mirror“, z francouzských mezi jinými „Journal asiatique“, z německých „Ausland“, „Magazin für die Literatur des Auslandes“, „Blätter aus der Gegenwart“, „Europa“ a jiných více. Ke spolku tomu náleželi všickni zmínění redaktoři časopisů českých, mnoho mladých spisovatelů a též někteří starší, jmenovitě Svato-pluk Presl. Čelakovský, Šafařík i také Tyl kořistili vydatně z cizích těch žurnálů pro své listy, a zvláště „Svět-zor“ a „Věsta“ podávaly hojně výňatky z nich. Jednatelem a kasírem spolku byl jsem já, při čemž nehrubě jsem pochodil, neboť po dvou letech dostoupily nedoplatky takové

a Památek země České“ větu „Es ist ein Werk von Belang“ přeložil „Jest to dílo od Belanga“, což mělo za následek, že ho nebožtík Kober dalším překládáním toho díla ušetřil.

výše, že spolek musil přestat a já po dlouhý čas měl co spláceti knihkupci.

V „České Včele“ dostaly „Květy“ soupeře, spolu však i karatele. Za bedlivé redakce Čelakovského stala se „Včela“ pravým opakem „Květů“. Čelakovský nehleděl tak na původnost, ale více na důkladnost jejího obsahu, pravým vzorem pak byla „Včela“ co do správnosti jazyka a slohu, v kterémžto posledním ohledu „Květy“ arcíř valně pokulhávaly. Již soupeřství samo, ještě více pak protivy, jaké se jevily na obou stranách — tuto mladická bujnost, domýšlivost a snadno uražená nedůtklivost, tam urovnanost skoro akademická, chladná vážnost a přísnost vládnoucí kaustickým vtipem — v krátké době musily vésti k třenicím, které vzrostly v polemiku dosti ostrou. Bez bojů takových mezi mladší a starší školou neobejde se žádná květající literatura, sloužící ony k vytříbení náhledů, k zmírnění přílišností a ubroušení zámezností obou stran. I tenkrát byly prospěšné, kyselost pak jimi vzbuzená v nedlouhé době pominula, an vedená polemika nepřestoupila z pole literárního na žádné jiné, jak za příčinou popudlivosti mysli tak často se stává, a čehož i u nás nedávno před tím podán byl nemilý příklad bojem ypsilonistů a jotistů, v němž se strany oněch užito i nekalé zbraně denunčiací.

Však již po dvou letech zbaveny jsou „Květy“ svého soka, když Čelakovskému pro doměle spáchanou urážku Ruského císaře odňata redakce, a „Včela“ dostala se do nemotorných rukou Štěpánkových, který ji přivedl zrovna tam, kde před Čelakovským byly „Rozličnosti“. „Květy“ pak, pokračující vždy zdárně na dráze nastoupené, staly se hlavním orgánem veřejného života národního, který se tehdaž ovšem ještě ničím jiným jevit

nemohl nežli provozováním divadelních her v městech a městečkách venkovských, besedami a plesy národními, zakládáním knihoven školních a obecních a jinými podobnými projevy. Mnozí z pozdějších výtečníků literárních ukládali prvotiny své do „Květů“, „Květy“ byly rozšířeny po celém obvodu, v němž zaznívá hlásek československý, ony činily mocnou propagandu pro ideu národní, a řada ročníků jejich až do r. 1848, v jehož bouřlivém politickém ruchu zanikly, tvoří živou kroniku národního postupu českého.

Zároveň s vývojem tendenční publicistiky povznesla se literatura česká na vyšší stupeň díky vědeckými a abso-
lutní ceny, která obrátila na ni pozornost celého vzdělaného světa. Jmenujeme tuto jenom dvě: *Jungmannův Slovník* a *Šafaříkovy Starožitnosti slovanské*, kteráž obě vyšla pomocí Matice české — tak znamenitě byl se národní tento ústav zmohl v několika málo letech. Jungmannův Slovník, dílo, na kteréž jenom akademie se odvažují, provedené 30letou železnou pilností jednotlivcovou, mohl se tisknouti v 1500 exemplářích a nalezl ihned 900 předplatitelů — úkaz to od nikoho netušený, který nejlépe svědčil o tom, v jak širokých kruzích jižjevila se národní probuzenost. Šafaříkovy pak Starožitnosti byly prvním vědeckým spisem českým, jemuž se dostalo překladu do jednoho z předních kulturních jazyků. Tím literatura česká zaujala místo v řadě literatur evropských.

Moji vojenští přátelé.

Nelze tuto mlčením pominouti nahodilou zvláštní okolnost, která v jistém způsobu byla významná, totiž přátelský poměr, v jaký někteří mladí literáti čeští vešli s několika mladšími důstojníky pěšího pluku Trappova, tehdáž v Praze ležícího. Seznámení stalo se následujícím způsobem. Mladý praporečník B., rodilý Srb z Hranice, Slevan uvědomělý, jenž s účastenstvím sledoval národní snahy Čechů, rád by v styk byl vešel s vlasteneckými kruhy českými, ale jsa cizincem v Praze nevěděl, jak to nastrojiti. I osmělil se a navštívil Šafaříka, jemuž, ač zcela neznámý, svěřil se, žádaje ho, aby mu dal adresu některých českých literátů. Šafařík rád vyhověl žádosti mladíkově, z jehož očí i celého chování vysvítala nelíčená upřímnost, nedávající místa podezření, že by to byla nějaká nastražená léčka. Tak uveden jest B. v kruh mladých spisovatelů českých, jimž brzo stal se milým soudruhem. B. přitáhl za sebou i jiné mladší důstojníky téhož pluku, a brzo vyvinulo se mezi oběma stranama, stejnou měrou duchu časovému hovicíma, obcování tak důvěrné, že doby spolubydlení takového poskytovaly hojnost duševní zábavy, a účastníci jich, dosavad na živě jsoucí, je počítají k nejpříjemnějším svého života.

Z Jihošlovanů v pluku Trappově sloužících vynikal ještě nadporučík Stoklin. On i B. seznamovali nás blíže s básnictvím i s hudbou jihošlovanskou. Jmenovitě poslední zpíval k banduře ⁹⁾ národní písně srbské, i uměl

⁹⁾ *Bandurou*, nástrojem to k cythere podobným, na nějž se hraje příležitostným brkem, provázejí se písně milostné a jim

také vypravovat národní povídky obsahu někdy dosti zajímavého.¹⁰⁾ Zvláštní pochoutku nám jednou připravil Stoklin, pozvav nás k sobě poslouchat zpěv několika Dalmatinců, kteří vyslouživše u vojska nevím ze které české pevnosti vraceli se přes Prahu domů. Byli to vesměs lidé jak hora vysocí, kostnatí a vysmáhli, z jejich úst slyšeli jsme ponejprv jednotvárné a přece tak dojímavé zvuky srbských bohatýrských zpěvů národních.

Zvláště milí společníci byli nadporučík de Carro — muž velmi vzdělaný, syn známého lékaře Karlovarského a vydavatele svého času pověstného „Almanac de Carlsbad“, v němž podával i přehledy české literatury — pak poručík Pokorný. Tento poslední, jak panna sličný, dobromyslný a veselý mladík, byl navzdor českému příjmení avému kovaný Němec, rozený Vídeňák, který dle blahomondré zásady rakouské vlády, míchati ve vojště co možná všechny národnosti, dán byl k ryze českému pluku, s jehož vojáky neuměl se smluviti. Tehdejší plukovník Madlener doléhal na Pokorného, aby se učil česky, ano nastupoval na něj přísné strany tobo; ale jak už na světě bývá, že věci, ku kterýmž jsme nuceni, stávají se nám odpornými, a za to si libujeme často ve věcech

podobné, kdežto *gusle*, podobné našim houslím, avšak toliko o jediné struně, určeny jsou výhradně ku provádění hrdinských zpěvů.

¹¹⁾ Podnes pamatuji si z jedné originální nápad. Více lhářů závodí spolu, kdo jest větším mistrem v tom umění. Vítězem má býti ten, jehož lež jest nejmakavější. Vypravují se lži nejsmělejší a naprosto nestydaté, ale za korunu všech vyhlášena následující. Jeden ze soupeřů lhářských vypravuje, kterak jednou, když s bratřími a sestrami žal na poli, najednou byli kvaspné volání domů, „že se jim narodil táta“.

neprospěšných a zbytečných, tak bylo i s Pokorným: donucování plukovníkovo znechutilo mu češtinu naprosto, ale za to s pravou náruživostí se vrhl na maďarštinu. To mu však nevadilo být v nejlepší přátelství s námi, an jsme se jinak ve všeobecném smýšlení úplně srovnávali

Z českých důstojníků přátelského nám kruhu před jinými sluší jmenovati Alexandra Knappa. Ten přišel do Prahy co devatenáctiletý praporečník, beze všeho jiného vzdělání, než jaké měl z kadetní školy, kde co vojanské dítě byl vychován. Byl to mladík vysoké, štíhlé postavy, v tváři krev a mléko, nejlepší však při něm bylo srdce ryze české, i přišel ku pluku co úplně uvědomělý národovec, ač o literatuře české věděl tak málo jako nic. Když přišel do Prahy, byla jeho první starost píditi se po české knize, i chodil od knihkupce ke knihkupci, a první český spis, jež viděl vyložený za sklem, koupil si. Byl to Vaňkův překlad Salustiova „Bellum Jugurthinum“. Od B. a Stoklina se naučil Knappel v krátce jihoslovansky, a mluvil tím jazykem velmi obratně. Seznámiv se s námi sledoval horlivě postup literatury české, a předplatil se jmenovitě na Šafaříkovy „Starožitnosti“, které právě tehdy začaly vycházeti. S podivením patřili jsme na to, kterak mladík ten, beze všeho přípravného vzdělání, pohroužil se do studování tohoto učeného díla. Vůbec, cokoliv Knappel před se bral, popadal s horlivostí ohnivého, pro pojatou myšlenku zaníceného ducha. Škoda, že přátelské obcování s tím vybraným kruhem důstojnickým nemělo delšího trvání než asi dvě léta, an, myslím již ku konci r. 1837, pluk Trappův byl z Prahy na venek přeložen.

Přítele B. navštívil jsem pak roku 1838 v jeho stanovišti Vitavském Týně a trávil s ním příjemné prázdné

ning, při čemž jeho státníků Mašek napovídal se mně mnohdy národních báčorak a pověstí, které nezůstaly literárně nepochyby. B-ovo největší toužení bylo, státi se plukovním pobočníkem, kterémuž se však protivovala nepřekonatelná překážka — neměl chudák na koně. I musil tedy při výtečných schopnostech zakráčeti v obyčejné službě, účastniv se v letech 1848 a 1849 válek italské a uherské dosloužil se co setník konečného odpočinku, jež trávil v otáčině. R. 1861 vydal v Novém Sadě srbskou brošuru „Crkva a Država“ (Církev a stát).

Štoklin dávno zemřel, de Carro tuším také; Pokorný opustil za nedlouho vojenskou službu, která se mu byla znechavila.

Smutný, nad míru politování hodný osud pak stihl Knappla. Po svém odchodu z Prahy ležel delší čas v Budějovicích, kdež generál Augustin na inspekční jedné cestě do Čech jej seznal a sobě oblíbil. Když roku 1843 Fialka odešel z vojenské akademie Novoměstské a tím tamější stolice českého jazyka uprázdněna byla, nastala nouze o kandidáta pro ni. Tu sobě generál Augustin zpomněl na Knappla, jež byl seznal co horlivého Čecha a milovníka literatury národní, i navrhl jej na příslušném místě. Nedlouho na to zavlán jest Knappel k plukovníku svému hraběti Salisovi, který mu k velkému jeho ustrnutí nařizoval, aby se hlásil o stolič českého jazyka na vojenské akademii. Marně namítal Knappel, že sice má zalíbení v literatuře české, ale že mu schází jak vzdělání jazykové, tak i veškerá metoda pedagogická, pročž se cítí se pro to místo naprosto nespůsobilým. Nebylo nic naplat, byl tu vyšší rozkaz. Knapplovi nezbývalo nic nežli uposlechnouti ho, a tak stal se proti své vůli profesorem českého jazyka na vojenské akademii v Novém

Městě za Vídní. Knappel skutečně nejméně se hodil k takovému místu, neboť měl příliš mnoho ohně a netrpělivosti, kteréž vlastnosti, jak známo, při učitelském úřadě jsou více na škodu než k užítí, obzvláště jsou-li žáci nezbední kadetové a předmět vyučování nehrubě oblíben. I hleděl tedy Knappel vyprostiti se z postavení nepřijemného, což se mu také po málo letech podařilo. Vrátil se do aktivní služby přesazován byl od jednoho pluku ke druhému, účastnil se jmenovitě v Itálii jak starších (1848—1849) tak i novějších (1859) bojů, a postoupil konečně až na podplukovníka. Co takový účastnil se také války „Němců s Němci“, kdež po bitvě Sadovské pluk svůj, jemuž v nebytí plukovníka velel, zachránil na ústupu od záhuby obratným se vytočením z nebezpečného položení *proti* vyššímu rozkazu. Dvě léta na to máje 40 let služby (každé polní tažení počítá se za dvě léta služby) šel na odpočinutí, i vyvolil byt svůj v Praze, kdež vrátil se k oblíbenému se zaměstnávání s literaturou českou. Knappel upřímně těžil se duševnímu i politickému pokroku národa svého, ale cesty vládní politiky rakouské naplňovaly jej hlubokým zármutkem, který jej v skrytě šířil tím více, an z omrzelosti a snad i z jiných ohledů vzdaloval se společnosti, která by jediné mu byla bývala přiměřena. Následek toho byl, že upadl v pomatení smysla, i zemřel v únoru 1871 v Pražském blazinci. — V něm ztratila vlast jednoho svých nejvěrnějších synů, který ne sice pérem, ale působením na jiné byl pro ni vydatně účinným. Zasluhujeť on plným právem, aby jméno jeho nepřišlo docela v zapomenutí; prozatím řije v seznamu zakladatelů Matice z r. 1846 pod číslem 1759.

České divadlo. Štěpánek. Ochotnické divadlo u Ka- jetánů. První český bál.

Nejpatrnější důkaz, jak hluboké a pevné kořeny měla česká národnost obyvatelstva Pražského i v době, kde němčina byla panující modou a žádný slušně oděný člověk netroufal si na veřejné ulici pronesiti slova českého, jest obliba, jakou Pražané povědy měli v divadelních hrách českých. Byly časy ku konci minulého a na začátku nynějšího století, že Praha mívala dvě česká divadla najednou, kteráž obě těšila se hojně návštěvě, a v době, kdy všechny ostatní obory literatury české téměř ladem ležely, panoval čilý ruch v odvěti jejím dramatickém, a to jediné kvůli zásobení repertoiru Pražských divadel. Šedivý, Majober, oba Thamové a jiní byli pilní pěstovatelé Thalie české, od nich zděláno množství kusů přeložených i původních, které na českých divadlech s pochvalou a dobrým prospěchem byly provozovány. To vše bylo arciť jenom mdlé a bezduché nápodobení cizích vzorů, při čemž hověno právě panujícímu vkusu; o samostatném tvůrčím životě dramatického básnictví českého nebylo ještě ani potuchy, ten nastal teprv o čtvrt století později.

Z té školy byl i Štěpánek, muž neunavně činný a pln dobré vůle, který, když roku 1824 dostal se spolu s Kainzem a Polavským k ředitelství stavovského divadla Pražského, zasadil se o to, aby Pražanům dopomohl k jakémusi alespoň poněkud stálému divadlu českému. Dosavadní hry české v rozličných místnostech byly totiž

vždy více méně překérní, dle okolností vznikající a zanikající, na divadle stavovském pak, věnovaném dle nápisu na něm „Patriae et Musis“, trpěla byla Thalie česká jen příležitostě a jako z milosti, a činěny jí obtuže a překážky, za nynějších dnů až nepochopitelné. Štěpánek postaral se o to, že alespoň v měsících zimních — počínaje od sv. Václava až do sv. Jana Nepomuckého — pravidelně každého dne nedělního a svátečního odpobledne od 4 do 6 hodin před hrou německou dávala se představení česká. Desetiletá doba Štěpánkova ředitelství divadelního činí v dějinách divadla českého epocha, do ní padá vysoký květ opery české, která, jak i Němci sami uznávali, daleko vynikala nad Pražskou zpěvohrou německou. Podobná obávala nemohla se hlásati o činohru. O divadle stálém, jakým nyní bylo české, třeba ve smyslu dosti obmeceném, mělo obecnstvo, mezi tím co do vkusu značně pokročilé, právo očekávati, že se stane ústavem uměleckým a vzdělávacím. Aby je na tento stupeň povznesl, k tomu neměl Štěpánek ani nejmenší spůsobilosti. Scházela mu především naprosto věcka kritika, a pak mu vadila marnolibost, neboť sám se pokládaje za dramatického básníka jen těžko se odhodlával k tomu, aby uvedl na prkna také cizí původní kus, a stalo-li se to, bylo provozování jeho tak nedbalé, že tím účinek jeho nevyhnutelně musil býti zeslaben. Nejčastěji dávaly se překlady triviálních frašek Vídeňských, které se pokládaly za dosti dobré pro nedělní publikum, jen když divadelní kasu naplnily.

Naproti takové režii českého divadla počala se konečně ozývati kritika v mladé žurnalistice české dosti hlasitě a ostře, k nemalé mrsutosti ctižádostivého a nedůtklivého Štěpánka, kterého jednou přisná divadelní

recenze v takové míře dopálila, že ve vět opravdivosti chtěl si na to státnost věsti u samého nejvyššího purkrabího hraběte Chotka, u kterého byl v nemalé přízni, a právě proto, že z nesnází mluvnice české psal tak, jak se na trhu mluví, pokládán za nejpopulárnějšího spisovatele českého. Již měl na sobě černý frak, chystaje se jíti k audienci, v tom navštívil jej — nevím, zdali náhodou neb úmyslně, že o Štěpánkově předsevzetí zvěděl — Ohmelenký, a přátelskou domlavou netoliko jej přiměl k tomu, že upustil od zamýšleného kroku, který by jej byl nanejvýše směšným učinil, nýbrž i to spůsobil, že Štěpánek se s domnělým svým protivníkem recensen-tem osobně blíže seznámil ano i spřátelil. Byltě Štěpánek při všech slabých stránkách člověk dobromyslný, a kdyby byl kolem sebe mívál lidi upřímnější, nežli byl na př. úlisný Grabinger, který mu do očí lichotil a za zády se mu posmíval, byl by se od nich zajisté dal navoditi k lepšímu.

Nečinilo-li divadlo české dosti slušným požadavkům obecnatva za doby ředitelství Štěpánkova, kleslo tím hloub, když po triumvirátu dostal se k ředitelství Stöger, který všechno jenom na německá představení vynakládaje nedržel ani personál pro české hry nevyhnutelně potřebný, ačkoliv tyto mu značně vynášely. Štěpánek, kterému za Stögra zůstala režie českého divadla, musil si vělelijk pomáhati ochotníky, kteří ovšem českou Thálii na uměleckou výši nepovznegli.

Když tedy nebylo žádné naděje, že se stav českých představení na stavovském divadle za ředitelství Stögera polepší, podalší Tyl r. 1835 na svou ruku zařízení samostatného malého divadla na Malé Straně v Ka-
jetánském domě, jehož majitel, chvalně známý vlastenec

Arbeiter, přepustil mu k tomu konci bývalý klášterní refektář. Byla to podlouhlá, dosti široká síň, které se jedné třetiny k vystavení jeviště, ostatních dvou třetina pro sedadla a parter užilo. Také byla nad přízemím malá galerie, kterou si však Arbeiter pro svou rodinu vymínil. Největší bylo s dovolením ke hraní; musilo se takového jak od politického úřadu tak i od ředitelství stavovského divadla dosíci, a že na obou místech těžkosti se dělaly, snadno pomyslet lze. Konečně dosáhlo se ho věnováním čístejšího zisku ústavu pro chudé. Společnost sestávala ze samých mladých spisovatelů a studentů, a režii vedl Tyl obezřele ve směru důstojném. Ochotníci byli plni horlivosti, a přípravní práce k zařízení divadla i potom hry samé a co s nimi spojeno, to vše činilo jim právě potěšení. Každý vynasnažoval se co nejvíce mohl, aby úlohu svou zdárně provedl. Obecenstvo bylo vybrané — lišíc se podstatně od nedělního obecenstva českých her na stavovském divadle, k němuž stavěla značný kontingent služebná čeládka — samá to inteligence a honorece. K vůli takovému obecenstvu herci sbírali dohromady všecky své síly, a obecenstvo bylo uznalé. Hry v Kajetánském domě trvaly až do podzimku roku 1837, a neminuly se s dobrým působením jak na studentstvo, které z nich bralo tím větší podnět k zakládání četných společností na venkově, tak na režii českých her na divadle stavovském, která od té doby přinucena byla pečovati o lepší výbor kusů. Také přistoupilo několik lepších sil, na Kajetánském divadle vycvičených, co diletanti ke společnosti Štěpánkové a působilo zdárně v českých hrách na divadle stavovském. Z nich na prvním místě sluší jmenovati Kašku, potomního oblíbeného komika, jehož první vystoupení u Kajetánů v osobě Pohltoňského v Klicperově

„Žižkově meči“ potkalo se s pochvalou tak všeobecnou, že rozhodlo nad budoucí drahou jeho života. Kaňka sám rozkošně vyličil divadelní hry v Kajetánském domě v „Rodinné kronice“ na rok 1864 v článku nadepsaném „Zápisky starého komedianta“.

Doba divadla v Kajetánském domě památna jest i tím, že od ochotnické společnosti jeho stal se první pokus o pořádání zábavy, jaké později tak pověstnými se staly pod jménem *českých bálů*. Ples ten byl úplně soukromý a odbýval se v témž Kajetánském domě v propůjčeném k tomu bytu. Společnost byla vybraná, vedle veškerého mladého světa vlastenského přítomni byli též někteří přednější starší spisovatelé, v sličném kruhu dám pak skvěla se nad jiné na těle i duši zpanilá Márinka V., vlastenka horlivá, k níž více než jeden mladík zahořel city něžnými a na na níž jak o závod skládány milostné básně. První tento „český ples“ vydařil se úplně, až na to malé neštěstí, že velký hrnec s krupovkou praskl a dámy v kuchyni zaměstnané šeredně polil, avšak žádného tělesního úrazu neucínil.

Dobře vydařená tato zábava dodala pak některým mladším vlastencům chuti a odvahy k uspořádání podobné zábavy veřejné, kterouž by četina ku platnosti jí náležitěji přivedena byla i ve společnosti vyšší, a druhý tak zvaný *český bál* dával se brzy na to v Konviktě.

Pelský prorok Gutt. Milutinovié. Slovanští hosté v Praze.

Mezi cizinci, jimiž Praha r. 1836 v čas korunovace Ferdinanda V. se hemžila, byl také jistý Polák Gutt, doktor lékařství. Byl to malý, složitý muž asi 40letý, jenž nosil na hlavě klobouk se širokou střeškou a v kapse u kabátu skleničku k nabírání čerstvé studené vody, kdekoliv na ni přišel, neboť byl jejím velkým milovníkem. Chování jeho bylo vážné, odměřené, ano jaksi slavné, při tom jevil velikou zvědavost, všude se dral napřed, všecko musil vidět, na všecko se vyptával. Při vojenské přehlídce na rovině u Holešovic navěsil na sebe několik ruských řádů a směle vmísil se mezi vznešené hosti, pro něž zachováno bylo nejpříhodnější místo k dívání. Navštívil všeobecnou nemocnici a také špitál milosrdných bratří, všude si počínaje co znalec a zkušený lékař. Jmenovitě k téžce stonajícím mluvil útěchy plná slova blahého míru, která takofka záračným účinkem na ně působila — nejinak než jako nějaký zasvěcenec boží. A byl to veskrz prorok, zavítavší do Prahy zvěstovat objevení se slovanského mesiáše, který již narodil se v Litvě z matky Česky (mínil tu Gutt, který rod svůj z Čech odvozoval, vlastní svou sestru), a v brze přijde spasit veškeré pokolení slovanské. Tak blásal doktor Gutt nám mladým lidem se vši opravdivostí, ale velice se zmýlil ve svém očekávání, že mystické učení jeho nalezne blouznivých věřících i v mládeži české. Tato mládež byla ducha příliš střízlivého a smyslu příliš praktického, aby se byla

roznítla pro fantastický přelud, majíc před sebou makavý cíl svého snažení. Gutt brzy uznal, že v Čechách není půdy pro jeho působení, ale s potěšením znamenal probuzování se národního ducha v lidu českém, i schvaloval v plné míře snahy vlasteneckých literátů, což i skutkem dokázal, věnovav značný dar na jisté, tehdejší naděje plné literární podniknutí. Bez hořkosti, že se mu v Čechách nedařily zámysly jeho, a s upřímným zdaru přáním národní naší věci rozloučil se s námi Gutt zcela přátelsky, i pospíchal odtud do Francie k švagru svému, pověstnému onoho času polskoslovanskému proroku Towianskému, který učení svému o slovanském mesiáši dovedl získati valný počet přívržencův mezi emigrací polskou, ano i samého vel ducha Mickiewicze oblouditi. Kdož by tu nezpomněl na našeho Komenského, který u vysokém stáří v podobných okolnostech též mysticismu se oddal! Towianski i s učením svým jest dávno zapomenut, i žije v ústraní v Curychu uprostřed již jen malého krahu svých stoupenců, mezi nimiž snad nalézá se i dobrý doktor Gutt, ač ještě-li živ.

I později často jsem se stýkal s vynikajícími Slovany Prahu navštěvujícími. Z těch byl pro mne jedním z nejzajímavějších zjevů srbský básník Šimon Milutinović, bývalý sekretář knížete Miloše. Spůsob, jakým jsem se s ním seznámil, byl následující. Roku 1837 trávil jsem léto v jistém šlechtickém sídle na saských hranicích, kdež obdržel jsem soukromou příležitostí list z Prahy od jednoho ze svých jhoslovanských přátel, který již delší čas neměl vřelejšího přání, nežli vstoupiti do knížecí srbské služby. Nyní dověděl se, že Milutinović mešká v Lipsku, požádal mne, abych se k tomuto v té záleži-

tosti jeho jmenem obrátil o radu; on sám nechtěl se odvážiti na ten krok, boje se porušení listovního tajemství. Já učinil mu po vůli a psal jsem Milutinoviči, který mně ihned odpověděl a odkázal na osobní setkání se v Praze, až se na podzim bude vraceti domů. Setkání to stalo se, ale bez mého přítele, který více v Praze nedlel. Milutinovič byl hospodou u „Zlatého Anděla“ v Celetné ulici, a když jsem jej navštívil, uvítal mne srdečně. Pomyslete si malého složitého muže s vysokým čelem, vzezření vlídného a příjemného, v národním kroji srbském, jmenovitě v širokých plundrách, který nemůže ani chvilku pokojně státi, nýbrž rychlými kroky přechází přes pokoj, an každá žilka v něm hraje a z úst výmlavný proud řeči se line — a máte Milutinoviče. Byl to neutešený obraz, jakého podávalo jeho líčení poměrů srbských, daleko rozdílný od ideálu, jež v prostoduchosti své malovala si vlasteneckým zápalem roznícená mysl přítele mého. Milutinovič nepotřeboval mně dlouho dokazovati, že v takových poměrech přítel můj při nejlepším spůsoblosti a vůli nebyl by k žádné platnosti mladému státu, kde ještě všecko jest nehotovo; ano že by jemu, zvyklému na společnost civilisovanou, se brzo musilo zastesknouti mezi lidem polobarbarským, kde dle způsobu orientálního veškeren život vrcholí v piklech, které jeden proti druhému kuje. Prosil mne tedy, abych přítele svého odvrátiti hleděl od myšlénky, jejíž uskutečnění by jej nevyhnutelně musilo nešťastným učiniti; na to improvisoval několik veršů, jež napsal na cedulku a mně doručil, bych je příteli odevzdal na památku. — Byl to milý večer, který jsem strávil s Milutinovičem, jenž se svou přímostí, veselostí mysli a neustálou pohyblivostí učinil na mne dojem nehynoucí.

V tu dobu začala vláda ruská hustěji vysílati do Prahy mladé učence na slovanská studia. Rozumí se samo sebou, že vyhledávali společnost literátů českých, kterým bylo obcování s nimi milé a ve mnohém ohledu poučné. Před jinými utkvěli mně v paměti *Ivaníšev*, *Kastorský*, *Bodjanský*, *Panov* a *Grigorovič*. *Ivaníšev*, který pilně se zanášel slovanským právem, častoval nás někdy čajem, jinak jsme se s ním méně často scházeli, an bydlel až na Hradčanech v ulici k Loretě vedoucí. *Kastorský*, náruživý milovník pečených husí a Hegelovské filosofie, bez které ani živ býti nechtěl, zavdával nám dosti často prostoduchostí svou podnět k veselosti: jak jsem po čase slyšel, stal prý se pak bohatým pánem v Petrohradě — nový to důkaz, že k štěstí netřeba mít ducha. *Bodjanský* byl pravý měkký charakter maloruský, studoval pilně, žil ponejvíce pro sebe, ostatně byl upřímný a důvěrný. Navštívil opět Prahu před několika lety sotva ji více poznal (neviděl ji od roku 1837), ale k někdejším přátelům svým hlásil se i nyní „Excelenc pán“ (Prevoschoditelstvo) co k milým starým známým. *Panov*, mladík nad míru sličné postavy, byl příjemný besedník; dle pozdějších zpráv zemřel v mladém ještě věku. *Viktor Grigorovič*, který r. 1845 zavítal do Prahy, vracaje se z cest po Turecké říši konaných, zdokonaloval se u mne v češtině, o které na universitě Kazaňské přednášel, používaje při tom i některých mých spisů. Mně ten zůstane mně nezapomenutelným pro svou vzácnou všestrannou vzdělanost a lahodné mravy. Dle posledních zpráv mých čestně co profesor vysloužil žije nyní na odpočinku v Oděse. Byloť v těch letech ještě více Rusů v Praze, s kterými však já méně se stýkal. Policie na toto naše obcování s Rusy měla bedlivý pozor, což mý

dobře věděl, ale nebylo se nám čeho obávati, neboť svazky naše s nimi byli nejnevinnější.

Roku 1838 zavítal do Prahy *Jan Šafařík*, synovec slavného strýce, co nově graduovaný doktor lékařství, a pobyl tu málem rok. S boдрým mladým mužem tím vešlo nás několik v bližší známost, i připomínám sobě dosavad s potěšením blahé doby, v nichž pospolu čítali jsme u něho klasická díla starodubrovnických básníků. Byly to chvíle nejčistší duševní rozkoše, jaké jsem kdy zažil. Jak známo, žije Jan Šafařík v Bělehradě u vysokém postavení, jsa senátorem a předsedou srbské učené společnosti. O slavnosti Jungmannově r. 1873 navštívil opět Prahu, již nalezl arcí velmi změněnu, ale nezměněna nalezl v ní srdce svých někdejších přátel, pokud ještě trvají na živě.

Nesmím též zapomenouti na přítele *Hurbana*, který r. 1839 co mladík navštívil Prahu, ubíraje se na studie do Němec, a v němž poznal jsem duši vřele zaujatou pro slovanskou ideu, a jmenovitě pro osvobození krutě utištěného národu svého, což později skvěle skutkem dokázal, ano dokazovati nepřestává co jeden z předních bojovníků za nezadatelná práva Slováků.

18.

Rozkvět literatury. Tyl. Mácha. Vocal.

Literatura prospívala co den zdárněji. Ustavičně přibývalo jí čerstvích sil, nová jména vystupovala u veřejnost, nové plody ducha českého podávaly světu díky a neuměřitelné jeho čilosti i pod nejkřutějším útliskem.

Duší nového ruchu literárního byl Tyl, muž o probuzení ducha národního v kruzích širších nade všechny své současníky zasloužilý, pro kteronž skutečně nesmírnou zásluhu jméno jeho věčně skvíti se bude v literárních letopisech našeho národu, i když dlla jeho na dobro budou zapomenuta. Tyl byl jako stvořen pro svou dobu, i jeho vady a slabosti byly takového spůsobu, že se úplně hodily k času. Tyl vdechl žurnalistice české moderní život, „Květy“ jím založené činily propagandu před tím nebyvalou; jeho články, jimiž vyzýval k milování vlasti, ku pěstování drahé materštiny, a v nichž jmenovitě obracel se k pohlaví něžnému, mluvily k srdci dojemnými slovy, dotýkaly se nejjemnějších stránek duše, roznécovaly nejúčinnivější city samolibosti, hrđosti a ctižádosti. Tyl znal výborně své čtenářstvo, i věděl dobře kde ho popadnouti, aby jím hnul.

V takovémto působení byl mu věrným pomocníkem *Rubeš*, jehož „Deklamovánky“ ozývaly se všude, kdekoliv jen hovor český zazníval, stavše se neodlučitelnou částkou vlasteneckých veřejných zábav: plesů, besed, koncertů a j., jaké toho času na venkově v modu vešly a bez kterých nemohlo se obejít ani sebe menší městečko. Pravou pastvou pro obecnstvo, jaké hlavně se účastnilo těchto národních zábav společenských, byl „Paleček“, vydávaný od Fr. Rubeše, Fr. Hajniše a „ještě někoho“ (Filipka), který měl náramný odbyt a jemuž ta velická zásluha přísluší, že budil chuť ke čtení českých knih i v kruzích až posud o čtení vůbec málo dbajících.

Neocenitelnou službu prokázal Tyl literatuře české zavedením lehkého slohu novelistického, jehož tvůrcem on vším právem může býti nazván. Před ním měla česká prosa i lepších spisovatelů vždy více méně ráz jakési

neobratné strojenosti, Tyl první osvobodil ji od pout až dosavad ji svírajících, uveda ji zpět na přirozenou půdu živé konversace, ovšem zušlechtěné. Vyčítáno Tylovi nešetření správnosti gramatické, a výčitka ta byla v jisté míře oprávněna. Avšak s druhé strany mnohem spravedlivější výčitka mohla se činiti těm, kdož z pravidel gramatických kuli okovy na sloh český, a přece při tom žádali, aby se volně pohyboval. Bez pravidel mluvnických nemůže žádný jazyk dojít vyššího zdokonalení; avšak považovati je za něco naprosto nedotknutelného, bylo by tolik, jako společnosti lidské ukládati zákony pro všechnu budoucnost nezměnitelné a na věky platné. Každý živý jazyk neustále se mění a přetvořuje, a to dle potřeb a okolností; žádný se nemůže izolovati o sobě a otočiti hradbou nepřestupnou proti vlivům cizím; a kdyby takoví rigorosisté, kteří též v jazyku všemožně snaží se zachovati status quo proti vtírajícím se novotám, takový status quo blíže a kriticky ohledali, zajisté zhrozili by se těch cizích živlů, které by v něm našli a kterým neupírají práva občanského na základě dávného obyčeje. Avšak i tento obyčej musil někdy počátek vzíti, a není pochybnosti, že i proti němu co nebezpečné novotě zpírali se pedantové tehdejší. Pročez neváhám vysloviti mínění své v ten smysl, že cokoliv jazyk živý v sebe přijal tou měrou, že to vešlo takorůzka ve společný majetek národu, to i právo má přijato býti v jazyk písemní a odtud i v mluvnici. Někdo to musí učiniti nejprv, a iniciativa taková nemůže býti považována za útok na neproměnlivost systému gramatického, ale naopak za potřebný krok k dalšímu vzdělání a vývoji jazyka. Skamenělá, nehybná pravidla gramatická má jenom jazyk mrtvý; živý jazyk, jako všechno co žije, podroben jest neustálé proměně.

A z takového stanoviska dlužno považovati Tyla co reformátora české prosy. O principu zde nemůže býti pochybnosti, jedná se pouze o pravou míru, a v tom ohledu nelze arciť upírati, že Tyl nejednou překročil slušné meze dovolenosti. Avšak nepřisuzujeme-li pravidlům gramatickým absolutní a neodchylné platnosti, budeme tím méně považovati příklad Tylův za neměnný vzor. A skutečně ti, jenž bronsili svůj sloh podle Tyla, následovali ho sice v povšechném směru jeho, ale nikoliv ve všech jednotlivostech, a tak stalo se, že v nynější vytištěné prose české shledáváme ovšem onu volnost pohybu, jakou jí udělil Tyl, avšak namnoze již prostou přílišností a patrných chyb, jakých se Tyl dopouštěl. Tyl prolomil led, k čemuž bylo potřebí odvahy, jaká není každému dána; té slávy mu neupře nikdo.¹¹⁾

Z četných povídek jeho nejlepší jsou historické, líčící živými barvami nejpohnutnější doby vlasteneckých dějin; o druhých bude promluveno později.

Z nových hvězd, které vystupovaly na obzoru české literatury, jmenovitě básnictví českého, byl jednou z nejblysknavějších *Mácha*, duch bohatě nadaný, ale ještě nevykvašený, jehož zlomkovité plody slibovaly věci veliké, jemuž ale nebylo porozuměno. A bylo také těžko mu

¹¹⁾ Nescházelo však zároveň i takových opravců jazyka, kteří k tomu žádného povolání nemajíce v malichernostech sobě libovali, čímž nejednou směšnými se stávali. Takového pána (Tomíčka) trefně vyplatil nebožtík Vaněk. Reformátorovi tomu přičítal se každý shluk zvucek sluchu méně lahodný. Když pak jednou v jistém spise Vaňkově, jehož korekturu měl, místo „hvězdy se třpytí“ opravil ve „hvězdy se lesknou“, odbyl jej Vaněk in margine slovy: „Korrektor ohne Sachkenntniß! *Boty* se lesknou, ale hvězdy se *třpytí*.“

porozuměti, neboť on sám sobě ještě dobře nerozuměl, ale již byl na nejlepší cestě k tomu, když nelitostný osud ukrátil nit života jeho. Mácha byl málo sdílný, a to právě proto, že viděl, kterak ho nikdo nepochopuje: potkával se jenom buď s nadšenými velebiteli, anebo s bezohlednými tupiteli. Zvědév mé vyjádření o něm — které jsem jednou učinil v ten smysl, že jest bez odporu veliký talent, ale rozhodného úsudku že o něm na ten čas pronésti nelze, dokud se neukáže, jak se vyvine — uznal pravdivost jeho, a od té doby ke mně přilnul důvěrněji nežli ku komukoliv jinému, tak že i rukopisy své, které sic nikdy z ruky nedával, mně domů půjčoval, abych mu vyjevil své mínění o nich. Nejednou seděli jsme spolu a s přítelem poručíkem B. sami tři až do půlnoci, ba i déle u Komárků (kavárna to v Starém Ungeltě), pohříženi v rozjímání hlubokého mudrctví o všelikých věcech přirozených i nadpřirozených, skutečných i abstraktních, jaké jen zajímatí mohou ducha tak práhnoucího po čistém zřídle pravdy, jako byl Mácha. Smím tedy s dobrým právem tvrditi, že jsem Máchu dobře znal, ano mohu říci, že od té doby, co vstoupil do praktického života, myšlení a snažení jeho bralo směr takový, z něhož čerpal jsem nejlepší naději pro jeho budoucnost. Naděje ta neměla se vyplniti — nejslechetnější z jinochů českých vyšším kynutím příliš záhy odňat přátelům a vlasti.

Vedle Máchy vyskytovala se ještě jména jiných mladíků, která v brzkém čase měla dojíti slovnosti na Parnase českém. Z těch uvádím před jinými *Jablonského*, básníka otcovské moudrosti Šalomounovy, a *Erbena*, klasického vzdělavatele národních pověstí. Co národní epik vystoupil v ty doby básník staršího kruhu, *Vocel* s „Přemyslovci“, „Mečem a Kalichem“ a „Labyrintem Slávy“,

z kterýchžto plodů čistě vlasteneckého nadšení zvláště první dva došly veliké obliby a všeobecného rozšíření. I *Čelakovský* po delším umlknutí vystoupil s novým plodem své ušlechtilé Muzy „Ráží stolíston“, v níž básnický genius jeho novým světlem se zaskvěl.¹²⁾

Mimo „Květy“, jedním časem od Tyla zanedbávané ba na čas opuštěné, v kteréž době redigoval je bedlivě a obezřele Jaroslav Pospíšil, vyskytovaly se svým časem ještě jiné periodické spisy, z nichž uvádím zejména „Den-
nici“ a „Vlastimila“, pěstující ušlechtilou zábavu s prospěšným poučením spojenou, až po smrti Štěpánkové ob-
držely „Květy“ nového soka ve „Včele“ za Klučáka a Štorcha omladlé. Nelze též mlčením pominouti „Bibliotéky
zábavného čtení“, podniknutí to, které si za účel bylo
vytklo, vytisknouti z oběhu bídné překlady Klaurenových
povědek a jiného smetlí německého, a nahraditi je pře-
klady výtečnějších a novějších plodů cizích beletristických
literatur. „Bibliotéka“ ta stala se brzy čtením oblíbeným
a rozšířeným.

V tu dobu vystoupil u veřejnost nový románopisec
český, nadaný a plodný *Chocholoušek*, jehož první po-
vídka „Templáři v Čechách“ působila hned vším právem
sensaci. Po „Templářích“ následovaly pak rychle po sobě
povídky jiné, jimiž takorba úprkem dobyl si přízně obe-
censtva. Též *Jindřich Marek* obnovil zdárně činnost

¹²⁾ Kterak vznešený půvab té krásné didaktické básně
dovedl okouzlit i čtenáře dost těžce s jazykem zápasící, toho
na příklad uvádím prince Karla Hohenlohe, mladíka vřele za-
ujatého pro vše krásné, jenž byl mým žákem v češtině a ne-
jednou překvapil mne pěkným překladem jedné neb více strof
ze „Stolísté růže“, zhařoveným přes noc. Dosavad lituji, že
jsem si tyto jeho německé verše neopsal.

svou na poli románu, které nalezalo čím dále tím více pilných vzdělavatelů.

Tak dosáhla pěkná literatura česká v letech čtyřicátých znamenitého rozkvětu, což se zavisť uznáváno bylo od samých národních odpůrců našich, a čehož přirozený následek byl, že čeština i v životě společenském vždy více půdy nabývala.

19.

Literatura vědecká. Ost und West. Německá polemika proti národnímu ruchu českému. Hrabě Josef Matías Thun.

S pěknou literaturou počala důstojně závoditi též literatura vědecká. V přední řadě sluší jmenovati *Jana Svatopluka Presla*, jehož nedosti ocenitelné zásluhy netřeba zde teprv rozebírat, an celému národu posud v dobré paměti jsou. Muž ten již roku 1821 s nemenší odvahou jako obětavostí (neboť to činil na své útraty) založil encyklopedický časopis „Krok“, jímž učiněn první pokus o pěstování v jazyku českém exaktních věd. Přenášet obtíže s tím spojené nelekaly mohutného ducha Preslova, o jehož neumořitelné vytrvalosti svědčí celá řada obširných spisů ze všech oborů přírodovědy, kteréž doposavad nepozbyly ceny. Nezbytnou úlohou bylo při tom utvoření vědecké terminologie české, která úplně scházela jazyku našemu, neodvážlivěmu se až posud do vyšších oborů literárních. Jak ohromné nesnáze spojeny byly s touto úlohou, to v plné míře posouditi dovede jenom důkladný znatel jazyka i spolu vědy, o kterou se

jedná. Že mezi těmi tisíci a tisíci slovy, jež Presl pro přírodní vědy utvořil, nebyla všechna ryzi, správně odvozená a snadno srozumitelná, není divu; proto však nikdy nezasluhoval onoho povržlivého usmívání a útrpného krčení ramen, jakých se mu dostávalo s tak mnohé strany, kde ohledy jazykové převládaly nad ohledy věcné. Velká část Preslovy terminologie až doposavad se udržela v platnosti, a kdyby on pracemi svými nebyl tak široký základ položil k další stavbě, nikdy by u nás přírodopyt, nyní zdárně pěstovaný, nebyl v tak krátkém čase volnějšího ruchu dospěl k nynějšímu stupni svého vývoje.

Velký pokrok v probuzení národním stal se následkem vydávání Palackého dějepisu, ježto započalo, prozatím v jazyku německém, r. 1836. Výtečné dílo toto, v němž spisovatel jeho alespoň s počátku až příliš hověl střízlivé objektivnosti, docházelo slavného uznání se všech kompetentních stran, pro nás pak stalo se pravým národním paladiem. Jím zajisté minulost naše nejenom očištěna jest od četných nešvar, kterýmiž za mnoho století nepřítel a něvědomost tvářnost její zohydily, nýbrž i mnohé části použitím nově vyhledaných pramenů, ku kterémuž konci Palacký mnohé a daleké cesty konal, ve světlo docela nové postaveny a mnoho doposud temného a pochybného objasněno. Jediné vášnivost zarytých Němcůrů nemohla se spřizniti se spisem, jímž důkladně vyvrácen předsudek jejich zakořeněný proti Slovanům a jmenovitě Čechům, jakoby těmto všechna vzdělanost byla přišla z milosti německé, ukazováním na dávno původní vzdělanost národa Českého. Dílo Palackého nemálo přispělo k tomu, že nestranní cizinci, lépe o národu a vlasti naší poučení, příznivějším okem začali pohlížeti na Čechy, tak dlouho před veřejností pomlouvané i ostouzené, na

jejich snahy i jejich budoucnost. V každém pak uvědoměném Čechu výše pnulo se srdce hrdostí na tak slavné předky a na roli světovon, kterou někdy hrál nečetný národ náš v čele pokroku časového krácející, a pýcha ta u vysoké míře tužila národní cit a lila důvěru v srdce vlastenecká, že lidu takového kořene a jádra není souzeno zahynouti neslavně, nýbrž že jednou probuzen k novému životu vystoupí opět na dějišti světovém, a hoden osvícených předků svých přidruží se věrně a s celou duší k bojovníkům za svatou pravdu a svobodu národů.

Veledělitel, nejenom v ohledu čistě vědeckém, nýbrž i v působení svém na rozšíření a tužení smýšlení národního jest jiné dílo Palackého, „Archiv Český.“ V něm ony osoby, o kterých vypravuje dějepis mrtvými slovy, stojí oživeny před námi, i vidíme jednati je na vlastní oči; v něm uložen jest neocenitelný poklad pramenů historických, které dlouho ještě nebudou úplně vyčerpány. Nezapomenutelný mně zůstane výstup, který jsem měl s mužem velice ctihodným a vlast upřímně milujícím. Byl to otec nynějšího divadelního ředitele pana Pavla Švandy ze Semšic, postava vysoká a vážná, vlasů rudých, zemský tuším inženýr, s kterým jsem jedenkrát důvěrně rozmlouval o utěšeném prospěchu literatury české a našich nadějích v budoucnost. Pan Švanda — jenž zanešen jsa úředními povinnostmi svými nemohl zanášeti se zevrubněji postupem národní literatury, věděl o této jen právě tolik, co bývalo nejčastěji předmětem veřejného hovoru — pokládal s upřímným politováním všeliké snahy v oboru pěkné literatury za nedostatečné a marné v ohledu praktickém, dokud prý nebudou na světlo vynešeny všechny prameny slavných našich dějin, v nichž by národ jako v zrcadle nějakém se mohl zhlédnouti a bráti příklad i na-

učení pro budoucnost. Na to já mu předložil několik sešitů „Archivu Českého“, až kam právě byl dospěl, a dobrý pan Švanda, nemaje ani vzdáleného tušení o takovém díle, byl nad míru radostně překvapen, nemohl se dosti nažehnati Palackému, a od té doby pohlížel s vysokou úctou na naše vlastenecké snahy, i věřil tak pevně jako já v budoucnost národa Českého.

Ani Presl ani Palacký nebyli osamělí pracovníci ve svých oborech, okolo obou se kupily mladší síly co pilní pěstovatelé vědy: Václav Staněk, Amerling, Kodym, Smetana, Tomek, Erben a j. Takový zvýšený ruch v literatuře české nemohl zůstat nepovšimnut. V Praze samé založil Rudolf Glaser roku 1837 časopis „Ost und West“, z jehož názvu již tendence jeho vysvitla, a který přede vším jiným pilně si všímal literatury české. V Němcích psáno o Čechách a jejich snahách, jak ve zvláštních brošurkách, tak i v časopisech (jmenovitě v „Augsb. Allg. Ztg.“) ve smyslu jim rozhodně nepřiznivém, při čemž nescházelo lži a nadávek, zuřivým Slovanožroutům odjakživa oblíbených. Sotva že „Augsb. Allg. Ztg.“ jednou za dlouhý čas dopřála místa nějaké krotké obraně s naší strany.

Roku 1845 cítil se hrabě *Josef Matias Thun*, překladač „Kralodvorského rukopisu“ do němčiny, povolána, vysloviti své mínění ve prospěch náš v brošurce „Der Slawismus in Böhmen“ (v Praze u Calve). Z celého spisku toho, jehož původce vyznává o sobě po netopýrsku (jako nejnověji také někteří z tak zvané historické šlechty), že není ani Čech ani Němec, nýbrž „Böhm“, vane jakási aristokratická protekce nižšího plemene, na vlas podobná oné, jakou se člověk z pouhé útrpnosti ujímá trýzněných zvířat. Ano pan hrabě neostýchal se vysloviti, že Čecha

neuznává za tak „bildungsfähig“ jako Němce, a prosil takorčka za milosrdenství pro nás. Taková urážka nemohla býti mlčky snešena, i vyšla proti Thunově brošurce jiná v Lipsku „Worte eines Čechen“, která v rozhorlení zamítala všeliké milosrdenství pro nás, a žádala pouze spravedlnost, spolu pak postavení Čechů v Rakouské říši a jich politické smýšlení vyslovovala právě tak, jak se v roce 1848 a dále osvědčilo. Brošurka tato učinila dosti značnou sensaci, a jakkoli původce její dobře znám byl politickému úřadu a snadno mohl k zodpovídání býti potahován, že dal něco bez rakouské censury v cizině tisknouti, neměl z toho ani nejmenšího opletání, což zajiště vysvětluje se jen lojálností a vřelým patriotismem rakouským, jaké se v ní jevily. Od té doby již nikdo nepovoláný se neopovážil, žádat za milost pro nás. Hrabě Josef Matiaš Thun pak dokázal r. 1848, jakého byl ducha, když jsa členem „Národního Výboru“ ulekl se nastávajících bouří, vzdal se podáváného mu presidentství Slovanského sjezdu a odjel na vždy ze vlasti. Jmenován později dědičným členem panské sněmovny říšské rady a obdařen vysokým řádem, hlasoval co nejoddaněji s centralisty, jakož i syn jeho hrabě Osvald Thun náleží k rozhodným ústavověrcům.

20.

Praktický směr v literatuře. Průmyslová jednoty. České spolky. České bály a besedy. Pražská policie.

Pěstování přírodních věd nepřestávalo na pouhé theorii, nýbrž brzo přenášeno také na praktickou půdu vy-

užitkování výsledků, vědeckým zpytováním nabytých, ve prospěch průmyslu. Až dosavad mohl český živnostník nabytí technického vzdělání pouze prostředkem němčiny; kdo nebyl mocen jazyka německého, odsouzen byl do smrti k podělkování a nádeničení při práci mechanické, na stupeň průmyslníka v pravém slova smyslu povznést se nemohl. To nesmělo zůstat tak, neměl-li Čech na věky odsouzen zůstat k služebnosti a bídě ve své vlasti a Němec roztahovati se co pán a poručník jeho. Nebylo dosti na duševním vymanění se z vlivu německého, působícího vychováním i celým veřejným životem dusivě na národ náš; vymanění toto mělo se státi také v ohledu materiálním; čili jiným slovem: šlo o *emancipaci blahobyti od podmínky němectví*. Jenom národ požívající blahobyti pěstuje s prospěchem vyšší zájmy duševní, umí ceniti svobodu a chová v prsou onu vysokou uvědomělost, která jest matkou velkých činů národních. Tak bývalo druhdy v Čechách, i aby tak opět někdy bylo, k tomu nesly se snahy všech upřímných vlastenců. Vedle šíření osvěty byla k tomu cíli jen jediná cesta — cesta vedoucí k blahobyti. Věk náš jest věk průmyslu, kde drah s druhem zavodí v dobývání hmotných statků důmyslnějšími prostředky, jež bře z neustále nově odkrývaných účinků přírodních sil. *Přírodní vědy popularisovati, českého živnostníka průmyslně vzdělati*, stalo se tedy heslem několika mužů, kteří pochopili jak ducha času, tak i přední potřebu národu. A tu opět vidíme v čele šlechtěného *Jana Svatopluka Presla*, který svou „Technologii“ a „Časopisem technologickým“, vydávaným nákladem Průmyslové jednoty r. 1833 do života vstoupil, v oboru tom první cestu kleslil. V jeho šlépěje vstoupil předně *Amerling*, jehož „Průmyslový posel“ a nedělní přednášky

o chemii v Klementině před četným posluchactvem nejvíce ze stavu řemeslníků těšily se z neobyčejného účastenství. Důvtipnější mezi mladými živnostníky českými pochopili v plné míře důležitost věci, i shromáždili brzy kolem sebe kruh soudruhů, žádostivých vyššího technického vzdělání, tak že utvořila se takofka zvláštní škola mladých řemeslníků českých, z nichž vyšel nejeden vynikající průmyslník, jako *Josef Branislav Mencl, Paul* (jenž později stal se obětí politického pronásledování) a více jiných. Příkladu Amerlingova následoval *Kodym* svými „Zábavami nedělními“, které došly všeobecné obliby a valného rozšíření. Pomalu i jiní rozmnožovali populárně naučnou a technickou literaturu, která čím dále tím větší půdy v národě nacházela.

Zároveň s těmito snahami kráčelo stejným směrem působení vlastenců k Průmyslové jednotě přistouplých, kde hlavně ujímali se zájmů malých živnostníků naproti velikému průmyslu, a všemožně o to se vynasnažovali, aby českému řemeslníku poskytnuta byla příležitost k technickému se vzdělání. V popředí byla tu agitace pro založení průmyslové školy české, na kterou po celé vlasti i v cizině sbírány a obětovně poskytovány příspěvky. Boje, které národní strana podnikati musila v Průmyslové jednotě s odpornou stranou německou, již tyto její snahy byly solí v očích, měly i tu vedlejší dobrou stránku, že byly výbornou školou pro naše budoucí parlamentární řečníky, z nichž nejedni (Rieger, Brauner, Trojan) sobě tu první ostruhy zasloužili. Zde ponejprv snahy národovců českých v praktickém životě u veřejnost vystupovaly, k nemalé nepřáti jejich zlosti, již tajiti ani neuměli. Naproti tomu ona třída lidu českého, k jejímž prospěchu to vše se dalo, totiž dělnická, vděčně uzná-

vala tu péči osvicených národovců o zlepšení jich stavu, a poznávajíce, že vlastenectví má ovšem i stránku praktickou, čím dál tím více lnula k věci národní, a tím způsobem šířila se národní uvědomělost i v kruzích až dosud v ohledu tom valně zanedbaných.

I zde spatřoval se umravňující účinek idey vlastenectví, že dělnictvo české pomalu zanechávalo pitek a hlučného hýření, shromažďujíc se v tak zvaných „českých spolcích“, jakých jmenovitě v Praze byl hojný počet, k zábavám ušlechtilějším. Obyčejně měl takový spolek zvláštní svou místnost v některém hostinci, kdež údově jeho bavili se zpěvem, deklamováním, předčítáním a vzdělávatelným přátelským hovorem. Kdo promluvil slovo německé, musil dát malou peněžitou pokutu, obyčejně krejcar, a peníze tak nastřádané obrátily se pak k nějakému šlechetnému účelu, na př. na průmyslovou školu, na zakoupení užitečných knih pro spolek, anebo k ušlechtilé nějaké zábavě: plesu, besedě, společnému výletu a t. d. Nyní bychom se smáli takovým dětinským věcem, ale svého času měly ony plné oprávnění, a tyto „české spolky“ vychovaly nám jádro národně uvědomělého lidu, bez něhož by nás politický ruch roku 1848 byl nalezl nepřipravené.

Stejnou měrou, jako národní uvědomění šířilo se ve vrstvách obecného lidu, domáhala se čeština platnosti také v kruzích vyšší společnosti. Tak zvané „české bály“, o jichž uspořádání měli hlavní zásluhu Rieger, Pichl, Trojan, Tyl a jiní, jakkoli s počátku se potkávaly s mnohým úsměškem se strany protivné, solidnosti a elegancí svou brzo se octnuly v popředí nejskvělejších masopustních plesů Pražských, vstupní list do nich byl předmětem ctížádosti všech dám, které se počítaly k modnímu světu,

a veliké bylo pohoršení, které dal profesor Koubek, když listek svůj přepustil jistému vlásenkáři vůbec v Praze známému, který pak hectně vyveden ze sálu. Velmi směšnou roli hrála tehdejší policie Pražská za městského hejtmána Mutha, který nechtěl dovolit tisknouti pouze česká ohlášení balů tčků na rohy bez přívěsku německého. Tiskly se tedy české veliké plakáty také s krátkým německým oznámením na konci, ale před lepením se toto poslední prostě ustříhlo. Na těchto českých bálach reprezentována byla i aristokracie i vyšší burokracie, a český živel byl tím alespoň formálně zbaven svého dosavadního helotství. Skvělý úspěch „českých balů“ vedl k uspořádání českých tanečních besed v létě, jakož i kostumovaných merend pro užší kruhy vlastenecké, kteréž zábavy dařily se tak výborně, že daly podnět k podobným slovanickým plesům a besedám ve Vídni, které shromažďovaly vybranou společnost vyšších stavů, kde zastoupeno bylo vše, co se hlásilo k Slovanstvu, jmenovitě ve světě učeném a diplomatickém, ba ani reprezentace panovnické rodiny nescházela.

Tak přijata čeština i do salonu, ale národu samému, který se tak hluchně hlásil k životu, neučiněna proto ještě žádná koncese. Indolence vlády byla slepá pro množství se známky času, které zvěstovaly blížící se bouři; nemožno odhodlati se ke včasným opravám bojovala proti nepohodlnému jí mohutnění ducha národního malicherným týráním policejním, a když vzrůstající sebevědomí národní mužné se tomu postavilo na odpor, ztratily orgány policejní hlavu a staly se předmětem veřejného posměchu. Konečně neobyčejně šťastným nápadem Vídeňské vlády odstraněn jest z Prahy neschopný Muth a na jeho místo postaven v čelo policejního úřadu hrabě Moric Dejmk,

kteřý měl tolik rozumu, že přiměřenou toleranci svedl mezi stranou národní a policií jakýsi srozumitelný modus vivendi.

21.

Tyl a Havlíček. U Primasu a U Lajblů. Repeal. Založení Měšťanské besedy v Praze.

Brzo nebylo třídy v obyvatelstvu, kam by nebylo proniklo vědomí národní, nebylo městečka na venkově, které by nebylo mělo svůj kruh vlastenců, odkud smýšlení jejich se šířilo dále; po celé zemi dávány zábavy vlastenecké: besedy, věnečky, plesy, divadelní představení, konány výlety k památným místům, Škroupova krásná píseň „Kde domov můj“ všude vesele zaznívala povětrím i stala se pravou hymnou národní, již odpískávaly kolovrátky a hrály co pochod hudební bandy nejenom osbrojených sborů měšťanských, nýbrž i vojenské — při hlukném průvodu pouliční mládeže. Vše hýbalo se čilým životem národním, obzvláště pak ve studentstvu nastal nový mocnější ruch, který jmenovitě na Staroměstském gymnasiu Pražském činil jistým osobám mnoho starostí, neboť již ten mladý lid (Vojta Náprstek, Krejčí a jiní) odvažoval se na demonstrace, a kde měl právo, stavěl si hlavu.

V literatuře oblíbenost Tylova dosáhla nejvyššího stupně, ale on tím samým již nacházel se na scestí. Sentimentální vlastenčení, jehož on sám byl s veliké částí původem, opanovalo jej v té míře, že brzy se octnul ve směru nepravém, poněvadž nepřirozeném a nuceném. Od delšího času již literární jeho produkce byly vzaly na

se podobu nadatých deklamací a srdečných výlevů chorobné citlivosti vlastenecké; v novelách svých, opustiv půdu domácích dějin, na níž tak šťastně se byl pohyboval, oblíbil si líčiti život jakýsi ideální, nejasně smyšlený, charakterů v daných poměrech nemožné, a to vše, břechou rozplývající se lamentace nad ubohou češtinou polité, vydávati za obrazy z našeho života. Jenom opravdu skvělé nadání Tylovo, jeho veliká technická obratnost u vyličování situací nejrozmanitějších (jinak se toma říká shánění efektů), jeho ušlechtilý, hladký, ozdobný, luzným pňavem okouslující sloh mohly učiniti takovou literární kaňi poněkud záživnou; ale cituplným vlasteneckým dušm byla to pravá pochoutka a Tyl jejich polovičným pánembohem. A to bylo vlastně to, čeho Tyl dosáhnouti chtěl: laciné populárnosti neobmezeným hovéním slabé stránce obecnstva. Máje co vzdělavatel národu svého povznášeti jej k sobě, on naopak snižoval se k němu, a místo utužování a k činnosti pobádání vlasteneckého citu koketoval s ním.

Nejednou ozvali se vážní hlasové proti takovému si počínání Tylovu, ale naproti všeobecnému entusiasmu pro „miláčka národu“ byli to hlasové volajícího na poušti, ať konečně smělá ruka chladnomyslného ale horkokrevného literárního nováčka jedinou, ale pádnou ranou stro-skotala celé to uměle nastrojené, ale v sobě vrátké a nepevné lešení chorobného vlasteneckého sentimentalismu. Tyl vydal nový plod své pobloudilé Musy, „Posledního Čecha“; po celé vlasti znělo Hosiana, a sama Matice česká tím hlukem omámena přiřkla spisovateli cenu vysazenou na nejlepší českou knihu. Krátce před tím byl se vrátil do Čech mladý *Karel Havlíček* z Rus, kde byl po několik let co vychovatel meňkal, a s bujarostí,

někdy až nezbednou, jal se vystupovati na poli literárním. V něm, jenž v cizině se byl naučil pohlížeti na svět okem střízlivým, praktickým, pohnala se žluč; i napsal do „České Včely“ (1845, č. 52 a 53) svou pověstnou, bezohlednou, ale zdravou recenzi o „Posledním Čechu“, v níž mezi jiným pravil: „Nám začíná již býti naniž z těch neustálých řečí o vlastenectví, o vlastencích a vlastenkách, kterými nás veršem i prosou naši spisovatelé, a nejvíce Tyl, již drahně let nemilosrdně pronásledují. Byl by již čas, aby nám to naše vlastenčení ráci lo konečně z úst vjít do rukou a do těla, abychom totiž více z lásky pro svůj národ jednali, než o té lásce mluvili; neboť pro samé povzbuzování k vlastenectví zapomínáme na vzdělávání národu. Kdybychom čas a práci, které nakládáme na přemlouvání lidu našeho, aby místo lepších cizích spisů čítal z vlastenectví naše špatnější — kdybychom, pravím, ten čas a tu práci vynaložili raději na to, aby byly naše spisy lepší než cizí, moudřejší a prospěšnější bychom jednali. Já ale, co se mého osobního mínění týče, jsem přesvědčen, že jest snadnější a veselejší za vlast umřítí, než to množství jednotvárných spisů o vlastenectví přečísti.“ Mdlou odpovědí na ostrou kritiku Tyl ještě více si uškodil, i byl od Havlíčka odbyt ještě nešetrněji než dříve. „Poslední Čech“ byl také poslední Tylův pled toho druhu, a jakkoli veliké bylo s počátku pohoršení v jistých kruzích nad takovouto „drzostí zcela mladého člověka“, jenž dovoluje si zlehčovati „tak zaslonžilého staršího spisovatele“, vzala nicméně móda sentimentálního vlastenectví brzy za své, jak mile toto přestalo býti representováno v literatuře.

Havlíček objevil se tehdejší v literatuře české co pravá štika v rybníce, zamíchav blahotinně stojatou vodu i

jejími obyvateli. Vtipu jeho nic nebylo svatého, žádná slabá stránka národního života nezůstala od něho nepovšimnuta, žádný jeho dobrý nápad nevytištěn. Ale jakkoli při tom nejednou zajížděl přes meze opatrnosti a zvyklou slušností kázané, proto přece více ty jeho skoky měly ráš více nezbedné rozpustilosti, nežli nějakého skutečně zlého úmyslu. Z přílišnosti svých se Havlíček časem vyhojil, tenkrátě však i ty měly to dobré do sebe, že zavdávaly podnět k důkladnějšímu uvažování a rozbírání věcí, které až dosavad bývaly u nás více předmětem citu nežli přemýšlení. Kterak se Havlíček často i dosti nepatrných malicherností chytal, aby „Českon Včelu“, v jejíž redakci se r. 1846 uvázal, učinil pikantní, toho uvedu následující příklad.

Od nějakého času přicházely také v oblibu české nápisy. Takové dali si na své domy udělati též sládek Vaňka na Koňském Trhu a sládek Kober v nynější Žitné (tehdejší Žitnobranské) ulici. Onen zněl „U Primasu“, tento „U Lajblů“; onen měl tedy o kolečko méně, tento o kolečko více. Někteří ferinové noční dobou sundali zbytečné kolečko nápisu poslednějšího a přenesli je k Primasovům, kde je přilepili nad poslední u, kam náleželo. Málo kdo by si toho byl povšiml, kdyby Havlíček (který snad, dost možná, celou věc sám nastrojil) nebyl si z toho v nejbližším čísle „Včely“ ztropil smích. Jakkoli žert byl nevinný, nebožtík Vaňka přece nemalé pohoršení bral, že má takto veřejně kárán býti, i postavil si hlavu a dal sundati přilepené kolečko, Havlíčkovi pak poslal několik láhví svého nejlepšího bavoráka s humoristicko-hrubianským psaníčkem, aby se panu redaktorovi požitím silného nápoje lépe mozek protřel. Celá Praha smála se, a dosavad schází v nápisu „U Primasu“ náležité kolečko,

v nápisu pak „U Lajblá“ spatřuje se podnes nad U známka, že tam někdy bývalo sbytočné kolečko.

Zatím se politický obzor Evropy čím dále tím více kalil, nespokojení živlové všude se množili, nebezpečství násilného výbuchu, kde právě hořlavé látky nejvíce bylo nahromaděno, každým dnem vzrůstalo. Naši národovci nepřestali bedlivý pozor míti na běhy zahraničních událostí, neboť byli přesvědčeni, že jenom podnětem z venčí může přijíti blahodějná změna v naše národní poměry; ale na tom nepřestávali někteří vřelejší přátelé svobody mezi nimi, i jali se vyvíňovati činnost připravující lid náš na hrdinné osvobození, a rozšiřovali smýšlení co nejradikálnější. Tito politikové činu měli schůze své „u Zlaté Váhy“ pod podloubím na Zeleném Trhu, kteréž navštěvovalo též několik osvěcenojších a k nám spravedlivějších Němců, mezi nimiž nad jiné vynikal statečný Böckel, zván obyčejně Pekelský, bratr oblíbeného tehdejší malíře Böckla. Schůze ty nazývány „*repeal*“ dle hesla tehdejší národní opozice irské, domáhající se vymanění svého od Anglie. Jeden z nejradikálnějších repealistů byl *Emanuel Arnold*, neuvěřitelný agitátor, který se i na to odvážil, dát v Praze potají bez censury tisknout brožurku proti jesuitům, začať, když se to vyrazilo, majitelka tiskárny, která se mu k tomu propůjčila (Anna Vetterlová, dříve Špinková, zemřela roku 1869 v Detroitu, v státu Wisconsinu v Severní Americe, kamž se synem svým se byla vystěhovala), odsouzena byla k značné peněžité pokutě, na jejíž vydobývání však pro nastoupilé hned na to události roku 1848 zapomenuto bylo. Símé repealem rozsávané nepadlo na neúrodnou akálu.

Veledůležitě bylo též založení „Městanské besedy“

(1846), prvního to vzoru takového spolku, čímž poskytnuta příležitost k osobnímu se poznání stejně smýšlejících národovců, a tím samým utvořen střed všeho veřejného vystupování ve smyslu národním.

Takto připravený národ Český nebyl únorovou revolucí francouzskou překvapen v té míře, jako obyvatelstva jiných zemí říše Raskouské.

22.

Rok 1848. Národní rovnoprávnost. Probudilost lidu. Sbor „Svornost“.

Přistupuji k roku 1848. Událostí velepamátného toho roku jsou čtenářové naši buď sami pamětníci, anebo je znají z vypravování očitých svědků a ze čtení tehdejších novin i jiných spisů o nich jednajících, pročť nebudu je nuditi opakováním věcí známých, nýbrž přičiním toliko některé úvahy, objasním okolnosti, které se mně zdají býti pozoruhodnější, a uvedu fakta některá obecně snad méně známá, pokud tu dobu charakterisují.

Podotknul jsem svrchu, že politická bouře roku 1848 nalezla národ Český méně nepřipravený nežli všechny ostatní národy rakouské, čímž také vysvětliti se dá, proč první začátky mocného hnutí u nás proběhly poměrně tišeji a pokojněji při zdánlivé jednomyslnosti všech stavů a tříd. V Praze měla probuzená část obyvatelstva tak velikou převahu, radostné zanícení po 11. březnu bylo tak všeobecné, že ona strana odporná, ze které se vyloupili rozkošní sedmašedesátníci, v prvním okamžení byla ohromena a panujícimu entusiasmu více méně upřímně přiznukovala.

Ale právě toto jakési radostné opejení překášeolo chladnější rozvaze. Pověstná schůze ve Václavské Lázní dne 11. března, první to politické hnutí lidu v Rakouské říši, po kterém teprv následoval 13. březen Vídeňský, byla příliš improvisována a unáhlena, aby byla mohla mítí výsledek důkladně promyšlený a na všechny strany vypočítaný. Petice k císaři navržená byla více účinkem okamžitého vnutnutí, nežli dávno chovaného zámyslu; neboť nebylo nic přichystáno, ba ani nepředcházely řádné porady mužů, kteří ve schůzi vedli slovo a řídili vůli shromážděného lidu. Při takovýchto okolnostech jest pozor hodno, že petice, jejímž návrhovatelem byl Pravoslav Trojan, v celku dosti úplně vyčerpávala přání a žádosti obyvatelstva země obou národností, vrcholíc ve ttech hlavních zásadách: *národnosti, samosprávy a politické svobody*. V meritorním ohledu nelze ničeho namítati proti té petici, ale ve formálním vysloveno v ní osudné heslo (o němž vyhlášováno s chloubou, že tuto vyřknute ponejprv), jež potom osvojili si všickni Slované rakouští, které však nemohlo býti nešťastněji voleno. Heslo toto zní: *národní rovnoprávnost*.

Všim právem dostává se Štýro-Hradčanům posměchu za to, že ve své petici k císaři (tehdáž musilo každé provinciální hlavní město zadati zvláštní petici, chtělo-li uhájiti důstojnost svého postavení) mezi jinými svobodami žádali také o *svobodu myšlení*. Ale neméně kocourkovská byla žádost Pražanů o rovnoprávnost, o kterou se nepotřebovali přece nikoho prositi, neboť rovné právo národů jest právo přirozené. Ovšem že nedochází vůde platnosti, která mu náleží, a mělo tedy řádáno býti za *tuto*, za *rovné postavení* všech národů, čímž situace ihned byla by nabyla větší jasnosti. Usnutí rovnoprávnost

nestálo žádnou rakouskou vládu velikého sebe přemáhání, byla to ze všech nejlacinější koučec, neboť se takovým *uznáním* nezměnilo pranic v dosavadních poměrech, a vláda se tím ještě k ničemu nezavazovala. Uznám-li něčí právo, proto ještě neberu na se žádnou povinnost dopomáhat mu k němu. Jinak byly by věci stály, kdyby žádost byla zněla: o *rovné postavení*: tu by se byla vláda zajiště déle rozmyšlela s odpovědí, ať není pochybností, že by v tehdejší tísní své konečně k tomu byla svolila. Takové pak svolení by bývalo již prvním krokem ku *praktickému provedení* rovnoprávnosti, i mohlo býti na vládu ostře naleháno, aby věrna danému slibu činila potřebná opatření, by žádané a povolené rovné postavení ve skutek vstoupilo. Namítne se mi snad, že vláda i při takovém učiněném slibu nebyla by jevila žádnou větší ochotnost, činiti národům *spravedlivost*: naproti tomu však sluší považiti, že určitým slibem na všechny způsob dosaženo více nežli pouhým uznáním práva, a že neochotnost vlády v tom ohledu ihned byla by okazovala na nedostatek dobré vůle s její strany, kdežto při pouhém uznání rovnoprávnosti mohla na oko tvrditi nejlepší vůli a zároveň vymlouvat se na nepřekonatelné obtíže a překážky, které se skutečnému provádění uznané zásady v cestu staví, jakož se také stalo a dosavad stává.

Přijetím od Čechů, a za jich příkladem ode všech Slovanů rakouských za heslo pouhé *rovnoprávnosti* objevil se opět vzrosená tomuto kmenu dobromyslnost, jež v přílišném stupni stává se vadou národní, a kterou jmenovitě Čechové ještě dále jeviti nepřestávali v početilé důvěře na svou nenahraditelnou škodu. Té chyby se musíme sprostiti na dobro! O *rovnoprávnost* se více ne-

starejme, na to ale tím více zapasujeme se o rovné postavení všech národností.

Že v ruchu všeobecném, jenž uchvátil celou zem, národní strana ocitla se v popředí, byla věc docela přirozená, neboť jediné ona to byla, jež po tak drahý čas pracovala ve smyslu časového pokroku, pročez když hodina nedečila, muselo jí připadnout vůdcovství samo sebou. Netrvalo dlouho, a hlásilo se k ní veškeré obyvatelstvo v semí, se skrovnými toliko výminkami odrudilců a šosáků; rozhodně pak přilnuly k ní dvě třídy lidu, kterými vzrostla její moc v takové míře, že lidé slabého ducha počínali se jí lekati. Bylo to české *studentstvo* a *dělnictvo*. Ono, probleskem slunka svobody jak elektrisováno, jednomyslně shromáždilo se pod prapor národní, a působilo jmenovitě na venkově velmi vydatně poučováním lidu o pravém stavu věcí a o tom, jak potřebi se zachovati. Dělnictvo zase, připravované již delší čas „českými spolky“, přidružilo se v přísném slova smyslu s pravou pobožností k věci, kterou považovalo za svatou.

Těchto posledních spojenců nejvíce lekali se fanatkové pořádku, spatřující již blížiti se strašidlo komunismu, a zlomyslní odpárcové národnosti české neobmeškali takové obavy ještě více podněcovati rozklíčováním: nejnesmyslnějších pověstí, jimiž slabí duchové dávali úplnou věru. Jest se věru čemu diviti, kterak se tenkrát obzvláště Němci lekali všelijakých v sobě nepatrných, ba i směšných objevů: národních barev, dětinské oblíbené v strakatých krojích, kalhot z režného plátna, nade všecko ale nečetného sboru národní obrany, který byl na zkoušku zavedl české velení, nosil tak zvaný národní kroj s beranici a měl hrůzyplné jméno — *Svornost*. Jmenovitě byla to šlechta, která se děsila komunistických tendencí

se strany národní, což pečárelo jediné odtud, že star tento, vždy důsledně se vzdalovav ruchu národního, pravého směru a účelu jeho nezmál, nyní pak v postrašení své tím přístupnější byl sebe nesmyslnějším klepům. Tak svedeny jsou i ctihodné osoby ze šlechty, které nikdy netajily své sympathie s naší věcí, že buď co nepovolání prostředkovatelé mezi odpornými stranami upadly v nezasloužené podezření odporného smýšlení, aneb obalamuceny děsivými pověstmi pochybovatí počaly o spravedlivosti věci, které doposud byly přály, a ustoupily do soukromí. Tak jeden vysoce urozený pán, z opravdu vlastenecké rodiny šlechtické a sám milovník a pilný navštěvovatel českého divadla, polekán jakousi snad poněkud hluchnější deputací, která přišla k němu prosit za příspěvek pro dělníky bez práce jsoucí, v tu chvíli odjel na své statky, zapřisáhnuv se, že Praha nikdy více ho neuvidí. A skutečně stál ve slově dosti dlouho.

23.

Koruna Česká. Patent od 8. dubna. Kníže Windischgrätz a události svatodušní. Volby do říšského sněmu. Národní Noviny. Slovanská Lípa.

Nejdůležitější článek Pražské petice byl ten, který se týkal společného sněmu Čech, Moravy a Slezska, čím jinými slovy *obnovení jednoty koruny České*. Kdešto patentem Ferdinandovým od 8. dubna všechny ostatní žádosti petice v podstatě byly povoleny, na tento jediný článek dána odpověď netoliko vyhýbavá, nýbrž pro samostatnost koruny České přímo urážlivá — *odloženo totiž*

rozhodnutí do budoucího sněmu říšského. Taková odpověď arcibí nebyla spásná: rozkvašené myslí úplně spokojiti, avšak těšeno se naději na slíbený ústavodárný sněm český se zastupitelstvem i na stav městský a selaský rozměřeným. Na to pak — navý to důkaz bláhové dobromyslnosti české — nikdo nepomyslel, že odkazování na sněm říšský, kde by zástupcové ostatních zemí rakouských *spolu* (a to s převahou většiny) rozhodovali nad korunou Českou, jest zjevným útokem na její samostatnost. Byloť tehdaš vědomí příslušnosti k říši u národu našeho mnohem mocnější než nyní, neboť důvěra jeho nebyla posud zviklána tolika nesplněnými sliby, cit jeho nepopuzen dosud k hořkosti tolika surovými urážkami, političtí pak vůdcové národa postrádali ještě těch zkušeností, které bývají matkou opatrnosti — jen tak mohlo se státi, že toto snížení koruny České, toto poňlapání její svrchovanosti zůstalo *bez protestu*, který, kdyby s náležitou růzností byl vysloven býval, byl by nesmírně zvýšil sebevědomí národu, jenž by se byl k němu přihlásil tak jednomyslně, jako za našich dnů k deklaraci.

Toto ustanovení dubnového patentu Ferdinandova, jímž se státoprávní otázka koruny České se týkající podrobuje rozhodnutí říšského shromáždění, činí jej *na-prосто nespůsobným, aby se stal základem budoucího znovuzřízení koruny České.* Tím však nikoliv nevylučuje se možnost, vrátiti se k jeho volebnímu řádu pro sněm český.

Titěž rakouští státníci, kteří koruně České upírali právo rozhodování samé nad sebou, musili se ovšem obávati příštího *ústavodárného* sněmu českého, který by jistě onen zapomenutý protest byl zvedl. To však dobře cítili, že jak mile země koruny České s těmi bo-

hatými prostředky, jakými vládnou, byly by vytrženy ze správy říšské, v tu chvíli bylo by veta pe slávy a moci pánů Vídeňských, kterýchž tito ani pod formou ústavní nemínili se vzdáti. Proto muselo státi co státi postaráno býti o to, aby tak velice obávaný český sněm se nesešel.

K tomu konci vyvolen za nástroj kníže Alfred Windischgrätz, který, když ho Vídeňáci pro aristokratickou a vojenskou příkrost jeho a sebe co vrchního velitele zemského trpěti nechtěli, přesazen jest v též důstojnosti do Prahy. Windischgrätz byl tu bezvonnou loatkou dvorské kamarily, a jakkoli na jednání jeho působily rozličné živly, které ho používati chtěly v domnělém zájmu svém, a on sám zajisté jinak se nedomníval, nežli že má úlohu hájiti pořádek proti anarchii: nicméně pouze a jedině sloužil záměrům, kteréž, kdyby je byl znal, byl by snad rozhodně zatracoval. Stejně zaslepeny byly některé kruhy obyvatelstva, i koloval té doby v Praze četný seznam šlechticů, kteří prý komandujícího opatrovali peněžitými prostředky k častování vojska a podněcování ho proti lidu.

V seznamu tom nacházela se jména mnohých až dosaváde upřímných příznivců národu, na důkaz, jak snadno v neobyčejných případech slabí duchové své přesvědčení mění. Vypsání voleb do sněmu českého, ač napotřás s ním otáleno, nedalo se konečně déle odložit, ale hned na to následovaly známé svatodušní události, Praha jest sklíčena obležeností, a sněm, do něhož byly volby již vykonány — skutečně se nesešel, ale nařizeny brzy na to volby do sněmu říšského ve Vídni, který, kdyby byl sněm český zasedal, zajisté nebyl by z Čech obeslán býval.

K vůli úplnosti třeba tuto připomenouti, že při sestávání na sebe lidu a vojska nemalou roli hráli Maďaři, kteří, obávající se slovanského sjezdu, právě v Praze zasedajícího, četnými emisary zvlášť radikální živly podpalovali k bezohlednému vystupování.

Vykonání voleb do sněmu říšského bylo skutečně opuštění stanoviska státoprávního ze strany Čech, sotva zaujatého Pražskou peticí; avšak chyba ta omluviti se dá smutnými okolnostmi doby. Národu Českému se bylo stalo neslýchané násilí (bojácnější považovali to za druhou porážku Bělohorskou), které vyžadovalo nápravu, on byl vymknut z koleje přirozeného rozvoje v době tak důležité, i musil se obávat, aby při konstitučním znovuzřízení říše nebylo o něm rozhodováno bez něho. V nebytí českého sněmu byl by zůstal docela nezastoupen, chtěl se zdržeti voleb do sněmu říšského, a to bylo patrně větší zlé, nežli obeslání shromáždění říšského, kde vždy dala se hájiti práva koruny České a možná bylo protestovati proti jich rušení, jakož pak skutečně od našich poslanců se stalo. Politika úplné abstinence nebyla tehdy ještě včasná, neboť předně ani národ, ač vysoce probuzen, nebyl přece ještě tou měrou utvrzen v svém politickém přesvědčení jako o dvacet let později, a pak nesměla se neuzita pomínouti první příležitost po více než dvou stoletích se naskytující, kde národ náš volán byl ku projevům svého smýšlení a odevzdání svého hlasu.

Co všechno vytrubováno do světa o Pražském „povstání“ Čechů, jak marně hledána nit „daleko rozvětveného spiknutí“, kterak výsledky vyšetřování, s tolika uvězněnými zavedeného (jmenovitě zatknuti byli všichni čeští členové „Národního výboru“ v Praze postížení), proti opěťovanému slibu nikdy nebyly uveřejněny, jest

všec známo. Obavlivě měli protivníci národnosti české skřesáno na nevinný sbor „Svornost“, který práce v najbouřlivějších dnech, jmenovitě když luza hrozila udeřením na Židy, sám jediný byl udržel pořádek ve městě, an ostatní sbory národní obrany, po německu komandované, u lidí žádného poslušenství nenacházely. Tu najednou jest vyčítáno „Svornosti“, že za daň svatoděnních její údové to byli, kteří lid k stavění barikád vybízeli. A zdá se, že obviňování to nebylo zcela prázdné, alespoň podáno nám divné vysvětlení té okolnosti. Několik let na to stalo se totiž, že v Měšťanské besedě u přítomnosti mé i jiných ještě svědků vyznal krejčovský mistr p. Rytíř, muž řádného smýšlení a zcela hodnověrný, jenž teprv před málo lety zemřel, kterak před svatodušními svátky r. 1848 více vznešených pánů objednalo u něho jistý počet svornostských oděvů, kteréž jim také v určité době odvedl. Kdo potom do těchto svornostských šatů oblečen byl, snadno uhadnouti.

Průběhem roku 1848 stalo se politické probuzení národa Českého všeobecným, k čemuž hlavně přičinil se volný tisk. Vedle Havlíčkových „Národních Novin“ v Praze vycházejících vyrůstaly po venkovských městech, kde jenom jaká tiskárna byla, politické časopisy jak houby po dešti, ba v samé Praze vyskytovaly se orgány krajnějších stran, brošurek pak, poučujících lid o významu ústavní vlády, o povinnostech konstitučního občana, o volbách do sněmu, o samosprávě obecní a jiných denních otázkách, vycházelo právě bez čísla. K tomu přistoupila ještě „Slovanská Lípa“, což vše dohromady učinilo z lidu českého v poměrně krátké době lid nejenom v národním ohledu úplně uvědomělý, nýbrž i politicky tak zralý, že se mu sotva který jiný v Rakouské říši vyrovnal.

Zvláštní pak ukaz při tom byl ten, že veškerý národ se chloubeu se přiznával k demokracii, což byl jenom přirozený následek nepřátelského se k němu zachování šlechty, která zase z toho rozhodně demokratického smýšlení brala si příčinu k dalšímu zanevření, tak že napotom po více let s okázalostí vzdalovala se všeho, cokoliv třeba jen dosti z daleka zapáchalo směrem národním.

24.

Chyby národních vůdců. Reakce. Politické utužení národu.

Nesvolání sněmu českého a vynucené obsazení od Čechů Vídeňského sněmu říšského mělo pro národ náš za následek celou řadu těžkých utrpení, trvajících do dnešního dne. Nemohše se dříve postaratí o potřebné zřízení domácí, volání jsou zástupcové národa Českého ku spolupůsobení při upravování říše na novém základě. Počinání to převrácené, začínat stavbu domu od střechy! Jakés také ohrazení práv koruny České, jakož i stížnost na bezprávné násilí od vojenské moci utrpěné šly do větru, poslanci naši mimovolně vtrhnutí jsou do všeobecného proudu záležitostí říšských. Stavíce dosavad naději svou na říši (z doby té pochází pověstný výrok Palackého, že kdyby Rakouska nebylo, musilo by se utvořit), přispěli co vůdcové slovanské pravice podstatně k zachování Rakouska v době nejnebezpečnější; když pak se jednalo o říšskou ústavu, vztýčili prapor *federace*, k němuž přiznali se všickni Slované rakouští.

Krok tento (nový to důkaz nemístné dobromyslnosti s naší strany), jakkoli v tehdejších okolnostech pocho-
pitelný, byl naiméně velikou politickou chybou, neboť
federace byla *nejposlednějším* ústapek, jež národ Český
mohl říši učiniti, a jest špatný obchodník, kdo hned na-
před vyřkne poslední cenu. *První* poměr koruny České
k ostatní říši byla *personální unie* pod společným pa-
novníkem z dynastie Habsbursko-Lotrinské, a v čem
během času poměr ten změněn byl, to stalo se za vlády
absolutismu; pročť jak mile padla zásada, mělo právem
padnouti též vše, co bylo následkem jejím. Proti čemuž
pak čelila revoluce rakouská nežli proti absolutismu a
jeho účinkům? Či měla jediná koruna Česká vyloučena
býti z dobrodini, jaké přinášela národům rakouským re-
voluce? Měla to jho, do kteréhož ji byl spoutal absolu-
tismus, snášeti i po jeho pádu? Kdo měl právo naproti
koruně České nastoupiti dědictví absolutismu?

To bylo jádro české otázky, ale říšský sněm arcit
nebyl tím místem, kde by takovým důvodům bylo možná
bývalo sjednati uznání; národ Český tam byl v menšině
naproti zástupcům jiných národů a zemí. Přes to všechno
neměl být opominut důraznější pokus o hájení práv ko-
runy České a samostatnost její nezadávana tak lacinou.

K federaci, která byla odříkáním se státoprávního
postavení koruny České, mohl národ náš, kdyby ji byla
uláda navrhovala, přistoupiti jenom tenkrát, když by mu
dány byly *úplně bezpečné* garancie, že všechny ty výhody,
jakých by požíval v postavení samostatném, zůstanou mu
v plné podstatě také v užším svazku s říší, do kterého
měl vstoupiti. Nikoliv ale neměla federace od *Čechů*
samých napřed býti prohlašována za heslo, čímž na smar
vyhozen v nečas poslední trumf.

Ustavajíc nyní chybu svou, ti, kdož se jí tenkrát dopustili, omlouvajíce své jednání tím, že se jim nebylo nadíti tak mocné podpory u národu, jaké za nynějších dob nacházejí političtí jeho vůdcové. To nám sice úplně dostačuje k vysovělení jednání jejich, ale za platnou omluvu to pokládati nemůžeme. Byl by to špatný politický vůdce, který by snad teprv čekal na podnět zdola, chtěje býti ku předu strkán; on sám musí vysoko vztýčiti prapor idey, pro kterou se pouští v boj, a srovnává-li se idea ta s cítem a prospěchem národu, může býti jist, že nezůstane generálem bez vojska, nýbrž že národ, byť i dosavad méně uvědomělý, máje v takových věcech velmi dobrý pud, prohlédne jedním rázem a bude státi za ním co nerozrazitelný šik. Ovšem jest potřebí odvahy k takové iniciativě, a té bylo těžko hledati u mužů, kteří měli v politice ještě tak málo praktické zkušenosti. Starajíce se příliš o celou říši, pouštěli s očt národ a vlast, jichž interesity měli zastapovati, a blýskajíce se před světem svůdnými teoriemi, ztráceli pod nohama půdu skutečnosti.

Ba již ani principu federace nedovedli upřít v návrhu ústavy, jež zřízený k tomu výbor Kroměřížského sněmu byl vypracoval, a kdyby návrh ten od vlády byl přijat býval, navždy bylo by veta po samostatnosti a celistvosti koruny České, jejíž země, odtržené od sebe, byly by tvořily zvláštní provincie říšské a tak čím dále tím více sobě se odcizovaly.

Na štěstí odvrátila od nás to nebezpečení sama vláda rozeznáním sněmu a vydáním oktrojirky. Tak nadobro oddělena jest politická chyba našich poslanců, že se účastnili v díle tom. An výsledek spolupůsobení jejich při konstituování jednotného Rakouska nevešel v právní platnost, nemohlo toto jejich spolupůsobení tvořiti žádné

závažné precedens, a vrácena jim tedy pro budoucnost úplná svoboda jednání.

Kdyby státníci rakouští byli rozuměli svému prospěchu, byli by svědomitým projevem oktrojované ústavy — která, jakkoliv co *dar z milosti panovníkovy* nenáviděna byla od lidu, byla nicméně dosti svobodomyšlná — a vztáhnutím ji též na Uhry ještě toho roku podrobené, dovedli snad svým časem zbudovati na základě politické svobody jednotný stát Rakouský, ale přílišná spurnost z potlačení uherské revoluce, které ani nebylo jejich zásluhou, vedla je brzy na cestu nesmyslné reakce: oktrojirka nikdy ani opravdu nevstoupila v život, ano po krátkém trvání na papíře již 31. prosince 1851 prohlášena za neplatnou a zaveden předešlý absolutismus, jen že mnohem tužší a příkřejší, s vyslovenou tendencí centralisace a germanisace. V postavení koruny České k ostatní říši nastal tentýž poměr, jakýž byl před r. 1848, totiž de jure personální unie, de facto potlačení jejího státního práva absolutismem.

Oktrojirky nebylo proč litovati a také nikdo pro ni ani nezaplakal; ale mezi vládou a národy rakouskými bylo pojednou úplně jasno. Minulá léta revoluční nebyla zůstala bez účinku na tyto poslední, jmenovitě národ Český prošel byl skrze znamenitou školu, za nedlouhou tu dobu dozrál v každém ohledu měrou mnohem větší, než by mu bylo možno bývalo za padesáte klidných let. Uvědomění jeho bylo nejenom mnohem intensivnější, nýbrž i rozsáhlejší — téměř již všeobecné; krátké libánky jeho se svobodou naučily jej tuto milovati, tak že ztrátu její bolestně cítil; čtení novin a jiných poučných spisů, již neoklešovaných od censury, podávalo mu netušeného světla o mnohých věcech a poměrech, kterých si dříve

byl nevěsta; častěji se obíral praktickými záležitostmi života ukázalo mu, co mu schází a čeho mu nejvíce potřebí; nabytými pak zkušenostmi zmodřel a stal se opatrnějším a nedávěřívším.

V nejednom ohledu bylo postavení národu Českého skutečně zlepšeno: vyvazením pozemků byla hmotně emancipována právě ona jeho třída, která tvořila jeho jádro; uvedení pak češtiny do škol, ač stalo se v míře jenom velmi skrovné a nedostatečné, bylo velikým krokem na dráze všeobecnější vzdělanosti, i můžeme směle tvrditi, že v době opětného zavedení absolutismu nacházel se národ náš v duševním ohledu na výši nikdy nebývalé. Náhlé odejmutí mu vši vyšší potrawy duševní umlknutím všech neodvislých veřejných orgánů nemohlo ho strhnouti s té výše; nastalo sice hrobové ticho zevnitř, ale tím hlouběji zaponštělo uvnitř kořeny své spravedlivé zanevření na zpátečnickou vládu, tím potutelněji radoval se nespokojenec při každé nehodě, jaké rána za ranou počaly stíhati Rakousko. V takovém stavu našel národ náš rok 1860.

Nucení jsouce tiskovými poměry nynějšími vynechati politické úvahy o posledním patnáctiletí, nabíráme to čtenářům svým úvahou o nejdůležitějším podniku literárním, který v době té k ukončení svému dospěl. (Srov. „Pokrok“ na r. 1874 č. 15.) Kdežto při nemožné činnosti politické literatura, která jedině národ náš od zahynutí zachránila, i na dále zůstává nejdůležitějším oborem našich snah, máme za to, že uveřejněním zde toho článku, který by jinak brzkému zapomenutí propadl, obecnstvu našemu vděk přijdeme.

Slovník naučný dokončen.

Právě vyšel 228. a poslední sešit tohoto velikého národního díla. V době politicky méně pohnuté zavadlo by ukončení jeho zajisté podnět k mnohostraným úvahám jakožto moment v literárních dějinách našich velodůležitý; neboť jsm bez odporu končí se jeden odstavec našeho národního písemnictví. Aby skutek takový neušel docela pozornosti obecnstva, na ten čas ovšem jinými interasy zaujatého, umínili jsme si poohlédnouti se krátce zpět na práci vykonanou, na její původ a postup až k ukončení jejímu.

Především třeba upozorniti na to, že dílo encyklopedické toho způsobu, jako jest „Slovník naučný“, má u nás význam podstatně jiný a vyšší nežli v jiných literaturách, jmenovitě v německé. Obyčejný účel tak zvaných konverzačních slovníků bývá pouze a jedině ten, aby veliké obecnstvo udržováno bylo na výši časových vědomostí, t. j. aby v nich nalezalo dostatečného poučení o pokroku, jaký se postupem času děje v každém

oboru lidského vzdělání. Rozumně se samo sebou, že při registrování tohoto pokroku nemůžeme scházeti také přehled dosavadního vývoje každého oboru. Tím způsobem stávají se díla encyklopedická více méně bohatým skladištěm všemožných vědomostí, které člověku povšechně vzdělanému jest hojným pramenem bližšího speciálního poučení v oborech nenáležajících k jeho vlastnímu povolání. A je-li poučení takto podávané správné a důkladné, utváří dílo takové citelnou potřebu obecnstva ve službě všeobecné vzdělanosti.

Úkol tento jest zajisté veliký, před důležitý, neboť jedná se tu o zprostonárodnění vědy, o rozšíření užitečných vědomostí v kruzích co možná nejširších. Ale na tom také obyčejně přestává účel encyklopedických děl, nesáhaje dále aniž se domáhaje důležitosti přísně vědecké — jeť on pouze historický. Na takovém stanovišti stojí i větší díla toho druhu, jako je na příklad Piererův „Universallexikon“ anebo „American Cyclopedy“ (tato ještě k tomu se směrem jednostranným, specificky americkým).

U nás mají se věci jinak; převládáť tu sice též účel co největšího zveřejnění užitečných vědomostí, ale k němu ještě přistupuje jiný, neméně důležitý — uhládkání vědeckého materiálu v jeden střed ku potřebě literatury. Tento účel vyplývá nutně z našich okolností, neboť nově česká literatura začala se vzdělávati v době, když ostatní literatury evropské již daleko byly pokročily, a jmenovitě na poli vědeckém bylo jí konati cestu nesmírnou nadvojenými kroky, měla-li kdy dohoniti literatury jiných vzdělaných národů. Tu nemohlo se sahat pracovati ab ovo, nýbrž bylo vystupovati na ramena předobůdce cizích, při čemž musila se přemáhati obtíž

příměrného zpracování materiálu tak mabytého pro potřeby domácí, čili, abychom ne tak vyjádřili, znárodnění vědy. A tato potřeba zajisté byla to, kterou Palacký r. 1829 na zřeteli měl, když první pojal myšlenku české encyklopedie a o její provedení se zasnazovati počal. Jak známo, vedla snaha tato k založení „Matice české“, jejíž hlavní úlohou mělo býti vydání takového díla, a jejíž úkol vytknut byl co „vědecké vzdělávání řeči a literatury české“. Z toho jest patrno, že encyklopedie, jakou Palacký zamýšlel, neměla býti spásobu pouze historického, aby toliko zaznamenávala pokrok učiněný, nýbrž i spásobu samočinného, pokroku samého podstatně se účastního a jej podporujícího, třeba jen prozatím v mezích národnosti české.

Ku provedení velikého toho literárního podniku nemohlo však přikročeno býti dříve, až teprv roku 1859 (tedy po uplynutí plných 30 let), neboť „Matice česká“ musila síly a prostředky své obracet především na jiné, ještě pilnější potřeby literární, a později nepřály věci nastalé veřejné poměry, ale původce myšlenky české encyklopedie nepustil ji proto z mysli, a hlavně Palackého a doktora Riegra přičiněním dospěly konečně přípravné práce k dílu tomu tak daleko, že mohlo přikročeno býti k jeho vydávání — ovšem ne od „Matice české“, nýbrž od soukromého podnikatele, což díla samému nebylo nikoliv na škodu, nýbrž z rozličných příčin spíše ku prospěchu. Idea pak, která Palackého již roku 1829 vedla, zůstala též nyní vedení ideí „Slovníka naučného“, čímž naznačeno jest i stanovisko, s jakého jedině posuzovati sluší toto národní dílo, které má účel dvojit: rozšíření užitečných vědomostí do kruhů nejdelších a podání materiálu k národnímu vzdělávání vědy.

Ten druhý díl: měla redakce „Slovníka naučného“ hned od počátku na zřeteli a nespustila se ho; vizme nyní, kterák úkol svému dostala.

Dr. Rieger uvádí se v redakci vedl sobě s horlivosťou všeho uznání hodnou, i vytknul sobě pevný program, dle kterého mělo dílo obnášeti asi 60 setitů čtyřarchových; nakladatel Kober nelitoval obětí na vydržování redakce, pro kterou získány osvědčené síly, a na opatření jí bohatá knihovny. Ale jako vůbec bývá při větších podniknutích, že napřed vyměřený preliminář ukáže se záhy nedostatečným, tak stalo se i při „Slovníku naučném“, že již první písmeno A — při vši opatrnosti redakce — vzrůstalo značně přes meze prvotním programem dílu položené. Mnozíci se nad očekávání materiál, jakého nelze bylo samititi bez ublížení meritorní ceně díla, přemáhal redakci v takové míře, že jí nebylo možná ho opatnovati, i musila se poddati proudu, ač patrně viděla, že tím způsobem program daleko bude překročen. Tak nabývalo dílo vždy větších a větších rozměrů, až přišla doba od dra. Riegra předvídaná, kde mu nastala činnost politická, která mu nedovolovala věnovati déle své síly v ponavadní míře redakci „Slovníka naučného“. Tu jest vedení redakce svěřeno rakoum dosavadního prvního spolupracovníka Jak. Malého, a dr. Rieger zůstavil sobě pouze vrchní dohled, jsa mimo to v každé chvíli ochoten podporovati podniknutí svou zkušenou radou.

V poměra k rozšířenému nyní programu vycházel „Slovník naučný“ příliš zvolna, tak že nebylo skoro předvídati jeho konce; v tom se nezbytně musilo státi napravení, a lhůty, v jakých jednotlivé sešity vycházely, přiměřeně musily se skrátkiti. Ta věc však vymáhala nevyhnutelně rozmnožení sil redakce a zdvojení nákladu

na ni jedného. Hojný odbyť díla učinil tato oběť Kobrovi možnou, i ustanoveno, aby „Slovník naučný“ místo dosavadních měsíčních vycházel ve 14denních lhátech, a dle toho rozmnožena jest redakce a nově zorganizována. Horlivost, s jakou získané výborné síly sobě počínaly, byla vzorná, a neméně i péče, kterou vynakládáno o důkladnost díla, o čemž musí spravedlivé svědectví dáti každý, kdo třeba jen na krátkou dobu náležel ke členům jejím. Články z oboru exaktních věd byly vešměs původní prací domácích učenců na slovo branych, běžný pak biografický, zeměpisný a podobný materiál podrobován přísné kritice; o lehkovážném šlendriánu, jehož známky tak mnohá podobná cizojazyčná díla na svém čele nesou, nebyly v redakci „Slovníka naučného“ ani stopy, každé jednotlivé udání musilo, pokud jen možná, někdy velmi pracně, na jisto postaveno býti. K tomu s obzvláštní bedlivostí hleděno si té stránky, která, v jiných encyklopediích až příliš zanedbána, měla „Slovníku naučnému“ dodati zvláštního individuálního a národního rázu, býti chloubou jeho a zvýšiti jeho cenu nade všechna jiná literární díla toho druhu. Mníme tím rozsáhlý obor Slovanstva, její redakce s obzvláštní láskou a sevrabností co nejděkladněji pěstovala. V tom ohledu nemá „Slovník naučný“ sobě rovně, i jest a dlouho ještě zůstane bohatým pramenem poučení a nepopíratelnou autoritou. Sešity vycházely pravidelně dvakrát za měsíc, a nakladatel, jehož kapitál se v díle rychle postupujícím dvojnásobně rychle obracel, neměl při tom škodu. Věc dařila se výborně k všestranné spokojenosti.

Ale osudný rok 1866 měl učiniti v tom přítrž. Smrt nakladatele I. L. Kobra a nešťastná válka „s německými bratry“, kterou na delší čas všeliké oběhody

v naší vlasti jsou zastaveny, obě tyto okolnosti dotkly se rukou mršivou „Slovníka naučného“. Vícemístní přestávkou v práci rozprášena jest redakce, a když pak dědicové Kohrovi následkem všeobecné sklíčenosti obchodní pohnutí se viděli od posavadního rychlého vydávání upustiti a lhůty 14denní v šnedělní proměnití, tak ovšem se veškeré poměry podniknutí valně zhoršily. Redakce stratila pomalu všechny své lepší síly a stala se z veliké části závislou na dobré vůli pouhých ochotníků, a jenom vytrvalosti jejího ředitele bylo potřebí, aby „Slovník naučný“ nevážl. Kdežto ani nik ho vábiti nemohl, aniž mu se dostávalo povzbuzení jakýmkoliv uznáním (ba spíše naopak se dále), on neuvratně setrval na místě svém, aby provedl, co považoval za čestný úkol svého života.

Při vši péči o správnost a důkladnost nemohlo bez toho býti, aby zde onde, někdy jen omylem tisku nevloudila se do „Slovníka naučného“ nějaká chybička, aby se nevysekytl některý nedostatek neb poklessek podřízeného druhu — vždyť žádné lidské dílo není dokonalé, a bylo by maslo pravým zázrakem býti, aby při práci zasahující do velikých okorů lidského vědění, nikde praničeho se nebylo přehlédlo. Někdy dostala se do Slovníka chyba z pramene vůbec za spolehlivý pokládaného, neboť na zevrubnou kritiku všech pramenů, z jakých redakce čerpala, síly její i několikrát znásobené nikdy stačiti nemohly. Na takové malé chyby a nesprávnosti ukazováno časem od speciálních znalců, větším dílem jen soukromě, a obyčejně na ně kladena větší váha, než jim příslušela; redakce pak dle možnosti a přiležitosti hleděla je opravit. Podobných omylů a pochybení prouto není žádné dílo encyklopedické, a takové, pokud se týkají věcí pouze vedlejších, nejsou podstatně ceně jeho na újmu.

Ale pomalu počal se jevit odpor proti „Slovníku naučnému“ se strany, od které nebyl očekáván, a byl tím více citelným, poněvadž strana ta jest jedním z nejdůležitějších činitelů našeho národního života. Byla to část duchovenstva katolického, která z přílišné horlivosti náboženské těžce to nesla, že „Slovník naučný“ nezajímal stanovisko přísně katolické, a že tedy v některém článku jeho přicházely věci nesrovnávající se s učním církví. Vyskytovala se o to polemika někdy dosti ostrá hned v tom hned v onom církevním orgánu, ale redakce slovníka ukazovala na to, kterak takové věci mohly by snad závažnými být v článku theologickém; nikoliv ale v článku s oboru kterékoliv vědy nemající co činiti s theologií. Dále vytýkáno slovníku, že články jeho theologické psány jsou ve směru příliš liberálním, takové však výčitky musila redakce rozhodně zamítnuti, pokud se o věci jednalo, o niž byl spor v církvi samé. Vůbec pak redakce kladla váhu na to, že ona nezaujímá nižádného stanoviska jednostranného, že stanovisko její docela jest objektivní, a dle toho že „Slovník naučný“ musí býti posuzován. Po dlouhém čase podařilo se konečně redakci hlasy tyto přivést k umlknutí — zdali umlkly z lepšího přesvědčení anebo z rozmrzelosti na neprospěšnost takové polemiky, rozhodovati nechceme. Máme-li však vůbec pronéstí úsudek o tomto odporu strany klerikální, musíme uznati, že vycházel pouze z nedorozumění, nikoliv pak ze zlé vůle, že jej vyvolala jenom horlivost pro věc domněle dobrou, ovšem že horlivost nemístná. A proto také hořkost tím nezasaunženým odporem vzbuzená při redakci žádné trvalé stopy nezůstavila. Nelze však tuto nesmítniti se o protivěnství, jakého zakoušeti bylo „Slovníku naučnému“ z jiné strany a které

nevycházelo ze žádného nedorozumění. Vidělat se jednoho času redakce slovníka pohnuta k vynucené obraně proti té straně („Slovník naučný, jeho způsob a postup“, příloha ke IV. dílu Slovníka), avšak naturam expellit furca! Dalších útoků s té strany si redakce více nevšímala.

Taková byla trnová cesta „Slovníka naučného“ až k jeho ukončení. Nemnožitelná a obětavá vytrvalost překonala šťastně všechny překážky, a před námi leží dílo, které co první pokus svého spásu zasluhuje aspoň uznání. Jest to v každém ohledu dílo národní, snad v jistém smyslu i monumentální, neboť i kdyby národ náš, čehož Bůh nedopustí, zmizeti měl z dějiště světa, „Slovník naučný“ bude jedním z neposledních pomníků jeho důstojných snah. Cena i vysoká důležitost „Slovníka naučného“ dejde pravého poznání teprva v době, až urovnané politické poměry národu našeho rozpoutají síly jimi dosud vázané, a vzejde literatury jeho, na ten čas méně než slušno všímané a pěstované, nová, utěšenější budoucnost.

My tímto připomenutím vykonali jen povinnost svou.

Dodatek I.

Vlastenecké zpomínky z doby před rokem 1848.

(Bromaj „Světobor“ na r. 1875 č. 15. a násled.)

Společenské poměry Pražské v oněch dobách, když duch národní počal se mocněji projevovati, byly takové, že širší spolu se stýkání osob rachn tomu účelícím mohlo se dítí jenom v místech veřejných. V kruzích rodinných scházeli se skoro výhradně jen osobní přátelé a tak zvaní „staří páni“, kteří z rozličných ohledů obmezovali se na domácnost.

První shromaždiště mladých vlastenců po roce 1830 byla kavárna „u Červené věže“ v Celetné ulici, kterou držel křtěný Žid Tausenau, z jehož synů později dva došli jakési pověsti, jeden r. 1848 ve Vídni co satirický demokrat, druhý co prohnáný policejní agent v Praze, před nedávnem zemřelý. Odtud však brzo stalo se přestěhování do jiné kavárny v též ulici na druhé straně nad průchodním domem Gindlovským, zvané „u Ritzen-thalů“, kde každodenně zvykl se scházeti jistý kruh stejné smýšlejících národovců.

Byli to dílem studující, dílem mladí spisovatelé, i také někteří již mezi starší počítaní, pak jiní mladí mužové, kteří měli studentská léta již za sebou a náleželi do třídy čtenářstva českého, totiž lidé takoví, jenž necítíce v sobě žádného povolání spisovatelského, stopovali nicméně horlivě pokrok literatury národní a každou novou českou knihu koupili neb alespoň čtli.

V kruhu tom nad jiné vynikal Čelakovský jak duchem tak i mohutnou postavou. Nám nejmladším impo-

norala. Již napřed jeho básnická sláva, způsob pak řeči jeho, vždy jadrné a klidným proudem se beroucí, prosté všech jalových příměsí, vážné a poučné, vzbuzoval náš obdiv. Při tom vládl Čelakovský řízným vtipem, i uměl příjemně a duchaplně baviti společnost. Jestliže někdy sobě obral za terč vtipů svých toho neb onoho známého pro nápadnou nějakou slabou stránku, dával se to v úmyslu zertovném, nikoli zlém; nicméně mnohý nedůtklivý brával z toho pohorlení. Ostatně přímá a nezvratná povaha toho muže vzbuzovala mu všeobecnou úctu. K mladým vlastencům a nastávajícím spisovatelům, v nichž poznával nadání, cheval se Čelakovský co pravý přítel otcovský, sáhl jim ochotně radou i poučením nápomocen, a kdo z nich k němu důvěrně se obracel, tomu i vzájemnou důvěrou oplácel. Neváhám se přislati, že každodenní obcování mé s mužem tím nemálo působilo na mé vzdělání, ano rozhodný vliv mělo na budoucí směr života mého. Jedna však věc byla, ve které se smýšlení nás mladíků naprosto nesrovnávalo se smýšlením Čelakovského. Byla to tehdejší revoluce polská, a níž vlastenecká mládež česká, tak jako o 88 let později, vše sympathisovala, an starší, zkušenější a chladnější vlastenci, a mezi nimi též Čelakovský, naprosto ji zavrhovali co slovanskou jednotu rušící. Ale spory tyto nikdy nevedly k trpkostem, nevykročivše nikdy ze slušných mezí přátelského rokování.

K starším členům společnosti této náležel také Franta, později pod pseudonymem Šumavský známý, o několik let starší nežli Čelakovský. Byl to muž veskrz poctivý, upřímný, dobrý, smýšlení ryzého a soudu zdravého, jehožto specialitou byla hlavně gramatika, ostatní však nadání spisovatelské jenom skrovné. Při tom měl některé slabosti, které dleem v praktickém životě nemálo mu vadily,

dílem do světa poněkud smíšeného jej stavěty. K prvním náležela jeho nestálost a neustanovenost, k druhým shánění se po zámožné nevěstě, v čemž ho zevnitřní osobnost jeho pohybu málo podporovala. Byl dvakrát u benediktinů Emiazských, pokaždé z kláštera vystoupil a raději nuceně soukromým vyučováním se živil; ani na opatrovné v Hrádku u přítele Svobody nevytrval, a později zastával korektorství v arcibiskupské knihtiskárně pod Špinkou. Při všech svíselech klopotného života svého dovedl si však zachovati veselost a neobyčejnou svěžest myslí, pro kterou i v pokročilých letech nazýván byl „věčně mladým“, a vítán v každé společnosti. Vůbec celá povaha i smýšlení jeho sympatizovaly více s mládeží, jmenovitě pak v důležitě tehdejší otázce orthografické byl pro radikální opravu, což ovšem nezískalo mu přízeň oněch pánů, kteří již tenkrát si hráli na staré. Ostatně Franta, jehož dobráctví bez hněvu snášelo časem i dosti ostré vtipy na jeho osobnost, byl jeden z málo lidí, kteří nemají vlastně žádných nepřátel.

Nerozlučným soudruhem Frantovým byl Jan Slavomír Tomíček, v mnohém ohledu opak šťastné povahy svého přítele. Mladší o deset let byl s nemenší vromcností přilnul k věci národní a nastoupil dráhu spisovatelskou. Vzdělání byl dosti mnohostranného, ač více jen povrchního, ale schopností jen prostředních, což však mu nevadilo pokládati se za básníka a sypati ze sebe jako z pytle verše, které měly tu velikou chybu, že se nechtěly líbiti nikomu jinému nežli jemu. Jmenovitě kul na sta znělek za příkladem Kollarovým, kterými později zaplavoval Českou Včelu. Ano on se povzněl i na básníka dramatického; sepsal „Elišku Přemyslovnu“, tragédii à la Shakespear, v níž „Zápřek“ (jedna z osob.kusu)

na kopečku skákaje měl genialní monolog; o technice toho dramatu souditi možno z následujícího příkladu: Jindřich Korutanský má výjev s Auffensteinem v královské zahradě. Když oba si pověděli co chtěli, má se scéna změnit. Aby dostal oba ze zahrady, k tomu užil Tomíček toho důmyslného motivu, že vyjde ze zámku komorník, jenž oznamuje králi, že začíná přšet, což skutečně tohoto přivede k tomu, že s Auffensteinem opustí zahradu. Na štěstí zůstalo to znamenité opus v rukopise.¹⁴⁾ — Jednu dobrou vlastnost co spisovatel měl Tomíček, a to vlastnost již tenkrát dosti vzácnou, že uměl psátí gramaticky správnou češtinou. Poctivec byl Tomíček jako Franta, ale v jedné věci se oba diametrálně rozcházel: Franta byl napořád v dobré míře, Tomíček věčný mrzout a popudliv až k nevystání, což pocházelo z nesmírné domýšlivosti, neboť se považoval za génia od nevděčného světa neuznávaného, a to mu ztrpčovalo život až do smrti. Tyto slabosti Tomíčkovy potkávaly se však u jeho přátel se shovívavostí uznání hodnou, z úcty k jeho poctivému smýšlení a vlastenecké horlivosti. — Frantu a Tomíčka pojila k sobě jednak společná chudoba a stejnost smýšlení i snah, jednak sama rozdílnost povahy, neboť Tomíček nebyl by našel žádného jiného přítele, který by jeho vrtochy byl snášel tak trpělivě jako dobromyslný Franta. Třetí ve spolku tom byl poslední potomek patricijského rodu českého, stará slečna Kateřina Šudová ze Semanína, u které oba bydleli — všickni tři rovni sobě v pohrdání vezdejšími statky.

¹⁴⁾ Navždy sobě uškodil Tomíček šosáckou kritikou o Máchově „Máji“ v „České Včele“.

S Tomíčkem asi v stejném věku byl Langer, člověk příjemného zevnitřku, který svými „Kopřivami“ a „Selankami“ vzbuzoval pěkné naděje, což mu zaopatřilo místo archiváře u knížete Rudolfa Kinského s ročním platem 300 zl. stř., sinekura to propůjčenou mu co podporu na literární dráze tak šťastně nastoupené. A Langer užíval té podpory co pravé sinekury, neboť zlenivěl úplně, prost jsa starostí vazdejšího života (300 zl. stř. ročního příjmu totiž stačilo za oné doby úplně k uhrazení nejnútnejších potřeb muže neženatého), a stížnost na jeho nečinnost byla všeobecná. Ve společenském obcování byl Langer úplně flegmatik, a tento nedostatek živosti při mladém muži působil nemilý dojem. Langer ohlásil předplacení na drama „Márinka Záleská“, o kterém se mnoho mluvilo a ještě více očekávalo, které však nikdy nevyšlo. S Frantou a Tomíčkem se Langer byl spojil k vydávání „Čechoslava“, časopisu v neurčitých dobách vycházejícího, jenž měl později za pokračování volné sešity: „Čech“, „Samo“ a „Krok“. Bylo to cvičiště nejmladších literárních sil směru lepšího, než jaký panoval v „Rozličnostech“, ve „Večerním vyražení“ a podobných pokusech žurnalistických, které chtěly býti proustárodními, v skutku byly ale sprostými. Zatím však Langerova literární činnost vzala brzy konec, když stíhán pro nepatrné slovo pronešené v jisté básni a od censored přehlednuté, uznal za dobré odebrati se do svého rodiště Bohdánče, aby ušel vojančině. Tam potom věnoval se hospodářství, a pro literaturu byl navždy ztracen.

K stálým hostům u Ritzenthalů náležel též Antonín Hansgirk, tehdejší již absolvoovaný právník a čekatel gymnasiální profesury, horlivý národovec a zvláštní pilný čtenář novin, který se zalíbením pěstoval ruštinu a v známosti

mlavnice české hledal sobě rovného mezi mladšími. Někdy, avšak jen zřídka, přicházel Josefovič, syn Jungmannův, milý každému svou měkkou povahou. Bohužel byl náma brzy odňat předčasnou smrtí. Jiný vzácný host byl doktor Chmelenský, jehož příchod vždy nadchnul společnost čilejším životem a jehož nejpilnější starost byla o české divadlo, pro něž neunnavně skládal i překládal operní texty. Časem se dostavovali také mladší studující, z nichž jmenovitě vlasteneckým smýšlením svým vynikali již co gymnasté Štalc a Fichl. Také známější venkovští vlastenci, zvláště duchovní, zavítali-li do Prahy, neopominuli navštívit známý stánek stejně smýšlejících, a pak shromáždila se společnost četnější, i býval to pro nás pravý svátek.

V tu dobu se ponejprv donesla k nám zvěst o mladém vlastenci výtečného prý nadání a všestrané vzdělanosti, jakémsi *Sabinovi*, kterého jsme také brzy osobně seznali. Tehdáž ještě nebyl vystoupil v literatuře, ale jazyk měl velmi obratný, čímž mnohého dovedl omámiti. Za nedlouho vypravoval se o něm jeho první geniální kousek, který náš úsudek o něm navždy ustálil. Sabina byl vychovatelem u jisté židovské rodiny v Bubenči, která si držela také guvernanku. Vychovatel a vychovatelka, jsouce oba mladí a chytlavého srdce, brzy vešli spolu v milostný poměr, ale příležitost ke schůzkám scházela. Tu jednoho dne předstoupil Sabina před rodiče svých chovanců a s velikým zármutkem jim oznamoval úmrtí své milované matky, i žádal o zapůjčení kočáru k jejímu pohřbu. Dobromyslní páni, upřímně ho litující, svolili k jeho prosbě a zapůjčili mu kočár k určitému dni. Sabina vyžádal i pro guvernanku dovolení, aby s ním směla jeti na pohřeb, a oba spolu odjeli. Kam je kočí s nimi

srozuměný vezl, nevím, ale na pohřeb matčin nejeli, neboť ta byla živa a zdráva. Rozumí se, že věc nezůstala dlouho pánů tajnou, a přirozený toho následek bylo propuštění vychovatele i vychovatelky. Historka ta kolovala nějaký čas po celé Praze.

O něco později byla pravidelná každodenní schůze jistého druhu českých spisovatelů po obědě v kavárně starého Pasty, tlustého divadelního biletéra, nejdříve v Ovocné ulici, později v Kocích. Tam chodili mezi jinými též Palacký a Ohmelský. Do smrti nepamenu na dobročinný výtopek, jakého se mně od Palackého dostalo za to, že jsem v „Pražských Novinách“, které jsem roku 1836 za Tomáškovy nemoci po několik měsíců redigoval, užil německého místního názvu Lundenburg místo českého Břeclav. Bylo v tehdejších okolnostech poněkud mnoho žádáno na mladém českém spisovateli, aby měl tak podrobnou známost českých a německých topografických jmen, ale dobré bylo pro mne to naučení, a budoucně jsem se měl lépe na pozoru.

Časem zavítal k Pastovi také Václav Rodomil Kramerius, na mizinu přišlý syn velezasloužilého Václava Matěje Krameriusa, veda v ty doby život právě dobrodružný. Zdědiv po otci květonci závod knihkupecký, tak zvanou „Českou Expedici“, neuměl ho udržeti v tom stavu, aby mu poskytoval slušné výživy. I stěhoval se s ním z místa na místo, až konečně octnula se Česká Expedice na Ovocném trhu, ale už jenom skoro co pouhý sklad jarmarečnických písní, jichž melodie Kramerius kupujícími kramářům předzpěvoval. Vedle toho se pokoušel o rozličné spekulace, a jeden čas vymohl si povolení na insertní plakát, zvaný „Kalator“, k lepení na rohy, kteréž právo pak postoupil jisté Pražské tiskárně. Po nějakém čase

pak zjednal si privilegium na „slepšný“ plakát insertní pod jménem „Anzeigblatt“, kteráž bylo mu uděleno „mit Verschweigung des Geheimnisses“. Já nemohu uhodnouti, jaké tajemství by mohlo skryto býti v plakátu na rozích vyvěšeném, tážal jsem se na to Krameriusa v důvěrnosti, který mně dal to vysvětlení, že „Kalator“ byl o třech sloupcích, ale „Anzeigblatt“ že je o čtyřech. Hlavní vtíp té spekulace byl, aby Kramerius mohl prodati „Anzeigblatt“ jiné tiskárně. Člověk ten, natropiv ještě drahných literárních ostud, vzal bídný konec i zemřel v Pražském chudobinci u sv. Bartoloměje.

Jiné schůzky spisovatelů českých bývaly v hodinách předvečerních v arcibiskupské tiskárně, která pod řízením Václava Špinky náležela tehdaž vdově Vetterlové z Wittenbrunnu. Tam přicházeli Čelakovský, Chmelenský, Norbert Vaněk, Hanegirg, Štorch a jiní na přátelský hovor, který býval obyčejně velmi živý a veselý, při němž Špinka čta korekturu přecházel po pokoji, nedávaje se vytrhováti tropeným blukem a smíchem, co zatím stará paní Vetterlová nepohnutě v lenošce seděla ani nemukajíc. Zde v přátelském kruhu odlehčoval si každý a vyklopoval co na srdci měl, zde přetřásaly se záležitosti politické i literární a provozovala časem ostrá kritika proti osobám, jichž veřejně se dotýkali zabraňovaly dlužné ohledy. V tom jmenovitě vynikal upřímný ale prostoreký Vaněk, který měl zvláště zkršeno na Jungmanna pro jeho ostýchavost a bázlivost, o němž vyjadřoval se, že potřebí jenom na kalhoty zaplácat, aby jej zahnal do kouta. Zahrčel-li na dvoře kočár, vědělo se, že přijíždí kanovník Pešina. Jak mile ten vstoupil, bylo podívání, kterak on a stará paní jeden druhému se pokloňovali, si jemnostpánkovali a ruce líbali. Pešina byl sákladatelem a redakto-

rem „Dědictví Svatojanského“, jehož spisy se u Špinky tiskly, a jakkoli ne prost slabosti — jmenovitě ctišádosti, která vrcholila v tom, aby se, jako druhdy jmenovec jeho moravský dějepisec, psáti směl „z Čechorodu“, čehož také na sklonku života svého dosáhl, jsa nobilitován s predikátem tím — muž šlechtetný a upřímný národovec. Seznal jsem jej co takového v pozdějším bližším obcování s ním, kdež mne vysokou úctou naplnila vřelá horlivost jeho pro vše krásné a dobré. Jak známo, vyšla od něho první myšlénka o dostavění chrámu Svatovítského. Muž ten má nepopíratelné právo na vděčnost národa Českého.

Někdy zavítal do arcibiskupské tiskárny též Svato-pluk Presl, muž v plném slova smyslu pomilování hodný; z mladších vlastenců pak Wagenknecht, kaplan u sv. Jindřicha, horlivý rozšiřovatel českých knih, který však bohužel za nedlouho podlehl prsnímu neduhu.

V ty doby se v Praze vyskytl ze Lvova, kde delší čas co vychovatel byl trávil, *Jan Pravoslav Koubek*, mým starším soudruhům již z předešlých dob známý a od nich radostně vítaný. Muž ten skvěle nadaný a rozsáhlými vědomostmi vládnoucí, o němžto jsem byl již mnoho slyšel a jehož osobné poznání jsem byl nemálo žádostiv, neucínil na mne dojem, jaký jsem očekával. Neuvěřitelně mluvkavý, který dovedl sám jediný vésti slovo v četné společnosti, kořeně ji dobrým i špatným vtipem, jak mu který na jazyk přišel, proplétaje ji polskými, ruskými a francouzskými floskulami a citáty, skákuje s jedné věci na druhou, musil brzy každého omrzeti. Podivení vzbuzoval pouze svým nenasyčeným hladem, o čemž by bylo velmi mnoho vypravovati. Jak málo byl Koubek pravdomluvný, tak málo byl i spolehlivý ve ali-

bech svých; očekávání pak přátel, že bude pilným pracovníkem na poli národní literatury, úplně zmařil, hověl si v nečinné zahálce. Ten člověk dotřel se vyšší protekcí na českou kathedru Pražskou, kde sice obratností jazyka a okázalým se blýskáním učeností svou dovedl zaslepití mnohého nezkušeného mladíka, ale s druhé strany dobré věci málo tím sloužil, že u vydávání vysvědčení z češtiny, jakého bylo potřebí k dosažení veřejného úřadu v Čechách, byl až příliš málo skrupulosní. Později přidán Koubkovi ku profesuře také ještě úřad censoraký, s kterým byl sice spojen toliko skrovný plat ročních 300 zl., ale práce Koubkova při tom ani za tolik nestála. Jeho pohodlnost v zastávání úřadu toho byla tak veliká, že známějších sobě spisovatelů, kteří něco do censury podali, obyčejně se ptával, co by mohl vymazat, a když obdržel za odpověď, že v rukopise jejich není naprosto nic závadného, věřil jim na slovo a dal své *imprimatur*, ale s tím napomenutím, aby budoucně, až zase nějaký rukopis do censury podají, schvalně tam některá místa vplekli a jemu ukázali, kteréž by spis nečta, bez ublížení jemu vyškrtnouti mohl.

Jestliže by někdo se domýšlel, že pronáším o Koubkovi úsudek nezasloužené příkrý, tomu připomínám, že dosavad jest na živě dosti osob, které muže toho dobře znaly, ale mně zajisté nebudou vytýkati, že mu křivdím. Já pak nevidím žádné příčiny, proč by nevázaná šetrnost měla zamezovati pravdě průchod.

V letech 1835—36 scházeli se mladší spisovatelé a jiní vlastenci u večer v Komárkové kavárně v Starém Ungeltě. Jmenovitě navštěvovali to místo také dva pozdější purkmistrové Pražští, *Štrobach*, tehdejší studující práva, a *František Dittrich*, který toho času již co usedlý

měšťan s Frantou se seznámiv, horlivě se účastnil všech národních snah. Někdy zavítali tam i vlastenci z venkova, někdy též jinოსlovanští hosté a jiní cizinci českému národnímu ruchu přející. Tam jmenovitě seznámil jsem se osobně s *Ohéralem*, tehdaž redaktorem Brněnského německého časopisu „*Moravia*“ a kalendáře „*Jurendes Vaterländischer Pilger*“; tam objevil se conte Rudolf Amadei, příbuzný Olomúckého arcibiskupa hraběte Chotka a u něho vychovaný, mladík to pomilování hodný a příjemný besedník, který později vstoupil do státní služby a jeden čas někde v Sedmíhradsku buď okresním představeným anebo vládním komisařem byl; tam konečně bavit nás jeden mladý hrabě Lariš svým výtečným zpěvem, pro kterýž byl pověstný.

Ale ze všech cizinců, kteří v těch letech Prahu navštívili a s vlasteneckými jejími kruhy se seznámili, ne učinil na mne nikdo tak trvalý dojem jako *Ludevít Gaj*. Zjev muže toho, nevysoké ale zpanilé postavy, byl specificky aristokratický, ublazené ale odměřené chování, vážná řeč, prozrazující neobyčejnou vzdělanost a bystrost ducha, a při tom vřelé vlastenectví jeho získaly mu všecka srdce. My dychtivě poslouchali jeho živé líčení charvátských poměrů mezi dvojím živlem nepřátelským, maďarským a německým, které se nám viděly býti ještě nesnesitelnějšími než naše vlastní. Když pak jsem se ho zeptal, s kým by se přece spíše „zpřiznil“, zdali s Maďary neb Němci, odpověděl bez rozpaku, že s Němci. Vylíčil nám Maďary v takovém světle, v jakém se později, vystoupíce na dějiště politické, objevili vůči celému světu.

Roku 1835 stav se pomocníkem Jungmannovým při vydávání jeho slovníku, seznal jsem z každodenního důvěrného s ním obcování blíže šlechetnou povahu muže

toho, kterého jsem si dříve co svého humanitního profesora nemohl oblíbiti v té míře, jak bych si byl přál. Nebyl Jungmann žádný pedagog, a já se pod něj dostal bohužel právě v době, kde byl ve svém vlasteneckém působení na mládež nemilými zkušenostmi zastrašen, protože se mně nechtělo podařiti získati v tom ohledu jeho důvěry, které uděloval jen těm, kdo se mu lichotit uměli. To však od jakživa nebyl můj způsob, a k tomu byl jsem také poněkud neposedá; jaký div tedy, že jsme se spolu nemohli spráteliti, ačkoliv on vlohy mé dobře oceňoval.

Když později některé mé začátečnické literární práce pozornost jeho vzbudily, vzkázal pro mne, i poznav ve mně svého někdejšího žáka vrátil mi knihu, kterou mi byl druhdy zkonfiskoval, že jsem v ní ve škole četl. Byl to jeden díl Öhlenschlägerových spisů. Jungmann vybídl mne, abych mu byl nápomocen při vydávání slovníka pořádáním doplňků, kterýž návrh já, nemálo poctěna se jím cítě, ochotně přijal. Zavázal jsem se pracovati u něho denně 4 hodiny, 2 dopoledne a 2 odpoledne, za měsíční plat — 6 zl. konv. mince. Jungmann byl s mou prací, kterou s počátku přísně kontroloval, dobře spokojen, i odevzdal mi brzy všecken svůj do slovníka ještě nevřaděný materiál k libovolnému s ním nakládání. Vedle toho musil jsem činiti ještě další excerpta pro slovník, a když jsem sám ke všemu tomu stačiti nemohl, vzal mi Jungmann k ruce písaře, který tato excerpta činiti měl. Byl to jistý Pavlas, svého času známý po hospodách, kde se české společnosti scházely, co zpěvák „Ponocného“, absolvovaný medik a dobrý hudebník, který však měl větší náchyllost k pití nežli k pořádnému živobytí, protože vůbec nazýván byl Bumbej. Co písař při slovníku nebyl

mně ten člověk k ničemu pláten, práce jeho nebyla k žádné potřebě, a já ji musil za něj konati ještě jednou. Nechtěje ho však připraviti o výdělek — 3 zl. měsíčně — trpěl jsem jej.

Mezi Jungmannem a mnou vyvinul se za krátko poměr velmi důvěrný, a já se neostýchal pověděti mu přímo své mínění, kdykoliv jsem se nesrovnával s jeho náhledy, což se nezhůdko stávalo, neboť mívál někdy zvláštní vrtochy. Tak jmenovitě nešetření rodového rozdílu při transgresivu, v českých spisech z XVI. a XVII. stol. tak obyčejné, prohlašoval za polonismus, nechtěje připustiti, že by pocházelo z pouhé neznalosti mluvniče.

Jednou čině excerpta z jistého rukopisu z 15. století vrazil jsem na slovo *odtomný* (absens), kteráž jsem ihned Jungmannovi ukázal. On v prvním překvapení nemálo se zaradoval z pěkného, posud neznámého českého slova; mně však bylo jaksi podezřelé, jen že jsem v tom okamžení nevěděl, co proti němu namítnouti, pročž mlčel jsem. Jungmann přešel několikráte pokoj, přistoupil ke mně a pravil: „Přece to není dobré slovo; říkáme sice *při tom*, a odtud *přítomný*, ale říkáme *od toho*, a musilo by býti *odtožný*.“

V domácnosti své byl Jungmann muž k pomilování, pln šlechetného a jemného citu, ale časem naivní jako dítě, a to z pouhé neznalosti světa. Svůj prání neduh, s kterým dosáhl 74 let svého věku, ve víru opravdivosti přičítal tomu, že dokud byl v Litoměřicích, zvyklý byl každý den vypíti žejdlík vína. Za to se odsuzoval v Praze k diétě tak přísné, že při obědě ze sklenice piva, kterou mu nalili, cokoliv upil, to vodou doléval, až konečně pil samou vodu. Hospod byl veliký nepřítel, i vyznal se mně jedenkrát v důvěrnosti, kterak jednou za parného let-

něho dne jda z koleje domů, trápen byl tak nesnesitelnou žíní, že viděl se přinucena zastaviti se v Platejse, kdež usedl v předstani a dal si naliti žejdlík piva, sačež prý se nesmírně styděl. Slyše o našich schůzkách ve veřejných místech a jmenovitě v kavárnách, o kterých si asi něco hodně špatného myslil, domlouval mně strany té věci; když však jsem mu to vysvětlil a jmenovitě vyličil vzdělávatelný vliv, jaký má obcování takové se staršími, na slevo vzatými vlastenci na mládež českou, usnul že „to je něco jiného“, a napotom více proti tomu nehorlil.

Nejslabší stránkou Jungmannovou byla jeho bojácnost, která mu bránila vystupovati přímo, třeba jakkoliv cítil se býti ve svém právu. Když se mi jedenkrátěověřil s jistou záležitostí, ve které až příliš vyhýbal se tomu, aby nedal žádného pohoršení svému představenému Pöllnerovi (vrchnímu řediteli gymnasiálních studií v Čechách), a já netajil svého podivení, proč nevystoupí s plnou pravdou, omlouval se obavou, „že by mohl na něm sedět“. A tenkrátě měl Jungmann již přelouženo a mohl jíti každou chvíli do pense.

Nelze mi nevěnovati vřelou upomínku několika literaturě naší příliš časně odňatým mladým silám, které svým časem vzbuzovaly nemalé naděje. Co první z nich budiž jmenován *Jaroslav Kalina*, povaha jemná a álechutná, nestvořená pro tento svět, duch bohatě nadaný, ale postrádající veškerého smyslu pro praktičnost, pročť také utonouti musil ve svízelech vezdejšího života. Hlavně obíral se Kalina básnictvím a filologií. Co básník byl rozhodný talent, a starší současníci ještě v dobré paměti mají neobyčejný odbyt jeho balady „Křáť“, k čemuž arcí nejvíce přičinila se zorganizovaná reklama několika

dobromyslných přátel jeho a jarmareční způsob prodeje. Ale dvě věci překážely Kalinovi dosáhnouti vyššího stupně na Parnase českém: scházelo mu úplně smysl pro formu, a pak byl hrubě načichlý vlčkovinou, totiž libováním si v archaismech obecně nerozumitelných za příkladem svého přítele Vlčka. Co filolog pěstoval se zvláštní oblibou sanskrit, i pamatuji se naň jako dnes, kterak na jednom společném výletu do Kundratic přednášel recitando sanskritskou báseň, již nikdo nerozuměl. Se svými dlouhými vlasy, hlavou skloněnou a fyslognomií ztrápeného kajcníka připadal mi jako nějaký indický fakir na břehu Gangesském.

Neméně ušlechtilá povaha byl *Josef Lítman*, mladík zpanilomyslný, který zahořev čistým zápallem pro věc národní, vzdělával se s dobrým prospěchem za spisovatele a rozličnými překlady i původními pracemi přispíval do tehdejších českých časopisů. Při jeho plnosti a přirozeném nadání byl by se z něho stal zajisté jeden z lepších beletristů, než bohužel neměl dojít úplného vývoje svého, zachvácen jsa smrtí v mladém věku. Lítman byl nad míru měkká duše, snadno roznícený pro každou dobrou myšlenku, a společník všem milý a příjemný.

O něco později než Lítman přihlásil se co vydatný pracovník na poli české literatury *Václav Reischek*, známý pod pseudonymem *Kokořinský*, mladík to velmi čiperný a bystrého ducha, který mezi jiným v úvaze o Kolárově „Monice“ odkryl hrubý jeho plagiát z Byrona. S Reischlem roku 1848 pochována také jedna z pěkných nadějí naší literatury.

V letech čtyřicátých, dokud ještě nebylo Měšťanské besedy co společenského středu vlastenců, scházela se společnost několika spisovatelů českých na Perštejně „u

Rázičků“, tam, kde nyní jest rosolnický závod bratří Trinksův. Chodili tam i někteří umělci čeští, jmenovitě oba Rybičkové, otec a syn, svého času výteční rytci, malíři Jan Kroupa, Lhota, a kdykoli právě meškal v Praze, také pověstný malíř panoram Lexa. K té společnosti přidružil se, nesván a nám nevědek, mladý studující chirurgie, blikavý a velice krátkozraký, který, když četl, musil písmo těsně k očím držeti. Ůlovíček ten se k nám náramně dotíral, každému, s kým mluvil, takofka na tělo leze, a rozumí se, že nám nebyl příjemným, ano spíše podezřelým, zdali snad není špicl. Ale zhruba odbytí jsme ho přece nechtěli, nevědouce nic jistého, pročťž trpěli jsme jej, ač neradi, čehož jsme také před ním ani netajili. On však nedbal toho, i stal se konečně denním hostem u našeho stolu.

Jednoho dne ukazoval mně v důvěrnosti německý rukopis několik archů silný, pravě, že jej našel u invalidovny, a žádal mne, abych jej přečetl a jemu své mínění o něm oznámil. Já naň s podivením hleděl, neboť bylo patrné, že nemluví pravdu. Vzal jsem rukopis a doma jsem jej přečetl. Byla to úryvka novely, prozrazující patrný talent. Druhého dne vrátil jsem mu rukopis a pověděl svůj úsudek o něm, z čehož on patrně potěšení měl. Ten blikavý chirurg s červenýma očima nebyl nikdo jiný nežli proslulý napotom novelista český — *Prokop Chocholeoušek*, který se mi později přiznal, že onen německý rukopis byl první jeho spisovatelský pokus.

Dodatek II.

Zpomínky z roku 1848.

(Viz „Čecha“ na r. 1875 č. 109. a násled.)

Veřejné události tohoto velepamátného roku pokládám za vůbec dosti známé; co tuto vypravovati budu, má ráz pouze soukromý a neobsahuje nic jiného nežli něco z toho, co jsem osobně viděl a zakusil, a to dletem v Praze až do nešťastného povstání svatodušního, dletem ve Vídni, kde jsem napotom až do sv. Václava meškal. Nicméně domnívám se, že obrázky ode mne podané přispějí poněkud k charakteristice pohnuté oné doby.

V P r a z e.

Všeobecná nespokojenost, jaká za posledních dob vlády Metternichovy panovala vůbec v obyvatelstvu říše Rakouské, netajila se už delší čas, jmenovitě v Praze, a politická konstelace v Evropě dávala čím dále tím jistěji očekávati nějaký prudký výbuch nejspíše v Itálii nebo ve Francii. Proto zpráva o vypuknutí únorové revoluce v Paříži a útěku krále Ludvíka Filipa nikoliv Pražany nepřekvapila, ale nicméně způsobila mocné rozechvění myslí. To jevílo se zvláště na veřejných místech, hlavně v kavárnách, všeobecným politisováním, při čemž odložena všicka ostýchavost před špicí, neboť každý byl přesvědčen, že v krátce i u nás musí se státí politický převrat, který již již zdál se viseti v povětří. Zároveň objevovaly se zde onde osoby před tím neznámé, vedoucí smělé řeči, jakých nikdy před tím slycháno nebylo u

veřejnosti. A toho všeho ani si nevšímala policie, jakoby jí nebylo; bylať patrně postrašena neohrožeností, s jakou se veřejné mínění projevovalo. Mezi jiným pamatuji se, kterak v jedné kavárně na Vodičkově ulici jistý člověk, příšlý právě jak udával z Ameriky, se vši určitostí předpovídal, že za čtrnáct dní budeme mítí úplnou svobodu tisku. Nám se to přece zdálo býti příliš sanguinickou nadějí, ale ten člověk měl skutečně pravdu: ještě ani neminulo čtrnáct dní, a censura vzala za své.

Pro mne bylo zvláště zajímavé pozorovati smýšlení, jaké se jevilo při členech vrchního ředitelstva chudinských ústavů Pražských, k nimž i já jsem náležel. Sbor ten scházel se v zimních měsících dvakrát za týden v bytu přednosty svého nebožtíka hraběte Františka Thuna mladšího v Mariánské ulici u hradeb. Zasedalo v něm několik vysoce urozených aristokratů, několik zámožnějších měšťanů, částečně z té kategorie, která laciným působením při dobročinných spolcích si hledí dobytí občanských zásluh a nějaké té pentličky do dirky u kabátu, a více doktorů práv. Dříve nežli se plenum sešlo, mluveno o denních událostech, i bylo pozorovati patrnou sklíčenost na všech, pocházející z nejistoty, jak věci dále se vyvinou a jakého způsobu bude všeobecně očekávaná krise. Hrabě Albert Nostic měl zprávy z Vídně, co se děje v tamějším průmyslovém spolku, v akademické čtenářské jednotě i při dvoře, které patrně ukazovaly na to, že co nevidět budou se dítí u vlády důležité změny. Aristokraté ve sboru vesměs uznávali, že dosavadní systém déle udržeti nelze, a připravovali se na vše; representanti inteligence vítali nastávající vítězství pokroku, ale šosáci nemohli utajiti strach před obávaným zbouřením luzy. Krajiní levici tvořili pan František, nyní rytíř Pátros, otec nezapome-

nutelného purkmistra Pražského, Malostranský sládek Seidel a já.

Všecky kruhy společenské ovládalo jakési děsno, které s ním sňato bylo teprv památnou schůzí ve Václavské lázni dne 11. března. Ta, jako dobročinná bouřka očišťuje dušné povětrí, ulehčila znepokojovaným myslím, a každý, jako tížícího nějakého břemene zbaven, volněji sobě oddychoval. Led byl prolomen, první krok na dráze politické reformy učiněn, a to vše pokojně a v největším pořádku, bez nejmenší výtržnosti. Známá petice k císaři vyložena jest na veřejných místech, a davy Pražanů spěchaly ji podpisovat. Právý jásot pak nastal po celé Praze, když dne 13. března večer v divadle oznámen telegram z Vídně, že císař udělil „konstituci“. Tu ihned jest improvizován průvod pochodňový, který, maje v čele prince Kamila Rohana, táhl na Koňský trh k bytu arciknížete Karla Ferdinanda (nedávno na Moravě zemřelého); jenž toho času zastával místo komandujícího generála v Čechách. Vojsko na Novoměstské strážnici (na Koňském trhu v domě, kde se nyní nalézá tržní kancelář) vstoupilo do zbraně, bubnován generální marš, a po celém rozsáhlém prostranství rozléhalo se nekonečné bouřlivé volání plesajících davů lidstva. Bylo to vznešené okamžení, jemuž podobného Praha od těch dob se nedočkala.

Na místě předešlé děsné sklíčenosti opanovala nyní Pražany dětská radost, že „provedena revoluce“ bez roztlučení jediného okna. Čechové a Němci přátelsky si podávali ruce, a to ve vši upřímnosti; sestupovala se národní obrana, ze zbrojnice vydávána lidu zbraň, i bylo podívání na to, kterak lidé, jenž by za žádnou cenu ani kuřeti nebyli ublížili, věšeli na sebe těžké paláče a finčeli jimi po dláždění. Za příklad jmenuji tu jenom do-

bráka Šumavského, jemuž také vlastenecká hrdinnost vjela do těla. Vymyšleny fantastické kroje, v nichž velmi vážní mužové hrdě si vyšlapovali, jako Hanka, Vocel, Tyl, Trojan, nejokázaleji pak Faster, jeden z hlavních strážců schůzky ve Václavské lázni, jemuž proto přezdělí Němci „Herzog von Böhmen“.

Netrvaloť zajisté počáteční bratrstvo Čechů s Němci dlouho, neboť záhy ukázala se různost směrů obou národností; aby pak nepřišlo mezi nimi k zjevné roztržce, pořádány jsou sbratřovací slavnosti. Když jsem se po jedné takové slavnosti, v Bubeneckém parku odbyvané, v Městanské besedě vyjádřil, že strojeným bratříčkováním neupevni se jednomyslnost, které v skutečnosti není, zavdal jsem tím podnět lithografovi Hennigovi, dobromyslnému jinak, ale přepjatému Němci (Prušáku), že později, když obě národnosti již rozhodně nepřátelsky proti sobě stáli, vinu toho přičítal mně, ano neostýchal se mi to vyčísti do očí.

Jmenovitě naháněl Němcům zbytečné strachy zvláštní sbor národní obrany „Svornost“ nazvaný (první myšlenka k němu vznikla v jedné nedělní literární schůzi u Vocela, u něhož se v určité dni scházel jistý kruh českých spisovatelů), který měl za účel, zavést na zkoušku velení české. Za odznak členů ke sboru tomu se přihlásivších zvolen, dříve než ještě přijat nějaký stejnokroj, zcela nahodile a beze všeho vedlejšího úmyslu, červený kříž na levém rukávu u kabátu. Ta červená barva všecky šosáky, obzvláště Němce, náramně polekala, neboť věřili v ní, bláhoví! hotovou červenou republiku.

Jaké strašáky títo lidé si sami dělali, o tom svědčí následující příklad. V tu dobu sestavovaly se dobročinné spolky k ulevění bídě chudého obyvatelstva v Rudohoří

a v Krkonoších, a sbíraly se k tomu účelu odevšad příspěvky. Mezi jiným zaveden také rozsáhlý prodej reálného plátna, výrobku to ubohých tkalců horských, aby se jim zjedнала práce, které se jim nedostávalo. Následkem toho přišly na jaře do módy spodky z takového plátna, které se připevňovaly k tělu místo šlů červenou šňůrou kolem beder s dvěma třapci napřed. Když jsem v takových spodkách přišel jednou do schůzky vrchního řediteleva chudinských ústavů, pan Ellenberger, majitel Staroměstské vápenice, velice se těch třapců zděsiv, tázal se patrně znepokojen, jaký to jest odznak, i tvářil se velmi nedůvěřivě k mému vysvětlení.

Počátečný klidný průběh „revoluce“ netrval dlouho. Hlavně schůzky dělnictva na Svatováclavském náměstí, jak nyní Koňský trh byl pokřtěn, zvýšený veřejný život, zprávy o nepokojích, které se ve Vídni opakovaly, demonstrace Frankfurtistů, poštvání cizích emisářů, kterým radikalové naši až příliš hloupě sedali na lep, častá shromáždění lidu za nepatrnými příčinami svolávaná, to vše udržovalo a znova podněcovalo všeobecnou rozčilenost.

Což divu tedy, že zde onde se přihodila malá výtržnost, která ihned zveličující pověstí jest rozšiřována, a vyrůstajíc do ohromných rozměrů, obecnostvo ještě více znepokojovala. Při takovém stavu věcí měla Pražská luza obzvláštní chuť na Židy, jak v časích pobouřených obyčejně bývá, a některou dobou se bylo skutečně obávat, aby se nestal útok na Židovské město. Tu měly policie, národní obrana a jmenovitě „Svornost“ plné ruce práce, aby zachovaly pokoj a pořádek; nejplatnější působila tu „Svornost“, nacházejíc u rozličných davů ještě nejspíše poslušensství. Jednoho večera přišla do „Měšťanské besedy“ (tehdejší v Uršulinské ulici) zpráva, že u „Zlaté husy“

na Koňském trhu, kterouž hospodu tenkrát držel Fater, jest četná schůze chudších řemesníků, kteří se umlouvají o udeření na Židy příštího dne. Naše leknutí bylo nemalé, i sebralo se nás několik a šli jsme k „Huse“. Senkovna, průjezd, dvůr, chodby a pavlače plny byly pobouřeného lidu. My se vmísili mezi dav a vynakládali všecku sílu své výmluvnosti, abychom pobouřené myslí uchlácholili. Leč marné byly všechny naše domluvy naproti rozpoutané vášni, a já byl přinucen, spěchati do „Měšťanské besedy“ pro posilu. Dlouhá a krušná byla to práce s lidmi, u nichžto zakořeněný předsudek měl převahu nad rozumem, konečně však přece podařilo se nám, odvrátiti je od jich nesmyslného předsevzetí a přiměti k pokojnému se rozejití; Židovské město bylo tenkrát zachráněno. Já té noci několikrát změnil cestu z „Besedy“ k „Huse“, a od „Husy“ do „Besedy“, a třikrát jsem ochraptěl, ale pokaždé zase hlasu nabyl.

Ku připravování předloh budoucímu ústavodárnému sněmu českému, který se měl brzy sejít, sestaven jest tak zvaný „Národní Výbor“, dílem z důvěrníků lidu, dílem z osob od zemské vlády jmenovaných. Ten odbyval první své sezení v místodržitelství, a již tu se okázalo, čeho nadíti se lze od jeho německých členů. Kdežto se strany české všemožně nadcházelo se německým krajanům a nejlepši vůle se jevila, vyhověti všem oprávněným požadavkům a přáním, ukazovali se Němci čestí nesmířlivými, a majíce zřetel obrácený k Frankfurtu, odkud očekávali podporu své panovačnosti, zarputile odpírali spolupůsobení své k upravení veřejných poměrů vlasti. Známý Moric Hartmann, český Žid z Dušníků, druhdy nadšený velebitel světodějných skutků a slávy Českého národa, dal se ve schůzi té tak daleko uchvátiti svou vášní, že se neostý-

chal veřejně vinití své české krajany z ruských sympathií, začať ovšem od nás důtklivě byl okřiknut. Jestliže kdy národ Český jevil politické sympathie k Rusku, nebylo to zajisté v době té, kde politickou regeneraci svou ve směru rozhodně svobodomyslném očekával od vlastní činnosti, Ruska co státu absolutistického naprosto se štítě. Nebyltě pak Hartmann jediný z německých krajanů našich, jehož pravé smýšlení naproti národnosti české v této rozhodující době nepřátelským se objevilo, mohl bych tu jmenovati více jmen.

Další zasedání míval „Národní Výbor“ v domě zemských úřadů, druhdy jesuitském, naproti místodržitelství v místnosti pro to schvalně upravené. Při rozdělení sboru toho na sekce zvolen jsem byl já spolu s drem. Karlem Zdekauerem (již zemřelým) do sekce kancelářské. I úřadovali jsme co ředitelé kanceláře střídavě, on dopoledne, já odpoledne. Jedním z úkolů našich bylo přijímání všech deputací i soukromých osob, jaké se v rozličných potřebách obracely na „Národní Výbor“, spatřující v něm jakousi nejvyšší a všemohoucí instanci pro celou zem. Nemálo obtížno bylo vykládati těm lidem, že „Národní Výbor“ nemá ni žádně moci administrativní aniž jaké exekutivy, a co jest vlastně úlohou jeho. To zvláště sprostějším lidem šlo těžko do hlavy, i nebylo bez všelijakých směšných případů. Nemohlť živou věcí pochopiti, když nemůže „Národní Výbor“ odvedeného synka vyprostiti z vojny, zameziti exekuční prodej statku, přiměti ten neb onen úřad k rychlejšímu vyřízení nějaké záležitosti naň vznešené, nač tedy vůbec jest. Tak stávalo se větším dílem, že prosebníci odcházeli z „Národního Výboru“ s nepořízenou.

Ostatně práce „Národního Výboru“ šly jen velmi

zdlouhavě ku předu, jakkoli sekce dosti pilně pracovaly, a to hlavně pro rádomluvnost některých jeho členů, mezi nimiž nad jiné vynikal kněhkupec Borrosch svými sáhodlouhými řečmi. Neblahé události svatodušní učinily brzy konec všeliké činnosti „Národního Výboru“.

Jednou před večerem seděl jsem v „Městanské besedě“ sám jediný s hrabětem Vojtěchem Dejmem, kterého jsem byl seznal v „Národním Výboru“, jehož místopředsedou byl. Dejm po delší chvíli jaksi potutelně na mne pohlížel, pak s úsměvem pravil: „Nepamatujete se více na toho blondovlasého kluka, který v syntaxi seděl vedle vás a s vámi stejnou cestou po škole domů chodil?“ Po těch slovech obnovila se ve mně dávno utuhlá vzpomínka na spolužáka ze čtvrté gymnasiální třídy, hraběte Dejma, s nímž jsem byl velmi za dobré a společně domů chodil, neboť zůstávali jsme oba na Poříčí. Podobá tehdejšího útlého jinocha a nyníjšího muže usedlého věku nedala se zapřítí — až na ty vlasy. Hrabě Dejm měl totiž vlasy jak havran, černé, kdežto můj někdejší spolužák Dejm nosil vlasy dlouhé, jak len žluté. Já s podivením ukazoval na ten rozdíl, i obdržel jsem od hraběte to vysvětlení, že v běhu let zvláštní hrou přírody jeho dříve světlé vlasy v úplně černé se proměnily. Oba srdečně jsme obnovili staré přátelství.

Zatím se čím dále tím více množily známky zvěstující blížkou bouři. Rostoucí kvašení mezi vlasteneckou mládeží, obzvláště studující, podněcované dílem Vídeňskými studenty, kteří měli po železnici svobodnou jízdu do Prahy a nazpět, dílem osobami až dosavad v Praze nevidanými, které se pak ukázali býti maďarskými emisary; zmáhající se napnutost mezi civilem a vojskem; vždy patrnější se jevící nedůvěra obou národností k sobě, zvláště

za doby Slovanského sjezdu; netajený strach šosáků před vypuknutím domnělé sociální revoluce; ustavičné zprávy o nových a nových nepokojích ve Vídni, z které se musil císař vystěhovati; nepředložené počínání si našich radikálů; naproti tomu demonstrace vojska, jak při cvičeních tak i v kasárnách, projevujícího neobmezenou oddanost komandujícímu generálu knížeti Windischgrätzovi — to vše činilo nanovo atmosféru dušnou, k čemuž nemálo přičiňovaly se všelijaké znepokojující pověsti, a všechněch myslí zmocnil se cit nevýslovné sklíčenosti, jakoby visela v povětří nějaká brozná katastrofa, která má Prahu zachvátiti.

Kdo nebyl nutně na Prahu poután, stěhoval se pryč. Jmenovitě řídnl i sbor vrchního ředitelstva chudinských ústavů, jehož činnosti větší část na jaře pominula, tak že schůze mnohem řidčeji se odbyvaly, a byli to zvláště aristokratičtí jeho členové, kteří se ubírali ven na své statky. Též odjel z Prahy dr. Špolc, který byl ředitelem kanceláře chudinských ústavů, jsa jmenován komisárem při volbách do českého sněmu, právě vypsáných. Ten při odjezdu svém odevzdal kancelář mé péči. Příkladu členů vrchního ředitelstva následoval brzy též kancelářský personál, a jeden za druhým přicházel si vyžádat ode mne dovolenou na venek. Práce nebylo té doby mnoho, a já mohl prosbám takovým bez ujmy služby vyhověti. V poslední den před vypuknutím bouřky svatodušní vyprosil si ode mne na potkáni dovolenou také diurnista hrabě Schirnding, kterou jsem mu též udělil.¹⁴⁾

¹⁴⁾ Byl to příbuzný známého spisovatele hraběte Schirndinga. Jsa již co theolog kapitulárem Olomouckým oblíbil si sprosté nemajetné děvče, s kterou se zasnoubil. Veda následkem toho bídné živobyti, zemřel konečně v nouzi.

Bylo o polednách v pondělí svatodušní, když jsem se z Václavského náměstí vracel Jindřišskou ulicí domů do Florencké ulice, kdež jsem vedle Desfourského domu bydlel „u Zlatého stromu“ v zadním stavení. Ulice byly jak vymety. Přijda na Senovážné náměstí, uslyším od Kolovratské třídy rachot pelotového výstřelu. Již věděl jsem co to znamená. Toho dne, jak známo, sloužena byla u sochy sv. Václava máše (tuším od faráře Arnolda), odkud se valný proud lidu valil do Celetné ulice k budově generálního komanda, kde se měla díti jakási demonstrace proti Windischgrätzovi, a o možné srážce s vojskem při té příležitosti mluvilo se všeobecně. Patrně, že srážka tato byla zamýšlena a připravována s obou stran. Proto také ta prázdnota ulic, kudy jsem šel, neboť všechen zvědavý lid táhl se k jevišti očekávaných krvavých událostí. Střelba, kterou jsem slyšel, byla, jak se mi později vysvětlilo, střelba vojska mířená proti Museu. Rozumí se, že jsem co nejrychleji pospíchal domů. Dům „u Zlatého stromu“ byl naplněn vojskem, neboť tam bydlel plukovník Mainone. Z té příčiny stál po celý čas v průjezdu z Florencké ulice na stráží voják, který nočního času lidem domů přicházejícím vrata otvíral. Od Poříčce bylo slyšeti bubnování na poplach národní stráže, dům pak byl všechen vzhůru, a známější sousedé tučili se k sobě v úzkostlivém očekávání věci, které se díti budou. Nejbližší můj soused byl Žid Bauch, s jehož tichou a milou rodinou byli jsme v poměru velmi přátelském; dvě sličné dcery jeho nepřestávaly po celý den zpívat české národní písně. Druhý Žid v domě byl resolník Grünberger, jenž měl byt a krám do Pentzkové ulice. I ta rodina byla velmi řádná a příjemná, a s těma oběma poctivými židovskými rodinami byl jsem větším

dílem pohromadě. An žádný z nás nevěděl, co vlastně se děje a proč, těšili jsme jeden druhého jak jsme mohli.

Chvillemi k nám přicházel mladý kadet od vojska v domě ubytovaného, přinášeje nám zprávy z města, odkud zatím po delší čas již houkala hrubá střelba proti barikádám. Mladík ten byl v nemenším rozčilení než my sami a upřímně zarmoucen nad neblahým bojem občanským, který se tak nenadále byl strhl beze vší patrné příčiny. Byl on řídkou výminkou při vojsku, které bylo velmi podrážděno proti civilu, jakož i všickni ostatní vojáci v domě, sprostí i vyšší, pohlíželi na nás ubohé civilisty velmi nevlídně a podezřivě. Musilyť vojákům namluveny býti hrozné věci proti Pražanům, jinak nelze vysvětliti, kterak důvěřejší přízeň a dobré srozumění mezi vojskem a civilem mohlo tak najednou se obrátiti ve vášnivou zuřivost. Jmenovitě granátníci bývali vyhýčkani miláčkové Pražského lidu, nacházejíce hojných výdělků v měštanských domech, zvláště u kupců, jako pomocní sluhové; největší pak žně mívali v čas stěhování, kde přenášení nábytku nejvíce jim se svěřovalo. A právě tento sbor stal se o svatodušních událostech nejvíce rozkřičeným pro svou divokost. V stejnou dobu, když vojsko v Praze postupovalo proti barikádám, obsadili myslivci železniční viadukt v Karlíně, odkud pro svou kratochvíl střelili do Prahy beze vší příčiny, až i k nám do domu kulky litaly, z nichž jedna uvázla ve fatře u dveří vedoucích do předstínné mého bytu. Taktéž, když jsem druhého dne si vyšel do města, jda okolo nádraží v Jízdecké ulici spatřím, ano několik málo kroků přede mnou na ulici se zapráší; byla to též kulka od myslivců z viadukta do Prahy na pozdravení vyslaná.

Odpoledne ke třetí hodině seděl jsem u okna, jdou-

cího do Florencké ulice, v kteréž najednou nastal neobyčejný ruch. Napřed běžel důstojník, který přijíždí k domu, se vši šetrností oznamoval rodině plukovníka zde bydlícího, která byla na balkoně shromážděna, zprávu o jeho poranění, načež ozval se úpěnlivý nářek ženských. Za důstojníkem následovalo něco zvědavého lidu, potom přinášeli vojáci na nosítkách raněného plukovníka, který k upokojení rodiny zvučným hlasem zdaleka k ní volal: „Meine Polen halten sich brav, wir haben alle Barrikaden genommen,“ načež doložil, zaklína, kterak povstalci střilejí sekaným olovem, jakouž ránu též on obdržel do stehna. Nový nářek na balkoně, načež rodina spěchala vstříc raněnému. Na štěstí nebyla rána plukovníkova nebezpečna, neboť vězela jen v mase; on za nedlouho se pozdravil a ještě téhož roku postoupil za generála.

K večeru střelba utichla, vojsko bylo pánem celého Nového města i větší části Starého, a boj ustal. Nyní bylo možná bez nebezpečení odvážit se na ulici, a též já, jako mnoho jiných zvědavých, vyšel jsem podívat se, jak to vypadá v městě. O barikádách nebylo nikde ani památky, ale zde onde rozloženo bylo vojsko po ulicích, které každého mimojdoucího, jenž mu podezřelým se zdál, prohledávalo, nemá-li při sobě skrytou zbraň. I mně dostalo se té cti. Tu bylo od známých se potkávajících vyptávání a vypravování co se toho dne sběhlo, o řádění vojska v Karolíně, o drancování granátníků v Celetné ulici, o zajetí zeměsprávce hraběte Lva Thuna v Klementíně od studentů, o padlých důstojnících a měšťanech, pravda a lež, vše mícháno pospolu. Tak mezi jiným vypravoval mně hrabě František Thun, jehož jsem potkal s odznakem majora národní obrany, že padl též Mikovec „auf der Höhe der Barrikade“, kterého jsme upřímně

politovali. Zatím však byl Mikovec živ a zdrav, ano právě, když nejvíce zuřil boj, popíjel prý vesele ve sklepe Emauzském.

V outerý na to bylo příměří a volno jako jindy chodit po ulici, ale vojsko mělo dosavad obsazena důležitá místa, a mezi jiným i bývalou Týnskou školou, ve které, jak svrchu podotknuto, nalezala se kancelář chudinských ústavů. Naproti mezi radnicí a podlouhým strměla vysoká barikáda, která byla dobře obsazena. Já měl nemalou starost o kancelář sobě svěřenou, i představoval jsem si již napřed s nemalou hrůzou tu spousta, jakou v ní asi způsobila nekázaná soldateska; ale dokud tam bylo vojsko, bylo marné tam jít.

V noci na středu, jak známo, opustilo vojsko Staré a Nové město a ustoupilo na Malou Stranu. Teď teprv šel jsem se podívat do kanceláře. V Celetné ulici bylo všude viděti známky zuřivšího boje: krámy větším dílem zavřené, okna vytlučená, na domech stopy kulek. Já byl naplněn trapnou obavou. Když jsem však přišel do Týna a dal si otevřít kancelář, jaké tu bylo moje překvapení, an spatřil jsem vše v nejlepším pořádku: ničím nebylo hnuto, vše bylo na svém místě právě tak, jak jsem to byl posledně zanechal. A přece tu po dva dni hospodařili granátníci, o jejichž řádění v Celetné ulici tak hrozné věci se vypravovaly; oni odtud stříleli s oken k protější barikádě, a z té jim bylo statečně odpovídáno. Po tom všem ale tu nebylo ani stopy, ani nejmenšího zápachu od tabáku neb střelného prachu, vše čisté a nejlépe urovnané. I kdybych připustil, že po odtahení vojska byla kancelář od služebního lidu vedle bydlícího co nejbedlivěji provětrána, umyta a vyčištěna, nelze uvěřiti, že by se to vše tak důkladně bylo mohlo vykonati v té

krátké době, kdyby vojsko samé tam ubytované nebylo držáno bývalo v nejpřísnější kázní, která mu nedovolovala dopustiti se nejmenší výtržnosti a zdržovala je od všelikého porouchání jak nábytku tak i písemností na stolech rozložených.

Dnové hrůzy nebyli u konce. Známo vůbec, jak přijela z Vídně zvláštní komise prostředkovat mezi městem a Windischgrätzem, jak vyjednávání to bylo marné, a jak na to nastalo bombardování Prahy. Konečně v sobotu docíleno mezi oběma stranami jakéhosi srozumění. Barikády jsou odstraněny, příměří obnoveno a Pražanům přístup na Malou Stranu otevřen. Praha si oddechla, vše plesalo, že konec učiněn beznadějnému boji, a že brzy se vrátí blahý mír. Odpoledne bylo v ulicích Pražských neobyčejně živo, tisíce lidí procházelo se po městě, prohlížejíce si jeviště nedávných bojů a místa, kde ještě ráno strměly mohutné barikády. Též já s Vocelem vyšli jsme spolu do vnitř města, vracejíce pak se od Karlova mostu potkali jsme v Malé Karlově ulici barona Neuberka, jenž vedl deputaci bíle oblečených dám na hrad k Windischgrätzovi. Podavše si ruce, těšili jsme se společně z navrácení míru.

Večer seděl jsem v kruhu přátel v letním saloně u Primasů. Společnost byla rozveselena, a vše oddávalo se nejlepším nadějím v blízkou budoucnost. V tom udeřil třeskutá rána a drtící praskot se ozve nad našimi hlavami. „Zrada!“ vyrazí ze sebe přítomný divadelní herec J. K. Byl to počátek nového bombardování Prahy následkem porušení příměří, od mlynářské chasy zaviněného. První granát padl do pivovaru u Primasů, kdež na půdě se roztrhl. Následovala nová rána, a druhý granát padl do kašny na Václavském náměstí. Celá společnost byla vzhůru,

vše se roztříkalo, a já též pospíchal domů. Mezi tím bouchala rána za ranou, a po městě se rozblašovala pověst, že hoří Staroměstské mlýny. Mně napadlo jít do Neuberkova domu (v Panské ulici), neboť jsem se domníval, že baron se již navrátil z hradu a že mně bude moci vysvětliti co se děje. Přijdu tam, baron ještě není doma, a lidé jeho, shromáždění všickni na schodech, jsou v nemalých starostech o svého pána.

Já se dlouho nezdržel, spěchám domů. Pan N., vychovatel mladého barona, vyprovodil mne do Kolovratské třídy. Bombardování trvalo napořád. V Kolovratské třídě zastavil nás zástup lidí, kteří stavěli barikádu. Byli jsme od nich přinuceni, také na ni donesti veliký kámen z chodníku vytržený, načež se nám podařilo jim uklouznouti. Přišed k bytu svému našel jsem dům zamčený a vrata ze vnitřku zabeďněna. Chtít se dostat do domu z Pentzkové ulice, zdálo se mi nerádno, neboť jsem se obával, abych od lidu, jehož tam byl veliký shon, nebyl nanovo přinucen stavěti zbytečnou barikádu, k čemuž jsem neměl žádné chuti. K nádraží ubíralo se množství lidu, oponštějíciho Prahu, i nerozmýšleje se dlouho umínil jsem si následovati toho příkladu a jeti do Vídně. Sedl jsem tedy odhodlaně do vagonu. V témž vlaku se maou jelo více mých známých, pak několik Poláků, kteří se necítili v Praze bezpečnými.

V Běchovicích byli jsme svědky truchlivého divadla. Vlak, jenž před námi jel a na kterémž se nacházelo několik ozbrojených venkovanů, kteří byli přišli sklíčené Praze na pomoc a nyní se domů vraceli, byl od vojska tam postaveného zuřivě napaden a několik těch dobrovolníků poraněno. Tyto raněné viděli jsme na zastávce bolestí se svíjeti a úpěnlivě kvěleti, ana se jim udělovala

potřebná pomoc. Jak známo, bylo další neštěstí odvráceno jen rázným vystoupením setníka Fialky, který s vlastním nebezpečstvím opřel se rozkaceným vojákům.

Já nedojel do Vídně. Na Olomouckém nádraží udal mne policii Pražský truhlář Oliva, od něhož jsem před dvěma lety nový nábytek byl koupil a který též se nalezal mezi uprchlíky Pražskými, co jednoho ze strážců Pražské bouře, a já byl zatčen. Nemaje žádného výkazu při sobě, odvolal jsem se na profesory Helcelet a Hanuše, kteří mne osobně znali a o mé nebezpečnosti svědectví vydali, a jenom jejich prostředkování zachránilo mne před osudem horším, než jaký mne skutečně potkal. Nedovoleno mi jeti dále, i musil jsem se chtěj nechtěj vrátiti do Prahy.

Ale v Praze nebylo dalšího pobytu pro mne. Členové „Národního Výboru“, kteří zůstali v městě, a více jiných osob, od tak zvaných „sedmašedesátníků“ osočených, byli na Hradčanech uvězněni, publicistická činnost byla nadobro zastavena, osobní svoboda stavem ohleženosti iluzorní učiněna, společenské poměry nanejvýše neutěšené, tlak vojenské vlády při každém kroku citelný — život v takovýchto okolnostech byl pro mne nesnesitelný. Vymohl jsem si tedy na purkmistrovi dru. Vaňkovi průvodní list a bez odkladu jsem odjel do Vídně, odkud jsem zamýšlel dopisovati do Pražských listů.

V e V í d n i.

Do Vídně jsem se dostal beze vši nemilé příhody. Hned téhož večera navštívil jsem známý hostinec „u Ježka“, kde jsem doufal nalezti a také nalezl některé známé. Sedělo se na ulici, jak obyčej ve Vídni za pěkného po-

časí. Mezi hosty se nacházelo též několik studentů v uniformě akademické legie. Jakožto příchozí z Prahy musil jsem vypravovati o tamějších událostech. Povídal jsem co jsem věděl, nemoha udati pravou příčinu krvavé srážky. Také Vídeňáci nevěděli co soudit o té věci, ale soustrast s Prahou byla všeobecná, již z té příčiny, že jí to zlé potkalo od vojska, na které Vídeňáci v neblahé předtuše již déle pohlíželi s nedůvěrou. Té nemile zakusilo jmenovitě jedno oddělení prvního dělostřeleckého pluku, které právě v ty dni bylo z Prahy do Vídně přišlo. Kdekoliv se objevil dělostřelec s číslem 1 na knoflících, potkával se s pohledy nevlídnými, i bylo naň prstem ukazováno jako na jednoho z těch, kteří bombardovali Prahu.

Rozumí se, že se „u Ježka“ hovořilo výhradně o politice. Obecné smýšlení jevílo se býti radikálním, obzvláště vynikali v tom ohledu studenti, jsouce zároveň zuřiví centralisté, kteří chtěli Rakousko na samé departementy rozkouskovati. Zde jsem měl první šrůtku s Vídeňskými politiky toho druhu, kteří bez ohledu na skutečné poměry říše, ba s většího dílu jich ani neznajíce, chtěli z Vídně utvořiti druhou Paříž a všechny národy rakouské přivesti pod jeden německý klobouk.

Druhého dne navštívil jsem přítele svého — m—, úředníka u anglické plynárny v předměstí Erdbergu, u kteréhož jsem se také ubytoval. Zde jsem poznal jednu ze zvláštností Vídně — dům bez záchodu. S jakým nepohodlím spojeno jest bydlení v takovém domě, může si každý pomysliiti. Praveno mně, že tento dům není jediný svého druhu, nýbrž že nedostatek těchto sice neestetických, ale nevyhnutelných místností jest něco ve Vídni obyčejného, ano že se nejenom v předměstí, než i ve

městě samém nacházejí domy trojpatrové i vícepatrové, které mají záchody jenom v přizemí.

Můj hostitel byl poručíkem při národní obraně ve 12. setnině 6. okresu, a vedl mne večer do zahradního hostince „a Holuba“, kde se scházeli důstojníci té setniny. Tam seznal jsem ty ctíhodné pány, byli to: setník *Nied*, doktor lékařství (později proslulý co pilný skomatel ozonu), muž vřídny a dobromyslný, v politickém smýšlení mírný; nadporučík *Innhauser*, též doktor lékařství a spolu člen pověstného výboru bezpečnosti, tehdáž ve Vídni všemohoucího, vášnivý centralista; první poručík byl můj přítel — m —, Čech, který však modě a sou-druhům k vůli nosil německý trikolor; druhý poručík pekařský mistr *Bauer*, obtylý měšťák Vídeňský obyčejného druhu, rozhodný Frankfurtista, ale požívající všeobecné vážnosti co muž řádný a poctivý. Mezi ostatními hosty u našeho stolu byl jakýsi *Botyka*, Slezák, mladý muž, tuším absolvovaný právník, který deklamatorským tónem dokazoval, že všecku spásu musíme očekávatí jen od Frankfurtu. Tu jsem měl druhý boj s Vídeňskými politiky: jednak hájil jsem samostatnost Rakouska naproti zamýšlenému Velkoněmecku, jednak dokazoval jsem potřebu decentralisace, a k nemalému potěšení mému ozývali se od vedlejších stolů hlasové mně přisvědčující; byliť to někteří úředníci, s části Čechové. Z celého toho hovoru poznal jsem, že sice Vídeň v jedné věci jest dokonale sjednocena, totiž ve smýšlení výhradně německém, ve kterém nebylo místa pro uznání rovného práva jiných národností, avšak že mezi Němci Vídeňskými jsou patrně dvě strany, z nichž jedna, *centralistická*, spokojila by se nadvládou v říši nad ostatními národnostmi, kdežto druhá, *frankfurtská*, byla pro politiku národno-něme-

okou, totiž pro sjednocení všech Němců v jeden státní celek. Z této poslední vyvinula se časem strana prusácká v Rakousku.

Při vši různosti politického smýšlení nastal mezi mnou a jmenovanými důstojníky národní obrany, s nimiž mně delší čas bylo se stýkati, brzy poměr přátelský a důvěrný, až konečně jsem k naléhavému jich domlouvání sám přistoupil k jejich setnině, která mne za zástupce svého zvolila do správní rady Vídeňské národní obrany.

V neděli odbyvala naše setnina cvičení ve střelbě do terče v nádvoří plynárny Erdberské, a tu seznámil jsem se s některými dalšími členy jejími, s nimiž jsem potom častěji obcoval. Byli to šikovatel Čížek, pak desátník Skinner a Tudeum, všickni ve službě plynárny. Čížek byl Čech, ale tak málo uvědomělý, že při vyvolávání mužstva četl jména česká docela po německu, na př. *Voldreich* (Woldrzych, t. j. Voldřich). *Skinner* byl mladý Angličan a volontair při plynárně, vyhládnutý za jejího budoucího ředitele, kterým se časem svým také stal. S tím seznámil jsem se blíže, a on mně půjčoval anglické knihy. Byl to mladík rozumný a příjemný besedník. *Tudeum* (skrác. Thu dich um) byl dobromyslný Rakušák, ničím zvláště nevynikající. Mezi jmény ostatních členů naší setniny zůstala mně zvláště dvě nezapomenutelná: *Wansenbeck* a *Louspichler*; do třetice scházel tu jen nějaký ještě *Flohhuber*.

Správní rada Vídeňské národní obrany odbyvala sezení každý čtvrtek odpoledne ve vnitřním městě v tak nazvaném zemském domě (Landhaus), kde i dolnorakouský sněm sedal. Předsedou byl dr. Klucký, muž vysoký, s dlouhými kníry, vedle něhož seděl za malým stolem vrohní velitel národní obrany Vídeňské, c. k. podplukov-

ník Streffleur, drobná, nepatrná postava, čině k němu pouhou stafáží. Samo jednání správní rady málo mne zajímalo, já se více zanášel pozorováním jednotlivých členů a dle toho studováním ducha, jaký ve sboru tom panoval. Povážíme-li, že každá setnina poslala do správní rady jednu z lepších kapacit svých co důvěrníka, musel sbor tento reprezentovati dosti věrně smýšlení celé národní obrany Vídeňské. Toto nebylo nikoliv jednosvorné, nýbrž nacházelo se tu tolikéž různých stran jako vůbec v obyvatelstvu Vídně, mezi nimiž jako všude vyznačovala se strana výstřední křiklounstvem a terorizováním ostatních. Z radikalistů těch ve správní radě nejsuvivější byl „Mediciner sechse“, totiž důvěrník šesté setniny sboru lékařského v akademické legii, který při každé příležitosti se chápal slova a činil i podporoval návrhy nejvýstřednější. Ostatně byla vyšší inteligence ve sboru tom velmi slabě zastoupena, což ovšem bylo významné pro celou národní obranu Vídeňskou.

Té doby ve Vídni veliké slovo měla aula, respective akademická čili studentská legie, strážkyně to vědeckých neplechů a ustavičných výtržností, pročť je záhodno, abychom sobě blíže na ni posvětili. Akademická legie skládala se ze čtyř sborů: filosofického, právníckého, lékařského a technického, rozeznávajících se dle písmen na klebounkách: Ph, J, M a T. Celá legie počila se na 8000 mužů (jak dalece se ten počet srovnával se skutečností, nevím); povážíme-li pak, že toho času počet veškerých studujících ve Vídni, na universitě i na technice dohromady mohl obnášeti nanejvýše 2500, musíme se s podivením tázati, kde se vzalo to množství ostatních členů? Ty všechny třeba vřaditi mezi mediky a techniky (M a T), neboť k on'm počítal se každý mastičbář, každý laborant

lékárnický a každý holič, k těmto pak každý fabriční aluha, každý topič a drvoštěp. Páni studenti ochotně vítali takové rozmnožení svého počtu, neboť tím vzrůstala jejich moc ve městě. Jakého ducha přinášela taková cháska do legie, snadno sobě pomysliti. Sbor mediků a techniků pověstní byli pro svůj radikalismus, jímž nakazili též sbor filosofů (Ph), nezkušených a snadno roznícených mladíků. Jediní juristé (J) dovedli sobě zachovati střílivější rovnováhu co politicky vzdělanější a nastávající úředníci státní. A tato legie byla orakulem obecného lidu Vídeňského.

Dle toho snadno sobě pomysliti můžeme, jaké bylo panující politické smýšlení ve Vídni. Obmezenější a nevědomější lid nad Vídeňský darmo by člověk na světě hledal. Dobré výdělky v sídelním městě veliké říše a následkem toho živobytí bezstarostné učinily z rodáků Vídeňských, přirozeným nadáním právě nevynikajících, chásku oddanou výhradně veselému požívání rozkoší tohoto světa, které jakékoliv přemýšlení způsobuje bolení hlavy. Ve své hrdosti pohlíží Vídeňák s hůry na obyvatele provincií, které jej živí, a nepokládá za potřebné, vědět něco o světě, který leží mimo obvod jeho nedělních výletů. Jeho nezajímá nic, než co je právě v módě, a kdo mu dovede lichotiti, může mu zavěsit největšího bulíka. Na nové svačné heslo sedá jako na lep, a proto bylo radikálním křiklounům velmi snadno, učiniti z každého Vídeňského blatošlapa zuřivého revolucionáře. Za těch dob květonuho radikalismu bylo nejhorší nadávkou „Schwarzgelber“, a nebylo nenáviděnější osoby ve Vídni nad *Komarilu*, již vyhlášovala radikální publicistika za strážkyni vši reakce, a kterou si obecný lid představoval co skutečnou osobu při dvoře všemohoucí. Jasného vě-

domí o účelu převratu, jaký byl nastal pádem absolutismu, o potřebě přiměřeného přetvoření vládního ústrojí nebylo, revoluce měla být využita pro jedinou Vídeň na útraty ostatní Mše. Co se dalo v „provinciích“, toho si Vídeň málo všimla, poněvadž tomu nerozuměla; s jedinými Maďary sympathisovala, kteří byli v březnu tak hlučně ve Vídni vystoupili, podporující vydatně revoluci Vídeňskou. Takové bylo politické smýšlení Vídeňského šosáctva, hlásané četnými lokálními listy, a kdo s ním nesouhlasil, byl „schwarzgelb“. Tyto proutníkové žurnály prodávány byly veřejně na ulicích ve zvláštních budkách, a vedle nich nesčíslné plátky, obsahu nejvíce pobuřujícího, nešťidka naprosto nemravného. Já sám byl jednou toho svědkem, když slícné, nevinné 18leté děvče přineslo domů rodičům plátek na ulici za 2 kr. koupený, s nadpisem „Ein Bordell“, ve kterém žádáno bylo za povolení veřejného hampejsu, kterýchžto kulturních ústavů až dosavad Vídeň postrádala. Chudák viděla houfně kupovati jiné lidi a koupila také, nevědomc co. Viděti z toho, nač všecko Vídeňští radikálové svobodu vztahovali; spolu však jest to významný příklad stupně veřejné slušnosti Vídeňské.

Zvláštní úkaz bylo na 40.000 dělníků do Vídně se nahrnuvších. Byla to nejsprostší luza z Rakous a ze Štýrska, práce se štítící a vždy hotova na vyzvání studentů ke všelikým výtržnostem, pročež, aby byli při dobré vůli udržováni, vyplácela jim obec denně po 24 kr. stří. Že o práci nebylo zle, dokazuje podniknutá té doby stavba spojovací dráhy mezi železnicí jižní a severní, při kteréž dělníci čeští, pracující „na úkol“ (akord), vydělávali sobě po 3 i více zlatých stříbra denně. Ale běda takovému českému dělníku, který by se byl odvážil přiblížiti se

k tábora oné nekázané roty za Stabenskou branou blíže Dunaje.

Vábec nebyli Čechové nikdy v přísní u pánů Vídeňáků, čehož, tuším, není žádná jiná příčina, nežli bezděčné uznávání jejich vyšší inteligence a vyplývající z toho bázeň před nimi, kteří jak v úřadech tak i mezi průmyslníky zaujímali vynikající místa. Nyní pak měli obzvláštní příčinu obávat se Čechů, neboť je čekali na Říšský sněm, který se měl v červenci sejít. Čeho se Vídeňáci nejvíce strachovali, bylo, že Palacký a ostatní Čechové budou na sněmě mluvit česky, a domnění to bylo u nich tak zakořeněno, že to považovali za věc nade všecko pochybnost jistou a hanobili proto Čechy ve všech novinách.

V samé Vídni nebyli tamější Čechové nikterak činní, jmenovitě Moravané utvořili si spolek, který měl místnost u doktora Dvořáčka. Jeden z nich utkvěl mi obzvlášť na paměti, jakýsi Pytlík, sličný to mladík velmi příjemných mravů, o němžto jsem napotom nic více neslyšel. Shromaždiště uvědomělých Slovanů Vídeňských byla kavárna Gerlovičova, kterou ovšem i Čechové navštěvovali. Odtud hlavně vyšlo literární podniknutí „Slawische Zeitung“, jehož i já se účastnil. Časopis ten vycházel až do vypuknutí Říjnové revoluce. Mimo to navštěvoval jsem kavárnu Eichhornovu, kde jsem se též s mnohými krajany scházel a mezi jinými také slavného skladatele hudebního, staříckého Jirovce seznal. Později tam chodili též přední naši poslanci na Říšském sněmě.

Ten konečně zahájen jest 22. července od arciknížete Jana, co zástupce císaře Ferdinanda, který dosavade meikal v Inšpruku. Naši poslanci, jak známo, zasedli ve sněmě na pravici, jediný Ohéral zaujal místo na krajní levici vedle pověstného Füstera, kněžského demagoga,

jemuž přezdívalo „Studentenpapst“. Polští poslanci již tenkrát hráli roli obojetnou, hlasující, ačkoliv se přiznávali k principu federacímu, ve mnohých otázkách s německou levicí protislovanskou. Zvláštním úkazem byli na říšském sněmě poslanci rusínští, větším dílem sedláci, kteří dostavili se v národním kroji, hrubých hazukách, přes které nosili později moderní paletoty, pod nimiž čouhal dole spodní jejich oděv. Tito Rusíni byli předmětem mnohých vtipů Vídeňských, jmenovitě jeden ilustrovaný list vyobrazoval je ožralé pod stolem ležící s nápisem: „Politisches Glaubensbekenntnis der ruthenischen Abgeordneten“. Jak známo, hlasovali Rusíni, kteří jsouce neznali jazyka německého, nerozuměli debatě sněmovní, vždy na komando hraběte Stadiona, při čemž Polák Sierakowski, šašek říšského sněmu, jenž nosil uniformu Lvovské národní obrany, nikdy neopomenul, bradu na ruce si polože vyceniti na ně zuby.

Naši poslanci, jakkoli náleželi ke straně federalistické, ve Vídni nenáviděné, nicméně důstojným chováním svým vydobyli si brzy všeobecnou vážnost, a když při druhé volbě předsedy sněmu (volba ta opakovala se každý měsíc) stal se jím dr. Strobach, ten výtečným řízením debaty a obezřelým taktem, jež osvědčoval, vzbudil u všech podivení tak veliké, že i nejzafiřivější orgány levice nazývaly jej rozeným presidentem.

Rokování říšského sněmu, který měl tak důležitou a těžkou úlohu jako bylo vypracování přiměřené ústavy pro Rakousko, bylo s počátku málo plodné, nezkušenost v jednání parlamentárním zaváděla sněmovníky často s cesty, tak že obírali se přes příliš věcmi vedlejšími a méně důležitými. Důkazem toho bylo téměř nekonečné rokování o jednacím řádu, jakož i přívál přerostlých inter-

pelací, namnoze zbytečných a nepraktických, ano zhora směšných, jako na př. interpelace strany kocoviny spůsobené v Kolíně Kurandovi o jeho svadbě.

Z prvních usnešení říšského sněmu nejpatrnější jest ono, jímž vyzván byl císař v Inšpruku meškající, aby se navrátil do Vídně. Při rokování o té záležitosti opovážil se Fuster poukazovati na osud Ludvíka XVI., Karla I. a Jakuba II., dávaje tím výstrahu císaři Ferdinandovi, což vzbudilo ve Vídni proti němu spravedlivou nevoli všech rozumnějších lidí. Nejenom že poukázání toto bylo hrubou, ničím neomluvitelnou urážkou dobrotivého panovníka, eno bylo samo v sobě bezsmyslným a nanejvýše nemotorným, neboť události, na které naráželo, neměly nic společného ani podobného s tehdejší situací Vídeňskou, aniž mohla bezúhonná mravní povaha Ferdinandova jen zdaleka porovnávána býti s povahami dotčených od svých národů odsouzených mocnářů. Zmiňuji se zde proto šfeji o tomto surovém parlamentárním výpadu, poněvadž jest charakteristický pro onu dobu, ať ukazuje, až kam dospěla drzost radikální demokracie Vídeňské a jaká byla mluva jejích orgánů. Císař dal nejzjevnější důkaz poctivého smýšlení svého tím, že vyzvání říšského sněmu uposlechl a do Vídně se navrátil.

V ty doby objevila se ve Vídni deputace Frankfurtského parlamentu, přišlá požádat arciknížete Jana, aby přijal volbu za vladaře Německé říše. Z členů té deputace utkvěl mi v paměti jmenovitě Raveaux, muž vysoký krásné postavy, jehož obličej zdobil mohutný Henri-quatre. Deputace ta přijata byla od Vídeňanů s jásotem, i viděl jsem ji jeti do hradu v císařských vozech provázenou od jízdní národní obrany. Jestliže dříve jednotlivé sbory národní obrany, ano i mnozí jednotliví členové jiných

sborů jejich libovali sobě v nosení přes prsa německého trikoloru, nyní přijala jej téměř veškerá národní obrana za společný odznak, ano při parádě odbyvané ke cti jednoty s Německem nosilo všecko vojsko německé barvy.

Dne 12. srpna vrátil se císař zase do Vídně, jsa velmi skvěle uvítán; neboť Vídeňané při všem zápalu pro svobodu, při všech kravalech a choutkách anarchických nezapírali svou oddanost panovníku vůbec milovanému. Avšak nelibě dotklo se obecnstva navrácení se také některých osob ode dvora, jež obecný hlas vydával za hlavy nenáviděné kamarily. Tím značně ochlazená jest radost nad příchodem císařovým, což nejpatrněji se jevílo při veliké přehlídce národní obrany, odbyvané císaři ke cti na kolidži (glacis) dne 19. srpna, kde při defilování mnohé sbory praporec své neskláněly před císařem, ovšem ale před Říšským sněmem, který tu též in corpore byl shromážděn s presidentem Strobachem v čele. Ale nanejdříve neuctivé bylo chování se akademické legie. Radikální její sborové hráli známý studentský „Fuchslied“, a když se blížili k místu, kde císař seděl na koni jim po pravé straně, komandováno ostentativně „Links geschaut“. Byl to výjev naprosto hnusný, od něhož s ošklivostí se odvracel každý, kdo nepostrádal úplně všelikého citu pro slušnost.

Radikální listy nepřestávaly udržovati lid v rozčilenosti, malující mu neustále na zeď strašidlo reakce. Jaký div tedy, že každý, byť i nezbytný krok vlády podezříván co účinek její, což roznícené myslí ještě více pobuřovalo. Takové systematické štvání, provozované den co den, musilo obecné smýšlení napnouti konečně v takové míře, že vrtolavý lid při nejmenší příležitosti se počal srocovati, bouřiti a násilím vyhrožovati, což s druhé

strany vedlo k opatřením bezpečnosti jítě ještě rozměšnější. Nebylo nic neobyčejného, že abíraje se ze vzdáleného předměstí, kde jsem bydlel, do unittního města, slyšel jsem zdaleka ve městě bítí na poplach, našel brány zavřené a obležené četnými tlupy dlníků, kteří od studentů k tomu podněcování spěchali na pomoc výtrníkům ve městě. Řeči, jaké člověk poslonohati musil mezi tou zdivočilou cháskou, dávaly důkaz, že naplněna byla nejnemyslnějšími ideami socialistickými a komunistickými, jež ovšem neměla se sebe, nýbrž které jí vřtípeny byly od štváčů ji pobuřujících. Tak slyšel jsem hranatou „dlníci“ s velikým pathosem vykládati obstupující jí tlupě tu nespravedlnost do nebe volající, že pracovní (vlastně zahálčující) lid odbýván jest každodenními 24 k., kdežto páni ministři mají po 8000 zl. ročního platu.

Jednou ve čtvrtek, když jsem se, jak obyčejně v ten den, ubíral do sezení správní rady národní obrany, našel jsem ulice vedoucí k zemskému domu naplněné davu lidstva, což bylo znamením, že se tu děje něco neobyčejného. Já stěží se protlačil a šťastně dostal jsem se na místo. V zemském domě byl nesmírný hluk a povyk, tak že nebylo možná rokovati, i vyběhli jsme ze zasedací síně na koridor, odkud jsme se dívali na dvůr lidstvem naplněný. Uprostřed vztekale řvoucího davu spatřili jsme člověka bez kloubků, an ho vleče několik mužů a šaty mu s těla trhá. Přivlekli jej do dvora jedněmi vraty, která pak jsou za nimi zavřena, šmejkali ubohého po celém dvoře a vyvlekli zase ven na ulici jinými vraty, která, když lid pak se dvora se vytratil, též se zavřela, tak že v domě byl pokoj a my odbývati mohli schůzi.

Mně od zafvého lidu taktu trýzněný byl jakýsi Svoboda, který na jistou socialistickou spekulaci byl vydal

za několik milionů akcií, lákaje zvláště nížší třídy k účastnění se v jeho plánu, a něhož jim sliboval hory doly. Když však za nedlouho celá jeho spekulace objevila se co pouhý humbug a akcie veliké ceny posbyly, nastal z toho tak zvaný Svobodovský kraval, jehož jednoho výjevu byli jsme bezděčnými svědky. Kraval ten pobouřil celé vnitřní město, a ministerstvo Doblhoffovo bylo jim tak polekáno, že slíbilo škodu trpícím částečnou náhradu ze státní pokladnice. Zdali skutečně přišlo k té náhradě, jakož i co se dále stalo se Svobodou, není mně povědomo.

Brzy na to (23. srpna) pobouřili se dělníci následkem nařízení ministra veřejných prací Schwarzerera, aby jim z dosavadního denního platu za jich lenošení strieny byly 4 kr. a oni tedy budoucně jenom 20 kr. dostávali. Jak známo, musilo proti nim v Prateru shromážděným zakročeno býti brannou mocí.

Té příležitosti použil Doblhoff k rozpuštění pověstného výboru pro bezpečnost, který si vedle ministerstva osoboval jakousi výkonnou moc, avšak naproti dosavadním výtržnostem příliš malomocným se byl ukázal. Tento krok, jakkoli potřebný — neboť ministerstvo nemohlo přece trpěti vedle sebe sbor jeho autorita zbytečně podrážející — nicméně nanovo popudil dělníky, předešlou porážkou svou ještě rozkvašené, jakož i obecný lid vůbec, který ve zrušení zmíněného sboru spatřoval účinek reakce. Demokratické spolky, jejichž duší byl křtěný lid Tausenau z Prahy, statečně se přičinily rozdmýchatí oheň, čehož následkem byly nové bouře, tak že ministerstvo bylo přinuceno volati vojsko proti buřičům. Tito však zase měli oporu v akademické legii, a tak nejednou se stalo, že studenti a vojsko stáli proti sobě, ač nikdy k opravdové srážce mezi nimi nepřišlo.

Při jedné takové příležitosti obsadil jeden sbor akademické legie jednu stranu náměstí Hohenmarkt zvaného, a proti němu vytáhli granátníci rusínští, kteří obsadili druhou stranu, mezi oběma válečnými mocmi pak byla velká kašna, stojící uprostřed náměstí, pro kterou na sebe nemohly. I tenkrát podařilo se mírným prostředkováním sázeti srážku mezi studentstvem a vojskem, a obě strany se vrátily pokojně domů. Druhého dne vábil k sobě pozornost veliký plakát na rozech přilepený s nápisem: „Held Wutschel und seine Schaar“. I já zvědavostí lákán přečetl jsem si plakát, jenž nadutými slovy ohlašoval Vídeňákům hrdinský skutek, jaký vykonal rek Wutschel (velitel onoho sboru akademické legie, který stál den před tím na Hohenmarktu proti vojsku za kašnou), že neustoupil před granátníky. Tento Wutschel byl veliký křikloun a radikalista, čímž nabyl u revoluční strany takové slavnosti, že v čas obležení Vídně od Windischgrätze byl od povstalců jmenován plukovníkem u mobilní gardy, která měla úkol bojovat proti vojsku i před hradbami městskými, kdežto vlastní národní obrany užíváno bylo jen k hájení města samého. Jakých dalších hrdinských kusek Wutschel v tomto svém postavení vykonal, není mně známo; vím jen tolik, že po dobytí Vídně podařilo se mu uprchnouti, a že odešel do Ameriky, kterýžto zpráva o něm došel jsem se v tehdejších novinách. Nedávno však poštětilo se mně zvěděti něco o hrdinství, jaké dokazoval v Americe, a sice ze spisu princezny Salm-Salmové „Zehn Jahre aus meinem Leben“. Za občetpenecké války v severní Americe podařilo se Wutschlovi, který ve Spojených obcích vystupoval co „plukovník“, obdržeti ve vojště Unie velitelství nad 8. pěším plukem. Před první bitvou, do které svůj

pluk vedl, opil se na moř, při prvním výstřelu spadl s koně a zůstal ležet na zemi. Odnesli jej co těžce raněného do nemocnice, ale když lékaři hledali jeho rány, nenašli žádných, hrdina Wutschel se vyspal a byl zdráv jako dřívě. Následkem toho hrdinství byl, že ho s potupou vyhnali od vojska, a velitelství pluku po něm uprázdňené dáno princovi Felixovi Salm-Salmovi, manželu spisovatelky.

Zpráva o povstání Frankfurtském dne 18. září, při kterém hanebně zavraždění generál Auerswald a kníže Lichnovský, učinila ve Vídni hluboký dojem, a mnozí blouznivci pro jednotu německou nemile vyrušeni byli z dosavadního klamu, jmenovitě národní obrana šmahem zahazovala německé trikolory, které se najednou staly ve Vídni vzácností.

Události uherské nemálo přispívaly k udržování lidu v ustavičné rozčilenosti. Vídeňáci s Maďary sympathisující pohlíželi s obavou na přípravy, jaké vláda konala ku pokoření Uherska, neboť dobře tušili, že po skrocení spurných Maďarů přišla by řada na ně. S nemenší obavou hleděli Maďaři sami do nejbližší budoucnosti. Doma měli tuhý boj s povstálými Srby, z Charvatska táhl na ně bán Jelaić, patrně podporován od Vídeňského ministerstva, na severu bouřili se Slováci, a k tomu nebylo žádným tajemstvím, že ze samých Rakous hrozí vpád císařského vojska. Věelké jednání se dvorem prokázalo se býti marným, i nezbyvalo Uhrům nic jiného, chtěli-li samostatnosti své obhájit, nežli obrátiti se k rakouským národům samým, totiž k jich zástupcům na říšském sněmě ve Vídni shromážděným. I vyslali tedy četnou deputaci do Vídně, v jejímž čele nalezal se na slovo vzatý Wes-selényi, stařec osleplý, a která si zjednatí měla přístup

do sněmu a jej za prostřednictví žádati. Deputace byla od Vídeňské s velikou slávou přijata, a celé město bylo zimničně rozechvěno, neboť každý cítil, že nastal moment kritický.

Kdyby deputace uherská byla připuštěna do říšského sněmu, bylo se obávati, aby enthusiasmus, s jakým by Maďaři byli uvítáni od levice, nestrhl s sebou některé méně spolehlivé živly slovanské pravice, a takový spolek Němců s Maďary mohl se státi pro Slovany osudným. Ostatně připuštění Maďarů do říšského sněmu bylo proti jednacímu řádu tohoto, který výslovně zakazoval přijímati jakoukoli deputaci.

V ten den, když mělo ve sněmě býti jednáno o připuštění Uhrů, byla celá Vídeň na nohou a rozčilení myslí dosáhlo nejvyššího stupně. Bylo se obávati násilného výbuchu rozvášněné strany německo-maďarské, kdyby odeprša byla žádost Uhrů, a bezpečnost sněmovníků byla v tom případě povážlivě ohrožena. Nařizením ministerským povolány jsou tedy dva prapery národní obrany k ochraně říšského sněmu, a ty po celý den kempovaly před sněmovnou na veřejné ulici. Ve sněmě samém byl tuhý boj o připuštění Uhrů. Konečně rozhodla ohnivá řeč Biegrova proti nim — uherská deputace byla většinou hlasů odmršena.

Tento výsledek nanejvýše pobouřil rozkvašené myslí radikálních fanatiků, a jmenovitě byli to Čechové, proti kterým obracelo se záští podpichované luzy Vídeňské, neboť jim hlavně přičítalo se odmrštění Uhrů. Proti vládě pak obracelo se smýšlení panující s takovou ostřetí, že večer bylo vidět procházeti se po městě členy akademické legie demonstrativně s velikými červenými mašlemi na krku — odznaky to republikánskými.

I následující dny trvalo kvašení napořád, podněcované radikálními novinami a štváním agentů Košutových. Především pak propadl nenávisti Vídeňských demokratů Jelačić, od obecného lidu, jemně vyslovení jména toho těžko přicházelo, Jelaček zvaný. Zároveň objevili se ve Vídni verbíři uherští, kteří veřejně najímali dobrovolníky pro honvedy; ale naproti nim stejně svobodně verbovalo se pro dobrovolnické sbory slovenské, i bylo viděti po Vídni se toulati naverbované mužstvo obou stran nepřátelských, jedny s maďarským, druhé se slovanským trikolorem, mezi nimiž nezdávka přicházelo k povážlivým srážkám.

Ustavičné štvání novinami a rozšířená agitace demokratických klubů i maďarských emisarů rozzuřily Vídeňskou luzu v takové míře, že pobyt ve Vídni stal se konečně nesnesitelným každému klid a pokoj milujícímu, neřku-li pak Čechu, který při každém kroku potkával se s projevy zaryté nenávisti a nebezpečnými hrozbami. K tomu každým dnem se množily známky brzkého vypuknutí zjevné zpourey; což bylo tedy přirozenějšího, nežli že mi další meškání v rakouském Babyloně nadobro se sprotivilo a já si umínil, navrátiti se domů. Přijel jsem do Prahy ten den před sv. Václavem, zrovna na posvícení, důkladně vyléčen ze všeho blouznění demokratického.

V Praze byly se zatím poměry docela změnily, obecné mínění rozhodně obráceno bylo proti Vídni, podporující vládu v přípravách konaných na pokoření odběhného hlavního města říše. Já neměl ani nejmenšího opletání s úřady, ale proto přece neušel jsem policejní dohlídce, která mne bedlivým okem střebla celého půl léta, nežli se přesvědčila o mém bezábohném smýšlení politickém.

O B S A H.

Články obsahu různého.

	Stránka
Oerstedův „Duch v přírodě“ a jeho význam	3
Vlastenectví a kosmopolitismus	23
Novější zeměpis a jeho pokroky	41
Národové slovanští a germanští	72
Jan Kepler	112
Izák Newton	153
Stručný přehled osudů jazyka českého	180
Literární úvaha	196
O překládání klasiků se zvláštním zřetelem na Shakespeara	216
Dva překlady Shakespearovy tragédie „Romeo a Julie“	246
Záhadný spisovatel Zebrácký a jeho neznámý spis „Plancus Glattoviensis“	260
Dvě královny	269
Děje Černé Hory	274
Jiří Stratimirovič	304
Poněmčení Slované lüneburští a jejich zvláštnosti	320
Z pamětí rodinných	345
Výjevy ze života zvířat	350

Zpomínky a úvahy starého vlastence.

1. Úpadek národu českého. Vědomí jeho poniženosti	369
2. Hus a jesuité v paměti lidu. Švec Vitický	371

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 02448 5321

Filed by Preservation NEH 1993

